

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
YOUNG SCIENTISTS COUNCIL

ISSN 2308-4855 (Print)
ISSN 2308-4863 (Online)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК:

**Міжвузівський збірник наукових праць молодих
вчених Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка**

HUMANITIES SCIENCE CURRENT ISSUES:

**Interuniversity collection of Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University
Young Scientists Research Papers**

**ВИПУСК 72. ТОМ 3
ISSUE 72. VOLUME 3**

**Видавничий дім
«Гельветика»
2024**

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 4 від 18.04.2024 р.)*

Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомя]. – Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2024. – Вип. 72. Том 3. – 354 с.

Видання розховане на тих, хто цікавиться питаннями розвитку педагогіки вищої школи, а також філології, мистецтвознавства, історії.

Редакційна колегія:

Пантюк М.П. – головний редактор, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Душний А.І.** – співредактор, кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ільницький В.І.** – співредактор, доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Дмитрів І.І.** – відповідальний секретар, кандидат філологічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Андрєєв В.М.** – доктор історичних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка); **Батюк Т.В.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Баукова А.Ю.** – кандидат історичних наук, доцент (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Бермес І.Л.** – доктор мистецтвознавства, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Волошин С.М.** – кандидат педагогічних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гриценко Г.З.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галів М.Д.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галик В.М.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гжесьяк Ян** – доктор філології, надзвичайний професор кафедри (Державна вища професійна школа); **Дутчак В.Г.** – доктор мистецтвознавства, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Заєць В.М.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Національна музична академія України імені Петра Чайковського); **Зимомя І.М.** – доктор філологічних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Іванишин П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Кекош О.М.** – кандидат педагогічних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Корсак Р.В.** – доктор історичних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Лазурко Л.М.** – доктор історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Мартинів Л.І.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Маршалек-Кава Джоанна** – доктор наук, доцент (Університет Миколая Коперника в Торуні, Торунь, Польща); **Масненко В.В.** – доктор історичних наук, професор (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького); **Мафтин Н.В.** – доктор філологічних наук, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Мацьків П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Медвідь О.В.** – кандидат історичних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Невмержицька О.В.** – доктор педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Оршанський Л.В.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пагута М.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пантюк Т.І.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Петренко О.М.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Печарський А.Я.** – доктор філологічних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Попп Р.П.** – кандидат історичних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Синкевич Н.Т.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ситник О.М.** – доктор історичних наук, професор (Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького); **Сташевська І.О.** – доктор педагогічних наук, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Сташевський А.Я.** – доктор мистецтвознавства, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Стечик Ю.О.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Стреначікова Марія** – доктор наук (doc. CSc., PhD.), (Академія мистецтв у Банській Бистриці); **Тельвак В.П.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Устименко-Косоріч О.А.** – кандидат мистецтвознавства, доктор педагогічних наук, професор (Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка); **Футала В.П.** – доктор історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Чик Д.Ч.** – доктор філологічних наук, доцент (Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка); **Яворська Г.Х.** – доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний гуманітарний університет); **Янишин Б.М.** – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник (Інститут історії України НАН України); **Яремчук В.П.** – доктор історичних наук, професор (Національний університет «Острозька академія»).

Збірник індексується в міжнародній базі даних Index Copernicus International.

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 6143 від 28.12.2019 р. (додаток 4) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі педагогічних наук (011 – Освітні, педагогічні науки, 012 – Дошкільна освіта, 013 – Початкова освіта, 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями), 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями), 016 – Спеціальна освіта).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. (додаток 1) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі філологічних наук (035 – Філологія) та у галузі культури і мистецтва (022 – Дизайн, 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація, 024 – Хореографія, 025 – Музичне мистецтво, 026 – Сценічне мистецтво, 027 – Музеєзнавство, пам'яткознавство, 028 – Менеджмент соціокультурної діяльності).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 1290 від 30.11.2021 р. (додаток 3) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі історичних наук (032 – Історія та археологія).

Свідчення про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка» Серія КВ № 19906-9706Р від 14.05.2013 р.

Усі електронні версії статей збірника оприлюднюються на офіційному сайті видання www.apfn-journal.in.ua

Редакційна колегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних та посилань.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Засновник і видавець – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, співзасновники Ільницький В.І., Душний А.І., Зимомя І.М.
Адреса редакції: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, обл. Львівська, 82100. тел.: (03244) 1-04-74, факс: (03244) 3-81-11, e-mail: info@apfn-journal.in.ua

© Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2024
© Пантюк М.П., Душний А.І., Зимомя І.М., 2024

Recommended for publication
by Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Academic Council
(protocol No 4 from 18.04.2024)

Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers / [editors-compilers M. Pantyuk, A. Dushnyi, V. Ilnytskyi, I. Zymomyra]. – Drohobych : Publishing House „Helvetica”, 2024. – Issue 72. Volume 3. – 354 p.

The journal is intended for all interested in high school pedagogy, philology, art, and history.

Editorial board:

M. Pantyuk – Editor-in-Chief, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector for Scientific Work (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical); **A. Dushnyi** – Co-Editor, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Ilnytskyi** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **I. Dmytriv** – Corresponding Secretary, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Andrieiev** – Doctor of History, Professor (Kyiv Grinchenko University); **T. Batiuk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Baukova** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko Lviv National University); **I. Bermes** – Doctor of Arts, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **S. Voloshyn** – Candidate of Pedagogical Sciences (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **H. Hrytsenko** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Haliv** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Halyk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **J. Gzhesiak** – Dr. Gab., Associate Professor (Konin Higher Secondary School of Education); **V. Dutchak** – Doctor of Arts, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **V. Zaiets** – Candidate of Art Studies, Associate Professor (National Music Academy of Ukraine named after Peter Tchaikovsky); **I. Zymomyria** – Doctor of Philology, Professor (Uzhgorod National University); **P. Ivanyshyn** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Kekosh** – Candidate of Pedagogical Sciences (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **R. Korsak** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Uzhhorod National University); **M. Kravchyk** – Ph.D. in Philosophy, Associate Professor (International Humanitarian University); **L. Lazurko** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Martyniv** – Candidate of Art Studies, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **Marszalek-Kawa Joanna** – Doctor of Science, Associate Professor (Nicolaus Copernicus University in Torun, Torun, Poland); **V. Masnenko** – Doctor of History, Professor (Bogdan Khmelnytsky Cherkasy National University); **N. Maftyn** – Doctor of Philology, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **P. Matskiiv** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Medvid** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Nevmerzhytska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (General Pedagogy and Preschool Education of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Orshanskyi** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Pahuta** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **T. Pantiuk** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Petrechko** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Pecharskyi** – Doctor of Philological Sciences, Professor (Lviv National University); **R. Popp** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **N. Synkevych** – Candidate of Arts, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Sytnyk** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University); **I. Stashevskia** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Academic Affairs of Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **A. Stashevskiyi** – Doctor of Arts, Professor (Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **Y. Stetsyk** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Strenachikova** – Doctor of Science (Doc. CSc., Ph.D.), (Academy of Arts in Banska Bystrica); **V. Telvak** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Futala** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Ustymenko-Kosorich** – Candidate of Art History, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko); **D. Chyk** – Doctor of Philology, Associate Professor (Taras Shevchenko Kremenets Regional Humanities and Pedagogical Academy); **H. Yavorska** – Doctor of Education, Professor (International Humanitarian University); **B. Yanyshyn** – Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate (Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine); **V. Yaremchuk** – Doctor of History, Professor (Ostroh Academy National University).

The collection is included in such international databases as Index Copernicus International.

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 28.12.2019 № 6143 (annex 4), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on pedagogical sciences (011 – Educational, pedagogical sciences, 012 – Pre-school education, 013 – Primary education, 014 – Secondary education (subject specialization), 015 – Professional education (in the field of specializations), 016 – Special education).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 17.03.2020 № 409 (annex 1), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on philological sciences (035 – Philology) and culture and arts (022 – Design, 023 – Fine arts, decorative arts, restoration, 024 – Choreography, 025 – Musical arts, 026 – Performing art, 027 – Museum and monument studies, 028 – Management of socio-cultural activities).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 30.11.2021 № 1290 (annex 3), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on historical sciences (032 – History and Archeology).

Print media registration certificate «Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers» series KV № 19906-9706P dd. 14.05.2013.

All electronic versions of articles in the collection are available on the official website edition
www.aphn-journal.in.ua

Editorial board do not necessarily reflect the position expressed by the authors of articles,
and is not responsible for the accuracy of these data and references.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

Founder and Publisher – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
co-founders V. Ilnytskyi, A. Dushnyi, I. Zymomyra.

Editorial address: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivana Franka str., 24, Drohobych, Lviv region,
82100. tel.: (03244) 1-04-74, fax: (03244) 3-81-11, e-mail: info@aphn-journal.in.ua

© Drohobych State Ivan Franko
Pedagogical University, 2024
© M. Pantyuk, A. Dushnyi, I. Zymomyra, 2024

ІСТОРІЯ

УДК 35.071.6:316.4(477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-1>

Назар ПЕРЕЙМА,
orcid.org/0009-0005-4287-3891
студент II курсу магістратури історичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна) *n.pereima3159@gmail.com*

ПОЧАТОК РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядається початковий етап реформи децентралізації влади. Визначено, що рішення про її впровадження було зумовлено накопиченням наявних проблем місцевого самоврядування, як то відсутність фінансової самостійності, надмірна залежність від центру, складність структури і велика кількість адміністративно-територіальних одиниць.

В умовах розгортання агресії проти України РФ почала спекулювати на цих проблемах та активно просувати гасло федералізації в Україні. При цьому значна частина органів місцевого самоврядування у Донецькій та Луганській областях зайняла пасивну позицію і не стала засуджувати інспіровані Росією протести, а потім і захоплення адмінбудівель. При цьому деякі з них у тій чи іншій формі підтримали такі незаконні дії. У якості прикладу у статті наводяться рішення, які ухвалювалися Донецькою міською та обласною радами, та публічні заяви їхніх керівників.

На вирішення наявних проблем місцевого самоврядування та у якості реагування на заклики до федералізації новий уряд запропонував реформу децентралізації. Вона передбачала значне розширення можливостей та повноважень органів місцевого самоврядування при збереженні унітарного державного устрою.

При цьому Кабінет Міністрів та Верховна Рада продемонстрували оперативність у переході від публічного оголошення планів провести реформу до початку її практичної реалізації. Менш ніж за місяць було розроблено і вже 1 квітня 2014 року затверджено урядом Концепцію реформування місцевого самоврядування. Верховна Рада прийняла перший профільний закон «Про співробітництво територіальних громад» 23 червня і 25 липня він вступив у силу. Водночас подальше впровадження реформи вибилося із запланованого графіку і її перший етап розтягнувся до 2020 року.

Ключові слова: реформа децентралізації, місцеве самоврядування, війна, Україна, Російська Федерація.

Nazar PEREIMA,
orcid.org/0009-0005-4287-3891
Student of the 2nd year of the Master's degree at the Faculty of History
Taras Shevchenko National University of Kyiv
(Kyiv, Ukraine) *n.pereima3159@gmail.com*

THE BEGINNING OF THE REFORM OF POWER DECENTRALIZATION IN UKRAINE: A HISTORICAL ASPECT

The article examines the initial stage of the decentralization reform. It was determined that the decision to implement it was driven by the accumulation of existing local self-government problems, such as the lack of financial autonomy, excessive dependence on the central government, the complexity of the structure, and a large number of administrative-territorial units.

Amidst the aggression against Ukraine, Russia began to speculate on these problems and actively promote the slogan of federalization in Ukraine. Meanwhile, a significant part of local self-government bodies in Donetsk and Luhansk regions took a passive stance and did not condemn the Russia-inspired protests and subsequent seizures of administrative buildings. Some of them, in one form or another, supported such illegal actions. The article cites decisions made by the Donetsk city and regional councils, and public statements of their leaders as examples.

To address the existing problems of local self-government and as a response to calls for federalization, the new government proposed a decentralization reform. It envisaged a significant expansion of opportunities and powers of local self-government bodies while maintaining the unitary state structure.

The Cabinet of Ministers and the Verkhovna Rada demonstrated promptness in moving from the public announcement of plans to conduct the reform to the beginning of its practical implementation. In less than a month, the Concept of Local Self-Government Reform was developed and approved by the government on April 1, 2014. The Verkhovna Rada adopted

the first profile law «On Cooperation of Territorial Communities» on June 23, and it came into force on July 25. However, the further implementation of the reform deviated from the planned schedule, and its first stage stretched until 2020.

Key words: decentralization reform, local self-government, war, Ukraine, Russian Federation.

Постановка проблеми. Під час повномасштабного російського вторгнення більшість органів місцевого самоврядування показали спроможність вирішувати проблеми своїх громад. У значній мірі це зумовлено успіхами реформи децентралізації влади, яка впроваджується в Україні останні десять років. При цьому почалася вона також в умовах російської агресії.

Аналіз досліджень. Питанням впровадження реформи децентралізації влади присвячені наукові дослідження В. Куйбіди, А. Ткачука, В. Романової, Г. Кривчика, Д. Кругляка, А. Круглашова, М. Горбатюка, О. Павлової та інших. Водночас необхідно зазначити, що ця проблематика розглядається переважно у царині державного управління і залишається малодослідженою в історичному ракурсі.

Мета статті полягає у висвітленні причин та початку реформи децентралізації влади в Україні з урахуванням особливостей суспільно-політичних процесів в умовах початку російської агресії.

Виклад основного матеріалу. Створення сучасної моделі місцевого самоврядування розпочалося в Україні ще у 1990 році. З того часу було ухвалено низку законів та інших нормативно-правових актів, спрямованих на побудову демократичної системи органів влади на місцях. У 1997 році після ратифікації Верховною Радою Європейської хартії місцевого самоврядування Україна зобов'язалась впровадити європейську модель управління у цій сфері.

Водночас попри задекларовані норми та численні обіцянки ще тривалий час спостерігалася значна централізація влади, що гальмувала розвиток місцевого самоврядування.

Так, у країні була вибудована жорстка вертикаль президентської влади, представлена обласними і районними державними адміністраціями, які поряд із контролюючими функціями мали і великі управлінські повноваження.

Також органи місцевого самоврядування були позбавлені фінансової самостійності. Розподіл коштів на місцях часто здійснювався у ручний спосіб у залежності від лояльності місцевих очільників центральній виконавчій владі (Кривчик, 2019: 98).

Не сприяли підвищенню ефективності місцевого самоврядування складність структури і велика кількість адміністративно-територіальних одиниць. Станом на початок 2014 року в Україні

існувало 490 районів, 460 міст, з яких 182 мали спеціальний статус, 111 районів у містах, 885 селищ міського типу та 10 279 сільрад, які об'єднували 28 397 сільських населених пунктів. При цьому у більш ніж 6 тис. сільських громад проживало близько 3 тис. жителів, серед них у 4 809 громадах – менше 1 тис. осіб та у 1129 громадах – до 500 осіб (Про схвалення, 2014). У більшості з них були відсутні виконавчі органи відповідних сільрад, різні бюджетні установи та комунальні підприємства тощо. У зв'язку з цим багато громад не мали ані кадрових, ані фінансових ресурсів для ефективного вирішення місцевих проблем та надання населенню якісних публічних послуг.

Події кінця 2013 – початку 2014 років показали нагальну необхідність проведення реформи місцевого самоврядування. Під час Революції Гідності в охоплених масовими протестами областях населення показало великий рівень самоорганізації. Натомість місцеві представницькі органи влади, які мали представляти його інтереси, часто демонстрували інертність та залежність від центру. Наслідком цього були випадки, коли обласні та міські ради взагалі відмовлялися або приймали лише під тиском багаточисельних мітингів декларативні за своєю суттю звернення до центральних органів влади із закликом про неприпустимість застосування сили проти мирних демонстрантів, засудженням дій влади, вимогами амністії для засуджених тощо (Павлюк, 2015: 139-140). Все це показало відірваність органів місцевого самоврядування від населення.

Водночас після втечі президента Віктора Януковича Російська Федерація стала підтримувати в Україні, особливо у східних та південних областях, різні сепаратистські рухи та роздмухувати протести під гаслами федералізації. У таких умовах частина органів місцевого самоврядування у Донецькій та Луганській областях пішла на поводу у проросійських протестувальників, хоча у цілому намагалися демонструвати вичікувальну позицію.

Наприклад, 1 березня 2014 року Донецька міська рада під тиском проросійських демонстрантів прийняла рішення «Про оцінку політичної ситуації в Донбасі», у якому звернулася до обласної ради про негайне призначення референдуму про долю Донбасу. 3 березня Донецька облрада ухвалила подібне рішення, у якому заявила про необхідність проведення місцевого референдуму

про розширення повноважень регіону, закликала Верховну Раду ухвалити відповідні зміни до законодавства, а у разі відмови пригрозила організувати його самостійно (Звернення депутатів, 2014). Водночас керівник облради Андрій Шишацький заявляв, що виступає за єдину і неподільну Україну (Андрій Шишацький, 2014), та казав, що для проведення такого референдуму немає законодавчого підґрунтя (Для референдуму, 2014). Однак 18 березня ухвалив рішення про створення робочої групи для реалізації рішень облради від 3 березня (При Донецькій, 2014).

Згодом подібні рішення були ухвалені Селидівською, Макіївською, Дзержинською, Кіровською, Костянтинівською, Краснолиманською, Сніжнянською і Харцизькою міськими радами у Донецькій області та Луганською обласною і Первомайською міською радою у Луганській області. Усі вони були оскаржені прокуратурою і зупинені судами (Суд скасував, 2014).

Проте навіть така антиконституційна позиція органів місцевого самоврядування не влаштувала проросійських сепаратистів, які вимагали від них більш радикальних дій. Наслідком цього стало створення терористичних організацій «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка», які згодом за підтримки російських найманців установили контроль над частиною районів зазначених областей.

Водночас Росія активно підтримувала своїх прихильників в інших регіонах України та надавала потужну фінансову та інформаційну підтримку просування вимог федералізації.

Керівництво України категорично відкинуло ці заклики, проте, розуміючи потребу посилення ролі органів місцевого самоврядування, запропонувало проведення реформи децентралізації. Так, 5 березня на засіданні Кабінету Міністрів прем'єр-міністр А. Яценюк заявив, що перед новим урядом стоїть завдання децентралізації влади. Відповідальним за підготовку швидкого пакету реформ місцевого самоврядування був призначений віце-прем'єр – міністр регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства В. Гройсман (Яценюк вважає, 2014).

17 березня при Мінрегіоні було створено Робочу групу з питань реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади на чолі з В. Гройсманом. До її складу увійшли народні депутати, представники урядових структур та провідні експерти у галузі. Зокрема, першим заступником голови Робочої групи став директор з питань науки та розвитку Інституту громадянського суспільства А. Ткачук (Про утво-

рення, 2014). Він був одним із авторів ухваленної ще у 2009 році Концепції реформування місцевого самоврядування, яка однак так і не була втілена у життя. Саме цей документ було покладено за основу при підготовці нової візії реформи самоврядування (Кривчик, 2019: 100).

Протягом наступних двох тижнів Робоча група доопрацювала попередній проєкт. Його профільне обговорення відбулося на нараді прем'єра А. Яценюка з міськими головами 25 березня і на Форумі місцевого самоврядування, який пройшов 27–28 березня у Львові (Міське самоврядування, 2014: 4).

Вже 1 квітня Кабінет міністрів своїм розпорядженням №333-р затвердив «Концепцію реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади» (Про схвалення, 2014). Вона передбачала трирівневий адміністративно-територіальний устрій. Базовий рівень мав бути представлений громадами, районний – районами, а регіональний – областями, Автономною Республікою Крим та містами Київ і Севастополь. Відповідно до затвердженої візії громади мали отримати певну економічну свободу та можливість самотужки вирішувати питання місцевого значення. Водночас центральна влада повинна була поступитися на місцях частиною своїх повноважень та займатися глобальними питаннями – роботою силових структур, посиленням обороноздатності, плануванням у різних галузях економіки тощо.

Саме варіант розширення повноважень органів місцевої влади підтримувало більшість громадян. Відповідно до опитування, проведеного 28 березня – 2 квітня соціологічною службою Центру Разумкова та Соціологічною групою «Рейтинг», лише 16,7% респондентів підтримували перетворення України на федеративну державу. Натомість 69,3% виступали за збереження унітарного устрою з одночасною децентралізацією влади (Ідеологічні маркери, 2014).

Влада також активно пропагувала реформу для заспокоєння населення регіонів, де найсильніше відчували спроби Росії розхитати суспільно-політичну ситуацію під гаслами федералізації.

Так, 11 квітня прем'єр А. Яценюк з цією метою особисто відвідав Донецьк, у якому на той час була захоплена проросійськими формуваннями будівля облдержадміністрації та ще кілька адмінбудівель. У місті він зустрівся з представниками керівництва органів місцевого самоврядування та еліт східних областей. Зокрема, на зустрічі були присутні міський голова Донецька О. Лук'яченко, Луганська – С. Кравченко, Харкова – Г. Кернес, голова Донецької облдержадміністрації С. Тарута,

народні депутати Ю. Звягільський та Б. Колесніков, бізнесмен Р. Ахметов (Без ультимативів, 2014).

Прем'єр заявив, що бачить лише мирний варіант виходу з кризи, розповів про переваги реформи децентралізації, пообіцяв не скасовувати мовний закон «Ківалова-Колесніченка» та схвально відгукнувся про необхідність прийняття закону про місцевий референдум.

Однак подальші події показали марність спроб пошуків компромісу. Старі місцеві еліти вже не мали впливу на сепаратистів, які відмовлялися залишати захоплені адміністративні будівлі у Донецьку. А 12 квітня група озброєних російських найманців на чолі з полковником ФСБ РФ І. Гіркиним захопила Слов'янськ. Публічну підтримку тоді їм висловила міський голова Н. Штепа.

За таким умов в.о. Президента України О. Турчинов 14 квітня 2014 року видав указ «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» (Про рішення, 2014), який дав офіційний початок Антитерористичної операції на сході України. Водночас керівництво продовжило виконання своїх обіцянок щодо проведення децентралізації.

Напередодні, 13 квітня, О. Турчинов підписав указ «Про заходи щодо забезпечення консолідації громадян України та припинення громадянського протистояння в Донецькій та Луганській областях» (Про заходи, 2014). Відповідно до нього Кабінету Міністрів України було доручено у тримісячний термін підготувати та організувати супроводження у парламенті законопроектів щодо впровадження реформи місцевого самоврядування, яка б передбачала децентралізацію влади та суттєве посилення повноважень територіальних громад.

Вже 23 квітня уряд зареєстрував у парламенті проєкт закону «Про співробітництво територіаль-

них громад». Документ був спрямований на створення законодавчої основи для об'єднання зусиль органів місцевого самоврядування задля вирішення загальних потреб, більш якісного надання публічних послуг мешканцям, створення спільної для кількох громад муніципальної інфраструктури.

17 червня 2014 року Верховна Рада прийняла закон. За місяць документ підписав президент П. Порошенко і 25 липня він набув чинності (Про співробітництво, 2014). Таким чином було покладено початок практичній реалізації децентралізації. Наступні важливі закони у цьому напрямі (про внесення відповідних змін до Бюджетного і Податкових кодексів та «Про добровільне об'єднання громад») були схвалені відповідно у грудні 2014 та у лютому 2015 років (Романова, Умланд, 2021: 45). Сам же перший етап децентралізації розтягнувся у часі до 2019 року і суттєво вибився за терміни, передбачені у схваленій у квітні 2014 року Концепції.

Відповідно до неї планувалося вже у 2014 році внести відповідні зміни до Конституції та затвердити необхідну законодавчу базу і закінчити реформу в цілому вже у 2017 році. Однак у зв'язку з російсько-українською війною, складною внутрішньополітичною ситуацією та необхідністю реагування на проблеми, які виникли у процесі реформування, вкластися у визначені строки не вдалося.

Висновки. Отже, проголошення курсу на децентралізацію було обумовлено необхідністю вирішення наявних проблем місцевого самоврядування, а також реагування на інспіровані Росією протестні рухи з вимогами федералізації. Українська влада продемонструвала оперативність у швидкому переході від публічних обіцянок до практичного початку реформи, однак її подальше впровадження через низку причин розтягнулося на тривалий термін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрій Шишацький: я за єдину Україну, за єдиний будинок, суспільство рівних можливостей для всіх національностей і віросповідань. Донецька обласна рада, 2014. URL: <http://donbassrada.gov.ua/?lang=ua&sec=04.01&iface=Public&cmd=shownews&args=id:3496> (дата звернення: 14.02.2024).
2. Без ультимативів і без кінця: Донецьк після Яценюка. BBC NEWS Україна, 2014. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/04/140411_donetsk_yatsenyuk_kushch_it (дата звернення: 14.02.2024).
3. Для референдуму потрібна законодавча база, – голова облради. Донецька обласна рада, 2014. URL: <http://donbassrada.gov.ua/?lang=ua&sec=04.01&iface=Public&cmd=shownews&args=id:3500> (дата звернення: 14.02.2024).
4. Звернення депутатів Донецької обласної ради. Донецька обласна рада, 2014. URL: <http://donbassrada.gov.ua/?lang=ua&sec=04.01&iface=Public&cmd=shownews&args=id:3493> (дата звернення: 14.02.2024).
5. Ідеологічні маркери: настрої щодо можливих референдумів. Соціологічна група Рейтинг, 2014. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/ideologicheskie_markery_nastroeniya_otnositelno_vozmozhnyh_referendumov.html (дата звернення: 14.02.2024).

6. Кривчик Г. Г. Децентралізація української влади: концепція, впровадження, результати її першого етапу (2014–2018 рр.). *Universum Historiae et Archeologiae*. 2019. Т. 2 (27). Вип. 2. С. 95–106.
7. Місцеве самоврядування в Україні. 2014 рік / за ред. Пітцик М. В. Київ: Асоціація міст України: 2015. 76 с.
8. Павлюк М. Ініціативи депутатського корпусу Чернівецької обласної ради у період політичної кризи 2013–2014 рр. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2015. Т. 31–32. С. 136–141.
9. При Донецькій обласній раді створена робоча група. *Донецька обласна рада*, 2014. URL: <http://donbassrada.gov.ua/?lang=ua&sec=04.01&iface=Public&cmd=shownews&args=id:3514> (дата звернення: 14.02.2024).
10. Про заходи щодо забезпечення консолідації громадян України та припинення громадянського протистояння в Донецькій та Луганській областях: указ Президента України від 13.04.2014 № 399/2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/399/2014#Text> (дата звернення: 14.02.2024).
11. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України»: указ Президента України від 14.04.2014 № 405/2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405/2014#Text> (дата звернення: 14.02.2024).
12. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 27.06.2014 №1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text> (дата звернення: 14.02.2024).
13. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1.04.2014 № 333-2014-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-р>. (дата звернення: 14.02.2024).
14. Про утворення Робочої групи з питань реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади: Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства від 17.03.2014 № 75). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0075858-14#Text> (дата звернення: 14.02.2024).
15. Романова В., Умланд А. Реформа децентралізації в Україні: перші результати та виклики. *Політичні дослідження*. 2021. № 1. С. 41–51.
16. Суд скасував рішення міськрад про референдумі на Донбасі. *Дзеркало тижня*, 2014. URL: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/sud-skasuvav-rishennya-miskrad-pro-referendumi-u-donbasi-142827_.html (дата звернення: 14.02.2024).
17. Яценюк вважає завданням Кабміну децентралізацію влади. *Лівий берег*, 2014. URL: https://lb.ua/news/2014/03/05/258233_yatsenyuk_schitaet_zadachey_kabmina.html (дата звернення: 14.02.2024).

REFERENCES

1. Andrii Shyshatskyi: ya za yedynu Ukrainu, za yedyni budynok, suspilstvo rivnykh mozhlyvostei dlia vsikh natsionalnosti i virospovidan (2014). [Andriy Shyshatskyi: I am for a united Ukraine, for a single home, a society of equal opportunities for all nationalities and faiths]. URL: <http://donbassrada.gov.ua/?lang=ua&sec=04.01&iface=Public&cmd=shownews&args=id:3496> (accessed: 14.02.2024) [in Ukrainian].
2. Bez ultymatymiv i bez kintsia: Donetsk pislia Yatseniuka (2014). [Without ultimatums and without end: Donetsk after Yatsenyuk]. *BBC NEWS Ukraina*. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/04/140411_donetsk_yatsenyuk_kushch_it (accessed: 14.02.2024) [in Ukrainian].
3. Dlia referendumu potribna zakonodavcha baza, – holova obrady (2014). [Legislation is needed for a referendum, — the head of the regional council]. URL: <http://donbassrada.gov.ua/?lang=ua&sec=04.01&iface=Public&cmd=shownews&args=id:3500> (accessed: 14.02.2024) [in Ukrainian].
4. Zvernennia deputativ Donetskoi oblasnoi rady (2014). [Appeals of the deputies of the Donetsk Regional Council]. URL: <http://donbassrada.gov.ua/?lang=ua&sec=04.01&iface=Public&cmd=shownews&args=id:3493> (accessed: 14.02.2024) [in Ukrainian].
5. Ideolohichni markery: nastroi shchodo mozhlyvykh referendumiv (2014). [Ideological markers: Attitudes towards possible referendums]. *Sotsiolohichna hrupa Reitynh*. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/ideologicheskie_markery_nastroeniya_otnositelno_vozmozhnykh_referendumov.html (accessed: 14.02.2024) [in Ukrainian].
6. Kryvchuk H. H. (2019) Detsentralizatsiia ukrainkoi vlady: kontseptsii, vprovadzhennia, rezultaty yii pershoho etapu (2014–2018 rr.) [Decentralization of Ukrainian governance: Concept, implementation, and results of its first phase (2014–2018)]. *Universum Historiae et Archeologiae*, 2 (27), 95–106 [in Ukrainian].
7. Mistseve samovriaduvannia v Ukraini. 2014 rik [Local self-government in Ukraine. 2014] (2015), The Association of Ukrainian Cities, 76 [in Ukrainian].
8. Pavliuk M. (2015) Initsiatyvy deputatskoho korpusu Chernivetskoï oblasnoi rady u period politychnoi kryzy 2013–2014 rr. [Initiatives of the deputy corps of the Chernivtsi Regional Council during the political crisis of 2013–2014]. *Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu*, 31–32, 136–141 [in Ukrainian].
9. Pry Donetskii oblasnii radi stvorena robocha hrupa (2014). [A working group has been established at the Donetsk Regional Council]. URL: <http://donbassrada.gov.ua/?lang=ua&sec=04.01&iface=Public&cmd=shownews&args=id:3514> (accessed: 14.02.2024) [in Ukrainian].
10. Pro zakhody shchodo zabezpechennia konsolidatsii hromadian Ukrainy ta pryypynennia hromadianskoho protystoiannia v Donetskii ta Luhanskii oblastiakh (2014). [On measures to ensure the consolidation of the citizens of Ukraine and the cessation of civil confrontation in Donetsk and Luhansk regions]: decree of the President of Ukraine № 99/2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/399/2014#Text> (accessed: 14.02.2024) [in Ukrainian].
11. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i obrony Ukrainy vid 13 kvitnia 2014 roku «Pro nevidkladni zakhody shchodo podolannia terorystychnoi zahrozy i zberezhennia terytorialnoi tsilisnosti Ukrainy» (2014). [Regarding the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine from April 13, 2014, «On urgent measures to overcome the terrorist

threat and preserve the territorial integrity of Ukraine»]: decree of the President of Ukraine № 405/2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405/2014#Text> (accessed: 14.02.2024) [in Ukrainian].

12. Pro spivrobotnytstvo terytorialnykh hromad (2014). [On cooperation of territorial communities]: the Law of Ukraine №1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text> (accessed: 14.02.2024) [in Ukrainian].

13. Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini (2014). [On approval of the Concept of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine]: order of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 333-2014-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-r>. (accessed: 14.02.2024) [in Ukrainian].

14. Pro utvorennia Robochoi hrupy z pytan reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady (2014). [On the establishment of the Working Group on the reform of local self-government and territorial organization of power]: decree of the Ministry of Communities and Territories Development № 75. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0075858-14#Text> [in Ukrainian].

15. Romanova V., Umland A. (2021) Reforma detsentralizatsii v Ukraini: pershi rezultaty ta vyklyky [Decentralization Reform in Ukraine: Initial Results and Challenges], Politychni doslidzhennia, 1, 41–51 [in Ukrainian].

16. Sud skasuvav rishennia miskrad pro referendum na Donbasi (2014). [The court overturned the city council's decision on the referendum in Donbas]. URL: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/sud-skasuvav-rishennya-miskrad-pro-referendumi-u-donbasi-142827_.html (accessed: 14.02.2024) [in Ukrainian].

17. Yatseniuk vvazhaie zavdanniam Kabminu detsentralizatsii vlady (2014). [Yatsenyuk considers decentralization of power to be the task of the Cabinet of Ministers]. URL: https://lb.ua/news/2014/03/05/258233_yatsenyuk_schitaet_zadachey_kabmina.html (accessed: 14.02.2024) [in Ukrainian].

УДК 657:004.91

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-2>**Валентина ПЕТРОВИЧ,***orcid.org/0000-0003-0407-0471*

кандидат історичних наук,

*доцент кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна) valyavr@ukr.net***Валентина НАДОЛЬСЬКА,***orcid.org/0000-0002-9621-0074*

кандидат історичних наук,

*доцент кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна) nadolsk65@gmail.com***Ірина ЧАРИКОВА,***orcid.org/0000-0002-50580-5216*

кандидат філологічних наук,

*доцент кафедри англійської філології
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна) mytwins@ukr.net*

ЗАПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У статті, на основі низки нормативно-правових актів, зроблена спроба узагальнити питання стану запровадження системи електронного документообігу. Охарактеризовано електронний документообіг і встановлено, що це система процесів створення, обробки, погодження, узгодження, відправлення, отримання і зберігання документів у цифровому форматі. З'ясовано, що перевагами електронного документообігу є те, що працівники можуть вміщувати в документ не лише текст, а й мультимедійні дані. Доведено, що, використовуючи заздалегідь заготовлені форми, передача інформації відбувається на велику кількість адрес надзвичайно швидко, економиться папір, пошук і отримання інформації відбувається оперативно, документи захищені від несанкціонованого доступу та розмежовуються права доступу співробітників до інформації. Зазначено, що в Україні, як і в багатьох інших країнах, зокрема й у країнах Європейського Союзу, активно впроваджують системи електронного документообігу в державних установах та бізнесі з метою підвищення ефективності та зменшення бюрократії. Звернуто увагу, що зарубіжний досвід може бути корисним для розробки та вдосконалення власних підходів у цій галузі. Встановлено, що сучасні організації, підприємства та установи в Україні невіддільно пов'язані із швидкими та ефективними інформаційними потоками. З розвитком технологій очікується посилення інтересу до впровадження систем електронного документообігу в різних сферах діяльності. Це може призвести до поширення нових рішень та збільшення конкуренції на ринку програмних продуктів для управління документами. Обґрунтовано, що важливим надбанням у дослідженні питання організації електронного документообігу та роботі з електронними документами є українське законодавство, підзаконні нормативно-правові акти, де унормовано основні аспекти такого виду діяльності.

Ключові слова: електронний документообіг, інформаційні технології, цифрові технології, електронний документ, нормативно-правові акти, Інтернет.

Valentina PETROVICH,

orcid.org/0000-0003-0407-0471

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor at the Department of Museology,

Monument Studies and Information and Analytical Activities

Lesya Ukrainka Volyn National University

(Lutsk, Ukraine) valyavp@ukr.net

Valentyna NADOLSKA,

orcid.org/0000-0002-9621-0074

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor at the Department of Museology,

Monument Studies and Information and Analytical Activities

Lesya Ukrainka Volyn National University

(Lutsk, Ukraine) nadolsk65@gmail.com

Iryna CHARIKOVA,

orcid.org/0000-0002-50580-5216

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of English Philology

Lesya Ukrainka Volyn National University

(Lutsk, Ukraine) mytwins@ukr.net

ELECTRONIC DOCUMENT MANAGEMENT SYSTEM IMPLEMENTATION IN UKRAINE: FEATURES OF LEGISLATIVE REGULATION

Based on a number of legal acts, the article attempts to summarise the issues related to the electronic document management system implementation. The author characterizes electronic document management and establishes that it is a system of processes of creation, processing, approval, reconciliation, sending, receiving, and storing documents in digital format. It has been found that the advantages of electronic document management are that employees can include not only text but also multimedia data in a document. It has been proved that pre-prepared forms allow sending information to numerous addresses quickly, saving paper, prompt searching and retrieving information, protecting documents from unauthorized access, and delimiting employees' access rights to information. It has been noted that in Ukraine, as in many other countries, including the European Union, electronic document management systems are being actively implemented in government agencies and businesses in order to increase efficiency and reduce bureaucracy. It has been noted that foreign experience is valuable for developing and improving national approaches in this area. It has been established that modern Ukrainian organizations, enterprises, and institutions are inextricably dependent on fast and efficient information flows. With the development of technology, interest in the electronic document management systems implementation in various fields of activity expects to increase. It may lead to the proliferation of new solutions and increased competition in the document management software market. It has been substantiated that a significant asset in the study of the organization of electronic document management issues and work with electronic documents is Ukrainian legislation and by-laws regulating the main aspects of this type of activity.

Key words: *electronic document management, information technology, digital technologies, electronic document, normative legal acts, the Internet.*

Постановка проблеми. Впровадження систем електронного документообігу в Україні є актуальним і важливим напрямком досліджень у сучасному інформаційному суспільстві. Електронний документообіг стає необхідною складовою ефективною роботи сучасних організацій у зв'язку з розвитком інформаційних технологій і важливим кроком у поліпшенні ефективності та конкурентоспроможності бізнесу. Україна, як країна з динамічно розвинутою економікою, також переживає трансформацію документообігу від паперового до електронного. Цей процес знаходиться під

впливом ряду факторів, таких як зростання обсягів бізнес-операцій, вимог до збереження даних, підвищення конфіденційності та безпеки інформації. Правильне впровадження та оптимізація електронного документообігу будуть сприяти підвищенню продуктивності та зниженню витрат, а також виконанню різноманітних нормативних вимог.

Л. Асанова наголошує, що перевага електронного документообігу – «це можливість відправляти вихідні документи, що створюються та підписуються в установі в електронному вигляді,

через Систему електронної взаємодії органів виконавчої влади, що значно прискорює надходження документа до адресата, а також зменшує вартість послуги у разі відправлення службового листа у паперовому вигляді» (Асанова, 2021: 159).

Впровадження систем електронного документообігу є складним та багатоаспектним процесом, який стикається з численними викликами та можливостями. Тому впровадження систем електронного документообігу потребує ретельного вивчення та розуміння відповідних нормативних актів. Важливим надбанням у дослідженні питання організації електронного документообігу та роботи з електронними документами є українське законодавство та підзаконні нормативно-правові акти.

Аналіз досліджень дозволив нам виявити, що матеріал, викладений в даній статті є результатом аналізу та синтезу виявлених джерел з досліджуваної теми. Серед них можна виділити праці С. Гаркуші, О. Гарматюк, К. Копняка та Т. Костунця, Л. Мельничук та М. Головченко, В. Писаренко. Вчені розглядали загальні питання впровадження електронного документообігу на підприємствах, в організаціях та установах, його переваги і недоліки, зокрема й в органах державної влади та місцевого самоврядування. Дослідники одноставно дійшли висновку, що впровадження електронного документообігу сприяє підвищенню ефективності діяльності підприємств, організацій та установ. В. Петрович, у своєму дослідженні, розглядає нормативно-правову базу, що регулює впровадження систем електронного документообігу, проблеми розроблення та введення автоматизованих інформаційних систем у діяльність відділів органів влади різного рівня (Петрович, 2021). Л. Піддубна, у науковій публікації, виділяє загрози інформаційної безпеки систем електронного документообігу. Дослідницею запропоновано напрями підвищення рівня інформаційної безпеки систем електронного документообігу, проаналізовано засоби його захисту (Піддубна, 2019). У статті А. Ясінської звернуто увагу на актуальні питання організації та впровадження електронного документообігу, а також вказано на наявні проблеми, і водночас значні можливості та перспективи в умовах подальшого розвитку диджиталізації (Ясінська, 2022).

Наша наукова розвідка базується на дослідженні законодавчих актів з питань організації електронного документообігу та роботи з електронними документами.

Мета статті є дослідження процесу впровадження систем електронного документообігу в

Україні та особливості його законодавчого регулювання.

Виклад основного матеріалу. Швидкий розвиток та глобальне поширення новітніх інформаційних технологій та зростання інформаційних зв'язків створили ситуацію, коли люди практично не можуть уявити своє життя без мобільних телефонів, телевізорів, комп'ютерів та Інтернету. Сьогодні безліч операцій можливі на відстані Серед них: дистанційна освіта, телемедичні консультації, укладання угод за допомогою обміну даними через Інтернет тощо.

Розвиток громадських відносин вимагає розвитку, вдосконалення та оновлення нормативно-правової бази України, створення спеціальних юридичних норм, правил (Порядок роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання, 2014) для регулювання сфери інформаційних відносин. Наразі в Україні існує значна кількість нормативно-правових актів, які регулюють відносини в сфері інформаційних технологій. Однак багато з них потребують внесення змін та доповнень, оскільки вони не завжди взаємодіють між собою та не можуть ефективно вирішувати виникаючі проблеми.

У 2000 році Президент України видав Указ «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні». Цим Указом передбачено, що розвиток національної складової Інтернету та доступ до неї громадян та юридичних осіб буде пріоритетом державної політики в галузі інформатизації. Відповідно до цього Указу, основними завданнями є розвиток інфраструктури надання інформаційних послуг через Інтернет та впровадження сучасних інформаційних технологій в системі державного управління (Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні, 2000).

Серед інших нормативно-правових актів, які встановлюють правила у сфері інформатизації, особливе значення має Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок розміщення інформації про діяльність органів виконавчої влади в мережі Інтернет». Цей документ передбачає публікацію інформації про роботу органів виконавчої влади в Інтернеті з метою поліпшення ефективності та прозорості їхньої діяльності через використання сучасних інформаційних технологій для забезпечення громадськості інформацією та іншими послугами. Така публікація відо-

мостей про діяльність держорганів в Інтернеті здійснюється шляхом: розміщення та регулярного оновлення інформації на веб-сайтах міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади відповідно до встановленого порядку; створення Єдиного веб-порталу Кабінету Міністрів України, який призначений для інтеграції веб-сайтів органів виконавчої влади та розміщення інформаційних ресурсів відповідно до потреб громадян (Про порядок розміщення інформації про діяльність органів виконавчої влади в мережі Інтернет, 2002).

Як зазначає В. Петрович, завдяки використанню установами сучасної автоматизованої інформаційної системи документообігу та контролю формується централізована база документів, актів, рішень і окремих доручень та інформації про хід їхнього виконання, яка доступна у будь-який період часу, зменшується час на виконання рутинних операцій, особливо щодо пошуку документів і зв'язаної з ними інформації (Петрович, 2021). На продовження В. Петрович звертає увагу на те, що ефективна діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування в умовах російсько-української війни, коли щодень неймовірно зростає кількість внутрішньо переміщених осіб, а люди втрачають свої паперові документи і змушені покинути постійне місце проживання, великою мірою залежить від налагодження чіткої системи комунікації, особливо електронної (Петрович, 2021: 146).

На думку О. Лаби, концепція електронного урядування складається з двох взаємопов'язаних та самостійних частин: внутрішня урядова інформаційна інфраструктура, що подібна до корпоративної мережі, та зовнішня інформаційна інфраструктура, яка взаємодіє з громадянами та організаціями (Лаба, 2020).

З метою підвищення продуктивності роботи органів державної та місцевої влади в рамках Національної програми інформатизації передбачається об'єднання існуючих і майбутніх інформаційних систем цих органів в один цілісний інформаційно-аналітичний комплекс – Інтегровану інформаційно-аналітичну систему органів державної та місцевої влади України. З урахуванням різноманітності існуючих систем електронного документообігу в органах державної та місцевої влади, передбачається створення єдиної системи електронного документообігу (Про Національну програму інформатизації, 2022). Метою цієї системи, як зазначає О. Лаба, є забезпечення швидкості обігу документів (указів, постанов, законів, розпоряджень, повідомлень, звітів, ана-

літичних довідок тощо), а також зменшення часу, необхідного для прийняття рішень шляхом автоматизації процесів колективного створення та використання документів у державних органах (Лаба, 2020).

Правовий статус електронного документа та електронного документообігу закріплені у Законах прийнятих Верховною Радою України «Про електронні документи та електронний документообіг» (Про електронні документи та електронний документообіг, 2003), «Про електронні довірчі послуги» (Про електронні довірчі послуги, 2017), «Про електронну комерцію» (Про електронну комерцію, 2015), «Про обов'язковий примірник документів» (Про обов'язковий примірник документів, 1999), «Про Національну програму інформатизації» (Про Національну програму інформатизації, 2022), «Про електронні комунікації» (Про електронні комунікації, 2020), «Про Національну систему конфіденційного зв'язку» (Про Національну систему конфіденційного зв'язку, 2002), «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» (Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах, 1994) тощо. Проте, на сьогодні відсутній єдиний нормативний акт, який би повноцінно регулював взаємовідносини у сфері систем електронного документообігу.

Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» визначив основні принципи електронного документообігу та використання електронних документів. Згідно з цим законом, електронний документ – це документ, де інформація зберігається у вигляді електронних даних, включаючи всі необхідні реквізити, зокрема, електронний цифровий підпис (Про електронні документи та електронний документообіг, 2003). Юридична сила електронного документа не може бути відхилена лише через його електронний формат. Однак закон також встановлює обмеження на використання електронного документа як оригіналу. Наприклад, оригінал свідоцтва про право на спадщину не може бути створений у електронній формі, так само як і інші документи, які, згідно з законодавством, можуть існувати лише у єдиному примірнику (до створення централізованого сховища оригіналів електронних документів).

У 2018 році набрав чинності Закон України «Про електронні довірчі послуги», що дозволяє відмовитися від паперового документообігу і перейти до «онлайн»-послуг. Результатом прийняття Закону є швидкий процес прийняття управлінських рішень, прозорість роботи, економія

часу, підвищення рівня довіри до органів влади. Означений нормативно-правовий акт визначає: етапи організації документування у електронній формі для установ, що працюють із документами в паперовій формі; порядок проходження електронного документа із моменту його створення до моменту передачі до архіву установи (знищення); оперативний інформаційний обмін із застосуванням службової електронної пошти; загальні основи використання й функціонування системи електронної взаємодії органів державної влади (Про електронні довірчі послуги, 2017).

З метою вирішення питань, що стосуються впровадження системи електронного урядування в Україні, 2003 року була прийнята Постанова Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний уряд». Згідно з цією постановою передбачається створення необхідних нормативно-правових основ для функціонування системи «Електронний уряд», забезпечення можливостей для швидкого та доступного надання інформаційних послуг громадянам та юридичним особам за допомогою цієї електронної інформаційної системи. Система «Електронний уряд» забезпечує взаємодію між органами виконавчої влади, громадянами та юридичними особами на основі сучасних інформаційних технологій і інтеграцію державних електронних інформаційних ресурсів і систем в Єдиний веб-портал органів виконавчої влади (Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний уряд», 2003).

Окрім того, одним із головних документів, якими послуговуються державні органи є Постанова Кабінету Міністрів України 2018 року «Деякі питання документування управлінської діяльності», якою затверджено «Типову інструкцію із документування управлінської інформації у електронній формі й організації роботи із електронними документами у діловодстві, електронного міжвідомчого обміну», «Типову інструкцію із

діловодства у міністерствах, інших центральних й місцевих органах виконавчої влади», «Регламент організації взаємодії органів виконавчої влади у електронній формі».

За даними документами визначається: порядок проходження електронного документа із моменту його створення, відправлення чи отримання до моменту передавання до архівного відділу; засади організації документування управлінської інформації у електронній формі для структурних підрозділів, що тимчасово створюють документи в паперовій формі; загальні засади функціонування й застосування системи електронної взаємодії органів виконавчої влади; оперативний інформаційний обмін із застосуванням службової електронної пошти (Деякі питання документування управлінської діяльності, 2018).

Варто зауважити, що процес формування й реалізації державної політики з впровадження системи електронного документообігу вимагає утворення відповідної нормативно-правової бази. Із затвердженням удосконалених правил, що регламентуватимуть процеси створення електронних документів та їх обіг в електронних системах, чільна увага зосереджується на їх дієвому застосуванні й забезпеченні якості документів.

Висновки. У чинному законодавстві є значна кількість обов'язкових для виконання законів, стандартів, норм, інструкцій, порядків, регламентів до електронного документування. Нормативно-правові акти встановлюють загальні положення організації електронного документообігу. Розглядаючи розвиток інформаційних правовідносин та інформатизації, зокрема впровадження системи електронного документообігу в Україні, можна зазначити, що приймаються певні заходи у цьому напрямі. Хоча не настільки інтенсивно, як у інших країнах. Проте можна зробити висновок, що за наявності системної правової та практичної підтримки електронного документування, Україна з часом також матиме значний прогрес у цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асанова Л. Місце електронного документообігу в загальній системі діловодства. *Адміністративне право і процес*. 2021. № 3. С. 156–160. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.24>.
2. Деякі питання документування управлінської діяльності : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 55 (Редакція від 01.12.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення 20.02.2024 р.).
3. Лаба О. В. До питання визначення місця електронного діловодства у структурі традиційного діловодства. *Соціум. Документ. Комунікація*. 2020. Вип. 8/2. Переяслав-Хмельницький : ФОП Домбровська Я. М. 2020. С. 137–156.
4. Петрович В. Застосування систем електронного документування в органах державного управління. *X Політологічні читання імені професора Богдана Яроша* : зб. наук. пр. / за заг. ред. В. І. Бортнікова, Я. Б. Яроша. Луцьк-с. Світязь, 16–17 квіт. 2021 р. Луцьк : Вежа-Друк, 2021. Вип. 10. С. 96–100.

5. Піддубна Л. Інформаційна безпека в системах електронного документообігу. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2019. № 4 (95). С. 59–66.
6. Порядок роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання : Наказ Мін'юсту 11.11.2014 № 886/5 (Редакція від 29.10.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1421-14> (дата звернення 20.02.2024 р.).
7. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 05 жовтня 2017 р. № 2155-VIII (Редакція від 01.01.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення 20.02.2024 р.).
8. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 травня 2003 р. № 851-IV (Редакція від 31.12.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (дата звернення 20.02.2024 р.).
9. Про електронні комунікації : Закон України від 16 грудня 2020 року № 1089-IX (Редакція від 01.01.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text> (дата звернення 20.02.2024 р.).
10. Про електронну комерцію : Закон України від 03.09.2015 р. № 675-VIII (Редакція від 01.01.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text> (дата звернення 20.02.2024 р.).
11. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України від 05 липня 1994 року № 80/94-ВР (Редакція від 31.12.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 20.02.2024 р.).
12. Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні : указ Президента України від 31 липня 2000 року № 928/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/928/2000#Text> (дата звернення 20.02.2024 р.).
13. Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний уряд» : Постанова кабінету Міністрів України від 24 лютого 2003 р. № 208. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208-2003-%D0%BF#Text> (дата звернення 20.02.2024 р.).
14. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 01 грудня 2022 року № 2807-IX (Редакція від 01.12.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text> (дата звернення 20.02.2024 р.).
15. Про Національну систему конфіденційного зв'язку : Закон України від 10 січня 2002 року № 2919-III (Редакція від 01.01.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2919-14#Text> (дата звернення 20.02.2024 р.).
16. Про обов'язковий примірник документів : Закон України від 09 квітня 1999 року № 595-XIV (Редакція від 31.03.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-14#Text> (дата звернення 20.02.2024 р.).
17. Про порядок розміщення інформації про діяльність органів виконавчої влади в мережі Інтернет : Постанова кабінету Міністрів України від 04 січня 2002 р. № 3 (Редакція від 25.07.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення 20.02.2024 р.).
18. Ясінська А. Проблеми та перспективи електронного документообігу в умовах цифрової трансформації. *Молодий вчений*. 2022. № 11 (111). С. 128–134.

REFERENCES

1. Asanova, L. (2021) Mistse elektronnoho dokumentoobihu v zahalnoi systemi dilovodstva. [The place of electronic document management in the general system of office work]. *Administrativne pravo i protses*. 3. 156–160. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.24>.
2. Deiaki pytannia dokumentuvannia upravlinskoï diialnosti : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 sichnia 2018 r. № 55 (Redaktsiia vid 01.12.2022) (2018). [Some issues of documenting management activities : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 17, 2018 No. 55 (Revision dated 01.12.2022)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-%D0%BF#Text> (data zvernennia 20.02.2024 r.). [in Ukrainian].
3. Laba O. V. (2020) Do pytannia vyznachennia mistsia elektronnoho dilovodstva u strukturi tradytsiinoho dilovodstva. [On the Issue of Determining the Place of Electronic Record Keeping in the Structure of Traditional Office Work]. *Sotsium. Dokument. Komunikatsiia*. 8/2. Pereiaslav- Khmelnytskyi : FOP Dombrovska Ya. M. 137–156. [in Ukrainian].
4. Petrovych V. (2021) Zastosuvannia system elektronnoho dokumentuvannia v orhanakh derzhavnoho upravlinnia. [Application of Electronic Documentation Systems in Public Administration]. *X Politolohichni chytannia imeni profesora Bohdana Yarosha* : zb. nauk. pr. / za zah. red. V. I. Bortnikova, Ya. B. Yarosha. Lutsk-s. Svitiiaz, 16–17 kvit. 2021 r. Lutsk : Vezha-Druk. 10. 96–100. [in Ukrainian].
5. Piddubna L. (2019) Informatsiina bezpeka v systemakh elektronnoho dokumentoobihu. [Information Security in Electronic Document Management Systems]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli*. 4 (95). 59–66. [in Ukrainian].
6. Poriadok roboty z elektronnyimi dokumentamy u dilovodstvi ta yikh pidhotovky do peredavannia na arkhivne zberihannia : Nakaz Miniustu 11.11.2014 № 886/5 (Redaktsiia vid 29.10.2022) (2014). [Procedure for working with electronic documents in office work and their preparation for transfer to archival storage : Order of the Ministry of Justice 11.11.2014 No. 886/5 (Revision of 29.10.2022)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1421-14> (data zvernennia 20.02.2024 r.). [in Ukrainian].
7. Pro elektronni dovirchi posluhy : Zakon Ukrainy vid 05 zhovtnia 2017 r. № 2155-VIII (Redaktsiia vid 01.01.2024) (2017). [On Electronic Trust Services : Law of Ukraine on October 5, 2017 No. 2155-VIII (Revision on January 1, 2024)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (data zvernennia 20.02.2024 r.). [in Ukrainian].
8. Pro elektronni dokumenty ta elektronni dokumentoobih : Zakon Ukrainy vid 22 travnia 2003 r. № 851-IV (Redaktsiia vid 31.12.2023) (2003). [On Electronic Documents and Electronic Document Management : Law of Ukraine on May 22,

2003 No. 851-IV (Revision on 31.12.2023)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (data zvernennia 20.02.2024 r.). [in Ukrainian].

9. Pro elektronni komunikatsii : Zakon Ukrainy vid 16 hrudnia 2020 roku № 1089-IX (Redaktsiia vid 01.01.2024) (2020). [On Electronic Communications : Law of Ukraine on December 16, 2020 No. 1089-IX (Revision on 01.01.2024)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text> (data zvernennia 20.02.2024 r.). [in Ukrainian].

10. Pro elektronnu komertsiiu : Zakon Ukrainy vid 03.09.2015 r. № 675-VIII (Redaktsiia vid 01.01.2024) (2015). [On e-commerce : Law of Ukraine on 03.09.2015 No 675-VIII (Revision on 01.01.2024)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text> (data zvernennia 20.02.2024 r.). [in Ukrainian].

11. Pro zakhyst informatsii v informatsiino-telekomunikatsiinykh systemakh : Zakon Ukrainy vid 05 lypnia 1994 roku № 80/94-VR (Redaktsiia vid 31.12.2023) (1994). [On Information Protection in Information and Telecommunication Systems : Law of Ukraine No. 80/94-VR of July 5, 1994 (Revision of December 31, 2023)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia 20.02.2024 r.). [in Ukrainian].

12. Pro zakhody shchodo rozvytku natsionalnoi skladovoi hlobalnoi informatsiinoi merezhi Internet ta zabezpechennia shyrokoho dostupu do tsiei merezhi v Ukraini : ukaz Prezydenta Ukrainy vid 31 lypnia 2000 roku № 928/2000 (2000). [On Measures for the Development of the National Component of the Global Information Network Internet and Ensuring Broad Access to This Network in Ukraine : Decree of the President of Ukraine No. 928/2000 of July 31, 2000]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/928/2000#Text> (data zvernennia 20.02.2024 r.). [in Ukrainian].

13. Pro zakhody shchodo stvorennia elektronnoi informatsiinoi systemy «Elektronnyi uriad» : Postanova kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24 liutoho 2003 r. № 208 (2003). [On Measures to Create an Electronic Information System «Electronic Government» : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 208 of February 24, 2003]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208-2003-%D0%BF#Text> (data zvernennia 20.02.2024 r.). [in Ukrainian].

14. Pro Natsionalnu prohramu informatyzatsii : Zakon Ukrainy vid 1 hrudnia 2022 roku № 2807-IX (Redaktsiia vid 01.12.2022) (2022). [On the National Informatization Program : Law of Ukraine on December 1, 2022 No. 2807-IX (Revision on 01.12.2022)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text> (data zvernennia 20.02.2024 r.). [in Ukrainian].

15. Pro Natsionalnu systemu konfidentsiinoho zviazku : Zakon Ukrainy vid 10 sichnia 2002 roku № 2919-III (Redaktsiia vid 01.01.2022) (2002). [On the National System of Confidential Communication : Law of Ukraine on January 10, 2002 No. 2919-III (Revision on January 1, 2022)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2919-14#Text> (data zvernennia 20.02.2024 r.). [in Ukrainian].

16. Pro oboviazkovy prymirnyk dokumentiv : Zakon Ukrainy vid 09 kvitnia 1999 roku № 595-XIV (Redaktsiia vid 31.03.2023) (1999). [On the mandatory copy of documents : Law of Ukraine on April 9, 1999 No. 595-XIV (Revision on 31.03.2023)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-14#Text> (data zvernennia 20.02.2024 r.). [in Ukrainian].

17. Pro poriadok rozmishchennia informatsii pro diialnist orhaniv vykonavchoi vlady v merezhi Internet : Postanova kabinetu Ministriv Ukrainy vid 04 sichnia 2002 r. № 3 (Redaktsiia vid 25.07.2023) (2002). [On the Procedure for Posting Information on the Activities of Executive Authorities on the Internet : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of January 4, 2002 No. 3 (Revision of 25.07.2023)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-%D0%BF#Text> (data zvernennia 20.02.2024 r.). [in Ukrainian].

18. Iasinska A. (2022) Problemy ta perspektyvy elektronnoho dokumentoobihu v umovakh tsyfrovoy transformatsii. [Problems and Prospects of Electronic Document Management in the Context of Digital Transformation]. *Molodyi vchenyi*. 11 (111). 128–134. [in Ukrainian].

УДК 94(477):352.071«1985/1991»

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-3>

Максим ПРИЩЕПА,

orcid.org/0009-0003-2965-3312

студент II курсу історичного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(Київ, Україна) makcpryshepa@gmail.com

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ РСР В УМОВАХ ЗДІЙСНЕННЯ ПОЛІТИКИ ПЕРЕБУДОВИ (1985–1991 РР.)

У статті проаналізовано специфіку демократизації діяльності органів місцевого самоврядування в Україні у 1985–1991 роках. У дослідженні наголошується, що до 1985 року в Українській РСР існувала радянська модель місцевого самоврядування, яка декларувалася Конституцією УРСР 1978 року. Характерною її ознакою була відсутність місцевого самоврядування як такого, оскільки тоді воно не мало всіх характерних ознак, які є визначальними для сучасного розуміння, а розглядалося як адміністративний рівень державної влади, де населення не мало реальних можливостей для самостійного вирішення своїх питань. Визначено основні законодавчі акти, які регулювали процес відродження національної моделі місцевого самоврядування в контексті здійснення політики перебудови, у ході якої в Україні розпочався процес демократизації як суспільно-політичного, так і соціально-економічного життя. Установлено, що першим кроком на шляху відродження українського місцевого самоврядування стало прийняття у 1990 році «Декларації про державний суверенітет України», а також Закону Української РСР «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування». Прийняття зазначених законодавчих актів визначало перехід від бюрократичної централізованої системи організації влади, яка була характерною для радянської моделі місцевого самоврядування, до демократичної та децентралізованої. У прийнятому Законі засади місцевого та регіонального самоврядування декларувалися як основа демократичного устрою влади в тогочасній Україні. Загалом у процесі дослідження з'ясовано, що протягом 1985–1991 років система місцевого самоврядування тогочасної України відзначалася спробами розширення місцевої автономії та демократизації. У результаті прийняття вказаних законодавчих актів розпочався процес відродження місцевого самоврядування, а після оголошення незалежності України у 1991 році розвиток місцевого самоврядування вийшов на новий рівень.

Ключові слова: *місцеве самоврядування, Українська РСР, політика перебудови, органи місцевого самоврядування, місцеві Ради, демократизація.*

Maksym PRYSHCHЕРА,

2nd year student of the Faculty of History

Taras Shevchenko National University of Kyiv

(Kyiv, Ukraine) makcpryshepa@gmail.com

DEMOCRATIZATION OF THE ACTIVITIES OF THE LOCAL GOVERNMENT BODIES OF THE UKRAINIAN SSR IN THE CONDITIONS OF IMPLEMENTATION OF THE PERESTROIKA POLICY (1985–1991)

The article examines the specifics of the democratization of local self-government activities in Ukraine during the years 1985–1991. The study emphasizes that prior to 1985, the Ukrainian SSR operated under the Soviet model of local self-government as declared by the Constitution of the Ukrainian SSR in 1978. A characteristic feature of this system was the absence of local self-government as such, as it did not possess all the defining characteristics that are essential for a modern understanding. It was considered as an administrative level of state authority, where the population had limited opportunities for independent decision-making. The main legislative acts regulating the revival of the national model of local self-government within the context of the restructuring policy have been identified. This period marked the beginning of the democratization process in Ukraine, encompassing both socio-political and socio-economic aspects of life. It was established that the first step towards the revival of Ukrainian local self-government was the adoption in 1990 of the “Declaration on State Sovereignty of Ukraine” and the Law of the Ukrainian SSR “On Local Councils of People’s Deputies of the Ukrainian SSR and Local Self-Government.” The adoption of these legislative acts marked the transition from a bureaucratic centralized system of power, characteristic of the Soviet model of local self-government, to a democratic and decentralized system. In the adopted Law, the principles of local and regional self-government were declared as the foundation of the democratic system of governance in Ukraine at that time. Generally, the research process revealed that during the years 1985–1991, the system of local self-government in Ukraine was characterized by

attempts to expand local autonomy and promote democratization. The adoption of the mentioned legislative acts marked the beginning of the revival of local self-government, and after the declaration of Ukraine's independence in 1991, the development of local self-government reached a new level.

Key words: *local self-government, Ukrainian SSR, perestroika policy, local self-government bodies, local councils, democratization.*

Постановка проблеми. Місцеве самоврядування відіграє одну із ключових ролей у будь-якому демократичному суспільстві та виступає основним елементом самоврядування громадян. Наявність органів місцевого самоврядування сприяє подоланню відчуженості населення від влади та є ефективним механізмом задля підвищення ефективності управління на всіх рівнях. Однак у період перебування України у складі СРСР місцеве самоврядування у його класичному вимірі фактично не існувало. Конституція Української РСР 1978 року декларувала радянську модель місцевого самоврядування, яка позбавляла населення будь-яких ресурсів для самостійного вирішення своїх питань. Перші кроки щодо зміни цієї системи припадають на 1985 рік – початок періоду перебудови у СРСР. У зв'язку з цим доцільно проаналізувати, як змінювалася система місцевого самоврядування Української РСР, які принципи запроваджувалися та як це юридично закріплювалося.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питання місцевого самоврядування, його становлення та трансформації на території України є досить багатоаспектним. Так, Ю. Коваль у своїх працях розкриває питання розвитку української національної моделі місцевого самоврядування (Коваль, 2016). Д. Кругляк досліджує питання становлення місцевого самоврядування в Україні в контексті політичних трансформацій 1985–1991 років та доводить його до 2020 року (Кругляк, 2017, 2020). Окремі аспекти відродження місцевого самоврядування в Україні висвітлені у наукових працях О. Делії (Делія, 2014), А. Ткачука (Місцеве самоврядування, 2016).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість праць, присвячених окремим аспектам становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні, існує потреба у більш широкому розкритті особливостей будови та трансформації інституту місцевого самоврядування у постгосподарському суспільстві, які стали основою для подальшого демократичного формування системи місцевого самоврядування незалежної України.

Мета статті полягає у висвітленні процесу демократизації діяльності органів місцевого

самоврядування в Українській РСР у період здійснення політики перебудови 1985–1991 рр.

Виклад основного матеріалу. Розвиток місцевого самоврядування в Україні пройшов кілька ключових етапів, формуючи різні національні моделі. Дослідник Ю. Коваль зазначає в цілому про шість моделей місцевого самоврядування, які притаманні Україні. Для нас особливий інтерес має радянська модель місцевого самоврядування (1920–1991 рр.), яка утвердила систему вертикальної ієрархії із підпорядкуванням спеціально створеним органам місцевої влади – Радам, а також модель перебудови та раннього українського націоналізму (1985–1991 рр.), яка відзначалася спробами розширення місцевої автономії та демократизації місцевого самоврядування (Коваль, 2016).

До 1985 року у Україні панувала радянська модель, яка характеризувалася відсутністю національної моделі місцевого самоврядування в прямому розумінні цього терміну. На цьому етапі місцеве самоврядування розглядалося як адміністративний рівень державної влади, де населення було позбавлено усіх ресурсів для самостійного вирішення своїх питань. Така система декларувалася Конституцією УРСР 1978 року, у якій статтею 78 закріплювалася своєрідна вертикаль рад: «Ради народних депутатів – Верховна Рада Української РСР, обласні, районні, міські, районні в містах, селищні та сільські Ради народних депутатів – становлять єдину систему органів державної влади» (Конституція, 1978). Відповідно до статті 82 Конституції «Ради народних депутатів безпосередньо і через створювані ними органи керують усіма галузями державного, господарського, соціального і культурного будівництва, приймають рішення, забезпечують їх виконання, здійснюють контроль за проведенням рішень у житті» (Конституція, 1978).

Відтак бачимо, що система місцевих рад, незважаючи на їх виборний характер, була структурою органів державної влади із яскраво вираженою підпорядкованістю. Відповідно весною 1990 року за Конституцією УРСР місцеві ради не визнавалися як органи місцевого самоврядування, тому й не мали всіх характерних ознак, які є визначальними для сучасного розуміння місцевого самоврядування.

У 1985 році відбулися дві визначні події, які мали важливий вплив на розвиток демократії та місцевого самоврядування. Зокрема, 15 жовтня 1985 року в місті Страсбург на Конгресі місцевих і регіональних влад Європи було підписано Європейську хартію місцевого самоврядування. Цей документ визначив основні принципи та механізми функціонування самоврядних органів влади в державах-членах Ради Європи (Європейська Хартія, 1985). Так, у документі зазначалося, що «місцеве самоврядування означає право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ, під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення» (Європейська Хартія, 1985). Також у хартії наголошувалося, що «органи місцевого самоврядування в межах закону мають повне право вільно вирішувати будь-яке питання, яке не вилучене зі сфери їхньої компетенції і вирішення якого не доручене жодному іншому органу» (Європейська Хартія, 1985). Відповідно це був перший документ, який зафіксував основні принципи місцевого самоврядування та децентралізації влади.

Зрозуміло, що коли Українська РСР перебувала у складі Радянського Союзу, вона не мала можливості стати членом Ради Європи чи підписувати документи, що регулювали систему влади в СРСР. Однак у результаті другої події, яка відбулася у СРСР того ж року, стало те, що Європейська хартія місцевого самоврядування постала не лише декларацією одного із можливих шляхів подальшого розвитку для українського суспільства, а ключовим фактором формування національної моделі місцевого самоврядування (Кругляк, 2020: 44).

Протягом 1985–1991 років у СРСР відбулися важливі політичні та економічні реформи, комплекс яких увійшов в історію під назвою «Перебудова». Політика перебудови в Україні призвела до демократизації суспільно-політичного та соціально-економічного життя в країні. Цей період суттєво вплинув як на органи державної влади загалом, так і на інститут місцевого самоврядування зокрема. Насамперед відбулися зміни у партійно-державному апараті, які призвели до відродження місцевого самоврядування як такого.

У 1985 році М. Горбачов розпочав курс перебудови, що призвів до формування нової моделі місцевого самоврядування і в тогочасній Україні. Цей етап означився появою моделі перебудови, де Ради народних депутатів, виступаючи у ролі народного представництва, отримали обмежену

роль управління матеріально-технічною базою окремих міст та регіонів. Однак адміністративно-командний характер державної влади залишався непорушним. Відповідно на практиці держава ніби й дозволила громадянам вирішувати їхні проблеми, проте остаточне слово щодо запровадження будь-якого рішення на місцях ще залишала за собою (Коваль, 2016: 28).

Відзначимо, що на той час існували два нових правових документи, які регулювали діяльність місцевих Рад народних депутатів, і були прийняті новообраними союзними органами:

1. Постанова Президії Верховної Ради СРСР від 20 жовтня 1989 року «Про примірне положення про голів і президії місцевих Рад народних депутатів»;

2. Закон СРСР від 9 квітня 1990 року «Про загальні засади місцевого самоврядування і місцевого господарства в СРСР».

Першим кроком на цьому шляху стало прийняття 9 квітня 1990 року Закону СРСР «Про загальні засади місцевого самоврядування і місцевого господарства в СРСР», у якому було вжито сам термін «місцеве (територіальне) самоврядування» (Про загальні засади, 1990). Відповідно до закону місцеве самоврядування у СРСР визначалося як частина соціалістичного самоврядування народу та трактувалося як «самоорганізація громадян для розв'язання безпосередньо або через органи, які вони обирають, усіх питань місцевого значення, виходячи з інтересів населення та особливостей адміністративно-територіальних одиниць» (Про загальні засади, 1990).

У результаті прийняття закону відбулася й зміна тогочасної вертикалі державного управління, оскільки виконавчі й розпорядчі органи місцевих Рад почали напряду підпорядковуватися Радам, що їх утворили, а не вищим виконавчим органам державної влади. Окрім того, ради отримали право комплексно координувати діяльність місцевого самоврядування (Делія, 2014).

Щодо Української РСР, то реальне відродження місцевого самоврядування тут розпочалося після парламентських виборів у березні 1990 року, у результаті яких відбулося створення Верховної Ради Української РСР та місцевих рад народних депутатів. Варто зазначити, що після цих виборів більшість місцевих рад України залишалася переважно комуністичною за своїм складом (оскільки більшість депутатів були членами Комуністичної партії України). Однак вже у багатьох містах та регіонах місцеві ради стали або некомуністичними, або ж мали у своєму складі значну кількість демократично налаштованих депутатських груп.

Важливо, що серед обраних депутатів були й нові люди, зокрема колишні дисиденти, котрі раніше не були залучені до комуністичної бюрократичної системи (Місцеве самоврядування, 2016: 20). Виборчий результат вказував на бажання новообраних місцевих рад позбутися партійного та державного втручання у свою діяльність та більше спрямовуватися на вирішення потреб місцевого населення.

Початок формування існуючої системи територіальної організації влади в Україні, на думку деяких дослідників, також можна вести від 16 липня 1990 року – дати прийняття «Декларації про державний суверенітет України» (Утвенко, 2017: 179). Цей історичний документ започаткував відхід від «радянської» системи влади, проголошуючи намір впровадження демократичних принципів та засад організації влади.

У Декларації наголошувалося, що народ України є єдиним джерелом влади, а його повноваження реалізуються через Конституцію УРСР і через обрання народних депутатів до Верховної та місцевих Рад Української РСР. Окрім того, у документі зазначалося, що від імені усього народу може виступати лише Верховна Рада Української РСР (Декларація, 1990).

Наступним кроком була діяльність Верховної Ради України, яка вже восени 1990 р. відразу ж розпочала підготовку проекту Закону «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування». У цьому процесі до роботи були залучені представники місцевих Рад народних депутатів, які отримали статус юридичної особи та стали суб'єктами комунальної власності.

7 грудня 1990 року Верховна Рада Української РСР прийняла Закон «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування». У його преамбулі зазначалося, що «Закон визначає засади місцевого та регіонального самоврядування – основи демократичного устрою влади в Україні, правовий статус місцевих Рад народних депутатів, а також інших форм територіальної самоорганізації громадян» (Про місцеві Ради, 1990).

Згідно зі статтею 1 місцевого самоврядування в тогочасній Україні трактувалося як «територіальна самоорганізація громадян для самостійного вирішення безпосередньо або через органи, які вони обирають, усіх питань місцевого життя в межах Конституції України, законів України та власної фінансово-економічної бази» (Про місцеві Ради, 1990).

Закон від 7 грудня 1990 року змінив систему управління в тогочасній Україні, оскільки пере-

творив структуру влади з вертикальної, якою була система «рад народних депутатів», у систему місцевих рад, чиї компетенції не перетинались, а найголовніше, він визначив кінець тотальному партійному контролю над усіма сферами суспільного життя в Україні.

Система місцевого самоврядування тогочасної України відповідно до статті 2 Закону включала в себе селищні, сільські та міські Ради народних депутатів, а також їх органи та інші форми територіальної самоорганізації громадян (Про місцеві Ради, 1990).

Згідно зі статтею 3 закону місцеве та регіональне самоврядування в Україні здійснювалося на таких принципах:

- народовладдя;
- законність;
- самостійність та незалежність Рад народних депутатів в межах визначених повноважень;
- колегіальність;
- захист прав, свобод та законних інтересів громадян;
- виборність Рад народних депутатів, а також їх підконтрольність перед населенням;
- гласність та врахування громадської думки;
- оптимальна децентралізація тощо (Про місцеві Ради, 1990).

Таке реформування наблизило Україну до європейської моделі самоврядування, у якій регіональні та місцеві ради функціонували із зазначеною чіткістю. Відтак прийняттям цього закону Україна відновила своє природне включення до європейського правового простору.

Однак цей закон існував лише короткий період. Основні труднощі у його впровадженні, особливо на рівнях обласних та районних, виникли, з одного боку, через автономію органів самоврядування базового рівня, які отримали власні ресурси та права і виражали небажання втручання у свою діяльність від районних та обласних рад. З іншого боку, на рівні обласних та, передусім, районних рад існувало бажання відігравати більшу політичну роль і виражати незгоду з діями органів державної влади національного рівня. Окрім того, проголошення незалежності України у 1991 році призвело до того, що вже у березні 1992 року закон було суттєво перероблено і представлено у новій редакції (Місцеве самоврядування, 2016: 26).

Висновки. Отже, на 1985–1991 роки припадають перші комплексні зміни щодо функціонування інституту місцевого самоврядування в Українській РСР. У процесі всесоюзних змін відбуваються трансформації існуючої на той час моделі місцевого самоврядування, у результаті

яких відбувається процес поступового залучення громадян до здійснення народовладдя.

Прийняття Закону «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування» безумовно мало важливе значення у відновленні принципів місцевого самоврядування в тогочасній Україні. Цей перший крок дозволив юридично закріпити низку основоположних принципів, пов'язаних із демократизацією діяльності місцевих органів влади.

Також прийняття цього закону стало першою спробою формування місцевих рад, які на той момент ще входили до загальної системи органів державної влади на всіх територіальних рівнях як органи місцевого самоврядування. Це визначало перехід від бюрократичної централізованої системи організації влади, яка була характерною для радянської моделі, до демократичної децентралізованої системи, яка ґрунтується на визнанні важливості існування місцевого та регіонального самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (дата звернення 19.01.2024).
2. Делія О. В. До питання про місцеву владу в СРСР. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2014. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2014_5_8. (дата звернення 20.01.2024).
3. Європейська Хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення 21.01.2024).
4. Коваль Ю. О. Специфіка формування і розвитку національної моделі місцевого самоврядування в Україні. *Політичне життя*. 2016. № 3. С. 24–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pollife_2016_3_6. (дата звернення 20.01.2024).
5. Конституція (Основний закон) України від 20 травня 1978 р. № 888-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09#Text> дата звернення 20.01.2024).
6. Кругляк Д. М. Тенденції становлення місцевого самоврядування у процесі трансформацій перехідного періоду (кін. 1980-х – кін. 1990-х рр.). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2017. № 4 (135). С. 18–21.
7. Кругляк Д. М. Становлення та розвиток інституту місцевого самоврядування в Україні (1990–2020 рр.): історичний аспект... дис. ... доктор філософії: 032 – історія та археологія. Київ, 2020. 219 с.
8. Місцеве самоврядування та децентралізація. Законодавство (навчальний модуль) / Анатолій Ткачук. Київ: ІКЦ «Легальний статус», 2016. 80 с.
9. Про загальні засади місцевого самоврядування і місцевого господарства в СРСР: Закон СРСР від 9 квітня 1990 р. № 1417-І. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1417400-90#Text>. (дата звернення 20.01.2024).
10. Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування: Закон України від 7 грудня 1990 р. № 533-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-12#Text> (дата звернення 21.01.2024).
11. Утвенко В. В. Теорія та історія місцевого самоврядування: Навч. посібник. Київ: ДП: Вид. дім «Персонал». 2017. 234 с.

REFERENCES

1. Deklaratsiia pro derzhavnyi suverenitet Ukrainy [Declaration on State Sovereignty of Ukraine] vid 16 lypnia 1990 r. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (accessed January 19, 2024). [in Ukrainian].
2. Delia O. V. (2014) Do pytannia pro mistsevu vladu v SRSR. [To the issue of local government in the USSR] *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. vol. 5. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2014_5_8. (accessed January 20, 2024). [in Ukrainian].
3. Yevropeiska Khartiia mistsevoho samovriaduvannia [European Charter of Local Self-Government] vid 15 zhovtnia 1985 r. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (accessed January 21, 2024). [in Ukrainian].
4. Koval Yu. O. (2016) Spetsyfika formuvannia i rozvytku natsionalnoi modeli mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini. [The specifics of the formation and development of the national model of local self-government in Ukraine] *Politychne zhyttia*. vol. 3. S. 24–31. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pollife_2016_3_6. (accessed January 20, 2024). [in Ukrainian].
5. Konstytutsiia (Osnovnyi zakon) Ukrainy [Constitution (Basic Law) of Ukraine] vid 20 travnia 1978 r. № 888-IX. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09#Text> (accessed January 20, 2024). [in Ukrainian].
6. Kruhliak D. M. (2017) Tendentsii stanovlennia mistsevoho samovriaduvannia u protsesi transformatsii perekhidnoho periodu (kin. 1980-kh – kin. 1990-kh rr.). [Trends in the formation of local self-government in the process of transformations of the transition period (late 1980s – late 1990s)]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. vol. 4 (135). S. 18–21. [in Ukrainian].
7. Kruhliak D. M. (2020) Stanovlennia ta rozvytok instytutu mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini (1990–2020 rr.): istorychnyi aspekt [Formation and development of the institution of local self-government in Ukraine (1990–2020): historical aspect] ... dys. ... doktor filosofii: 032 – istoriia ta arkheolohiia. Kyiv. 219 s. [in Ukrainian].
8. Tkachuk A. (2016) Mistseve samovriaduvannia ta detsentralizatsiia. Zakonodavstvo (navchalnyi modul) [Local self-government and decentralization. Legislation (educational module)]. Kyiv: IKTs «Lehalnyi status», 2016. 80 s. [in Ukrainian].

9. Pro zahalni zasady mistsevoho samovriaduvannia i mistsevoho hospodarstva v SRSR: [On general principles of local self-government and local economy in the USSR] Zakon SRSR vid 9 kvitnia 1990 r. vol. 1417-I. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1417400-90#Text>. (accessed January 20, 2024). [in Ukrainian].

10. Pro mistsevi Rady narodnykh deputativ ta mistseve i rehionalne samovriaduvannia: [On local Councils of People's Deputies and local and regional self-government] Zakon Ukrainy vid 7 hrudnia 1990 r. vol. 533-XII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-12#Text> (accessed January 21, 2024). [in Ukrainian].

11. Utvenko V. V. Teoriia ta istoriia mistsevoho samovriaduvannia: Navch. posibnyk. [Theory and history of local self-government: Education manual]. Kyiv: DP: Vyd. dim «Personal». 2017. 234 s. [in Ukrainian].

УДК 930.1(477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-4>

Вадим ПРОКОПОВ,
orcid.org/0000-0001-5120-9419
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри філософії, соціології та історії
Дніпровського державного аграрно-економічного університету
(Дніпро, Україна) vadim.prokopov@gmail.com

РОЗВИТОК АГРАРНОЇ ОСВІТИ ТА НАУКИ НА ПРИДНІПРОВ'Ї XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.: СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ

У статті розглядається, як сучасні українські історики досліджують розвиток аграрної освіти та науки на Придніпров'ї у XIX – поч. XX ст., що саме у фокусі вчених та в яких методологічні підходи використовуються.

Автор стверджує, що Придніпров'я регіон, який має свої історичні та економічні особливості, адже об'єднаний потужною водною артерією – річкою Дніпро. Зазвичай так маркують території прилеглих до неї областей. У статті проаналізовано близько 30 різноманітних публікацій сучасних українських вчених з тематики сільськогосподарської освіти на Придніпров'ї.

Стверджується, що витоки централізованої сільськогосподарської освіти на українських землях можна датувати з кінця XVIII ст. Проаналізовано як історики вивчають перші кроки зоотехнічної науки в Україні. Виокремлено дослідження, які розкривають особливості створення та функціонування ремісничої освіти. У статті також виділено авторів-істориків, які дослідили становлення вищої сільськогосподарської освіти на Придніпров'ї. Ще один напрям досліджень, який виділено, як напрям в історіографії – це біографії видатних діячів аграрної освіти та науки, пов'язані з Придніпровським регіоном.

Підкреслено, що історіографія аграрної освіти та науки у XIX – поч. XX ст. наразі пропрацьована доволі ґрунтовно. Одним з умовних критеріїв до історіографії є її предметне поле та методологія. Багато з дослідників обмежуються загальним встановленням фактів та оглядами всеукраїнських процесів, оминаючи при цьому доволі суттєві нюанси та локальні особливості. Усвідомлюючи цей аспект досліджуються окремі регіони та навчальні заклади, щоб уникнути узагальнень, та ширше підійти до місцевих контекстів. Автор показує, що Придніпров'ю і досі притаманна деяка окремішність з потужними науковими центрами регіону – Дніпровським, Київським та Полтавським, які функціонують з XIX ст. і активно розвиваються в наш час.

Ключові слова: аграрна освіта, аграрна наука, історіографія, Придніпров'я, сільськогосподарські школи.

Vadym PROKOPOV,
orcid.org/0000-0001-5120-9419
Candidate of Historical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Philosophy, Sociology and History
Dnipro state agrarian and economic university
(Dnipro, Ukraine) vadim.prokopov@gmail.com

THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL EDUCATION AND SCIENCE IN THE DNEIPER REGION IN THE 19TH – EARLY 20TH CENTURY: MODERN UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY

The article examines how modern Ukrainian historians investigate the development of agrarian education and science in the Dnieper region (Prydniprov'ia) in the 19th to early 20th centuries, focusing on the specific areas of interest for scholars and the methodological approaches utilized.

The author argues that the Dnieper region is a territory with its own historical and economic peculiarities, as it is united by the powerful water artery – the Dnieper River. Typically, territories adjacent to it are marked as such. The article analyzes approximately 30 diverse publications by modern Ukrainian scholars on the topic of agricultural education in the Dnieper region.

It is argued that the origins of centralized agricultural education in Ukrainian lands can be traced back to the late 18th century. The article analyzes how historians study the early steps of zootechnical science in Ukraine. Research that reveals the features of the creation and functioning of artisan education is highlighted. The article also identifies historians who have studied the formation of higher agricultural education in the Dnieper region. Another direction of research highlighted in historiography is the biographies of prominent figures in agricultural education and science associated with the Dnieper region.

It is emphasized that the historiography of agricultural education and science in the 19th to early 20th centuries is currently quite thoroughly researched. One of the conditional criteria for historiography is its subject field and methodology. Many researchers limit themselves to general establishment of facts and overviews of all-Ukrainian processes, thereby overlooking significant nuances and local peculiarities. Recognizing this aspect, individual regions and educational institutions are studied to avoid generalizations and to take a broader approach to local contexts. The author demonstrates that the Dnieper region still retains a certain distinctiveness with powerful scientific centers – Dnipropetrovsk, Kyiv, and Poltava – which have been functioning since the 19th century and are actively developing in our time.

Key words: agricultural education, agricultural science, historiography, Prydniprovia, agricultural schools.

Постановка проблеми. Реформування освіти та науки в будь-яку епоху було і є доволі важливим етапом на шляху створення успішного, ефективного суспільства, держави, економіки. Сучасна доба не є виключенням. Увесь світ став на порозі кризи в освіті, коли лише диплому стає недостатньо для отримання навичок і, головне, досвіду, аби якісно виконувати робочі завдання. Для освітян і науковців в Україні також настав час переформування та осучаснення. Щодо аграрної освіти та науки – тут, як ніде, важлива практична складова, яка об'єднується з виробництвом, бізнесом, ринком. Реформи та зміни в освіті та наукових надбаннях, як і будь-який процес, треба починати з аналізу попередніх здобутків у цій сфері. А для цього, насамперед, потрібно проаналізувати історіографію розвитку аграрної освіти та науки.

Мета статті: розглянути, як сучасні історики досліджували розвиток аграрної освіти та науки на Придніпров'ї у XIX – поч. XX ст., що саме було у фокусі вчених та в яких методологічних площинах розглядалось.

Одразу варто окреслити термінологічний апарат дослідження та його об'єкт-предметну складову. У цій розвідці ми говоримо про територіальні рамки Придніпров'я (також вживається назва Наддніпрянщина, однак у ширшому контексті). Це регіон, який має свої історичні та економічні особливості, адже об'єднаний потужною водною артерією – річкою Дніпро. На сьогодні сюди відносять території прилеглих до неї областей – Дніпропетровської, Запорізької, Київської, Кіровоградської, Полтавської, Херсонської, Черкаської, Чернігівської та частково Миколаївської. За часів Російської імперії – це території Катеринославської, Київської, Херсонської, Полтавської, Чернігівської та частини Таврійської губерній.

Хронологічні рамки дослідження: XIX – початок XX ст. Нижня межа обумовлена появою частково централізованої системи аграрної освіти та науки на цих теренах: кінець XVIII – початок XIX ст. Верхня межа – революція 1917 р. в Україні.

Для дослідження ми вирішили зупинитися на історіографії сучасного періоду, а саме – останніх 30 років. Адже після здобуття самостійності

в Україні почали бурхливо розвиватися гуманітарні дисципліни, у тому числі історія, яка може почасти зважено та науково досягнути попередній період розвитку аграрної освіти та науки. На відміну від радянського періоду, історіографія якого відома своїм замовчуванням, викривленням і сфальшуванням інформації, особливо щодо ідеологізованої сфери аграрного виробництва та освіти.

Аналіз досліджень та виклад основного матеріалу. Витоки централізованої сільськогосподарської освіти на українських землях можна датувати з кінця XVIII ст. Тоді за ініціативою князя Г. Потьомкіна у селі Богоявленському під Миколаєвом у 1790 р. було створено землеробську школу. Трохи пізніше, у 1828 р., була відкрита перша спеціалізована школа бджільництва в с. Пальчики поблизу Батурина. Вона проіснувала понад 50 років. У 1902 р. на Київщині була заснована Боярська практична школа бджільництва, садівництва та городництва, яка орієнтувалася на освіту селян. Про розвиток аграрної освіти у згаданий період оповідає в оглядовій статті С. Мірошніченко (Мірошніченко, 2015: 234–236).

Окрім приватних шкіл у середині XIX ст. існували також державні. Найефективнішими на Придніпров'ї були школи Андріївська на Полтавщині та Борзенська на Чернігівщині. Автор виокремлює етапи розвитку аграрної освіти: 1) зародження сільськогосподарських шкіл (початок XIX – 60-ті роки XIX ст.), коли не було чіткої державної політики та стабільного функціонування закладів; 2) етап екстенсивного розвитку мережі закладів сільськогосподарської освіти (60-ті – 90-ті роки XIX ст.), відбулося забезпечення нормативно-правового становища функціонування шкіл та їх поширення; 3) етап інтенсивного розвитку сільськогосподарської освіти (кінець XIX – початок XX ст.), коли матеріально-технічна та наукова бази навчальних закладів суттєво поліпшилися (Мірошніченко, 2015: 234–236).

У статті О. Костенко аналізується поява вищих сільськогосподарських навчальних закладів та відділень в Україні. Авторка присвятила основну увагу Києву із сільськогосподарським відділен-

ням Київського політехнічного інституту (КПІ) та дискусіям довкола створення спеціалізованого вищого навчального закладу. Цікавою особливістю її розвідки є простеження досвіду Західної Європи у створенні аграрних навчальних та наукових центрів, а також вплив цього досвіду на українські вищі освітні центри (Костенко, 2007).

І. Бородай дослідила перші кроки зоотехнічної науки в Україні. Ще у 1851 р. було засновано кафедру сільського господарства та лісництва в Київському університеті Св. Володимира. Однак основну увагу у статті приділено сільськогосподарському (агрономічному) відділенню при Київському політехнічному інституті, яке було відкрите в 1898 р. Викладачем курсу загального тваринництва був відомий науковець Микола Чирвинський, який мав глибокі теоретичні та практичні знання. 1918 р. сільськогосподарське відділення КПІ було реорганізоване у факультет. У подальшому він став базою Київського сільськогосподарського та ветеринарно-зоотехнічного інституту (Бородай, 2010, Т. 1: 3–10).

У статтях Н. Коваленко та О. Ткаченко аналізуються початки сільськогосподарської освіти й науки – дослідні ферми та підприємства і залучення поміщиками їхнього досвіду. Відзначено, що в розвитку аграрної освіти й науки велику роль відіграли місцеві Земські організації (губернські та повітові). Вони започатковували школи, училища, дослідні поля та станції, організовували виставки (Коваленко, 2018: 139–148; Ткаченко, 2016: 171–174).

На особливості створення та функціонування ремісничої освіти у Наддніпрянській Україні звернула увагу С. Ситняківська. Де серед іншого окреслила навчальні заклади, які давали сільськогосподарську освіту в Херсонській та Катеринославській губерніях (Ситняківська, 2009).

Організації та структуризації професійної освіти різних рівнів приділив увагу Л. Прокопенко. У фокусі його дослідження середні, нижчі освітні заклади різноманітних галузей, у тому числі аграрного профілю. На Придніпров'ї було утворено Уманське училище землеробства та садівництва (1868 р.), Херсонське земське сільськогосподарське училище (1874 р.), Полтавське землемірне училище (1861 р.) (Прокопенко, 2011: 1–10).

Достатньо плідним є науковий доробок дніпровського дослідника сільськогосподарської освіти Ю. Берестеня. Він дослідив процес створення нижчих сільськогосподарських закладів в Російській імперії загалом та на Катеринославщині зокрема у другій половині XIX ст. Роз-

глянуті законодавчі аспекти її становлення, фінансування, а також навчальні матеріали, які викладались учням цих шкіл. Автор зазначає, що незважаючи на гарний першопочатковий поштовх реформа не зазнала значних результатів (Берестень, 2017: 88–104).

Продовжив своє дослідження суто на Катеринославському матеріалі Ю. Берестень. Тут наприкінці XIX – на початку XX ст. діяла низка початкових навчальних закладів сільськогосподарської освіти, які готували фахівців для потреб сільського господарства. Йдеться про Катеринославську школу садівництва, городництва та бджільництва (м. Катеринослав), Гнединську нижчу сільськогосподарську школу (с. Олександрівка Олександрівського повіту Катеринославської губернії – сучасна Запорізька область) та Верхньодніпровська нижча сільськогосподарська школа (1899 р.). Автор звернув увагу на те, що пріоритетним для царської влади було забезпечення потреб господарств місцевих поміщиків у кваліфікованій робочій силі. Стан освіти поліпшився на початку XX ст. Існував також поділ на нижчі та практичні сільськогосподарські школи. Нижчі готували виконавців і спеціалістів із сільського господарства. Практичні навчали робітників-техніків з різних галузей аграрного виробництва. Доволі результативним для освітніх закладів аграрного профілю був 1914 р. Так, у Катеринославі було відкрито землемірне училище, де готували фахівців для повітових земств та земельних комісій. Тоді ж розпочала свою діяльність Бешев-Ігнатівська нижча сільськогосподарська школа. Автор підсумовує, що мережа закладів професійно-технічної аграрної освіти проіснувала до російсько-більшовицької окупації в 1919 р., після чого вона занепала (Берестень, 2020: 102–121).

В іншій статті Ю. Берестеня у співавторстві з А. Кобцем та П. Волохом простежені процеси становлення початкової професійно-технічної освітньої системи Російської імперії та Катеринославщини, зокрема в 1860–1870-х рр. Автори звертають увагу на труднощі цього часу, які були пов'язані із застарілими суспільними патримоніальними практиками, зокрема в інституті опікунства, від якого подекуди залежала доля освітніх закладів. Сільськогосподарська освіта наштовхувалась ще й на інші проблеми – нестачі кваліфікованих викладачів, дослідних земель, технічного забезпечення тощо (Берестень та ін., 2019: 10–19).

Також Ю. Берестень проаналізував діяльність Катеринославської школи садівництва, городництва та бджільництва. Їй передувала організаційна діяльність Катеринославського відділу

імператорського російського товариства садівництва, в який увійшли земські чиновники та науковці. Незважаючи на загалом успішний початок діяльності та очевидну потребу в підготовці фахівців-аграріїв у регіоні, школа проіснувала всього 18 років. Серед причин припинення було недостатнє фінансування та соціально-політичні проблеми, спричинені революцією 1905–1907 рр. (Берестень, 2018: 42–55).

Процес організації навчання у сільськогосподарських школах Придніпров'я дослідила К. Гавриленко. Зокрема на Черкащині було відкрито п'ять нижчих агроосвітніх закладів Мошногодищенська, Золотоніська, Златопільська, Пруснянські сільськогосподарські класи, Бобриська школа садівництва та городництва. Авторка, однак, чомусь не згадала про освітні заклади Катеринославської губернії. Визначено складові освітнього процесу, їх дослідницький потенціал. Проаналізовані навчальні плани, практичні складові освіти. Авторка коротко описала стан вищої аграрної освіти в Україні під владою Російської імперії (Гавриленко, 2016: 12–19).

На Полтавщині наприкінці XIX ст. функціонували Жабківська, Лубенська, Андріївська, Бориспільська нижчі сільськогосподарські школи. На Чернігівщині діяли Воздвиженська та Майнівська нижчі сільськогосподарські школи, а також реміснична школа 1-го розряду та Борзнянська школа садівництва. Тут також існувала жіноча школа, що навчала дорослих дівчат домогосподарству, птахівництву тощо. Вищі навчальні заклади аграрного профілю в Придніпров'ї були наявні на той час лише на кафедрах Київського університету та політехнічного інституту. На всеукраїнському рівні також представлені в Одеському та Харківському.

Проаналізовано діяльність земських агрономів Полтавської губернії в поширенні агрономічних знань серед місцевого населення з метою підвищення ефективності виробництва. Сільськогосподарська освіта відбувалася не тільки у профільних закладах, але й на найбільш низовому рівні. Отримання інформації та обмін досвідом проходив під час сільськогосподарських виставок, а також у читальнях, бібліотеках, на курсах та консультаціях, на дослідних полях, показових ділянках, пасіках, садах та городах. Агрономи та їх помічники таким чином охоплювали кілька десятків тисяч охочих отримати найбільш елементарні практичні агрономічні знання. Під час подібних заходів, поставало питання й гуманітарного характеру – місцеві українці погано розуміли російську, тому існувала потреба в україномов-

ному навчанні, що викликало опір влади. Автори відзначають позитивну роль Полтавської агрономічної організації у збільшенні врожайності після її створення в 1910 р. (Якименко, Краснікова, 2012: 164–173).

У цьому ж контексті написана стаття О. Мар'євської, адже Полтавщина виділялась серед інших губерній за найбільшою концентрацією дрібних землеробів. Незважаючи на це, тут не було створено вищих чи навіть середніх аграрних освітніх закладів. Причину цього автор справедливо вбачає в колоніальній політиці Російської імперії стосовно України. Натомість тут функціонували школи нижчого рівня: Полтавська школа садівництва та городництва і Лубенська школа 1-го розряду, перетворена на училище в 1912 р. Ще одна школа сільського господарства була відкрита в с. Андріївка Кобеляцького повіту. Ініціатива їх відкриття належала місцевому земству. Але навіть ці освітні заклади позитивно впливали на врожайність та підвищення агрономічної культури землеробів (Мар'євська, 2012: 173–177).

Розвиток та організація аграрної освіти та науки на Катеринославщині проаналізовано Ю. Пахоменковим та С. Старухом. Цей регіон також залишався переважно аграрним, незважаючи на бурхливий розвиток важкої промисловості. Згідно з Положенням про сільськогосподарські школи 1904 р. існували окрім вищих, середні, початкові (1–2-го розрядів) та практичні. Однією з перших була нижча школа в с. Ерастівка Верхньодніпровського повіту, відкрита в 1899 р., а з 1911 р. реорганізована в училище (у 1923 р. стала технікумом та з 2003 р. – коледжем при ДДАУ). Учнями були мешканці майже всього південно-східного Лівобережжя України. Пізніше земство планувало відкрити подібні навчальні заклади в кожному повіті. У 1912–1913 рр. відкриті школи в П'ятихатках та Маріупольському повіті. З початком Першої світової війни та революцією сільськогосподарська освіта почала занепадати (Пахоменков, Старух, 2012: 205–209).

До питання про становлення вищої сільськогосподарської освіти на Придніпров'ї, зокрема на Катеринославщині, звернувся згаданий вже Ю. Берестень. За планами земської управи створенню закладу вищої освіти (ЗВО) мала передувати розгалужена система нижчих та середніх освітніх установ. Однак, економічні та раціональні умови спонукали до перегляду цих планів. За мету було поставлено створити науково-дослідний центр аграрного профілю на Катеринославщині. Окрім наукових відкриттів він би готував і фахівців для різних освітніх та земських установ. План

передбачав відкриття сільськогосподарського відділення при Вищому гірничому училищі. Як зазначає автор, незважаючи на всі плани, їх так і не вдалося реалізувати через сукупність причин, зокрема й через революцію 1905–1907 рр. (Берестень, 2017: 84–102).

Про історію створення Гнедінського ремісничого училища йдеться в розвідці М. Антощак. Училище готувало ремісників для потреб сільського господарства, це були своєрідні «нижчі механіки», які могли оперувати та ремонтувати сільськогосподарський реманент. Передбачалося навчання протягом п'яти років в рамках трьох класів. Можна сказати, що Гнедінське училище було зразковим в Олександрівському повіті (сучасна Запорізька область). Автор доволі ґрунтовно аналізує особливості становлення цього навчального закладу, його функціонування та організацію навчального процесу. Тому, ця стаття з дослідження подібних шкіл є також зразковою (Антощак, 2015: 122–129).

Дотичною до нашої теми є розвиток освіти в Придніпров'ї як такої, особливо професійно-технічної. Л. Гриженко присвятила цій темі статтю на Катеринославському матеріалі. Показаний поступовий розвиток професійної, ремісничої освіти різних напрямів у регіоні на початку XX ст. Авторка звернула увагу на проблеми тих років, які були притаманні й аграрному напрямку – невпорядкована система навчання, дефіцит матеріальних ресурсів (Гриженко, 2017: 105–111).

На Правобережжі в Київській губернії з 1876 р. діяло Київське товариство сільського господарства (КТСГ) та сільськогосподарської промисловості, яке мало 12 спеціалізованих відділів. Прикметно, що членами товариства було багато діячів польського походження, що затримувало визнання організації з боку офіційної російської влади. Товариство опікувалося науково-дослідною сільськогосподарською справою, її організацією та впровадженням на практиці. На думку дослідника Н. Шуфрича КТСГ мало найбільший вплив та розквіт за часів головування в ньому Бенедикта Тишкевича з 1896 р. Він організував видання тижневика «Земледелие», а також працював в Умансько-Липовецькому сільськогосподарському товаристві – своєрідній філії КТСГ. У рамках товариств було створено мережу дослідних полів для розвитку й вдосконалення агрономічних методик (Шуфрич, 2012: 57–60).

Окремо слід виділити джерелознавчі статті та роботи історіографії другого рівня, коли досліджуються напрацювання історіографів попередньої доби. Сільськогосподарська дослідна справа

у цьому контексті досліджена І. Бородай. Вона виділила основні напрями тематичного наповнення: початковий етап, становлення, інституціоналізація тощо. Поширення сільськогосподарської освіти пов'язано також з формуванням наукових регіональних шкіл. Дослідження започатковане на аналізі бібліографічних серій, заснованих на базі Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України (Бородай, 2019: 194–204).

Історіографічний огляд І. Федорової торкається періоду XIX – початку XX ст. і містить у собі аналіз праць істориків аграрної освіти та науки. Досить стисло перераховуються роботи вчених початку XX ст. та радянської доби. Натомість основна увага зосереджується на аналізі робіт сучасних істориків аграрної освіти Л. Білан, О. Деркач, В. Манько, О. Михайлюк, Д. Рибченко, Т. Хоменко, З. Шквира та інших. Авторка ділить історіографію на два тематичні блоки: 1) дослідження науковців-аграріїв у XIX – на початку XX ст.; 2) численні історичні та педагогічні напрацювання з теми сучасними дослідниками XX–XXI ст. Хоча основна увага приділяється сучасним українським історикам, проте велика кількість різноманітних робіт не потрапила до поля зору дослідниці (Федорова, 2021: 180–184).

Ще один напрям досліджень, який можна виділити, – це біографії видатних діячів аграрної освіти та науки, пов'язані з Придніпровським регіоном. Наприклад, уже згадана стаття про роль Б. Тишкевича в діяльності Київського сільськогосподарського товариства.

Вчені досліджують роль Василя Докучаєва в освітній та дослідній справі на Полтавщині. У 1890-ті рр. він розгорнув широку діяльність з реорганізації вищої та середньої сільськогосподарської освіти. Мав безпосереднє відношення до дослідного поля в Полтаві, заснованого 1884 р. Полтавським сільськогосподарським товариством. Воно розробляло практичні аспекти сільського господарства і надавало селянам та поміщикам сільськогосподарські культури, яких вони найбільше потребували. Правонаступницею дослідного поля стала Полтавська сільськогосподарська дослідна станція. На думку авторів, саме на чорноземі Полтавщини створювалася найбільша кількість у Російській імперії зразкових господарств, полів, садів та городів. Це сприяло інноваціям в аграрній справі. Внесок Василя Докучаєва в аграрну справу всієї України був належним чином оцінений. Так, зокрема, на його честь названий Харківський національний аграрний університет (Чеботарьова та ін., 2019: 71–75).

Кілька дослідників вивчали біографію та діяльність професора Павла Тушкана. Ретельно біографія П. Тушкана досліджена Ю. Берестенем та В. Морозом, – від народження, навчання до 1918 р. З 1890-х рр. він брав участь у діяльності Полтавського товариства сільського господарства, заснованого місцевим земством. У 1899 р. очолив ту саму школу в с. Ерастівка. Власне, усе дослідження присвячене ерастівському періоду в житті відомого агронома. Доволі детально прописані аспекти навчального процесу, реорганізації школи в училище, а також деякі факти особистого життя (Берестень, Мороз, 2018: 106–130).

Прикметно, що у подальшому Павло Тушкан став депутатом Української Центральної Ради в 1917 р. від Катеринославщини. У рамках роботи Першого Всеукраїнського агрономічно-економічного з'їзду він працював над вдосконаленням аграрної освіти. Продовжив цю справу весною 1918 р. як очільник відділу шкільної і позашкільної освіти сільськогосподарського департаменту Народного міністерства земельних справ УЦР. Однак подальші буремні події – агресії російсько-більшовицьких військ, українських визвольних змагань і громадянського конфлікту – завадили цій діяльності (Воловодовська, 2018: 260–266).

Корисною з джерелознавчого боку видається стаття В. Вакулика та С. Маслікова. Автори проаналізували значний масив документальних та нарративних джерел ветеринарної справи й сфери тваринництва в Південно-Східній Україні кінця XIX – початку XX ст. Це свідчить про доволі жваву наукову та практичну роботу ветеринарів і зоотехніків у цей період (Вакулик, Масліков, 2011: 120–123).

Окремий напрям досліджень складає історія жіночої освіти. У статті Л. Смоляр, окрім інших галузей науки, згадується нижча та середня професійна сільськогосподарська освіта жінок Наддніпрянської України. У Києві було засноване Товариство руських господинь, що стало початком аграрної науки для жінок. 1888 р. у Бердичівському повіті Київської губернії була створена школа для дівчат. Тут вивчали догляд за свійськими тваринами, бджільництво, городництво, садівництво, приготування страв тощо. Другою такою школою в Україні, і теж на Придніпров'ї, була Преображенська – на Чернігівщині. Пізніше постали Людмилівська та Києво-Лук'янівська школи (Смоляр, 2000: 16–22).

Деякі з робіт іноді напряму не стосуються теми аграрної освіти, однак демонструють розвиток науки в той чи інший період. Г. Шевчук та В. Кушнір поглянули на стан освіти в регіоні за

часів Російської імперії у XIX ст., звертаючи увагу на недосконалу її систему – обмеженість, становість, закритість для широких верств населення та русифікацію (Шевчук, 2011: 228–237; Кушнір, 2016: 100–105). Узагальнююча стаття Н. Олійника описує розвиток аграрної освіти в Україні. У Придніпровському краї її початком автор вважає кафедру сільського господарства, яка існувала в університеті Св. Володимира (Олійник, 2020: 59–60).

А вже за часів Української народної республіки проблемами сільськогосподарської науки займався Кирило Осьмак. У суспільстві та серед істориків його знають зазвичай як політика – голову Української головної визвольної ради (УГВР), заснованої 1944 р. – своєрідного підпільного представницького органу, який ставив за мету здобуття української незалежності засобами підпільної армії УПА. Однак, мало хто знає, що в УНР К. Осьмак – один з організаторів та популяризаторів наукового забезпечення сільського господарства. Працював у Міністерстві земельних справ УНР, Сільськогосподарському науковому комітеті України тощо. Він опікувався тим, щоб селяни використовували досвід науковців-аграріїв у своїй праці. Авторству К. Осьмака належить понад 50 наукових та науково-популярних статей і брошур (Підгайна, 2014: 125–129).

Висновки. За підсумками можна стверджувати, що на сьогодні історіографія аграрної освіти та науки у XIX – поч. XX ст. пропрацьована доволі ґрунтовно. Одним з умовних критеріїв до історіографії є її предметне поле. Багато з дослідників обмежуються загальним встановленням фактів та оглядами всеукраїнських процесів, оминаючи при цьому доволі суттєві нюанси та локальні особливості. Із цією метою досліджуються окремі регіони, окремі навчальні заклади. Серед таких науковців можна виділити місцевих істориків, які ґрунтують свої дослідження на локальних архівних матеріалах: В. Антошак, Ю. Берестень, К. Гавриленко, Л. Прокопенко та ін. Ще одним напрямом пошуків наукових істориків сільськогосподарської освіти та науки є вивчення біографії видатних або, навпаки, малознаних діячів аграрної освіти. Деякі постаті, незважаючи на складність і карколомність епохи, продовжували займатись наукою та освітою. Такими є, наприклад, І. Розгон та П. Тушкан. Обидва – катеринославці, які брали участь у пізніших процесах національної революції 1917–1921 рр.

Якщо говорити про методологічні орієнтири досліджуваної історіографії, то в переважній більшості випадків маємо справу з поширеним позитивістичним підходом. Коли про маловідому та недо-

сліджену тему викладається основна сума фактів із джерел без залучення мікро- та макрорівнів дослідження, аналізу чи порівнянь. Лише деякі автори вдаються до узагальнень чи намагаються вийти на вищий рівень. Мікроісторія та історія повсякдення майже не представлені в тематиці історії аграрної освіти й науки. Видається перспективним у майбутніх дослідженнях цієї сфери залучити інший спектр історичної та міждисциплінарної методології.

Отже, бачимо, що сучасна українська історіографія розвитку аграрної освіти та науки на Придніпров'ї користується популярністю серед дослідників, незважаючи на її специфічність. Регіоналізм теми підтверджується потужними науковими центрами регіону – Дніпровським, Київським та Полтавським, які продовжують функціонувати з XIX ст. і активно розвиваються в наш час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антошак М. Гнедінське ремісничє училище: відкриття та діяльність. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2015. Вип. 43. С. 122–129.
2. Берестень Ю. До історії становлення вищої сільськогосподарської освіти на Катеринославщині на початку XX століття. *Проблеми політичної історії України*. 2017. Вип. 12. С. 84–102.
3. Берестень Ю. Законодавчі аспекти організації нижчої сільськогосподарської освіти в Російській імперії кінець XIX – початок XX століття. *Університет – центр формування духовності патріотизму та інтелігентності*. 2017. Вип. 7. С. 88–104.
4. Берестень Ю. Катеринославська школа садівництва, городництва та бджільництва: історія становлення та навчально-виробничої діяльності (1890–1908 рр.). *Питання аграрної історії України: матер. дванадцятих наук. читань, присв. пам'яті Д. П. Пойди*. 2018. С. 42–55.
5. Берестень Ю. Становлення початкової та середньої сільськогосподарської освіти на Катеринославщині на початку XX століття. *Проблеми політичної історії України*. 2020. Вип. 15. С. 102–121.
6. Берестень Ю., Мороз В. Павло Федорович Тушкан – фундатор початкової та середньої сільськогосподарської освіти Придніпров'я початку XX століття. *Проблеми політичної історії України*. 2018. Вип. 13. С. 106–130.
7. Берестень Ю. В., Кобець А. С., Волох П. В. Правові та соціально-економічні аспекти становлення початкової та професійно-технічної освіти на теренах Катеринославської губернії (сер. 60-х – 70-ті рр. XIX ст.). *Актуальні проблеми права (95-річчю Верхньодніпровського коледжу ДДАЕУ, 100-річчю Дніпровського державного аграрно-економічного університету присвячується)*. 2019. С. 10–19.
8. Бородай І. До історії становлення зоотехнічної науки в Україні. *Київська старовина*. 2010. Т. 1. С. 3–10.
9. Бородай І. Серійні видання як джерела дослідження історії сільськогосподарської дослідної справи в Україні. *Універсум історії та археології*. 2019. Вип. 2 (27). Ч. 1. С. 194–204.
10. Вакулик В., Масліков С. Писемна ветеринарна і тваринницька традиція Південно-Східної України у друкованих джерелах кінця XIX – початку XX століть. *Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету*. 2011. Вип. 2. С. 120–123.
11. Воловодовська В. О. Діяльність професора П. Ф. Тушкана в контексті розвитку аграрної освіти в Україні. *Вісник аграрної історії*. 2018. № 25–26. С. 260–266.
12. Гавриленко К. Методологічні підходи та принципи професійної підготовки аграрників в Україні (кінець XIX – початок XX ст.). *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. Серія: Педагогіка. 2016. № 1. С. 12–19.
13. Гриженко Л. Особливості розвитку професійно-технічної освіти у містах Катеринославської губернії (кінець XIX – початок XX ст.). *Університет – центр формування духовності патріотизму та інтелігентності*. 2017. Вип. 7. С. 105–111.
14. Коваленко Н. П. Особливості аграрного виробництва на українських землях у XIX столітті. *Історія науки і техніки*. 2018. Т. 8. Вип. 1. С. 139–148.
15. Костенко О. Вища сільськогосподарська освіта XIX ст.: шляхи становлення і розвитку. *Історія науки і біографістика*. 2007. № 3. URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2007-3/07koossr.pdf> (дата звернення: 04.04.2022).
16. Кушнір В. Розвиток середньої освіти на українських землях впродовж і половини XIX ст. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 4. С. 100–105.
17. Мар'євська О. Вплив освітніх осередків Полтавської губернії на модернізаційні процеси у селянсько-козацьких господарств краю на рубежі XIX–XX століть. *Гуманітарно-виховні процеси, тенденції і перспективи вищої професійної освіти (присвячується 90-річчю ДДАУ)*. 2012. Вип. 4. С. 173–177.
18. Мірошниченко Н. Чинники та етапи розвитку сільськогосподарської освіти в Україні у XIX – на початку XX ст. *Сіверщина в історії України*. 2015. Вип. 8. С. 234–236.
19. Олійник Н. Аграрна освіта в Україні: історія розвитку та сучасний стан. *Теоретичні та прикладні аспекти розвитку науки (частина I): матер. Міжнар. наук.-практ. конф. м. Київ, 30–31 січня 2020 р.* 2020. С. 59–60.
20. Пахоменков Ю., Старух С. Організація сільськогосподарської освіти на Катеринославщині на початку XX століття. *Гуманітарно-виховні процеси, тенденції і перспективи вищої професійної освіти (присвячується 90-річчю ДДАУ)*. 2012. Вип. 4. С. 205–209.
21. Підгайна Т. Суспільно-політична та науково-організаційна діяльність К. І. Осьмака (1890–1960) з розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні: історіографічний аспект. *Гілея: науковий вісник*. 2014. Вип. 82. С. 125–129.

22. Прокопенко Л. Політика Російського уряду щодо розвитку професійної освіти в Україні в другій половині XIX – на початку XX ст. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2011. Вип. 1. С. 1–10.
23. Ситняківська С. Історичні особливості розвитку ремісничої освіти Півдня України кінця XIX – на початку XX ст. *Південь України: етністоричний, мовний, культурний та релігійний виміри*. 2009. URL: http://eprints.zu.edu.ua/4394/1/Рем._осв.pdf (дата звернення: 04.04.2022).
24. Смоляр Л. Історія середньої професійної освіти жінок Наддніпрянської України в другій половині XIX – початку XX століття. *Етнічна історія народів Європи*. 2000. Вип. 4. С. 16–22.
25. Ткаченко О. Професійно-педагогічна підготовка фахівця аграрного профілю: історичний аналіз XIX століття. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. Серія: Педагогічні науки. 2016. № 137. С. 171–174.
26. Федорова І. Огляд історіографії та джерельної бази дослідження розвитку вищої сільськогосподарської освіти в Україні 1861–1917 років. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Історичні науки. 2021. Т. 32 (71). № 12. С. 180–184.
27. Чеботарьова Л., Самородов В., Кигим С. Полтавська складова діяльності Василя Докучаєва як реформатора вищої сільськогосподарської освіти. *Актуальні питання землеробства і агрохімії: історія і сьогодення*. 2019. С. 71–75.
28. Шевчук Г. До історії освіти в Наддніпрянській Україні у XIX – на початку XX століття. *Вісник Львівського університету*. Серія: Педагогіка. 2011. Вип. 27. С. 228–237.
29. Шуфрич Н. Діяльність графа Б. С. Тишкевича (1849–1939) у Київському товаристві сільського господарства та сільськогосподарської промисловості. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2012. С. 57–60.
30. Якименко М., Краснікова О. Роль земських агрономів Полтавської губернії у розповсюдженні сільськогосподарських знань (кінець XIX – початок XX століття). *Гуманітарно-виховні процеси, тенденції і перспективи вищої професійної освіти (присвячується 90-річчю ДДАУ)*. 2012. Вип. 4. С. 164–173.

REFERENCES

1. Antoshchak M. (2015) Hniedinske remisnyche uchylyshche: vidkryttia ta diialnist. [Gnedynske Craft School: Opening and Activities] *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu – Scholarly Works of the Faculty of History, Zaporizhzhya National University*, 43. 122–129. [in Ukrainian].
2. Beresten Yu. (2017) Do istorii stanovlennia vyshchoi silskohospodarskoi osvity na Katerynoslavshchyni na pochatku XX stolittia. [The History of the Formation of Higher Agricultural Education in Katerynoslav Region at the Beginning of the 20th Century] *Problemy politychnoi istorii Ukrainy – Problems of Political History of Ukraine*, 12. 84–102. [in Ukrainian].
3. Beresten Yu. (2017) Zakonodavchi aspekty orhanizatsii nyzhchoi silskohospodarskoi osvity v Rosiiskii imperii kinets XIX – pochatok XX stolittia. [Legislative Aspects of Organizing Lower Agricultural Education in the Russian Empire at the End of the 19th to the Beginning of the 20th Century] *Universytet – tsentr formuvannia dukhovnosti patriotyzmu ta intelihtnosti – The University as a Center for Cultivating Spirituality, Patriotism, and Intellectualism*, 7. 88–104. [in Ukrainian].
4. Beresten Yu. (2018) Katerynoslavska shkola sadivnytstva, horodnytstva ta bdzhilnytstva: istoriia stanovlennia ta navchalno-vyrobnochoi diialnosti (1890–1908 rr.). [Katerynoslav School of Horticulture, Gardening, and Beekeeping: Formation History and Educational-Production Activities (1890–1908).] *Pytannia aharnoї istorii Ukrainy – Questions of Agrarian History of Ukraine*. 42–55. [in Ukrainian].
5. Beresten Yu. (2020) Stanovlennia pochatkovoї ta serednoi silskohospodarskoi osvity na Katerynoslavshchyni na pochatku XX stolittia. [Beginning of primary and secondary agricultural education in Katerinoslavsky at the early XX century] *Problemy politychnoi istorii Ukrainy – Problems of Political History of Ukraine*, 15. 102–121. [in Ukrainian].
6. Beresten Yu., Moroz V. (2018) Pavlo Fedorovych Tushkan – fundator pochatkovoї ta serednoi silskohospodarskoi osvity Prydniprovia pochatku XX stolittia. [Pavlo Fedorovych Tushkan – the Founder of Primary and Secondary Agricultural Education in the Dnieper Region at the Beginning of the 20th Century] *Problemy politychnoi istorii Ukrainy – Problems of Political History of Ukraine*, 13. 106–130. [in Ukrainian].
7. Beresten Yu. V., Kobets A. S., Volokh P. V. (2019) Pravovi ta sotsialno-ekonomichni aspekty stanovlennia pochatkovoї ta profesiino-tekhnichnoi osvity na terenakh Katerynoslavskoi hubernii (ser. 60-kh – 70-ti rr. XIX st.). [Legal and Socio-Economic Aspects of the Development of Primary and Vocational-Technical Education in the Territory of Katerynoslav Governorate (Mid-1860s to 1870s)] *Aktualni problemy prava – Current Issues in Law*. 10–19. [in Ukrainian].
8. Borodai I. (2010) Do istorii stanovlennia zootekhnichnoi nauky v Ukraini. [The History of the Development of Zoo-technical Science in Ukraine.] *Kyivska starovyna – Kyiv Antiquity*, 1. 3–10. [in Ukrainian].
9. Borodai I. (2019) Seriini vydannia yak dzhherela doslidzhennia istorii silskohospodarskoi doslidnoi spravy v Ukraini. [Serial Publications as Sources for Researching the History of Agricultural Research in Ukraine] *Universum istorii ta arkheolohii – Universum of History and Archaeology*, 2 (27). Issue 1. 194–204. [in Ukrainian].
10. Chebotarova L., Samorodov V., Kyhym S. (2019) Poltavska skladova diialnosti Vasylya Dokuchaieva yak reformatora vyshchoi silskohospodarskoi osvity. [The Poltava Component of Vasyly Dokuchayev's Activity as a Reformer of Higher Agricultural Education] *Aktualni pytannia zemlerobstva i ahrokhimii: istoriia i sohoddennia – Current Issues in Agriculture and Agrochemistry: History and Present*. 71–75. [in Ukrainian].
11. Fedorova I. (2021) Ohliad istoriografii ta dzherelnoi bazy doslidzhennia rozvytku vyshchoi silskohospodarskoi osvity v Ukraini 1861–1917 rokiv. [Overview of Historiography and Source Base for the Study of Higher Agricultural Education Development in Ukraine, 1861–1917.] *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Istorychni nauky –*

Scientific notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. Series: Historical Sciences, 12. T. 32 (71). 180–184. [in Ukrainian].

12. Havrylenko K. (2016) Metodolohichni pidkhody ta pryntsyipy profesiinoi pidhotovky ahrarnykyv v Ukraini (kinets XIX – pochatok XX st.). [Methodological Approaches and Principles of Professional Training for Agrarians in Ukraine (Late 19th to Early 20th Century)] *Naukovyi visnyk Melitopolskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Serii: Pedahohika – Scientific Bulletin of Melitopol State Pedagogical University*, 1. 12–19. [in Ukrainian].

13. Hryzhenko L. (2017) Osoblyvosti rozvytku profesiino-tekhnichnoi osvity u mistakh Katerynoslavskoi hubernii (kinets XIX – pochatok XX st.). [Features of the Development of Vocational-Technical Education in the Cities of Katerynoslav Governorate (Late 19th to Early 20th Century).] *Universytet – tsentr formuvannia dukhovnosti patriotyzmu ta intelihentnosti – The University as a Center for Cultivating Spirituality, Patriotism, and Intellectualism*, 7. 105–111. [in Ukrainian].

14. Kostenko O. (2007) Vyscha silskohospodarska osvita XIX st.: shliakhy stanovlennia i rozvytku. [Higher Agricultural Education in the 19th Century: Paths of Formation and Development] *Istoriia nauky i biohrafistyka – History of Science and Biographies*, 3. URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2007-3/07koossr.pdf> (Accessed: 04.04.2022). [in Ukrainian].

15. Kovalenko N. P. (2018) Osoblyvosti ahrarnoho vyrobnytstva na ukraïnskykh zemliakh u XIX stolitti. [Features of Agricultural Production in Ukrainian Lands in the 19th Century] *Istoriia nauky i tekhniki – History of Science and Technology*, 1. T. 8. 139–148. [in Ukrainian].

16. Kushnir V. (2016) Rozvytok serednoi osvity na ukraïnskykh zemliakh vprodovzh i polovyny XIX st. [Development of Secondary Education in Ukrainian Lands During the First Half of the 19th Century] *Ukraïnskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal*, 4. 100–105. [in Ukrainian].

17. Marievska O. (2012) Vplyv osvity osередkiv Poltavskoi hubernii na modernizatsiini protsesy u seliansko-kozatskykh gospodarstv kraiu na rubezhi XIX–XX stolit. [The Influence of Educational Centers in Poltava Governorate on Modernization Processes in Peasant-Cossack Farms at the Turn of the 19th-20th Centuries] *Humanitarno-vykhovni protsesy, tendentsii i perspektyvy vyshchoi profesiinoi osvity – Humanitarian-Educational Processes, Trends, and Prospects of Higher Professional Education*, 4. 173–177. [in Ukrainian].

18. Miroshnychenko N. (2015) Chynnyky ta etapy rozvytku silskohospodarskoi osvity v Ukraini u XIX – na pochatu XX st. [Factors and Stages of Agricultural Education Development in Ukraine from the 19th to the Early 20th Century] *Siver-shchyna v istorii Ukrainy – Siver Region in the History of Ukraine*, 8. 234–236. [in Ukrainian].

19. Oliinyk N. (2020) Ahrarna osvita v Ukraini: istoriia rozvytku ta suchasnyi stan. [Agricultural Education in Ukraine: History of Development and Current State.] *Teoretychni ta prykladni aspekty rozvytku nauky (chastyna I) – Theoretical and Applied Aspects of Science Development*. 59–60. [in Ukrainian].

20. Pakhomenkov Yu., Starukh S. (2012) Orhanizatsiia silskohospodarskoi osvity na Katerynoslavshchyni na pochatu XX stolittia. [Organization of Agricultural Education in Katerynoslav Region at the Beginning of the 20th Century.] *Humanitarno-vykhovni protsesy, tendentsii i perspektyvy vyshchoi profesiinoi osvity – Humanitarian-Educational Processes, Trends, and Prospects of Higher Professional Education*, 4. 205–209. [in Ukrainian].

21. Pidhaina T. (2014) Suspilno-politychna ta naukovo-orhanizatsiina diialnist K. I. Osmaka (1890–1960) z rozvytku silskohospodarskoi doslidnoi spravy v Ukraini: istoriohrafichnyi aspekt. [Socio-Political and Scientific-Organizational Activities of K.I. Osmak (1890–1960) on the Development of Agricultural Research in Ukraine: Historiographical Aspect.] *Hileia: naukovyi visnyk – Hileya: Scientific Bulletin*, 82. 125–129. [in Ukrainian].

22. Prokopenko L. (2011) Polityka Rosiiskoho uriadu shchodo rozvytku profesiinoi osvity v Ukraini v druhii polovyni XIX – na pochatu XX st. [Russian Government Policy on the Development of Vocational Education in Ukraine in the Second Half of the 19th to the Beginning of the 20th Century] *Publichne administruvannia: teoriia ta praktyka – Public Administration: Theory and Practice*, 1. 1–10. [in Ukrainian].

23. Shevchuk H. (2011) Do istorii osvity v Naddnyprianskii Ukraini u XIX – na pochatu XX stolittia. [To the History of Education in the Trans-Dnieper Ukraine in the 19th to the Beginning of the 20th Century] *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Pedahohika – Bulletin of Lviv University. Series: Pedagogy*, 27. 228–237. [in Ukrainian].

24. Shufrych N. (2012) Diialnist hrafa B. S. Tyshkevycha (1849–1939) u Kyivskomu tovarystvi silskoho gospodarstva ta silskohospodarskoi promyslovosti. [The Activities of Count B. S. Tishkevich (1849–1939) in the Kyiv Society of Agriculture and Agricultural Industry] *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*. 57–60. [in Ukrainian].

25. Smoliar L. (2000) Istoriia serednoi profesiinoi osvity zhinok Naddnyprianskoi Ukrainy v druhii polovyni XIX – pochatu XX stolittia. [The History of Vocational Education for Women in the Trans-Dnieper Ukraine in the Second Half of the 19th to the Beginning of the 20th Century. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy – Ethnic History of European Peoples*, 4. 16–22. [in Ukrainian].

26. Sytniakivska S. (2009) Istorychni osoblyvosti rozvytku remisnychoi osvity Pivdnia Ukrainy kintsia XIX – na pochatu XX st. [Historical Features of the Development of Artisan Education in Southern Ukraine at the End of the 19th to the Beginning of the 20th Century] *Pivden Ukrainy: etnoistorychni, movnyi, kulturnyi ta relihiyni vymiry – The South of Ukraine: Ethnohistorical, Linguistic, Cultural, and Religious Dimensions*. URL: http://eprints.zu.edu.ua/4394/1/Rem._osv.pdf (Accessed: 04.04.2022). [in Ukrainian].

27. Tkachenko O. (2016) Profesiino-pedahohichna pidhotovka fakhivtsia ahrarnoho profilii: istorychni analiz KhIKh stolittia. [Professional-Pedagogical Training of Agricultural Specialists: Historical Analysis of the 19th Century.] *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni T. H. Shevchenka. Serii: Pedahohichni nauky – Bulletin of the T.H. Shevchenko National University*, 137. 171–174. [in Ukrainian].

28. Vakulyk V., Maslikov S. (2011) Pysemna veterynarna i tvarynnytska tradytsiia Pivdenno-Skhidnoi Ukrainy u drukovanykh dzherelakh kintsia XIX – pochatku XX stolit. [Written Veterinary and Animal Husbandry Tradition of Southeastern Ukraine in Printed Sources from the Late 19th to the Early 20th Centuries] Visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho ahrarnoho universytetu – Bulletin of Dnipropetrovsk State Agrarian University, 2. 120–123. [in Ukrainian].

29. Volovodovska V. O. (2018) Diialnist profesora P. F. Tushkana v konteksti rozvytku ahrarnoi osvity v Ukraini. [The Activities of Professor P.F. Tushkan in the Context of Agricultural Education Development in Ukraine] Visnyk ahrarnoi istorii – Bulletin of Agricultural History, 25–26. 260–266. [in Ukrainian].

30. Yakymenko M., Krasnikova O. (2012) Rol zemskykh ahronomiv Poltavskoi hubernii u rozpovsiudzhenni silskohospodarskykh znan (kinets XIX – pochatok XX stolittia). [The Role of Zemstvo Agronomists of Poltava Governorate in the Dissemination of Agricultural Knowledge (Late 19th to Early 20th Century)] Humanitarno-vykhovni protsesy, tendentsii i perspektyvy vyshchoi profesiinoi osvity – Humanitarian-Educational Processes, Trends, and Prospects of Higher Professional Education, 4. 164–173. [in Ukrainian].

УДК 94(477.8)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-5>

Ігор РАЙКІВСЬКИЙ,

orcid.org/0000-0003-2218-9556

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України і методики викладання історії
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) igor.raikivskiy@pnu.edu.ua

Олег ЄГРЕШІЙ,

orcid.org/0000-0002-0639-910X

кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України і методики викладання історії
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) oleh.yehreshii@pnu.edu.ua

Богдан ПАСКА,

orcid.org/0000-0002-5452-5254

кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри історії України і методики викладання історії
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) bohdan.paska@pnu.edu.ua

УКРАЇНСЬКА ІСТОРИОГРАФІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ УРСР

У статті аргументовано тезу, що українську історіографію соціально-економічних процесів в Івано-Франківській області радянського періоду можна класифікувати за проблемно-тематичним принципом. Практично через усі праці проходить наповнення збірною образу тлумачення поняття «радянська» – встановлення радянського тоталітарного режиму на Західній Україні з метою інтеграції до складу СРСР. З одного боку, це була реалізація прагнень багатьох поколінь про об'єднання в єдиній державі всіх етнічних українських земель, а з іншого – брутальне нехтування нормами міжнародного права, нав'язування західним українцям радянського партійно-тоталітарного режиму. Найбільше монографічних та дисертаційних праць присвячено підготовці та насажденню соціалістичної моделі в сільському господарстві – колективізації, а також причинам та основним формам селянського опору, соціокультурним змінам у житті селянства. Крізь призму висвітлення кадрової політики радянської влади на землях Західної України та через розгляд системи використання і розпорощення трудових ресурсів регіону висвітлено планове «вимивання» західноукраїнського населення – завезення «спеціалістів» із інших областей СРСР, що змінювало етнічне обличчя краю. Автори статті ретранслюють думку українських дослідників, що найтрагічнішим для Прикарпаття виявився період сталінського правління 1939–1953 рр. Після першої та другої «радянської», збройного придушення головних осередків опору українського повстанського руху сталінське керівництво прагнуло якнайшвидше реалізувати свою, апробовану в СРСР, модель «індустріалізація – колективізація – культурна революція», прагнучи тим самим уніфікувати усі сторони життя західноукраїнського регіону з іншими.

Ключові слова: соціально-економічні процеси, Івано-Франківська область, українська історіографія, радянська, колективізація, індустріалізація, урбанізація.

Ihor RAIKIVSKYI,*orcid.org/0000-0003-2218-9556**Doctor of Historical Sciences, Professor;**Head of the Department of History of Ukraine and Methods of Teaching History**Vasyl Stefanyk Precarpathian National University**(Ivano-Frankivsk, Ukraine) igor.raikivskiy@pnu.edu.ua***Oleh YEHRESHII,***orcid.org/0000-0002-0639-910X**Candidate of Historical Sciences,**Associate Professor at the Department of History of Ukraine and Methods of Teaching History**Vasyl Stefanyk Precarpathian National University**(Ivano-Frankivsk, Ukraine) oleh.yehreshii@pnu.edu.ua***Bohdan PASKA,***orcid.org/0000-0002-5452-5254**Candidate of Historical Sciences,**Senior Lecturer at the Department of History of Ukraine and Methods of Teaching History**Vasyl Stefanyk Precarpathian National University**(Ivano-Frankivsk, Ukraine) bohdan.paska@pnu.edu.ua*

UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY OF SOCIO-ECONOMIC PROCESSES IN THE IVANO-FRANKIVSK REGION OF THE USSR

The article argues the thesis that the Ukrainian historiography of socio-economic processes in the Ivano-Frankivsk region of the Soviet period can be classified according to the problematic and thematic principles. Throughout the works, a collective image of the interpretation of the concept of «Sovietization» runs through the works: the establishment of the Soviet totalitarian regime on the territory of Western Ukraine to integrate it into a part of the USSR. On the one hand, it was the realization of the aspirations of many generations for the unification of all ethnic Ukrainian lands in a single state, and on the other hand, it was a brutal disregard for the norms of international law, the imposition of the Soviet party-totalitarian regime on Western Ukrainians. Most monographs and dissertations are devoted to the preparation and implementation of the socialist model in agriculture-collectivization, as well as to the causes and main forms of peasant resistance and sociocultural changes in the life of the peasantry. Through the prism of highlighting the personnel policy of the Soviet authorities in the lands of Western Ukraine and through the consideration of the system of utilization and dispersion of the region's labor resources, scholars illuminate the planned depletion of the Western Ukrainian population, the importation of «specialists» from other regions of the USSR, which altered the ethnic composition. The authors of the article relay the opinion of Ukrainian researchers that the period of Stalin's rule from 1939 to the beginning of the 1950s turned out to be the most tragic for the Ivano-Frankivsk (Stanislav) region. After the first and second waves of «Sovietization», the armed suppression of the main centers of resistance of the Ukrainian insurgency, the Stalinist leadership sought to implement its model of «industrialization – collectivization – cultural revolution» tested in the USSR as soon as possible, seeking to unify all aspects of life in the western Ukrainian region with others.

Key words: *socio-economic processes, Ivano-Frankivsk region, Ukrainian historiography, Sovietization, collectivization, industrialization, urbanization.*

Постановка проблеми. У радянську добу соціально-економічний розвиток західного регіону України трактувався як динамічне нарощування виробничих потужностей та невпинне зростання добробуту людей під постійним «підключанням комуністичної партії». Аналіз техніко-економічних показників формально підтверджує такі оцінки, але водночас вказує на серйозне відставання від кращих світових стандартів. У радянській історіографії замовчувався відкритий геноцид проти українського народу: голодомори, репресії, депортації, арешти, фізичне знищення тощо. Що стосується сільськогосподарського та

промислового виробництва, а також пов'язаних із ними колективізації, індустріалізації та урбанізації, то це одночасно створило передумови для погіршення екології, спровокувало техногенні проблеми, видозмінило національну та соціокультурну палітру краю. При деяких позитивних економічних зрушеннях у часи радянського тоталітарного режиму адміністративно-командна система проявила себе з особливою жорсткістю в усіх сферах життя.

Витоки сучасних військово-політичних проблем України, що були пов'язані з соціально-економічними процесами, знаходяться саме в радян-

ській добі. Івано-Франківська область вирізнялася серед західних областей України природничо-кліматичними умовами (низинна, пригірська і гірська місцевість), промисловим та сільсько-господарським розвитком, культурними надбаннями. Врахування історичного досвіду гарантує здійснення державного курсу без запровадження ризикованих економічних експериментів, виснаження природних ресурсів та соціальних катаклізмів. Осмислюючи на нових методологічних підходах соціально-економічні процеси в Івано-Франківській області УРСР у світовому контексті, українська історіографія повинна якоюсь мірою «екстраполювати на майбутнє». Дослідження проблем повоєнної відбудови та розвитку економіки в окреслений період є актуальним і з огляду на те, що відродження села виступає одним із пріоритетних завдань сучасного державного будівництва України після закінчення російсько-української війни.

Аналіз джерел та останні дослідження. Проблематиці суспільно-політичних, соціально-економічних та освітньо-культурних процесів на Західній Україні в передвоєнні роки (до 1939 р.) та післявоєнне десятиріччя (після 1945 р.) були присвячені колективні монографії за редакцією Василя Ільницького: «Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953)» (Ільницький, 2021); «Політика пам'яті в Україні щодо радянських репресій у західних областях (1939–1953)» (Ільницький, 2021); «Радянські репресії у західних областях України (1939–1953): історія, особистості, пам'ять» (Ільницький, 2022); «Stalin's repressions against the population of the western regions of Ukraine (1939–1953): social and personal dimensions, politics of memory» (Pnytskyi, 2022); «Western Ukrainian lands in the first postwar years (1944–1953): everyday life» (Pnytskyi, 2023). Упродовж останніх років на базі Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка проведено декілька резонансних науково-практичних конференцій, присвячених повсякденному життю західноукраїнських земель у післявоєнне десятиріччя (після 1945 р.).

Метою статті є аналіз ступеня дослідження соціально-економічної сфери Івано-Франківської області УРСР 1939–1991 рр. в сучасній українській історіографії.

Виклад основного матеріалу. Із проголошенням державної незалежності України в 1991 р., у вітчизняній історичній науці відбувся повний розрив зі старою марксистсько-ленінською методологією у поєднанні з великоросійськими імпер-

ськими амбіціями. Відійшли в минуле так звані принципи класовості та партійності, які на догоду офіційній ідеології активно прищеплювалися в українській історіографії радянського періоду, а їх суворе дотримання вважалося «священим» обов'язком історика. У ході перших спроб цивілізаційного осягнення історії перед українськими істориками постала проблема нового бачення і переосмислення низки актуальних проблем – реформування економіки, трансформації соціокультурних процесів, інтеграції України до європейських і світових структур. У перші роки державної незалежності праці істориків діаспори і традиційна українська історіографія, замовчувана в радянські часи як «буржуазно-націоналістична», зайняли монопольне становище в науковому просторі України, їхні напрацювання лягли в основу навчальних посібників для викладачів, вчителів, студентів та учнів.

У науку та освіту незалежної України повернулися праці Михайла Грушевського, Миколи Костомарова, Володимира Антоновича, Михайла Драгоманова, Олександри Єфименко, Миколи Аркаса та ін. Перевидання робіт класиків та відомих громадсько-політичних діячів ХІХ – початку ХХ ст. відбувалося за безпосередньої участі вітчизняних істориків 1990-х рр. (вони надавали наукові коментарі, примітки, робили переклад, писали передмови тощо). За цих умов українські історики на основі нового бачення розпочали аналіз широкого спектру суспільно-політичного, соціально-економічного, освітньо-культурного й духовного життя українського народу. Помітне місце зайняла тематика наукових праць із «радянзації» західноукраїнських земель у ХХ ст. Значно розширився доступ дослідників до архівних фондів, з'явилася реальна можливість більш повно, об'єктивно і неупереджено висвітлювати історичні процеси та події. Сучасні історики започаткували дослідження проблем, які в силу зрозумілих причин не знаходили відображення в працях науковців радянського періоду.

Одними з перших вітчизняних науковців, які хоча б частково присвятили свої дослідження соціально-економічній проблематиці західного регіону України в окреслений період, були: Всеволод Наулко «Динаміка етнічного складу населення західноукраїнських земель в ХХ ст. Досліди з поля статистики» (Наулко, 1993); Богдан Ярош «Тоталітарний режим на західноукраїнських землях 30–50-ті роки ХХ ст.: (історико-політологічний аспект)» (Ярош, 1995); Олександр Гаврилюк «Радянська економіка і духовного життя західноукраїнського села другої половини 40-х –

50-х років (на матеріалах Волинської, Рівненської та Львівської областей)» (Гаврилук, 1997); Василь Ткачук «Соціально-політичні процеси на західноукраїнських землях в перше повоєнне десятиріччя (1944–1954 рр.)» (Ткачук, 1998) та ін.

У нав'язуванні радянською владою своєї ідеології ключова роль відводилася мережі освітніх та культурних закладів. Через освітньо-культурну сферу, зокрема школи, систему професійно-виробничої та вищої освіти тощо, суспільству насаджувалися комуністичні ідеали. Соціалістичні перетворення у сфері освіти західних областей України в два повоєнні десятиліття проаналізував Степан Сворака у монографії «Народна освіта у західноукраїнському регіоні: історія та етнополітика (1944–1964 рр.)». (Сворака, 1998). Не ставлячи за мету цілісно висвітлити соціальну сферу села, Володимир Старжець спричинився до розкриття різних аспектів вказаної проблеми в своїй дисертації «Боротьба радянської влади і українського підпілля за вплив на освітній простір західних областей УРСР у післявоєнний період (1944–1953 рр.)» (Старжець, 2019), на основі якої опубліковано низку праць. Дослідник на основі широкого першоджерельного матеріалу розкрив трансформаційні процеси в освітньому житті Західної України.

У книзі Ігоря Андрухів та Анатолія Француза «Правда історії. Станіславщина в умовах терору і репресій: 1939–1959 роки, історико-правовий аспект» на основі архівних документів та опублікованих джерел висвітлено суспільно-політичні процеси, що відбувалися на території області в періоди більшовицького та нацистського режимів. Для «радянзації» і німецького «нового порядку» характерними були створення в суспільстві атмосфери страху, беззаконня, свавілля, наслідками яких стали численні жертви у вигляді як примусових виселень, арештів, так і фізичних знищень представників різних національностей (Андрухів, Француз, 2008).

Упродовж 1944–1953 рр. продовжувалося зміцнення тоталітарної системи, елементами якої було утвердження єдиної комуністичної ідеології, контроль за всіма сферами життя, репресії та переслідування інакходумців. Сталінський режим прагнув якнайшвидше здійснити соціалістичні перетворення та створити необхідні умови для остаточної інтеграції західноукраїнського регіону до складу СРСР через формування відданого кадрового корпусу та залучення місцевих активістів. Праця Галини Стародубець «Місіонери червоної влади (партійно-радянська номенклатура західноукраїнських областей в 1944 – на

поч. 1946 рр.)» (Стародубець, 2016) висвітлює логістику потрапляння до західноукраїнського регіону малоосвічених партійних функціонерів, які не розуміли специфіки краю та не володіли українською мовою. За таких обставин насадження політики більшовицької партії викликало негативне ставлення з боку корінного населення.

За допомогою колективізації сільського господарства радянський тоталітаризм прагнув докорінно змінити на свою користь соціально-економічну ситуацію на селі, а в кінцевому підсумку – знівелювати його історичні особливості. В аграрній політиці партійно-тоталітарний режим змушений був вживати тактичних заходів для залучення селян на свій бік: повернення землі, надання грошових позик та натуральних кредитів, організації супряг, створення земельних громад тощо. Паралельно з цим радянська влада широко розгорнула грабунок сільських мешканців сучасної Івано-Франківщини за допомогою різних обов'язкових поставок (зерна, м'яса, сіна, картоплі, шерсті та ін.), фінансових зобов'язань, трудових мобілізацій. Відрадно, що цій проблематиці була присвячена ціла низка монографій: «Колективізація в західноукраїнському селі» (Когут, 2000); «Західноукраїнське село: насильницька колективізація 40 – поч. 50-х рр. ХХ ст.» (Сеньків, 2002), «Етносоціальні процеси в західних областях України (друга половина 40-х – 50-ті роки ХХ ст.)» (Гулай, 2002); «Тоталітаризм проти західноукраїнського села» (Малярчук, 2008), «Західноукраїнські селяни в умовах соціально-економічних трансформацій середини 1930-х – 1950-х рр. Усна історія» (Старка, Коріненко, Брославський, 2017); «Соціально-економічні та культурні процеси у західноукраїнському селі (1944–1950 рр.)» (Киданюк, 2018); «Волинь повоєнна: соціально-економічні та культурні процеси 40–50-х років ХХ ст.» (Сушик, 2019) та ін.

Для радянського режиму освіта, що була вкрай заідеологізованою, залишалася пріоритетною сферою, адже за її допомогою потрібно було виховати «нову людину» – радянського громадянина. На заваді стояли особливості національного, релігійного та культурного життя регіону, де сильні позиції займав, у розумінні радянських істориків, український «буржуазний націоналізм» та церква. У нових історичних реаліях тоталітарної системи переоцінці підлягали поняття чесності, працьовитості, моралі. Незважаючи на зусилля радянської влади, на Заході України були сформовані кадри української інтелігенції, що перейняли естафету визвольної боротьби та національну ідею державотворення. Становищу інтелігенції краю у воєнні

та перші повоєнні роки присвячені наступні праці: «Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції 20–50-ті роки ХХ ст.» (Рубльов, Черченко, 1997); «Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939)» (Рубльов, 2004); «Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція і реалії життя й діяльності (40–50-ті рр. ХХ ст.)» (Марусик, 2002) та ін.

Радянська влада нав'язала нові форми організації праці, широко залучила працю жінок, підлітків, людей похилого віку до відбудови та розвитку народного господарства. Процеси підвищення їх професійного рівня, опанування «чоловічими» професіями охарактеризовано в дисертації Галини Дурдас «Соціально-економічне та суспільно-політичне становище жінки на території західних областей Української РСР (середина 1940-х – перша половина 1950-х рр.)» (Дурдас, 2021). У роботі охарактеризовано форми та методи впливу радянської системи на сільське жіноцтво, зокрема створення ініціативних груп, супряг, насильницького залучення до колективізації сільського господарства, організаційних наборів та ін. Визначено істотні труднощі, з якими зіштовхнулися жінки під час роботи на виробництві: невнормований робочий день, низька заробітна плата, відсутність розгалуженої мережі дитячих закладів, адміністративний ресурс тощо.

Утвердженню радянського тоталітарного режиму на території Західної України присвячено третій розділ монографії Юрія Сороки «Населення західноукраїнських земель: етнополітичний та демографічний вимір (1939–1950-ті роки)» (Сорока, 2013) та працю «Населення західноукраїнських земель: депортації, переселення, мобілізації, міграції (1939–1950-ті роки)» (Сорока, 2007). Цитовані вченим документи радянських архівосховищ однозначно вказують на те, що одним із головних завдань мобілізації на Західній Україні було вилучення боєздатного чоловічого населення, яке теоретично могло поповнити лави УПА. Загалом, як і в інших регіонах України, мобілізаційні заходи були подібні до спланованих геноцидних дій проти українців, що пережили німецьку окупацію. Заключний, п'ятий розділ монографії Ю. Сороки 2019 р. присвячено питанням соціально-економічних та національних чинників міграційних процесів у західних областях УРСР впродовж 1944–1950 рр.

Учений цілком обґрунтовано називав середину ХХ століття «найбільш драматичним періодом в історії Західної України». Масові депортації, вбивства, «обміни населенням», вивезення на

примусові роботи, вплив «спеціалістів» зі Сходу змінили етнічне обличчя Західної України, зруйнували структури традиційного суспільства, втягнули регіон у колосальну демографічну прірву, стерли цілі суспільні верстви та етнічні групи. Єдине, чого не змогли добитися радянські спецслужби шляхом масових репресій, – це повної покори західних українців, які так і залишилися «нестравним» елементом у Радянському Союзі, постійним ферментом бунту проти тоталітарного режиму, що так і не був повністю знищеним аж до розпаду радянської імперії в 1991 р. (Сорока, 2013: 245–247).

Сільському господарству західних областей України в часи брежнєвського «застою» та горбачовської «перебудови» присвячено дисертацію «Сільське господарство західних областей України: провідні тенденції та особливості розвитку (1964–1991 рр.)» та опубліковані на її основі дослідження. Дослідник Роман Вепрів порівнює провідні господарства на прикладах Івано-Франківської та Львівської областей, аналізує заходи, спрямовані на хімізацію, меліорацію земель, роль підсобних підприємств і промислів, зміни у формах організації виробництва. Увага акцентується на суспільних протиріччях, що стосувалися т. зв. «неперспективних сіл» (Вепрів, 2014).

Окремої уваги заслугоує дисертація Світлани Давидович «Соціально-економічні процеси в Івано-Франківській області в другій половині 60–80-ті роки ХХ ст.». Дослідниця проаналізувала специфіку структурних змін у промисловості, насамперед, в нафтогазовій і хімічній, розглянула фінансово-господарську діяльність гірських, передгірських і низинних колгоспів і радгоспів, особливості матеріально-технічного забезпечення та оплату праці, з'ясувала процес формування науково-технічного потенціалу Інституту нафти і газу в м. Івано-Франківську та окремих відомчих установ, кількісні та якісні зрушення у побутовій та соціально-культурній сфері (Давидович, 2012).

У монографії Олега Малярчука «Соціально-економічні процеси в західному регіоні Української РСР (1964–1991)», що вийшла друком в м. Івано-Франківську 2015 р. і була перевидана, з доповненнями, 2023 р., проаналізовано особливості промислового і сільськогосподарського потенціалів західних земель України у складі СРСР – лісової і деревообробної галузей, видобування нафти і газу, калійного виробництва, системи землеробства, структури тваринництва. Автор з'ясував вклад регіону в загальносоюзний і республіканський народно-господарські комплекси, дослідив становище і тенденції економічної

політики, головні напрями й наслідки промислового реформування в радянські часи. У праці розкрито специфіку реконструкції галузей промисловості та становлення нових – машинобудування, хімічної індустрії, охарактеризовано етапи формування економіки, модернізацію виробництва. О. Малярчук висвітлив також діяльність соціально-побутової інфраструктури, мережі народних університетів, бібліотек, клубів, театрів та інших установ, що ідеологічно впливали на населення західних областей Української РСР і, відповідно, нав'язували радянський спосіб життя і світогляд. Окремий сегмент дослідження – відродження історичної пам'яті в період «перебудови» завдяки першим громадсько-культурологічним об'єднанням, комітетам, товариствам і т. п. (Малярчук, 2023).

У вивчення соціально-екологічних проблем радянської України значний внесок зробив Сергій Васюта. Дослідник запропонував метод вивчення екологічної проблематики шляхом міждисциплінарної системи аналізу кризових явищ. Вихід друком його монографії «Радянський екоцид в Україні: історичні витоки та труднощі подолання» став вагомим подією в становленні української історико-екологічної школи (Васюта, 2000). Проблеми міської екології в розвитку західноукраїнських областей у радянський період охарактеризовано в праці Юрія Гумена «Урбоекологічні проблеми Західного регіону України 1960–1990 рр.: історичний аспект» (Гумен, 2008).

Висновки. Історіографічний аналіз літератури дозволяє стверджувати, що в працях українських істориків після 1991 р. висвітлено широкий спектр питань соціально-економічного розвитку як західного регіону України в цілому, так й Івано-Франківської області зокрема. Цьому сприяло розширення доступу дослідників до архівних

фондів; з'явилася реальна можливість повніше, об'єктивніше і більш неупереджено висвітлювати історичні процеси та події.

Радянська історична наука надмірно акцентувала увагу на успіхах соціалістичного будівництва на Прикарпатті, тоді як українська діаспора – на недоліках, кризових явищах радянської моделі влади. Це якоюсь мірою стояло на перешкоді об'єктивним узагальненням та висновкам. У перші роки після проголошення державної незалежності в науковому просторі України зайняли монопольне становище праці істориків діаспори і «класична» українська історіографія, замовчувана в радянські часи, їхні напрацювання лягли в основу концепцій дослідження вітчизняної історії, навчальних посібників.

З 1990-х рр. українська історична наука збагатилася новими якісними дослідженнями на новому теоретико-методологічному рівні, що висвітлюють соціально-економічні процеси в західних областях УРСР на прикладі Івано-Франківської області. Зокрема, увагу авторів привертало різні аспекти утвердження сталінського партійно-тоталітарного режиму після 1939 р., проблеми соціалістичних перетворень у сфері освіти і культури, аграрна політика влади і насильницька колективізація, повоєнна відбудова народного господарства, становище української інтелігенції в умовах тоталітаризму, розвиток сільськогосподарського виробництва і соціально-економічні зміни в 1964–1991 рр., екологічні проблеми тощо. Однак назріла потреба підготовки комплексного дослідження, яке б підсумувало історіографічний масив та визначило перспективи подальшого вивчення історичного досвіду, зокрема в соціально-економічній проблематиці західних областей України, включаючи Прикарпаття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Андрухів І., Француз А. Правда історії. Станіславщина в умовах терору і репресій: 1939–1959 роки, історико-правовий аспект. Документи і матеріали. Івано-Франківськ: Нова зоря, 2008. 448 с.
- Васюта С. І. Радянський екоцид в Україні: історичні витоки та труднощі подолання. Тернопіль: Астон, 2000. 536 с.
- Вепрів Р. В. Сільське господарство західних областей України: провідні тенденції та особливості розвитку (1964–1991 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Переяслав-Хмельницький, 2014. 200 с.
- Гумен Ю. Є. Урбоекологічні проблеми Західного регіону України 1960–1990 рр.: історичний аспект. Тернопіль: Вектор, 2008. 264 с.
- Гаврилюк О. Н. Радянська економіка і духовного життя західноукраїнського села другої половини 40-х – 50-х років (на матеріалах Волинської, Рівненської, та Львівської областей): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Чернівці, 1997. 178 с.
- Гулай В. В. Етносоціальні процеси в західних областях України (друга половина 40-х – 50-ті роки ХХ ст.): дис. ... канд. іст. наук.: 07.00.01. Львів, 2002. 194 с.
- Давидович С. Н. Соціально-економічні процеси в Івано-Франківській області в другій половині 60–80-ті роки ХХ ст.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Тернопіль, 2012. 220 с.
- Дурдас Г. В. Соціально-економічне та суспільно-політичне становище жінки на території західних областей Української РСР (середина 1940-х – перша половина 1950-х рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Тернопіль, 2021. 319 с.

9. Ільницький В. *Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953)* : колективна монографія. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2021. 380 с.
10. Ільницький В. *Політика пам'яті в Україні щодо радянських репресій у західних областях (1939–1953)* : колективна монографія. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2021. 426 с.
11. Ільницький В. *Радянські репресії у західних областях України (1939–1953): історія, особистості, пам'ять* : колективна монографія. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2022. 374 с.
12. Pnytskyi V. *Stalin's repressions against the population of the western regions of Ukraine (1939–1953): social and personal dimensions, politics of memory*. Collective Monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2022. 224 p.
13. Pnytskyi V. *Western Ukrainian lands in the first postwar years (1944–1953): everyday life* : Collective Monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. 128 p.
14. Киданюк А. В. Соціально-економічні та культурні процеси у західноукраїнському селі (1944–1950 рр.). Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. 214 с.
15. Когут П. В. Колективізація в західноукраїнському селі. Львів : ЛФ УАДУ–Логос, 2000. 80 с.
16. Мальярчук О. М. Тоталітаризм проти західноукраїнського села. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. 228 с.
17. Мальярчук О. Соціально-економічні процеси в західному регіоні Української РСР (1964–1991) : монографія. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2023. 552 с.
18. Марусик Т. В. Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція і реалії життя й діяльності (40–50-ті рр. ХХ ст.). Чернівці : Рута, 2002. 464 с.
19. Наулко В. Динаміка етнічного складу населення західноукраїнських земель в ХХ ст. V кн. : Володимир Барвінський. Досліди з поля статистики. Київ, 1993. 236 с.
20. Рубльов О. С., Черченко Ю. А. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції 20–50-ті роки ХХ ст. Київ : Наукова думка, 1997. 349 с.
21. Рубльов О. С. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939). Київ : Інститут історії України НАН України, 2004. 648 с.
22. Сеньків М. В. Західноукраїнське село : насильницька колективізація 40 – поч. 50-х рр. ХХ ст. Львів : Ін-тут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2002. 292 с.
23. Сворак С. Д. Народна освіта у західноукраїнському регіоні: історія та етнополітика (1944–1964 рр.). Київ : Правда Ярославичів, 1998. 235 с.
24. Сорока Ю. Населення західноукраїнських земель: депортації, переселення, мобілізації, міграції (1939–1950-ті роки). Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. 275 с.
25. Сорока Ю. Населення західноукраїнських земель: етнополітичний та демографічний вимір (1939–1950-ті роки). Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. 415 с.
26. Старка В., Коріненко В., Брославський В. Західноукраїнські селяни в умовах соціально-економічних трансформацій середини 1930-х – 1950-х рр. Усна історія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2017. 308 с.
27. Стародубець Г. Місіонери червоної влади (партійно-радянська номенклатура західноукраїнських областей в 1944 – на поч. 1946 рр.). Житомир : Polissia, 2016. 346 с.
28. Старжець В. І. Боротьба радянської влади і українського підпілля за вплив на освітній простір західних областей УРСР у післявоєнний період (1944–1953 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Рівне, 2019. 257 с.
29. Сушик І. Волинь повоєнна: соціально-економічні та культурні процеси 40–50-х років ХХ ст. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. 276 с.
30. Ткачук В. П. Соціально-політичні процеси на західноукраїнських землях в перше повоєнне десятиріччя (1944–1954 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Львів. 1998. 141 с.
31. Ярош Б. О. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях 30–50-ті роки ХХ ст.: (історико-політологічний аспект). Луцьк : Надстир'я, 1995. 171 с.

REFERENCES

1. Andrukhiv I., Frantsuz A. (2008). Pravda istorii. Stanislavshchyna v umovakh teroru i represii: 1939–1959 roky, istoryko-pravovyi aspekt. Dokumenty i materialy. [The truth of history. Stanislav region in the conditions of terror and repression: 1939–1959, historical and legal aspect. Documents and materials]. Ivano-Frankivsk : Nova zoria. 448 s. [in Ukrainian].
2. Vasiuta S. I. (2000). Radianskyi ekotsyd v Ukraini : istorychni vytoky ta trudnoshchi podolannia. [Soviet Ecocide in Ukraine: Historical Roots and Challenges of Overcoming]. Ternopil : SMP «Aston». 536 s. [in Ukrainian].
3. Vepriv R. V. (2014). Silske gospodarstvo zakhidnykh oblastei Ukrainy: providni tendentsii ta osoblyvosti rozvytku (1964–1991 rr.) [Agriculture of the Western Regions of Ukraine: Leading Trends and Peculiarities of Development (1964–1991)] : dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01. Pereiaslav-Khmelnitskyi, 200 s. [in Ukrainian].
4. Humen Yu. Ye. (2008). Urboekologichni problemy Zakhidnoho rehionu Ukrainy 1960–1990 rr. [Urban Ecological Problems of the Western Region of Ukraine in 1960–1990] : istorychnyi aspekt. Ternopil : Vektor. 264 s. [in Ukrainian].
5. Havryliuk O. N. (1997). Radianizatsiia ekonomichnoho i dukhovnoho zhyttia zakhidnoukrainskoho sela druhoi polovyny 40-kh–50-kh rokov (na materialakh Volynskoi, Rivnenskoï, ta Lvivskoi oblasti) [The Sovietization of the Economic and Spiritual Life of the Western Ukrainian Village in the Second Half of the 1940s and 1950s (based on the materials of Volyn, Rivne, and Lviv regions)] : dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01. Chernivtsi, 178 s. [in Ukrainian].
6. Hulai V. V. (2002). Etnosotsialni protsesy v zakhidnykh oblastiakh Ukrainy (druha polovyna 40-kh – 50-ti roky XX st.) [Ethno-social Processes in the Western Regions of Ukraine (Second Half of the 1940s – 1950s)] : dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01. Lviv, 194 s. [in Ukrainian].

7. Davydovych S. N. (2012). Sotsialno-ekonomichni protsesy v Ivano-Frankivskii oblasti v druhii polovyni 60–80-ti roky XX stolittia [Socio-Economic Processes in the Ivano-Frankivsk Region in the Second Half of the 60s and 80s of the 20th Century] : dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01. Ternopil, 220 s. [in Ukrainian].
8. Durdas H. V. (2021). Sotsialno-ekonomichne ta suspilno-politychne stanovyshe zhinky na terytorii zakhidnykh oblastei Ukrainsoi RSR (seredyna 1940-kh – persha polovyna 1950-kh rr.) [The socio-economic and socio-political situation of women in the western regions of the Ukrainian SSR (mid-1940s – first half of the 1950s)] : dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01. Ternopil, 319 s. [in Ukrainian].
9. Ilytskyi V. (Ed.). (2021). Polityka pam'iaty v Ukraini shchodo radians'kykh represii u zachidnykh oblastiakh (1939–1953) [Memory Policy in Ukraine Regarding Soviet Repressions in Western Regions (1939–1953)]: kolektyvna monohrafiya. Lviv – Torun: Liha-Pres, 426 s. [in Ukrainian].
10. Ilytskyi V. (Ed.). (2021). Povsiakdenne zhyttia naselennya zakhidnykh zemel Ukrainy u pershi povoyenni roky (1944–1953) [Everyday Life of the Population in the Western Lands of Ukraine in the Early Post-War Years (1944–1953)] : kolektyvna monohrafiya. Lviv – Torun: Liha-Pres, 380 s. [in Ukrainian].
11. Ilytskyi V. (Ed.). (2022). Radyans'ki represii u zachidnykh oblastiakh Ukrainy (1939–1953): istoriia, osobystosti, pam'iat' [Soviet Repressions in the Western Regions of Ukraine (1939–1953): History, Personalities and Memory]: kolektyvna monohrafiia. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 374 s. [in Ukrainian].
12. Ilytskyi V. (Ed.). (2022). Stalin's repressions against the population of the western regions of Ukraine (1939–1953): social and personal dimensions, politics of memory: Collective Monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 224 p.
13. Ilytskyi V. (Ed.). (2023). Western Ukrainian lands in the first postwar years (1944–1953) : everyday life : Collective Monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 128 p.
14. Kydaniuk A. V. (2018). Sotsialno-ekonomichni ta kulturni protsesy u zakhidnoukrainskomu seli (1944–1950 rr.). [Socio-economic and cultural processes in the Western Ukrainian village (1944-1950)]. Ternopil : Osadtsa Yu. V., 214 s. [in Ukrainian].
15. Kohut P. V. (2000). Kolektyvizatsiia v zakhidnoukrainskomu seli. [Collectivization in a Western Ukrainian village] Lviv : LF UADU–Lohos. 80 s. [in Ukrainian].
16. Maliarchuk O. M. (2008). Totalitaryzm proty zakhidnoukrainskoho sela. [Totalitarianism against the Western Ukrainian village]. Ivano-Frankivsk : Misto NV. 228 s. [in Ukrainian].
17. Maliarchuk O. (2023). Sotsialno-ekonomichni protsesy v zakhidnomu rehioni Ukrainsoi RSR (1964–1991) [Socio-Economic Processes in the Western Region of the Ukrainian SSR (1964–1991)] : monohrafiia. Vyd. 2-he, pererobl. i dopov. Ivano-Frankivsk : Symfoniia forte. 552 s. [in Ukrainian].
18. Maruskyi T. V. (2002). Zakhidnoukrainska humanitarna intelihentsiia i realii zhyttia y diialnosti (40 – 50-ti rr. XX st.). [Western Ukrainian humanitarian intelligentsia and the realities of life and activity (40s – 50s of the 20th century)]. Chervnivtsi : Ruta. 464 s. [in Ukrainian].
19. Naulko V. (1993). Dynamika etnichnoho skladu naselennia zakhidnoukrainskykh zemel v XX st. V kn. [Dynamics of the Ethnic Composition of the Population of Western Ukrainian Lands in the 20th Century Vol. V] : Volodymyr Barvynskyi. Doslydy z polia statystyky. Kyiv, 236 s. [in Ukrainian].
20. Rublov O. S., Cherchenko Yu. A. (1997). Stalinshchyna y dolia zakhidnoukrainskoi intelihentsii 20 – 50-ti roky XX st. [Stalinism and the Fate of Western Ukrainian Intellectuals in the 20s – 50s of the 20th Century] Kyiv : Naukova dumka. 349 s. [in Ukrainian].
21. Rublov O. S. (2004). Zakhidnoukrainska intelihentsiia u zahalnonatsionalnykh politychnykh ta kulturnykh protsesakh (1914–1939) [Western Ukrainian intellectuals in national political and cultural processes (1914-1939)]. K. : Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 648 s. [in Ukrainian].
22. Senkiv M. V. (2002). Zakhidnoukrainske selo : nasylnytska kolektyvizatsiia 40 – poch. 50-kh rr. XX st. [Western Ukrainian village: forced collectivization in the 40s and early 50s of the 20th century] Lviv : In-tut ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha, 292 s. [in Ukrainian].
23. Svorak S. D. (1998). Narodna osvita u zakhidnoukrainskomu rehioni: istoriia ta etnopolityka (1944–1964 rr.). [Public Education in the Western Ukrainian Region: History and Ethnopolitics (1944–1964)]. Kyiv : Pravda Yaroslavychiv. 235 s. [in Ukrainian].
24. Soroka Yu. (2007). Naseleattia zakhidnoukrainskykh zemel: deportatsii, pereseleattia, mobilizatsii, mihratsii (1939–1950-ti roky). Kyiv : Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskiy universytet», 275 s. [in Ukrainian].
25. Soroka Yu. (2013). Naseleattia zakhidnoukrainskykh zemel: etnopolitychni ta demohrafichni vymiry (1939 – 1950-ti roky). [The Population of Western Ukrainian Lands: Ethnopolitical and Demographic Dimension (1939–1950s)]. Kyiv : Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskiy universytet», 415 s. [in Ukrainian].
26. Starka V., Korinenko V., Broslavskiy V. (2017). Zakhidnoukrainski seliany v umovakh sotsialno-ekonomichnykh transformatsii seredyny 1930-kh – 1950-kh rr. Usna istoriia. [Western Ukrainian Peasants in the Context of Socio-Economic Transformations in the Mid-1930s to 1950s: Oral History]. Ternopil : TNPU im. V. Hnatiuka, 308 s. [in Ukrainian].
27. Starodubets H. (2016). Misionery chervonoii vlady (partiino-radianska nomenklatura zakhidnoukrainskykh oblastei v 1944 – na poch. 1946 rr.). [Missionaries of the Red Power (Party-Soviet nomenclature of the Western Ukrainian regions in 1944 – early 1946)]. Zhytomyr : Polissia. 346 s. [in Ukrainian].
28. Starzhets V. I. (2019). Borotba radianskoii vlady i ukrainskoho pidpillia za vplyv na osvittii prostir zakhidnykh oblastei URSR u pislavoiennyi period (1944–1953 rr.) [The Struggle of the Soviet Government and the Ukrainian Underground for Influence on the Educational Space of the Western Regions of the Ukrainian SSR in the Postwar Period (1944–1953)] : dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01. Rivne, 257 s. [in Ukrainian].

29. Sushyk I. (2019). Volyn povienna: sotsialno-ekonomichni ta kulturni protsesy 40–50-kh rokiv XX st. [Postwar Volyn: Socio-Economic and Cultural Processes of the 40s and 50s of the 20th Century]. Lutsk : Vezha-Druk. 276 s. [in Ukrainian].

30. Tkachuk V. P. (1998). Sotsialno-politychni protsesy na zakhidnoukrainskykh zemliakh v pershe poviennie desiatyrichchia (1944–1954 rr.) [Social and Political Processes in the Western Ukrainian Lands in the First Postwar Decade (1944–1954)] : dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01. Lviv, 141 s. [in Ukrainian].

31. Yarosh B. O. (1995). Totalitarnyi rezhym na zakhidnoukrainskykh zemliakh 30-50-ti roky XX st.: (istoryko-politohichnyi aspekt). [The Totalitarian Regime in the Western Ukrainian Lands of the 30s-50s of the XX Century: (Historical and Political Science Aspect)]. Lutsk : Nadstyria. 171 s. [in Ukrainian].

УДК 94(477.8)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-6>

Марія САНКОВИЧ,
orcid.org/0000-0002-3094-5238
аспірантка кафедри всесвітньої історії
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) mariya_sankovih@ukr.net

АГРАРНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ – МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПРЕСИ І РЕАЛЬНИЙ СТАН СПРАВ

У статті доведено, що у повоєнні роки у західних областях Української РСР закладено пріоритети соціально-економічної політики, які впродовж всієї радянської доби визначали стратегію розвитку економіки, сільського господарства, інфраструктури побуту та радянського способу життя. Радянську владу максимально цікавило мобілізувати, тобто викачати природні багатства та трудові ресурси західного регіону для потреб народногосподарського комплексу СРСР. Друга світова війна нанесла значних руйнувань селянству України – зросла кількість безкінних господарств більш як у два рази, у порівнянні з довоєнним рівнем. Різно манітні заходи радянської влади спрямовані, на перший погляд, для покращення ситуації і допомоги селянам-біднякам – не сприяли економічному піднесенню. Часто навпаки – ще більше ускладнювали проблеми. Проявлялася закономірність – там, де радянська влада мала найслабші позиції – у пригірських і гірських районах Карпат, селянство завдяки господарському досвіду та самоорганізації справлялося з проблемами і збільшувало поголів'я худоби. Це проявлялося і на щорічних обов'язкових здачах державі – зерна, м'яса, шерсті, картоплі, сіна, овочів. Насадження соціалістичної моделі господарювання у сільському господарстві – колективізація, яка охопила низинні райони Станіславської області та всіляко розхвлювалася більшовицькою пропагандою на практиці не відповідала реальному стану справ. Більшовицька преса у так званих «перевагах колгоспного ладу», «щасливого і заможного життя» свідомо маніпулювала суспільною думкою та економічними показниками, які не відповідали, як всесоюзному перепису худоби, так і статистичній звітності з поміткою «для службового користування».

Ключові слова: радянська влада, соціально-економічні процеси, аграрна політика, селянські господарства, колгоспи, Карпатський регіон.

Maria SANKOVYCH,
orcid.org/0000-0002-3094-5238
PhD student at the Department of World History
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) mariya_sankovih@ukr.net

SOVIET AGRARIAN POLICY IN THE CARPATHIAN REGION – PRESS MATERIALS AND THE ACTUAL STATE OF AFFAIRS

The article proves that in the postwar years, the western regions of the Ukrainian SSR laid down the priorities of socio-economic policy, which throughout the Soviet era determined the strategy for the development of the economy, agriculture, household infrastructure, and the Soviet way of life. The Soviet government was most interested in mobilizing, i.e., pumping out the natural resources and labor resources of the western region for the needs of the USSR's national economic complex. The Second World War caused significant devastation to the Ukrainian countryside, with the number of horseless households more than doubling compared to the pre-war levels. Livestock numbers sharply declined across all types of animals, and there was a substantial reduction in cultivated areas and their productivity. Using the example of the lowland agricultural areas and the hilly and mountainous regions of the Stanislav Oblast, the mechanism and consequences of imposing the socialist model on the post-war village are characterized. Various measures taken by the Soviet government, seemingly aimed at improving the situation and helping the poor peasants, did not contribute to economic recovery. Often, on the contrary, they complicated the problems even more. There was a regularity: where the Soviet government had the weakest positions, in the foothill and mountainous regions of the Carpathians, the peasantry, thanks to their economic experience and self-organization, coped with the problems and increased the number of livestock. This was manifested in the annual mandatory deliveries to the state of grain, meat, wool, potatoes, hay, and vegetables. The introduction of the socialist model of management in agriculture-collectivization, which spread to the lowland areas of the Stanislav region and was greatly encouraged by Bolshevik propaganda did not correspond to the actual state of affairs. The Bolshevik press deliberately manipulated public opinion and economic indicators, claiming the «advantages

of the collective farm system» and a «happy and prosperous life», which did not align with the national livestock census and statistical crop yields labeled «for official use».

Key words: *Soviet government, socio-economic processes, agrarian policy, peasant farms, collective farms, Carpathian region.*

Постановка проблеми. Величезний вплив на всі сфери політичного, економічного і духовного життя України справила діяльність Організації українських націоналістів, збройна боротьба Української повстанської армії, місія Греко-католицької церкви. Вони обстоювали концепцію, яка базувалася на здобутках вітчизняного і світового економічного досвіду – «вільної праці на рідній землі», враховувала землеробські, культурні, духовні традиції місцевого українського населення. В умовах військово-політичного протистояння, з одного боку, місцевого населення західних земель України, підпілля ОУН і відділів УПА, а з іншого – органів партійно-радянської влади, каральних військових підрозділів, за село тривала драматична боротьба. Селянство змушене було на собі винести весь тягар безпрецедентної війни та соціалістичних експериментів. Неefективність колгоспно-радгоспної системи виробництва, яка була позбавлена реального господаря, найбільш яскраво проявлялася у пригірських і гірських селянських господарствах. Характеризуючи процеси насадження соціалістичної моделі у сільському господарстві на прикладі Карпатського регіону, важливо правильно визначити економічні важелі, які здатні ефективно вирішувати виробничі проблеми.

Аналіз джерел та останні дослідження. Проблематиці повсякденного життя населення західних земель України, політиці пам'яті щодо радянських репресій, присвятили свої праці науковці, що згуртувалися довкола щорічних науково-практичних конференцій у Дрогобицькому державному педагогічному університету ім. І. Франка і випуску ними колективних монографій за редакцією В. Ільницького: «Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953)» (Ільницький, 2021); «Політика пам'яті в Україні щодо радянських репресій у західних областях (1939–1953)» (Ільницький, 2021); «Радянські репресії у західних областях України (1939–1953): історія, особистості, пам'ять» (Ільницький, 2022); «Stalin's repressions against the population of the western regions of Ukraine (1939–1953): social and personal dimensions, politics of memory» (Іlnytskyi, 2022); «Western Ukrainian lands in the first post-war years (1944–1953): everyday life» (Іlnytskyi, 2023) та ін.

Мета дослідження – спираючись на архівні матеріали та наукову літературу окреслити положення, які сприяють вирішенню сільськогосподарських проблем та побуту на селі.

Виклад основного матеріалу. У районах Станіславської області, звільнених від німецьких військ до 15 липня 1944 р., весняний сів і обробка сільськогосподарських культур проходила уже під керівництвом обласної партійної організації КП(б)У. Не дивлячись на труднощі, пов'язані з військовим часом, селяни весною 1944 р. тільки у чотирьох районах (Снятинському, Заболотівському, Городенківському, Коломийському) отримали 8300 га землі, яку засіяли яровими культурами. Незібраний восени урожай зернових в селянських господарствах на площі 2979 га і на землях держфонду на площі 160 га пояснювався тим, що в низці районів у результаті довготривалого перебування військ, або знищення чи замінування територій провести збирання урожаю було неможливо (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 182, Арк. 8).

Посіви озимих сільськогосподарських культур проводився в усіх 36 районах Станіславської області більш організовано й з дотриманням необхідних підготовчих робіт. На допомогу безкінним бідняцьким господарствам на осінній сів було організовано 14700 супряжних груп (традиційні способи селянської взаємодопомоги), що сприяло своєчасному виконанню посіву озимих на площі 150952 га при плані 145812 га, або 103,5%, у радгоспах – 659 га при плані – 700, або 94%. З метою посіву якісного насіння було організовано 3521 зерноочисних і протруювальних пунктів, на яких оброблено 56640 центнерів зерна. Під посів озимих вивезено на поля 216936 тонн гною і 32011 тонн мінеральних добрив (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 182, Арк. 8).

Із існуючих до війни 25 машинно-тракторних станцій (МТС) відновили роботу 24. Проте, через незначну кількість тракторів й відповідного інвентаря, у своїй більшості несправного, вони провели незначну роботу. МТС виорали 3695 га (53,4 га на один трактор), обмолотили – 51810 центнерів хліба. Чотири радгоспи області структури Наркомрадгоспів: Гвіздецький, Коломийський, Рогатинський (Полоняти) і Отинійський (Ворона) не мали для ведення господарства необхідної матеріально-енергетичної бази. У рад-

госпах основними галузями виробничої діяльності вважалося тваринництво, яке було зруйноване. Ситуація з колгоспами була критичною. На весну 1941 р. у Станіславській області було організовано 247 колгоспів, в яких об'єднувалося 22 тис. селянських господарств, 57,5 тис. га орної землі, 9616 робочих коней і діяли тваринницькі ферми з поголів'ям великої рогатої худоби – 4568, свиней – 2192, овець і кіз – 548 голів. Колгоспні землі і бідняцько-середняцькі селянські господарства обробляли до війни 25 МТС з парком у 229 тракторів. Одночасно було організовано 11 радгоспів на площі 14292 га (8292 орної), які мали тварин і техніку (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 182, Арк. 5).

Станом на 28 листопада 1946 р. у Станіславській області було організовано лише 20 колгоспів, які об'єднали 823 господарства з 1263 працездатними колгопниками, в тому числі мужчин – 544 і жінок – 720 осіб. Кращими колгоспами в області вважалися: колгосп ім. Хрущова Заболотівського району, організований 11 квітня 1945 р. із 33 господарств з 53 працездатними колгоспниками; колгосп ім. Шевченка Кутського району, організований 16 березня 1946 р. із 42 господарствами і 51 працездатним колгоспником (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 433, Арк. 125).

Типову картину тогочасного колгоспного життя змальовують перевірки та сучасники. Так, у одному із звітів зазначено, що «в колгоспі ім. Шевченка Гвіздецького району праця не організована. Жінки взагалі не виходили на роботу. Мужчини, очевидно «від нічого робити» виготовляли ручки для вил. Підготовлені до посіву 11 га не засіювалися через відсутність тракторної сіялки. Своїми силами організувати посівну колгосп не міг через поганий стан коней і відсутність кінної сіялки. Місцеві добрива колгоспники на поля не вивозили і не виносили. Норми виробітку для колгоспників затверджувалися загальними зборами, але самих норм не мали і не знали. Насінням колгосп забезпечений у надлишку, завдяки отриманій позиції від держави. Викликає сумнів, що колгосп зможе повністю використати насіння проса (4 центнери) і кукурудзи (5 центнерів). При посіві цієї кількості насіння наступний догляд за посівами не забезпечується наявністю робочих рук, так як у колгоспі всього 17 господарств» (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 637, Арк. 116).

Курс більшовицької партії та органів радянської влади на колективізацію сільського господарства на землях Західної України наштовхнувся на опір українського селянства та ОУН, УПА. Директиви підпілля базувалися на програмних завданнях,

схвалених проводом ОУН. «Організація українських націоналістів та Українська повстанська армія, – відзначалося в них, – борються за знищення большевицької експлуататорсько-кріпацької системи в організації сільського господарства. Виходячи з того, що земля є власністю народу, українська народна влада не накидуватиме селянам однієї форми користування землею. Тому в українській державі допускатиметься індивідуальне та колективне користування землею, в залежності від волі селян» (ОУН, 1955, с. 270).

Із звіту «Про хід виконання Станіславським обкомом КП(б)У постанови РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 21.12.1944 р. «Про надання допомоги західним областям України» станом на 1 липня 1945 р. в усіх районах області необхідно було повернути 46489 селянським господарствам 52115 гектарів землі, яку відібрали німці за період свого тимчасового перебування. Радянська влада повернула всю землю селянам, проте витягів («виписок») із книг земельної реєстрації на землю не було вручено у зв'язку з тим, що їх не надіслав Наркомзем. Усі землі, в тому числі й з державного фонду були розприділені за винятком тих, котрі залишилися після виїзду польського населення в Польщу. Вони мали розприділятися між українцями, що поверталися з Польщі. Із 739 куркульських господарств, котрі мали землі більше встановленої норми, необхідно було відібрати («відрізати») 2958 гектарів. Станом на 15 липня 1945 р. забрано у 687 куркульських господарств 2817 гектарів. У частині дотримання законів радянської влади, категорично заборонялося передачу землі в оренду, продаж, а також самовільний розподіл селянських дворів. Відповідні вказівки надавалися районним радам депутатів трудящих (ДАІФО. Ф. П-1. Оп.1. Спр. 282, Арк. 23–24). В документі вказано про наявність в області більше семи сотень заможних селянських господарств, за визначенням радянської влади – куркульських.

Політику сталінського тоталітарного режиму визначали постанови ЦК ВКП(б) і Раднаркому СРСР «Про невідкладні заходи по відбудові господарства в районах, визволених від німецьких окупантів» (серпень 1943 р.), «Про недоліки в політичній роботі серед населення західних областей УРСР» (вересень 1944 р.), «Про заходи допомоги західним областям Української РСР у справі покращення масово-політичної і культурно-освітньої роботи» (грудень 1944 р.) та інші. У цей час партійно-радянська влада видає низку карально-репресивних постанов спрямованих проти «приватновласницьких інтересів»: Раднаркому

УРСР – № 675 «Про сінозачу з урожаю 1944 р.» від 17 червня 1944 р., № 695 «Про заготівлі м'яса, молока і вовни на 1944 р.» від 21 червня 1944 р.; Раднаркому СРСР – № 792 «Про порядок заготівлі картоплі і овочів з урожаю 1944 р.» від 30 червня 1944 р. У цих документах визначався порядок обов'язкового постачання державі сільськогосподарської продукції одноосібними селянськими господарствами. Постанови не розповсюджувалися на господарства колгоспників, службовців, робітників, непрацездатних через похилий вік.

Чи мали реальну змогу виконати обов'язкові постачання державі сільськогосподарської продукції – зерна, картоплі, овочів одноосібні селянські господарства пригірських і гірських районів Станіславської області? Усього землі у районах, в тому числі орної у відсотках складало до загальної площі: Кутському – 22916 і 7172, або 31,3%; Долинському – 35830 і 7539, або 21%; Солотвинському – 54847 і 10428, або 19,7%; Яблунівському – 29208 і 4701, або 16,1%; Рожнятівському – 47358 і 7059, або 15,9%; Перегінському – 85876 і 10107, або 11,8%; Косівському – 45971 і 4994, або 10,9%; Болехівському – 53083 і 4938, або 9,3%; Надвірнянському – 71816 і 4235, або 5,9%; Яремчанському – 83248 і 4206, або 5,1%; Вигодському – 72930 і 9157, або 4,3%; Жаб'євському – 116443 і 2739, або 2,4% (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 286).

Із наведених даних видно, що землезабезпеченість (71775 га) на одне господарство при населенні 248927 осіб у середньому становила – 0,9 га, а посівів тільки – 0,82 га і на душу населення – 0,24 га. У селах високогірних районів Жаб'євського району на одне господарство припадало 0,2 га посівів, Яблунівського – 0,4 га, Косівського – 0,6 га. При цьому якість ґрунтів була вкрай низькою і урожайність зернових з 1 га становила – 3–4 центнери, картоплі – 45–50 центнерів. Саме визначення «орна земля» для низки сіл високогірних районів області являлося умовним, так як у більшості ці наносні землі розташовувалися на крутих схилах і при глибині орного шару 6–8 см часто змивалися при проливних атмосферних опадах. Нерідко такий наділ землі тягнувся вузькою полоскою в кілька метрів, яка переривалася виступами скал, кущами, обривами, що було характерним для високогірних умов. У зв'язку з цим і вибір сільгоспкультур був надто обмеженим – овес, ячмінь, картопля. Овочі займали не більше 0,2–0,4% у загальній площі посівів. Таке співвідношення продовольчих культур і їхня вкрай низька урожайність, закономірно, не забезпечували потреби місцевого населення і вимагали надання йому допомоги хлібом та продуктами з боку держави.

У гірських районах, без пригірських, при чисельності населення в 181,5 тис. осіб (в тому числі працездатному віці – 110 тис.) припадало всього 8,3 тис. га орної землі та городів, тобто в середньому не більше 0,30 га на одне господарство. Сільгоспроботи виконувалися майже повністю жінками. Невелика кількість мужчин-чабанів займалася доглядом за худобою, яка утримувалася в літній період на полонинах (альпійських луках) у кошарах. Основна кількість мужчин – лісоруби, працювала на заготівлі лісу та деревообробних підприємствах. У доповідній записці «Про баланс рочної сили у Станіславській області» рекомендується, що «для використання вільної робочої сили, яка головним чином наявна у гірських районах, необхідно розширити лісозаготівлі. Незалежно від цього не менше 30 тисяч людей надлишку робочої сили може бути вивезено за межі області. Вербування робочої сили у багатьох районах затруднене і здійснити його буде важко» (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 637, Арк. 45).

12 березня 1945 р. у місті Станіславі відбулася обласна нарада голів райвиконкомів та голів сільських рад з питання «Про підготовку та проведення весняної сівби посівної кампанії 1945 року». В нараді взяло участь 32 голови райвиконкомів і 390 голів сільрад. Не явилася на обласну нараду 137 голів сільських рад із 6 районів через бездоріжжя визваного розливом річки Дністер, а також голів 32 сільських рад 4 районів області, в яких встановлено карантин у зв'язку з інфекційними захворюваннями. Про завдання в підготовці та проведенні весняної посівної кампанії з доповіддю виступив голова виконавчого комітету Станіславської обласної ради депутатів трудящих тов. Рясніченко. З його доповіді можна довідатися «про успіхи» радянської влади у «соціалістичних перетвореннях» на селі. Так, державний план весняного сіву 1945 р. Станіславської області був затверджений на площі 270000 га, в тому числі зернових – 148500 га, овочево-бахчевих і картоплі – 100000 га, технічних культур – 15000 га. Станом на 10 березня 1945 р. в області відновили роботу всі 25 МТС і вже отримали 60 тракторів різних марок та 138 одиниць сільськогосподарського реманенту. На 10 березня 1945 р. в області взято на облік: плугів 37125, з них відремонтовано – 23665; культиваторів відповідно 368 і 223; сівалок – 538 і 330; борін – 49459 і 33366; возів – 36437 і 15245 (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 275, Арк. 30–31).

У той же час, реальний стан справ на селі змальовують довідки про наявність і стан тягла, де

вказується максимально залучити корів. Усього в Станіславській області налічувалося 54886 коней, із них 3927 виснажені, а 2000 хворіли коростою. Для проведення весняної посівної кампанії 1945 р. передбачалося використати 39800 корів, із них уже було підготовлено 14824. У партійних звітах відзначалося, що «добре організували навчання корів до польових робіт такі райони: Снятинський, який підготував 1000 корів, Болехівський – 930 корів» (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 275, Арк. 32).

У доповідній записці «Про заходи по збільшенню поголів'я і вирощування молодняку худоби в Станіславській області в 1945 році» зазначено, що «обком КП(б)У вивчив це питання та врахував наявність бази для контрактації. Запропоновані заходи передбачали протягом 2–3 років ліквідувати безкорівність у селянських господарствах, збереження молодняку худоби та подальший розвиток тваринництва, зокрема великої рогатої худоби. Головним заходом виступала державна допомога в придбанні молодняку великої рогатої худоби шляхом контрактації у господарств, що мають лишки молодняку, але на умовах відмінних від тих, що передбачаються проектом РНК УРСР» (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 276, Арк. 118). Станом на 1 січня 1945 р. у Станіславській області нараховувалося 220784 селянських господарства. З них 39000, або 17% зовсім не мали худоби, а 59516, або 27% не мали корів. Всього корів і нетелей парувального віку на початок 1945 р. в області нараховувалося 173460 голів. Це означало, що при 80% ділового виходу молодняку великої рогатої худоби можна було мати 138000 телят. При умовному співвідношенні бичків і теличок 1:1 можна було мати 69000 теличок. З цієї кількості 50%, або 35000 голів теличок мало осісти у власних господарствах на різні потреби, а 35000 теличок – товарний ринковий фонд, або база для контрактації. Успішному проведенню цього експерименту держави мало сприяти встановлення таких умов, які були б вигідними для контрактантів і господарства, що отримували молодняк.

У 1945 р. селянські господарства, які відгукнулися на експеримент влади, звільнялися від річної здачі м'яса і не втрачали на вартості теляти у порівнянні до ринкових цін. Бідняцьким господарствам, що отримували молодняк по контрактації надавалася державна грошова допомога у формі довготермінового кредиту в розмірі до 500 крб на одну голову молодняку (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 276, Арк. 119). Заходи радянської влади мали не стільки економічний, як політичний ефект. Сільські ради, ради земельних громад, заготкон-

тори виступали посередниками з тим, щоб справи не вирішувалися самими селянами. Безпосереднє керівництво ходом контрактації здійснювали райкоми КП(б)У, райвиконкоми, Сільгоспбанк. Селянам «рішуче рекомендувалося» не проводити забою молодняку великої рогатої худоби віком до одного року. Слідкувати за цим мали ради земельних громад, сільські ради і земельні органи, а винних у «злісному винищуванні» молодняку притягали до відповідальності накладанням штрафу в 3–4 кратному розмірі проти ринкової вартості м'яса.

З динаміки поголів'я худоби індивідуальних власників сільської місцевості Станіславської області можна зробити висновок про повний провал цього, на перший погляд, вкрай потрібного заходу радянської влади. Якщо загальна чисельність корів у 1946 р. становила 159300 голів, у 1947 р. – 152800, то у 1948 р. – 143400. Коней відповідно 67600, 64300, 65500 із них робочих – 55000, 48800, 49700 (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 637, Арк. 160).

Ситуація із забезпечення тягловою силою в сільському господарстві Станіславської області залишалася складною, так як у 1947 р. призупинилося скорочення кінського поголів'я, але бажаного приросту не відбулося. Із Станіславської області було виселено (депортовано у віддалені регіони СРСР, як сім'ї ворогів радянської влади, тих хто підтримував ОУН, УПА, ГКЦ, так і поляків у Польщу) – 4500 господарств. Шляхом дроблення наявних селянських господарств виникло додатково 11000 господарств. Якщо на 1 січня 1947 р. нараховувалося 12500 селянських господарств без всякої худоби, то на 1 січня 1948 р. – 14900 господарств (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 637, Арк. 161). В умовах Станіславської області – дві третини до всієї кількості господарств становили бідняцькі безкінні.

Із перепису худоби по зонах Станіславської області видно, що там, де радянська влада мала найслабші позиції – у гірській місцевості Карпат відбулося збільшення усіх видів худоби. За два роки поголів'я великої рогатої худоби збільшилося на 7800 голів, свиней – 1800, овець – 13300, коней – 1100 (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 637, Арк. 164). Найбільш забезпечені землею та пасовищами низинні господарства, відставали від безземельних гірських через заходи радянської влади спрямовані на підготовку передумов до суцільної колективізації села. Економічна вигода та господарська доцільність віддавалися в жертву політичним амбіціям – соціалістичним перетворенням на селі. Реальний стан справ демонстрував помилко-

вість орієнтації на розведення англійської і арабської породи коней, а не місцевої – карпатської. Як це не дивно, але колгоспи Станіславської області, однієї із самих лісистих України, мали чималі проблеми із забезпечення лісоматеріалами. Кутський район – передовик області по кількісному росту колективізації в той же час був самим відсталим по стану індивідуального тваринництва. Основна задача першої післявоєнної п'ятирічки – відновлення поголів'я худоби до довоєнного рівня у Станіславській області не була виконана.

Не менш важливою, з точки зору радянської влади, вважалася боротьба на селі з «класовим ворогом» – куркулем. З архівних матеріалів можна почерпнути чимало фактів «хижацьких дій куркулів». Так, «селяни с. Радча Лисецького району, добре знали куркуля Йосипа Теодоровича, як глитая – експлуататора. В господарстві Теодоровича раніше працювало 5–6 батраків, які за мізерну плату обробляли йому землю і доглядали худобу. Теодорович хитрий і скритий ворог. Знаючи, що його швидко буде викрито, він «самоліквідувався»: частину землі приховав, частину поділив серед членів сім'ї, а сам зробився, завдяки притупленню пильності районних організацій «радянським активістом». Він проліз спочатку на посаду голови землегромади села, а потім голови ССТ. Щоб укритись від податку він поприписував землю бідноті: Степану Пилипову – 1 га; Марії Борін – 0,6 га; Дмитру Чернишу – 0,25 га і т. д. Всього на бідноту було списано біля 50 га. Цей хижак зумів в минулому році платити податки як середняк і цей рік спочатку був обкладений по 3 групі. Куркуль Матвій Шпилька із Тисменицького району, також вирішив «самоліквідуватися». Він зумів передати 3 га своєї землі допоміжному господарству райлікарні. Але цю передачу він скрито обумовив спільним обробітком з райлікарнею. Фактично він сам зібрав урожай і все пішло в його кишеню. Півтора гектара землі він оформив на свою невістку, яка живе з ним в одній хаті і фактично землею користується цей куркуль. Після всіх цих комбінацій куркуль дістав навіть посвідку про те, що «від бідняк». Другий куркуль з Тисменицького району, Нагорняк, користується тим, що його зять інвалід Вітчизняної війни, якому згідно закону надаються пільги, хитро скористався з цього. Він, нібито передав землю зятеві, а сам подався на «заробітки» до міста. Фактично його сім'я користується цією землею, а він прикидається «робітником» щоб не платити податків» (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 775, Арк. 23–24).

Згідно сталінського Статуту сільськогосподарської артілі, кожний колгоспник мав право мати

у своєму особистому користуванні від 0,20 до 0,50 га присадибної площі землі, використовуючи її під садок чи посів. Із худоби – корову, до 2-х голів молодняка великої рогатої худоби, 1 свиноматку з приплодом, або як правління колгоспу знайде можливим – 2 свиноматки з приплодом, до 10 голів овець і кіз, необмежену кількість птиці і кролів (чого селяни Станіславської області у своїй більшості не мали).

Не можна відкидати того, що на допомогу селянинові у важкій праці на землі прийшов трактор. Трактор – це «величезна сила та досягнення», яка значно полегшила працю селянина в усі пори року. Прості розрахунки вказують на те, що для того щоб виорати 1 га землі звичайним плугом без застосування техніки селянин витрачав мінімум два робочих дні. Він мав пройти пішком разом з парою коней на протязі двох днів 50 кілометрів. При цьому фізичні зусилля прикладалися до плуга – тримати кут нахилу, розвернутися, почистити і т. д. Наступне – заборонувати, посіяти зерно, зробити культивуацію. Таким чином треба було пройти ще 80 кілометрів людині й коням та затратити 5–7 робочих днів, часто в силу несприятливих погодних умов значно більше. При всьому цьому традиційно урожайність пшениці та жита становила в середньому 10 центнерів з гектара. Скільки коштував цей центнер хліба, якщо врахувати підготовку зерна, прополку, возовицю, косовицю, молотьбу, віяння й т. д. важко підрахувати. Трактор можна було використовувати не 12 годин, а майже 24 години на добу, в дві зміни з перервою на те, щоб заправити. Один 15-ти сильний трактор за одну добу міг зробити 7 гектарів ораними, при затраті праці 2 трактористів і 2 прицепщиків. Щоб виконати цю роботу, що давав трактор за добу, необхідно було 10–12 кінних плугів, 3–4 культиватори, не менше 26–30 коней і до них 24–26 чоловік. Звідси видно, яку роль відігравав трактор. У цьому й полягала велика техніко-економічна вигода. Пуд хліба при механізації ставав набагато дешевший. Але це мова про маленький трактор. Сильніші трактори «Сталінець-65», який мав 80 кінських сил, виробляв за добу не 7 га, а 18–20 га ораними при затратах тих же 2 трактористів та 2 прицепщиків. Це означало вивільнити умовно 30 кінських плугів, 6 комплектів борін, 72 коней, 66 чоловік на одну добу. Тракторна бригада під час сезону виорювала двома тракторами в переводі «на м'яку оранку» 1100 гектарів. Якби цю роботу довелось виконувати двома парокінними плугами, то на це потрібно було біля 5 років. При цьому щоб виростити коня до його працездатного віку потрібно 3–4 роки, а вигото-

вити трактор на заводі – 10–15 хвилин. За оранку 1 гектара землі безкінному господарю приходилося відробляти не менше 20 днів.

Проте світовий господарський досвід вимагав – «вільної праці на рідній землі», а не колгоспно-кріпацької системи з репресіями, голодоморами, депортаціями, безправ'ям людини у радянській тоталітарній системі СРСР.

Змальовувати картину «радісного», «заможного» та «щасливого колгоспного життя» шляхом масово-політичної роботи була покликана преса. Пропагандистам та агітаторам систематично друкувалися поради з ідеологічних питань. У другій половині 40-х років минулого століття виходили в Українській РСР сільськогосподарські газети: «Колгоспник України», «Тваринництво України» (органи Міністерства сільського господарства УРСР), «Радянський селянин» (орган ЦК КП(б) У для західних областей). Наприкінці літа 1949 р. на базі трьох вищезгаданих газет почала виходити одна – «Колгоспне село» (орган ЦК КП(б)У). При цьому її тираж встановлювався в обсязі 300 тис. примірників, періодичність – п'ять разів на тиждень. Крім газет, видавалися у республіці три сільськогосподарські журнали: «Сільське господарство», «Сад та город», «Соціалістичне тваринництво». Згодом дані журнали реорганізовувалися у «Мічурінець» та «Механізатор сільського господарства». Передруковувати республіканські видання були покликані обласна газета «Прикарпатська правда» та усі районні. Під час «накачок» на різноманітних нарадах сільський партактив отримував інструкції висвітлювати тільки досягнення. Що стосувалося збільшення кількості новоорганізованих колгоспів та усупільненого майна, станом на 1 січня 1948 р. кількість колгоспів в Станіславській області сягала 79 (ДАІФЩ. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 637, Арк. 22). У середньому на один колгосп припадало 6 свиней, 9 корів, 15 овець і 19 коней. В результаті поганого догляду продуктивність колгоспних корів була вкрай низькою – 800 літрів молока на рік, при плані 1000 літрів. Із 9 найкращих колгоспів області ситуацію з трудовою дисципліною характеризує участь колгоспників у громадському господарстві, або кількість вироблених трудовнів. При цьому 20% колгоспників протягом року зовсім і 20% «майже» не брала участі в роботі. До групи працюючих можна віднести не більше 40–45% від загальної кількості колгоспників (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 637, Арк. 23, 26).

За рік число колгоспів збільшилося з 20 до 79, а число господарств з 823 до 5400. Офіційно ріст колективізації і зміцнення колгоспів подавалося

пропагандою через результат отриманого в 1947 р. «гарного урожаю», що «створило умови для суттєвого збільшення колгоспного стада». Ріст громадського поголів'я худоби назагал змальовувався у відсотках від 436% до 1191%. За такими, на перший погляд вагомими досягненнями, необхідно висвітлити реальну ситуацію. На основі постанови Ради Міністрів СРСР від 29 вересня 1947 р. № 342 «Про всесоюзний перепис худоби на 1 січня 1948 р.» і рішення виконкому Станіславської обласної ради депутатів трудящих про перепис худоби прийнятої 13 листопада 1947 р. № 773 було задіяно 1165 рахівників, які зібрили інформацію станом на 1 січня 1947 р. і на 1 січня 1948 р. у колгоспах області голів: корови – 61 і 622 (1019%); свиней – 70 і 432 (617,2%); овець і кіз – 81 і 965 (1191%); коней – 319 і 1391 (436%). Динаміка поголів'я худоби індивідуальних власників сільської місцевості (в тис. голів): корови – 152800 і 143400 (93,8%); свині – 23800 і 26100 (109,7%); вівці – 62700 і 70000 (111,7%); кози – 20900 і 26800 (128,2%); коні – 64300 і 65500 (101%) (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 637, Арк. 154–160). Необхідно підкреслити, що ріст колгоспного стада відбувався головним чином за рахунок усупільнення і купівлі худоби. Від 165 кобил, колгоспи отримали 75 голів, а пало за рік коней різного віку – 65. Із 85 отриманих на фермах телят пало 36 голів і т. д. (ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 637, Арк. 155).

Наступний етап аграрної політики сталінського тоталітарного режиму – 1948–1950 рр. – відзначався суцільною організацією колгоспів, що проходила з масовими порушеннями Статуту сільськогосподарської артілі та принципу добровільності. Механізм її полягав у тому, що у селах організували збори, на яких створювалася ініціативна група, а усіх жителів ставили перед фактом: «Або буде колгосп, або всіх виселять у Сибір». У багатьох селах, це були не порожні слова, а показовою розправою, під час якої кілька заможних сімей чи учасників антибільшовицького руху Опору депортували у віддалені регіони СРСР, а майно конфіскували.

Висновки. Специфіка аграрної політики тоталітарного режиму полягала в тому, що її насаджували насильницькими методами знехтувавши досвідом селянства та економічними важелями. Необхідно розмежовувати політичні чинники тоталітарної системи (репресії, голодомори, депортації, конфіскація майна, примусове залучення до праці) і ринкові (вільна конкуренція, мотивація до праці, приватна власність). На початку 1950-х років завершилося формування

соціалістичної моделі у сільському господарстві західних областей УРСР, яке набуло загальносоюзних визначальних рис. Особливість Карпатського регіону полягала в тому, у більшості сіл

пригірських і гірських районів Станіславської області колективізація не була проведена. Невеликі колгоспні бригади подекуди створювали на початку 1970-х років.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО).
2. Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953) : колективна монографія / за ред. В. Ільницький. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2021. 380 с.
3. Політика пам'яті в Україні щодо радянських репресій у західних областях (1939–1953) : колективна монографія / за ред. В. Ільницький. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2021. 426 с.
4. Радянські репресії у західних областях України (1939–1953): історія, особистості, пам'ять: колективна монографія / за ред. В. Ільницький. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. 374 с.
5. Stalin's repressions against the population of the western regions of Ukraine (1939–1953): social and personal dimensions, politics of memory. Collective Monograph / ed. V. Ilnytskyi. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2022. 224 p.
6. Western Ukrainian lands in the first postwar years (1944–1953): everyday life : Collective Monograph / ed. V. Ilnytskyi. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2023. 128 p.
7. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 рр. Збірка документів. Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1955. 372 с.

REFERENCES

1. Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti (DAIFO) [State Archives of Ivano-Frankivsk Oblast (SAIFO)]. [in Ukrainian].
2. Ilnytskyi, V. (Ed.). (2021). Polityka pam'iaty v Ukraini shchodo radians'kykh represii u zachidnykh oblastiakh (1939–1953) [Memory Policy in Ukraine Regarding Soviet Repressions in Western Regions (1939–1953)]: kolektyvna monohrafiya. Lviv – Torun: Liha-Pres, 426 s. [in Ukrainian].
3. Ilnytskyi, V. (Ed.). (2021). Povsiakdennye zhyttya naseleण्या zakhidnykh zemel Ukrainy u pershi povoyenni roky (1944–1953) [Everyday Life of the Population in the Western Lands of Ukraine in the Early Post-War Years (1944–1953)]: kolektyvna monohrafiya. Lviv – Torun: Liha-Pres, 380 s. [in Ukrainian].
4. Ilnytskyi, V. (Ed.). (2022). Radyans'ki represii u zachidnykh oblastiakh Ukrainy (1939–1953): istoriia, osobystosti, pam'iat' [Soviet Repressions in the Western Regions of Ukraine (1939–1953): History, Personalities and Memory]: kolektyvna monohrafiia. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 374 s. [in Ukrainian].
5. Ilnytskyi, V. (Ed.). (2022). Stalin's repressions against the population of the western regions of Ukraine (1939 – 1953): social and personal dimensions, politics of memory: Collective Monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 224 p.
6. Ilnytskyi, V. (Ed.). (2023). Western Ukrainian lands in the first postwar years (1944–1953): everyday life: Collective Monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 128 p.
7. OUN (1955) v svitli postanov Velykykh Zboriv, Konferentsii ta inshykh dokumentiv z borot'by 1929–1955 rr. [OUN in the light of resolutions of the Great Assembly, Conferences and other documents on the struggle of 1929–1955] (Zbirka dokumentiv). Vydannia Zakordonnykh Chastyn Orhanizatsii Ukrayins'kykh Natsionalistiv. 372 s. [in Ukrainian].

УДК 94(510):358.4:623.7«198/202»

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-7>**Лілія СКОРИЧ,***orcid.org/0000-0003-3162-517X**кандидат історичних наук, доцент,**професор кафедри гуманітарних наук**Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного**(Львів, Україна) zbroyarnia2023@gmail.com***Петро ЛОЗИНСЬКИЙ,***orcid.org/0000-0001-6693-1148**кандидат історичних наук,**доцент кафедри іноземних мов та військового перекладу**Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного**(Львів, Україна) p.lozinsky@ukr.net*

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ УДАРНИХ ГЕЛІКОПТЕРІВ ДЛЯ АРМІЙСЬКОЇ АВІАЦІЇ В КИТАЙСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Метою роботи є аналіз розвитку підкласу ударних гелікоптерів в КНР починаючи з 1980-х рр. Стаття побудована за проблемно-хронологічним принципом. Для вивчення поставленої проблеми використовувались загальнонаукові методи (узагальнення, порівняння, аналіз і синтез) та спеціально-історичні, насамперед, історико-порівняльні. Наукова новизна статті полягає у вивченні процесів розвитку підкласу авіаційної техніки, які досі лишались поза увагою дослідників. На підставі проведених нами досліджень, у розвитку ударних гелікоптерів в КНР можна виділити такі етапи: 1) вивчення зарубіжного досвіду, включаючи дослідну експлуатацію невеликої кількості імпортованих гелікоптерів – 1980-ті рр.; 2) адаптація конструкції багатоцільових гелікоптерів для виконання ударних завдань – з кінця 1980-х до початку 2000-х рр.; 3) проектування і випробування спеціалізованих ударних гелікоптерів – з середини 1990-х до початку 2010-х рр.; 4) серійне виробництво і удосконалення спеціалізованих ударних гелікоптерів – з початку 2010-х рр. до нинішнього часу. Результатом стало створення і впровадження на озброєння армійської авіації Народно-визвольної армії Китаю трьох достатньо масових типів ударних гелікоптерів – адаптованого Z-9W і спеціалізованих WZ-10 і WZ-19, кожен з яких впроваджений на озброєння в кількості 100–200 екземплярів. Поряд з тим, на зарубіжних ринках озброєнь ці гелікоптери практично не користуються попитом. На прикладі Пакистану видно, що до закупівлі в КНР гелікоптерів цього класу вдаються ті країни, яким з політичних міркувань недоступне придбання аналогічних виробів західного виробництва. Створення власних ударних гелікоптерів в КНР спиралось на запозичення ключових технологій за рубежем – в західних фірм (Франція, Італія, Канада тощо) і Росії. За основними характеристиками ударні гелікоптери виробництва КНР відповідають загальносвітовим тенденціям в плані конструкції (двомоторна схема, тандемне розташування екіпажу), бортового обладнання (електронно-оптичні оглядово-прицільні станції) та основного озброєння (протитанкові керовані ракети).

Ключові слова: армійська авіація, гелікоптер, збройні сили, сухопутні війська, КНР.

Lilia SKORYCH,

orcid.org/0000-0003-3162-517X

PhD (History), Associate Professor;

Professor at the Department of Humanitarian Studies

Hetman Petro Sahaidachny National Army Academy

(Lviv, Ukraine) zbroyarnia2023@gmail.com

Petro LOZYNSKYI,

orcid.org/0000-0001-6693-1148

PhD (History),

Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Military Translation

Hetman Petro Sahaidachny National Army Academy

(Lviv, Ukraine) p.lozinskyi@ukr.net

HISTORY OF DEVELOPMENT OF ATTACK HELICOPTERS FOR ARMY AVIATION IN THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA

The purpose of the work is to analyze the development of the subclass of attack helicopters in the People's Republic of China since the 1980s. The article is structured according to the problem-chronological principle. General scientific methods (generalization, comparison, analysis and synthesis) and special-historical, first of all, historical-comparative methods were used to study the problem. The scientific novelty of the article lies in the study of the development processes of the subclass of aviation equipment, which have so far remained outside the attention of researchers. Based on our research, the following stages can be distinguished in the development of attack helicopters in the PRC: 1) study of foreign experience, including experimental operation of a small number of imported helicopters – 1980s; 2) adaptation of the design of multipurpose helicopters for the performance of strike missions – from the end of the 1980s to the beginning of the 2000s; 3) design and testing of specialized attack helicopters – from the mid-1990s to the beginning of the 2010s; 4) serial production and improvement of specialized attack helicopters – from the beginning of the 2010s to the present time. The result was the creation and introduction into service of the army aviation of the People's Liberation Army of China of three fairly massive types of attack helicopters – the adapted Z-9W and the specialized WZ-10 and WZ-19, each of which was introduced into service in the amount of 100–200 copies. At the same time, these helicopters are practically not in demand on foreign arms markets. Using the example of Pakistan, it can be seen that the purchase of helicopters of this class from the People's Republic of China is resorted to by those countries that, for political reasons, cannot afford to purchase similar Western-made products. The creation of its own attack helicopters in the People's Republic of China was based on borrowing key technologies from abroad – from Western companies (France, Italy, Canada, etc.) and Russia. According to the main characteristics, the attack helicopters produced by the People's Republic of China correspond to global trends in terms of design (two-engine scheme, tandem arrangement of the crew), on-board equipment (electronic-optical observation and sighting stations) and main armament (anti-tank guided missiles).

Key words: *army aviation, helicopter, armed forces, ground forces, People's Republic of China.*

Постановка проблеми. Бурхливий розвиток авіаційної промисловості в КНР, який спостерігається в останні три десятиліття, призвів до створення і впровадження у виробництво та на озброєння цілої низки нових літальних апаратів. Серед них і два типи ударних гелікоптерів, призначених для армійської авіації (авіації Сухопутних військ). Враховуючи тісні відносини КНР з країною-агресором – російською федерацією – не можна виключати певного трансферу техніки чи технологій у цій сфері. Це виглядає тим більш ймовірно з огляду на значні втрати рф в ударних гелікоптерах, які вона зазнала в ході агресії проти України. Виходячи з цього, вивчення історії створення і розвитку ударних гелікоптерів в КНР має не лише суто наукове, але й практичне значення.

Мета статті – розглянути основні етапи розвитку ударних гелікоптерів в Китайській Народній

Республіці починаючи з 80-х рр. XX ст., визначити основні особливості та тенденції цього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Хоч історія розвитку ударних гелікоптерів в КНР налічує вже понад три десятиліття, серед українських дослідників (як військової історії, так і історії техніки) вона свого відображення ще не знайшла. З зарубіжних робіт можна відзначити дослідження Т. Шульца (Szulc, 2011; Szulc, 2013), Л. Пахольського (Pacholski, 2022), Л. Голованова (Gołowanow, 2017), А. Павловського (Pawłowski, 2017), А. Руппрехта (2020) та ін., присвячені історії розвитку окремих типів ударних гелікоптерів та її основоположним етапам. Доповненням може слугувати інформація з публікацій довідникового характеру, яку можна умовно поділити на дві групи: 1) дані про історію розвитку гелікоптерних програм (Crawford, 2003; Jane's..., 2008); 2) дані про чисельність парку ударних гелікоптерів

(World Air Forces 2024, 2023; The Military Balance, 2023). Поряд з тим, комплексні дослідження процесу еволюції ударних гелікоптерів в КНР в зарубіжній історіографії відсутні.

Виклад основного матеріалу. У нашому дослідженні ми будемо оперувати наступним визначенням ударного гелікоптера (розуміючи термін «гелікоптер» як синонім терміну «вертоліт»): «ударний вертоліт – бойовий вертоліт, оснащений для використання протитанкової керованої зброї, керованої зброї класу «повітря-земля» або «повітря-повітря» та комплексною системою керування вогнем і наведення цієї зброї» (Про затвердження порядку...). Виходячи з цього визначення, першою машиною цього класу став американський гелікоптер «Белл» АН-1 «Кобра», створений у 1966 р. (Mutza, 1998: 7). Бурхливий розвиток ударних гелікоптерів почався в 1970-х рр., коли машини цього класу приймаються на озброєння в СРСР (Ми-24), ФРН (Во-105), Франції (SA342L) та низці інших країн. У той же час починається розробка ударних гелікоптерів нової генерації (АН-64 «Апач» в США, Ми-28 і Ка-50 в СРСР, А-129 в Італії, «Тигр» спільно ФРН і Францією). Як бачимо, коло розробників ударних гелікоптерів лишалось доволі вузьким: США, СРСР та деякі західноєвропейські країни. Китайської Народної Республіки серед цих країн не було – створений до початку 1980-х рр. потенціал китайської авіаційної промисловості дозволяв лише копіювати зарубіжні взірці і удосконалювати ці копії (Харук, 2017: 106-107). Пріоритетом користувались реактивні бойові літаки, гелікоптери ж знаходились на другому плані.

Перші дослідження в галузі ударних гелікоптерів в КНР почались приблизно у 1979 р. під кутом застосування їх як протитанкового засобу в гіпотетичному конфлікті з СРСР. Для практичного відпрацювання концепції у Франції придбали вісім гелікоптерів «Аероспасьяль» SA342L «Газель» – легких одномоторних машин, озброєних протитанковим ракетним комплексом (ПТРК) НОТ. Вони брали участь у дослідницьких навчаннях задля освоєння тактики застосування ударних гелікоптерів. Однак наміри придбати ліцензію на виробництво цих машин не були реалізовані через зниження напруженості в радянсько-китайських відносинах в другій половині 1980-х рр. (Crawford, 2003: 13). Натомість основою для першого відносно масового китайського ударного вертольота стала інша французька машина – двомоторний багатоцільовий гелікоптер AS365 «Дофін», який в КНР отримав позначення Z-9. Ліцензія на випуск таких гелікоптерів була придбана у 1980 р.,

головним чином, з метою забезпечення потреб флоту в легких палубних гелікоптерах. У 1981 р. на заводі в Харбіні почався монтаж Z-9 з машинокомплектів, які постачались з Франції. Поступово виробництво цих гелікоптерів було локалізовано, в КНР налагодили випуск усіх необхідних комплектуючих з двигунами включно. Це дозволило приступити до створення нових варіантів. У 1987 р. почались випробування ударного варіанту Z-9W, озброєного ПТРК НJ-8. Цей комплекс створювався в КНР з використанням технологій американського ПТРК TOW і франко-німецького «Мілан». НJ-8 в наземному варіанті взяли на озброєння в 1984 р., а випробування авіаційного варіанту проводились на гелікоптерах SA342L (HongJian 8...). У 1989 р. відбулись перші пуски НJ-8 з гелікоптера Z-9W, який міг нести чотири такі ракети (Harbin Z-9W...). На озброєння сухопутних військ Народно-визвольної армії Китаю (НВАК) цей вертоліт взяли під позначенням Z-9G. Замість протитанкових керованих ракет він може нести два блоки 57-мм некерованих авіаційних ракет (НАР) або два контейнери з 12,7-мм кулеметами (Crawford, 2003: 15).

Z-9W був типовою імпровізацією – переробкою багатоцільового гелікоптера з метою надати йому можливість застосовувати озброєння. Це відобразилось на бойовому навантаженні, яке було порівняно невеликим. Обмеженими були і бойових можливості – Z-9W не міг вести пошук цілей і застосовувати озброєння вночі і за умов обмеженої видимості. Задля усунення цього недоліку гелікоптер обладнали електронно-оптичною оглядово-прицільною станцією китайського виробництва (з телевізійним і тепловізійним каналами, а також лазерним віддалеміром), встановленою під носовою частиною фюзеляжу. Вперше цей варіант, відомий під позначенням Z-9WA, був показаний у 2005 р., а з 2007 р. почав надходити на озброєння армійської авіації сухопутних військ НВАК. Крім удосконаленого бортового обладнання, Z-9WA відрізняється ще й переробленими вузлами підвіски озброєння, завдяки чому боєкомплект протитанкових ракет НJ-8 збільшився з двох до чотирьох. У наступні роки тривало удосконалення гелікоптера за рахунок розширення арсеналу озброєння (зокрема, ракет класу «повітря-повітря» TY-90) і введення до складу бортового обладнання нашоломних прицілів. В експортному варіанті Z-9WE гелікоптер здобув деякий попит на міжнародному ринку озброєнь – у 2010–2011 рр. постачався до Кенії (Harbin Z-9W...). Наприкінці 2022 р. армійська авіація НВАК мала близько 120 гелікоптерів Z-9W у різних модифікаціях (The

Military Balance, 2023: 239). Конкурентом Z-9W був Z-11WA – озброєний варіант одномоторного багатопільового гелікоптера Z-11A («Аероспасьяль» AS350B, який за ліцензією випускався в КНР з 1998 р.). Однак з огляду на більшу надійність двомоторного Z-9W ця машина військових не зацікавила (Maciejewski, 2021).

Розвиток Z-9W тривав близько чверті століття, однак командування НВАК розглядало його лише як тимчасове, перехідне рішення – до створення і взяття на озброєння повноцінних ударних гелікоптерів. Пошук підходящих варіантів вівся ще з середини 1980-х рр. Китайські фахівці вивчали італійський ударний гелікоптер А-129 «Мангуст», а у 1988 р. велись переговори про купівлю ліцензії на виробництво американського гелікоптера АН-1 «Кобра» (і протитанкових ракет ТОВ для нього) (Pawłowski, 2017). Однак придушення у 1989 р. антиурядових виступів на площі Тяньаньмень призвело до припинення військово-технічної співпраці з країнами Заходу. Пропозиції закупівлі гелікоптерів радянського виробництва Ми-24 розглядались у 1990–1991 рр., але були відкинуті. Характерно, що військово-політичне керівництво СРСР не зацікавилось і новими ударними гелікоптерами Ми-28 і Ка-50, хоч військово-транспортні вертольоти Ми-17 закуповувались в РФ в 1990-х і 2000-х рр. у великій кількості – армійська авіація НВАК отримала близько 150 таких машин (The Military Balance, 2023: 239).

Вибір зробили на користь створення власного ударного гелікоптера – варіант не найшвидший, але перспективний. Однак науково-технічний потенціал авіаційно-промислового комплексу КНР в середині 1990-х рр. ще не дозволяв реалізувати такий проєкт виключно власними силами. Оскільки доступ до західних технологій військового призначення був в той час заблокований, довелось звернутись за допомогою до РФ. За словами генерального конструктора АТ «Камов» С. Міхеєва, у 1995 р. була підписана угода, яка передбачала розробку проєкту шеститонного гелікоптера під китайські вимоги. Особливо підкреслювалось, що проєкт, який отримав номер «941», не спирався на жодні радянські напрацювання, а був цілком новим (Majumdar, 2013). Конструкторське бюро «Камов» з початку 1980-х рр. розвивало унікальну концепцію одномісного ударного гелікоптера двогвинтової схеми із співвісними гвинтами Ка-50 (Мельник, 2022: 134-135). Проєкт «941» же був значно більш традиційним – двомоторним одnogвинтовим, двомісним з тандемним розташуванням членів екіпажу. Саме така схема є домінуючою при проєктуванні сучасних ударних

гелікоптерів – за нею побудовані американський АН-64, італійський А-129, франко-німецький «Тигр», російський Ми-28. Який був реальний внесок росіян в проєкт – сказати складно, оскільки жодної конкретної інформації з цього приводу не публікувалось. Однак з огляду на наступні контракти з західними фірмами, ймовірно, російська сторона представили лише загальний, ескізний проєкт. Для його детальної розробки довелось звернутись до західних фірм. У 1997 р. був підписаний контракт з фірмою «Єврокоптер Франс» щодо надання допомоги в розробці несучого і рульового гвинтів, а у 1999 р. з італійською фірмою «Агуста» – про створення трансмісії. У 2001 р. в якості силової установки обрали турбовальні двигуни РТ6С-67С фірми «Пратт енд Вітні Канада» (Jane's..., 2008: 101). Уся ця співпраця стала можливою не лише через послаблення санкцій, але й завдяки тому, що китайська сторона приховувала справжнє призначення гелікоптера, позиціонуючи машину під позначенням Z-10 як цивільну. Китайські фахівці зосереджувались на створенні суто бойових систем, а випробування їх спочатку проводились на гелікоптерах інших типів – Z-8, Z-9, Ми-17 (Pawłowski, 2017). Коли ж військово-призначення гелікоптера стало очевидним, це призвело до розслідування уряду США, за результатами якого «Пратт енд Вітні Канада» і американський концерн UTC, який є власником канадської фірми, у 2012 р. були оштрафовані на 575 млн доларів за порушення санкцій проти КНР (Maykoand, Varnon, 2012).

У 1998 р. провідною організацією з розробки Z-10 визначили Harbin Aircraft Manufacturing Corporation (НАМС) – авіазавод в м. Харбін, який вже мав досвід виробництва гелікоптерів Z-9. Щодо дальшої долі проєкту в дослідженнях наводяться суперечливі дані. За однією з версій вже близько 2000 р. реалізацію проєкту передали компанії Changhe Aircraft Industries Group (CAIG) (Szulc, 2011: 79). За іншою ж, НАМС упродовж 2002-2004 рр. виготовила шість прототипів гелікоптера (перший з них почав випробування в польоті 29 квітня 2003 р.). Тільки після цього у зв'язку з фінансовими проблемами і реструктуризацією НАМС подальшу реалізацію проєкту передали CAIG (Pawłowski, 2017). На нашу думку більш достовірною є саме друга версія, оскільки за нею було достатньо часу між початком робіт і першим польотом прототипу – близько п'яти років.

Упродовж перших років випробування і виробництво гелікоптера, позначення якого змінили на WZ-10, відбувалось за умов підвищеної секрет-

ності. Перші фото прототипів з'явилися лише у 2006 р., публічна презентація ж відбулась тільки у 2012 р. Тим часом серійні WZ-10 вже у 2010 р. почали надходити у частини армійської авіації (Szulc, 2011: 79). За оцінками експертів World Air Forces, у 2014 р. в строю знаходився вже 91 гелікоптер цього типу, а 30 були замовлені (World Air Forces 2015, 2014: 13). Однак це ж видання у 2020 р. вказує на наявність 106 WZ-10 в строю і 12 замовлених (World Air Forces 2021, 2020: 16). Друга цифра, на нашу думку, є більш реалістичною. Однак у довіднику World Air Forces за 2023 р. ці цифри абсолютно не змінилися порівняно з 2020 р. (World Air Forces 2024, 2023: 16). Альтернативні дані наводяться у довіднику The Military Balance – відповідно до нього, наприкінці 2022 р. армійська авіація сухопутних військ НВАК мала близько 200 WZ-10 (The Military Balance, 2023: 239).

Єдиною наразі спробою експорту WZ-10 стала передача у 2015 р. трьох гелікоптерів Пакистану. Це мало спонукати Пакистан до подальшого придбання більшої партії, однак досвід експлуатації показав, що в базовому варіанті гелікоптер є непридатним для бойового застосування в умовах високогір'я. Своєю чергою, це призвело до модернізації WZ-10, проведеної китайськими фахівцями у 2018 р. (встановлення більш потужних двигунів і внесення змін до трансмісії). На початку 2022 р. уряд Пакистану після невдалих спроб придбати ударні гелікоптери в США і Туреччини знову почав аналіз можливості закупівлі модернізованих WZ-10 (Pacholski, 2022).

Гелікоптер WZ-10 озброюється 23-мм автоматичною гарматою на рухомій установці під носовою частиною фюзеляжу. Він може нести до восьми протитанкових ракет HJ-10 з лазерним наведенням, або ж блоки НАР калібру 57, 70 або 90 мм. Передсерійна партія гелікоптерів обладнувалась імпортованими з Канади двигунами, а серійні машини – двигунами WZ-9 китайського виробництва, створеними на основі канадських. У процесі випуску розширювався асортимент озброєння, яке може застосовувати гелікоптер, а в конструкцію машини вносились зміни. Наприклад, у 2020 р. задля підвищення живучості на WZ-10 встановили нові вихлопні пристрої двигунів (які зменшили помітність гелікоптера в інфрачервоному діапазоні) та додаткову броню (Rupprecht, 2020).

Через кілька років після передачі проєкту Z-10, компанія НАМС повернулася до ідеї створення ударного гелікоптера. Цього разу за основу взяли напрацювання по Z-9 і його модернізованом

цивільному варіанту – H-425. Зазвичай, коли мова йде про розробку військової авіаційної техніки в КНР, дані про початок і хід реалізації проєкту не публікуються. Так само і про новий ударний гелікоптер Z-19 (WZ-19) стало відомо тільки тоді, коли почались випробування прототипу. Одним з мотивів паралельної розробки двох гелікоптерів однакового призначення експерти називають бажання уникнути проблем з силовою установкою, які могли виникнути внаслідок копіювання канадського двигуна для WZ-10. На WZ-19 застосували двигуни WZ-8C – ліцензійну копію французького турбовального двигуна «Апріель 2С», яка була добре освоєна у виробництві в Китаї і встановлювалась на гелікоптерах Z-9. Від Z-9 взяли і несучий та рульовий гвинти, а також трансмісію (Szulc, 2013: 67). Фюзеляж для WZ-19 спроектували заново – він отримав обриси, типові для ударних гелікоптерів, з тандемною двомісною кабіною екіпажу. Потужність двигунів, застосованих на цьому гелікоптері, менша ніж тих, що встановлені на WZ-10. Тому максимальна злітна маса WZ-19 становить 4,5 тонни – на чверть менше, ніж WZ-10. Це, у свою чергу, змусило обмежити склад озброєння – зокрема, відмовитись від вбудованої гармати.

Перший прототип WZ-19 почав льотні випробування в травні 2010 р., але вже у вересні того ж року розбився. Незважаючи на це, гелікоптер довели до серійного виробництва. У травні 2017 р. здійснив перший політ експортний варіант – Z-19E (Gołowanow, 2017). Однак інформації про постачання цих гелікоптерів на експорт досі не публікувалось.

Так само, як і щодо WZ-10, дані щодо обсягів постачання WZ-19 до НВАК в різних джерелах суттєво різняться. Довідник World Air Forces за 2023 р. вказує наявність 175 таких гелікоптерів в строю і ще 11 – замовлених (World Air Forces 2024, 2023: 16). А відповідно до довідника The Military Balance – наприкінці 2022 р. армійська авіація сухопутних військ НВАК мала лише близько 120 WZ-19 (The Military Balance, 2023: 239). На нашу думку, друга цифра є більш ймовірною з огляду на пізніший початок постачання WZ-19 і його нижчий бойовий потенціал порівняно з WZ-10.

На початку 2021 р. з'явилися повідомлення про взяття на озброєння армійської авіації сухопутних військ НВАК ще одного ударного гелікоптера – Z-11WB. Ця удосконалена версія Z-11WA вперше демонструвалась ще у 2016 р. Гелікоптер Z-11WB має електронно-оптичну оглядово-прицільну систему і може нести широкий спектр підвісного

озброєння – керованого і некерованого (Maciejewski, 2021). Однак значного поширення цей варіант не набув. Довідники вказують наявність в армійській авіації сухопутних військ НВАК 46 замовлених (World Air Forces 2024, 2023: 16) або 53 (The Military Balance, 2023: 239) гелікоптерів Z-11, причому ця кількість включає також і неоозброєні варіанти цієї машини.

Висновки. На підставі проведених нами досліджень, у розвитку ударних гелікоптерів в КНР можна виділити такі етапи: 1) вивчення зарубіжного досвіду, включаючи досліду експлуатацію невеликої кількості імпортованих гелікоптерів – 1980-ті рр.; 2) адаптація конструкції багатоцільових гелікоптерів для виконання ударних завдань – з кінця 1980-х до початку 2000-х рр.; 3) проектування і випробування спеціалізованих ударних гелікоптерів – з середини 1990-х до початку 2010-х рр.; 4) серійне виробництво і

удосконалення спеціалізованих ударних гелікоптерів – з початку 2010-х рр. до нинішнього часу. Результатом стало створення і впровадження на озброєння армійської авіації Народно-визвольної армії Китаю трьох достатньо масових типів ударних гелікоптерів – адаптованого Z-9W і спеціалізованих WZ-10 і WZ-19, кожен з яких впроваджений на озброєння в кількості 100–200 екземплярів. Поряд з тим, на зарубіжних ринках озброєнь ці гелікоптери практично не користуються попитом. На прикладі Пакистану видно, що до закупівлі в КНР гелікоптерів цього класу вдаються ті країни, яким з політичних міркувань недоступне придбання аналогічних виробів західного виробництва. Створення власних ударних гелікоптерів в КНР спиралось на запозичення ключових технологій за рубежом – в західних фірм (Франція, Італія, Канада тощо) і Росії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мельник В. Оновлення парку бойових вертольотів армійської авіації Російської Федерації (1991–2021). Воєнно-історичний вісник. 2022. Т. 44. № 2. С. 131–142. DOI <https://doi.org/10.33099/2707-1383-2022-44-2-131-142>
2. Про затвердження Порядку організації в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України прийому та супроводження іноземних інспекційних груп під час виконання міжнародних договорів і угод у сфері контролю над звичайними озброєннями: Наказ від 04 трав. 2018 р. № 196. *Міністерство оборони України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0631-18#Text>
3. Харук А. Бойові літаки ХХІ століття. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 400 с.
4. Crawford S. Twenty-first century military helicopters. St. Paul: MBI Publ., 2003. 96 p.
5. Gołowanow Ł. Śmigłowiec Z-19E wykonał pierwszy lot. *Konflikty.pl*, 2017. URL: <https://www.konflikty.pl/aktualnosci/wiadomosci/smiglowiec-z-19e-pierwszy-lot/>
6. Harbin Z-9W attack helicopter. URL: <https://www.army-technology.com/projects/harbin-z9w-attack-helicopter-china/?cf-view>
7. HongJian 8 Anti-Tank Guided Missile. URL: <http://www.sinodefence.com/army/crewserved/hj8.asp>
8. Jane's All the World's Aircraft 2008–2009. Coulsdon: Jane's Information Group Ltd., 2008. 973 p.
9. Pacholski L. Pakistan stawia na chińskie śmigłowce bojowe. *Zbiam.pl*, 2022. URL: <https://zbiam.pl/pakistan-stawia-na-chińskie-smiglowce-bojowe/>
10. Pawłowski A. Śmigłowiec WZ-10. Chiński łowca czołgów. *Konflikty.pl*, 2017. URL: <https://www.konflikty.pl/technika-wojskowa/smiglowiec-wz-10-chiński-łowca-czołgów/>
11. Maciejewski A.J. Śmigłowiec Z-11WB wejdzie do służby w Chinach. *Zbiam.pl*, 2021. URL: <https://zbiam.pl/smiglowiec-z-11wb-wejdzie-do-służby-w-chinach/>
12. Majumdar D. HELI-EXPO: Chinese WZ-10 attack helicopter based on Kamov design. *flightglobal.com*, 2013. URL: <https://www.flightglobal.com/heli-expo-chinese-wz-10-attack-helicopter-based-on-kamov-design/109000.article>
13. Maykoand M.P., Varmon R. UTC, subsidiaries guilty for aiding China's military attack helicopter. *CTpost*, 2012, June, 28. URL: <http://www.ctpost.com/local/article/UTC-subsidiaries-guilty-for-aiding-China-s-3670550.php>
14. Mutza W. AH-1 Cobra in action. Carrolton: Squadron/Signal Publ., 1998. 50 p.
15. Rupperecht A. More details emerge on upgraded Z-10 helicopter variant. *Janes.com*, 2020. URL: <https://www.janes.com/defence-news/news-detail/more-details-emerge-on-upgraded-z-10-helicopter-variant>
16. Szulc T. Chiński śmigłowiec bojowy WZ-10 w linii. *Nowa Technika Wojskowa*, 2011. № 3. P. 78–83.
17. Szulc T. Nowy chiński śmigłowiec Z-19. *Nowa Technika Wojskowa*, 2013. № 3. P. 66–71.
18. The Military Balance 2023. Abingdon: Routledge Journals, 2023. 508 p.
19. World Air Forces 2015. Surrey: Flightglobal Insight, 2014. 36 p.
20. World Air Forces 2021. Surrey: Flightglobal Insight, 2020. 36 p.
21. World Air Forces 2024. Surrey: Flightglobal Insight, 2023. 36 p.

REFERENCES

1. Melnyk V. (2022). Onovlennia parku boiovykh vertolotiv armiiskoi aviatsii Rosiiskoi Federatsii (1991–2021) [Update of the fleet of combat helicopters of the army aviation of the Russian Federation (1991–2021)]. *Voienno-istorych-*

nyi visnyk – Military historical bulletin. Vol. 44. № 2. 131–142. DOI <https://doi.org/10.33099/2707-1383-2022-44-2-131-142> [in Ukrainian].

2. Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii v Ministerstvi oborony Ukrainy ta Zbroinykh Sylakh Ukrainy pryomu ta suprovodzhennia inozemnykh inspektsiinykh hrup pid chas vykonannia mizhnarodnykh dohovoriv i uhod u sferi kontroliu nad zvychainymy ozbroieniamy: Nakaz vid 04 trav. 2018 r. № 196. [On the approval of the Order of organization in the Ministry of Defense of Ukraine and the Armed Forces of Ukraine for receiving and accompanying foreign inspection groups during the implementation of international treaties and agreements in the field of control over conventional weapons: Order dated May 4. 2018 No. 196.]. Ministerstvo oborony Ukrainy – Ministry of Defense of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0631-18#Text>

3. Kharuk A. (2017). Boiovi litaky XXI stolittia [Combat aircraft of the 21st century]. Kharkiv: Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho Dozvillia». 400 p. [in Ukrainian].

4. Crawford S. (2003). Twenty-first century military helicopters. St. Paul: MBI Publ., 2003. 96 p.

5. Gołowanow Ł. (2017). Śmigłowiec Z-19E wykonał pierwszy lot. Konflikty.pl, URL: <https://www.konflikty.pl/aktualnosc/wiadomosci/smiglowiec-z-19e-pierwszy-lot/> [in Polish].

6. Harbin Z-9W attack helicopter. URL: <https://www.army-technology.com/projects/harbin-z9w-attack-helicopter-china/?cf-view>

7. HongJian 8 Anti-Tank Guided Missile. URL: <http://www.sinodefence.com/army/crewserved/hj8.asp>

8. Jane's All the World's Aircraft 2008-2009 (2008). Coulsdon: Jane's Information Group Ltd. 973 p.

9. Pacholski L. (2022). Pakistan stawia na chińskie śmigłowce bojowe. Zbiam.pl. URL: <https://zbiam.pl/pakistan-stawia-na-chinskie-smiglowce-bojowe/> [in Polish].

10. Pawłowski A. (2017). Śmigłowiec WZ-10. Chiński łowca czołgów. Konflikty.pl. URL: <https://www.konflikty.pl/technika-wojskowa/smiglowiec-wz-10-chinski-lowca-czolgow/> [in Polish].

11. Maciejewski A.J. (2021). Śmigłowiec Z-11WB wejdzie do służby w Chinach. Zbiam.pl. URL: <https://zbiam.pl/smiglowiec-z-11wb-wejdzie-do-sluzby-w-chinach/> [in Polish].

12. Majumdar D. (2013). HELI-EXPO: Chinese WZ-10 attack helicopter based on Kamov design. flightglobal.com. URL: <https://www.flightglobal.com/heli-expo-chinese-wz-10-attack-helicopter-based-on-kamov-design/109000.article>

13. Maykoand M.P., Varnon R. (2012). UTC, subsidiaries guilty for aiding China's military attack helicopter. CTpost, June, 28. URL: <http://www.ctpost.com/local/article/UTC-subsidiaries-guilty-for-aiding-China-s-3670550.php>

14. Mutza W. (1998). AH-1 Cobra in action. Carrolton: Suadron/Signal Publ. 50 p.

15. Rupprecht A. (2020). More details emerge on upgraded Z-10 helicopter variant. Janes.com. URL: <https://www.janes.com/defence-news/news-detail/more-details-emerge-on-upgraded-z-10-helicopter-variant> [in English].

16. Szulc T. (2011). Chiński śmigłowiec bojowy WZ-10 w linii. Nowa Technika Wojskowa, № 3. P. 78–83. [in Polish].

17. Szulc T. (2013). Nowy chiński śmigłowiec Z-19. Nowa Technika Wojskowa, № 3. P. 66–71. [in Polish].

18. The Military Balance 2023 (2023). Abingdon: Routledge Journals. 508 p.

19. World Air Forces 2015 (2014). Surrey: Flightglobal Insight. 36 p.

20. World Air Forces 2021 (2020). Surrey: Flightglobal Insight. 36 p.

21. World Air Forces 2024 (2023). Surrey: Flightglobal Insight. 36 p.

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 7.036

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-8>

Олександра ПАНФІЛОВА,

orcid.org/0000-0002-5161-3363

кандидат мистецтвознавства, доцент,

доцент кафедри образотворчого мистецтва

Волинського національного університету імені Лесі Українки

(Луцьк, Україна) alka11@meta.ua

Тетяна ПРОКОПОВИЧ,

orcid.org/0000-0001-9935-6645

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри образотворчого мистецтва

Волинського національного університету імені Лесі Українки

(Луцьк, Україна) prokopovych.tetiana@gmail.com

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЖИВОПИСУ ВОЛИНИ

У статті досліджено передумови розвитку та тенденції сучасного живопису, починаючи від 90-х років ХХ століття і до сьогодні, проаналізовано творчість сучасних українських художників. Увагу зосереджено на особливостях живописних творів волинських митців, зокрема манері, колориті, техніці виконання, впливі на їх творчість різноманітних візуальних практик. У ході дослідження застосовано методи аналізу та синтезу, системного підходу, які допомогли здійснити узагальнення джерельної бази, проаналізувати суть визначеної проблеми, її теоретичний та практичний бік. Також дослідження містить загальнонаукові теоретичні методи абстрагування та спостереження, а також – мистецтвознавчий аналіз.

Наукова новизна статті полягає у привертанні уваги до проблеми сучасного регіонального мистецтва. Актуальність проблеми полягає у дослідженні сучасного живопису на тлі різноманітності форм художніх практик сучасного мистецтва.

На прикладі живописної творчості сучасних волинських митців здійснено аналіз тенденцій регіону останніх двох років. Виявлено, що останні два роки художники у своєму мистецтві тяжіють до зображення подій пов'язаних з війною, сюжетна лінія прямо або опосередковано стосується трагедій військових дій, колорит приглушений, темний, наповнений тривогою і переживанням. В цих тенденціях присутня асоціативна стилізація, з символічним колоритом, алегоричними образами, патріотичними елементами.

Виявлено, що незважаючи на нестабільність в суспільстві, українські митці, в тому числі і волинські активно висвітлюють свою творчу діяльність через участь у персональних та спільних виставках, галереях, прєктах, заявляючи через мистецтво свою позицію і свій погляд на події.

У Волинському регіоні найбільшими арт-площадками є Музей сучасного мистецтва Корсаків та ART Galery Галерея Мистецтв ВОНСХ України. Саме тут на постійній основі активно представляють своє мистецтво волинські митці.

Ключові слова: *сучасне мистецтво, живопис, авангард, волинські художники.*

Oleksandra PANFILOVA,
 orcid.org/0000-0002-5161-3363

PhD in Arts,
 Associate Professor at the Department of the Fine Arts
 Lesya Ukrainka Volyn National University
 (Lutsk, Ukraine) alka11@meta.ua

Tetiana PROKOPOVYCH,
 orcid.org/0000-0001-9935-6645

PhD in Psychological Sciences,
 Associate Professor at the Department of the Fine Arts
 Lesya Ukrainka Volyn National University
 (Lutsk, Ukraine) prokopovych.tetiana@gmail.com

CURRENT PAINTING TRENDS IN VOLYN

The article examines the prerequisites for the development and tendency of modern painting, starting from the 90s of the 20th century to the present day, and analyzes the work of modern Ukrainian artists. Attention is focused on the peculiarities of the paintings of Volyn artists, in particular the styles, color schemes, techniques, the influence of various visual practices on their creativity. In the course of the research there have been applied some methods of analysis and synthesis alongside with systemic approach, which helped to generalize the source base, analyze the essence of the identified problem, its theoretical and practical side. Also the study contains general scientific theoretical methods of abstraction and observation, as well as art-historical analysis. The scientific novelty of the article consists in drawing attention to the problem of modern regional art. The relevance of the problem lies in the research of modern painting against the background of the form diversity of modern artistic practices.

An analysis of the regional trends of the last two years was carried out using the example of the artistic work of modern Volyn artists. It was found that in the last two years, artists in their art tend to depict events related to war, the storyline directly or indirectly concerns the tragedies of military operations, the color is muted, dark, filled with anxiety and worry. In these trends, there is associative stylization, with a symbolic color, allegorical images, and patriotic elements.

It was revealed that despite the instability in society, Ukrainian artists, including those from Volyn, actively highlight their creative activity through participation in personal and joint exhibitions, galleries, projects, expressing their position and their view of events through art.

In the Volyn region, the largest art sites are the Korsaki Museum of Contemporary Art and the ART Gallery of the National Academy of Arts of Ukraine. It is here that Volyn artists actively present their art on a permanent basis.

Key words: modern art, painting, avant-garde, Volyn artists.

Постановка проблеми. Сучасне образотворче мистецтво постійно розвивається, відображає культурні, соціальні, технологічні зміни. Після здобуття незалежності Україна мала не тільки насичене художнє життя, позначене виступами численних груп та окремих художників, а й поступово розвивалась мистецька інфраструктура – галереї, приватні колекції, незалежні видання та арт-критика (Баршинова, 2015). Певний період живопис вважався профільною ідеєю українського сучасного мистецтва та згодом відбулися зміни (Тенденції розвитку, 2020).

Аналіз досліджень. Проаналізувавши наукову літературу, можна дійти висновку, що існує достатня кількість досліджень, присвячених історії сучасного мистецтва України ХХ – початку ХХІ століття, які дають можливість скласти уявлення про тенденції розвитку живопису, проте творчість волинських художників висвітлена фрагментарно.

Мета статті полягає у виявленні сучасних тенденцій в живописі волинських художників, а

також у з'ясуванні впливу світового мистецтва на творчість регіону.

Виклад основного матеріалу. Перша виставка, яка діалогічно вписувала нове мистецтво в контекст розвитку всього ХХ століття, «Інтервали», відбулася у 2000 році в Національному художньому музеї України. Виставка ініційована учасником української Нової хвилі Валентином Раєвським (майбутній куратор першого українського павільйону на Венеційській бієнале), вона представляла Олега Голосія, Олександра Гнилицького, Арсена Савадова, Олега Тістола та інших як правонаступників класичного авангарду й андеграунду (Баршинова, 2015). Концепція виставки заявляла про пошуки новітнього українського мистецтва та вплив світового контексту на вітчизняні художні традиції.

Поступово, у другій половині 1990-х, за експериментами з інсталяцією, фотографією, перформансом, медіа, з'явилося відчуття остаточного занепаду живопису. Однак український живопис

не довго перебував у тіні візуальних практик. Уже наприкінці 1990-х в українських мистців з'являються спроби його реанімації. Майже одночасно, уже оглядаючись на досвід, набутий насамперед у роботі з новими медіа та фотографією, провідні київські художники, що пережили вже на той момент свій апогей постмодерністської «нової хвилі» такі як: Арсен Савадов, Василь Цаголов, Олег Тістол, Олександр Гнилицький, Максим Мамсіков, повертається до свого першого покликання. Утім не лише в Києві відбувалося відродження живопису. Дуже активними щодо такого повернення виявились і одесити: Олександр Ройтбурд, Едуард Колодій, Володимир Кожухар, Олександр Панасенко та Ігор Гусев. Таким чином в українському мистецтві виникає явище постмедійного живопису, що стане ще помітнішим на початку XXI століття. Показовими у відображенні цієї тенденції є «Виставка картин» та експозиція «Юля нікуди не виходила», що відбулися в Одесі на початку десятиліття (Тенденції розвитку, 2020).

На сьогодні ми вже можемо впевнено говорити про певну лінію розвитку українського концептуалізму, який повертає досвід авангарду та певним чином інтерпретує західне сучасне мистецтво. У сучасному мистецтві водночас переплітаються творчість та бізнес, створюючи нові парадигми та отримуючи нові можливості (Вплив та актуальність Арт-Базелю, 2023).

Поступове подолання живописної обмеженості, яка була наслідком історично-культурної ізоляції, пошук дієвих засобів здійснення критично-культурного аналізу, активне усвідомлення художніх традицій призвело до розширення сьогодні українського мистецтва в публічному і немистецькому просторі та посилення його соціальної дії (Баршинова, 2015). Сучасний український живопис в умовах воєнних дій, в першу чергу, служить виразником громадської думки та здатний конструювати соціальну рефлексію. Художники використовують свої твори, щоб порушити актуальні питання, нагадати про соціальні проблеми, насилля та терор з боку країни-агресора.

Картини українських митців вітають провідні світові мистецькі інститути, зокрема Нью-Йоркський музей сучасного мистецтва. Поєднання різноманітних технік та зображення тем сьогодення робить художні твори цих митців надзвичайно актуальними та однаково затребуваними як удома, так і за кордоном (Картини українських художників, 2021).

Помітно, що разом із новаторськими прийомами регіональний живопис часто зберігає

інтерес до класичних прийомів, композицій, технік. Водночас сучасний живопис часто буває провакативним, викликає бурхливі емоції та дебати.

Загалом сучасний традиційний та експериментальний живопис Волині є віддзеркаленням загально українських мистецьких тенденцій сьогодення. Тема війни звучить усюди, композиції часто асоціативні, з символічним колоритом, алегоричними образами. Спостерігаємо як переосмислення класичних форм із сучасним відтінком так і освоєння новітніх художніх прийомів та засобів. Поєднання старого й нового продукує твори, які поважають традиції та водночас сприймають динамізм сучасної епохи. Поширеним є використання мистецтва, яке створене на межі образного і абстрактного сприйняття. Завдяки вмілому комбінуванню кольорів та форм митцям вдається викликати у глядача неоднозначні емоційні реакції. Незвична безпредметність кольорів картин поступово зміщує фокус уваги з образотворчості на виразність. У таких творах спостерігається сюрреалістична складова, яка найбільшою мірою спонукає глядача до інтерактивного включення уяви.

Українські митці являють собою потужне культурне явище, і їх розвиток цілком залежить від діяльності українських галерей і галеристів.

Галерея «Арт-кафедра» відчинила свої двері 23 квітня 2014 року у Луцьку. За час діяльності її відвідали понад 20 тисяч гостей. В просторих виставкових залах галереї презентують свої твори митці Києва, Львова, Одеси, Ужгорода, Миколаєва, Тернополя. Нинішня колекція галереї включає близько двох тисяч творів відомих сучасних українських митців (Арт-Кафедра, 2023).

ART Galery Галерея Мистецтв ВОНСХ України у Луцьку – ще один центральний осередок творчості художників Волині (Галерея Мистецтв ВОНСХ України, 2022). Тут на постійній основі проходять персональні виставки волинських митців, а також практикується спільні виставки – Осінній салон, Зимовий салон та інші (Осінній салон, 2022), (Зимовий салон, 2022).

Яскраво представляють свій живопис молоді і зрілі місцеві художники. Так виставка WAR 2022 Андрія Горбала у Луцьку. Це серія робіт що розкривають бачення митця про російсько-українську війну від повномасштабного вторгнення. На полотнах через символізм відображено сцени війни, знищені міста та інше. Кольори в основній своїй гамі приглушені, темні, з жовто-гарячими елементами (Горбаль, 2022).

У 2022 році в творчому житті художника відбулася персональна виставка «Different Together»

в Луцьку, також участь в групових виставках «Stand with Ukraine» в Нью-Йорку (США) і «The War Map» в Герцлії (Ізраїль). Також А. Горбаль представив діджитал проєкт «Cyber Dreams» в межах фестивалю «Burning Man» в Неваді (США) та долучився до NFT виставки від RD Land в Х'юстоні (США).

Персональна виставка Наталки Мелесь «Обереги» 2022. На роботах знову ж таки переважає тематика війни, червоно-чорна кольорова гама з доповненням патріотичної символіки і зеленого кольору – як кольору життя. Образ українців розкривається через символізм багатостраждальних янголів, патріотичних котиків, жіночих постатей, натомість агресор уособлюється в образі чорних собак чи потворних постатей (Мелесь, 2022).

Зі зрілих митців Волині які працюють в класичній манері живопису варто віднести Андрюша Бідзілю. Не зважаючи на свій поважний вік, художник активно виставляється. Його виставка «Далі буде» Андрюша Бідзілі в малому залі ART Galery Галерея Мистецтв ВОНСХ України. Автор в класичній манері живопису відображає на полотнах краєвиди Луцьку і Волині (Бідзіля, 2022).

Ще одна з представників спілки художників Волині це Наталка Кумановська. Її персональна виставка «Весна 2022. Війна.» в Галереї Мистецтв ВОНСХ розкриває власне бачення художниці, її переживання на військові дії на території України. На полотнах, знову ж таки, символізм, приглушена кольорова гама (Кумановська, 2022).

Розкриття українського епосу на своїх полотнах відображає Сергій Корсай – художник, який відноситься до зрілої когорти Волинських митців. «Цвіт папороті» – персональна виставка в Галереї Мистецтв ВОНСХ 2022 р. (Корсай, 2022).

Концепцію сучасного Українського мистецтва розкриває Музей сучасного мистецтва Корсаків, що у Луцьку. Ця музейна інституція високого мистецького рівня, рефлексує теперішнє та творить майбутнє у сучасному Арт-ринку України, сприяє розвитку духовності нації та пропагує українське мистецтво у світі (Музей сучасного мистецтва, 2023).

Простір Музею сучасного мистецтва Корсаків, сягає 12 тис. квадратних метрів. Наразі музей представляє два масштабних проєкти, постійні експозиції, а також кілька великих виставок:

«Український абстракціонізм: танець неокортексу», на якій експонуються роботи понад 40 українських художників, а також виставка графіки «Україна у чорно-білому: графічні діалоги». Ще один проєкт «Генега сучасного українського мистецтва» демонструє витоки мистецтва, через діалоги художників різних поколінь. Вагому частину експозиції музею займає меморіальний музей волинського художника Миколи Кумановського. Хоча основній колекції музею Корсаків представлені твори більш як 100 знакових українських митців – від Криволапа та Емми Андіївської до Романа Мініна й Антона Логова, проте музей постійно експонує твори молодих митців-сучасників не тільки Волині, а і України – понад 1000 арт-об'єктів, які представлені, більше як 200 митцями. Велика частина нових художніх творів починаючи від 2022 р. прямо або опосередковано стосується війни.

24 серпня 2023 р. Музей Корсаків відкрив найбільший художній проєкт 2023 року – «Космогонія сенсів» – це велике живописне полотно «Космогонія», створене художником Петром Антипом і є найбільшою картиною у світі площею 2000 квадратних метрів.

Музей Корсаків також виходить за межі України представляючи експозицію з власних фондів робіт українських, в тому числі і волинських художників закордоном на Тижні українського мистецтва у Бельгії (Констеляція, 2021). На виставці були представлені живопис, графіка та скульптури сучасних українських митців.

Підсумовуючи вище сказане варто відзначити, що незважаючи на війну українське живописне мистецтво на Волині активно висвітлюється через низку арт-заходів, галерей, виставок, музеїв представляючи різні покоління художників.

Висновки. З кожним роком українське суспільство поглиблює еволюцію сприйняття мистецтва. У результаті дослідження визначено, що прагнення до унікальності та інновацій штовхає митців освоювати експериментальні техніки, розширювати межі творчості. Волинські художники, як і інші українські митці, намагаються використовувати свою творчість, щоб висловити свою думку, донести її глядачеві, спонукати до роздумів та надихнути на суспільні зрушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баршинова О. Сучасне українське мистецтво: історична пам'ять та світовий контекст. URL: <https://korydor.in.ua/ua/stories/suchasne-ukrayinske-mystetstvo.html> (дата звернення: 26.01.2024)
2. Бідзіля А. Далі буде. URL: https://volart.com.ua/ukr22/80_dali_bude_androsh_bidzilya/ (дата звернення: 28.01.2024).
3. Вплив та актуальність Арт-Базелю у світі сучасного мистецтва. URL: https://kyiv.gallery/statii/vplyv-ta-aktualnist-art-bazeliu-u-sviti-suchasnoho-mystetstva?fbclid=IwAR1xQIbXXaChyyAHr4qxFhYoeVGbo77ZX2rwbFm_fWytveG-jbockCjMXXKag (дата звернення: 26.01.2024)

4. Галерея Мистецтв ВОНСХ України. URL: <https://volart.com.ua/ukr/> (дата звернення: 25.01.2024)
5. Галерея сучасного мистецтва «Арт-Кафедра» URL: <https://msumk.com/galereyi-suchasnogo-mystetstva-art-kafedra-1-rik> (дата звернення: 28.01.2024).
6. Горбаль А. WAR 2022. URL: https://volart.com.ua/ukr22/war_2022_andriy_horbal/ (дата звернення: 28.01.2024).
7. Зимовий салон 2022. URL: https://volart.com.ua/ukr21/zimovyy_salon_2022/ (дата звернення: 28.01.2024)
8. Констеляція. Тиждень українського мистецтва у Бельгії URL: <https://msumk.com/muzej-korsakiv-vyhodyt-za-mezhi-ukrayiny-ekspozytsiyu-z-vlasnyh-fondiv-pokazhut-zakordonom-na-tyzhni-ukrayinskogo-mystetstva-u-belgiyi> (дата звернення: 28.01.2024)
9. Корсай. С. Цвіт папороті. URL: https://volart.com.ua/ukr22/tsvit_paporoti_serhiy_korsay/ (дата звернення: 28.01.2024).
10. Кумановська. Н. Малярство. URL: https://volart.com.ua/ukr22/malyarstvo_natalya_kumanovska/ (дата звернення: 28.01.2024).
11. Мелесь Н. Обереги 2022. URL: https://volart.com.ua/ukr22/oberehy_nataliya_meles/ (дата звернення: 28.01.2024).
12. Музей сучасного мистецтва Корсаків. URL: <https://msumk.com/about> (дата звернення: 28.01.2024).
13. Осінній салон 2022. URL: https://volart.com.ua/ukr22/osinniy_salon/, (дата звернення: 28.01.2024).
14. Соловійов О. Тенденції розвитку сучасного українського мистецтва (2000–2020). Частина 1. URL: <https://fineartsukraine.wordpress.com/2021/04/01/тенденції-розвитку-сучасного-україн/?fbclid=IwAR0qhxyCrig-GSxna33vuJOTGdPqrM3oeGg9MJsAusZHXsMf-9FbcbvXAag> (дата звернення: 25.01.2024)
15. Степанова Л. Картини українських художників чи сучасні українські художники, яких ви повинні знати. URL: https://stepanova.gallery/index.php?route=blog/article&article_id=6&fbclid=IwAR3ToGpWBeYNZRyTjpbYwg6SeNdZmUOcLgWVN_awzarKCg8MW6fKcKR4LGc (дата звернення: 25.01.2024)

REFERENCES

1. Barshynova O. (2015). Suchasne ukrainske mystetstvo: istorychna pamiat ta svitovyi kontekst. [Modern Ukrainian art: historical memory and world context] URL: <https://korydor.in.ua/stories/suchasne-ukrayinske-mystetstvo.html> (data zvernennia: 26.01.2024) [in Ukrainian].
2. Bidzilia A. (2022) Dali bude. [To be continued]. URL: https://volart.com.ua/ukr22/80_dali_bude_androsh_bidzilya/ (data zvernennia: 28.01.2024). [in Ukrainian].
3. Vplyv ta aktualnist Art-Bazeliu u sviti suchasnoho mystetstva. (2023) [The impact and relevance of Art Basel in the world of contemporary art]. URL: https://kyiv.gallery/statii/vplyv-ta-aktualnist-art-bazeliu-u-sviti-suchasnoho-mystetstva?fbclid=IwAR1xQIbXXaChyyAHr4qxqFhYoeVGbo77ZX2rwbFm_fWyvteGjbockCjMXKag (data zvernennia: 26.01.2024) [in Ukrainian].
4. Halereia Mystetstv VONSKh Ukrainy. (2022) [Art Gallery of the Volyn National Union of Artists of Ukraine] URL: <https://volart.com.ua/ukr/> (data zvernennia: 25.01.2024) [in Ukrainian].
5. Halereia suchasnoho mystetstva «Art-Kafedra» (2014). [Gallery of modern art “Art-Cafedra”]. URL: <https://msumk.com/galereyi-suchasnogo-mystetstva-art-kafedra-1-rik>. (data zvernennia: 28.01.2024). [in Ukrainian].
6. Horbal A. (2022) WAR 2022. [WAR 2022]. URL: https://volart.com.ua/ukr22/war_2022_andriy_horbal/ (data zvernennia: 28.01.2024). [in Ukrainian].
7. Zymovyy salon 2022. (2022) [Winter Salon 2022]. URL: https://volart.com.ua/ukr21/zimovyy_salon_2022/ (data zvernennia: 28.01.2024) [in Ukrainian].
8. Konsteliatsiia. Tyzhden ukrainskoho mystetstva u Belhii. (2021) [Constellation. Week of Ukrainian art in Belgium]. URL: <https://msumk.com/muzej-korsakiv-vyhodyt-za-mezhi-ukrayiny-ekspozytsiyu-z-vlasnyh-fondiv-pokazhut-zakordonom-na-tyzhni-ukrayinskogo-mystetstva-u-belgiyi> (data zvernennia: 28.01.2024) [in Ukrainian].
9. Korsai. S. (2022) Tsvit paporoti. [Fern flower]. URL: https://volart.com.ua/ukr22/tsvit_paporoti_serhiy_korsay/ (data zvernennia: 28.01.2024). [in Ukrainian].
10. Kumanovska. N. (2022) Maliarstvo. [Painting]. URL: https://volart.com.ua/ukr22/malyarstvo_natalya_kumanovska/ (data zvernennia: 28.01.2024). [in Ukrainian].
11. Meles N. Oberehy 2022. [Charms 2022]. URL: https://volart.com.ua/ukr22/oberehy_nataliya_meles/ (data zvernennia: 28.01.2024). [in Ukrainian].
12. Muzei suchasnoho mystetstva Korsakiv. (2023) [Korsaki Museum of Modern Art]. URL: <https://msumk.com/about> (data zvernennia: 28.01.2024). [in Ukrainian].
13. Osinnii salon 2022. (2022) [Autumn Salon 2022]. URL: https://volart.com.ua/ukr22/osinniy_salon/, (data zvernennia: 28.01.2024). [in Ukrainian].
14. Soloviov O. (2021) Tendentsii rozvytku suchasnoho ukrainskoho mystetstva (2000–2020). Chastyna 1. [Trends in the development of modern Ukrainian art (2000–2020). Part 1]. URL: <https://fineartsukraine.wordpress.com/2021/04/01/тенденції-розвитку-сучасного-україн/?fbclid=IwAR0qhxyCrig-GSxna33vuJOTGdPqrM3oeGg9MJsAusZHXsMf-9FbcbvXAag> (data zvernennia: 25.01.2024). [in Ukrainian].
15. Stepanova L. (2021) Kartyny ukrainskykh khudozhnykiv chy suchasni ukrainski khudozhnyky, yakykh vy povynni znaty. [Paintings by Ukrainian artists or contemporary Ukrainian artists you should know]. URL: https://stepanova.gallery/index.php?route=blog/article&article_id=6&fbclid=IwAR3ToGpWBeYNZRyTjpbYwg6SeNdZmUOcLgWVN_awzarKCg8MW6fKcKR4LGc (data zvernennia: 25.01.2024) [in Ukrainian].

УДК 78.035.071.1:781.7|(436+430)(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-9>

Ірина ПОЛЬСЬКА,
orcid.org/0000-0003-3546-5900
доктор мистецтвознавства, професор,
професор кафедри теорії та історії музики
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) timchpolsk@gmail.com

АВСТРІЙСЬКЕ Й НІМЕЦЬКЕ МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО ДОБИ РОМАНТИЗМУ: НАЦІОНАЛЬНІ ТА ХРОНОТОПІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Статтю присвячено розкриттю національно-ментальної специфіки та хронотопічних особливостей австрійського та німецького музичного мистецтва доби романтизму. Мета статті – визначити характерні ознаки німецької та австрійської культур та розкрити національно-ментальну та хронотопічну специфіку їх проявів у музичному мистецтві обох країн доби романтизму.

Основними методами дослідження є компаративний, культурологічний, історичний, семантичний, інтерпретаційний, метод хронотопічного аналізу.

Підкреслено, що розгляд музичного мистецтва австро-німецької традиції як певної цілісності має поступитися місцем поглибленому вивченню схожих та відмінних рис обох німецькомовних культур. Висвітлено соціокультурні, національно-ментальні, філософсько-естетичні, хронотопічні особливості, які зумовлюють відмінності у світовідчутті, спрямованості, художніх уподобаннях між німецьким та австрійським музичним мистецтвом епохи романтизму.

Охарактеризовано сутність романтичного розуміння музики у романтичній філософії та естетиці та її домінуюче місце у романтичній ієрархії мистецтв. Відмічено філософізацію музики як ознаку романтичної думки. Висвітлено особливе значення категорій *Gemüt* та *Innerlichkeit* у світовідчутті та музичному мистецтві німецького й австрійського романтизму. Розкрито національно-ментальні особливості німецького музичного романтизму. Охарактеризовано вплив культури епохи бідермайєра на естетику австрійського музичного мистецтва романтичної доби.

Висвітлено провідні хронотопи, притаманні німецькому та австрійському музичному мистецтву романтичної доби (зокрема ідилічний, автобіографічний, хронотопи оселі й рідного краю, життєвого шляху, «чужого чудового світу», майдану, театральних підмостків тощо, а також хронотоп Міста-Дому Відня).

Ключові слова: музичне мистецтво, романтизм, австро-німецька традиція, музична культура, національна специфіка, хронотоп, композиторська творчість.

Iryna POLSKA,
orcid.org/0000-0003-3546-5900
Habilitation Doctor of Art Criticism, Professor,
Professor at the Department of Theory and History of Music
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) timchpolsk@gmail.com

AUSTRIAN AND GERMAN MUSICAL ART OF THE ROMANTIC ERA: NATIONAL AND CHRONOTOPIC FEATURES

The article is devoted to the disclosure of the national-mental specificity and chronotopic features of the Austrian and German musical art of the Romantic era. The purpose of the article is to determine the characteristic features of German and Austrian cultures and to reveal the national-mental and chronotopic specifics of their manifestations in the musical art of both countries of the Romantic era. The main research methods are comparative, cultural, historical, semantic, interpretive, and chronotopic analysis methods.

It is emphasized that consideration of the musical art of the Austro-German tradition as a certain integrity should give way to an in-depth study of the similar and distinctive features of both German-speaking cultures. The philosophization of music as a sign of romantic thought is noted. The socio-cultural, national-mental, philosophical-aesthetic, chronotopic features that determine the differences in worldview, orientation, and artistic preferences between the German and Austrian musical art of the Romantic era are highlighted. The essence of the romantic understanding of music in romantic philosophy and aesthetics and its dominant place in the romantic hierarchy of arts are characterized. The special importance of the *Gemüt* and *Innerlichkeit* categories in the worldview and musical art of German and Austrian Romanticism is highlighted. The national-mental features of German musical romanticism are revealed. The influence

of the culture of the Biedermeier era on the aesthetics of the Austrian musical art of the Romantic era is characterized.

The leading chronotopes characteristic of the German and Austrian musical art of the romantic era are highlighted (in particular, idyllic, autobiographical, chronotopes of home and native land, life path, «another wonderful world», the square, theater stages, etc., as well as the chronotope of the City-House of Vienna).

Key words: *musical art, romanticism, Austro-German tradition, musical culture, national specifics, chronotope, composer's creativity.*

Постановка проблеми. Мистецтво австро-німецької традиції зазвичай розглядається у музикознавстві як певне цілісне духовне явище. Втім, поряд із безумовною спільністю, між спорідненими музичними культурами – австрійською та німецькою – існують принципові відмінності, детерміновані насамперед їх культурно-історичними, ментальними та хронотопічними особливостями. Зараз, коли ідеї про відмінність даних культурних полів все частіше актуалізуються в сучасній науковій літературі, назріла необхідність знов повернутися до узагальнення цієї проблематики. Пропонована стаття є результатом вивчення цих відмінностей крізь призму романтичної філософії, а також теорії художнього хронотопу. Цей аспект проблематики мало вивчений в українській музикології, що зумовлює актуальність та новизну роботи.

Аналіз досліджень. У музикології поширеним є недиференційований розгляд німецької та австрійської музичних культур як певного цілого. Так, у деяких класичних працях німецьких музикознавців – зокрема, Германа Аберта (Abert, 1989), Карла Нефа (Nef, 1930) та ін. – трапляється визначення Австрії як Південної Німеччини. У вітчизняній науці сформувалося поняття музичного мистецтва австро-німецької традиції. Втім, авторкою цієї статті ще наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ ст. у кандидатській дисертації «Розвиток жанру фортепіанного дуету в австро-німецькій романтичній музиці» (1992) та низці статей було висунуто концепцію змістових і хронотопічних відмінностей між австрійською та німецькою музичними культурами. Ці ідеї знайшли подальший розвиток у інших наших публікаціях (Польська, 2009; Польська, 2011).

Особливості філософії та естетики романтизму (насамперед німецького) глибоко розкрито у працях Н. Берковського (Berkowski, 1979), С. Donovan та Р. Елліота (Donovan, Elliott, 2004) тощо. Проблемам художнього хронотопу присвячено праці М. Бахтіна (Bachtin, 1989; Bachtin, 2008), а також авторки цієї статті (Польська, 2011).

Мета статті – визначити характерні ознаки німецької та австрійської культур та розкрити національно-ментальну та хронотопічну специфіку їх проявів у музичному мистецтві обох країн доби романтизму.

Виклад основного матеріалу. Музичне мистецтво німецького та австрійського романтизму, поряд з рисами безперечної спільності, водночас мають чимало специфічних ознак. Існує ряд суттєвих відмінностей, часом навіть протиріч у характері світовідчуття, філософсько-естетичної спрямованості, художніх уподобань, соціальних взаємозв'язків між німецькою та австрійською гілками німецькомовної культури, зумовлених соціокультурними, національно-ментальними та хронотопічними особливостями обох споріднених країн.

У добу романтизму музика займає панівне місце у ієрархії мистецтв. Першорядне значення її було фундаментально обґрунтовано великими німецькими філософами, поетами та композиторами – теоретиками романтизму, для яких самі поняття *романтичного* та *музичного* були щільно пов'язаними, бо саме музика, де безроздільно панує ліричний, емоційний початок, здатна найбільшою мірою висловити неповторну сутність духовного людини (суб'єкта) та стати сполучною ланкою між особистістю і універсумом.

У культурі німецького романтизму музиці надається особливе містичне значення як вищому ірраціональному прояву світового духу, що сполучає все – від глибин космосу до глибин людської душі та вічних сил живої творчої природи. Відбувається всеосяжна філософізація музики як феномену.

Характеризуючи іманентні риси німецького романтизму, Н. Берковський зазначає, що «життя з її таємним поступальним рухом у речах, у тілах романтики називали музикою. Незвичайний культ музики у романтиків тим і пояснюється: музика виражає буття самого буття, життя самого життя, мало не збігаючись із ними. Таємниця життя, я би ми не були від неї далекі в нашій життєвій практиці, вже доступна нам через музику» (Berkowski, 1979: 32).

Визначаючи специфіку романтичного світовідчуття, Томас Манн підкреслював, що романтизм – це «менше за все розслаблена мрійливість; це глибина, яка відчуває себе силою і повнотою, це песимізм чесності, <...> це, скоріше, якась несвідомо міць і благоговійність, можна навіть сказати, первозданність душі, яка відчуває свою близькість до стихійних, ірраціональних та демонічних

сил життя, тобто до істинних джерел життя, і яка суто розсудливого світорозумінню і ставленню до життя протиставляє своє більш глибоке знання, свій глибший зв'язок зі святинею буття» (Mann, 1996: 121). За висловом Т. Манна, найхарактернішими рисами німецького романтизму є самопоглибленість, духовність, «музичність душі» (Mann, 1996: 109). І саме у них, на думку митця, втілюються корінні властивості німецької нації – поряд з тим, що романтики називали *Innerlichkeit*: «З цим поняттям пов'язані ніжність, глибина душевного життя, відсутність суєтності, благоговійне ставлення до природи, нехитра чесність думки та совісті – коротше кажучи, усі риси високого ліризму; того, чим світ завдячує цій німецькій самопоглибленості, він <...> не може забути: її плодами були німецька метафізика, німецька музика і, особливо, диво німецької літератури» (Mann, 1996: 121).

Г. В. Ф. Гегель, визначаючи у своїй «Естетиці» специфіку музики як романтичного виду мистецтва, підкреслював, що «можна зрозуміти силу впливу, що надається музикою переважно на душу як таку, яка не піддається розсудливим роздумам і не пропонує самосвідомості окремі споглядання, а живе у потаємній і замкненій глибині почуття. Бо музика осягає саме цю сферу – внутрішній сенс, абстрактне самоспоглядання, наводячи тим самим у рух осереддя внутрішніх змін – серце і душу як простий концентрований центр усієї людини» (Hegel, 2011: 291).

Музика як така уявлялася німецьким філософам та митцям «рівнянням світу в цілому» (Новаліс) (Novalis, 2007), подобою самої «творчої волі» (А. Шопенгауер), справжнім ключем до розуміння інших мистецтв (Ф. Шлегель, Г. Клейст) та цивілізації в цілому (Ф. Ніцше). Е. Т. А. Гофман палко проголошував: «О, музика! З невимовним трепетом, навіть страхом, вимовляю я твоє ім'я! Ти – виражена в звуках пророва природи!» (Hoffmann, 2016: 33). За його ствердженням, «Музика – найромантичніше з усіх мистецтв, мабуть, можна навіть сказати, єдине справді романтичне, бо має своїм предметом лише нескінченне» (Hoffmann, 2016: 15). За поетичним висловом митця, «Музика відкриває людині невідоме царство, світ, що не має нічого спільного із зовнішнім, чуттєвим світом, який його оточує і в якому він залишає всі свої певні почуття, щоб віддатися невимовному томління» (Hoffmann, 2016: 15).

Зазначена філософізація музики (і на рівні проблематики, і на рівні самого музичного мислення, його діалектики та специфічної логіки) особливо гостро позначилася у мистецтві німецьких ком-

позиторів-романтиків. Колосальний вплив на їх творчість мали, зокрема, філософсько-естетичні погляди ієнських романтиків – А. та Ф. Шлегелей, Ф. Шеллінга, Ф. Шлейєрмахера та ін. Саме в німецькому романтичному мистецтві виникає дивовижний сплав філософсько-естетичного, літературно-поетичного та власне суто музичного начал, пов'язаний із зміною уявлень про роль музики в ієрархії культури.

Також невід'ємною властивістю художньої подоби більшості німецьких музикантів-романтиків (Е. Т. А. Гофмана, К. М. фон Вебера, Ф. Мендельсона, Р. Шумана, Р. Вагнера) є енергійна літературно-публіцистична та суспільно-просвітницька діяльність, тісно пов'язана із віддзеркаленням і творчою трансляцією їх художньо-філософських поглядів і ідей. Мистецтво німецьких романтиків є завжди діяльним, маючи у собі заряд полемічного вогню.

Водночас, подібні якості майже не властиві австрійській романтичній музиці, значно більш *земній* і врівноваженій у своїх емоційних і інтелектуальних проявах, мало схильній до суто умовляючого характеру філософствування. Рівень піднесеної серйозності у німецькій музиці помітно вищий, ніж у австрійській, де набагато сильніше виявлено риси привітної повсякденності, часто пов'язані зі впливом тенденцій музичного буття.

Величезну роль у становленні романтичної музичної естетики австрійської традиції відіграла культура епохи бідермайєра з властивим їй ідилічним тонусом життя, зігрітого домашнім теплом і дружньою участю, природністю людського буття в замкнутому затишному світі, насиченому своїми внутрішніми подіями. У цьому привітному і світлому упорядкованому світі всіляко розкриваються найкращі моральні якості особистості – доброта, сердечність, здатність до співпереживання та співчуття, душевна глибина та тонкість, тактовність, вміння слухати й розуміти іншу людину, зберігати вірність у дружбі та любові. Такі властивості необхідні для створення і збереження гармонії спільного буття, співзвучності життєвого ансамблю, який якнайкраще відповідає специфіці ліричного романтичного світовідчуття.

Виняткове значення у створенні й розумінні особливої ліричної аури романтичного музичного мистецтва має поняття *Gemüt*, що є основоположним для австрійського та німецького (насамперед лейпцігської школи) романтизму і являє собою квінтесенцію романтичного сприйняття мистецтва. Це поняття, породжене світовідчуттям доби бідермайєра, уособлює особливий синтез піднесеного та повсякденного, духовного та душевного,

сокровенно особистого та об'єднуючого споріднені душі. *Gemüt* є апологією серцевості та тепла, поетичною ідеалізацією повсякденності, ідилічного загишного мікросвіту близьких один одному людей у їхніх сімейних та дружніх взаєминах, радощах та прикростях спільного співіснування в певному замкненому колі, відмежованому від зовнішнього світу (за типом фіхтевського «Я» та «не-Я») – своєрідній малій сфері світобудови, людському співзвуччі, де панують упорядкованість і гармонія. Саме *Gemüt* полягає в основі проголошеного ранніми романтиками колективного руху до людського братерства через мистецтво, обумовлюючи характер емоційного спілкування всередині романтичних гуртків, їх життєвий лад, заснований на етиці дружби та єднання, безкорисливості відданості всіх кожному та кожного всім. У понятті *Gemüt* концентрується задушевне, щире, довірче, інтимно-ліричне начало романтичного мистецтва, «найбагатша поетизація душевності» (Tull, 1976: 221).

У німецькому музичному романтизмі риси публічності, зверненості до світу часто поєднуються із рисами приватності, тоді як характер австрійської романтичної музики майже виключно пов'язаний із суто приватною сферою. Мистецтво німецького романтизму спирається на власне йому відчуття духу *Gemüt* та *Innerlichkeit* як внутрішнього, глибоко інтимного переживання. В музиці ж австрійських романтиків відчутне ідилічне єднання внутрішнього світу людини і навколишнього природно-побутового середовища.

У мистецтві німецьких композиторів-романтиків знаходить найбільш адекватне вираження романтична поляризація антитез, двоємір'я, розірваність свідомості. Це виражається, зокрема, у ступені напруженості художнього протистояння тих самих *давідсбюндлерів* та *філістимлян*, музичних новаторів та консервативних обивателів у мистецтві. Для німецького музичного романтизму надзвичайно характерними є риси іронії, гротеску, що підкреслюють всю глибину розриву між ідеальним і реальним, неможливість досягнення гармонії, ідилічного існування при пристрасному прагненні до них.

У той самий час у австрійському мистецтві превалює скоріш гумор, який немов би зближує прояви високого й низького почав і сприяє своєрідному злиттю, синтезу. У такому *зниженні* й поновленні через гумор, буденність побутового начала проявляються певні ментальні риси австрійської культури.

Музична культура Австрії увібрала у собі і високе мистецтво класичної традиції, і музику

повсякденного побуту, і багатоманіття фольклору різних народів, які населяли імперію, тощо. Світова музична столиця епохи, Відень вирізнявся дивовижною властивістю переплавляти всю строкатість різних течій, віянь, впливів, цілих культур у щось єдине, цілісне і неповторне, що має яскраву і своєрідну індивідуальність, властиву обличчю цього чудового міста.

Характерно, що саме такі риси притаманні творчості одного з найбільш «віденських» композиторів – Франца Шуберта. Так, німецький музикознавець В. Феттер визначає специфіку взаємодії Шуберта з фольклорними джерелами тим, що митець «не занурюється у світ угорської чи циганської музики, а відкриває їй <...> доступ у сферу свого мистецтва» (Vetter, 1953: 296).

Авторкою статті ще наприкінці 80-х – на початку 90-х років минулого століття було (вперше в українській музикології) спроеційовано на музичне мистецтво категорію художнього хронотопу, запроваджену М. Бахтіним (Bachtin, 1989; Bachtin, 2008), та створено на цій основі концепцію художнього хронотопа чогириручного дуєту. Виходячи з бахтінської типології художніх хронотопів, нами було визначено найхарактерніші хронотопи німецької та австрійської романтичної музики: *идилічний* хронотоп (саме з яким безпосередньо пов'язане романтичне відчуття *Gemüt*), наближені до нього хронотопи *оселі й рідного краю*; а також хронотопи *автобіографії, життєвого шляху, «чужого чудового світу», майдану, театральних підмостків* тощо.

У німецькому романтизмі значно гостріше, ніж у австрійському, звучить тема руйнації ідилії та ностальгії з цієї втрати (особливо у контексті дуєтного музикування та її естетики). Німецька музика значною мірою пов'язана з таким характерним для початку XIX ст. літературним жанром, як елегія медитативного типу – вид ідилії, набагато менш типовий для австрійського мистецького світовідчуття. Дуже характерним аспектом прояву ідилічного хронотопу в німецькій романтичній музиці є послідовне проведення у багатьох творах теми дитинства (часто – у плані спогаду, що зближує подібні «дитячі» п'єси з творами, що відображають зникнення ідилії). Багато творів німецьких авторів пов'язані також із впливом *фольклорного* хронотопу і відповідно – з різним втіленням улюбленого романтиками локального колориту.

Водночас естетика австрійського музичного романтизму несе на собі відчутний відбиток притаманної цій національній культурі розважальності, радісного гедонізму, певної екстравертності,

органічного злиття суто особистого, приватного, із зовнішньо-публічним. Австрійська побутова музика є напрочуд повнокровною і гармонійною у своїх проявах, у ній поєднуються чуттєва чарівність та душевне тепло, елементи діонісійського й аполлонічного начал. Риси епікурейства, насолоди життям з його одвічними радощами і спокусами значною мірою притаманні австрійському типу ідилії, втіленої в стилістиці австрійського бідермайера, невід'ємним атрибутом якої є щире, сердечне, дружнє спілкування на тлі безшабашних веселощів (часто – із келихом доброго вина); музики, що звучить з усіх боків; прекрасних жіночих облич, що миготять у запаморочливому вихорі вальсу; сліпучого сяйва сонця та вічної краси природи. Чарівний аромат вічно юного Відня, що сміється і танцює, не дає нікому залишатися байдужим до його поетичної чарівності.

Специфічним для віденської музичної культури є поєднання високої одухотвореності з повним або частковим збереженням прикладних функцій у сфері танцювальності, насамперед, пов'язане з поетизацією у ХІХ ст. самого «віденського» танцювального жанру – вальсу – у творчості Ф. Шуберта, Й. Ланнера, Й. Штрауса (батька та сина), Й. Брамса. Ці твори відрізняються особливою «віденською» чарівністю, поєднанням невимушеної легкості, розкутості, блиску, дотепності, повноти життя та щастя.

Мистецтво німецького романтизму є багато в чому пов'язаним із *вертикальним* характером його часового сенсу, вираженим в ідеї «сучасності по вертикалі» та заснованим на позачасовому протиставленні романтичного й філістерського, романтичного й класичного начал. На відміну від цього, хронотоп австрійської музики майже завжди є *горизонтальним*, у ньому більше проявляється відчуття життєвої сучасності.

Музична естетика німецьких романтиків значно ширше, ніж австрійських, пов'язана з дією певної часової або просторової дистанції, свого роду відстороненням, відчуженням від повсякденної буденної реальності (причому, таке відділення має не епічний, а історичний, романтичний характер): «Музика відкриває людині невідоме царство, світ, що не має нічого спільного із зовнішнім, чуттєвим світом, який його оточує і в якому він залишає всі свої певні почуття, щоб вдатися до невимовного томління» (Hoffmann, 2016: 27). Водночас естетика австрійської музики є нерозривно злиною з відсутністю такої дистанції, з відчуттям живої повсякденної сучасності, з поетизацією оточуючого побутового існування у єдності його піднесених та низьких сторін.

Для німецької інструментальної музики (у тому числі – дуетної), що тісно пов'язана з відображенням філософських ідей та літературних образів, надзвичайно характерна програмність. Особливо яскраво її риси втілюються у фортепіанній творчості Шумана, де зустрічаються твори, створені як за мотивами літературних творів («Метелики», «Крейслеріана», «Східні картини»), музичної публіцистики («Карнавал», «Танці давідсбюндлерів»), так являють собою своєрідні цикли жанрово-побутових і пейзажних замальовок («Дванадцять п'єс для маленьких і великих дітей», «Дитячі сцени», «Лісові сцени»), танцювально-жанрових сюїт («Бальні сцени», «Дитячий бал») тощо. Австрійській романтичній музиці програмність літературного плану майже властива (винятками є, мабуть, фантазії Шуберта, засновані на втіленні сюжетного принципу баладного типу, проте й у них літературне начало проявляється на вельми опосередкованому рівні).

В австрійському мистецтві особливу роль відіграє хронотоп *майдану* (*парку, вулиці*), яскравим проявом якого стає музика пленерного типу (серенади, дивертисменти, всілякі марші та танці – насамперед, звичайно, вальси). Невимушена, жива, товариська стихія вуличного музичування, веселих паркових гулянь та свят породила особливу унікальність аури віденської музичної культури, синтетичної за своєю природою. У ній органічно поєднуються високе та низьке, езоцентричне та банальне, проповідницьке та розважальне, загальнолюдське та інтимне, космополітичне та національне.

У художньому світі віденської музики виникає певне зближення та взаємодія хронотопів *Оселі* та *майдану*. Майдан, вулиця розглядаються значною мірою як деяке продовження будинку, домашнього затишку, упорядкованості звичного існування у колі друзів та знайомих, як «оприватнення» публічного, дотримання балансу зовнішнього та внутрішнього. Відбувається поширення хронотопу ідилічної *Оселі*, рідного куточка на образ усієї Відня – рідного *міста-Дома*, де все живе як би по-сімейному споріднено, тепло та щасливо. Цілісність, синкретичність такого сприйняття створює новий ідилічний *хронотоп Міста-Дома Відня*, який домінує в музиці австрійських композиторів-романтиків. При цьому образ міста нерозривно злитий зі світом рідної природи (єднання рукотворного та нерукотворного начал).

Характерні для обличчя Відня строкатість, різноманіття в єдиному, невловимість і мінливість проявів внутрішньої сутності є в той же час типовими якостями романтичної естетики. Хро-

нотоп *Міста-Дома Відня* є своєрідним проявом романтичного синтезу калейдоскопічності, різно-рідності вражень у цілісності образної єдності, живого образу романтичної мрії, втілення романтичної ідилії, чарівного царства поетичних мрій. (Таке відчуття виникає багато в чому завдяки зближенню і навіть злиттю хронотопів *рідного краю та чудового світу*).

У той самий час у музиці віденських романтиків дуже відчутні прояви літотичності, пов'язані з особливостями світовідчуття маленької людини. При цьому особливого значення набувають хронотопи *автобіографії, поетичного щоденника*. Виникає своєрідне накладення, проєціювання один на одного хронотопів автобіографії та рідного краю, Дома, Відня за домінування першого з них. Ідилічні образи цвітіння навколишнього життя, поряд з драматичними, трагічними образами, виступають тут як сторінки щоденникових записів, що відбивають життя душі митця в її протиріччях та взаєминах зі світом.

Висновки. У вітчизняному музикознавстві музична культура австро-німецької традиції зазвичай сприймається як певна цілісність. У той же час компаративний аналіз духовних і хронотопічних констант, що зумовлюють національну специфіку німецького та австрійського музичного

мистецтва, доводить внутрішню неоднорідність і навіть суперечливість цієї єдності.

Порівняння музичної естетики та художньої практики німецького та австрійського романтизму демонструє наявність між останніми очевидних відмінностей, зумовлених ментальними особливостями формування обох родинних культур. Німецький музичний романтизм – породження німецької філософії, психології, літератури – є явище, яскраве у своїй самобутності та індивідуальній неповторності, австрійський пов'язані з репрезентативним для даного менталітету тяжінням до синтезу різних культур. Німецький романтизм є за своєю природою інтравертним – на відміну від австрійського, де безумовно домінує екстравертність. У німецькій культурі вищою є питома вага містики та похмурої іронії, в австрійській – легкості, розважальності, світлого гумору. Різними є й художні хронотопи, що переважають у німецькій і австрійській музиці. Паралельне дослідження обох гілок австро-німецької музичної культури з позицій їхньої ментальної, соціально-історичної та хронотопічної детермінації сприяє більш глибокому розумінню внутрішньої сутності кожної з них та є перспективним для подальших наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Польська І. І. Музична естетика німецького та австрійського романтизму в дзеркалі ментальних і хронотопічних відмінностей. Вісник Міжнародного Слов'янського університету : Наук.-теор. журн. Серія «Мистецтвознавство». Т. XII. Харків, 2009. С. 3–8.
2. Польська І. Художній хронотоп фортепіанного чотириручного дуету в дзеркалі романізації жанру. Камерно-інструментальний ансамбль : історія, теорія, практика : зб. ст. : До 60-річчя кафедри камерного ансамблю та квартету ЛНМА ім. М. В. Лисенка. Вип. 25 / Ред.-упоряд. Н. О. Дика. Львів : Сполом, 2011. (Наукові збірки Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка). С. 30–44.
3. Abert H. W. A. Mozart. Leipzig : Breitkopf & Härtel, 1989. 1515 S.
4. Bachtin M. Chronotopos. Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 2008. 242 S.
5. Bachtin M. Formen der Zeit im Roman. Untersuchungen zur historischen Poetik. Fischer Wissenschaft, 1989. 251 S.
6. Berkowski N. J. Die Romantik in Deutschland. Leipzig : Koehler und Amelang, 1979. 702 S.
7. Donovan S., Elliott R. Music and Literature in German Romanticism. Boydell & Brewer, Camden House, 2004. 272 p.
8. Hegel G. W. Fr. Vorlesungen über die Ästhetik. Hegel G. W. Fr. Werke in 20 Bänden, Band 15. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2011. 578 S.
9. Hoffmann E. T. A. Kreisleriana. Neuausgabe mit einer Biographie des Autors. Berlin : Hofenberg Sonderausgabe, 2016. 96 S.
10. Mann Th. Deutschland und die Deutschen. Frankfurt: Fischer, 1996. 280 S.
11. Nef K. Einführung in die Musikgeschichte. Basel : Kober, 1930. 351 S.
12. Novalis. Heinrich von Ofterdingen. Verlag: Suhrkamp. 2007. 253 S.
13. Tull J. R. B. V. Asaf'ev's Musical Form as a Process: Translation and Commentary. Ohio : Ohio State University, 1976. Pp. 1974.
14. Vetter W. Der Klassiker Schubert. Bd. 1. Leipzig: Peters, 1953. 355 S.

REFERENCES

1. Polska, I. I. (2009). *Muzyczna estetyka niemieckiego ta austrijskiego romantyzmu w dzerkali mentalnykh i khronotopichnykh vidminnostey* [Musical aesthetics of German and Austrian romanticism in the mirror of mental and chronotopic differences]. *Visnyk Mizhnarodnoho Slovianskoho universytetu. Serii «Mystetstvoznavstvo»*. Vol. XII. Kharkiv. Pp. 3–8. [in Ukrainian].

2. Polska, I. (2011). *Khudozhniy khronotop fortepiannoho chotyryruchnoho duetu v dzerkali romanizatsii zhanru* [The artistic chronotope of the piano four-hand duet in the mirror of the novelization of the genre]. *Kamerno-instrumentalni ansambl : istoriia, teoriia, praktyka : Do 60-richchia kafedry kamernoho ansamblu ta kvartetu LNMA im. M. V. Lysenka*. Vyp. 25. Lviv. (*Naukovi zbirky Lvivskoi natsionalnoi muzychnoi akademii im. M. V. Lysenka*). Pp. 30–44. [in Ukrainian].
3. Abert, H. (1989). *W. A. Mozart* [W. A. Mozart]. Leipzig : Breitkopf & Härtel. 1515 S. [in German].
4. Bachtin, M. (2008). *Chronotopos* [Chronotopos]. Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag. 242 S. [in German].
5. Bachtin, M. (1989). *Formen der Zeit im Roman* [Forms of time in the novel]. Fischer Wissenschaft. 251 S. [in German].
6. Berkowski, N. J. (1979). *Die Romantik in Deutschland* [Romanticism in Germany]. Leipzig : Koehler und Amelang. 702 S. [in German].
7. Donovan S., Elliott R. (2004). *Music and Literature in German Romanticism*. Boydell & Brewer, Camden House. 272 p.
8. Hegel, G. W. Fr. (2011). *Vorlesungen über die Ästhetik* [Lectures on the Aesthetics]. Hegel G. W. Fr. *Werke in 20 Bänden, Band 15* [Works in 20 volumes, Vol. 15]. Frankfurt am Main: Suhrkamp. 578 S. [in German].
9. Hoffmann, E. T. A. (2016). *Kreisleriana* [Kreisleriana]. Berlin : Hofenberg Sonderausgabe. 96 S. [in German].
10. Mann, Th. (1996). *Deutschland und die Deutschen* [Germany and the Germans]. Frankfurt: Fischer. 280 S. [in German].
11. Nef, K. (1930). *Einführung in die Musikgeschichte* [Introduction to the Music History]. Basel : Kober. 351 S. [in German].
12. Novalis (2007). *Heinrich von Ofterdingen* [Heinrich von Ofterdingen]. Verlag: Suhrkamp. 253 S. [in German].
13. Tull, J. R. (1976). *B. V. Asaf'ev's Musical Form as a Process: Translation and Commentary*. Ohio State University. 1974 pp.
14. Vetter, W. (1953). *Der Klassiker Schubert* [The classic Schubert]. Vol. 1. Leipzig: Peters. 355 S. [in German].

УДК 791.1+791.4

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-10>

Максим САЙБЕКОВ,
orcid.org/0000-0001-5454-7181

доктор філософії,
старший викладач аудіовізуального мистецтва
Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(Полтава, Україна) maksimsaybekow@gmail.com

Олександр КАЛАШНИК,
orcid.org/0000-0002-6141-6216

Член Національного союзу кінематографістів України,
викладач кафедри аудіовізуального мистецтва
Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(Полтава, Україна) poltavadok@gmail.com

РОЛЬ ЗВУКОВОГО ОФОРМЛЕННЯ В КІНОМИСТЕЦТВІ: ТЕХНІЧНІ АСПЕКТИ

Стаття призначена для широкого кола читачів, включаючи кіноманів, фахівців у галузі кінематографа, аудиторії, яка цікавиться сучасними технологіями та мистецтвом. У цій статті розглянуто суттєві зміни, які відбулися в області звукового оформлення в кіно внаслідок технологічного прогресу. Досліджено перехід від аналогових до цифрових технологій, а також вплив новітніх акустичних систем та звукозапису на якість звучання фільмів. Закцентовано увагу на ролі звукового оформлення у створенні фільму, зокрема в передачі настрою, атмосфери та розвитку сюжету. Особлива увага приділена взаємодії технологій та художнього виразу, де досліджено інноваційні засоби та формати, що впливають на сприйняття глядачів та підсилюють його враження від фільму. Розглянуто технічні аспекти звукового оформлення, вплив на емоційний стан аудиторії, розкрито, як звук може відігравати ключову роль у формуванні відчуття кіно. Звук в аудіовізуальному творі є вирішальним фактором у створенні ефекту занурення. Звукове оформлення впливає на емоційний стан глядача, і врахування цього фактора стає важливим елементом для створення фільмів, які залучають велику аудиторію. Вивчення ролі звуку в кіно допомагає розширити межі мистецтва та зрозуміти, як цей аспект взаємодіє з іншими художніми елементами для створення завершених творів. Звуковий дизайн також значно впливає на індустрію розваг, включаючи відеоігри, виробництво відеоконтенту та інші аспекти медіа.

Наукова унікальність дослідження полягає в його комплексному дослідженні того, як звуковий дизайн змінювався протягом історії кінематографа в світлі сучасних технологічних досягнень і культурних і творчих змін.

Вивчення ролі звукового дизайну в кіно та його еволюції має важливе практичне значення для різних предметів кінематографії та медіа. Він полягає в удосконаленні технічних, художніх та емоційних аспектів звукового оформлення, що сприяє розвитку кіноіндустрії та збагаченню якісного кінопростору для глядачів.

Ключові слова: звук, звукове оформлення, аудіовізуальне мистецтво, кіно, глядачі, аудиторія, фільм, імєрсія.

Maksym SAIBEKOV,
orcid.org/0000-0001-5454-7181

Doctor of Philosophy,
Senior Lecturer at the Department of Audiovisual Techniques
Taras Shevchenko National University of Luhansk
(Poltava, Ukraine) MaksimSaybekow@gmail.com

Oleksandr KALASHNYK,
orcid.org/0000-0002-6141-6216

Member of the National Union of Cinematographers of Ukraine,
Lecturer at the Department of Audiovisual Techniques
Taras Shevchenko National University of Luhansk
(Poltava, Ukraine) poltavadok@gmail.com

THE ROLE OF SOUND DESIGN IN CINEMATOGRAPHY: TECHNICAL ASPECTS

This article examines the significant changes in the sound design field in cinema due to technological progress. The transition from analog to digital technologies and the influence of the latest acoustic systems and sound recording on the

sound quality of films were studied. Attention is focused on the role of sound design in the creation of a film, in particular in conveying the mood, atmosphere, and plot development. The technical aspects of sound design and the impact on the audience's emotional state are considered, and it is revealed how sound can play a crucial role in shaping the feeling of cinema. In particular, it was considered that sound is not only an accompaniment to the visual component but also an independent artistic means in cinema. This study aims to highlight the critical aspects of the development of sound design in cinema, emphasizing its significance in modern cinema.

The purpose of the article. Highlight the key aspects of the development of sound design in cinema.

The methodology of the theoretical analysis. To conduct a study of the role of sound design in cinema and its evolution, the following was carried out:

Analysis of publications and articles devoted to the latest technologies in audiovisual art and cinematography.

Comparison of different periods in the development of cinematography, in particular, the era of analog and digital cinema. Therefore, general scientific research methods of analysis, synthesis, induction, and deduction were used. Unique research methods: comparative method, content analysis method.

The results. It has been established that the transition from analog to digital technologies allows the creation of more accurate and immersive sound images, increasing the overall quality of film production. Spatial sound systems, such as Dolby Atmos, have proven to be an essential element that increases the immersiveness and realism of the perception of audiovisual works. With the help of audio formats and sound effects, filmmakers create more effective films where sound plays a vital role in creating atmosphere and plot development. New artistic approaches to using sound to create unique creative solutions were analyzed. Therefore, the sound design significantly influenced the audience's emotional state, enhancing their emotions and contributing to a deeper immersion in the film's plot.

Key words: *sound, sound design, audiovisual art, cinema, audience, film, immersion.*

Актуальність теми дослідження. Швидкі технологічні зміни в області акустичних систем і звукозапису приводять до новаторських можливостей у сфері звукового оформлення. Розуміння цих технологій дозволяє кінематографістам та артистам максимально використовувати їх потенціал. За останні кілька років відбулися значущі зміни у кіномистецтві, включаючи використання віртуальної реальності та інтерактивних форматів. Звук виступає ключовим фактором у створенні імерсивного сприйняття. Звукове оформлення впливає на емоційний стан глядача, і врахування цього фактору стає важливим для створення фільмів, що залучають велику аудиторію. Дослідження ролі звуку в кіно допомагає розширити межі мистецтва і розуміти, як цей аспект взаємодіє з іншими художніми елементами, створюючи цілісні твори. Звукове оформлення також має великий вплив на галузь розваг в цілому, включаючи відеоігри, виробництво відеоконтенту та інші аспекти медіа.

Постановка проблеми. У зв'язку зі стрімким технологічним прогресом та інноваційними змінами в галузі кінематографії, виникає необхідність докладного розгляду еволюції звукового оформлення. Проблема полягає в тому, як ці технологічні та художні трансформації впливають на сприйняття глядачів та як звук стає важливим чинником для сприйняття кіно глядачами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженні Джона Фрейні, Артура Блейні, Джорджа Гроуза та Гарі Олсона розглянуто перші спроби запису звуку на циліндри, диски або плівки, автори каталогізують та ілюструють проблеми, труднощі та технології, які їх подолали,

важливі поворотні моменти, а також системи, що остаточно склалися і збереглися. У своїй праці «Поява звуку» історик економіки та кіно Дуглас Гомері досліджує появу звуку у кіно, еволюцію технологій запису і відтворення звуку. Акцентує на тому, що радіомовлення стали рушійною силою економічних і соціальних змін у всьому світі, розширивши сферу охоплення Америки такими способами, які раніше неможливо було уявити. Це знакова робота для всіх, хто цікавиться раннім кіно, історією та економікою кіно, а також історією американських ЗМІ. пояснює розвиток кіномузики, розглядаючи широкомасштабні естетичні тенденції та структурні зміни разом із соціально-економічними, технологічними, культурними та філософськими обставинами. У своїй книзі «Кіномузика: історія» Джеймс Вержбічкі розглядає широкі естетичні тенденції та структурні зміни, а також соціально-економічні, технологічні, культурні та філософські обставини, щоб пояснити розвиток кіномузики. У книзі Елізабет Гамільтон «Звук має значення: есе про акустику німецької культури» зібрані роботи вчених зі США, Німеччини та Великобританії, спрямовані на дослідження ролі звуку в сучасному та постмодерністському культурному виробництві Німеччини. Працюючи між усталеними дисциплінами та методологічними відмінностями, досліджено способи, якими тексти, митці та виконавці в усіх видах медіа використовували звукові матеріали, щоб посилити чи ускладнити панівні уявлення про німецьку культурну та національну ідентичність. У магістерській дисертації Бастіана Мюллера досліджено розвиток звукового дизайну від створення звукового фільму до теперішнього

часу. У роботі представлений словник звукових методик, стандартів та пристроїв. Описано звуковий дизайн у голлівудських фільмах на визначних прикладах видатних звукорежисерів. Дисертація пов'язує досягнення звукорежисерів із сучасним рівнем техніки. Дослідження відображає взаємодію між технічними можливостями та високими вимогами аудиторії. Також у праці розглянуто історію звуку у фільмах, докладно показано процес створення звуку у фільмах та ключову роль у цьому процесі звукорежисера.

Метою статті. Висвітлити ключові аспекти розвитку звукового оформлення в кінематографі. **Завдання:** простежити еволюцію звукового оформлення з технічної сторони; охарактеризувати роль звукового оформлення у кінематографі; поглибити розуміння взаємозв'язку між технологією та мистецтвом у цій галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перша відома виставка звукових фільмів відбулася в Парижі в 1900 році, але пройшло десятиліття, перед тим як звукові кінофільми стали присутніми. Досягнення надійної синхронізації було важким завданням з ранніми системами звуку на диску, і якість підсилення та запису звуку залишалася незадовільною. Інновації в області звуку на плівці призвели до першого комерційного показу короткометражних фільмів, що використовували цю технологію, у 1923 році.

Аби звукове кіно стало дійсно присутнім перші спроби були зроблені в середині 20 років ХХ століття. Спочатку звукові фільми з синхронізованими діалогами, відомі усім як «розмовляючі картинки» або «звукові фільми», були в основному короткометражними. Перші повнометражні фільми із записаним звуком включали лише музику та ефекти. Фільм «Співак джазу» вийшов на екрани 6 жовтня 1927 року. Це був перший повнометражний фільм у звуковому форматі з обмеженою кількістю звукових епізодів. Цей фільм мав значний успіх завдяки системі Vitaphone, звуковій кіносистемі, яка використовувалася для повнометражних фільмів. Ця система звукозапису стала останньою помітною аналоговою системою звукозапису на диску, що приносила великі прибутки. Звукову доріжку не наносили на плівку; замість цього її виробляли на окремих грамофонних платівках. Однак звук на плівці незабаром став стандартом для усієї кіноіндустрії (Wierzbicki, 2009).

У 1919 році Лі де Форест, американський винахідник, отримав кілька патентів, що дозволили йому розробити першу технологію оптичного звуку на плівці. У його системі звукова доріжка

фотографічно зафіксувалася на бік стрічки кіноплівки, створюючи складений або зв'язаний відбиток. Якщо досягти правильної синхронізації звуку та зображення під час запису, можна було сподіватися на надійне відтворення під час програвання. Протягом наступних чотирьох років він вдосконалював свою систему, використовуючи обладнання та патенти, які були ліцензовані Теодором Кейсом, іншим американським винахідником в цій сфері. Разом вони розробили лампу розжарювання, яка була вперше використана в Movietone Newsreel у Roxy Theatre у 1927 році. У 1928 році Fox Film придбала Case Laboratories і представила свій перший звуковий фільм «У Старій Аризони», використовуючи систему Aeolite (aeolight). Ця звукова система, принцип якої полягав у тому, що газорозрядна лампа розжарювання, що використовувалася для запису оптичного звуку і силу світла якої можна змінювати, змінюючи напругу на клеммах залишалася популярною до середини 1940-х років (Sponable, 1947).

На початку 1920-х років компанією General Electric було вперше спробовано експерименти зі змінною площею звукозапису, а пізніше ця технологія була впроваджена компанією RCA, яка вдосконалила технологію GE. Після середини 1940-х років система зі змінною площею витіснила систему зі змінною щільністю і стала основною аналоговою системою звукозапису на плівці (Fielding, 1967).

Нині найпоширенішим методом запису аналогового звуку на плівці є стерео запис за допомогою техніки змінної площі (Stereo Variable-Area, SVA), яку вперше використовували в середині 1970-х років як Dolby Stereo. Звуковий сигнал з двох каналів записується як пара ліній, які працюють паралельно з напрямом руху плівки через екран проектора. Ці лінії змінюють свою площу (розширюються або звужуються), залежно від величини сигналу. Проектор випромінює світло від невеликої лампи, що називається ексайтером, через перпендикулярний проріз на плівці. Зображення на невеликому відрізку засвіченої доріжки модулює інтенсивність світла, яке збирається fotocутливим елементом: фотоелементом, фотодіодом або CCD (Faune, 1976).

У першій половині ХХ століття дистрибутори перейшли на використання синього барвника для оптичних звукових доріжок на кольорових стрічках замість застосування доріжок, що використовують екологічно нешкідливі хімікати для утримання срібної (чорно-білої) звукової доріжки. Оскільки традиційні лампи ексайтера виробляють велику кількість інфрачервоного світла, а сині

доріжки не поглинають інфрачервоне світло, ця зміна вимагала від кінотеатрів замінити лампу ексайтера на червоний LED або лазер. Ці LED або лазерні ексайтери сумісні зі старішими доріжками (Kellogg, 1955).

Попередні процеси, які використовувалися для відбитків 70-міліметрової плівки та спеціальних презентацій відбитків 35-міліметрової плівки, записували звук магнітним шляхом на доріжки з оксиду заліза, прикріплені до відбитка плівки, поза отворами для зірочки. Формати 16 мм і Super 8 іноді використовували подібну магнітну доріжку на плівці камери, прикріплену до однієї сторони плівки, на якій не були пробиті отвори для зірочки («одинарна перфорація»). Плівка цієї форми більше не виготовляється, але плівка з одноразовою перфорацією без магнітної доріжки (що забезпечує оптичну звукову доріжку) або, у випадку 16 мм, із використанням звукової доріжки для ширшого зображення (формат Super 16) легко доступна (Sponable, 1947).

Звук на плівці врешті-решт здобув перевагу над звуком на дисках через кілька основоположних технічних переваг:

Синхронізація: жодна система блокування не була повністю надійною, і помилка кіномеханіка, або неправильно відремонтований розрив плівки, або дефект у диску зі звуковою доріжкою могли призвести до того, що звук стане серйозно та безповоротно розсинхронізований із зображенням.

Монтаж: диски не могли бути безпосередньо відредаговані, що суттєво обмежувало можливість внесення змін у фільми після оригінальної версії.

Дистрибуція: фонографічні диски додавали витрат та ускладнювали розповсюдження кінострічок.

Зношення і пошкодження: фізичний процес відтворення дисків погіршував їх, і після приблизно двадцяти сеансів вони потребували заміни.

Однак, звук на дисках мав дві вагомі переваги перед звуком на стрічці:

Вартість виробництва і капітальні витрати: запис звуку на диск, як правило, був дешевшим, ніж на плівку, а виставкові системи – програвач вінілових платівок, проектор – були дешевшими у виробництві, ніж складні проектори для читування зображень та звукових шаблонів, необхідні для звуку на плівці.

Якість звуку: диски фонографа, зокрема Vitaphone, мали кращий динамічний діапазон, ніж більшість процесів звуку на плівці того часу, принаймні під час перших кількох відтворень. Хоча звук на плівці, як правило, мав найкращу частотну

характеристику, це нівелювалося великими спотвореннями та шумом (Gomery, 1976) (Schoenherr, 2007).

Протягом 1990-х років було представлено три різні цифрові системи для звукових доріжок на кінострічках формату 35 мм. Ці системи містять:

Dolby Digital: зберігається між отворами на стороні звуку.

SDDS (Sony Dynamic Digital Sound): зберігається у двох резервних смугах вздовж зовнішніх країв (поза отворами).

DTS (Digital Theater Systems): дані звуку зберігаються на окремих компакт-дисках, які синхронізуються з тайм-кодом на стрічці, розташованому праворуч від аналогової звукової доріжки та ліворуч від кадру (звук на диску).

Оскільки ці системи звукових доріжок з'являються на різних частинах стрічки, один фільм може включати всі три системи, дозволяючи широке розповсюдження незалежно від звукової системи, встановленої в окремих кінотеатрах (Müller, 2008).

Звукове оформлення стало на один рівень з іншими компонентами у кіно завдяки ряду факторів, хоч на початку розвитку кіноіндустрії це був лише незначний елемент:

Звукові системи кінотеатрів стали здатними пропонувати відтворення високої якості, особливо після впровадження Dolby Stereo. Перед появою стереозвукових доріжок звук в кіно був настільки низької якості, що практично було можливо використовувати лише мову героїв та випадкові звукові ефекти. Спочатку ці системи звуку були розроблені як такі собі витівки, щоб збільшити відвідуваність кінотеатрів, але коли вони поширилися, вони залишили простір для контенту, який потрібно було заповнити кваліфікованими спеціалістами. Досягаючи імерсивності, формат Dolby Atmos від компанії Dolby, представлений у 2012 році, забезпечує 128 звуковими доріжками та пов'язані з ними метадані просторового звучання (зокрема дані про місцезнаходження або автоматизацію панорамування) для оптимальної динамічної передачі на акустичні системи залежно від можливостей кінозалу. Dolby Atmos для кінозалів передбачає 10 каналів, налаштовані як 9.1 (традиційні 7.1, до яких додано 2 стельові). Звукорежисер може визначити до 118 об'єктів. Фахівці у звуковій постпродукції зараз мають нові опції, щоб проявити свої компетентності у звуковому дизайні, завдяки широкому динамічному діапазону нової системи та можливостям відтворення звуку по боках, ззаду або над аудиторією. Поступово режисери почали використовувати цей

інструмент для реалізації своїх ідей. Отже, тоді ще перспективні режисери, такі як Мартін Скорсезе, Стівен Спілберг і Джордж Лукас, усвідомили творчі можливості звукового оформлення, а тому намагалися втілити у своїй кінопродукції. Кінотворці також захоплювалися і використовували популярну музику своєї епохи, що несла «протестні» сенси. Визначні музичні альбоми рок-гуртів, таких як Pink Floyd та The Beatles, окреслили нові розповідні форми та творчі засоби, які можна було використовувати для створення кіно. Перші фільми нового покоління творців кіно були зняті за межами «голлівудських пагорбів», щоби уникнути впливу профспілок кінематографістів і системи кіностудій, які тоді швидко поширювали свій вплив (Müller, 2008).

Для деяких кіномитців звук був несумісним з кіномистецтвом, інші бачили в ньому творчі можливості. Однак, що стосується однієї частини аудиторії, поява звуку фактично поклала край такому співвідношенню. Елізабет К. Гамільтон пише: «Німі фільми пропонували глухим людям рідкісну можливість брати участь у публічному дискурсі, кіно, на рівних з людьми, щочують. Поява звукового кіно практично знову відокремило глухих від глядачів, щочують» (Hamilton, 2004).

Висновки. Отже, у статті розглянуто розвиток звукового оформлення у кіно і вплив на ці процеси сучасних технологій, а саме використання технологій віртуальної реальності. Це дослідження спрямоване на висвітлення ключових аспектів розвитку звукового оформлення в кіно, підкреслюючи його значущість у контексті сучасного кінематографа. Звукове оформлення є ключовим елементом кінопродукції, визначаючи загальне враження глядачів та їх емоційний стан. Тому звук є не лише супроводом до візуальної складової, але і самостійним художнім засобом в кіно. Розвиток технологій не лише підвищують технічні можливості звукового оформлення, але й стають важливим чинником у художній та емоційній динаміці фільмів. Головним завданням для кінотворців зараз є розвиток інноваційних художніх та технічних підходів та рішень до звукового оформлення, щоб створити унікальне та захоплююче кіно. Для створення високоякісного звукового оформлення необхідно постійно пристосовуватися до останніх технологічних досягнень, зокрема до новаторських форматів, таких як віртуальна реальність та інтерактивні рішення. А щоб забезпечити задоволення глядачів від фільмів необхідно працювати над якістю не лише візуальної, але й звукової складової.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Fayne, J. G. History of Motion Picture Sound Recording. 1976. 7 (Volume: 85). URL : https://www.aes.org/aeshc/pdf/frayne_%5bhistory-of%5d-motion-picture-sound-recording.pdf
2. Fielding, R. *A Technological History of Motion Pictures and Television: An Anthology from the Pages of "The Journal of the Society of Motion Pictures and Television"*. Berkeley: University of California Press. 1967. URL : <https://archive.org/details/technologicalhis0000fiel/page/178/mode/2up>
3. Gomery, D. Tri-Ergon, Tobis-Klangfilm, and the Coming of Sound. 1976. (16 (1)). doi:doi:10.2307/1225449. URL: https://books.google.com.ua/books/about/The_Coming_of_Sound.html?hl=fr&id=dEySAGAAQBAJ&redir_esc=y
4. Hamilton, E. C. *Deafening Sound and Troubling Silence in Volker Schlöndorff's Die Blechtrommel*. (T. 8). New York and Oxford: Berghahn Books. 2004. doi:<https://doi.org/10.1515/9781782381723-010>
5. Kellogg, E. W. *History of Sound Motion Pictures*. 1955. (T. Vol. 64). Journal of the SMPTE. URL: <https://www.aes.org/aeshc/docs/smppte/movie.sound/kellogg-history2.pdf>
6. Müller, B. *Sound Design: The Development of Sound Design for Hollywood Films and its Impact on Modern Cinema*. 2008. URL : https://books.google.com.ua/books?id=2fpxAQAAQBAJ&redir_esc=y
7. Schoenherr, S. E. *Motion Picture Sound 1910–1929. Recording Technology History*. History Department at the University of San Diego. 2007. URL: <https://web.archive.org/web/20070429191100/http://history.sandiego.edu/gen/recording/motionpicture1.html>
8. Sponable, E. I. *Historical Development of Sound Films*. New York. 1947. JOURNAL OF THE SOCIETY OF MOTION PICTURE ENGINEERS. URL: <https://web.archive.org/web/20091222075347/http://members.optushome.com.au/picturepalace/FilmHistory.html>
9. Wierzbicki, J. *Film Music: A History*. New York and Oxon, UK. 2009. Routledge.

REFERENCES

1. Fayne, J. G. (1976). History of Motion Picture Sound Recording. 7 (Volume: 85). URL: https://www.aes.org/aeshc/pdf/frayne_%5bhistory-of%5d-motion-picture-sound-recording.pdf
2. Fielding, R. (1967). *A Technological History of Motion Pictures and Television: An Anthology from the Pages of "The Journal of the Society of Motion Pictures and Television"*. Berkeley: University of California Press. URL: <https://archive.org/details/technologicalhis0000fiel/page/178/mode/2up>
3. Gomery, D. (1976). Tri-Ergon, Tobis-Klangfilm, and the Coming of Sound. (16 (1)). doi:doi:10.2307/1225449. URL: https://books.google.com.ua/books/about/The_Coming_of_Sound.html?hl=fr&id=dEySAGAAQBAJ&redir_esc=y

-
4. Hamilton, E. C. (2004). *Deafening Sound and Troubling Silence in Volker Schlöndorff's Die Blechtrommel* (Т. 8). New York and Oxford: Berghahn Books. doi: <https://doi.org/10.1515/9781782381723-010>
 5. Kellogg, E. W. (1955). *History of Sound Motion Pictures* (Т. Vol. 64). Journal of the SMPTE. URL: <https://www.aes.org/aeshc/docs/smpte/movie.sound/kellogg-history2.pdf>
 6. Müller, B. (2008). *Sound Design: The Development of Sound Design for Hollywood Films and its Impact on Modern Cinema*. URL: https://books.google.com.ua/books?id=2fpxAQAAQBAJ&redir_esc=y
 7. Schoenherr, S. E. (2007). *Motion Picture Sound 1910–1929. Recording Technology History*. History Department at the University of San Diego. URL: <https://web.archive.org/web/20070429191100/http://history.sandiego.edu/gen/recording/motionpicture1.html>
 8. Sponable, E. I. (1947). *Historical Development of Sound Films*. New York: JOURNAL OF THE SOCIETY OF MOTION PICTURE ENGINEERS. URL: <https://web.archive.org/web/20091222075347/http://members.optushome.com.au/picturepalace/FilmHistory.html>
 9. Wierzbicki, J. (2009). *Film Music: A History*. New York and Oxon, UK: Routledge.

Ярослав САПЕГО,

orcid.org/0000-0002-1702-9657

аспірант кафедри режисури та хореографії

Львівського національного університету імені Івана Франка

(Львів, Україна) *yaroslasapego11@gmail.com*

ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ БОЙКІВСЬКОГО НАРОДНОГО ТАНЦЮВАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

Одним із найконцептуальніших причин народного танцювального канону Бойківщини є простеження їхньої професіоналізації. Народний танець розпочав своє становлення та розвиток в народі, але протягом століть трансформувалася в сценічну інтерпретацію. В контексті сьогодення народна танцювальна культура бойків, відіграє важливу роль в ознаках національної та регіональної ідентифікації. В умовах геополітичних процесів головна мета – це вивести унікальну спадщину народного танцювального мистецтва на перший план в значенні Світового рівня. Тому зараз найважливіше завдання кожного етнографа, фольклориста, балетмейстера є дослідження та вивчення автентичного народного танцю кожного регіону України. Модернізація танцювальних символів народного танцювального мистецтва за сценічними канонами потребують фундаментальної уваги особливо молодих фахівців у сфері українського академічного танцю. Українська академічна хореографія завжди була глибиною пов'язана з іншими видами мистецької діяльності. Конструктивний підхід у його вивченні визначає культурно-мистецькі та соціальні передумови становлення професіоналізації народного танцювального мистецтва у кожному регіоні України.

Кожен регіон України має свої звичаї, традиції, обряди, різні культурні надбання. Серед регіонів танцювальне мистецтво мешканців Карпат та Прикарпаття виділяється незвичною енергійністю, колоритністю, яскравістю, багатогранністю та неповторністю. Серед них танцювальне мистецтво бойків є надзвичайно давнім і самобутнім. Воно формувалося під дією різних чинників соціального, релігійного, виробничого, господарського, етнокультурного та іншого характеру, але в основі упродовж багатьох віків залишалося локальним, ізольованим й маловідомим. Народна хореографічна культура бойків – це потужний пласт академічного та аматорського мистецтва українського народного танцю. Професіоналізація бойківського народного танцювального мистецтва широко відкрила народні мистецькі таланти, здобутки, досягнення й уміння і піднесла їх як дорогоцінний скарб культурної спадщини українського народу. Саме завдяки професіоналізації хореографія Бойківщини вийшла на світовий рівень і зараз займає гідне місце серед мистецько-культурних надбань народів світу.

Ключові слова: хореографія, танцювальне мистецтво, національна культура, фольклор, бойки, народні танці.

Yaroslav SAPEGO,

orcid.org/0000-0002-1702-9657

Graduate Student at the Department of Directing and Choreography

Lviv Ivan Franko National University

(Lviv, Ukraine) *YaroslavSapego11@gmail.com*

PROFESSIONALIZATION OF BOIKIV FOLK DANCE ART

One of the most conceptual reasons for the folk dance canon of Boykivshchyna is tracing their professionalization. Folk dance began its formation and development among the people, but over the centuries it was transformed into a stage interpretation. In today's context, the folk dance culture of boyka plays an important role in the signs of national and regional identification. In the conditions of geopolitical processes, the main goal is to bring the unique heritage of folk dance art to the fore in the sense of the World level. Therefore, the most important task of every ethnographer, folklorist, ballet master is to research and study the authentic folk dance of every region of Ukraine. Modernization of dance symbols of folk dance art according to stage canons require fundamental attention, especially of young specialists in the field of Ukrainian academic dance. Ukrainian academic choreography has always been deeply connected with other types of artistic activity. A constructive approach in its study determines the cultural, artistic and social prerequisites for the professionalization of folk dance art in each region of Ukraine.

Each region of Ukraine has its own customs, traditions, rites, and cultural heritage. Among the regions, the dance art of the inhabitants of the Carpathians and Prykarpattia stands out for its unusual energy, colorfulness, brightness, versatility and uniqueness. Among them, the dance art of fighting is extremely ancient and original. It was formed under the influence of various factors of a social, religious, industrial, economic, ethno-cultural and other nature, but at its core for many centuries it remained local, isolated and little known. The folk choreographic culture of boyki is a powerful layer of academic and amateur art of Ukrainian folk dance. The professionalization of Boykiv folk dance art widely revealed

folk artistic talents, achievements, achievements and skills and presented them as a precious treasure of the cultural heritage of the Ukrainian people. Thanks to professionalization, the choreography of Boykivshchyna reached the world level and now occupies a worthy place among the artistic and cultural assets of the peoples of the world.

Key words: *choreography, orchestrics, national culture, folklore, boyky, folk dances.*

Постановка проблеми: серед регіонів України в плані історико-культурного розвитку помітно виділяється Бойківщина. Вражаючою є її багата культурна спадщина, яка формувалася упродовж багатьох віків в надрах народно-мистецьких традицій та умінь. Вивчення культурних здобутків й давніх традицій народу є одним з важливих й актуальних питань сучасної науки. Відомості історії та культури сприяють формуванню історичної свідомості народу, у якій поєднуються знання, погляди, світогляд, суспільні уявлення тощо. Знання не тільки дозволяють оцінити історичне минуле, але й прогнозувати перспективи культурного, економічного, соціального, національного, міжнародного та іншого розвитку. Тому вивчення перебігу еволюції складних процесів історії та культури має важливе значення в контексті сьогодення.

В роки незалежності України важливим й актуальним питанням стало висвітлення неймовірної багатогранності, яскравості, самобутності народного танцю бойків. Їх танцювальне мистецтво, своїм невичерпаним багатством танцювальної мови, звичаїв, обрядів, естетики та філософії завжди вражало світову хореографічну спільноту. Професіоналізація хореографічного мистецтва підняла український народний танець на новий рівень, сприяла зростанню його популярності, етнокультурної значимості, національної гідності, що в умовах війни та боротьби за незалежність України має надзвичайно важливе значення.

Аналіз останніх досліджень. Як стверджував на початку минулого століття основоположник української народної хореографії Василь Верховинець, завжди та обов'язково треба вивчати танці, що «наповнюють душу естетичним задоволенням, мають свою особливу мову, яка завжди свіжа, нова та мила» (Верховинець, 1990: 47).

Найновіші результати дослідження народного танцювального мистецтва бойків розглядаються науковцями XXI століття. Зокрема, привертають увагу публікації О. Квецко «Історична спадкоємність у збереженні фольклорного танцю етнографічних груп Прикарпаття» (Квецко, 2017) та «Автентичний танець як основне джерело створення хореографічної постановки» (Квецко, 2021), робота А. Тимчули «Народні танці бойків у календарній та родинно-побутовій обрядовості» (Тимчула, 2018), статті О. Бігус «Стильові

особливості народної хореографічної культури Прикарпаття» (Бігус, 2011), О. Бойко «Художній образ у народно-сценічній хореографії як предмет мистецтвознавчого дослідження» (Бойко, 2005), Т. Леню «Весільна обрядовість бойків Закарпаття на початку XX століття» (Леню, 2015), А. Коломийчука «Свято стрітіння у календарно-обрядовій практиці бойків: синтез християнської традиції та міфологічних уявлень» (Коломийчук, 2016), монографія Р. Гарасимчука «Народні танці українців Карпат: бойківські і лемківські танці» (Гарасимчук, 2008). Відомий сучасний львівський дослідник О. Плахотнюк, аналізуючи космополітичні ознаки танцювальної культури сучасності зазначає, що сьогодення ставить питання до сприйняття народного танцю «Це нове прочитання архаїстично-традиційних поглядів на збереження народного танцю, формування новітнього етносвітогляду сприйняття фольклорного танцю країн світу, кожного національного осередку, етнічної групи в мистецькому просторі сучасності. Як результат розвиненості відео- телефіксації, мережі Інтернет технологіям розширюються можливості фіксації фольклорного танцю, його популяризації та донесення до глядачів всього світу» (Плахотнюк, 2021: 8).

Також мистецько-культурний доробок бойківського народного танцю розглядали добре відомі українські балетмейстери О. Голдріч, І. Курилюк, Д. Демків, Я. Чуперчук, В. Петрик, А. Кривохижа, М. Вантух, Б. Колногузенко, В. Шкоріненко, А. Гуменюк, П. Вірський, К. Василенко, В. Піпаш тощо.

Мета статті – проаналізувати бойківські народні танці та їх значення для української академічної хореографії; розкрити шляхи формування та особливості протікання процесу професіоналізації народного хореографічного мистецтва бойків; охарактеризувати трансформацію танцювального мистецтва в процесах еволюції українського академічного танцю, професійної та аматорської діяльності творчих колективів.

Виклад основного матеріалу. Бойківщина – це один із найунікальніших, яскравих та самобутніх етнокультурних регіонів українського національного хореографічного мистецтва, який у особливих гористих умовах карпатського регіону формувалася упродовж багатьох віків давньої історії. Тому не випадково в процесі дослідження

етнографія, економіка, історія, культура, мистецтво, релігія та інші сторони існування народу повинні розглядатися дослідником не відмежовано, а у тісному взаємозв'язку з сучасними історичними процесами (Берест, Козак, 2014: 8–9).

В Галичині першими колективними пропагандистами танцювального мистецтва ще у XIX столітті стали робітничі професійні організації та спілки, які виникали у господарствах й на виробництвах не тільки як колегіальні соціальні структури для економічного захисту, відстоювання належних умов праці, але й організації, діяльність яких поширювалася в галузі культури, освіти і дозвілля робітництва (Берест, 2013: 348–350; Берест, 1995). «Саме тут, у царині Карпатського регіону, впродовж багатьох віків під впливом різних чинників формувалися, удосконалювалися й розвивалися народні звичаї, обряди й традиції карпатських русинів. Складність проблеми полягає в тому, що на відміну від розповідей, описів чи поезії танцям та їх символічному значенню автори надавали меншу увагу. Але навіть побіжний аналіз праць свідчить, що Гуцульщина успадкувала прадавні народні традиції й уподобання багатьох народів, що значно актуалізує проблематику нашого дослідження» (Плахотнюк, 2021: 8–9).

Проте танцювальні рухи давнього бойківського фольклорного танцювального мистецтва в контексті сьогодення не зовсім активно запозичуються в хореографічних композиціях професійних та аматорських колективах з українського народного танцю. Бойківська народна хореографія володіє великим комплексом танцювальної мови, у якій закладена велична традиційна складова. Сучасні хореографи повинні влучно та змістовно втілювати фольклорний танцювальний матеріал бойків, тому що дана етнографічна група Прикарпаття має великий спадок танцювальних рухів, насичену манеру та особливий характер виконання.

Фольклорний танець Бойківщини заклав фундаментальні та глибинні ознаки для осучаснених танцювальних картин зі складними рухами та віртуозними елементами. Хореографи українського національного хореографічного мистецтва обов'язково повинні ставити собі за мету захоплювати глядача не тільки відпрацьованими танцювальними комбінаціями та трюковими елементами, а й вразити, насамперед, незвичайною стилістикою фольклорної манери виконання.

Нерідко сьогодення нам демонструє приклади, коли балетмейстери створюють свої хореографічні композиції, у яких демонструється спрощена танцювальна мова. Необхідно її насичувати складними танцювальними комбінаціями на

основі фольклорного танцю й зберігати той лоск та надзвичайність, які простежується в бойківському автентичному танці. Коли балетмейстер або хореограф бере за основу першоджерело, він повинен якісно та ретельно вивчити усі складові частини фольклорного танцювального мистецтва Бойківщини, врахувати «дух того часу» та його вплив на хореографічний твір, локальні особливості, побутуючі концепції розвитку даної етнографічної групи Прикарпаття тощо.

Часто молоді балетмейстери, відтворюючи свої хореографічні задуми, поверхово й побіжно досліджують той чи інший регіон, танець, традиції, побут, обряди, устрій, історію (Калієвський та ін., 2023: 160–162). Кожен регіон, район української народної хореографічної культури має певний пласт своєї автентичної спадщини, сюжетів, стилістичних особливостей. Відомий український хореограф, етнограф й засновник легендарного заслуженого ансамблю танцю «Ятрань» А. Кривохижа засвідчує, що головне завдання кожного хореографа, який створює свій хореографічний задум на основі фольклору, зберегти специфіку оригіналу, щоб виділити суттєве, відмінне від інших. Він вказує на три етапи обробки фольклорного матеріалу (Кривохижа, 2003).

З іншої сторони молодим сучасним фольклористам та етнографам в контексті сьогодення достатньо важко знайти автентичну спадщину бойківського танцювального мистецтва, тому що залишилась незначна кількість тих знавців, які детально знають унікальність даного регіону. Внесення танцювального спадку Бойківщини в академічну українську народну хореографію відбувається дуже складно, бо спадщина бойківської народної хореографічної культури недостатньо досліджена.

На сьогоднішній день існує три принципи обробки фольклорного матеріалу. Перший з них передбачає збереження першоджерела. Він включає обробку танців, які вже мають складену народом традиційну танцювальну форму в малюнку та текст, котрі треба пристосувати до сценічного виконання. На цьому етапі варто уникати зайвих повторів, зберігати основу хореографічного тексту, а костюм має підкреслювати етнічну приналежність та динаміку танцю. Другий етап – це аранжування та створення нового творчого варіанта, у якому автентична основа (текст і малюнок) пов'язані із принципами й законами драматургії. Третій – авторський (видуманий), наближений до певних тем із народних звичаїв. Балетмейстер бере до уваги колорит, характер, візуальні деталі лексики та стилю народного танцю. Він може

створити варіант хореографічної роботи (Кривохижа, 2003: 71–72). Усі перелічені принципи обробки фольклорного матеріалу дають змогу створити нові взірці української академічної хореографії, зокрема, на основі фольклорного бойківського танцю.

Досліджено, що першоджерелом бойківської хореографічної культури є фольклорне танцювальне мистецтво, яке формувалося та розвивалося упродовж багатьох віків, поглинаючи в себе певну структурну особливість танцювальних рухів, музики, форму, характер, манеру виконання, що вирізняє його з-поміж інших етнографічних груп Прикарпаття.

Цікаво, що на даний час танцювальна спадщина Бойківщини простежується в репертуарі національного академічного гуцульського ансамблю пісні і танцю «Гуцулія». Так в хореографічній композиції «Гуцульське весілля» відображаються ознаки давньої традиційно-обрядової складової, а також демонструються певні комплекси танцювальних рухів.

Українська академічна хореографія почала активно розвиватися наприкінці ХХ століття, коли Україна отримала незалежність. Особливо яскравий акцент було зроблено на дослідження центрального регіону України, а також польської, волинської та закарпатської етнографічної групи гуцулів. Ретельно вивчалися різні інтерпретації козачків, гопаків, метелиць, хороводів, польок, але такі етнографічні групи українського національного хореографічного мистецтва як бойки, покутяни, верховинці, опіляни та інші залишилися поза увагою і не досліджувались ні хореографами, ні етнографами.

Основоположник українського народного танцю В. Верховинець розподіляє фольклорні танці на дві групи: перша, що виконується під пісню і друга – під музику. Він стверджує, що танець не може існувати без пісні чи музики. Від цього залежить сам характер постановки, її темп і ритм. Як вважає О. Бойко, танець під супровід пісні чи танець під супровід музики – це одне єдине та неподільне ціле (Бойко, 2003: 103–108).

Бойківські танці мають деякі спільні риси із танцювальним мистецтвом сусідньої етнографічної групи гуцулів (Берест, Плахотнюк, 2022: 165–175), але бойківський танець, зазвичай, демонструє середній музичний темп, стриману та граціозну манеру виконання. Танці бойків виконуються загалом під пісню, але також є варіанти і під музику. Наприклад, коломийка супроводжується під пісню та музику, а динамічні полька тільки під музичну складову.

Уся велич традицій та танцювальних рухів бойків найбільш характерно закладена у весільному бойківському обряді. Зауважимо, що кожен регіон України має специфічні риси традиційно-обрядового весільного аспекту. Бойківське весілля містить низку дуже змістовних та влучних яскравих запальних пісень та танців. Саме у весільній обрядовості закладено глибинний та фундаментальний пласт побуту, устрою, естетики та філософії не тільки Бойківщини, але й інших етнографічних груп населення України. В концепції бойківського весілля широко розповсюдженні різні варіанти коломийок, польок. Одним із сучасних, найбільш популярніших й найцікавіших танків бойківської народної хореографічної культури вважається танець «На бочці», який активно виконують на кожному весіллі, зокрема, в с. Бітля на Львівщині. Композиційна побудова танцю складається з яскравого, запального, спритного характеру. Розпочинається він з легкої та енергійної коломийки. Потім парубки на танцювальну площадку виносять велику бочку, на якій під музику пари почергово влаштовують основне танцювальне дійство. В той час молодь навколо бочки виконує різні імпровізовані танцювальні рухи, кроки, парні перебування тощо. Так хлопці та дівчата заохочують усіх бажаючих до їх стрімкого танцювального дійства.

Підсумовуючи перебіг танцю «На бочці», який зараз побутує на бойківських весіллях, зауважимо, що в репертуарі професійних та аматорських колективів – традиційних громадських виконавців українського народного танцю його майже немає. Тому молодим фахівцям, які працюють в галузі національного хореографічного мистецтва треба ширше популяризувати хореографічну візитну картку Бойківщини, де проглядається яскраво виражений характер та манера виконання, що відрізняється з-поміж усіх інших українських фольклорних танців.

За стилістикою виконання бойківські танцювальні рухи, фігури та парні положення завжди працюють більш стриманіше від гуцулів, лемків чи буковинців. Їм притаманні прості підскоки, зіскоки, які також можуть комбінуватися з іншими танцювальними рухами. Манера та характер виконання майже кожного бойківського танцю – це демонстрація ніжної граціозності, в якій також присутня етнічна гордовитість.

В більшості випадків у бойківській народній танцювальній культурі притаманні коломийкові танці: коломийка, завиванець, студенка, тополя, сторчак, журило, чабан, вуж, Феся, бойківчанка, верховина (Гарасимчук, 2008: 10). Кожен із перелічених танців має свою специфіку та стилістику

виконання, манеру, характер, малюнкові перебудови, костюм та музику. Як можна стверджувати, бойківські прашури залишили нащадкам унікальний танцювальний скарб.

Одним із найпопулярніших теперішніх танців бойків є чоловічий танець «Сторцак». Майже традиційно він започатковує танці у селах Вовче і Бережок Турківського району, які виконуються жваво, динамічно, бадьоро, експресивно. Сама мелодія дуже схожа по структурі до коломийкової. Вона складає музичний мотив, який у двох тактах має різну мелодію. Одна з них виконується в першому такті. До 8-ми коломийкових мелодійних тактів додані ще шість тактів другої мелодії коломийок, коли танцюристи виконують притупування. Ця додана мелодійна частина збільшена ще двома тактами.

Сама хореографічна структура танцю, подібно як і музична, що є складена з елементів двох коломийкових мелодій, має два кроки, які один за одним виконуються по черзі в танці, виявляючи цілість хореографічної побудови. Танець виконується у кількості 5–10 чоловік, які зверненні до центра кола, творять фігуру «розірване коло» з окремих танцюристів та проходять по ньому. Вони не тримаються, а руки спирають на стегна або складають навхрест га грудях. Увесь танець виконується зі зігнутими злегка колінами, також є різні комбіновані притупування та парні оберти, які в процесі виконання композиції різко міняються (Гарасимчук, 2008: 23).

Взагалі майже в кожному бойківському танці особливе значення мають притупи. Вони зустрічаються у різних видах танцювальних комбінацій, які мають більш угорський стиль виконання. Дуже часто в бойківській народній хореографічній культурі зустрічається манера та характер виконання, які схожі на угорські мистецькі традиції.

Танець «Верховина» також є одним із найпопулярніших танців Бойківщини. Він виконується в Підгородцях, Довгому, Черхаві, Ісаях, Тернавці і інших селах гірських районів Карпат та Підкарпаття. Музична побудова самого танцю складається з двох частин, з яких перша виконується в повільному темпі, а друга – в швидкому. Танцювальна мелодія побудована з 34 тактів, з яких 18 припадає на першу частину танцю, а друга має 16 тактів і є новішою структурою коломийки. Хореографічна структура, яка складає будову танцю «Верховина», має різний характер, що зумовлює різну його побудову. Так в с. Ісаї під час першої частини хлопці підходять до дівчат, які сидять збоку на лавках і, кланяючись їм, просять їх до танка. Кожен з них бере дівчину за руку і

веде на танцювальну площину, де, ставши до танцювального кола, обкручує з нею «голубчика». Усі танцюючі виконують рухи впродовж 16-ти тактів поперемінно два рази вправо і два рази вліво ходовий крок у кожних чотирьох тактах, обкручуючись півколом з танцюристкою. В першій частині танцю танцюючі ідуть парами по колу, тримаючись між собою однією рукою. І так майже увесь танець вони тримаються за руки, які зігнуті в ліктях (Квецко, 2021: 34–35).

У селах та містечках Бойківщини існує багато варіантів танцю «Верховина», в яких простежується своя стилістична манера, конструкція, характер та танцювальна мова. Наприклад, в с. Тернавка у першій частині танцю хлопці творять фігуру розірване коло з окремих танцюристів, які ідуть, не тримаючись, по колу один за одним. У другій частині під прискорений темп музики танцюристи беруть дівчат і кожен з них крутиться в парі (Квецко, 2021: 35). Танцювальна конструкція даного варіанту будується на простих дрібушечках та різнокомбінованих парних обертах.

Етнографічна група бойків сформувала й залишила нащадкам величну спадщину свого танцювального мистецтва, яку необхідно не тільки активно й багатогранно досліджувати, вивчати у навчальних закладах, але й популяризувати шляхом перенесення в репертуар професійних та народних аматорських колективів (Калієвський, 2023: 160–162).

В контексті сьогодення народна хореографічна культура бойків добре простежується у виступах зразкового ансамблю народного танцю «Веселі гуцулята» (м. Калуш, керівник Л. Коваль), народного ансамблю танцю «Горянка» (м. Коломия, керівник Д. Демків), народного аматорського ансамблю танцю «Веселка» (м. Долина, керівник Т. Судол) та ін.

Але найбільш рельєфно краса та унікальність народного хореографічного спадку Бойківщини простежується у виступах національного академічного гуцульського ансамблю пісні і танцю «Гуцулія», керівником якого є І. Курилюк. Цей творчий колектив яскраво та активно пропагує бойківське мистецтво народного танцю на теренах нашої держави та за її межами. Видатний балетмейстер І. Курилюк створив велику кількість хореографічних композицій, де відображається та демонструється танцювальна мова, обряди та традиції етнографічних груп бойків, гуцулів і ін. Найбільш відомими хореографічними полотнами І. Курилюка є «Карпатські візерунки», «Святковий великодній», «Гуцульський розмай» тощо.

На даних хореографічних картинах він демонструє компоненти культури бойківської та гуцульської етнографічних груп.

Висновок. народна хореографічна культура Бойківщини давня, багатогранна та унікальна за своїм змістом, структурою, рухами, фігурами, походженням, танцювальною мовою тощо. Давній фольклорний танець бойків зберігає свою національну само ідентичність, традиції та обрядову складову. Народне фольклорне танцювальне мистецтво виступає потужним

першоджерелом народного сценічного танцю. Тому головним завданням та метою кожного сучасного балетмейстера у сфері української сценічної народної хореографії стає проблема якомога більше використовувати фольклорний матеріал та переносити його в свої колективи, надавати йому сучасних форм та змісту. Бойківське мистецтво народного танцю – це великий культурно-мистецький спадок, яким ми повинні користуватися, активно його популяризувати в Україні та світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берест Р., Берест І. Дорадянські професійні спілки Східної Галичини та їх діяльність в галузі культури, освіти і дозвілля робітництва. *Збалансований розвиток туристичних регіонів: національний і світовий досвід*. Львів, 2013. С. 348–350.
2. Берест Р. Нариси історії профспілкового руху в Західній Україні (1817–1939 рр.). Дрогобич: Відродження, 1995. 136 с.
3. Берест Р., Козак Г. Історія України: туристичні аспекти. Львів: Галицька видавнича спілка, 2014. 336 с.
4. Бігус О. Стильові особливості народної хореографічної культури Прикарпаття. *Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. Київ: Міленіум, 2011. С. 288–298.
5. Бойко О. Художній образ у народно-сценічній хореографії як предмет мистецтвознавчого дослідження. *Культура і сучасність: альманах*. Київ: ДАКККіМ, 2005. С. 103–108.
6. Верховинець В. Теорія українського народного танцю. Київ: Музична Україна, 1990. 149 с.
7. Гарасимчук Р. Народні танці українців Карпат. У 2-х кн. Кн 2: Бойківські і лемківські танці. Львів: Ін-т народознавства НАН України, 2008. 318 с.
8. Калієвський К., Берест Р., Синюк В. Ораторське мистецтво як педагогічна складова викладача хореографії. *Collection of scientific papers «SCIENTIA»*. Berlin, Germany, 2023/5/30. С. 160–162.
9. Квецко О. Автентичний танець як основне джерело створення хореографічної постановки. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [Ред.-упоряд. М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 35. Том 2. С. 43–49. URL: <http://www.aphn-journal.in.ua/35-2-2021>
10. Квецко О. Історична спадкоємність у збереженні фольклорного танцю етнографічних груп Прикарпаття. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство*. 2017. № 2. С. 44–51. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPUm>
11. Коломийчук О. Свято Стрітіння у календарно-обрядовій практиці бойків: християнська традиція і міфологічні уявлення. *Записки історичного факультету*. 2016. № 27. С. 104–120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zif_2016_27_9
12. Кривохижа А. Гармонія танцю: метод. посіб. Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2003.
13. Леньо Т. Весільна обрядовість бойків Закарпаття на початку XXI століття. *Народна творчість та етнологія*. 2015. № 4. С. 83–90. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/
14. Плахотнюк О. Етносвітогляд фольклорного танцю в мистецькому просторі сучасності. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, 2021. Вип. 35. Том 5. С. 4–8. URL: <http://www.aphn-journal.in.ua/35-5-2021>
15. Тимчула А. Народні танці бойків у календарній та родинно-побутовій обрядовості. *Вісник КНУКіМ. Серія «Мистецтвознавство»*. 2018. Вип. 38. С. 158–167. URL: <https://doi.org/10.31866/2410-1176.38.2018.141763>
16. Berest R., Plahotniuk O., Berest I. Dance movements and figures in ancient and modern choreographic culture of the population of the Hutsul region. *Materialele conferinței științifice naționale cu participare internațională (25 martie, 2022)*. Chișinău: CEP UPSC, Universitatea Pedagogică de Stat «Ion Creangă», 2022. № 2. Seria 24. Pp. 165–175. URL: <http://dir.upsc.md:8080/xmlui/handle/123456789/3714>

REFERENCES

1. Berest, R., & Berest, I. (2013). *Doradianski profesiini spilky Skhidnoi Halychyny ta yikh diialnist v haluzi kultury, osvity i dozvillia robotnytstva* [Pre-Soviet trade unions of Eastern Galicia and their activities in the field of culture, education and leisure of workers]. *Zbalansovanyi rozvytok turystychnykh rehioniv: natsionalnyi i svitovyi dosvid*. Lviv. Pp. 348–350. [in Ukrainian].
2. Berest, R. (1995). *Narysy istorii profspilkovoho rukhu v Zakhidnii Ukraini (1817–1939 rr.)* [Essays on the history of the trade union movement in Western Ukraine (1817–1939)]. Drohobych: Vidrozhennia. 136 s. [in Ukrainian].
3. Berest, R., & Kozak, H. (2014). *Istoriia Ukrainy: turystychni aspekty* [History of Ukraine: touristic aspects]. Lviv: Halytska vydavnycha spilka. 336 s. [in Ukrainian].

4. Bihus, O. (2011). *Stylovi osoblyvosti narodnoi khoreohrafichnoi kultury Prykarpattia* [Stylistic features of the folk choreographic culture of the Carpathians]. *Mystetstvoznavchi zapysky: zb. nauk. prats Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*. Kyiv: Milenium. Pp. 288–298. [in Ukrainian].
5. Boiko, O. (2005). *Khudozhnii obraz u narodno-stsenichnii khoreografii yak predmet mystetstvoznavchoho doslidzhennia* [Artistic image in folk stage choreography as a subject of art historical research]. *Kultura i suchasnist: almanakh*. Kyiv: DAKKKiM. Pp. 103–108. [in Ukrainian].
6. Verkhovynets, V. (1990). *Teoriia ukrainskoho narodnoho tantsiu* [Theory of Ukrainian folk dance]. Kyiv: Muzychna Ukraina, 149 s. [in Ukrainian].
7. Harasymchuk, R. (2008). *Narodni tantsi ukraintsiv Karpat* [Folk dances of Ukrainians of the Carpathians]. *U 2-kh kn. Kn. 2: Boikivski i lemkiivski tantsi*. Lviv: In-t narodoznavstva NAN Ukrainy. 318 s. [in Ukrainian].
8. Kaliievskiy, K., Berest, R. & Synieok, V. (2023). *Oratorske mystetstvo yak pedahohichna skladova vykladacha khoreohrafii* [Public speaking as a pedagogical component of a choreography teacher]. *Collection of scientific papers «SCIENTIA»*. Berlin, Germany. 5/30. Pp. 160–162. [in Ukrainian].
9. Kvetsko, O. (2021). *Avtentychnyi tanets yak osnovne dzherelo stvorennia khoreohrafichnoi postanovky* [Authentic dance as the main source of creating a choreographic production]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskiy zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Ivana Franka / [Red.-uporiad. M. Pantiuk, A. Dushniy, I. Zymomriia]*. Drohobych: Vydavnychiy dim «Helvetyka». Vyp. 35. Tom 2. Pp. 43–49. URL: <http://www.aphn-journal.in.ua/35-2-2021> [in Ukrainian].
10. Kvetsko, O. (2017). *Istorychna spadkoiemnist u zberezhenii folklornoho tantsiu etnohrafichnykh hrup Prykarpattia* [Historical continuity in the preservation of folk dance of the ethnographic groups of the Carpathians]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnogo universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriia: Mystetstvoznavstvo*. № 2. Pp. 44–51. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPUm> [in Ukrainian].
11. Kolomyichuk, O. (2016). *Sviato Stritennia u kalendarno-obriadovii praktytsi boikiv: khrystyianska tradytsiia i mifolohichni uiavlennia* [The Feast of the Assumption in the calendar and ritual practice of the Boiks: Christian tradition and mythological representations]. *Zapysky istorychnoho fakultetu*. № 27. S. 104–120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zif_2016_27_9 [in Ukrainian].
12. Kryvokhyzha, A. (2003). *Harmoniia tantsiu* [Harmony of dance]: *metod. posib*. Kirovohrad: RVTs KDPU im. V. Vynnychenka. [in Ukrainian].
13. Leno, T. (2015). *Vesilna obriadovist boikiv Zakarpattia na pochatku XXI stolittia* [Wedding rituals of the boys of Transcarpathia at the beginning of the 21st century]. *Narodna tvorchist ta etnolohiia*. № 4. Pp. 83–90. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/ [in Ukrainian].
14. Plakhotniuk, O. (2021). *Etnosvitohliad folklornoho tantsiu v mystetskomu prostori suchasnosti* [Ethnoview of folklore dance in the artistic space of modernity]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskiy zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Ivana Franka* Vyp. 35. Tom 5. Pp. 4–8. URL: <http://www.aphn-journal.in.ua/35-5-2021> [in Ukrainian].
15. Tymchula, A. (2018). *Narodni tantsi boikiv u kalendarnii ta rodynno-pobutovii obriadovosti* [Folk dances of boys in calendar and family rituals]. *Visnyk KNUKiM. Seriia «Mystetstvoznavstvo»*. Vyp. 38. Pp. 158–167 URL: <https://doi.org/10.31866/2410-1176.38.2018.141763> [in Ukrainian].
16. Berest, R., Plakhotniuk, O., & Berest, I. (2022). Dance movements and figures in ancient and modern choreographic culture of the population of the Hutsul region. *Materialele conferinței științifice naționale cu participare internațională (25 martie, 2022)*. Chișinău: CEP UPSC, Universitatea Pedagogică de Stat «Ion Creangă», № 2. Seria 24. Pp. 165–175. URL: <http://dir.upsc.md:8080/xmlui/handle/123456789/3714>

УДК 792(477):323.281(470:=161.2)]”18”(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-12>

Віталій СЛУЦЬКИЙ,
orcid.org/0000-0002-8514-1376

аспірант кафедри організації театральної справи імені І.Д. Безгіна
Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені Івана Карпенка-Карого
(Київ, Україна) SlutskiVS@gmail.com

УКРАЇНСЬКИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ ТЕАТР У БОРОТЬБИ З РЕПРЕСИВНОЮ ПОЛІТИКОЮ ЦАРСЬКОГО УРЯДУ

Український професійний театр в середині XIX століття фактично залишався єдиним джерелом культурного розвитку нації. Театральне мистецтво в той час розвивалось у несприятливих умовах, оскільки доводилось долати ряд причин, основною з яких була встановлена царським урядом цензура, яка в свою чергу не дозволяла грати високохудожній репертуар українських драматургів, який би зацікавив більшу кількість глядачів. Прийняті законодавчі акти XIX століття забороняли існування виключно українських труп та встановлювали умови для показу українських вистав, які користувались більшим попитом серед глядачів.

Мета статті полягає у вивченні історичних процесів становлення та розвитку українського професійного театру у часи репресивної політики царського уряду проти українства.

Українські актори були обмежені у творчому вираженні поглядів та у використанні українських культурних надбань. У зв'язку з цими подіями Львів став новим українським культурним центром. Марко Кропивницький, Іван Карпенко-Карий, Микола Садовський, Панас Саксаганський та Марія Заньковецька підняли на новий рівень український професійний театр у часи репресій царського уряду проти українства. В своїх виставах вони утверджували ідею непокореного та сильного українського народу. Політична історія українського театру детально розповідає про всі труднощі та свавільні обставини, з якими довелося боротися театру за право існування.

Театр корифеїв став золотим віком у становленні українського театру, оскільки саме в ці часи він набув мистецького розквіту, прославився геніальними театральними постановками, що несли в собі ідентичність українського народу та важливі ідеї. Головною ідеєю завжди залишалась незламність та велика сила українського народу.

Ключові слова: Український професійний театр, театр корифеїв, театральний рух, п'єса.

Vitalii SLUTSKYI,
orcid.org/0000-0002-8514-1376

Postgraduate Student at the Department of Theater Organization named after I.D. Bezgin
Kyiv National I.K. Karpenko-Karyi University of Theatre, Cinema and Television
(Kyiv, Ukraine) SlutskiVS@gmail.com

UKRAINIAN PROFESSIONAL THEATER IN THE FIGHT AGAINST THE REPRESSIVE POLICY OF THE TSARIST GOVERNMENT

Ukrainian professional theater in the middle of the nineteenth century actually remained the only source of cultural development of the nation. Theatrical art at that time developed in unfavorable conditions, as it had to overcome a number of reasons, the main of which was censorship established by the tsarist government, which in turn did not allow playing the highly artistic repertoire of Ukrainian playwrights, which would interest a larger number of viewers. The adopted legislative acts of the 19th century prohibited the existence of exclusively Ukrainian corpses and established conditions for showing Ukrainian performances, which were in greater demand among the audience.

The article is aimed at studying the historical processes of the formation and development of the Ukrainian professional theater during the repressive policy of the tsarist government against Ukrainians.

Ukrainian actors were limited in the creative expression of views and in the use of Ukrainian cultural heritage. In connection with these events, Lviv has become a new Ukrainian cultural center. Marko Kropyvnytsky, Ivan Karpenko-Kary, Mykola Sadovsky, Panas Saksagansky and Maria Zankovetska raised the Ukrainian professional theater to a new level during the repressions of the tsarist government against Ukrainians. In their performances, they affirmed the idea of an unruly and strong Ukrainian people. The political history of the Ukrainian theater tells in detail about all the difficulties and arbitrary circumstances that the theater had to fight for the right to exist.

The coryphaeus theater became the golden age in the formation of the Ukrainian theater, because it was in these times that it gained artistic prosperity, became famous for ingenious theatrical productions that carried the identity of the Ukrainian people and important ideas. The main idea has always remained the invincibility and great strength of the Ukrainian people.

Key words: Ukrainian professional theater, theater of luminaries, theatrical movement, play.

Постановка проблеми. Український професійний театр в середині XIX століття фактично залишався єдиним джерелом культурного розвитку нації. Театральне мистецтво в той час розвивалось у несприятливих умовах, оскільки доводилось долати ряд причин, основною з яких була встановлена царським урядом цензура, яка в свою чергу не дозволяла грати високохудожній репертуар українських драматургів, який би зацікавив більшу кількість глядачів. Прийняті законодавчі акти XIX століття забороняли існування виключно українських труп та встановлювали умови для показу українських вистав, які користувались більшим попитом серед глядачів. Українські актори були обмежені у творчому вираженні поглядів та у використанні українських культурних надбань. У зв'язку з цими подіями Львів став новим українським культурним центром. Марко Кропивницький, Іван Карпенко-Карий, Микола Садовський, Панас Саксаганський та Марія Заньковецька підняли на новий рівень український професійний театр у часи репресій царського уряду проти українства. В своїх виставах вони утверджували ідею непокореного та сильного українського народу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему становлення та розвитку українського професійного театру, зокрема питання цензури у виставах, пригнічення української культури висвітлювали у своїх дослідженнях М. Кропивницький, Л. Курбас, Г. Лужницький, Г. Куземська, І. Волошина. Досить різнобічно була розглянута історія утворення та діяльності українських театрів у дослідженні Я. Ісаєвича.

Мета даної публікації. Метою даного дослідження є вивчення історичних процесів становлення та розвитку українського професійного театру у часи репресивної політики царського уряду проти українства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Політична історія українського театру, коли її буде вивчено і написано – докладно розповідь, з якими винятковими труднощами та в обставинах якого свавілля боровся цей театр за право на існування.

Середина XIX століття стала моментом народження українського «побутового» театру та створення аматорських гуртків М. Кропивницького за участю І. Карпенко-Карого, М. П. Старицького та М. В. Лисенка. Вистави цих гуртків викликали і підтримували опозиційні русифікаторській політиці настрої серед різночинної української інтелігенції, виховуючи в ній народолюбиві і волелюбні ідеї. Царська поліція, зрозуміло, перебільшувала

значення цих гуртків, але здебільшого вона дала їм відповідну оцінку, результатом чого став «найвищий указ» від 18 травня 1876 року, який забороняє українське друковане слово, а «також різні сценічні вистави та читання малоросійською мовою» (Ісаєвич, 2001: 568).

Слідом за Емським указом, що проіснував три десятиліття, пішла низка інших законодавчих актів та інструкцій. Так, у 1881 році були прийняті зміни до цього указу, які мали, на перший погляд, пом'якшити положення п'ятирічної давності. Так, дозволено друкувати українські словники, але російським правописом, а також дозволені сценічні вистави та концерти українською мовою, але з низкою обмежень: українські п'єси піддавалися найсуворішій цензурі та українські вистави допускалися не інакше, як із російськими того ж вечора. Виключалося також існування виключно українських труп. Насправді це означало, що часом артисти мали зіграти одного вечора від 8 до 10 дій, причому російську п'єсу при порожньому залі. Крім того, до постановки заборонялися п'єси, в яких діяла інтелігенція (Новиков, 2007: 123).

Історик-емігрант Георгій Вернадський, син знаменитого академіка Вернадського, так оцінював роль цього документа: «Під впливом безрозсудних розпоряджень російського уряду, що стискували розвиток української мови та культури в межах Росії, центр українського руху після 1876 року перемістився до Західної України, яка тоді перебувала у складі Австро-Угорщини... Якби не було Емського указу 1876 року, то не було б для українців потреби у створенні австрійської «риденти» та осередком українського культурного руху був би Київ, а не Львів» (Сушко, 2013: 39).

У 1882 році у м. Єлисаветграді було створено український професійний театр під керівництвом Марка Кропивницького. Це було парадоксом на той час, оскільки здавалось, що це неможливо. Українські спектаклі та концерти відтепер дозволялися, але з обмеженнями: разом з українською п'єсою того ж вечора мала йти й російською мовою з такою ж кількістю дій! Проте на даний наказ місцева влада досить часто заплющувала очі. А в театрах його дотримувалися лише формально: грали «на вигляд» одноактний російський водевіль. Публіка ж приходила тоді, коли розпочиналася українська вистава...

Необхідність у певних поступках «місцевому населенню» тому й виникала, що постійно давалася взнаки потужна українська стихія. Велике поширення набув аматорський театральний рух. На українські спектаклі існувало соціальне замовлення – на них чекав глядач. У січні-лютому

1882 р., наприклад, трупа, яка була створена М. Кропивницьким та М. Садовським, представила Києву 17 українських п'єс лише за декілька тижнів! Представлені були такі п'єси: «Наталка Полтавка», «Назар Стодоля», «Сватання на Гончарівці», «Шельменко-денщик» та ін.

Трупа драматурга І. К. Тобілевича (Карпенко-Карого), що діяла у 1874–1876 роках започаткувала реалістичний побутовий театр в Єлисаветграді. 1881 рік став епохою розквіту національного театру, оскільки російський уряд скасував обмеження на постановку україномовних п'єс. Даний театр був, що не єдиною масовою українською установою, де щодуху гриміла рідна мова, яку не лише слухали, а якою й навчалися. Побутовий театр в своїх постановках висвітлював для публіки історичне минуле, вільне козацтво, гетьманську державу, та пробуджував у неї народну свідомість і опір до тотальної русифікації.

Український театр остаточно сформувався у 1882 р., в той час як до названої трупи увійшли люди великої акторської та драматичної сили – Марко Кропивницький, Михайло Старицький, Марія Заньковецька, брати Тобілевичі (Іван, Опанас та Микола. Тому цей професійний національний театр називають ще театром корифеїв (Ісаєвич, 2001: 603).

Серед акторів театру були вихідці з родини Тобілевичів: Іван Карпенко-Карий (актор та драматург), Панас Саксаганський (актор), Микола Садовський (актор) та Марія Садовська-Барілотті (акторка та співачка). Засновники театру корифеїв були не лише національно свідомими та жертвними людьми, а й добрими знавцями своєї справи, які вміли і не боялися відповідати на злободенні питання свого часу. Михайла Старицького, наприклад, дуже обурювало поширене на той час міщанське розуміння призначення театру як розважальної інституції. Не міг він також погодитися з тим, що у багатьох творах, що йшли на сцені, було спотворено не лише українську дійсність, а й моральну особу всього народу.

Цікаво, що перший український театр довгий час залишався найкращим – Кропивницький зумів підібрати людей так, що їхній талант не затмарював інших акторів, а доповнював їх. Російська публіка знала кожного на ім'я і не могла уявити виступ без одного з театральних талантів. Театр корифеїв в історії називають золотим віком українського театру у другій половині XIX століття (Кропивницький, 2004: 352).

Багатьох зі своїх акторів М. Кропивницький навчав особисто. Серед них згадані раніше П. Саксаганський та М. Садовський, а також

Ганна Затиркевич та Марія Заньковецька. Корифей-засновник навчав як вплинути на публіку, та як змусити глядача співпереживати героям постановки, в яких актори перетворювалися на найширший зміст цього слова. Внутрішній світ героїв театру, як казали сучасники, витісняє особистості самих акторів.

Про високий професіоналізм театру корифеїв свідчила насамперед постійна потреба виставляти не просто соціально-побутові п'єски та водевілі, а й складні музичні драми, опери, оперети, що вимагали неабиякої майстерності та наявності оперних солістів. Ролі-партії в операх «Наталка Полтавка», «Тарас Бульба», «Утопленця», «Різдвяна ніч», опереті «Енеїда» Миколи Лисенка, в операх «Запорожець за Дунаєм» Семена Гулака-Артемовського, «Катерина» Миколи Аркаса, «Роксолана» Дениса Січинського потребували професійної постановки голосу виконавців та непересічних природних вокальних даних. Однак і цей рубіж було успішно взято.

Театр корифеїв не мав суворого спрямування – у репертуарі були і трагедія, і комедія. Однак національні сцени завжди показували головне: хоч народ і залишався жebraком і пригнобленим, проте він залишився непокореним і живим. Російський уряд багато разів забороняв уявлення, а найсерйозніші твори цензори взагалі намагалися не пропускати на сцену. Комічні постановки пропускалися легко.

До найбільш відомих постановок театру відносяться: постановки «Запорожець за Дунаєм», «Катерина», «Галька», «Продана наречена» та гучна «Енеїда» І. Котляревського. Своєрідним бунтом та беззаперечною перемогою на сцені стала постановка «Ревізор» за п'єсою Миколи Гоголя українською мовою 1907 року. Домогтися дозволу на постановку і перекласти комедію зміг Садовський, він також грав роль Городничого. Театральні вистава була неймовірна, адже під час її виконання це була не лише акторська гра, вона була наповнена хорovým співом, виступами танцювальних ансамблів, сценами музичного та вокального характеру. Це було новим, не схожим ні на будь-який погляд на театр, який поставив тон його розвитку наступним поколінням (Новиков, 2007: 123).

Цікаво, що 1885 року театр розділився на дві паралельні групи – щоб реалізувати свій творчий потенціал у повною мірою, драматурги змушені були піти таким кроком. Частина колективу залишилася із засновником руху, частина пішла зі Старицьким. Трупа М. Садовського стояла на великій висоті акторської майстерності, знаючи

такі імена, як М. К. Заньковецька, Саксаганський, Затиркевич, Левицький та ін. Ця трупа славилася водночас і ретельністю постановок і гарною організованістю. Цілком природно, що саме керівнику цієї трупи визначено було історією стати засновником і, у певному сенсі, реформатором українського театру (Лужницький, 2004: 243).

Те, що робив театр Садовського було для свого часу величезним кроком уперед. Тут уперше починають культивувати сценічні форми європейського театру і в цьому основне історичне значення театру Садовського. Але підняти український театр на належну висоту, відкрити для нього найширші можливості, вивести його – в справжньому значенні слова – на широку дорогу міжнародного змісту, забезпечивши водночас розквіт його національних форм, – усе це змогла зробити лише Жовтнева революція. За часи управління театром Миколи Садовського, а саме у 1907 році театр отримав власну сцену в Києві, в той час Росія не часто дозволяла такі вільності. «Домом» для театру став орендований Троїцький народний дім (тепер оперети), де раніше виступала драматична трупа «Товариства грамотності». Саме за Садовського театр став по-справжньому народним. Вже не актори шукали глядача, а глядач – театр. До Києва почали з'їжджатися гро-

мадяни з усіх куточків імперії, а на виставу міг потрапити кожен, оскільки, будучи ідейним театралом, Садовський знизив ціну на квитки до мінімуму – значно нижчий, ніж у інших театрах (Антонович, 2001: 175).

На жаль, виблискував театр не довго – всього сім років, до початку Першої світової війни. Цими фатальними днями влада Російської імперії забрала всі українські театри, друковані видання та пункти торгівлі.

Висновки. Українське театральне мистецтво пережило складний період у своєму розвитку. Кожна епоха вносила свої модифікації, формуючи та вдосконалюючи театр. У другій половині XIX ст. в Україні посилювався аматорський театральний рух. Законодавчі акти того часу усіма силами намагалися утиснути український культурний рух та культурних діячів. Проте навіть за таких умов український театр продовжував своє життя та доносив до глядача українську драматургію, адже саме на українські вистави існував попит. Значний вклад у розвиток тогочасного українського професійного театру внесли Марко Кропивницький, Михайло Старицький, Марія Заньковецька, брати Тобілевичі (Іван, Опанас та Микола). Вони змогли підняти його до світового рівня культури, хоч в ті часи це здавалось неможливим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ісаєвич Я. Історія української культури у п'яти томах. Київ : Наук. думка, 2001. Т. 2 : Українська культура XIII – першої половини XVII століть. 847 с.
2. Новиков А.О. З історії українського театру. Київ: Центр учб. літ., 2007. 224 с.
3. Сушко Р., Левицький М. Хроніка нищення української мови. Київ, 2013. 80 с.
4. Кропивницький М. Антологія української драматургії. Київ: Мистецтво, 2004. 432 с.
5. Лужницький Г. Український театр. Наукові праці, статті, рецензії: зб. праць. Л., 2004. Т. 2.: Статті, рецензії. 360 с.
6. Антонович Д. Триста років українського театру, 1619 – 1919. Львів, 2001. 272 с.

REFERENCES

1. Isaievych Ya. (2001) Istoriiia ukrainskoi kultury u piaty tomakh. [History of Ukrainian culture in five volumes.] Kyiv : Nauk. Dumka. T. 2 : Ukrainska kultura KhIII – pershoi polovyny KhVII stolit, – Scientific thought, Ukrainian culture of the XIII – the first half of the XVII centuries/goal. 847 p. [in Ukrainian].
2. Novykov A.O. (2007) Z istorii ukrainskoho teatru. [From the history of the Ukrainian theater.] Tsentr uchb. lit., – Center for Educational Summer Ratura, 224 p. [in Ukrainian].
3. Sushko R., Levytskyi M. (2013) Khronika nyshchennia ukrainskoi movy. [Chronicle of the destruction of the Ukrainian language.], Kyiv 80 p. [in Ukrainian].
4. Kropyvnytskyi M. (2004) Antolohiia ukrainskoi dramaturhii. [Anthology of Ukrainian drama.] Mystetstvo, – Art, 432 p. [in Ukrainian].
5. Luzhnytskyi H. (2004) Ukrainskyi teatr. Naukovi pratsi, statyi, retsenzii: zb. prats. [Ukrainian Theater. Scientific works, articles, reviews: Sat. works.], T. 2.: Statti, retsenzii, – T. 2. Articles, reviews. 360 p. [in Ukrainian].
6. Antonovych D. (2001) Trysta rokiv ukrainskoho teatru, 1619 – 1919. [Three hundred years of Ukrainian theater, 1619–1919.], Lviv, 272 p. [in Ukrainian].

УДК 75.03:75.052(477) «19»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-13>

Ірина СОЛЯРСЬКА-КОМАРЧУК,
orcid.org/0000-0002-3229-9153
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
(Київ, Україна) *irasolarsky@gmail.com*

ВПЛИВ «СУВОРОГО СТИЛЮ» НА ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОЇ СТИЛІСТИКИ І.-В. ЗАДОРОЖНОГО

В полі зору даного дослідження постав «суворий стиль», котрий більшість вітчизняних дослідників вважають відгалуженням соцреалізму. В роботі акцентуються стилістичні, сюжетні особливості цього стилю доби хрущовської «відлиги», котрі розглядаються поза ідеологічною заангажованістю. Зазначається, що особистість мистця сильніша за будь-яку систему. Цей період (1945–1955) більшість науковців вважають часом зародження українського неофіційного мистецтва. В зв'язку із цим метою роботи стало з'ясування, які саме характеристики «суворого стилю» спонукали окремих митців, зокрема, І.-В. Задорожного, до пошуку індивідуальної манери, відмінної від методів та ідеології соцреалізму. Московські митці запропонували переглянути мистецтво 20-х – 30-х років, яке, як відомо, у кожній радянській республіці мало свої особливості. Це один із потужних аспектів, котрий спричинив інтерес у окремих художників до відродження національних мистецьких традицій. Згодом це приводить до пошуку власної художньої стилістики. Також «суворий стиль» став першою спробою в мистецтві заговорити «людською мовою». Портрети людей праці, довкілля, у творах митців «суворого стилю» отримали національний колорит, що фіксує інтерес художників до історії власного народу та пережитих ним трагедій. Таким чином, актуалізується феномен художнього мислення, носієм якого є мистець. Завдяки цьому забезпечується збереження та розвиток національної мистецької традиції, у функціонуванні якої задіяний світогляд народу. Етноархетипи отримують в мистецьких пошуках цікаві образно-пластичні трактування, адже зображення їх за допомогою метафор та символів формує авторську художню стилістику. Демонструванням такої закономірності є приклад із образом дерева, котрий в українському світогляді асоціюється з архетипом Роду, його славою та продовженням. В зв'язку із цим аналізуються зображення дерева на стіні скельного святилища у селі Буша, в іконографії народного образу Козака Мамая, картині-іконі М. Бойчука «Під яблунею», картині Тимофія Бойчука «Жінки біля яблуні» та у цілому ряді робіт І.-В. Задорожного. У роботах дослідників творчості цього мистця вказано, що зміна манери письма та формування властивої йому стилістики відбулась у 60-х роках, під впливом «суворого стилю». Художник багато приділяє темі війни, через яку розкриває трагедії втрат власного народу. Підтвердженням цього стала його знакова картина «Мої земляки» (1963–1965). Окрім сюжетів, «суворий стиль» дозволяє Задорожному користуватися площинністю, котра властива була вітчизняним як іконопису, так і примітиву. У його монументальних роботах відчутний вплив принципів М. Бойчука. Зокрема, синтез візантійсько-руських іконописних традицій з декоративізмом і символізмом народного примітиву. Сакралізація мистецької форми, яку використовує Задорожний, покликана через кожного персонажа продемонструвати могутню духовну силу українського народу. Як раз образи матері у вигляді зображень Оранти чи Матері та Сина у творчості мистця є апогеєм його осмислення єдності українського роду і його подальшої долі. Одна з останніх робіт майстра, написана після Чорнобильської катастрофи, «На вічній дорозі...» (1988), де знову ж Матір та Син, емоційно переживаються з роботою О. Новаківського «Святоюрська Мадонна» (1935). Образи Матері Богородиці виконані технічно у митців по різному, однак, символічний зміст засвідчив їх приналежність до однієї художньої традиції.

Ключові слова: національна художня традиція, художнє мислення, світогляд, метафора, архетип, М. Бойчук, монументальний стиль.

Iryna SOLIARSKA-KOMARCHUK,
orcid.org/0000-0002-3229-9153
Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Art Expertise
National Academy of Culture and Arts Managers
(Kyiv, Ukraine) *irasolarsky@gmail.com*

THE INFLUENCE OF THE “STRICT STYLE” ON THE FORMATION OF THE ARTISTIC STYLE OF I.-V. ZADOROZHNYI

This study focuses on the «strict style», which most domestic researchers consider to be an offshoot of socialist realism. The work emphasizes the stylistic and narrative features of this style of the Khrushchev Thaw, which are considered without

ideological bias. It is noted that the artist's personality is stronger than any system. This period (1945–1955) is considered by most scholars to be the time of the birth of Ukrainian unofficial art. In this regard, the purpose of the work was to find out what characteristics of the «strict style» prompted individual artists, in particular I.-V. Zadorozhnyi, to search for an individual style that was different from the methods and ideology of socialist realism. Moscow artists proposed to revisit the art of the 20s and 30s, which, as we know, had its own peculiarities in each Soviet republic. This is one of the powerful aspects that caused some artists to become interested in reviving national artistic traditions. Subsequently, this leads to the search for one's own artistic style. Also, the «strict style» was the first attempt in art to speak the «human language». Portraits of people of labor, the environment, in the works of artists of the «strict style» acquired a national flavor, which captures the artists' interest in the history of their own people and the tragedies they experienced. Thus, the phenomenon of artistic thinking, which is carried by the artist, is actualized. This ensures the preservation and development of the national artistic tradition, which is based on the worldview of the people. Ethno-archetypes receive interesting figurative and plastic interpretations in artistic searches, because their depiction with the help of metaphors and symbols forms the author's artistic style. The example of the image of a tree, which in the Ukrainian worldview is associated with the archetype of the Family, its glory and continuation, is a demonstration of this pattern. In this regard, the article analyzes the image of a tree on the wall of a rock sanctuary in the village of Busha, in the iconography of the folk image of Cossack Mamai, in M. Boichuk's painting-icon «Under the Apple Tree», Tymofii Boichuk's painting «Women by the Apple Tree», and in a number of works by I.-V. Zadorozhnyi. In the works of researchers of this artist's work, it is stated that the change in the manner of writing and the formation of his inherent style took place in the 60s, when the «strict style» was spreading. The artist devotes a lot of attention to the theme of war, through which he reveals the tragedies of the losses of his own people. This is evidenced by his iconic painting «My Countrymen» (1963–1965). In addition to the subjects, the «strict style» allows Zadorozhnyi to use the flatness that was characteristic of both Ukrainian iconography and primitive art. His monumental works are influenced by the principles of M. Boichuk. In particular, the synthesis of Byzantine-Russian iconographic traditions with decorative art and symbolism of folk primitives. The sacralization of the artistic form used by Zadorozhnyi is intended to demonstrate the powerful spiritual power of the Ukrainian people through each character. The images of the mother in the form of Oranta or Mother and Son in the artist's work are the culmination of his comprehension of the unity of the Ukrainian family and its future destiny. One of the last works of the master, painted after the Chernobyl disaster, «On the Eternal Road...» (1988), which again features the Mother and the Son, emotionally resonates with O. Novakivskiy's «Sviatoyurska Madonna» (1935). The artists' images of the Mother of God are technically executed differently, but the symbolic content testifies to their belonging to the same artistic tradition.

Key words: national artistic tradition, artistic thinking, worldview, metaphor, archetype, M. Boichuk, monumental style.

Постановка проблеми. «Суворий стиль» на сьогоднішній день в українському мистецтвознавстві потребує більшої пильності та дослідження. Не дивлячись на звинувачення у прихильності до пануючої радянської влади, він став першим важливим кроком до прагнення свободи – творчої, особистої, інтелектуальної. «Першою оприлюдненою ластівкою «відлиги» в українському мистецтві став «Суворий стиль», хоча цей напрям був радше компромісним, ніж революційним. Його можна вважати модифікацією соцреалізму при спробі звільнити мистецтво від зайвої бравурної пафосності тематичної картини» (Петрова, 2015; 19). Слід обережно приймати таке однозначне його розуміння, враховуючи, що тогочасна свідомість переживала це явище інакше. Нинішній знавець, котрий в умовах декомунізації оцінює художні здобутки радянського минулого, інтерпретує їх залежно від сучасного контексту. В такому випадку необхідна позиція абстрагування від контекстів взаємодії влади і митця, культурно-соціальних умов та ментального клімату. Не слід забувати, що якою б сильною не була система, особистість завжди перемагає, особливо, коли йдеться про мистців, у творчості яких талант стає інтуїцією «бачення» світу, людини, стосун-

ків і навіть шпарини «суворого стилю» стали для них можливістю для істини. Тому й вважає багато науковців саме 1946–1955 рр. часом зародження неофіційного мистецтва. «Те, як змінювалося офіційне мистецтво в післявоєнний період, добре демонструє такий його феномен, як «суворий стиль». Молоді митці 1960-х років практично всі пройшли цей етап незалежно від того, якого напряму набула їхня творчість пізніше (мова про Віктора Рижих, Олександра Дубовика, Віктора Зарецького, Ігоря Григор'єва та інших)» (Баршинова, 2019).

Аналіз досліджень. У процесі вирішення поставленої проблеми було використано ряд праць вітчизняних знавців мистецтва – О. Баршинової, О. Петрової, О. Дробот, Т. Журунової, О. Карпенко. Також використано дослідження в галузі історії (В. Березяк) та філософії (В. Дільтей).

Мета статті полягає у виявленні впливу творчих принципів «суворого стилю» на формування особливої художньої стилістики І.-В. Задорожного.

Виклад основного матеріалу. Прийнято вважати, що виникнення «суворого стилю» пов'язане з процесом хрущовської відлиги, коли офіційно відбулася критика культу Сталіна. Трагедія Дру-

гої світової війни, котра принесла лихо в кожную родину, стала для молоді тригером для творення бажаного нового, дійсно справедливого суспільства. Тому відбувається звернення до мистецтва 20-х – початку 30-х років, романтичного періоду існування держави, але кожна так звана радянська республіка мала свою мистецьку традицію та свої здобутки на початку ХХ ст. «Суворий стиль» дійсно має певні художні закономірності, але для багатьох регіональних мистців він став шляхом повернення до національної художньої традиції, до історії свого роду-народу, а, отже, шляхом пошуку власної образної мови. Таким чином, цей стиль, засуджений все таки владою у 1963 році, проявив своєрідність української, вірменської, московської (російської), естонської, латиської, литовської художніх традицій. Якщо міркувати про українських мистців, то «суворий стиль» був важливим для творчої молоді центральної та лівобережної України. Західноукраїнські художники, котрі потрапили до радянської реальності значно пізніше (1939, 1945) не пережили надзвичайно трагічних моментів фізичного нищення творчої інтелігенції, їм не потрібне було повернення до традиції та свободи вираження, вони самі стали цим джерелом для колег зі східних терен (Р. Сельський, К. Звіринський, Й. Бокшай).

Термін «суворий стиль» зазвичай пов'язують з ім'ям московського мистецтвознавця Олександра Каменського. Будучи лідером непокірних московських критиків і ідеологом молодих шістдесятників, Каменський став одним з авторів розвішування виставки «30 років МОРХа» у 1962 році (Москва) та її громадським захисником. За таку позицію потерпав від гонінь та бід. На вказаній виставці він запропонував глядачам «Оголену» Фалька, «Плотогонів» Андронова, «Натюрморт з чорною куркою» Васнецова. Проза життя замінила пафос соцреалізму. Формуються певні загальні характеристики «суворого стилю», за якими можна його ідентифікувати, але, водночас, завдяки певним ознакам, можна вказувати і регіональне походження подібних творів.

Головною темою напрямку стала праця, кризь яку ми бачимо зосереджені, часто сумні, обличчя робітників та селян. Ці люди пережили війну, як і митець, що їх зображував. В окремих випадках, в роботах українських або вірменських художників, відчутні й трагедії народу, геноциди (голодомор, різня), вони показані дуже тонко, мовою символів, зрозумілих тим, хто їх пережив. В межах напрямку відслідковується інтерес до портрету, і тут йдеться не тільки про зосередженість на праці, часто зображення нагадують ликі і власне

вони є правдою життя. Зображуючи працю, особливо селян, художники «суворого стилю» використовують місцевий колорит, що відображається в зображенні природи краю, характерних видів трудової діяльності, одязі. Представники московської школи любили зображати людей, що підкорюють природу – плотогони, геологи, працівники бурових вишок тощо.

До загальних особливостей «суворого стилю» слід також віднести окремі композиційні риси – міжперсональна роз'єднаність, фронтальна композиція дійових осіб, немов би розрахована на пильний погляд в очі глядачу, монументалізація. Також зазначають і узагальненість зображення, сплюснення простору, чітко наведені контури фігур, стилістична подібність до плакату, використання темного колориту. Усі ці особливості по різному осмислювалися та використовувалися регіональними митцям. Зокрема, в Естонії, де радянщина була незакорінена так глибоко, національно-романтичні традиції стали орієнтиром для мистців суворого стилю. В результаті, прояви останнього набували фольклорно-національного забарвлення. Характерним для цього регіону було й те, що у молодих естонських мистців швидко формувалися індивідуальні стилістичні характеристики, але за цих умов їм притаманний спільний принцип – експресивна, «прямовляюча» візуальна форма.

Зважаючи на це слід нагадати про важливість художнього мислення, котре власне й формує, підтримує та забезпечує розвиток національної мистецької традиції, адже кожен талановитий мистець зростає у світоглядному полі власного народу. Аналізуючи закономірності утворення світогляду, німецький мислитель В. Дільтей зазначив, що «реальність цього Я, інших людей і речей, що оточують нас, як і закономірні відносини між ними, утворюють основи життєвого досвіду та емпіричної свідомості, що виникає в ньому» (Дільтей, 2009; 152). Вчений звертає увагу, що всі світогляди, вирішуючи загадкові питання життя, керуються однаковим принципом: вони постають у якості чіткої системи, у котрій на основі одної картини світу вирішуються важливі питання про значення й сенс світу. Таким чином, формується ідеал – вище благо, основні принципи життя. В такому контексті слід наголосити про важливу роль метафори, котра стала первинним засобом трактування світу ще з часів архаїки, але не втратила своєї актуальності й до нині, широко використовуючись у художньому мисленні. Як мовна фігура, метафора, застосовується для порівняння одного предмету чи явища з іншими для стиліс-

тичного ефекту, але у художньому світі вона цінна як засіб трансляції сутності неоясненого через інші, використовуючи їх подібність чи контраст. Вперше про метафору заговорив Арістотель і з того часу вона стає предметом роздумів багатьох філософів. Зацікавленість пов'язана з тим, що вона – результат пізнавальної природи людського мислення. «Образна метафора виконує характеристичну функцію: означувальна (образна) метафора виконує завдання зі створення «невидимих світів» – внутрішнього ландшафту художника із калейдоскопом натяків, символів, аналогій, емоційних вражень» (Петрова, 2015; 103). Метафора в художньому світі стає широким полем прояву архетипів, в основі останніх, за К. Г. Юнгом, лежить певна праформа. Тому архетип це найдавніший праобраз. Цікаво, що архетип як праформа, постає перед мистцем як осяяння, без участі логічного мислення, адже художнє мислення має інші закономірності пізнання світу та його трактування. Слід наголосити на позиції Юнга, який вважав, що архетипи постають з глибин психічного джерела, яке власне й пов'язане з світоглядом певного народу. «Архетип – це тенденція формувати такі репрезентації мотиву, які можуть сильно різнитися в деталях, не втрачаючи основної структури. З архетипом може асоціюватися велике розмаїття символів» (Петрова, 2015; 102). Це твердження гарно підтверджує феномен неперервності художньої традиції, виробленої у віковичних глибинах певної етноментальності. До слова, символи відіграють велику роль у образотворенні, але метафора є первинною, забезпечуючи цілісність праформи чи першообразу. Як приклад, можна навести архетип роду, котрий часто передається через символ дерева, зокрема, в українській традиції він набуває власної іконографії. В такому значенні вперше дерево можна побачити, як вважають окремі дослідники, у найдавнішому скельному храмі України у с. Буша (Вінничина, Ямпільський р-н), у барельєфі на стіні скелі, датування її знаходиться у межах I–XVI ст. Цей скельний храм відкрив світу у 1883 році професор В. Антонович. На рельєфі зображене безлисте дерево, на одній з гілок якого сидить півень. Під деревом, схилившись, молиться людина. За нею на підвищенні стоїть величний олень. В центрі композиції, зверху, між рогами оленя і гіллям дерева – прямокутна рамка, в якій ще наприкінці XIX ст. простежувався напівстертий напис, котрий пояснював сюжет пам'ятки («Азм єсмь Миробог жрец Ольгов»). Одна з версій трактування зображення говорить, що це був храм Володарки Землі, яка діє в підземному світі, тому храм під-

земний. Олень – символ сили, що діє на поверхні землі, птах – символ вогню. Тобто разом можна побачити матеріальний символ Всесвіту. Інша, більш переконлива, яку висловлює та підтверджує дослідник В. Березяк, детально вивчивши історію села, топоніми, гідроніми, пов'язує зображення з трагічними подіями (спалення татарами до тла у 1524 р.), в результаті яких живою залишилась одна мешканка. Дослідник приходить до наступного трактування сюжету: «Зліва зображено «Дерево Життя». Воно змальовано схематично, без листя. Підкреслимо, що митцю вдалось звернути увагу дослідників пізніших часів на цю характерну особливість. Бушанське дерево відображає зворотню сторону буття – смерть. Адже на його мертвій, сухій гілці сидить півень, який уособлює собою душі загиблих мешканців містечка» (Березяк, 1994; 117). У центрі рельєфу ж зображено жінку Бушу, котра молиться за загиблі душі. «Жінка уособлює собою продовження людського роду, невмирущість і нездоланність життя» (Березяк, 1994; 117). Цікаво, що описане зображення до нині викликає різні трактування через збіг символів. У язичників півень був символом сонця, вогню, ранкової зорі, часто був задіяний у жертвопринесеннях, а олень – символ сходу сонця. Водночас, і олень, і півень входять в число християнських символів. Дослідник Березяк наводить цікавий факт про дерево: в цій частині Поділля, на кладовищах можна побачити хрести у вигляді дерева з обрубаним гіллям, які символічно перегукуються з Бушанським деревом на рельєфі. Неоднозначність ситуації щодо трактування зображення пояснюється тим, що в XVI ст. поруч з християнством побутувало язичництво, «поряд з офіційним християнським мистецтвом побутує мистецтво народне, підвалини якого закладались в часи дохристиянські» (Березяк, 1994; 117). Образ дерева згодом потрапляє у твори мистецтва християнського змісту.

Слід нагадати про ще один сакральний для українців твір, де в сюжеті присутнє дерево, Козак Мамай. Протягом кількох століть «Мамай» займали найпочесніші місця в оселях. Їх зображення вироблялися по всій Україні, від Карпат до Слобожанщини і Херсонщини. Образ «Козака Мамаю» був традиційним і майже без змін повторювався 200–300 років. Найдавніша зі збережених до нашого часу картин датується 1642 роком. В іконографії сюжету на задньому плані знаходиться дерево-дуб. Це дерево «стверджує довговічність народу, його невмирущість, безсмертність» (Клос, 2007). Тобто як і в попередньому сюжеті дерево уособлює рід, має зна-

чення Світового Дерева Життя, яке рясно прикрашало ужиткові предмети українців. Адже символ дерева здатний передати метафору єдності роду: коріння – минуле, стовбур – сучасне, крона – майбутнє.

Дерево-символ присутнє в картині-іконі М. Бойчука «Під яблунею» (мальована темперою по золоту на дошці), ймовірно датування 1912–1913 роки. Бойчука вважають засновником національної школи монументального мистецтва. «Сюжетний образ полотна глибоко символічний – навіяний образом «Плодючого дерева», «Садом» Григорія Сковороди, а тому містить у собі глибинний підтекст, що потребує прочитання в різних планах, охоплює цілий вузол художньо-естетичної та моральної проблематики. Картина «Під деревом» – це образ-символ, алегорія конкретної ідеї, а головне – програмний концепт» (Козирева, 2018). Картина з подібним сюжетом та значенням є і у брата М. Бойчук, Тимофія – «Жінки біля яблуні» (1920).

Із «суворого стилю» розпочинав свій нелегкий шлях геніальний український мистець І.-В. Задорожний (1921–1988), що також у своїй творчості широко використовував символ дерева як архетип роду-народу. Його «дерева», що присутні майже у всіх картинах, демонструють трагедію українського народу – пережитого геноциду, голодомору, та біль втрат Другої світової війни: «Самота» (1983). Але на інших роботах вони стають символами майбуття, продовження українського роду: «Вселенська вечерея» (1987–1988), «Весілля» (1965–1967), «Садкам цвісти» (1970), «Мамай» (1981–1982), «Хліб насущний» (1984–1985).

Виконуючи замовлену від влади роботу «Богдан Хмельницький залишає заручником кримському хану свого сина Тимоша» (1954), як вважає О. Карпенко, стався його світоглядний і творчий перелом, а не з «Моїх земляків» (1963–1965), як вважає дехто з мистецтвознавців. Дослідник міркує, що Задорожного чимось вразив вчинок Богдана – заради Батьківщини пожертвувати сином. «Цю національну якість він огранив, ніби алмаз і показав усьому світові: українці – не шароварні гречкосії, а великі воїни, здатні на величні вчинки. І як не розгледіли цербері тодішнього режиму в цьому сюжеті крамоли» (Карпенко, 2023)? Важливо, що козацька й татарська одіж, зброя предмети побуту виписані з ретельною точністю. Відчувається, що художник досягнув найвищого ступеня перевтілення в образ героя та перенесення в його час.

Тема війни, яка також є формальною прикметою «суворого стилю», у творчості Задорожного

отримала свій ракурс, ракурс болючої правди. Щоб позбутися болю війни, він розпочав у 60-х, коли вже проживав неподалік рідного Ржищева (поруч з Букринським плацдармом), на полотні переносити пережите. «Художник мав величезний досвід війни, тож міг би з чистим сумлінням спертися на нього, проте люди з цього великого яру біля Дніпра, вочевидь, знали про неї якусь іншу правду, ще страшнішу, ніж знав він» (Карпенко, 2023). Завдяки цьому спілкуванню мистець у 41 рік знову став українцем. Почав спілкуватися рідною мовою, яку привіз і до Києва. Колеги кепкували з нього, навіть поза очі стали називати націоналістом. Картина «Мої земляки» («На місці минулих боїв», 1963–1965) вийшла незвичайною, без парторгів, переможців соцзмагань. Вона, водночас, містить сум і надію, це «парад селянської перемоги над війною, безпросвітністю, голодом, руїною та стражданням» (Карпенко, 2023). На обрії – придніпровські крутосхили із зібраним жнивом, на передньому плані – молоденька яблунька із першими плодами, символ відновлення та надії. В центрі зображені люди, не колгоспні раби, а величні земляки, не зламані горем та працею. Тут є фронтовик на милицях, бабуся із саморобною ковінкою та художник з мольбертом. Вочевидь, це сам митець як частина свого роду. В очі кидаються обличчя-ликі темні та суворі, спрацьовані руки, котрі здатні творити майбутнє, а ще взуття, що здається приросло до ніг кожного персонажа. Контрастом до вказаних елементів земляків сприймається їх білий чистий одяг, що немов символізує дух народу, що попри гіркі втрати не зрадив вірі у силу любові та Творця. Подібний прийом з білим, як символом чистоти, притаманний роботі М. Бойчука «Молочниця», 1922 р. Картина «Мої земляки» змінила життя мистця та його родини, адже Задорожний опинився під наглядом влади. Картини не брали на виставки, а на купівлю накладена була негласна заборона.

Одним із вагомих здобутків І.-В. Задорожного стали монументальні твори, завдяки яким він реалізував народні традиції, а також мав змогу якось втікти від пильного «ока» системи. Творив він у різних містах і селах: для Київського університету він створив вітраж «Т. Г. Шевченко і народ», для палацу культури Кременчука – мозаїку «Моя Батьківщина», вітраж «Наша пісня – наша слава», вітраж «Намісто», мозаїку «Ніжність», розписи «Криничка», «Калинова сопілка» й інші у селі Калита на Київщині, вітраж «Космос», розпис «Народження технічної думки», металопластику «Робітничий хорал» у Павлограді, панно «Свято

Лади», gobелен «Кий» та пантеон поганських богів, виконаних для готелю «Либідь», оформлення Меморіального музею Михайла Коцюбинського в Чернівці.

Не має прямих доказів використання Задорожним творчих принципів М. Бойчука. За життя художника Бойчук ще вважався забороненим. Однак, вище описані спільні мотиви та їх символізм підштовхують до припущення, що Іван-Валентин продовжив та збагатив традиції бойчукістів. Відомо, що він багато читав, купував книги, досліджував мистецтво і, мабуть, не тільки народне – творчість О. Ганжі чи М. Приймаченко. Як вище зазначалось, М. Бойчук – засновник національної монументальної школи. У поняття монументального стилю «вкладає не так широкоформатне, масштабне за розмірами, як піднесене й величне щодо образності, значущості теми, філософсько-концептуальної наповненості етико-естетичної концепції» (Козирева, 2018). Саме такий принцип можна відслідкувати і в монументальних роботах І.-В. Задорожного.

Розмірковуючи про спадкоємність та відчуття єдності в художній традиції Бойчука та Задорожного, слід нагадати ще один спільний аспект – іконографічність. Як вважають знавці, індивідуальна творча місія Бойчука визріває в час творення вже згаданої роботи «Під яблуною» (1912–1913). «Адже саме тоді чітко окреслюється індивідуальна творча місія митця щодо створення національного монументального стилю шляхом синтезу візантійсько-руських іконописних традицій з декоративізмом і символізмом народного примітиву» (Козирева, 2018). Продовження таких принципів національного монументального стилю можна спостерігати і в роботах Задорожного. Якщо він зображує людей, чи то історичних персон – Добротвору, Марусю Чурай, Аттілу, математика Кондратюка, філософа Сковороду тощо, чи простих своїх земляків, то намагається розкрити їх духовний світ, велич людини, котра змогла досягнути суті своєї божественної природи. Автор подекуди використовує систему реєстрів подібно до житійних ікон (Фундатор кийської школи, іконописець Аліпій, 1981–1985; Аліпій, 1973–1975). Використання площинності, яка суперечить реалістичному живопису, також є відсилком до іконопису. Цей прийом автор використовує як засіб конструювання іншого світу і, відповідно, є потреба у незвичних законах просторового вирішення перспективи. «Він підійшов до сакралізації мистецької форми, коли усвідомив необхідність ідентифікації особистості з власним етносом, «націоналізації» творчості, – це період 1960–80-х років, коли в мистецтві активі-

зувався процес ототожнення художнього образу з народною культурною традицією» (Журунова, 2001; 45).

Апогеєм сакралізації, якщо оглядати сюжети творів Задорожного та їх героїв, слід вважати образ Матері. Кожна жінка-матір, котру зображував автор, наділена потужною духовною силою – чи в прийнятті горя, чи в моменті продовження життя, чи у настанові для сина: «Сину, збагати світ». Звичайно, що втрата власної матері у ранньому дитинстві та подальші поневіряння сироти, вплинули на особливе ставлення Івана-Валентина до жінки-матері. Однак, його власна історія переплітається із роздумами над сумною долею власного народу, і, в такому випадку, образ Матері стає багатозначним і найсильніше проявляється у вигляді Оранти («Чучинська Оранта», 1982). Емоційно насиченими є роботи із зображенням Матері та Сина, адже в них проявлене болюче відчуття і материнського болю за його нележку долю, і непохитна віра у його сили, котрі мають переобразити Світ («Богородиця», 1987; «Ластівки», 1985, «Сину, збагати світ», 1988). Нелегка доля українського народу, що в чергове постраждав після катастрофи на ЧАЕС, спонукала майстра створити твір «На вічній дорозі...» у 1988 році (повний напис на самому зображенні – «На вічній дорозі розіп'яті ми»). Робота монохромна, місцями синій колір, котрий є основним, згущується у чорний. У площинному форматі, такий прийом ще більше посилює емоційне враження. Чорна від горя Матір вкотре жертвує, точніше – офірує Сина. Зображена дорога подібна на зловісну тінь, зазіхаючу, відбираючу, немилосердну. Ця робота за силою емоцій, роздумів, пов'язаних з долею українців, надзвичайно перегукується з незавершеним образом «Матері Милосердя» (1935), який створював для собору Святого Юра у Львові інший вітчизняний геній, Олекса Новаківський. Знаково, що вказані твори – «Святоюрська Мадонна», «На вічній дорозі...», для обох митців стали підсумком попередніх творчих робіт над темою Богородиці (О. Новаківський), або ж Оранти (І.-В. Задорожний), їх формально-пластичних пошуків та образних рішень. Ці твори, що створені у різний час (1935, 1988), наділені експресією, проявленою у випадку О. Новаківського у силі лінії, у І.-В. Задорожного у силі пластики кольору. Архетип Матері, як основи продовження Роду, по різному проявився в іконографічних образах Богородиці-Оранти зазначених авторів, та, однак, засвідчив їх приналежність до одної художньої традиції.

Висновки. В умовах тоталітарної системи «суворий стиль» став потужним поштовхом для

молодих мистців до вивчення національних мистецьких традицій, світових художніх тенденцій, реалізації бажання віднайти власну образну систему та методи її втілення. Новаторські пластичні та сюжетні рішення спонукали українських художників до перегляду власної спадщини, осмислення історичної минувшини. Саме

за таких умов творчі пошуки І.-В. Задорожного перетворилися у самотню художню стилістику. Пізнаючи та реалізуючи світогляд свого народу, мистець занурюється у глибинні сенси, закликаючи, таким чином, своїх земляків до свободи, розвитку, творення, що не співпадало з радянською ідеологією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баршинова О. Вихід із тісняви. 1.09.2019. URL: <https://tyzhden.ua/vykhid-iz-tisniavy/> (дата звернення: 12.02.24 р.).
2. Березяк В.В. Бушанський скельний рельєф. *«Археологія»*. 1994. №3. С. 113–121.
3. Дільтей В. Типи світогляду і виявлення їх у метафізичних системах // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. Київ : Знання, 2009. С. 150–162.
4. Дробот О.А. Від натуралізму до новітньої інтерпретації прадавніх образів (Іван-Валентин Задорожний). *Вісник ХДАДМ*. 2009. № 5. С. 54–59.
5. Журунова Т. Побудована на дуалістичній рівновазі: До 80-річчя від дня народження І.-В. Задорожного. *Образотворче мистецтво*. 2001. № 2. С. 45–46.
6. Задорожний Іван-Валентин. URL: http://archive-uu.com/ua/profiles/ivan-valentin-zadorozhnyj/catalog/paintings_ivz (дата звернення: 12.02.24 р.).
7. Карпенко О. Іван-Валентин Задорожний: Створи собі клімат Совісті. 2023. URL: <https://uain.press/blogs/ivan-valentin-zadorozhnyj-stvori-sobi-klimat-sovisti-1286063> (дата звернення: 15.02.24 р.).
8. Клос А.І. Архетипічні образи Козака Мамає в системі вітчизняної військової підготовки. *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного ун-ту*. Запоріжжя : Просвіта, 2007. Вип. XXI. 560 с. URL: <https://svit.in.ua/stat/st33.htm> (дата звернення: 20.02.24 р.).
9. Козирева Т. Картина-ікона. 2018. URL: <https://day.kyiv.ua/article/taym-aut/kartyna-ikona> (дата звернення: 20.02.24 р.).
10. Петрова О. Третє Око : Мистецькі студії : Монографічна збірка статей / Ін-т проблем сучасного мистецтва НАМ України. Київ : Фенікс, 2015. 480 с.

REFERENCES

1. Barshynova O. (2019) Vykhid iz tisniavy. [A way out of the quagmire]. URL: <https://tyzhden.ua/vykhid-iz-tisniavy/> [in Ukrainian].
2. Bereziak V. (1994.) Bushanskyi skelnyi relief. [Bushansky rocky terrain] *«Arkheolohiia»*. «Archeologiya», № 3. 113–121. [in Ukrainian].
3. Diltei V. (2009) Typy svitohliadu i vyjavlennia yikh u metafizychnykh systemakh. [Types of worldview and their manifestation in metaphysical systems] *Filosofia: khrestomatiia (vid vytokiv do sohodennia): navch. posib. / za red. akad. HAN Ukrainy L.V. Huberskoho. Philosophy: a textbook (from the origins to the present): a textbook / edited by Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine L.V. Huberskyi*. 150–162. [in Ukrainian].
4. Drobot O. (2009) Vid naturalizmu do novitnoi interpretatsii pradavnykh obraziv (Ivan-Valentyn Zadorozhnyi). [From Naturalism to the Newest Interpretation of Ancient Images (Ivan-Valentyn Zadorozhny)] *Visnyk KhDADM*. Bulletin of the KhDADM, № 5. 54–59. [in Ukrainian].
5. Zhurunova T. (2001) Pobudovana na dualistychnii rivnovazi: Do 80-rihchia vid dnia narodzhennia I.-V. Zadorozhnoho. [Built on dualistic equilibrium: To the 80th anniversary of the birth of I.-V. Zadorozhny] *Obrazotvorche mystetstvo*. Fine arts, № 2. 45–46. [in Ukrainian].
6. Zadorozhnyi Ivan-Valentyn [Zadorozhny Ivan-Valentyn]. URL: http://archive-uu.com/ua/profiles/ivan-valentin-zadorozhnyj/catalog/paintings_ivz [in Ukrainian].
7. Karpenko O. (2023) Ivan-Valentyn Zadorozhnyi: Stvory sobi klimat Sovisti.
8. [Ivan-Valentyn Zadorozhnyi: Create a climate of Conscience]. URL: <https://uain.press/blogs/ivan-valentin-zadorozhnyj-stvori-sobi-klimat-sovisti-1286063> [in Ukrainian].
9. Klos A. (2007) Arkhetypichni obrazy Kozaka Mamaia v systemi vitchyznianoї viiskovoї pidhotovky. [Archetypal images of Cossack Mamai in the system of national military training] *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho derzhavnoho un-tu*. Scientific works of the historical faculty of Zaporizhzhya State University, XXI. URL: <https://svit.in.ua/stat/st33.htm> [in Ukrainian].
10. Kozyrivna T. (2018) Kartyna-ikona. [Picture-icon]. URL: <https://day.kyiv.ua/article/taym-aut/kartyna-ikona> [in Ukrainian].
11. Petrova O. (2015) Tretie Oko: Mystetski studii : Monohrafichna zbirka statei [Third Eye : Artistic Studies : A monographic collection of articles]. [in Ukrainian].

УДК 378.2(781)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-14>

Igor STEPANIUK,

orcid.org/0000-0001-9324-2655

кандидат мистецтвознавства,

старший викладач кафедри теорії, методики музичної освіти та інструментальної підготовки

Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

(Луцьк, Україна) GorikArtist@ukr.net

ВИСВІТЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ГАЛУЗІ ЗНАНЬ «КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО» В ЗБІРНИКУ МАТЕРІАЛІВ КОНФЕРЕНЦІЇ «ВОЛИНСЬКА ВЕСНА: ПЕРШІ ПАРОСТКИ НАУКИ»

Стаття розглядає організацію наукової діяльності здобувачів освіти галузі знань 02 «Культура і мистецтво» спеціальності 025 «Музичне мистецтво» у комунальному закладі вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради та висвітлення її результатів у збірнику матеріалів Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції «Волинська весна: перші паростки науки».

Згідно законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про фахову передвищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність» освітня галузь окреслює нові вимоги до здобувачів освіти. Сьогодні розвиток української професійної освіти, її змістове навантаження і організаційні форми неможливо розглядати поза межами світових тенденцій, які диктують загальноєвропейські цінності і стандарти, культурну глобалізацію та інтеграцію у світову систему професійної освіти.

Сучасний вчитель має бути не тільки фахово компетентним, високоінтелектуальним джерелом знань, але й особистістю, яка здатна організувати наукову дослідницько-пошукову роботу своїх вихованців. Освітньо-професійна програма для здобувачів освіти галузі знань 02 «Культура і мистецтво» спеціальності 025 «Музичне мистецтво» комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради в циклі загальної підготовки передбачає вивчення освітнього компонента «Організація наукової діяльності у галузі мистецтва», який сприяє формуванню багатьох загальних та спеціальних компетентностей.

Зокрема, в курсі передбачено, що випускники закладу набувають здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, генерування нових ідей, пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел; навичок міжособистісної взаємодії; навичок використання інформаційних і комунікаційних технологій.

Засвоєння освітнього компонента передбачає інтеграцію знань, умінь і навичок, набутих у ході вивчення педагогіки і психології, основ критичного мислення, теорії та методики музичного виховання, методики викладання музичного мистецтва та проходження деяких видів практики.

У процесі навчання здобувачі освіти отримують необхідний обсяг знань для подальшої реалізації себе в області наукових досліджень – підготовки доповідей, публічних виступів, написання тез і статей, самостійного виконання курсової роботи.

Ключові слова: *наукова діяльність, комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, здобувачі освіти, культура і мистецтво, збірник конференції «Студентська весна: перші паростки науки», публікації.*

Igor STEPANIUK,

orcid.org/0000-0001-9324-2655

Candidate of Art Studies,

Senior Lecturer at the Department of Theory, Methods of Music Education and Instrumental Training

Municipal Higher Educational “Lutsk Pedagogical College” of the Volyn Regional Council

(Lutsk, Ukraine) GorikArtist@ukr.net

COVERAGE OF THE RESULTS OF SCIENTIFIC ACTIVITY OF STUDENTS OF THE FIELD OF KNOWLEDGE “CULTURE AND ART” IN THE CONFERENCE PROCEEDINGS “VOLYN SPRING: THE FIRST SPROUTS OF SCIENCE”

The article examines the organization of scientific activity of students in the field of knowledge 02 «Culture and Art», specialty 025 «Musical Art» at the municipal higher education institution «Lutsk Pedagogical College» of the Volyn Regional Council and the coverage of its results in the collection of materials of the All-Ukrainian Student Scientific and Practical Conference «Volyn Spring: First Sprouts of Science».

In accordance with the laws of Ukraine «On Education», «On Higher Education», «On Professional Higher Education», «On Scientific and Scientific-Technical Activity», the educational sector defines new requirements for

students. Today, the development of Ukrainian vocational education, its content and organizational forms cannot be considered outside of global trends that dictate European values and standards, cultural globalization and integration into the global vocational education system.

A modern teacher should be not only a professionally competent, highly intellectual source of knowledge, but also a personality who is able to organize scientific research and development work of his or her students. The educational and professional program for applicants for education in the field of knowledge 02 «Culture and Art», specialty 025 «Musical Art» of the municipal institution of higher education «Lutsk Pedagogical College» of the Volyn Regional Council in the cycle of general training provides for the study of the educational component «Organization of Scientific Activity in the Field of Art», which contributes to the formation of many general and special competencies.

In particular, the course stipulates that graduates of the institution acquire the ability to think abstractly, analyze and synthesize, generate new ideas; search, process and analyze information from various sources; interpersonal skills; skills in the use of information and communication technologies. Mastering the educational component involves the integration of knowledge, skills and abilities acquired in the course of studying pedagogy and psychology, the basics of critical thinking, theory and methods of music education, methods of teaching music and some types of practice.

In the process of studying, students receive the necessary amount of knowledge for further realization of themselves in the field of scientific research – preparation of reports, public speeches, writing abstracts and articles, independent coursework.

Key words: scientific activity, municipal institution of higher education «Lutsk Pedagogical College» of the Volyn Regional Council, students, culture and art, conference proceedings «Student Spring: First Sprouts of Science», publications.

Постановка проблеми. Важливою складовою освітнього процесу в закладі вищої освіти є залучення здобувачів освіти до наукової діяльності. Уміння написання якісної наукової роботи приходить з досвідом і є результатом кропіткої праці.

На жаль, заклади загальної середньої освіти досить незначну увагу приділяють науковій діяльності школярів, надаючи перевагу написанню рефератів або створенню презентацій, де зазвичай використовуються матеріали із відкритих джерел: мережі Інтернет, зрідка – книжкових чи журнальних видань. Саме тому осередком для розвитку наукової діяльності молоді стає заклад вищої освіти, який дає можливість спробувати свої сили у написанні спочатку коротких тез, наукових статей, а згодом – курсових та дипломних робіт. Досить багато випускників продовжують свою наукову діяльність у подальшому житті, використовуючи отриманий досвід.

Аналіз досліджень. Теоретичні основи проведення наукових досліджень висвітлені у багатьох роботах українських вчених. Зокрема, вимоги до студентських науково-дослідних робіт детально описує Г. Цехмістрова (Цехмістрова, 2004); М. Ус розглядає процедуру залучення студентської молоді до наукової діяльності у закладі вищої освіти недержавної форми власності (Ус, 2012).

Мета статті – висвітлити процес залучення до наукової діяльності здобувачів освіти галузі знань 02 «Культура і мистецтво» спеціальності 025 «Музичне мистецтво» комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради шляхом написання тез до збірника конференції «Волинська весна: перші паростки науки».

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку освіти великого значення набуває питання залучення до наукових досліджень молодих науковців, які здатні використовувати інноваційні методи та прийоми, генерувати нові прогресивні ідеї. У комунальному закладі вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради створені всі умови для розвитку наукової діяльності здобувачів освіти.

Визначення поняття «наукова діяльність» знаходимо у термінологічному словнику, де воно трактується як «інтелектуальна творча діяльність, спрямована на отримання і виконання нових знань» (Термінологічний словник, 2014). Таким чином, заняття науковою діяльністю передбачає створення власного продукту на основі певного дослідження.

Для того, щоб навчити здобувачів освіти висловлювати власну думку, використовуючи наукову термінологію, викладачі коледжу залучають студентів до участі у різноманітних наукових конференціях, педагогічних читаннях, круглих столах, мистецтвознавчих пленерах, Днях науки, написання есе, тез, статей, і т.п.

«Волинська весна: перші паростки науки»: саме так називається щорічна Всеукраїнська студентська науково-практична конференція, у якій мають змогу брати участь здобувачі освіти із різних міст України. Навіть військовий стан не став завадою для його проведення. Зокрема, з початком повномасштабного вторгнення ворожих військ на територію нашої держави у 2022 році конференція відбувалася в дистанційному режимі, а здобувачі фахової, вищої та передвищої освіти зі всієї України отримали можливість надрукувати свої тези у збірнику матеріалів конференції.

Наукові керівники з числа викладачів коледжу спрямовують та консультують здобувачів освіти щодо правильного вибору теми для публікації, логічності викладу думки, коректування наукового стилю написання роботи. Здійснимо аналіз деяких публікацій із збірника матеріалів VII Всеукраїнської студентської науково-практичної онлайн-конференції «Волинська весна: перші паростки науки», яка відбулася 22 березня 2023 року у комунальному закладі вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради.

Матеріали конференції чітко структуровані за багатьма секціями:

- психолого-педагогічний супровід здобувачів освіти в умовах війни;
- проблеми сімейної та дошкільної педагогіки;
- актуальні проблеми та перспективи розвитку інклюзивної освіти;
- історико-педагогічні питання в контексті сьогодення;
- формування здоров'язбережувальної компетентності особистості;
- актуальні питання соціальної роботи;
- актуальні проблеми початкової освіти;
- психологічний вимір особистості;
- професійна освіта в умовах сьогодення.

Варто зазначити, що у конференції брала участь студентська спільнота усіх спеціальностей, проте зосередимо свою увагу виключно на публікаціях, які стосуються галузі знань 02 «Культура і мистецтво» спеціальності 025 «Музичне мистецтво» комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради.

Здобувачка освіти 41 ММ групи О. Вишневська висвітлила проблему морально-естетичного виховання молодших школярів з опорою на творчу спадщину українських композиторів-класиків (Вишневська, 2023: 148-151). Посилаючись на М. Красевич (Красевич, 2018) і Т. Іванцову (Іванцова, 2017), авторка тез сформулювала мету і завдання морально-естетичного виховання учнів початкової школи, дала визначення основного поняття. У публікації зосереджена увага на тому, наскільки важливим є використання на уроках мистецтва у початковій школі творів М. Лисенка, М. Леонтовича, К. Стеценка, Я. Степового, В. Косенка та багатьох інших українських композиторів; яку роль відіграє сприймання їх творів у вихованні морально-естетичних почуттів підрастаючого покоління.

Надзвичайно важливо, що у тезах авторка описала власний досвід роботи по формуванню морально-естетичних почуттів учнів початко-

вої школи, отриманий під час проведення уроків музичного мистецтва у ході проходження педагогічної практики. В тезах зауважено, що найбільше припали школярам до душі «Баркарола» М. Лисенка, «Колискова» Я. Степового, «Дощик» В. Косенка; неймовірні почуття викликав духовний гімн М. Лисенка «Боже великий, єдиний».

Публікація висвітлює основні методи роботи по залученню школярів до музикування на основі використання творів українських композиторів-класиків – це і участь у грі «Оркестр», де учні співають пісню, супроводжуючи власне виконання грою на шумових інструментах, і самостійна музична діяльність школярів з виконанням творчих завдань і т.п. Завершує тези логічний висновок, у якому підведено підсумок дослідження.

Цікавою є публікація здобувачки освіти 41ММ групи О. Пилипчук, адже у тезах піднімається питання використання музикотерапії у процесі роботи з учнями-підлітками (Пилипчук, 2023: 241-244). Авторка окрім того, що виклала факти позитивного впливу музики на людський організм, сформулювала методичні рекомендації щодо використання музичних творів для покращення психічного та ментального здоров'я. Серед форм застосування музикотерапії обрала активну та рецептивну музикотерапію, яка передбачає спільну діяльність вчителя та учнів у вигляді імпровізацій з використанням елементарних музичних інструментів, хорове виконання та пластичне інтонування.

Про те, як висвітлюються на уроках музичного мистецтва в початковій школі музично-національні традиції Західної України, зазначено у тезах здобувачки освіти 41ММ групи Т. Бусько (Бусько, 2023: 330-333). Ця тема є особливо актуальною зараз, коли іде боротьба за цілісність нашої держави, а деякі закордонні політики висловлюють негідні думки про національну ідентичність і територіальну приналежність Західно-Українських областей.

Авторка звертає увагу на те, що чинні підручники з мистецтва для початкової школи недостатньо висвітлюють музичну культуру Західної України, що вкрай негативно позначається на знаннях школярів.

Популяризація закарпатських пісень, народних танців, музичних інструментів, творчого доробку композиторів у значній мірі сприяє розвитку національно-патріотичного виховання підрастаючого покоління, тому вчителі музичного мистецтва обов'язково мають звернути увагу на те, щоб на уроках розглядалися народні традиції і звучали музичні твори із різних регіонів України.

Розвитку навичок музичної імпровізації як методу формування творчих здібностей молодших школярів присвячена стаття здобувачки освіти 41ММ групи Н. Костючик (Костючик, 2023: 431-435). Розвиток дитини як творчої особистості в значній мірі залежить від того, наскільки сприятлива атмосфера панує у закладі загальної середньої освіти і особливо на уроках музичного мистецтва. Вчитель, працюючи з учнями молодших класів, повинен мати у своєму арсеналі такий запас форм, методів і прийомів, які спонукають дитину до творчих проявів. Це і вокальні, і ритмічні імпровізації, створення віршованих текстів до музичних вправ, мелодизація імені, пластичне інтонування, театралізація казок, ритмодекламації, використання дитячих музичних інструментів і т.д.

Автори тез звертаються до багатьох тем, які можуть бути дотичними до музичного мистецтва. Зокрема, здобувачка освіти 21 ММ групи Н. Козловська у своїй публікації піднімає питання соціальних та психологічних чинників, які впливають на появу агресії у підлітків (Козловська, 2023: 614-616). З'ясовуючи причини неадекватної поведінки, дописувачка, узагальнюючи дослідження багатьох науковців, у тезах виокремлює різні типи і форми агресії, фактори, які провокують її виникнення.

Дана тема є надзвичайно актуальною, оскільки підлітковий вік був завжди у зоні психологічного ризику, а з початком повномасштабного вторгнення емоційні стани людей стали більш яскраво вираженими, що, у свою чергу, позначилося на поведінці старшокласників. Як працювати з такими учнями, які методи і прийоми використовувати, щоб змінити поведінку підлітка, можливо, знайде продовження у дослідженні в ході написання курсової роботи.

Суголосна попередній темі публікація здобувачки освіти 21 ММ групи Н. Ланової, яка висвітлює питання впливу війни на психологічне здоров'я дітей (Ланова, 2023: 622-625).

Посттравматичні стресові розлади (ПТСР) – поняття, яке ще донедавна було відоме здобувачам освіти тільки в теоретичному плані у ході вивчення

психолого-педагогічних освітніх компонентів. На жаль, сьогодні ми маємо змогу спостерігати його прояви у повсякденному житті. Разом з тим, кожен майбутній дипломований фахівець обов'язково має знати, як працювати з дітьми, у яких яскраво чи приховано виражені посттравматичні стресові розлади.

Творчості відомої української композиторки Б. Фільц присвячена стаття здобувачки освіти 31 ММ групи Р. Диса (Диса, 2023: 675-677). Дописувачка зосередила увагу на аналізі хорових творів композиторки. Зокрема, зробила детальний аналіз засобів музичної виразності таких творів, як «Дощик» та «Колискова», розглянула композиторські прийоми письма, інтонаційно-ритмічні побудови творів, зазначила труднощі, які можуть зустрічатися у ході розучування пісень зі шкільним хорошим колективом.

Наші випускники, продовжуючи навчання в інших закладах вищої освіти, вже мають певні навички у написанні наукових робіт. Досить часто вони надсилають свої наукові статті для публікації у збірнику матеріалів конференції. Зокрема, випускниця коледжу, а нині студентка Муз-51М групи спеціальності 025 «Музичне мистецтво» факультету культури та мистецтв Волинського національного університету імені Лесі Українки В. Арчибасова опублікувала тези, в яких висвітлила специфічні особливості розвитку джазової музики, починаючи від її походження та джерел до поширення на території України (Арчибасова, 2023: 654-656).

Висновки. Наукова діяльність є одним із найбільш важливих напрямків роботи КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради. Наразі вищезазначеним текстом проаналізовані публікації здобувачів освіти галузі знань 02 «Культура і мистецтво» спеціальності 025 «Музичне мистецтво» в збірнику конференції «Волинська весна: перші паростки науки» лише за 2023 рік. Якщо врахувати, що ця конференція проводиться щорічно, то за роки навчання у коледжі кожен бажаючий може вдосконалити свої здібності у написанні наукових робіт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арчибасова В. Специфіка джазу як стилю сучасного музичного мистецтва. Волинська весна: перші паростки науки: збірник матеріалів VII Всеукраїнської студентської науково-практичної онлайн-конференції (22 березня 2023 року КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради) / уклад. С. Марчук, І. Ковальчук. Луцьк: ПП Мажула Ю. М., 2023. 755 с. С. 654–656.
2. Бусько Т. Особливості висвітлення музично національних традицій західної України на уроках музичного мистецтва у початковій школі. Волинська весна: перші паростки науки: збірник матеріалів VII Всеукраїнської студентської науково-практичної онлайн-конференції (22 березня 2023 року КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради) / уклад. С. Марчук, І. Ковальчук. Луцьк: ПП Мажула Ю. М., 2023. 755 с. С. 330–333.

3. Вишневецька О. Морально-естетичне виховання учнів початкової школи на основі творчої спадщини українських композиторів-класиків. Волинська весна: перші паростки науки: збірник матеріалів VII Всеукраїнської студентської науково-практичної онлайн-конференції (22 березня 2023 року КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради) / уклад. С. Марчук, І. Ковальчук. Луцьк: ПП Мажула Ю. М., 2023. 755 с. С. 148–151.

4. Диса Р. Стилістичні особливості музичного письма Богдани Фільц. Волинська весна: перші паростки науки: збірник матеріалів VII Всеукраїнської студентської науково-практичної онлайн-конференції (22 березня 2023 року КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради) / уклад. С. Марчук, І. Ковальчук. Луцьк: ПП Мажула Ю. М., 2023. 755 с. С. 675–677.

5. Іванцова Т. Морально-естетичне виховання молодших школярів у процесі вивчення казок на уроках літературного читання. Актуальні проблеми текстотворення у лінгводидактичній та мистецтвознавчій площинах: збірник наукових праць. 2017. С. 114–118.

6. Козловська Н. Соціально-психологічні чинники агресивної поведінки підлітків. Волинська весна: перші паростки науки: збірник матеріалів VII Всеукраїнської студентської науково-практичної онлайн-конференції (22 березня 2023 року КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради) / уклад. С. Марчук, І. Ковальчук. Луцьк: ПП Мажула Ю. М., 2023. 755 с. С. 614–616.

7. Костючик Н. Розвиток навичок музичної імпровізації в контексті формування творчої особистості учнів початкових класів. Волинська весна: перші паростки науки: збірник матеріалів VII Всеукраїнської студентської науково-практичної онлайн-конференції (22 березня 2023 року КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради) / уклад. С. Марчук, І. Ковальчук. Луцьк: ПП Мажула Ю. М., 2023. 755 с. С. 431–435.

8. Красевич М. Використання народної пісні як засіб морально-естетичного виховання учнів. Новини науки та прикладні наукові розробки: зб. наук. праць «ЛОГОС» з матеріалами міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 28 жовтня 2018 р. Обухів: Друкарня ФОП Гуляєва В.М., 2018. Т. 1. С. 12.

9. Ланова Н. Вплив війни на психологічне здоров'я дітей. Волинська весна: перші паростки науки: збірник матеріалів VII Всеукраїнської студентської науково-практичної онлайн-конференції (22 березня 2023 року КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради) / уклад. С. Марчук, І. Ковальчук. Луцьк: ПП Мажула Ю. М., 2023. 755 с. С. 622–625.

10. Пилипчук О. Особливості використання музикотерапії у процесі роботи із школярами підліткового віку. Волинська весна: перші паростки науки: збірник матеріалів VII Всеукраїнської студентської науково-практичної онлайн-конференції (22 березня 2023 року КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради) / уклад. С. Марчук, І. Ковальчук. Луцьк: ПП Мажула Ю. М., 2023. 755 с. С. 241–244.

11. Термінологічний словник з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти / авт. кол.: Є. Р. Чернишова, Н. В. Гузій, В. П. Ляхоцький [та ін.]; за наук. ред. Є. Р. Чернишової; Держ. вищ. навч. заклад «Ун-т менедж. освіти». Київ: ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 2014. 230 с. С. 102.

12. Ус М. Ф. Наукова діяльність в університеті нового типу – основа якісної освіти. Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Випуск 2 (12), 2012. С. 15–26.

13. Цехмістрова Г.С. Основи наукових досліджень. Навчальний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2004. 240 с.

REFERENCES

1. Archybasova V. (2023) Spetsyfika dzhazu yak styliu suchasnoho muzychnoho mystetstva [The specificity of jazz as a style of contemporary music] Volynska vesna: pershi parostky nauky: zbirnyk materialiv VII Vseukrainskoi studentskoi naukovopraktychnoi onlain-konferentsii (22 bereznia 2023 roku KZVO «Lutskiy pedahohichnyi koledzh» Volynskoi oblasnoi rady) / uklad. S. Marchuk, I. Kovalchuk. Lutsk: PP Mazhula Yu. M., 2023. 755 s. S. 654–656 [in Ukrainian].

2. Busko T. (2023) Osoblyvosti vysvitleniya muzychno natsionalnykh tradytsii zakhidnoi ukrainy na urokakh muzychnoho mystetstva u pochatkovii shkoli. [Peculiarities of coverage of musical national traditions of western Ukraine in primary school music lessons]. Volynska vesna: pershi parostky nauky: zbirnyk materialiv VII Vseukrainskoi studentskoi naukovopraktychnoi onlain-konferentsii (22 bereznia 2023 roku KZVO «Lutskiy pedahohichnyi koledzh» Volynskoi oblasnoi rady) / uklad. S. Marchuk, I. Kovalchuk. Lutsk: PP Mazhula Yu. M., 2023. 755 s. S. 330–333. [in Ukrainian].

3. Vyshnevskaya O. (2023) Moralno-estetychne vykhovannia uchniv pochatkovoii shkoly na osnovi tvorchoi spadshchyny ukrainskykh kompozytoriv-klasykiv. [Moral and aesthetic education of primary school students based on the creative heritage of Ukrainian classical composers]. Volynska vesna: pershi parostky nauky: zbirnyk materialiv VII Vseukrainskoi studentskoi naukovopraktychnoi onlain-konferentsii (22 bereznia 2023 roku KZVO «Lutskiy pedahohichnyi koledzh» Volynskoi oblasnoi rady) / uklad. S. Marchuk, I. Kovalchuk. Lutsk: PP Mazhula Yu. M., 2023. 755 s. S. 148–151 [in Ukrainian].

4. Dysa R. (2023) Stylistychni osoblyvosti muzychnoho pysma Bohdany Filts. [Stylistic features of Bohdana Filts' musical writing]. Volynska vesna: pershi parostky nauky: zbirnyk materialiv VII Vseukrainskoi studentskoi naukovopraktychnoi onlain-konferentsii (22 bereznia 2023 roku KZVO «Lutskiy pedahohichnyi koledzh» Volynskoi oblasnoi rady) / uklad. S. Marchuk, I. Kovalchuk. Lutsk: PP Mazhula Yu. M., 2023. 755 s. S. 675–677 [in Ukrainian].

5. Ivantsova T. (2017) Moralno-estetychne vykhovannia molodshykh shkoliariv u protsesi vyvchennia kazok na urokakh literaturnoho chytannia. [Moral and aesthetic education of junior schoolchildren in the process of studying fairy tales in literary reading lessons]. Aktualni problemy tekstotvorennya u lnhvodydaktychnii ta mystetstvovnavchii ploshchynakh: zbirnyk naukovykh prats. 2017. S. 114–118 [in Ukrainian].

6. Kozlovska N. (2023) Sotsialno-psykholohichni chynnyky ahresyvnoi povedinky pidlitkiv. [Social and psychological factors of aggressive behavior of adolescents]. Volynska vesna: pershi parostky nauky: zbirnyk materialiv VII Vseukrain-

skoi studentskoi naukovo-praktychnoi onlain-konferentsii (22 bereznia 2023 roku KZVO «Lutskiyi pedahohichnyi koledzh» Volynskoi oblasnoi rady) / uklad. S. Marchuk, I. Kovalchuk. Lutsk: PP Mazhula Yu. M., 2023. 755 s. S. 614–616 [in Ukrainian].

7. Kostiuchyk N. (2023) Rozvytok navychok muzychnoi improvizatsii v konteksti formuvannia tvorchoi osobystosti uchniv pochatkovykh klasiv. [Development of musical improvisation skills in the context of forming the creative personality of primary school students]. Volynska vesna: pershi parostky nauky: zbirnyk materialiv VII Vseukrainskoi studentskoi naukovo-praktychnoi onlain-konferentsii (22 bereznia 2023 roku KZVO «Lutskiyi pedahohichnyi koledzh» Volynskoi oblasnoi rady) / uklad. S. Marchuk, I. Kovalchuk. Lutsk: PP Mazhula Yu. M., 2023. 755 s. S. 431–435 [in Ukrainian].

8. Krasevych M. (2018) Vykorystannia narodnoi pisni yak zasib moralno-estetychnoho vykhovannia uchniv. [Using folk songs as a means of moral and aesthetic education of students]. Novyny nauky ta prykladni naukovi rozrobky: zb. nauk. prats «ΛΟΓΟΣ» z materialamy mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Lviv, 28 zhovtnia 2018 r. Obukhiv: Drukarnia FOP Hulciaeva V.M., 2018. T. 1. S. 12. [in Ukrainian].

9. Lanova N. (2023) Vplyv viiny na psykholohichne zdorovia ditei. [The impact of war on children's psychological health]. Volynska vesna: pershi parostky nauky: zbirnyk materialiv VII Vseukrainskoi studentskoi naukovo-praktychnoi onlain-konferentsii (22 bereznia 2023 roku KZVO «Lutskiyi pedahohichnyi koledzh» Volynskoi oblasnoi rady) / uklad. S. Marchuk, I. Kovalchuk. Lutsk: PP Mazhula Yu. M., 2023. 755 s. S. 622–625 [in Ukrainian].

10. Pylypchuk O. (2023) Osoblyvosti vykorystannia muzykoterapii u protsesi roboty iz shkoliaramy pidlitkovoho viku. [Peculiarities of using music therapy in the process of working with adolescent students]. Volynska vesna: pershi parostky nauky: zbirnyk materialiv VII Vseukrainskoi studentskoi naukovo-praktychnoi onlain-konferentsii (22 bereznia 2023 roku KZVO «Lutskiyi pedahohichnyi koledzh» Volynskoi oblasnoi rady) / uklad. S. Marchuk, I. Kovalchuk. Lutsk: PP Mazhula Yu. M., 2023. 755 s. S. 241–244 [in Ukrainian].

11. Terminolohichnyi slovnyk z osnov pidhotovky naukovykh ta naukovo-pedahohichnykh kadriv pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity (2014) [Terminology Dictionary on the Basics of Training of Scientific and Scientific-Pedagogical Personnel of Postgraduate Pedagogical Education]. / avt. kol.: Ye. R. Chernyshova, N. V. Huzii, V. P. Liakhotskyi [ta in.]; za nauk. red. Ye. R. Chernyshovoi; Derzh. vyshch. navch. zaklad «Un-t menedzh. osvity». Kyiv: DVNZ «Universytet menedzhmentu osvity», 2014. 230 s. S. 102 [in Ukrainian].

12. Us M. F. (2012) Naukova diialnist v universyteti novoho typu – osnova yakisnoi osvity. [Scientific activity at a new type of university is the basis of quality education]. Visnyk Skhidnoevropeiskoho universytetu ekonomiky i menedzhmentu. Vypusk 2 (12), 2012. S. 15–26 [in Ukrainian].

13. Tsekhmistrova H.S. (2004) Osnovy naukovykh doslidzen. [Fundamentals of scientific research]. Navchalnyi posibnyk. Kyiv: Vydavnychi Dim «Slovo», 2004. 240 s. [in Ukrainian].

Олексія СУК,

orcid.org/0009-0009-2160-1597

*творча аспірантка кафедри композиції, інструментовки та музично-інформаційних технологій
Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського
(Київ, Україна) alexia.suk@gmail.com*

СПЕЦИФІКА ІНТЕГРАЦІЇ ЛЮДСЬКОГО ГОЛОСУ В ЕЛЕКТРОАКУСТИЧНІЙ КОМПОЗИЦІЇ

Основним матеріалом дослідження стали вокально-електронні твори трьох митців: італійського композитора Луїджі Ноно «La fabbrica illuminata» (1964 р.), сучасної української композиторки Алли Загайкевич, «Дихати» (2003 р.) і «Місто» (2017 р.) та твір авторки статті «Світання» (2023 р.). Особливістю наведених творів є поєднання електронного та вокального тембрів, різноманітні підходи до роботи з синтезом електронної партії, артикуляційні експерименти, які зустрічаються в різних проявах у кожному з творів. У цих композиціях використані сучасні вокальні прийоми та техніки, які утворюють специфічні сонористичні ефекти і сполучаються з електронною складовою, включаючи в себе риси переважно інструментального характеру.

У статті наведено особливості взаємозв'язку новітніх вокальних прийомів із електронними технологіями, розглянуто вплив виконавського вкладу на розвиток композиційних пошуків, здійснено порівняльний аналіз творів в аспекті творчого художнього і технологічного задуму та його втілення, за допомогою використання електроакустичних засобів з акустично вокальним музичним матеріалом, обґрунтовано концептуальне використання вокальних прийомів, що надають змогу розширювати композиційні можливості фактурної тканини. Водночас виявлено вплив фонетичних вокальних експериментів композиторів на інтеграцію з електроакустичними знахідками, а також способи їх реалізації на основі здобутків (зокрема, наукових) у сфері вокально-електронної музики.

Поєднання таких методів роботи над вокальною партією, у зв'язку з неухильним і різнобічним розвитком електронних технологій, на даний момент вбачається актуальним, як у власне музично-творчому, так і в науково-технологічному аспектах. Отже, дослідження вказаної проблематики висвітлює основні напрямки роботи з електроакустичною композицією на прикладі творів, написаних у різний час композиторами, які залучають актуальні музично-технічні тенденції та засоби, об'єднуючи їх із власним авторським баченням у своїй творчій практиці.

Метою статті є виявлення специфіки та варіантів застосування експериментальних звучань і визначення принципів інтеграції сучасних вокальних засобів та електронної складової музичної композиції за допомогою порівняльного аналізу вказаних творів.

Наукова новизна полягає, насамперед, в обраному ракурсі дослідження, що передбачає порівняльний опис творів одного складу з різними концептуальними підходами, які розглядаються з позицій виявлення спільних та індивідуальних ознак музичного мислення, особливостей використання композиторських технік і комп'ютерних технологій, а також сучасних прийомів у написанні вокальної партії, що мають безпосередній вплив на реалізацію творчих задумів у контексті електроакустичної композиції. Зокрема, наведено аналіз власного твору в авторському вокальному виконанні, як приклад практичного застосування існуючих та оригінальних методів роботи з експериментальними вокальними техніками та їх інтеграцією з електроакустичною партією.

Ключові слова: вокальні техніки, електронна музика, виконавство, композиція, тембр, електроакустика.

Oleksia SUK,

orcid.org/0009-0009-2160-1597

*Creative Postgraduate Student at the Department of Composition,
Instrumentation and Music Information Technologies
Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine
(Kyiv, Ukraine) alexia.suk@gmail.com*

SPECIFICS OF HUMAN VOICE INTEGRATION IN ELECTROACOUSTIC COMPOSITION

The main material of the study is vocal and electronic works by three artists: Italian composer Luigi Nono's "La fabbrica illuminata" (1964), contemporary Ukrainian composer Alla Zahaykevych's "To Breathe" (2003) and "The City" (2017), and the author's work "The Dawn" (2023). The peculiarity of these works is the combination of electronic and vocal timbres, various approaches to working with the synthesis of the electronic part, and articulation experiments that occur in different manifestations in each of the works. Modern vocal techniques and methods that create specific

sonorous effects and combine with the electronic component, including features of a predominantly instrumental nature, are used in these compositions.

The article presents the peculiarities of the relationship between the latest vocal techniques and electronic technologies, considers the influence of the performer's contribution on the development of compositional searches, conducts a comparative analysis of the works in terms of creative artistic and technological intent and its realization, through the use of electroacoustic means with acoustic vocal musical material, and substantiates the conceptual use of vocal techniques that make it possible to expand the compositional possibilities of the texture fabric. At the same time, the influence of phonetic vocal experiments of composers on the integration with electroacoustic findings, as well as ways of their realization based on achievements (in particular, scientific ones) in the field of vocal-electronic music are revealed.

The combination of such methods of working on a vocal part, in connection with the steady and versatile development of electronic technologies, is currently considered relevant both in the actual musical and creative, as well as in scientific and technological aspects. Thus, the study of this issue highlights the main directions of work with electroacoustic composition on the example of works written at different times by composers who involve current musical and technical trends and means, combining them with their own author's vision in their creative practice.

The **purpose** of the article is to identify the specifics and variants of the use of experimental sounds and to determine the principles of integration of modern vocal means and the electronic component of a musical composition through a comparative analysis of these works.

The **scientific novelty** lies, first of all, in the chosen research perspective, which involves a comparative description of works of the same composition with different conceptual approaches, which are considered from the standpoint of identifying common and individual features of musical thinking, peculiarities of using compositional techniques and computer technologies, as well as modern techniques in writing a vocal part, which have a direct impact on the realization of creative ideas in the context of electroacoustic composition. In particular, the author analyzes his own work in the author's vocal performance as an example of the practical application of existing and original methods of working with experimental vocal techniques and their integration with an electroacoustic part.

Key words: vocal techniques, electronic music, performance, composition, timbre, electroacoustics.

Постановка проблеми. Нині можливості людського голосу і варіанти їх художнього втілення в різноманітних задумах композитора сягають широких масштабів, водночас експерименти з електронними музичними засобами стрімко набирають обертів. Вивчаючи сучасні композиторські техніки, особливу увагу викликають твори, де відбувається робота з електроакустичними властивостями, адже задіяння електронних технологій суттєво впливає на створення змішаних фактурних елементів та інших параметрів, що формують нові тембральні звучання. Дослідження індивідуальності голосового апарату людини у синтезі з електронними технологіями становлять вагомую частину в області композиторських пошуків, починаючи з середини ХХ століття і дотепер. Способи наслідування та зв'язку між різними характеристиками, наприклад, акустичного інструментального та вокального тембрів з різноманітними електронними засобами утворюють невичерпний потенціал для розгляду і подальшої композиторської та виконавської творчості.

Відомо, що «естетичні засади європейської електроакустичної музики загалом і української зокрема формувалися під впливом естетико-технологічних концепцій мистецтва футуризму та інших споріднених теорій нового музичного мистецтва на межі ХІХ–ХХ століть» (Загайкевич, 2015: 76). У подальшому, в зарубіжній та українській вокальній музиці розвивається своєрідний голосовий звуковий «словниковий запас»,

який зазвичай виходить за рамки традиційного звуковидобування та основних загальноприйнятих тенденцій, пов'язаних з академічним співом. Зокрема, особливий інтерес в останні десятиліття викликають можливості застосування в електронному звучанні вокальних елементів та підкреслення у вокальних партіях, загалом невластивого їм, інструментального начала; і навпаки – передача характерних «голосових» можливостей різних акустичних інструментів, спеціальні пошуки незвичних артикуляційних і тембрових властивостей, винаходячи певний взаємозв'язок специфічних тембральних ознак у звуках різного походження.

Мета статті полягає у дослідженні електроакустичної музики та впливу сучасних електронних технологій на задум твору, розвиток новітніх вокальних прийомів, виконавську складову та тембральні характеристики, що виникають у поєднанні голосу та електронного звучання і синтезу. Актуально розкрити ці особливості за допомогою порівняльного аналізу на прикладах творів написаних у різний час, прослідкувавши генезу розвитку та взаємозв'язок вокальної складової з електронними композиційними засобами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Оскільки сучасні композиторські підходи подекуди потребують належної технічної адаптації, з'являються відповідні електронні винаходи та ідеї для реалізації нових завдань. Наведемо декілька прикладів з наукових розробок остан-

нього десятиліття, що пропонують удосконалені методи роботи з голосом за допомогою електронних технологій.

Композиторка та співачка, резидентка відділу мистецьких досліджень IRCAM¹ Марта Джентілуччі, разом із Люком Ардайоном і Марко Ліуні з групи звукового аналізу та синтезу університету Сорбонни у 2018 році опублікували наукову роботу, де представлені результати їх досліджень над «параметричним контролем викривлення співочого голосу» (Gentilucci et al., 2018). Мова йде про пристрій, що працює в режимі реального часу, який дозволяє маніпулювати і регулювати «грубість» голосу та посилювати такі вокальні ефекти як фрай² чи вокальна мультифоніка³. Це надає змогу, при роботі композитора з академічним вокалістом, адаптувати звучання його звичайного тембру при співі через програмний інструмент без зайвих зусиль голосових зв'язок. Відомо, що сучасні вокальні прийоми, так звані «розширені техніки», якими користуються композитори вже багато десятиліть, потребують певної підготовки вокаліста, але навіть володіючи необхідними навичками співу в експериментальних техніках, багато прийомів залишаються недостатньо стабільними у виконанні. Адже існують фізичні обмеження голосових зв'язок, які не дозволяють у повній мірі виконати певний задум композитора з довгою тривалістю ефекту, чи при швидкому переході з однієї вокальної техніки на іншу, в залежності від природної обмеженості діапазону. Тобто, ці додаткові вокальні прийоми посилюються за допомогою цифрової обробки голосу під час виступу, і дана технологія відкриває нову перспективу на модифікацію людського голосу через комп'ютерну обробку живого сигналу.

Ще одним прикладом дослідження є робота Ніколаса Обіна, він є одночасно викладачем в Університеті Сорбонна і дослідником у лабораторії науки та технологій музики і звуку в IRCAM. Н. Обін працює над синтезом голосу вже більше 10 років та продовжує свої дослідження щодо застосування останніх досягнень штучного інте-

лекту до голосу і пов'язаних технологій. Так як людський голос достатньо важко обробити у такий спосіб, щоб не викривляти особливості його тембру, багато композиторів, записуючи і задіюючи в електронній партії голос, не використовують додаткову обробку. Водночас, наразі також існує достатньо можливостей синтезу, щоб знайти технологічний підхід до вокального тексту в електронній обробці, в залежності від художнього задуму. Прагнучи розширити можливості людського голосу, Ніколас Обін ставить за мету зрозуміти голосовий апарат так, щоб клонувати голосову ідентичність людини. Нині професійні голосові аудіоплагіни (бібліотеки різних звукових ефектів і тембрів), над якими він працює, зазвичай використовуються звуковими дизайнерами в кіноіндустрії. Було розроблено так звану «вокальну глибоку підробку», тобто алгоритми, які дозволяють переносити голосову ідентичність людини. «Майбутні дослідницькі завдання численні: вони полягають у маніпулюванні атрибутами голосу для створення цифрових фільтрів, які дозволяють виліпити особистість людського чи штучного голосу. <...> У 2018 році були створені перші штучні голоси, які вважаються такими ж природними, як і людські, і це досягнення переступило поріг своєрідної “вокальної унікальності”. Насамперед, це вказує на швидкі та глибокі мутації, пов'язані з моделюванням і симуляцією цифрових людей і наших способів взаємодії з машинами, у все більшому зануренні в цифрові технології. Але, незважаючи на ці досягнення, – стверджує Н. Обін, – голос залишається складним проявом людської істоти <...>, сфери застосування штучних голосів все ще дуже обмежені» (Obin, 2022).

Таке поширення досліджень та інноваційних підходів є суттєвим підґрунтям для подальших композиторських експериментів. З'являються можливості відтворювати видозмінені голоси і вокалізації, фактично вільні від обмежень природних фізичних параметрів, що дає перспективу голосу звучати з нелюдськими властивостями діапазону і тембру, або створювати гібридні голоси, тощо. Отже, це невичерпані можливості для уявлення нових форм вираження та творчих звукових шукань.

Виклад основного матеріалу. У сучасному музичному просторі продовжується тенденція поєднання композиторського та виконавського мислення, і новітні музичні тенденції, в тому числі у вокальній музиці, стали причиною виникнення нових виконавських завдань. Карла Геніус з Луїджи Ноно, Мічіко Хіраяма з Джачінто Шелсі, Кеті Берберіан з Сільвано Буссотті – ефективна співп-

¹ IRCAM – інститут координації музики та акустики при Центрі Помпіду в Парижі.

² «Фрай», або «штробас» (інше поширене позначення «скрипучий голос») – це спосіб звуковидобування на видиху, відтворюється голосовими зв'язками, які мають перебувати в розслабленому стані з неповною вібрацією, сприймається як сухий, хриплий звук.

³ Вокальна мультифоніка – схожа за звуковими характеристиками на вокальний фрай, проте виконується на вдиху, шляхом пропускання повітря через голосові зв'язки утворюється хрип, гучніший за фрай, і за рахунок цього з'являються додаткові обертони, що створюють ефект декількох висот одночасно.

раця непересічних співаків з видатними композиторами, безумовно, мала величезний вплив на їх вокальну музику. Так, наприклад, твір Л. Ноно для голосу з електронікою «Освітлена фабрика» (1964) є показовим прикладом такого симбіозу плідних творчих стосунків автора з інтерпретатором. Британська співачка Лоре Ліксенберг зауважує, що партитура твору, що зберігається в архіві П. Захера в Базелі, з якою працювала К. Геніус, у численних помітках показує, який внесок і вплив на нотну вокальну партію мала виконавиця. Схоже, що більша частина матеріалу була отримана шляхом імпровізації, керованої автором і самою співачкою: К. Геніус прагнула зробити текст більш чітким і витонченим, щоб підкреслити співвідношення між живим голосом і партією магнітофонної стрічки. (Цікаво, що Ліліана Полі, яка згодом співала цей твір, внесла додаткові зміни у вокальну лінію, спростивши мікротони там, де їх підкреслила Геніус. Така практика певних виконавських коректив у подібних композиціях зазвичай поширена).

Проте, слід зазначити, що в останні десятиліття розповсюджені не лише традиційно суттєвий вплив виконавців на естетику та ідеї композиторського мислення, але й актуальною постає тенденція виконання твору самим автором.⁴ Так, наприклад, сучасна українська композиторка Алла Загайкевич часто звертається у своїй творчості до народного тембру голосу, і водночас, є виконавицею вокальної партії⁵ у власних композиціях. Також далі розглянемо електроакустичний твір композиторки та авторки статті О. Сук, де вокальна партія теж інтерпретується у власному виконанні, що таким чином відтворює своєрідний «погляд зсередини» авторської ідеї.

Щоб більш детально розглянути особливості написання вокально-електронних творів і познайомитися зі спільними та відмінними підходами в роботі композиторів, звернемося до чотирьох творів однакового складу, написаних у різні роки ХХ та ХХІ століття.

Луїджі Ноно «Освітлена фабрика» («La fabbrica illuminata», 1964).

У час, коли в мистецтві панувала певна поети́зація індустріального світу, у своєму есе 1962 року «Possibilità e necessità di un nuovo teatro musicale»

Л. Ноно стверджував, що «нові людські ситуації терміново вимагають вираження». Особливо, якщо наші життя знаходяться під загрозою бути фетишизованими піднесенням технологій». Ідея написання «La fabbrica illuminata» виникла, як перший приклад так званого «віртуального звукового театру», на основі масштабного музично-театрального проекту про умови фабричних робітників під назвою *Diario italiano*, над яким Л. Ноно працював із письменником Джуліано Скабіа⁶ (Lixenberg, Tunbridge, 2018).

Відвідуючи фабричні заводи Italsider, які переробляли сталь і залізо поблизу Генуї, Л. Ноно записував звуки та голоси людей, що там працювали. Ці записи стали матеріалом для фіксованої електронної партії разом із звучанням попередньо записаного хору в Мілані (під керівництвом Дж. Бертола) та «живого» сопрано (інтерпретаторка на прем'єрному виконанні – Карла Геніус), що виконується в режимі реального часу. Перша світова прем'єра відбулася у Венеції, Театр Ла Феніче, Італія, 15 вересня 1964 року на Венеціанське біенале, в контексті XXVII Міжнародного фестивалю сучасної музики.

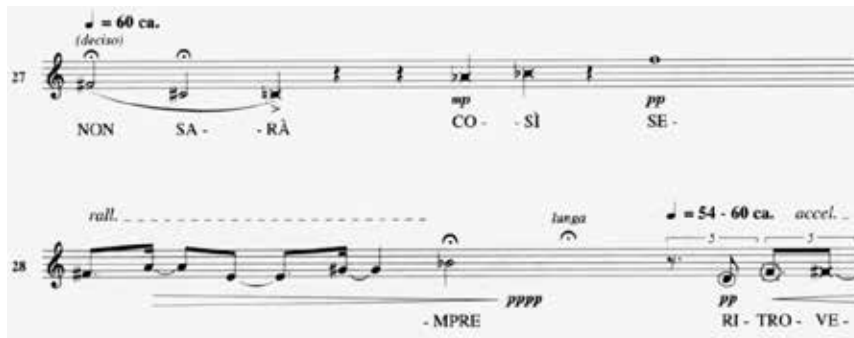
Композиція складається з трьох частин та фіналу. Протягом усього твору вокальна лінія виконується в манері «загостреного» бельканто, в основному, з фіксованою звуковисотністю. Але поряд із доволі звичним академічним звуковидобуванням задіяні такі специфічні артикуляційні прийоми, як спів з невизначеною висотою, що дає свободу в інтонуванні, шепіт, напівшепіт, зустрічаються також розспіви на назальних звуках та чвертьтони. Неодноразово бачимо позначку «duro», в перекладі «твердий», що свідчить про спів без вібрато, адже тверде звуковидобування потребує іншої постановки голосу з фізіологічних причин. Саме такі позначки і є одним із чинників, що формують особливості тембру та його акустичні характеристики. Окремі використані фонемні в тексті «перебільшені» за рахунок експресивної динамічної складової та спеціальним звуковим підсилюючим ефектам в електроніці, відповідно до подій, про які йдеться у творі (Приклад № 1).

Чотири звукові доріжки електронної партії призначені для виходу на чотири канали у кутах приміщення оточуючи слухачів та сопрано. Л. Ноно прагнув змусити слухача відчувати, ніби він знаходиться «всередині звуку», але й водночас створити ефект, за рахунок якого слухач був невпевнений, звідки точно лунають звуки електроніки.

⁴ Іншим аспектом, навпаки, є робота вокаліста з експериментальними техніками співу, яка спонукає виконавця до створення таких композицій. До прикладу, знаменита співачка Кеті Барберян неодноразово працювала над створенням графічних партитур, що на той час були новаторськими у композиторській практиці.

⁵ А. Загайкевич має багаторічний досвід співу у відомому київському фольклорному колективі «Древо».

⁶ У фіналі також адаптовані вірші Ч. Павезе.

Приклад № 1. Уривок з фінальної частини, соло сопрано

Прослуховування всередині чотириканальної системи відтворює та посилює враження: «коли звуки рухаються навколо звукового середовища, наближаються здалеку, переполюють шумом і зникають нанівець» (Lixenberg, Tunbridge, 2018) (Приклад № 2).

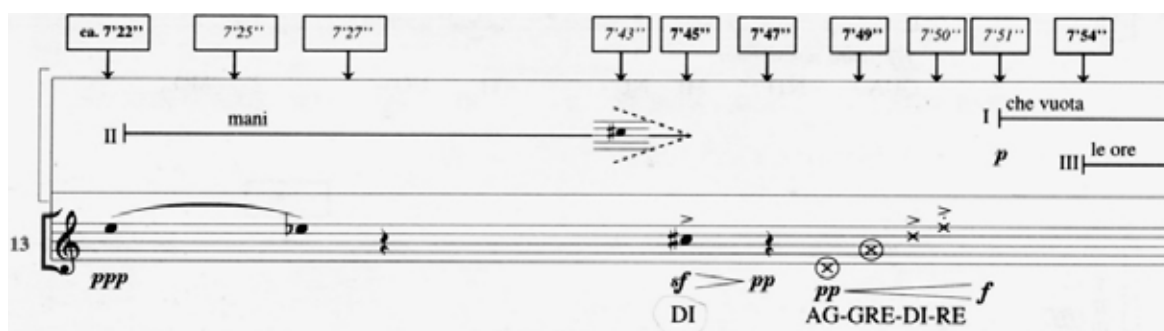
Приклад № 2. Схема зали та розташування динаміків

Позначки часу в прямокутниках зі стрілками під ними вказують на точки синхронності між записаними звуковими подіями та вокальною лінією. Л. Ноно не надавав точних рекомендацій щодо виконання в партитурі, але можна дійти висновку, що такі вказівки в партитурі свідчать про використання секундоміру при виконанні.

(Проте, наприклад, співачка та інтерпретаторка Ліліана Полі, вважала, що варто запам'ятовувати тривалість музичних фраз та моменти вступу, таким чином, соліст є більш залучений у матеріал) (Приклад № 3).

У цьому творі було важливо підкреслити особистість людини в індустріальному середовищі, тому композитор працював над відокремленням людського голосу від шумових ефектів. У вокальній партії спостерігаються також тривалі паузи, в яких лишається лише соло електроніки. Накладання живого голосу на електронну партію потребувало делікатного динамічного балансування для найбільш органічної взаємодії, адже за задумом композитора для соло не використовується жодного підсилення мікрофону. Як вокальні партії записів, так і людські вигуки в електроніці не були додатково синтезовані.

Зовсім інші підходи роботи з вокальною партією та принцип її взаємодії з електронікою ми можемо спостерігати у творі «Дихати» Алли Загайкевич. Цей твір, написаний для автентичного тембру співачки Наталки Половинки, є другою частиною з циклу «To Escape. To Breathe. To Keep Silence». Прем'єра відбулася 2003 року в рамках Blaue Brucke International grant for multimedia projekt у Дрездені. Надалі деякі виступи відбулися у виконанні самої композиторки Алли Загай-

Приклад № 3. Уривок з II частини «Giro del letto», вокал з електронною партією

кевич, як наприклад, на авторському концерті у 2017 році.

У цьому творі композиторка має за мету розкрити складні відносини між Особою та Містом. А. Загайкевич зазначає: «це був проєкт-самоідентифікація людини в уявному урбаністичному просторі. Це точка, коли ти вже втік і тебе нема. Ти починаєш чути дихання вітрів і згадувати літери. З цих літер далі складаються фонемні народних пісень, які проходять крізь жанри: колискові, веснянки, ліричні, плачі (голосіння) і потім знов забування, все розсипається до тих початкових літер» (Ханіс, Загайкевич, 2022). Таким чином, у вокальній партії ці ефекти передаються за допомогою свистячих та шиплячих звуків, що у розвитку формують більші структури, які супроводжуються специфічними вокальними прийомами, притаманними саме традиційному співу, такі як гуканки⁷, спів тончиком⁸, і основна манера співу у народному вокалі за допомогою грудних резонаторів.

Пісні у цьому творі подані уривками, накладання голосів у фіксованому електронному записі створюється за рахунок грануляції⁹, що водночас подрібнює музичний синтаксис. Необхідною є обробка в реальному часі¹⁰, де здебільшого використовується цей же вид синтезу. Тобто за рахунок накладання живого виконання та електронного звучання утворюється гетерофонія, в основі якої лежить рівненський¹¹ тембр. Отже, це технологічний підхід роботи з живим та електронним голосом, що передає концептуальний задум драматургії твору. «Це як три різні часові простори: далека вічність, близький голос людини і те, що розлітається» (Ханіс, Загайкевич, 2022).

Фольклорний спів, часто побудований на імпровізаційному матеріалі, а у поєднанні з електронними звучаннями та разом з обробкою в реальному часі це створює можливості нових тембральних відкриттів. У такий спосіб роботи із музичним матеріалом композиторці вдається утворити єдність тембральних особливостей

⁷ Гуканка – прийом, розповсюджений в народно-обрядових русальних піснях та веснянках на території Полісся. Вокально-технічно характеризується різким переходом з грудного регістру на фальцет, завершуючись низхідним глісандо.

⁸ Тончик – спів у верхньому головному регістрі на тонкому змиканні голосових зв'язок.

⁹ Грануляція – це вид синтезу звуку, який дозволяє створювати зміни частоти і тривалості музичних фрагментів, які розбиваються на дрібні частини – гранули.

¹⁰ Обробка в реальному часі – додавання різних електронних ефектів, домішок до звуку, який направлений в мікрофон під час живого виконання.

¹¹ Рівненські тембри використані в фіксованій партії електроніки були записані у автентичному виконанні місцевими жителями на території рівненського полісся.

живого вокального виконання з електронним звучанням.

«Місто» (2017) А. Загайкевич. Цей електроакустичний твір написано на футуристичний текст М. Семенка. Прем'єра відбулася в рамках концерту EM-visia 2017, виконавицею сольної вокальної партії стала польська співачка Агата Жубель. За словами авторки, вокально все було вдало адаптовано: «Усе було дуже динамічним, багатошаровим. <...> Адже “Місто” Семенка весь час будується на фонетичних змінах ритму, ми наче музично слухаємо якусь фонему і раптом починаємо відчувати її і музичну, і смислову “модуляцію”» (Вовк, Загайкевич, 2017).

Такі фонетичні особливості, які передбачені у вербальному тексті, підкреслені у вокальній партії різноманітними прийомами інструментального характеру, на кшталт співу подібному рикошету на струнних, одночасно з глісандо, назальними приголосними, спів на умовній звуковисотності та численні шумові сонористичні прийоми з вираженою активною вимовою консонант (Приклад № 4).

Електронна партія тут розрахована для стереосистеми з паузами, що співвідносяться з часом партитури. Для синхронізації вокальної та електронної партії необхідно задіяти клік-трек¹² для репетиції (і концерту). Для кращого злиття соло та фіксованої електроніки потрібно використовувати підсилення і реверберацію голосу, що виконується вживу.

З технологічної точки зору, в електронній партії цього твору також присутні шуми, звуки навколишнього індустріального світу, як і в творі Л. Ноно, але на відміну від «La fabbrica illuminata», «Місто» представляє, в першу чергу, футуристичні ідеї, тож вокальна партія не відокремлюється від електроніки, а навпаки, підкреслює її шумові властивості завдяки сонористичним прийомам у музичному синтаксисі.

«Світання» (2023) О. Сук. Текстова основа композиції ґрунтується на поезіях відомого українського музиканта-віолончеліста Віктора Рекала. Автор вербального тексту зазначає, що для нього дуже важлива «звучність» вірша. Прем'єрне виконання відбулося 24 червня 2023 року в Парижі у програмі концерту «Le jour du haut-parleur», а згодом у рамках міжнародного фестивалю KyivMusicFest'23 на концерті електронної музики EM-visia. Сольну вокальну партію виконувала авторка композиції.

Цей твір містить концептуальне використання акустичних та електроакустичних вокальних при-

¹² Клік-трек – це метроном, ряд серії звукових сигналів, що допомагають орієнтуватися виконавцю при грі з фіксованою електронікою.

Приклад № 4. Уривок вокальної партії з твору «Місто»

йомів, розширюючи композиційні можливості музичної форми і фактурної тканини. Тут передбачена електронна обробка голосу в реальному часі з використанням різних ефектів. Для точності та синхронізації з фіксованою електронною партією вокалісту потрібно використовувати секундомір та орієнтуватися на таймінгові позначки, зазначені в партитурі.

Нотний запис вокальної партії з використанням елементів інструментального характеру, інструментальні штрихові прийоми, незвичні тембральні фарби – ретл¹³, вокальний фрай, аутентичний

грудний тембр, шепотіння, мануальний спів¹⁴ та інші прийоми й техніки, прописані відповідно до сучасних способів нотації, та введення у використання авторських нотних виконавських позначок (Приклад № 5).

Фіксована електронна партія твору побудована на об'єднанні звучання додатково записаних як вокальних, так і інструментальних (зокрема, віолончельного – рідного інструменту автора поетичного тексту) тембрів та гармонічних звучань, оброблених за допомогою музичних програм в техніках конволюції, 15 грануляції

Приклад № 5. Уривок вокальної та електронної партії з твору «Світання»

¹³ Ретл – вокальний «рик», утворюється з опущеним положенням гортані з невеликою кількістю повітря під нею, за рахунок амплітудного розщеплення голосових зв'язок, належить до екстрим-вокалу.

¹⁴ Мануальний спів – це спів з закритим ротом на губних чи назальних приголосних літерах.

¹⁵ Конволюція – один з видів синтезу та роботи з електронним звучанням. Це згортка сигналу, яку можна розуміти як процес змішування двох різних сигналів.

та інших видів синтезу. Також партія електроніки містить в собі як гармонічні вертикалі, що сполучаються з соло, так і окрему паралельну лінію «сонорів» (звуківисотно недиференційованих звучань), що оброблені як на основі індивідуально записаних інструментальних елементів, так і звуках не музично-інструментального походження. Сонористичні звучання, такі, як реверберація рояльної струни (додатково синтезована), створює ефект імітації вокальних прийомів фрау і ретлу. Таким чином, спостерігається наближення звучання людського голосу до інструментальної та шумової природи і своєрідно «перегукується» з електронною партією (Приклад № 6).

Приклад № 6. Вокальний фрай з твору «Світання»

Також ці ж прийоми, попередньо записані та оброблені, в свою чергу, посилюють ефект – це ще один приклад того, як за допомогою електроніки можна продовжити і посилити можливості людського голосу, на кшталт, вищезгаданих винаходів Марти Джентілуччі.

Отже, в усіх розглянутих чотирьох творах для голосу з електронікою використані різні концептуальні підходи, вокальні манери, технічні при-

йоми та інакші характерні змістові ознаки. Проте, ознайомившись із варіантами роботи з електронною партією, ми бачимо, що так чи інакше вона суттєво впливає на тембральний характер вокальної партії, а також усюди використані звуки як музично-інструментального походження, так і шумові, синтезовані звучання навколишнього середовища.

Висновки. Останні десятиліття ХХ і початок ХХІ століть – це багатогранний тематичний простір жанрово-стилістичних пошуків: поєднання тембральних характеристик, що мають різну природу звуку, а також модифікація самої природи звуку завдяки розвитку електронних музичних технологій, невпинні експерименти з техніками виконання. Зокрема, інтеграція людського голосу в електроакустичному музичному просторі суттєво розширює спектр композиційних знахідок. Порівнявши специфіку роботи з вокально-електронними творами композиторів зарубіжної та української шкіл у різні роки, виявляємо, що електронні засоби та прийоми вокальних технік мають як багато окремих авторських особливостей, так і чимало спільних рис, які можна розглядати в одному напрямку, незалежно від того, що задуми і способи втілення подекуди суттєво відрізняються. Отже, методи створення композиції за допомогою новітніх вокальних та електронних засобів, на теперішній час, дуже різноманітні та продовжують удосконалюватись, відкриваючи можливості для подальших творчих ідей за допомогою сучасних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вовк Т. Алла Загайкевич: «Щоб електроакустична музика існувала, мусять бути твори, концерти, критика й наука». Інтерв'ю. Журнал «Український тиждень». 2017. URL: <https://tyzhden.ua/alla-zahajkevych-shchob-elektroakustychna-muzyka-isnuvala-musiat-buty-tvory-kontserty-krytyka-j-nauka/> (дата звернення: 26.01.2024).
2. Загайкевич А. Л. Українська електроакустична музика історія і сучасність. Часопис Національної музичної академії України імені П. І Чайковського. 2015. №4 (29). Київ. С. 75–86.
3. Ханіс Н. Алла Загайкевич про фольклор у своїй творчості: «Ми живемо в часі забування». Інтерв'ю. Журнал «The Claquers». 2022. URL: <https://theclaquers.com/posts/9397/amp> (дата звернення: 26.01.2024).
4. AI sparks dramatic advances in voice technologies. Interview with Nicolas Obin. IRCAM Centre Pompidou. 2022. URL: <https://www.ircam.fr/article/lia-suscite-des-progres-spectaculaires-dans-les-technologies-vocales> (дата звернення: 20.01.2024).
5. Gentilucci M., Ardaillon L., Liuni M. Vocal distortion and real-time processing of roughness. Research Creation Interfaces department IRCAM, 2018. 6 p. URL: <https://drive.google.com/file/d/1xoY28i1-SBkCXST37ItFNX1O4v3T2Vmy/view?pli=1> (дата звернення: 20.01.2024).
6. Lixenberg L. Luigi Nono, La fabbrica illuminata, 2018. URL: <https://allthatdust.com/releases/la-fabbrica-illuminata/> (дата звернення: 12. 01. 2024).

REFERENCES

1. Vovk T. (2017). Alla Zahaikevych: «Shchob elektroakustychna muzyka isnuvala, musiat buty tvory, kontserty, krytyka y nauka». [Alla Zagaikevych: “For electroacoustic music to exist, there must be works, concerts, criticism and science”]. Interviu. Zhurnal «Ukrainskyi tyzhden». – Interview. «Ukrainian week» magazine № 24 (500) [in Ukrainian].
2. Zahaikevych A. (2015). Ukrainska elektroakustychna muzyka istoriia i suchasnist. [Ukrainian electroacoustic music history and modernity]. Chasopys Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho. – Journal of Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music №4 (29), 75–86. [in Ukrainian].

3. Hanis N. (2022). Alla Zhaikevych pro folklor u svoii tvorchosti: «My zhyvemo v chasi zabuvannia». [Alla Zagaikevich about folklore in her work: «We live in a time of oblivion.».]. Interviu. Zhurnal «The Claquers». – Interview. «The Claquers» magazine. [in Ukrainian].

4. AI sparks dramatic advances in voice technologies. (2022). Interview with Nicolas Obin. IRCAM Centre Pompidou. Paris. URL: <https://www.ircam.fr/article/lia-suscite-des-progres-spectaculaires-dans-les-technologies-vocales>

5. Gentilucci M., Ardaillon L., Liuni M. (2018). Vocal distortion and real-time processing of roughness. Research Creation Interfaces department IRCAM. Paris, 6 p. URL: <https://drive.google.com/file/d/1xoY28i1-SBkCXST37ItFNX1O4v3T-2Vmy/view?pli=1>

6. Lixenberg L., Tunbridge L. (2018). Luigi Nono, La fabbrica illuminata. All that dust. [Luigi Nono, The illuminated factory. All that dust.] URL: <https://allthatdust.com/releases/la-fabbrica-illuminata/> [in Italian].

УДК 791.2:502

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-16>**Альона ТЕРЕЩЕНКО,***orcid.org/0000-0002-8987-2897**викладачка кафедри аудіовізуального мистецтва
Навчально-наукового інституту мистецтв Державного закладу
«Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(Полтава, Україна) alona.te.ko@gmail.com***Ростислав ПІДПАЛИЙ,***orcid.org/0000-0001-8738-5748**викладач кафедри аудіовізуального мистецтва
Навчально-наукового інституту мистецтв Державного закладу
«Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(Полтава, Україна) rostislav.pidpaliy@gmail.com*

СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ФІЛЬМІВ ПРО ПРИРОДУ ТЕЛЕКАНАЛУ ВВС ЗА ТИПОЛОГІЄЮ БІЛЛА НІКОЛСА

Дана стаття присвячена аналізу стильових особливостей науково-популярних фільмів про природу за типологією Білла Ніколса знятих та продемонстрованих на каналі ВВС. У цій статті були використані як загальнонаукові методи дослідження аналізу, добору й систематизації матеріалу, так і конкретнонауковий метод контент-аналізу. Був досліджений контент офіційних сайтів ВВС, ВВС Earth та ВВС News Україна. Розглянуто поняття «науково-популярне кіно» та «докуфікшен». Розглянуто історичний розвиток кіно від документально-до науково-популярного, вплив на них технічного прогресу.

Унікальність дослідження полягає в комплексному дослідженні жанрового та стильового різноманіття науково-популярного контенту телеканалу ВВС через призму типології Білла Ніколса, що на сучасному етапі являються недостатньо висвітленими у науковій літературі.

Під час аналізу стильових особливостей документальних фільмів природничої тематики ВВС нами було проаналізовано стильовий поділ, котрий представив Білл Ніколс – американський кінокритик і теоретик кіно, у книзі «Введення в документалістику». Білл Ніколс у своїй роботі виділяв шість основних стилів, методів або навіть піджанрів документального кіно: 1) поетична; 2) роз'яснювальна; 3) залучення (інтерактивна); 4) спостереження; 5) рефлексивна; 6) перформативна. Проте він зазначав, що кожен документальний фільм являється поєднанням декількох методів та стилів.

За допомогою контент-аналізу нами було виявлено фільми ВВС, які зняті у відповідних стилях. Однак було помічено, що більшість із них створюється шляхом поєднання кількох стилів. Стильова різноманітність та кількість класифікацій неігрового кіно відображає сучасний стан кінодокументалістики. Автори документальних фільмів досліджують ті аспекти життя, котрі хвилюють їх, аспект цих аспектів є надзвичайно великий, так само є великою кількістю режисерських підходів та режисерських рішень до розкриття піднятих тем.

Вивчення стильових особливостей науково-популярних фільмів про природу телеканалу ВВС дає можливість зрозуміти жанрові особливості даного контенту його актуальність на сучасному етапі розвитку кінодокументалістики.

Ключові слова: науково-популярне кіно, докуфікшен, стилі документального кіно, ВВС.

Alyona TERESHCHENKO,
orcid.org/0000-0002-8987-2897

Lecturer at the Department of Audiovisual Arts
Educational and Research Institute of Arts of State Institution
"Luhansk Taras Shevchenko National University"
(Poltava, Ukraine) alona.te.ko@gmail.com

Rostyslav PIDPALYI,
orcid.org/0000-0001-8738-5748

Lecturer at the Department of Audiovisual Arts
Educational and Research Institute of Arts of State Institution
"Luhansk Taras Shevchenko National University"
(Poltava, Ukraine) rostislav.pidpaliy@gmail.com

STYLISTIC FEATURES OF POPULAR SCIENCE FILMS ABOUT THE NATURE OF THE BBC ACCORDING TO BILL NICHOLS' TYPOLOGY

The article under consideration analyzes stylistic features of popular science films about nature according to Bill Nichols' typology, filmed and shown on the BBC channel. This article uses general scientific research methods of analysis, selection, and systematization of material and the specific scientific method of content analysis. The content of the official websites of the BBC, BBC Earth, and BBC News Ukraine was studied. The concepts of "popular science cinema" and "documentary" are considered. The historical development of cinema from documentary to popular science cinema and the impact of technological progress on them are considered.

The study's uniqueness lies in the comprehensive research of the genre and style diversity of the BBC's popular science content through the prism of Bill Nichols' typology, which needs to be more covered in the scientific literature.

When analyzing the stylistic features of BBC natural history documentaries, we analyzed the stylistic division presented by Bill Nichols, an American film critic and film theorist, in his book Introduction to Documentary. In his work, Bill Nichols distinguished six main styles, methods, or even subgenres of documentary cinema: 1) poetic; 2) explanatory; 3) participatory (interactive); 4) observational; 5) reflective; 6) performative. However, he noted that each documentary combines several methods and styles.

We identified BBC films made in the respective styles through content analysis. However, it was observed that most of them are created by combining several styles. The diversity of styles and the number of classifications of non-fiction films reflects the current state of documentary filmmaking. The authors of documentaries explore aspects of life that concern them, and the range of these aspects is extensive, as is the number of directorial approaches and directorial decisions to reveal the topics raised.

The study of the stylistic features of popular science films about nature on the BBC TV channel makes it possible to understand the genre features of this content and its relevance at the current stage of development of documentary filmmaking.

Key words: popular science films, documentaries, documentary styles, BBC.

Актуальність теми дослідження. Документальні фільми відрізняються від художніх унікальною пластикою, що містить у собі художність, науковість і реалістичність, і це перетворює їх на одні з найскладніших творів екранної публіцистики. У нашій науковій роботі ми спробуємо розглянути стилі та деякі жанри документального кіно та визначити жанрово-стильові особливості науково-популярних фільмів телеканалу ВВС використовуючи типологію документального кіно Білла Ніколса. Жанрове та стильове розмаїття науково-популярних фільмів телеканалу ВВС малодосліджене, що й обумовлює актуальність нашого дослідження.

Постановка проблеми. Наукова робота визначається відсутністю більш-менш вагомих теоретичних праць, які б розкривали особливості науково-популярних фільмів про природу

загалом, та телеканалу ВВС зокрема. Новою є також спроба розглянути жанрово-стильові особливості документальних фільмів про природу телеканалу ВВС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне дослідження поставленого питання ґрунтується на дослідженні стилів та жанрів саме документального кіно, а не науково-популярного фільму, адже є його першоосновою.

В основу нашого дослідження був взятий поділ на стилі та жанри документального кіно від Білла Ніколса. Його теорія неігрового кіно зводить документальні фільми до шести стилів та жанрів. також в одному фільмі може бути представлено декілька стилів, що нам покаже аналіз науково-популярних фільмів ВВС. Нам підходить цей поділ на стилів, адже в документальному кіно, як і в науково-популярному на перший план виходить

метод пояснення, коли закадровий голос виконують головну функцію (Nichols, 2001).

М. Кондратьєва досліджувала документальну стилістику XXI століття на основі змін у технічному прогресі, звертаючи увагу на удосконалення спецефектів в кіно. Наголошує на появі нової стилістики в кіно, якій притаманні такі характерні риси, як: динамічність, безупинний потік інформації, стислість та чіткість змісту (Кондратьєва, 2004).

Коробко В. підсумовує у своїй роботі, що документальне кіно і журналістика є тісно пов'язаними між собою поняттями. У документалістиці можуть бути додані художні форми та накладається суб'єктивний відбиток автора. Звертає увагу на поєднання стилів за Біллом Ніколсом, їх доповнення один одного (Коробко, 2017).

Багато українських дослідників акцентують увагу на вивченні історії саме української документалістики. Важко знайти літературу, яка б була орієнтована дослідження зарубіжних телекомпаній та їх документального контенту.

Мета статті. Мета наукової роботи є виявлення стилістичних особливостей документальних фільмів про природу телеканалу ВВС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Документальне кіно – це вид аудіовізуального мистецтва, який ще називають неігровим через те, що в ньому відсутня акторська гра, а в основі фільму лежить зйомка реальної дійсності. Документальне кіно виконує різні функції: від інформаційної до розважальної, від науково-популярно-затворської до пропагандистської.

Поняття стиль та жанр в документальному кіно розмиті. Та й складно знайти сучасний документальний фільм, у якому не поєднувалися б декілька стилів чи жанрів одночасно.

Від документального кіно відокремлюють науково-популярне кіно, яке розповідає в загальнодоступній формі про основи різних наук, популяризує досягнення усіх галузях знань.

«Кіно науково-популярне – вид кінематографа, в основі якого – вивчення, аналіз явищ природи та людського суспільства, відтворення процесів пізнання світу, що характеризують сучасну науку і техніку. Наук.-популяр. фільм нерідко звертається до сфери наук. гіпотез, психології наук. творчості» (Тримбач, 2013).

Під науково-популярними фільмами про природу розуміють документальні фільми на такі теми, як флора, фауна, дослідження Землі та космосу. У свою чергу до теми фауни також ми віднесемо фільми про динозаврів та інших доісторичних тварин.

Так як відзняти документальний фільм про, наприклад, динозаврів неможливо без постановочних кадрів, то було створено новий кіножанр – докуфікшн (або доку-фікшн). Він є найпоширенішим і найпопулярнішим на сьогодні жанром науково-популярного кіно. Цей термін виник на початку XXI сторіччя, але перші стрічки цього кіножанру було знято ще у першій половині XX сторіччя. «Доку-фікшн (від англ. docu-fiction або docufiction) – це кіножанр, який поєднує в собі риси документального та художнього кіно: зазвичай основою фільму є документальна лінія, до якої додаються вигадані художні елементи, щоб підкреслити реальну історію» (Доку-фікшн).

У фільмах докуфікшн грають актори-аматори; за сценарієм вони мають грати самих себе або дещо художньо оброблені версії самих себе.

Революцією в області комп'ютерної графіки, став блокбастер Стівена Спілберга «Парк юрського періоду» (1993 р.). Під час зйомок Спілберг використав аніматронні (механічні) моделі динозаврів, а також використовував і цифрові спецефекти.

Успіх фільму «Парку юрського періоду» прискорив появу науково-популярних фільмів, які використовують для створення спецефектів сучасні технології. У квітні 1999 року канал ВВС запустив науково-популярний серіал під назвою «Прогулянки з динозаврами», у якому поєдналися досягнення аніматроніки комп'ютерної графіки. Роботою над серіалом керував Тім Хейнс – продюсер з дипломом зоолога.

Науково-популярний серіал «Прогулянки з динозаврами» породив цілий цикл телесеріалів на палеонтологічні теми. Так, у 2000 році вийшов невеликий сиквел «Балада про Великого Ала», створений ВВС.

У 2003 році виходять мінісеріали «У країні гігантів» і «Прогулянки з морськими чудовиськами», зняті в дусі польового екстремального репортажу: у гості до вимерлих істот вирушає «мандрівник у часі», якого зіграв Найджел Марвен – відомий англійський орнітолог і телеведучий. Марвен вистежує динозаврів і спостерігає за ними: у глядача складається враження, немов віртуальні моделі – це реальні тварини.

Поява в кадрі людини змінює ставлення до подій на екрані й дає краще уявлення про доісторичних тварин – можна зіставити розміри й переконатися, що далеко не всі динозаври були величезними й жадливими.

Новий формат у створенні науково-популярної кінодокументалістики отримав розвиток: у 2006 році з'явився мінісеріал під назвою «Доіс-

торичний парк», у якому науково-популярна реконструкція перетворилася на наукову фантастику. Через художнє інсценування творці серіалу викладали глядачеві основи зоопсихології.

Також зразками докуфікшену вважають такі науково-популярні мінісеріали BBC, як «Прогулянки з чудовиськами», «Прогулянки з печерною людиною», «Прогулянки з монстрами. Життя до динозаврів».

Прийоми докуфікшн знайшли застосування і в науково-популярних фільмах про космос. Першим став серіал «Планети», випущений BBC в 1999 році. Його автори не обмежилися черговою розповіддю про досягнення астрономії та космонавтики – вони показали Сонячну систему в розвитку, від моменту формування до неминучого руйнування в віддаленому майбутньому. Такий формат став загальноприйнятним, і тепер фільми, присвячені космосу, відрізняються лише підбором консультантів і якістю графіки.

Автори науково-популярних реконструкцій спробували уявити, якою буде Земля, якщо зникне людська цивілізація, – і на телеекранах з'явився довгий цикл під назвою «Життя після людей» (2008–2010 рр.), знятий каналом History Channel.

Документальний фільм покликаний бути правдивим: він показує реальність, ділиться знаннями зі своїм глядачем. Встановлюючи кордони, ми сильно обмежуємо право автора на творчий підхід до зображення дійсності. У творчості ж завжди цінний експеримент: шедеврами стають тільки ті картини, які змогли зламати задані шаблони. Кінодокументаліст використовує потрібні йому прийоми й методи: кожен режисер сам визначає, які деталі важливі для відображення його суб'єктивної правди, а які можна опустити, як зберегти баланс і об'єктивність.

Однак, творчі стилі й методи створення неігрового кіно цілком можливо типологізувати. Білл Ніколс – американський кінокритик і теоретик кіно, який зробив величезний внесок у розвиток і вивчення документалістики як жанру, в своїх наукових роботах вивчає кіномайстерність з академічної точки зору. Ніколз вважає, що режисер може вибирати манеру оповіді. У своїй книзі «Введення в документалістику» («Introduction to Documentary») він виділив шість основних стилів, методів або навіть піджанрів документального кіно. Отже, документалістика, за Ніколсоном, буває: 1) поетична; 2) роз'яснювальна; 3) залучення (інтерактивна); 4) спостереження; 5) рефлексивна; 6) перформативна.

За Ніколсом, кожна картина – це поєднання декількох творчих методів. Спробуємо ці стилі та

методи документального кіно перенести на науково-популярне кіно (Nichols, 2001).

Мета документального фільму, зробленого в *поетичному стилі* – створити настрій, вразити глядача, використовуючи художні виражальні засоби, тон, ритм. Такий фільм не прагне висунути теорію й підтвердити її фактами, тут важливішою є естетика: композиція, постановка кадру, ритм оповіді. Завдання таких фільмів – не показати реальність об'єктивно, а показати, як режисер суб'єктивно її сприймає. Головна ідея в таких творах частіше виражена візуально, а не за допомогою слів. Фільми такого типу більше схожі на витвір мистецтва, ніж на хроніку. Такі фільми зосереджені не на логічній розповіді, а на асоціаціях, які режисер створює за допомогою монтажу, гармонії тона й ритму. Яскравий приклад такого кіно – «Самсара» Рона Фріке (Samsara, 2011). Під час перегляду поетичної документалістики глядач отримує естетичну насолоду.

Роз'яснювальна документалістика – це найпоширеніший стиль неігрового кіно. Такі фільми знімають з освітньою та просвітницькою метою: вони покликані логічно й послідовно розповісти про певну подію, проблему, способи життя. Такі картини це – відео-есе або кіно-розслідування: щоб зняти фільм такого роду, потрібно детально вивчити безліч джерел. Такі фільми складаються з інтерв'ю, інфографіки, документів і кіно- й фотохроніки, у них використовується техніка оповіді від «всезнаючого автора». Сценарій збирає всі перераховані у фільмі факти воедино і складає з них певну версію подій або точку зору.

Науково-популярні фільми зазвичай знімаються саме в такому стилі. Наочний приклад – документальний серіал «Космос: Простір і час» (2014) виробництва каналу National Geographic. У ньому активно використовується інфографіка та архівні записи. Освітня складова серіалу підкреслена манерою оповіді: провідний фахівець у галузі астрофізики Ніл Деграссі Тайсон говорить безпосередньо з глядачем, що створює атмосферу лекції.

Згідно Біллу Ніколсу, до стилю *залучення (або інтерактивного)* в документалістиці можна зарахувати фільм, у якому «знято взаємодія між документалістом і об'єктом дослідження, коли сам документаліст не стежить за подією, а активно в ній бере участь» (Nichols, 2001). У такому фільмі творець присутній в кадрі: він відвідує місце, про яке розповідає, бере інтерв'ю у учасників описуваних подій, висловлює свою точку зору.

Прикладом інтерактивної документалістики може бути фільм «Хто нам ворог – жир або

цукор?». Він був знятий у 2014 році режисером Девідом Стюартом. Концепція фільму будується на експерименті, який ставлять на собі близнюки доктор Крісс і Занд ван Туллекен. Вони вирішили провести експеримент в пошуках відповіді на питання, що ж шкідливіше для здоров'я людини – жир чи цукор. Один із братів буде дотримуватися високожирової дієти, а інший – дієти з високим вмістом цукру. Цей досвід дає уявлення про те, що жир і цукор роблять з організмом людини. І глядачу має стати зрозуміло, яке з цих двох зол – менше.

Документалістика, що тяжіє до реалізму: документаліст показує реальність, включивши камеру і не втручаючись у процес. Це «кіно без коментарів», зняте в техніці «муха на стіні», природне й автентичне. У такому кіно немає ні наративу, ні інтерв'юера, ніяких коментарів на камеру, немає закадрового голосу й музики. У таких фільмів досить лаконічний монтаж. Завдання такого кіно – дати глядачеві прожити показане на екрані «від першої особи».

Наочний приклад документалістики *спостереження* – фільм ВВС «Сурикаті» 2008 року. Завдяки британському режисеру та сценаристу Джеймсу Хонейборну маленькі пухнасті створіння відшукали своє місце не тільки в Південній Африці, але й на великому екрані. Дії документальної хроніки від студії ВВС Films розгортаються на широких просторах пустелі жовтих пісків, де серед небезпечних хижаків побудували собі будинки маленькі звірятка сімейства мангустових.

Сюжет картини обертається навколо одного клану сурикатів у пустелі Калахарі й охоплює кілька місяців їхнього життя. Глядач ніби перебуває поряд із тваринами, спостерігаючи за їхньою поведінкою та розвитком подій у конкретному клані. Співпереживає «головному герою» картини, бачить, як той росте та змінюється протягом усього фільму.

Рефлексивна документалістика. Головний предмет дослідження таких фільмів – відносини між документалістом й аудиторією. Фільми цього стилю дають коментар або про документалістику в цілому, або про певний її феномен. Такі фільми викривають сам процес зйомки, міркують про те, як робиться документальне кіно і як воно впливає на героїв свого оповідання, наскільки автентична картина, якою мірою кіно відображає дійсність, а якою – створює її. Фільми цього стилю – це коментар про феноменологію кіно, вони досліджують і перевіряють на міцність етичні, технічні та правові межі кіновиробничого процесу.

Приклад такого фільму – документальне кіно ВВС «Таємне життя кішок» 2013 року.

Протягом декількох тижнів учені стежили за 50 піддослідними кішками в котеджному селищі графства Суррей у Великобританії. Для цього кожна кішка була оснащена спеціальним GPS-нашийником і мікрокамерою, які контролювали їхню діяльність далеко від дому 24 години на добу. За результатами досліджень, виявилось, що кішки негласно ділять між собою територію й намагаються не заходити за межі своєї, щоб уникнути конфліктів із тваринами з сусідніх територій. Проте, камери зняли кілька котячих бійок і цікавих інцидентів із лисицею й пташиними гніздами.

ВВС і далі буде використовувати такий вид сюжету у своїх документальних фільмах. Цей приклад цікавий тим, що глядач не тільки дізнається про таємне життя кішок, а й бачить яким чином ведеться зйомка фільму, на які хитрощі йдуть режисер та оператори фільму.

Перформативна документалістика – повна протилежність спостережної. У таких фільмах документаліст показує суспільно-політичну або історичну реальність через призму свого особистого досвіду. Такі фільми суб'єктивні й емоційні.

Цей піджанр схожий на інтерактивну документалістику. Проте, інтерактивна документалістика намагається вибудувати об'єктивну картину – власною участю документаліст ніби доводить правдивість того, що він показує. Перформативний документальний фільм не прагне до об'єктивного висвітлення теми: режисер показує те, що важливо саме для нього. Такий формат оповідання підходить для розповіді про народи, товариства або меншини: з його допомогою зручно донести посил «відчуйте, як бути цією людиною».

Прикладом перформативної документалістики є французький документальний фільм «Людина» («Human») 2015 року. Режисер Ян Артюс-Бертран використовує чорний фон та портретну зйомку, іноді перебиваючи монологи естетичними пейзажами аерозйомки планети Земля. Цей фільм – колекція історій, розказаних людьми з різних куточків планети, про те, що значить бути людиною.

Якщо говорити про документальні фільми ВВС, то потрібно брати до уваги, що більшість фільмів, особливо про тварин, зняті не тільки естетично, а й залучають глядача до світу головних героїв. Глядач ніби опиняється на одному рівні з комахами або сурикатами, має відчутти себе на їхньому місці, проходячи разом із ними деякі етапи життя. Досягання цього ефекту

допомагає макрозйомка, зум та прихована камера.

Прикладом інтерактивної документалістики є серіал «Історія життя» 2014 року з найпопулярнішим ведучим-натуралістом ВВС Девідом Атенборо. Завдяки цьому проєкту ми можемо спостерігати ніби «збоку» за життям багатьох тварин, сповненим не лише краси й природності, але й страждань, трагедій і труднощів.

Висновки. Всі види документальних фільмів мають свої відмінні характеристики. Однак більшість із них створюється шляхом поєднання кількох стилів. Наприклад, можна стверджувати, що документальний серіал «Історія життя» ВВС поєднує в собі перформативний та стиль спостереження, а «Таємне життя кішок» поєднує в собі рефлексивну та документалістику спостереження. І в обох документальних фільмах присутній поетичний стиль, адже операторська робота передає

нам красу природи через естетику кадру, ритм та виражальні засоби.

При розгляді стильових особливостей документальних фільмів природничої тематики телеканалу ВВС ми зверталися до стильового поділу, розробленого Біллом Ніколсом. У своїй книзі «Введення в документалістику» він виділив шість основних стилів, або навіть піджанрів, документалістики: поетичний, роз'яснювальний, інтерактивний, спостереження, рефлексія та перформативність. За Ніколсом, кожна картина – це поєднання декількох методів і стилів.

Складність і різноманітність класифікацій неігрового кіно відображає те, що відбувається в самій документалістиці. Режисер досліджує й ділиться з глядачами тими питаннями, які по-справжньому його хвилюють. Спектр цих питань неймовірно великий, і кожен режисер шукає свій підхід до розкриття теми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. BBC. URL: <https://www.bbc.com>.
2. BBC Earth. URL: <https://www.bbcearth.com>.
3. BBC News Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/topics/cyx5kzy4w5yt>.
4. Nichols B. Introduction to Documentary. Indiana : Indiana University Press, 2001. 280 p.
5. Доку-фікшн. URL: <https://www.wikizero.com/uk/Доку-фікшн>.
6. Кондратьєва М. Документальна стилістика ХХІ ст. М. Кондратьєва *Сучасне мистецтво*. 2004. Вип. 1. С. 247–254.
7. Коробко В. Характеристика телевізійної документалістики у дискурсі журналістикознавства та її форми. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2017. Т. V(23), № 139. С. 57–60.
8. Тримбач С. Кіно науково-популярне. *Енциклопедія сучасної України*. Київ, 2013. URL: <https://esu.com.ua/article-6928>.

REFERENCES

1. BBC. URL: <https://www.bbc.com>.
2. BBC Earth. URL: <https://www.bbcearth.com>.
3. BBC News Ukraine. [BBC News Ukraine] URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/topics/cyx5kzy4w5yt>.
4. Nichols V. (2001) Introduction to Documentary. Indiana : Indiana University Press. 280.
5. Doku-fikshn. [Documentary fiction] URL: <https://www.wikizero.com/uk/Доку-фікшн>. [in Ukrainian].
6. Kondratieva M. (2004) Dokumentalnastylystyka ХХІ st. [Documentary style of the ХХІ century] *Suchasne mystetstvo*. Vyp. 1. – Contemporary art. Issue 1. S. 247–254. [in Ukrainian].
7. Korobko V. (2017) Kharakterystyka televiziinoi dokumentalystyky u dyskursi zhurnalistykoznavstva ta yii formy. *Science and Education a New Dimension*. [Characterization of Television Documentary in the Discourse of a Journalism Scholar and Its Forms]. *Humanities and Social Sciences*,... Т. V(23), № 139. S. 57–60. [in Ukrainian].
8. Trymbach S. (2013) Kinonaukovo-populiarne. [Popular science cinema] *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy*. Kyiv.-Encyclopedia of Modern Ukraine. Kyiv. URL: <https://esu.com.ua/article-6928>. [in Ukrainian].

UDC 7.05:687.16

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-17>**Shulin CHEN,***orcid.org/0009-0004-9743-2041**PhD student at the Department of Art and Costume Design
Kyiv National University of Technology and design
(Kyiv, Ukraine) shulin93@163.com***Tetiana KROTOVA,***orcid.org/0000-0003-2282-0029**Doctor of Arts,
Professor at the Department of Art and Costume Design
Kyiv National University of Technology and design
(Kyiv, Ukraine) krotova_t@ukr.net*

INNOVATIVE DESIGN OF CLOTHING AND FOOTWEAR USING EMBROIDERY PATTERNS OF THE CHINESE MIAO ETHNIC GROUP

In the article analyzes the elements, skeletons, and colors of Miao embroidery clothing products, decomposes the design elements of Miao embroidery clothing products and modern clothing products, summarizes the innovative design process, and proposes innovative design element matching schemes. The aim is to provide with design ideas for intangible cultural heritage clothing products,

to design garments that meet consumer demands and conform to modern aesthetics.

The following methods were used in the study of literature research and field investigation. It consults domestic and foreign literature on Guizhou Miao embroidery, Guizhou intangible cultural heritage, and Kansei engineering, and explores the history, techniques, patterns, and meanings of Guizhou Miao embroidery, and analyzes the shortcomings of existing research and the innovation points of this research. It visits Guizhou Miao villages and museums in person, collects digital samples of Miao embroidery clothing products, consults and interviews Miao embroidery inheritors, and obtains first-hand information.

The study presented is based on the Chinese intangible cultural heritage as the inheritance foundation, and explores the modernization development of Miao embroidery, and participates in the protection and promotion of Guizhou Miao embroidery. Starting from its cultural connotation and aesthetic characteristics, it extracts the matching elements suitable for clothing design, improves the design efficiency of clothing products, designs a series of clothing products, and realizes the visualization of design concepts.

This paper innovates the design of Miao embroidery clothing products from a Kansei perspective, and provides new design ideas for Guizhou Miao embroidery clothing products. Through questionnaire surveys, it obtains Kansei needs and preferences, determines the design improvement direction and methods of Miao embroidery clothing products, formulates feasible design strategies and innovative design models, improves consumers' acceptance of intangible cultural heritage embroidery clothing products, and thus achieves the purpose of inheriting and marketing Guizhou Miao embroidery patterns, which is feasible.

Key words: *innovative design, fashion and footwear design, design technology, intangible cultural heritage, Miao embroidery; patterns, product decoration.*

Шулінь ЧЕНЬ,

orcid.org/0009-0004-9743-2041

*аспірантка кафедри мистецтва та дизайну костюма
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) shulin93@163.com*

Тетяна КРОТОВА,

orcid.org/0000-0003-2282-0029

*доктор мистецтвознавства,
професор кафедри мистецтва та дизайну костюма
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) krotova_t@ukr.net*

ІННОВАЦІЙНИЙ ДИЗАЙН ОДЯГУ І ВЗУТТЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ОРНАМЕНТІВ ВИШИВКИ КИТАЙСЬКОЇ ЕТНІЧНОЇ ГРУПИ МЯО

У статті проаналізовано елементи, композиційні типи та кольори одягу з вишивкою Мяо, охарактеризовано елементи дизайну одягу з вишивкою Мяо та сучасного одягу, узагальнено інноваційний дизайн-процес та запропоновано інноваційні схеми поєднання елементів дизайну. Мета полягає у представленні ідеї для дизайну одягу з використанням нематеріальної культурної спадщини, а також у розробці одягу, який відповідає вимогам споживачів і сучасній естетиці.

У дослідженні використано методи аналізу літератури та польових досліджень. Розглянуто вітчизняну та зарубіжну літературу про вишивку Мяо, нематеріальну культурну спадщину Гуйчжоу та інженерію Кансей, а також досліджено історію, техніку, візерунки та значення вишивки Мяо, визначено недоліки існуючих досліджень та інноваційні моменти цього дослідження. Авторка особисто відвідує села та музеї вишивки Мяо, збирає цифрові зразки вишитого одягу, консультується та бере інтерв'ю у спадкоємців вишивки Мяо, а також отримує інформацію з ретиних рук.

Представлене дослідження базується на китайській нематеріальній культурній спадщині, на модернізаційному розвитку вишивки Мяо, а також сприяє захисту та просуванню вишивки Гуйчжоу Мяо. Виходячи з її культурної конотації та естетичних характеристик, вона виокремлює відповідні елементи, придатні для дизайну одягу, підвищує ефективність дизайну виробів одягу, надає можливості розробки серії виробів одягу та взуття та реалізує візуалізацію дизайнерських концепцій.

Робота впроваджує інновації в дизайн вишитого одягу з елементами Мяо, а також пропонує нові ідеї дизайну для вишитого одягу Мяо. За результатами анкетних опитувань можна зазначити, що вишивка відповідає потребам та вподобанням споживачів, визначає напрямки та методи вдосконалення дизайну вишитого одягу, надає можливість формувати стратегії дизайну та інноваційні моделі дизайну, покращує сприйняття споживачами вишитого одягу з елементами нематеріальної культурної спадщини, і таким чином досягає мети успадкування та маркетингу візерунків вишивки Мяо.

Ключові слова: *інноваційний дизайн, дизайн одягу та взуття, дизайн-технології, нематеріальна культурна спадщина, вишивка Мяо; візерунки, оздоблення виробів.*

Problem Statement. China's intangible cultural heritage has sparked a craze in the world, especially in the design field. Designers have started to infuse intangible cultural heritage into modern products, bringing opportunities to Miao embroidery. However, Miao embroidery also faces some challenges, such as the impact of modern industry, the aesthetic lag of traditional Miao embroidery, etc. Therefore, it is necessary to explore the modern design path of Miao embroidery clothing products, and promote the development and inheritance of Miao embroidery. This paper analyzes the elements, skeletons, and colors of Miao embroidery clothing products, decomposes the design elements of Miao embroidery clothing products and modern clothing products, summarizes the innovative design process, and proposes innovative design element matching

schemes. The aim is to provide other designers with design ideas for intangible cultural heritage clothing products, and help them design clothing products that meet consumer needs and conform to modern aesthetics.

With the gradual attention and promotion of the «intangible cultural heritage» declaration related work by our country, Miao embroidery has ushered in its own «growth point» and «opportunity point». Since Guizhou Province issued the «Guizhou Province Ethnic Culture Protection Regulations» in 2012, Guizhou Province has designed a specific protection mode for the intangible cultural heritage of Guizhou Province from both «horizontal and vertical» aspects. Among the many ethnic cultural projects, Miao embroidery, as one of the unique forms of expression in the historical culture of the Miao people, was

included in the first batch of national intangible cultural heritage list in China as early as 2006. The protection and inheritance of Miao embroidery also needs to achieve the transformation from «blood transfusion» to «blood production», which not only relies on the support of the government, but also needs to explore the design mode with individual characteristics suitable for the background of the times.

Analysis of research. The domestic heat of Miao embroidery creative design is constantly rising. According to the results of data collection from CNKI, the current situation of innovative design mode of intangible cultural heritage handicraft is analyzed, such as Wei Zifan's «Regeneration Application of Lunlao Ethnic Embroidery Pattern in Packaging Design Based on Shape Grammar» (Wei Z., Li J., Chen S., 2022), and Liu Jing's «Regeneration Design Application Research of Qiang Embroidery Pattern Based on Shape Grammar», both of which use shape grammar to build innovative design mode, which can be roughly divided into three parts: collecting patterns, extracting core textures and pattern evolution, combining the design of ethnic minority patterns and computer automatic generation technology (Liu L., 2020). In Zhang Wanyu's article «Analysis and Innovative Design of Tang Dynasty Brocade Tuanke Pattern», she uses morphological grammar and split grammar to decompose and deduce the complex tuanke pattern, and finally builds the tuanke pattern inference model and carries out the innovative application of the pattern, applying the pattern scheme to modern silk products (Zhang W., Chen Y., Zhou C., 2021). In addition, in Wang Wei's article «Artistic Characteristics and Innovative Design of Liangshan Yi Nationality Traditional Costume Pattern», he uses the mind map proposed by British educator Tony Buzan to improve and establish the work knowledge map, combines the product attributes and expression demands, and endows the modern textile with cultural connotation and regeneration creativity from three aspects: «human care», «humanistic care» and «natural care» (Wang W., Wang Z., 2019). However, looking at the existing ethnic pattern improvement mode, most of them are directly redesigned with the help of shape grammar, which easily leads to homogenization and application of the phenomenon, lack of individuality for the pattern, so it is necessary to consider the characteristics of Guizhou Miao embroidery itself, to design an innovative design mode (Zheng M., 2015).

Purpose of the article. The aim of the study is to characterise the artistic and technological features of embroidery of the Miao ethnic group and to classify

the main patterns that can be applied in modern design.

Presentation of the main material.

1. *The artistic characteristics of Miao embroidery pattern.*

1.1. *Primitive classification.*

Decomposing the elements in the pattern, abbreviated as primitives, is to analyze the basic constituent units of Guizhou Miao embroidery patterns in combination with literature research (He J., 2015). According to the expression methods, they can be roughly divided into three types: abstract geometric primitives, concrete and semi-concrete primitives, and composite primitives. Abstract geometric primitives include single geometry, mixed geometry, and combined geometry. The basic abstract geometric primitives are water wave pattern, back pattern, well pattern, cloud pattern, cross pattern, diamond pattern, cone tooth pattern, and wan pattern. The birth of geometric primitives comes from two aspects. On the one hand, it originates from the Miao people's worship of nature and ancestors. These patterns evolve from the weather in nature, such as the water wave pattern representing rivers and the back pattern symbolizing clouds and thunder. On the other hand, geometric primitives have the characteristics of programmability and simplicity, which makes them more suitable for the decoration of the edges of basic Miao clothing products, and plays a role in enriching the embroidery surface.

Concrete and semi-concrete primitives, also known as quasi-figurative primitives, come from the realistic records of daily things by the Miao people in Guizhou. These primitives are mainly divided into three categories: plant, animal, and Chinese character inscriptions. Plant primitives mostly choose plants that are common or have auspicious meanings in the local area, such as peach blossoms and millet flowers, which are often selected and applied to clothing patterns because of their good meanings of having many children and blessings, and family prosperity. The animal primitives reflect the symbiotic relationship between the Miao people and other creatures, including domestic animals, such as cattle, horses, and sheep. It also includes totem auspicious animals, such as dragons, butterflies, and frogs.

Composite primitives are large primitives with a story-like quality that are composed of the above three types of primitives, and the themes involved are usually human daily life and ancient legends, with complete story plots and content. The composite primitives of the human daily life theme are usually related to some local agricultural activities or festival celebrations, such as «Jiubo Killing the Dragon»,

which depicts the image of the hero and the dragon: either the character holds a sharp blade, riding on the head or flying dragon (Zhong Y., Xu H. et al., 2016); or the character holds a club, standing in front of the dragon head. These patterns vividly show the intense battle scene, and introduce the origin of the Miao people from the perspective of mythology. According to the three main types of primitives divided into abstract geometry, concrete semi-concrete and composite primitives, find the representative patterns in the sample, and summarize them as shown in Table 1.

1.2. Features of the composition.

The skeleton is the core structure of the Miao embroidery pattern, divided into three types: single, symmetrical and continuous (Chai S., 2011). The single skeleton is divided into two types: central and free, which are often used for a complex and discontinuous pattern with the surroundings. This pattern has a high degree of integrity and independence, and does not require any other edge decoration. The central skeleton refers to the main pattern located in the center of the embroidery piece, showing a blank effect around, the visual effect is harmonious and unified, and has a very high stability,

they have a certain distance from the other patterns on the edge (Cao Y., Zhao L., 2014); the free skeleton refers to the random arrangement of each pattern on the embroidery piece, which looks free and casual, but does not lose the center of gravity, orderly in chaos, and not messy, forming a full and rich visual effect, as shown in Table 2.

Symmetrical patterns often present symmetrical geometric shapes such as squares, rectangles and triangles, which constitute the symmetrical skeleton of Miao embroidery, as shown in Table 2.

The continuous skeleton refers to the pattern that is arranged continuously and repetitively, with a rhythmic beauty that conforms to the law of motion, which can be subdivided into two-way continuous and four-way continuous. Two-way continuous, also called strip continuous, usually based on one or several basic elements, they regularly cycle infinitely in one or several directions on the strip plane.

1.3. Color matching mode.

Another uniqueness of Guizhou Miao embroidery is reflected in its color matching, which has the characteristics of cold and warm contrast, light and dark complementarity, imitating nature and symbolism (Liu Q., 2015). Light and dark complementarity is

Table 1

Miao Embroidery primitive type diagram

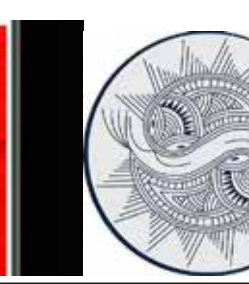

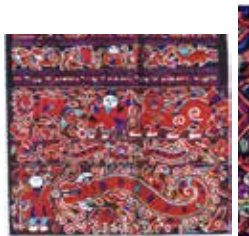
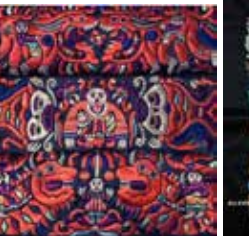

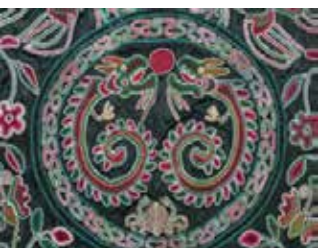

Primitive type	Primitive pattern		
Abstract geometric primitive			
Representational semi-representational primitive			
Combination primitive			

Table 2

Classification of types of compositional constructions

Composition type			
			
Separate form: Center type	Separate form: freestyle	Symmetric expression	Continuous type

another distinctive color feature of Miao embroidery, which often uses pure color high brightness as the main, medium brightness and low brightness as the auxiliary color principle, and often appears in the form of three primary colors and complementary colors. For example, when making embroidery with pure red as the base, the lines used will choose adjacent colors or low-purity contrast colors, thus blending different brightness colors, making the clothing look fresh and harmonious. The Miao people's perception and worship of nature, because the Miao embroiderers cannot understand the influence of external conditions such as light source, environment, etc. on the color of things, they will only intuitively observe the scenery and create based on their own color consciousness.

The embroidery created in this way has the same vitality and vitality as nature, reflecting the Miao people's preference for eye-catching and coordinated colors. In terms of the symbolism of Miao embroidery color matching, different color combinations give Miao embroidery different meanings. For different groups, scenes and seasons, embroiderers will choose different colors when making clothing. Take red as an example, as the most frequently used color by the Miao people, it is not only a symbol of auspiciousness, wealth, celebration and joy, but also represents vitality, youth and life, expressing the Miao people's enthusiastic personality and love for life, so it is mostly used for unmarried women and children's festival clothing. The blue-purple color that symbolizes heavy and mature beauty often appears in the clothing of married women and middle-aged and elderly groups, with a quiet and mature visual effect. The color of the Miao elders' clothing is mostly chosen to be more elegant and simple blue tones, giving a kind and friendly feeling.

2. Summary of innovative design process.

The process of innovative design of Miao embroidery patterns, refers to the protection and inheritance of traditional Miao embroidery patterns,

using modern design concepts and methods, to improve, refine, combine, deform and other creative processing of Miao embroidery patterns, to adapt to the needs of modern daily necessities design, showing the fashion charm and cultural value of Miao embroidery. The process of innovative design of Miao embroidery patterns, generally can be divided into the following steps:

Research and analysis: First, we need to conduct in-depth research and analysis on the history, techniques, colors, patterns, etc. of Miao embroidery, understand the cultural connotations and aesthetic characteristics of Miao embroidery, master the basic elements and rules of Miao embroidery, find out the strengths and weaknesses of Miao embroidery, and provide theoretical basis and material sources for innovative design.

Design conception: we need to determine the theme and style of the design according to the purpose, object, carrier, function, etc. of the design, combine the characteristics of Miao embroidery and the trend of modern aesthetics, propose the design creativity and plan, and form the preliminary conception and sketch of the design.

Design implementation: According to the design conception and sketch, select suitable Miao embroidery patterns or innovate the Miao embroidery patterns, use graphic design software or other tools, draw, fill, adjust, layout, etc. the Miao embroidery patterns, and complete the specific implementation and production of the design.

Design evaluation: we need to evaluate and feedback the design results, check whether the design effect meets the design goals and requirements, whether it reflects the characteristics and charm of Miao embroidery, whether it adapts to the needs of modern daily necessities design, whether it has innovation and artistry, and modify and improve the design according to the evaluation results.

3. Design scheme determination.

The innovative design scheme of Miao embroidery patterns in modern clothing products, starting from the design elements, exploring the design separately, and innovating the design of some basic design elements. The theme of this design scheme is called Bubble Fish, which is a creative pattern inspired by the Guizhou turbine pattern and the fish pattern, aiming to create a pattern design that can move freely in the water. The design inspiration comes from the shape change of the turbine pattern and the direction and shape change of the fish, which reflects the beauty and diversity of the underwater world. The purpose of this pattern is to bring more fun and imagination to people, by integrating the characteristics of the turbine pattern and the fish, showing the unique charm of Guizhou ethnic culture. This design aims to convey respect for the natural beauty and culture, while stimulating people's creativity and artistic inspiration.

The pattern design of Bubble Fish fully reflects the combination of creativity and imagination, as well as the respect and expression of Guizhou ethnic culture. This design not only shows the beautiful natural elements, but also implies the protection and cherish of nature and culture. The abstract geometric primitives are subjected to a series of simplification, deformation and combination operations, while retaining the original style of Miao

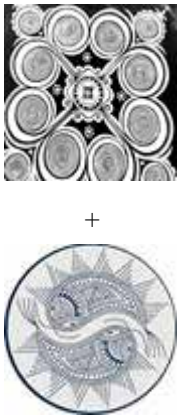
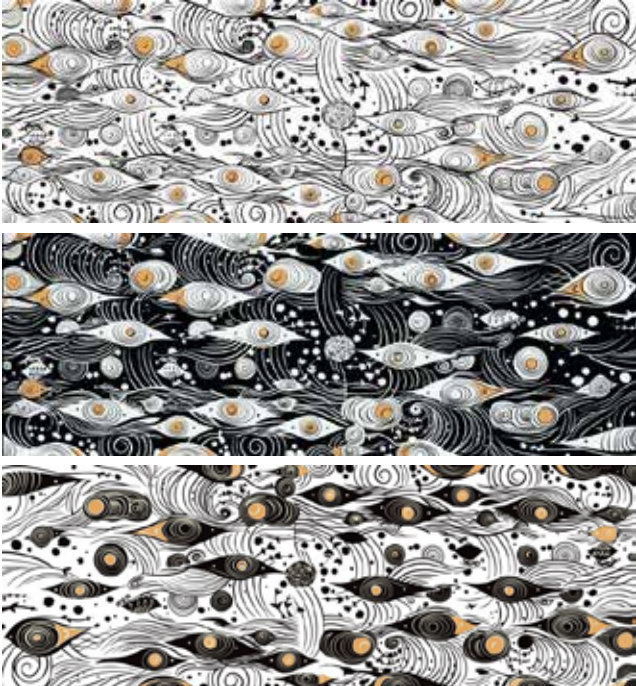

embroidery patterns, making them more modern in visual effects, thus continuing and inheriting the new situation of Guizhou Miao embroidery patterns. And for the relatively complex figurative and semi-figurative primitives, the main purpose is to preserve their integrity and recognizability, so only partial deformation or simplification is performed, making the pattern outline more complete and smooth. This design adopts a free-form skeleton, which means that the patterns are arranged randomly, looking free and casual, but not losing the center of gravity, orderly in chaos, mixed but not messy, forming a full and rich visual effect, as shown in Table 3.

The pattern and the color of the women's shoes are chosen from the complementary color scheme in the matching scheme, black and white, and then orange as the embellishment color, which does not break the overall visual effect of the clothing products, but also plays a role of contrast and increasing the color richness.

Conclusion. This paper seeks a way of integrating intangible cultural heritage elements with modern clothing products, and increasing consumers' identification. Based on the modern consumers' views on Miao embroidery clothing, it finds the integration path between them and modern clothing products, and achieves artistic integration at two levels: form and content. On the form level, it

Table 3

Innovative design

Seedling pattern prototype	design	Innovative clothing design
		

inherits the aesthetic characteristics and exquisite and complex Miao embroidery techniques of Guizhou Miao embroidery, and uses artistic exaggeration and partial depiction to give consumers a strong visual impact. On the content level, it enriches and enhances the intangible cultural heritage, and displays the Miao culture through unique shapes and traditional Miao embroidery techniques, highlighting the aesthetic appeal, increasing consumers' identification with the intangible cultural heritage clothing products, and promoting the development of regional ethnic tourism products in Guizhou.

This article argues that Miao embroidery is an important expression form of Miao culture, with high artistic value and innovation potential. It also analyzes

the artistic characteristics of Miao embroidery clothing products, mainly including the constituent elements, application principles and color expression, and finds that Miao embroidery clothing products are characterized by abstract geometry, balance and complementary color. Based on the previous analysis, the design direction of Miao embroidery clothing is determined, that is, to design Miao embroidery accessories suitable for daily wear, highlighting the abstract geometric and complementary color features of Miao embroidery, showing the mystery, fashion and neutrality of Miao embroidery. This design practice not only shows the artistic charm of Miao embroidery, but also provides new ideas and methods for the innovative design of Miao embroidery patterns.

BIBLIOGRAPHY

1. Wei Z., Li J., Chen S. Regeneration application of Mulao embroidery patterns in packaging design based on shape grammar [J]. *China Packaging*, 2022. 42(02). p. 51–4.
2. Liu L. Research on the regeneration design and application of Qiang embroidery patterns based on shape grammar [J]. *Packaging Engineering*, 2020. 41(24). p. 294–300.
3. Zhang W., Chen Y., Zhou C. Analysis and innovative design of Tang Dynasty brocade tuoke pattern [J]. *Silk*, 2021. 58(09). p. 126–32.
4. Wang W., Wang Z. Artistic characteristics and innovative design of traditional costume patterns of Liangshan Yi nationality [J]. *Silk*, 2019. 56(06). p. 68–74.
5. Zheng M. Aesthetic characteristics of fish-shaped patterns in Miao costumes in western Hunan [D]. Changsha: Hunan Normal University, 2015.
6. He J. The image representation and aesthetic characteristics of phoenix patterns in Miao costumes in western Hunan [D]. Changsha: Hunan Normal University, 2015.
7. Zhong Y., Xu H., Wu M., et al. Research on natural dyeing techniques based on plant pigments and morphology [J]. *Journal of Chengdu Textile College*, 2016. 33(2). p. 122–127.
8. Chai S. Analysis of the formal beauty of ethnic minority costume dyeing patterns in western Hunan [J]. *Art Sea*, 2011 (12). 167–168.
9. Cao Y., Zhao L. A brief analysis of the aesthetics and development application of Dong costumes in Enshi [J]. *International Textile Leader*, 2014. 42(8). p. 70–72.
10. Liu Q. A study on the origin of witchcraft culture patterns and ethnic minority costume patterns in western Hunan [J]. *Modern Decoration (Theory)*, 2015 (6). 176 p.

REFERENCES

1. Wei, Z., Li, J., & Chen, S. (2022). Regeneration application of Mulao embroidery patterns in packaging design based on shape grammar [J]. *China Packaging*, 42(02), 51–4.
2. Liu, L. (2020). Research on the regeneration design and application of Qiang embroidery patterns based on shape grammar [J]. *Packaging Engineering*, 41(24), 294–300.
3. Zhang, W., Chen, Y., & Zhou, C. (2021). Analysis and innovative design of Tang Dynasty brocade tuoke pattern [J]. *Silk*, 58(09), 126–32.
4. Wang, W., & Wang, Z. (2019). Artistic characteristics and innovative design of traditional costume patterns of Liangshan Yi nationality [J]. *Silk*, 56(06), 68–74.
5. Zheng, M. (2015). Aesthetic characteristics of fish-shaped patterns in Miao costumes in western Hunan [D]. Changsha: Hunan Normal University.
6. He, J. (2015). The image representation and aesthetic characteristics of phoenix patterns in Miao costumes in western Hunan [D]. Changsha: Hunan Normal University.
7. Zhong, Y., Xu, H., Wu, M., et al. (2016). Research on natural dyeing techniques based on plant pigments and morphology [J]. *Journal of Chengdu Textile College*, 33(2), 122–127.
8. Chai, S. (2011). Analysis of the formal beauty of ethnic minority costume dyeing patterns in western Hunan [J]. *Art Sea*, (12), 167–168.
9. Cao, Y., & Zhao, L. (2014). A brief analysis of the aesthetics and development application of Dong costumes in Enshi [J]. *International Textile Leader*, 42(8), 70–72, 74.
10. Liu, Q. (2015). A study on the origin of witchcraft culture patterns and ethnic minority costume patterns in western Hunan [J]. *Modern Decoration (Theory)*, (6), 176.

УДК 791.4: 808.5(477.86)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-18>

Ольга ЧЕРНЯВСЬКА,

orcid.org/0009-0006-0896-7146

викладачка кафедри аудіовізуального мистецтва

Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

(Полтава, Україна) helga.cher09@gmail.com

Анатолій МІШИН,

orcid.org/0000-0002-9325-3204

Член Національної спілки журналістів України,

викладач кафедри аудіовізуального мистецтва

Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

(Полтава, Україна) avmishyn@ukr.net

МАЙСТЕРНІСТЬ ВЕДУЧОГО ПРОГРАМ ТЕЛЕБАЧЕННЯ: ТЕХНІКА МОВЛЕННЯ І ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ У ПОЛТАВСЬКИХ МЕДІА

Ця стаття розглядає важливі аспекти майстерності ведучого програм телебачення, зосереджуючись на техніці мовлення та ефективній комунікації у медіасередовищі Полтави. Виокремлені ключові елементи успішного виступу телеведучого, такі як чисте та виразне мовлення, правильна артикуляція, варіація темпу та використання пауз для підсилення ефекту. Надаються поради щодо ефективного застосування способів мовлення як під час підготовки до телевізійних ефірів, так і під час таких ефірів. Звертається увага на особливості та різноманітність української мови: наголоси, відмінки.

Крім техніки мовлення, у статті висвітлені аспекти ефективної комунікації: важливість взаємодії з аудиторією, створення теплої атмосфери та підтримки інтересу за допомогою запитань та історій.

Підкреслюється важливість гармонічного поєднання вербальних і невербальних засобів, емоційного стану телеведучого для посилення ефективного комунікаційного зв'язку з глядачем.

В статті йдеться про різноманітні організаційні ресурси та методи, які допомагають поліпшувати майстерність телеведучого у плані мовлення та комунікації. Зокрема, про важливість співпраці з продюсерами, тренерами та іншими учасниками телевізійного процесу. Наголошується на актуальності посилення в складних сучасних умовах стресостійкості телеведучого, створення і підтримки його особистих професійних стилю та бренду для успішної діяльності на медіаринку, де постійно загострюється конкуренція. Звертається увага на технічні засоби, які допомагають телеведучому під час здійснення його професійної діяльності.

Надано практичні поради та приклади, які можуть бути корисними для ведучих телепрограм у полтавських медіа та допоможуть підвищити якість їх виступів перед аудиторією.

***Ключові слова:** ведучий програм телебачення, мова на телебаченні, техніка мовлення, майстерність телеведучого, інтонація, ритм, артикуляція, бренд.*

Olha CHERNIAVSKA,

orcid.org/0009-0006-0896-7146

Lecturer at the Department of Audiovisual Techniques

Taras Shevchenko National University of Luhansk

(Poltava, Ukraine) helga.cher09@gmail.com

Anatoliy MISHYN,

orcid.org/0000-0002-9325-3204

Member of the National Union of Journalists of Ukraine,

Lecturer at the Department of Audiovisual Techniques

Taras Shevchenko National University of Luhansk

(Poltava, Ukraine) avmishyn@ukr.net

MASTERY OF A TV PRESENTER: BROADCASTING TECHNIQUE AND EFFECTIVE COMMUNICATION IN POLTAVA MEDIA

This article examines important aspects of television presenter skills, focusing on broadcasting techniques and effective communication in the media environment of Poltava. Key elements of a successful presenter are discussed, such as clear

and distinct speech, proper articulation, variation in tempo, and the use of pauses for effect. Attention is also drawn to the importance of interacting with the audience, creating a warm atmosphere and maintaining interest through questions and stories. In addition to speaking techniques, the article also examines aspects of effective communication, including working with producers and editors, maintaining authenticity, and developing a presenter's personal style. The author provides practical advice and examples that can be useful for presenters of TV programs in Poltava media companies and will help improve the quality of their performances in front of the audience.

The purpose of the article. Analyze the broadcasting technique of leading Poltava TV channels (IRT, PTV): intonation, rhythm, volume and provide practical recommendations. Research objectives: 1. Research the activities of leading Poltava media based on their approach to preparing for broadcast. 2. Analyze video or audio materials with on-air performances by TV presenters to identify effective and ineffective speech techniques.

Conclusions. Presenters must carefully prepare for each presentation, developing a clear structure and skillfully using speaking technique. Insufficient preparation can cause the audience to lose interest and reduce the impact of the speech.

Clear, expressive and varied speech plays an important role in attracting and maintaining the attention of viewers. Correct articulation, use of intonation and pauses help emphasize important points and maintain the interest of the audience.

Effective communication with viewers is key to maintaining interest and building a connection. Presenters must be open to interaction, respond to questions and comments, and create an emotional connection with the audience.

A unique personal style helps presenters stand out from others and capture the audience's attention. It is important to develop your brand and style to maintain the loyalty of your viewers.

It is important for leading Poltava media to understand the characteristics and needs of the local audience. They must be open to learning and responding to media trends and issues that are important to Poltava and its residents.

Key words: presenter of television programs, speech on television, broadcasting technique, skills of a TV presenter.

Актуальність теми дослідження. В умовах швидких технологічних та культурних змін, а тепер і в умовах російської агресії ведучі телевізійних програм мають бути не лише інформаційними посередниками, але й вміними комунікаторами та емоційними лідерами.

Перш за все, висока конкуренція на ринку медіа створює потребу у ведучих, які можуть ефективно привертати та утримувати аудиторію. Здатність привернути увагу глядачів усе важливіша у світі, де велика кількість телеканалів та стрімінгових платформ пропонують величезний вибір контенту.

Спілкування з глядачами у віртуальному середовищі стає все більш значущим. Соціальні мережі та інші онлайн платформи створюють прямий канал спілкування між ведучим і аудиторією. Тому важливо, щоб ведучі були відкриті для взаємодії та могли ефективно комунікувати зі своєю аудиторією та критиками.

Крім того, в контексті полтавських медіа, ця тема є особливо актуальною через постійний розвиток регіональних телеканалів і медіа-проектів. Ведучі Полтави мають можливість вплинути на свою аудиторію, висловити думки та погляди на важливі питання для місцевої спільноти.

Отже, дослідження майстерності ведучого програм телебачення у полтавських медіа є важливим не лише для самого медіа-середовища регіону, але й для всієї сучасної телевізійної індустрії, де вірогідно найбільш впливовими стають ті, хто володіє не лише інформацією, але й вміннями ефективно комунікувати та вражати аудиторію.

Постановка проблеми. Ведучі стикаються з проблемою недостатньої підготовки до виступів. Це може виявитися у відсутності ясної структури виступу, нечіткій передачі інформації, або навіть відсутності вміння ефективно вести діалог з гостями чи аудиторією. У ведучих часто бувають проблемами в артикуляції, інтонації, темпі мовлення та використанні пауз. Це може впливати на зрозумілість та ефективність сприйняття інформації аудиторією. Для ведучих Полтави важливо розуміти специфіку місцевої громади, її цінності та особливості. Недостатнє знання про регіон може призвести до неправильного тлумачення подій та неадекватної реакції аудиторії. А якщо врахувати стрес, через постійні ракетні атаки росії, то проблема професійного і морального вигорання стає основною перешкодою для створення якісного інформаційного контенту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У статті Оксани Кушнір «Орфоепічна культура в ефірі сучасного дитячого телебачення (за матеріалами тернопільських телеканалів)» розглядаються основні характеристики орфоепічної культури, яка присутня в сучасному телевізійному мовленні. Також обґрунтовується, журналісти програм повинні мати навички орфоепії. Запропоновано ідеї для покращення культури усного мовлення регіональних журналістів. У статті «Аналіз мовлення телеведучих новин на «УТ-1» та «1+1»» розглядається та аналізується мовлення ведучих новин державних і приватних телеканалів, а також пропонуються рішення для покращення мови в ефірі. У статті Христини Біло-

граць та Ангеліні Нечипір розглянуто мовностилістичні помилки ведучих відомих українських телеканалів. У статті М. В. Нагорняка «Типологія мовних помилок ведучих інформаційних програм Національного радіо» подана і охарактеризована класифікація типових мовних помилок, які використовують ведучі інформаційних програм Національного радіо під час передавання інформації в прямому ефірі. У статті також наголошується на тому, наскільки важливо вирішувати проблеми, пов'язані з формуванням культури мовлення радіоведучих і розвитком їхньої духовності. Дослідження Галаджун і Войцехівської спрямоване на аналіз значення правильного мовлення у роботі телеведучого на прикладі ведучих програм телеканалу «1+1», виокремлено основні порушення мовних норм та запропоновано шляхи їх усунення. У статті Поповича Н.Ф. «Специфіка розвитку техніки мовлення майбутніх фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи» досліджено особливості розвитку техніки мовлення майбутніх фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи, обґрунтовано необхідність навчання студентів спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», з'ясовано ефективні методи розвитку техніки мовлення та визначено роль ефективного володіння технікою мовлення у професійній діяльності працівників інформаційних відділів, бібліотекарів та архівістів.

Мета статті. Проаналізувати техніку мовлення ведучих полтавських телеканалів (IPT, PTV): інтонацію, ритм, гучність та надати практичні рекомендації. **Завдання дослідження:** 1. Дослідити діяльність ведучих полтавських медіа щодо їхнього підходу до підготовки до ефіру. 2. Проаналізувати відео- або аудіоматеріали з виступами телеведучих в ефірі для виявлення ефективних та неефективних прийомів мовлення.

Основний матеріал дослідження. Телебачення є одним з найпоширеніших та впливових засобів масової комунікації в сучасному світі. Ведучі телепрограм відіграють ключову роль у забезпеченні якості та ефективності передачі інформації глядачам. Однак, успішний ведучий – це не лише той, хто володіє глибокими знаннями у своїй галузі, але й той, хто має високу майстерність у техніці мовлення та вміє ефективно комунікувати на екрані.

Одним з головних елементів успішного виступу ведучого є його техніка мовлення. Чисте, чітке та емоційне висловлювання допомагає привернути увагу глядачів та утримати їх упродовж всієї передачі. Основними аспектами техніки мовлення є: 1) артикуляція та вимова; 2) інтонація та

ритм; 3) контроль голосу; 4) контроль дихання (Попович, 2020).

Ведучий повинен чітко та різко вимовляти кожне слово, уникаючи недоліків у вимові, які можуть завадити розумінню. Вправи на вдосконалення артикуляції та вимови є важливою частиною тренування професійного ведучого.

Техніка мовлення на телепрограмах – це конкретне використання ведучим мовних засобів у процесі спілкування з глядачами та гостями студії з метою донесення інформації та формування громадської думки щодо певної проблеми. Тому правильний підбір мовних засобів, має неабияку вагу для донесення конкретного повідомлення для глядача.

Орфоепічні правила вимови звуків, звукових комплексів і наголошення звукового потоку є основою усного літературного мовлення. Нормативна артикуляційна база, вміння правильно вимовляти звуки та інтонувати звуковий потік є основою правильної вимови, яка гарантує чистоту та зрозумілість екранного мовлення (Кушнір, 2017).

Зміна темпу мовлення, акцентування ключових слів та використання різноманітних інтонацій допомагає зберегти інтерес аудиторії протягом програми. Ритмічне та динамічне мовлення робить виступ більш цікавим та зворушливим.

Вміння контролювати голосовий тембр, гучність та виразність дозволяє ведучому передавати різні емоції та підкреслювати важливі моменти програми.

Крім техніки мовлення, успішний ведучий також має володіти навичками ефективної комунікації, які допомагають побудувати зв'язок з аудиторією.

Ведучий повинен вміти створювати теплу та довірливу атмосферу, в якій глядачі відчують зв'язок з ним. Використання особистих історій, гумору та емпатії допомагає залучити увагу та зацікавленість аудиторії.

Ведучий має уважно контролювати свою міміку, жести та поставу, оскільки ці елементи також є важливими для ефективної комунікації на екрані. Вони доповнюють та підкреслюють вербальний меседж ведучого.

Успішний ведучий вміє адаптувати свій стиль та мовлення до конкретної аудиторії, враховуючи їх вікові, культурні та соціальні особливості.

Усі ці елементи техніки мовлення та ефективної комунікації на екрані є важливими для досягнення успіху в ролі ведучого телепрограм. Працюючи над вдосконаленням цих навичок, професійні ведучі забезпечують високу якість і вплив своїх передач, створюючи незабутні враження у своїх глядачів.

Неправильна вимова звуків у ненаголошених позиціях найчастіше відбувається через орфоепічні стандарти, які контролюють правильну вимову звуків, звукосполучень і наголошення слів. Наголошування правильно слів є однією з проблем для ведучих. Це пов'язано з тим, що люди не знають правил наголошування слів, які часто використовуються в українській мові. Це також може бути пов'язано з тим, що українська акцентуаційна норма має свої особливості, оскільки на наголос впливають діалекти та інші мови. Репортери та телеведучі також часто використовують неправильно наголошені слова в своїх виступах. Доволі часто можна помітити помилкове наголошування іменників, прикметників, дієслів, займенників, прислівників, числівників, сполучників (Білограць & Нечипір, 2019).

Також є проблемою для ведучих відмінювання слів. Зустрічаються помилки в узгодженні частин мови, роду, числа або відмінка. Крім того, деякі ведучі мають дуже нерозбірливе та нечітке мовлення. Деякі ведучі швидко читають текст, невизначено вимовляють звуки (відоме як ковтання), мають низький рівень ораторської майстерності, бувають занадто збудженими чи навпаки меланхолійними чи флегматичними (ms_marianna, 2013).

Аналізуючи виступи ведучих на полтавських телеканалах помітними факторами, що впливають на роботу є стрес, постійні дедлайни. Тому ефективне управління часом є ключовим аспектом виступу ведучого на телебаченні. Ведучий повинен уміти точно дотримуватися графіку програми, розподіляючи час між вступом, основною частиною та висновком. Збалансований розподіл часу дозволяє ефективно донести інформацію та уникнути зайвого інформаційного перевантаження аудиторії.

Робота на телебаченні може бути напруженою та вимагати швидкого реагування на несподівані ситуації. Ведучий повинен мати навички управління стресом, щоб ефективно працювати в умовах психологічного тиску та бути стійким та професійним у будь-якій ситуації.

Ведучому необхідно ефективно комунікувати. Також він повинен мати глибокі знання у своїй галузі та якісно готуватися до кожного виступу. Ретельна підготовка дозволяє ведучому впевнено виступати перед камерою та достовірно передавати інформацію глядачам.

У випадку програм, які передбачають інтерв'ю з гостями, ведучий повинен мати навички ведення бесіди та вміти ставити запитання, які стимулюють цікаві відповіді та розкривають головні теми передачі.

В цілому, майстерність ведучого програм телебачення полягає в поєднанні техніки мовлення та навичок ефективної комунікації на екрані. Професійні ведучі, які володіють цими навичками, стають справжніми лідерами в медіа-індустрії, здатними впливати на глядачів і змінювати їхнє ставлення до поданої інформації (Нагорняк, 2006).

Зважаючи на значущість та складність ролі ведучого програм телебачення, важливо також звернути увагу на постійне вдосконалення своїх навичок та знань. Для досягнення високого професійного рівня ведучий повинен залучати до свого розвитку різноманітні ресурси та методи, такі як: 1) тренування перед камерою (перед дзеркалом); 2) постійне професійне навчання; 3) самоаналіз своїх виступів; 4) співпраця з професійними тренерами.

Регулярні тренування перед камерою допомагають ведучому набутися впевненості в собі та володіти кращим контролем свого мовлення та виразності. Такі тренування дозволяють виявляти та виправляти слабкі моменти у виступі (Галаджун & Войцехівська, 2015).

У медіа-індустрії постійно відбуваються зміни та інновації. Ведучий повинен бути в курсі останніх тенденцій, технологій та підходів до ведення програм, тому постійне професійне навчання є необхідним для його успіху.

Аналіз власних виступів та отримання обґрунтованого зворотного зв'язку від колег, тренерів і глядачів допомагає ведучому виявляти свої сильні та слабкі сторони, а також розвивати свої навички.

Професійні тренери можуть допомогти ведучому вдосконалити свою техніку мовлення, навички комунікації, надати корисні поради та рекомендації для підвищення ефективності його виступів.

Загалом, успішний ведучий програм телебачення – це професіонал з широким спектром навичок, який постійно вдосконалюється та адаптується до змін в медіа-індустрії. Володіння технікою мовлення та ефективною комунікацією на екрані, разом з постійним розвитком особистих і професійних якостей, дозволяє ведучому займати провідні позиції у своїй галузі та впливати на масову аудиторію.

На сучасному телебаченні важливо володіти навичками використання технічних засобів, таких як: телесуфлер (телепромтер), графічні ефекти, аудіовізуальні презентації тощо. Ведучий повинен бути вміти користуватися необхідними засобами, щоб забезпечити змістовність, плавність та професіоналізм виступу.

Телевізійна індустрія постійно змінюється, і ведучі повинні бути гнучкими та готовими адаптуватися до нових форматів програм і технологій. Вони повинні володіти знаннями про сучасні тренди й інновації у своєму полі, щоб забезпечити конкурентоспроможність своїх передач.

Успішні ведучі часто мають свій унікальний стиль та особистий бренд, який вони просувають у медіа-просторі.

Нарешті, важливо пам'ятати, що майстерність ведучого програм телебачення – це постійний процес вдосконалення та розвитку. Професійні ведучі постійно працюють над покращенням своїх навичок, вивчаючи нові методи та техніки, а також отримуючи фідбек від глядачів та колег. Тільки завдяки постійному самовдосконаленню вони можуть залишатися високо оціненими та впливовими фігурами в сфері телевізійного мистецтва.

Професійне мовлення виступає ключовою складовою успішного ведучого телепрограм. Відмінне мовлення допомагає привернути увагу аудиторії, зберегти інтерес глядачів та передати інформацію чітко та переконливо. Нижче представлені деякі ефективні прийоми мовлення: 1) чіткість та виразність; 2) артикуляція; 3) темп мовлення; 4) паузи; 5) запитання до аудиторії; 6) використання історій та прикладів; 7) робота над емоціями; 8) підготовка та практика.

Голос ведучого має бути чітким та рішучим, а слова – виразними. Використовуйте різноманітність тону й інтонації для підкреслення ключових моментів і наголошення на важливих інформаційних деталях (Котляренко, 2019).

Для забезпечення чіткості мовлення важливо правильно артикулювати слова. Особлива увага має бути спрямована на вимову кожного звуку та слова, уникнення спотворення та музикальної мови.

Варіюйте темп мовлення залежно від контексту. Для надання інформації можна використо-

вувати помірне темпу, а для підсумовування або акцентування уваги – швидше та динамічніше мовлення.

Використовуйте паузи стратегічно, щоб надати часу аудиторії на розсуд та сприйняття інформації. Паузи можуть також використовуватися для підкреслення важливих моментів або створення напруження.

Включення запитань до аудиторії може залучити їх у виступ та стимулювати активну увагу. Це може бути риторичне питання, яке ставиться для підсилення думки, або запитання, яке спрямовує аудиторію на роздуми.

Історії та приклади допомагають зрозуміти абстрактні поняття та зробити інформацію більш доступною. Вони також можуть зацікавити аудиторію та зробити ваш виступ виразним.

Емоційне вираження допомагає підсилити зв'язок з аудиторією та зробити ваш виступ більш привабливим. Виразність у голосі та міміці можуть допомогти передати ваші почуття та емоції.

Найважливішим чинником ефективного мовлення є підготовка та практика. Перед кожним виступом необхідно працювати над текстом, робити вправи для поліпшення вимови та інтонації, а також займайтеся артикуляцією та контролем голосу і дихання.

Ці прийоми допоможуть покращити якість мовлення та зробити виступи більш ефективними та цікавими для аудиторії.

Висновки. Отже, успішна майстерність ведучого програм телебачення у полтавських медіа вимагає від ведучих поєднання різноманітних навичок та вмінь, включаючи високий рівень техніки мовлення, ефективну комунікацію з аудиторією, розвиток особистого стилю та сприйняття медіа-специфіки регіону. Ці аспекти дозволять ведучим стати впливовими та визнаними фігурами у медіа-середовищі Полтави, забезпечити успішність виступів і популярність серед глядачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ДЖЕРЕЛ

1. ms_marianna. *Аналіз мовлення телеведучих новин на «УТ-1» та «1+1»*. Національний університет «Острозька академія». 2013. URL: <https://naub.oa.edu.ua/analiz-movlennya-televeduchyh-novyn-na-ut-1-ta-11/>
2. Білограць, Х., & Нечипір, А. Мовностилістичні помилки ведучих. 2019. doi: <https://doi.org/10.23939/sjs2019.01.129>
3. Галаджун, З., & Войцехівська, С. Мовленнєві аспекти роботи телеведучого. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2015. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZPNDZP_2015_5_33
4. Котляренко, С. В. Культура техніки мовлення студента-філолога – запорука успіху у професійній діяльності. 2019. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/27337>
5. Кушнір, О. *Орфоепічна культура в ефірі сучасного дитячого телебачення (за матеріалами тернопільських телеканалів)*. Тернопіль: Медіапростір. 2017. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9360/1/11Kushnir.pdf>
6. Нагорняк, М. В Типологія мовних помилок ведучих інформаційних програм Національного радіо. 2006 URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2119>

7. Попович, Н. Специфіка розвитку техніки мовлення майбутніх фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи. *Інноваційна педагогіка*. 2020. doi:<https://doi.org/10.32843/2663-6085/2019.21.3-2>

REFERENCES

1. ms_marianna. (2013). Analiz movlennia televeduchykh novyn na «UT-1» ta «1+1». [Analysis of speech of tv news hosts on “UT-1” and “1+1”] Natsionalnyi universytet «Ostrozka akademiia». URL: <https://naub.oa.edu.ua/analiz-movlennya-televeduchykh-novyn-na-ut-1-ta-11/> [in Ukrainian].
2. Bilohrats, Kh., & Nechypir, A. (2019). Movnostylistychni pomylyky veduchykh. [Linguistic-stylistic errors of the presenters] doi:<https://doi.org/10.23939/sjs2019.01.129>. [in Ukrainian].
3. Haladzhun, Z., & Voitsekhivska, S. (2015). Movlenniivi aspekty roboty televeduchoho. [Speech aspects of a tv host's work] Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZPNDZP_2015_5_33. [in Ukrainian].
4. Kotliarenko, S. V. (2019). Kultura tekhniky movlennia studenta-filoloha – zaporuka uspikhu u profesiinii diialnosti. [The culture of speech techniques of a philologist student is the key to success in professional activities] URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/27337>. [in Ukrainian].
5. Kushnir, O. (2017). Orfoepichna kultura v efiri suchasnoho dytiachoho telebachennia (za materialamy ternopil'skykh telekanaliv). [Spelling culture on the air of modern children's television (based on materials from Ternopil TV channels)] Ternopil: Mediaprostir. URL : <http://dspace.tnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9360/1/11Kushnir.pdf>. [in Ukrainian].
6. Nahorniak, M. V. (2006). Typolohiia movnykh pomylyok veduchykh informatsiinykh prohram Natsionalnoho radio. [Typology of speech errors of the leading information programs of the National Radio.] URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2119>. [in Ukrainian].
7. Popovych, N. (2020). Spetsyfika rozvytku tekhniky movlennia maibutnikh fakhivtsiv z informatsiinoi, bibliotechnoi ta arkhivnoi spravy. [Specificity of the development of broadcasting techniques of future specialists in information, library and archiving] *Innovatsiina pedahohika*. doi:<https://doi.org/10.32843/2663-6085/2019.21.3-2>. [in Ukrainian].

УДК 780.616.432.082.2:78.071.1[Годовський]:78.072(477)(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-19>

Анастасія ЧЕСНОКОВА,
orcid.org/0009-0006-3450-5463
творчий аспірант кафедри спеціального фортепіано № 2
Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського
(Київ, Україна) *chesnokova.anastasiia@gmail.com*

СОНАТА ДЛЯ ФОРТЕПІАНО МІ МІНОР ЛЕОПОЛЬДА ГОДОВСЬКОГО КРІЗЬ ПРИЗМУ ВИКОНАВСЬКОГО ДОСВІДУ

У статті розглянуто Сонату для фортепіано видатного польсько-американського композитора Леопольда Годовського, яка є яскравим взірцем творчого доробку автора. Відомо, що серед творчої спадщини композитора вагоме місце займають його транскрипції – як-от обробки етюдів Шопена чи п'єс французьких клавесиністів. Саме завдяки цим опусам в широких колах відоме ім'я Годовського. Проте його перу також належить чисельна кількість оригінальних фортепіанних творів, серед яких: «Walzenmasken» – 24 п'єси в $\frac{3}{4}$ розмірі (1912), цикл з 30 п'єс «Тріаконтамерон» (1920), «Java-suite» (1925), Пассакалія (1927) та інші менш масштабні твори. Але на відміну від зазначених опусів, дослідження яких відбуваються як і в зарубіжному, так і в українському музикознавстві, дана стаття буде ледь не першою спробою виконавсько-теоретичного аналізу Сонати мі мінор (1911) на теренах українського музикознавства.

Проаналізовано композиційну будову та драматургію як кожної частини окремо, так і сонатного циклу загалом на прикладі використання композиторських засобів музичної виразності, формотворчих елементів тощо. Окреслено жанрово-стильові впливи, які прослідковуються в сонаті, а також наведено можливі інтерпретаційні рішення даного циклу.

Простежено барокві тенденції, серед яких найпомітніша – це поліфонізація фактури. Також відзначено вплив бетховенської традиції, а саме розміщення фуги в кінці циклу, дуалістичне трактування фортепіано (як симфонічного оркестру та виключно як сольного інструменту), а також будова фіналу, який не має класично-сталі форми, а складається з багатьох розділів, і таким чином постає певним «мікроциклом» в сонатному циклі (тотожний варіант знаходимо у фіналі Сонати для фортепіано №31, ля бемоль мажор, оп. 110 Людвіга ван Бетховена).

Визначено, що автор неодноразово повертався до тематичного матеріалу сонати, втілюючи його в інакших музичних формах та інструментальних складах. Так, відзначено, що друга частина та розділ з п'ятої частини сонати стали основою для двох номерів з циклу «Walzenmasken».

Висновком даної статті є інформативно обґрунтоване твердження, що демонструє потребу детальнішого вивчення в науковому музикознавчому аспекті Сонати для фортепіано Леопольда Годовського та повне право цього монументального твору увійти до концертного репертуару піаністів.

Ключові слова: творчість Леопольда Годовського, сонатна форма, fuga в сонатному циклі, виконавський досвід, інтерпретаційні аспекти.

Anastasiia CHESNOKOVA,
orcid.org/0009-0006-3450-5463
Creative Postgraduate Student at the Department of Piano
Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music
(Kyiv, Ukraine) *chesnokova.anastasiia@gmail.com*

PIANO SONATA IN E-MOLL BY LEOPOLD GODOWSKY THROUGH THE PRISM OF PERFORMANCE EXPERIENCE

The article examines the Sonata for piano by the outstanding Polish-American composer Leopold Godowsky, which is a vivid example of the author's creative output. It is known that amongst the creative heritage of the composer, his transcriptions take an important place: such as arrangements of Chopin's etudes or pieces of French harpsichordists. Thanks to these works namely, Godowsky's name is widely known. However, his pen had also written a large number of original piano works, including: «Walzenmasken» – 24 pieces in $\frac{3}{4}$ time (1912), «Triacontameron» – the cycle of 30 pieces (1920), «Java-suite» (1925), «Passakalia» (1927) and other smaller works. But, in contrast to the aforementioned opuses, which are studied both in foreign and Ukrainian musicology, this article will be probably almost the first attempt of a performance-theoretical analysis of the Sonata in E-moll (1911), in the field of Ukrainian musicology.

The compositional structure and dramaturgy of each separate part as well as of the sonata cycle as a whole are analyzed by the usage example of compositional means of musical expressiveness, form-creating elements, etc. The genre and style influences traced in the sonata are outlined, as well as the possible interpretive solutions of this cycle are given.

Baroque trends are tracked, amongst which the polyphonization of the texture is the most noticeable. The influence of the Beethoven tradition is also noted, namely the placement of the fugue at the end of the cycle, the dualistic interpretation of the piano (as a symphony orchestra and exclusively as a solo instrument), as well as the structure of the finale, which does not follow a classically stable form, but consists of many sections, and thus appears as a certain «microcycle» in the sonata cycle (an identical version can be found in the finale of Ludwig van Beethoven's Piano Sonata No. 31, A-flat-dur, Op. 110).

It was determined that the author repeatedly returned to the thematic material of the sonata, embodying it in other musical forms and instrumental compositions. Thus, it is noted that the second movement and a section from the fifth movement of the sonata became the basis for two items in the "Walzenmasken" cycle.

The conclusion of this article is an informative and substantiated statement that demonstrates the need for a more detailed study, in the scientific musicological aspect, of Leopold Godowsky's Piano Sonata, and the complete right of this monumental work to enter the concert repertoire of pianists.

Key words: *the works of Leopold Godowsky, sonata form, fugue in the sonata cycle, performance experience, interpretive aspects.*

Постановка проблеми. Леопольд Годовський – видатний піаніст свого часу, віртуоз, який відомий своїми транскрипціями етюдів Шопена трансцендентальної складності. Його творча спадщина налічує в більшій мірі твори для фортепіано, тому не дивно його зацікавлення до творчості Шопена, адже останній теж вважається «фортепіанним» композитором. Серед оригінальних творів автора вагоме місце займає Соната для фортепіано мі мінор (1911). Це монументальний твір за усіма своїми якостями: небачений композиторський розмах (тривалість звучання всього циклу близько 50 хв), різноманіття образів, багатство штрихів, тембрової палітри, індивідуалізація кожної частини, поліфонізація навіть самої віртуозної фактури. В сучасному музикознавстві цей твір є недостатньо вивчений у виконавського-теоретичному аспекті, що і обумовило **актуальність** даної статті.

Аналіз досліджень. Одна з найважливіших праць – біографічна книга про Леопольда Годовського «Godowsky: The Pianists' Pianist», автором якої є англійський актор і музичний критик Джеремі Ніколас.

Серед сучасного українського музикознавства діяльність Леопольда Годовського розглядається, в першу чергу, як автора транскрипцій. Одна з таких робіт – стаття Оксани Ринденко «Ф. Шопен і Л. Годовський: від інтерпретації до транскрипції». Також постать Годовського висвітлюється крізь призму виконавства в дисертації Тетяни Сітенко «Концертна діяльність польських піаністів у Києві (кінець XIX – початок XX ст.)». Його власну оригінальну творчість вивчали закордонні музиканти, серед яких варто зазначити працю «A guide to Leopold Godowsky's *Java Suite*» авторства Jasmin Arakawa.

Мета статті. Розглянути сонату для фортепіано Леопольда Годовського крізь призму виконавського досвіду в аспекті структурно-композиційних складових, виявити специфіку даного

сонатного циклу та на основі цього окреслити можливі інтерпретаційні рішення.

Виклад основного матеріалу. Леопольд Годовський (1870–1938) – композитор польського походження, творча діяльність якого була пов'язана з США, але який прославився також як виконавець-віртуоз (його називали «піаністом піаністів»). У роки Першої світової війни він вважався одним з найбільш високооплачуваних піаністів США та здійснював потужну концертну діяльність. Творча доля Годовського також була пов'язана з перебуванням у Європі, де композитор та піаніст в різний час спілкувався з тогочасною музичною елітою Парижу, до когорти якої входили: Ш. Гуно, Л. Деліб, Ж. Масне, Ш.-М. Відор, Г. Форте. Тут і відбулося знайомство з П. Чайковським. Загалом в його колі спілкування в різні роки були Г. Малер, А. Нікіш, К. Рейнеке, Ф. Бузона, Г. Бауер, М. Розенталь, Е. Гріг, Я. Сібеліус, Й. Гофман, Ф. Крейслер, Т. Лешетицький, С. Рахманінов та багато інших (Nicholas, 1989).

Донька Годовського, Дагмар, згадувала, що «виховувалась у домі, де сімейним лікарем був доктор Вільгельм Штекель (учень Фрейда), а гостями обіду могли бути Ігнац Падеревський, Томас Манн, Сергій Рахманінов чи Густав Малер¹» (Lamparski, 1967).

Один з його учнів, відомий педагог та піаніст, Генріх Нейгауз згадував, що «...під час уроку Годовський був не вчителем гри на фортепіано, а насамперед учителем музики, тобто саме тим, ким буває неминуче кожний справжній художник, музикант, піаніст, тільки-но він стає педагогом». (Neuhaus, 1973: 14).

Як композитор Годовський проявляв неабияку винахідливість, блискуче володіння поліфонічною майстерністю, неординарне тональне мислення; а його обробки етюдів Шопена вважались

¹ Тут і далі іншомовні джерела цитовано в перекладі авторки статті.

вершиною «фортепіанної майстерності та комбінаторики» (Nicholas, 1989).

Леопольд Годовський – один із найбільших після Ф. Ліста піаністів та майстрів мистецтва транскрипції. Його гра славилася винятковою технічною майстерністю, тонкістю та ясністю у передачі найскладніших за фактурою побудов, рідкісною досконалістю легато. Сітенко зазначає, «що у виконавському мистецтві Л. Годовського найбільше вражала феноменальна техніка, яку київські критики зараховували до чудес ХХ сторіччя, а гру віртуоза порівнювали із бездоганним звучанням приставки до механічного піаніно» (Сітенко, 2010).

Але серед великої кількості транскрипцій вагоме місце займають такі значні оригінальні твори Л. Годовського, як Соната мі мінор (1911) – виключна за об'ємом (5 частин) та технічною складністю, монументальна Пассакалія (1927) – 44 варіації з фугою, заснована на темі вступу до Незакінченої симфонії Шуберта, «Triakontameron» (30 п'єс у три четвертному розмірі).

Особисто для Годовського ці твори мали вагоме значення, про це свідчать слова самого композитора – в одному з листів він згадує, що Пассакалія «...моя найважливіша робота після Сонати (17 років тому!)» (Nicholas, 1989: 132).

Леопольд Годовський написав Сонату мі мінор в роки активного гастрювання країнами Європи. Окрім сонати, в цей період він створив цикл з 24 п'єс «Walzermasken» та працював над численними транскрипціями. Саме концертна діяльність композитора та піаніста багато в чому зумовила спрямованість творів на зовнішню ефектність, віртуозність, технічність, піаністичну складність, на творчі пошуки у відношенні форми та ускладнення музичної мови, на поліфонізацію фактури. В цьому сенсі звернення до поліфонічного жанру в сонаті підсилює інтелектуальну зосередженість її фіналу. Вперше вона була опублікована в 1911 року. Прем'єрне виконання сонати відбулось 28 січня 1911 року в Bechstein Hall в Лондоні самим автором (Nicholas, 1989: 291).

Пауль Говард згадував: «Я все ще продовжую і знаходжу в ній нове світло: хоча я багато разів грав її на сольних концертах і сотні разів для відвідувачів, це твір, який ніколи не закінчується, але завжди інтригує та пропонує нові точки зору, нові аспекти, якими треба оволодіти. Це як якась мила людина, яка демонструє нові чари день за днем і чий сюрпризи ніколи не закінчуються» (Howard). А Джеймс Гукенер в своїй книзі пише наступне: «Одного вечора Годовський грав свою фортепіанну сонату з тонкими натяками на Брамса,

Шопена та Ліста, з її цілковито годовським колоритом і ритмічним життям – він є найбільшим творцем ритмічних цінностей після Ліста, і це «велика відзнака» (Huneker, 1924: 181).

П'ять частин сонати настільки різноманітні, що роблять її еквівалентною будь-якій програмі, що складається з такої ж кількості різних творів. Але тим не менш, соната Годовського не відрізняється особливою неологістичністю, і він не заганяє себе в глухий кут в будь-якій новій формі мови, вигаданої ним самим, Ба навпаки, щедро використовуючи наявну скарбницю, він подарував світові цей колосальний, величезний і вражаючий твір.

Як відомо, для кращого розуміння будь-якого твору, виконавець звертається до так званого аналізу форми. І починаючи з цієї частини піаніст, що наважився досягнути цей опус, може зіштовхнутись з рядом проблем. Адже на перший погляд частина написана у формі сонатного алегро. Але під час детального вивчення стає зрозуміло, що автор значно відхиляється від звичних стандартів класичного сонатного алегро. Та оскільки музикознавчі дослідження Сонати практично відсутні, пропонується подальший аналіз, який є виключно виконавським спостереженням/припущенням, та не ставить на меті детальний теоретичний аналіз.

І частина, *Allegro non troppo ma appassionato*. На наш погляд, частина має своєрідний вступ, який складається з трьох тем: тема А (1–11 тт.), тема В (тт. 12–17) та тема С (тт. 18–35). Кожна з цих тем відіграє важливу роль в цій частині. Наприклад, перший розділ розробки будується на подвійному проведенні тем А та В, а також доміантовий предикт перед репризою в своїй основі має матеріал вступу (в правій руці – тема А, в лівій – В). В репризі в темі А змінені характери двох фраз (питання-відповідь). Якщо в експозиції перша фраза – тиха, стримана, після якої з'являється фраза-відповідь – наполеглива, рішуча; то в репризі ця ж перша фраза вже не є питанням, а скоріше є ствердженням. Басова лінія стає окремим пластом зі своїми поліфонічними елементами, а сама тема, досягаючи своєї вершини, не спускається стрімголов донизу, а наче застряє, немов заплутавшись в павутинні хроматизмів. Це надає їй ще більшого драматизму, і як наслідок робить її кульмінацією всієї частини. Логічного виходу перша фраза теми А не знаходить, та застигає на довгій ферматній доміанті, наче задаючи питання. І у відлунні попередніх звучань, тихо та невпевнено, з авторськими ремарками *tranquillo e piu sostenuto* з'являється друга фраза теми А. Вона постає нерішучою, невпевненою, з деяким відчуттям загубленості та

смирення. А от тему В автор в репрізі не використовує, і відразу переходить до теми С. Тут вона фактурно ущільнена, рішуча та наполеглива (на відміну від експозиційного проведення).

Головна партія (починаючи з такту 36) складається з двох тем. Перша – схвильована, елегійна, в баладному дусі. Звучить вона двічі: спочатку наче здалеку, в п'ятні, а за другим проведенням – в октавному подвоєнні, з елементами рішучості. Відразу за нею слідує друга тема, яка згодом відіграє вирішальну роль всієї частини.

В тактах 60–69 міститься зв'язуюча партія. Вона досить невелика, поліфонізована, мелодична лінія якої не має ясних рис. Але поступово матеріал диференціюється та з'являється побічна партія. Вона, як і вступ, має в собі три теми. Тема А (такти 70–85) звучить двічі. Спочатку наділена героїчним характером та маршовим ритмом, а при повторенні фактура розшаровується, образи маршу неначе тануть, що приводить нас до теми В (такт 86). Цій темі притаманний примхливий, дещо джазовий, ритм, легкість та невимушеність. Незважаючи на стислий виклад, ця тема важлива для частини, адже серед небагатьох тем є в основі розробки. Тема С побічної партії (такти 92–97) дещо заспокоює своєю певною фактурною простотою. Тут можна побачити звичний акомпанемент та мелодію, що не містять в собі ні інтервального, ні акордового викладу, без будь-якої поліфонізації матеріалу.

Остання, заключна партія, як і попередня, складається з трьох тем. І як не дивно, саме вона робить певне «тематичний підсумок». Так, в основі теми А примхливий ритм теми В з побічної партії поєднується з інтонаціями теми А головної партії (низхідні септими). Наступна тема заключної партії – фактурна варіація побічної партії (тема А), яка проводиться в тій же тональності. Завершується експозиція темою С, що в основі має матеріал теми С побічної.

З огляду на вище написане, можна сміливо говорити, що експозиція являється шедевром тематичного, контрапунктичного та гармонічного наповнень. Тут майже немає жодної ноти, мотиву чи фрази, що не виникали б логічно з тематичного матеріалу. Темі об'єднуються, доповнюються та набувають нового естетичного значення шляхом внутрішнього розвитку.

Розробка має більш чіткі структурні риси, на відміну від експозиції. Як зазначалось вище, перший її розділ ґрунтується на двох темах вступу (А та В). Другий же розділ містить в собі теми побічної партії (теми А та В). Загалом розробка компактна, але не позбавлена композиторської

видумки. Автор сміливо використовує динамічні та фактурні порівняння, майстерно розвиває матеріал, надаючи йому імпровізаційного характеру.

В репрізі, окрім вище зазначених модифікацій вступу, значних змін не має. Тема А головної партії звучить лише раз, відразу в октавному подвоєнні. Але характер її вже не має тієї впевненості та рішучості. Побічна партія (тема А) фактурно ущільнена та викладена в однойменному мі мажорі; інші теми побічної залишаються в тому ж вигляді, що і в експозиції. Наступні зміни відбуваються вже заключній партії. Так, тема В викладена мереживом шістнадцятих, на яких як краплинки роси на павутинні, мерехтять звуки мелодії. Вона немов розчинає нас у невагомому звучанні мі мажору; неначе сон, що огортає ніжністю та спокоєм та піднімає до самих вершин і завмирає на *pianissimo* з далеким, оксамитовим басом. Подальший спуск приводить до фанфарної, переможної теми, в основі якої тема А побічної партії та тема С вступу.

І здавалося б, що блискучий фінал відбувся, аж раптом, після довгої фермати, з'являється епілог, який знову виводить на перший план ліричний настрій. Частина закінчується задумливим, похмурым мінором.

В цій частині помітні «брамсівські текстири» – широко розташований музичний матеріал без будь-якого наповнення в середньому регістрі (перша тема). Але це лише один з багатьох відтінків його композиторської палітри. З шопенівського тут – «жіночі інтонації» в кадансових зворотах. Саме їх можна часто зустріти в полонезах Шопена (два заключні акорди, з яких перший «сильний», а другий – «слабкий»). Також варто відзначити, як сміливо автор користується тональним планом. Майже кожна тема наділена своєю тональністю, а завдяки композиторській майстерності Годовського, ці тональності набувають свого кольору, відтінку та подекуди аромату.

II частина, *Andante cantabile* – романтично-емоційна повільна частина; вокалізована мелодична лінія якої у поєднанні з поліфонізацією фактурних пластів, витриманим акомпанементом та виникаючими діалогічними мотивами між різними голосами, наближає частину за жанром до елегії.

В цій частині композитор в певній мірі продовжує свої новації в вибудуванні форми. Так, помітні риси складної трьохчастинної форми. Але з такту 101 автор повторює тему середнього розділу, лише в іншій тональності. Тобто свого роду «розширює» форму. Тим не менш, Годовський також дає виконавцю право самому вирішувати будову частини,

додаючи до цього розділу позначку *Vi-De*, таким чином збільшуючи інтерпретаційні варіанти. Але варто зауважити, що цей «вставний» розділ відіграє значущу роль в композиційному плані всього циклу, адже схожий принцип будови форми можна спостерігати в IV частині сонати.

Багата образами, насиченими гармоніями та безліччю підголосків – ця частина ще раз залишиться в репертуарній скарбниці композитора, лише в інакшому втіленні. «Більшу частину війни він не складав нічого нового. Його першим завданням було адаптувати деякі «тонові фантазії» з *Walzermasken* для скрипки» (Nicholas, 1989: 105). Таким чином у 1916 році до друку вийшли «12 Impressions» для скрипки та фортепіано. В основному вони ґрунтуються

на матеріалі оригінальних фортепіанних творів Годовського. Редакцію партії скрипки зробив друг композитора, Фріц Крейслер. Йому та його дружині автор і присвятив ці п'єси. Серед них варто відзначити № 5 «Роєте» (приклад 1), адже саме друга частина сонати лягла в основу цього твору (приклад 2).

Зберігаючи характер та загальний настрій, Годовський створює неперевершений зразок скрипкової лірики. В п'єсі відсутній вставний розділ (який в сонаті позначається *Vi-De*), але з'являється невеликий фортепіанний вступ (приклад 1), в основі якого остання, заключна фраза (приклад 3). Таким чином композитор врівноважує форму та надає їй певної закінченості, яка відсутня у II-й частині сонати.

Роєте
(Andante Cantabile)

LEOPOLD GODOWSKY

Violin Part
fingered and phrased
by FRITZ KREISLER

Andante cantabile

Приклад 1. «Роєте» з циклу «12 Impressions» для скрипки та фортепіано

24

II.

Andante cantabile.

Приклад 2. Соната для фортепіано, II частина, початок

Приклад 3. Соната для фортепіано, II частина, заключна тема першого розділу

III частина, *Allegretto vivace e scherzando*. Ця частина найбільш яскраво демонструє всю ту технічно-піаністичну віртуозність, якою володів Годовський: подвійні ноти, акордова фактура, далекі стрибки, швидка зміна позицій, репетиції, гамоподібні та арпеджовані мелодичні звоти, розташування матеріалу по всій клавіатурі інструменту зі швидкими змінами технічних формул та багато іншого. Також варто відзначити колосальне багатство артикуляції – від гострого стакато до акордового легато. І разом з цим зберігається поліфонізація (як в попередніх частинах) цієї віртуозно-блискучої фактури.

Але не зважаючи на таку щільність та насиченість – частина наділена легким, вишуканим характером, та цілком може слугувати твором «на біс».

IV частина, *Allegretto grazioso e dolce*. Замість колись популярного менуету, Годовський включає в даний сонатний цикл вальс. Безумовно, на це могло вплинути довге перебування Годовського в Європі, де ще відлунням XIX століття часто звучали вальси видатних композиторів, тому це можна назвати певною «даниною епосі». Тут помітний вплив вальсів Й Штрауса, К. Таузіга та власних творів. Наприклад, ця частина має багато спільного з № 14 «Französisch» з *Walzenmasken*, який також піддався композиторській модифікації, та був включений в «12 Impressions» для скрипки та фортепіано.

Загалом це рухлива частина, з ознаками етюдного характеру, яку також можна трактувати, як своєрідний жанрово-стильовий мікс: безумовно, їй притаманний варіаційний спосіб розвитку, але одночасно з цим є деякі риси фугато. Тема цього умовно окресленого нами фугато має спільні інтонації з темою А головної партії з I-ї частини (низхідні септими) та з початковим мотивом з II-ї частини, який трансформується та з'являється в оберненому вигляді. Це може свідчити про певний об'єднуючий тематизм.

V частина, *Retrospect (lento, mesto)*. Відкривається частина ретроспективою, «що відчувається як найкраще односторінкове Adagio, яке можна

знайти на папері» (Howard). Протягом 18 тактів композитор майстерно відтворює всі самі головні теми з першої частини. Але вони вже не мають своєї яскравої індивідуальної характеристики, ба навпаки, огорнуті єдиносільними важкими роздумами, немов мрії залишилися лише мріями, без будь-якої надії на здійснення. До прикладу, героїчна тема побічної партії I-ї частини втратила свою силу та енергійність, та більше уподібнюється останній темі з епілогу, з тією ж смиренністю, сумом та цілковитою думкою про «земне розчинення».

В *Larghetto lamentoso*, в яке немов занурюється попередня *Retrospect*, настрої ще більше темніють, думка про прощання з земним стає сильнішою, а душу наповнюють благочестиві роздуми. Тут яскраво помітні відголоски «Вокалізу» Рахманінова, з яким, до речі, у композитора були дуже товариські відносини, та окрім цього, Годовський часто виконував в своїх речиталях твори Сергія Васильовича.

Варто зазначити, що цей розділ (приклад 4) також зазнав композиторського аранжування (як і II частина сонати), та окрім того, що увійшов до «12 Impressions» для скрипки та фортепіано (приклад 5), також існує у версії для віолончелі та фортепіано (над редакцією партії віолончелі працював знайомий Годовського, нідерландсько-американський віолончеліст Ганс Кіндлер).

А от наскільки знаковим-важливим у біографії Годовського став цей твір говорить наступний факт: на похоронах маестро, поряд зі струнним квартетом ор. 135 та фортепіанною сонатою № 14 Людвіга ван Бетовена, «Міша Ельман та Гаррі Кауфман зіграли аранжування для скрипки та фортепіано *Larghetto lamentoso* з сонати Годовського мі мінор» (Nicholas, 1989: 161).

На нашу думку, для піаніста, який взявся до опанування цієї сонати, буде дуже важливо та корисно ознайомитись з творами, в основу яких закладений матеріал сонати. Окрім більш детального знайомства із композиторським стилем письма, це надасть виконавцю більшого розуміння поліфонізованої фактури на практич-

48

Приклад 4. Соната для фортепіано, V частина, «Larghetto lamentoso»

Larghetto Lamentoso.

Violin Part
Fingered and Phrased
by FRITZ KREISLER.

LEOPOLD GODOWSKY.

The image shows a musical score for 'Larghetto Lamentoso' by Leopold Godowsky. It is a two-staff score for Violin and Piano. The tempo is 'Larghetto lamentoso. (♩ = 60-72)'. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is 4/8. The violin part is marked 'p molto espressivo ma dolce' and 'simile'. The piano part is marked 'mp' and 'p'. The score includes various musical notations such as slurs, accents, and dynamic markings.

Приклад 5. «Larghetto lamentoso» з циклу «12 Impressions» для скрипки та фортепіано

ному прикладі та допоможе краще диференціювати її.

Взагалі, свого роду повернення Годовського до сонати у вигляді певних модифікацій може говорити про дві речі: по-перше, композитору був дуже важливий цей твір; по-друге, Годовський надав вибраному тематичному матеріалу ще одне життя, розуміючи, що музика не вичерпала себе повністю та заслуговує на ще одне втілення.

Далі з'являється грандіозна fuga (*Molto espressivo*) – серединний розділ V частини. Спочатку – тиха, холодна, розсудлива та твереза. Вражає майстерне володіння контрапунктичною технікою, якою користується композитор. З деяких контрапунктичних хитросплетінь варто відзначити наступні: проведення теми в стретному викладенні з її збільшеним та зменшеним варіантами; одне з протискладень теми – сама тема, викладена рівними шістнадцятими (змінений ритмічний малюнок); знову ж таки стретний варіант, але на цей раз – в мі мінорі та ля мінорі (друга тема вступає практично відразу, на другу восьму). В останніх тактах fugи з'являється basso ostinato подальшого маршу.

Безумовно *Larghetto lamentoso* та fuga, які не можуть існувати один без одного, є своєрідним зверненням до бахівських традицій. Але поряд з цим, такий мікроцикл в циклі не може не нагадати виконавцю пізні сонати Бетховена. Проте на нашу думку, ідея Годовського стосовно впровадження fugи в сонатний цикл дещо відрізняється від ідей Бетховена. Так, в останнього fuga у сонаті з'являлась скоріш задля інтелектуальної складової та певної раціоналізації, наче свого роду повертаючись до життя після душевних потря-

сінь. У сонаті ж Годовського fuga є драматичною кульмінацією, і, на відміну від сонат Бетховена, продовжує емоційний попередній стан.

Загалом, можна підсумувати, що розміщення fugи у фінальній частині твору відповідає бетховенській традиції, де fuga драматизує велику форму, надає їй динаміки та енергії. Також важливим є ще те, що композитор використовує у темі fugи символічний мотив ВАСН, який не тільки надає динамізму, а й слугує полістилістичним та інтертекстуальним виразовим засобом, відповідним до постмодерністських тенденцій ХХ століття.

Maestoso, lugubre. Свого роду «траурний марш», що сповнений зловісними інтонаціями та невідступним відчуттям смерті. Цей епізод сонати – яскравий приклад оркестрового мислення композитора. Так, автор за допомогою контрастно-протилежної артикуляції досягає максимального уподібнення звучань різних інструментів у правій руці. Цей вражаючий марш досягає своєї кульмінації, та завершується одним із самих відомих григоріанських роспівів – «Dies irae, dies illa», на початкових інтонаціях якого і написано basso ostinato. І здавалося б, що після вже неможливо щось написати та сказати. Але лише завдяки одному акорду (збільшений тризвук), Годовський робить спробу перенести слухача у стан цілковитої нірвани. Такі наміри, на нашу думку, дещо перебільшені та перевершують художнє бачення. Адже навіть фантазія виконавця неспроможна відтворити цей стан, бо обмежена тим, що вже знайомо уяві. Тому намагання хоча б натяком відобразити цей стан – мабуть, найскладніша задача, яку навіть

не можна порівняти з найскладнішими віртуозними складнощами.

Повторне фрагментарне проведення маршу в низькому регістрі (на октаву нижче від попереднього варіанту), яке цього разу модулює в мі мажор, останнє, як звуки з потойбіччя, *Dies irae* та дослівне викладення мі мажорного епізоду (нірвана) – все це закріплює ідею повного розчинення душі та відкриває для виконавця чи слухача новий, неусвідомлений життєвий вимір, шлях до якого простягався протягом усіх сторінок Сонати, з усіма її переживаннями, радостями, горями, потрясіннями та враженнями.

Щодо інтерпретаційного втілення треба зазначити кілька висновків, адже крізь призму власного виконавського досвіду були виявлені наступні особливості даного циклу:

1. Незважаючи на колосальний масштаб та складність твору – з епілогом в кінці першої частини, з різножанровими та різностильовими II-ю, III-ю та IV-ю частинами (елегія, скерцо та вальс відповідно), з фугою на тему *BACH* та вплетеним в нього маршем на тему *Dies Irae* в V частині – тим не менш зрозуміло, що всі ці «музики» повинні поєднувати між собою фундаментальна ідея.

2. З іншого боку – якась програмність або спроба словесного оціночного узагальнення обмежила б сонату в реалізації її думок та ідей. Композитор немов дає лише простір та матеріал для втілення вражень, які повсякчас невизначені, занадто духовні та майже розпливчасті, щоб їх можна було передати словами.

Тим не менш, для кращого розуміння та задля досягання переконливої інтерпретаційної версії окреслимо одну із багатьох можливих змістовних концепцій, беручи до уваги композиторські особливості даного циклу.

Друга частина може існувати або як продовження першої, або входити в «центральный комплекс» сонати (2, 3 та 4 частини відповідно). Але незалежно від того, яких композиційних зв'язків буде дотримуватись виконавець – образний вимір частини від того змінюватись не буде. Світле, щире кохання, з усіма притаманними йому хвилюваннями та переживаннями – саме такі емоції наповнюють цю частину.

При ідеї «поєднання» першої та другої частини в один блок, третя та четверта частини також будуть існувати в тандемі. Як зазначалось вище, Годовський був у дружніх стосунках з відомим скрипалем та композитором Фріцом Крейслером. У останнього в 1910 році вийшли до друку «3 Старовинні Віденські танці», серед яких варто відзначити перші дві п'єси – «Муки кохання»

та «Радість кохання». Достеменно не відомо, чи могли ці твори вплинути на написання сонати, але ми вбачаємо певні схожі риси, а саме різні погляди на одну й ту ж саму емоцію. В Сонаті цю ідею можна втілити в третій та четвертій частинах. П'ята частина слугуватиме своєрідним підсумком всіх попередніх емоційних переживань, якими сповнені перші чотири частини Сонати.

В іншому інтерпретаційному варіанті, Соната теж буде ділитись на три блоки, де окремо існують перша та остання частини, а між ними буде розташовуватись «центральный комплекс». Такий варіант надасть симетричності форми та певної «арочності» – у фіналі з'являються теми першої частини; друга та четверта об'єднуються схожим підходом до формотворення (наприклад, заключні розділи кожної з частин немов «розчиняються» у світлому *Соль мажорі*); третя частина – віртуозна вершина циклу.

З огляду на вищезазначене, можна сміливо стверджувати, що Соната для фортепіано Леопольда Годовського має дійсно невичерпний потенціал і є безмежним полем для втілення різних виконавських версій.

Висновки. Постать Леопольда Годовського – унікальна в усіх аспектах. Будучи віртуозним виконавцем, який бездоганно володів інструментом, всю свою піаністичну майстерність він втілював в композиторському письмі.

Варто відзначити прискіпливу деталізацію, яка притаманна нотному тексту творів Годовського, зокрема і Сонаті мі мінор. Зі спогадів Генріха Густавовича Нейгауза «Годовський майже ні слова не казав про техніку... всі його зауваження під час уроку були виключно направлені на музику, на виправлення музичних недоліків виконання, на досягнення максимальної логіки, точності слуху, ясності, пластики на основі *найточнішого дотримання нотного тексту та розлогого тлумачення його* (курсив наш. – А. Ч.) (Neuhaus, 1973: 12).

Так, в Сонаті композитор максимально точно вказує динамічні відтінки та найменші їх зміни, застосовує одночасне використання двох протилежних динамічних нюансів, таким чином створюючи своєрідний стерео ефект. Користується багатою штриховою палітрою, і як і у випадку з динамікою, максимально прискіпливо вказує, яким саме способом звуковидобування повинен досягатись кожний з голосів, що звучать одночасно (і часто це набір з двох-трьох різних штрихів). Широко використовує термінологію та в складних технічних моментах вказує можливі аплікатурні варіанти.

З огляду на всю цю текстову деталізацію, стає зрозумілим певне «холодне» відношення до занять зі студентами. Ще один спогад із занять з Годовським: «урок часто обмежувався тим, що Годовський малював в тексті декілька динамічних та агогічних знаків, розставляв дві-три аплікатури, робив декілька зауважень, які були схожі на рецепти, і задавав наступний урок» (Neuhaus, 1973: 23). Таким чином можна зробити висновок, що всі композиторські ідеї знаходяться «на поверхні», а саме в нотному тексті.

Соната для фортепіано мі мінор є твором, який увібрав у себе найкращі традиції попередніх епох. Також безумовно помітний вплив бетховенських традицій, а саме розміщення фути в кінці

циклу, дуалістичне трактування фортепіано (як симфонічного оркестру та виключно як сольного інструменту – як у Сонаті для фортепіано № 29, сі бемоль мажор, ор. 106), а також будова фіналу, який не має класично-сталого форми, а складається з багатьох розділів, і таким чином постає певним «мікроциклом» в сонатному циклі (тотожний варіант знаходимо у фіналі Сонати для фортепіано № 31, ля бемоль мажор, ор. 110).

Підсумовуючи, можна стверджувати, що існує потреба детальнішого вивчення в науковому музикознавчому аспекті Сонати для фортепіано Леопольда Годовського, яка в свою чергу має повне право увійти до концертного репертуару піаністів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сітенко Т. В. Концертна діяльність польських піаністів у Києві (кінець XIX – початок XX ст.) : автореф. Дис. ... канд. Мистецтвознавства. Київ, 2010. 23 с.
2. Cooke J. F. Great pianists on piano playing: Godowsky, Hofmann, Lhévinne, Paderewski, and 24 other legendary performers, Mineola, N.Y. : Dover Publications, 1999, 132–142 p.
3. Howard P. After midnight thoughts on Leopold Godowsky. Instalment 4, The Sonata in E minor. A Letter to Leonard Liebling. URL.: <https://www.theartofthelefthand.com/Society/text/AfterMidnight/Installment%204.pdf> (дата звернення 05.01.2024)
4. Huneker J. Unicorns, New York, C. Scribner's sons, 1924, 180–186 pp.
5. Lamparski R. Whatever became of...?, New York : Crown Publishers, 1967, 182–183 pp.
6. Neuhaus H. The art of piano playing, London : Barrie & Jenkins, 1973, 7–29 pp.
7. Nicholas J. Godowsky, the pianists' pianist, Hexham, Northumberland : Appian Publications & Recordings, 1989, 345 p.

REFERENCES

1. Sitenko T. V. (2010). Kontsertna diialnist polskykh pianistiv u Kyievi (kinets XIX – pochatok XX st.). [Concert activity of Polish pianists in Kyiv (late 19th – early 20th centuries)]. Extended abstract of candidate's thesis. K. [in ukrainian]
2. Cooke, J. F. (1999). Great pianists on piano playing: Godowsky, Hofmann, Lhévinne, Paderewski, and 24 other legendary performers. Mineola, N.Y. : Dover Publications, 132–142 pp.
3. Howard P. After midnight thoughts on Leopold Godowsky. Instalment 4, The Sonata in E minor. A Letter to Leonard Liebling. URL.: <https://www.theartofthelefthand.com/Society/text/AfterMidnight/Installment%204.pdf> (accessed: 05.01.2024)
4. Huneker, J. (1924) Unicorns. New York : C. Scribner's sons, 180–186 pp.
5. Lamparski, R. (1967). Whatever became of...?. New York : Crown Publishers, 182–183 pp.
6. Neuhaus, H. (1973). The art of piano playing. London : Barrie & Jenkins, 7–29 pp.
7. Nicholas, J. (1989). Godowsky, the pianists' pianist. Hexham, Northumberland : Appian Publications & Recordings, 345 p.

УДК 75.03(=214.58)«19/20»

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-20>**Євгеній ШИШЛЮК,**

orcid.org/0000-0002-7358-7864

аспірант кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтва
(Київ, Україна) e.shyshliuk@gmail.com**ХУДОЖНІ ОБРАЗИ РОМІВ НА ПОШТОВИХ МАРКАХ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

Випуск марок як одного з найпоширеніших видів друкованої поштової продукції із часу своєї появи в середині ХІХ століття є віддзеркаленням історичних, соціально-економічних, політичних та культурно-мистецьких процесів як в загальносвітовому масштабі, так і в масштабі кожної окремо взятої країни, де запроваджено систему знаків поштової оплати. Про що свідчить і високий рівень розвитку філателії (колекціонування поштових марок). Одним із трендів створення поштових марок є застосування репродукованих творів живопису й графіки на ромську тематику, що потребує систематизації та комплексного дослідження – **метою статті** є дослідження тенденцій презентації ромських образів на поштових марках окремих країн світу другої половини ХХ – початку ХХІ століття. **Узагальнені результати:** на прикладі аналізу поштових марок Королівства Монако, Північних островів Кука (о. Пенрін), Республіки Куба, Республіки Чад, Румунії, Молдови та України, осмислено ставлення в різних країнах світу до ромського питання, що нині полягає в зростанні рівня толерантності представників інших народів до ромських громад на територіях, окреслених географічними межами. Завдяки цьому зауважено, що представлення ромської тематики на знаках поштової оплати є ефективним інструментом формування в суспільстві позитивного ставлення до минулого та сьогодення ромської спільноти. Не менш важливим висновком стало з'ясування значної ролі ромської тематики в творчому доробку таких митців, як П'єр Белле, Ніколає Вермонт, Віктор Мануель Гарсія, Вінсент Ван Гог, Ніколає Григореску, Карліс Гун, Альбер Декаріс, Йосип Ізер, Олег Кожокар, Микола Кочубей, Тиціан, Тарас Шевченко. Відзначено, що увага художників до ромського життя й спроби засобами образотворчого мистецтва зобразити різні сторони їхнього життя сприяли тому, що з'явився впізнаваний художній образ ромів. Його ознаки: ромський антропологічний тип (смугла шкіра, темний колір очей, чорне волосся та ін.), національне ромське вбрання, традиційні заняття (кочівництво, ворожіння, гра на скрипці, танець), наявність матеріальних елементів ромської культури (кибитки, коні). Завдяки аналізу вищезгаданих зразків поштових марок встановлено, що вони переважно випускались серійно, а не поодинокі.

Ключові слова: роми, цигани, національні меншини, образотворче мистецтво, графіка, поштова марка, художні образи ромів.

Yevhenii SHYSHLIUK,

orcid.org/0000-0002-7358-7864

Postgraduate at the Department of Art History
National Academy of Culture and Arts Management
(Kyiv, Ukraine) e.shyshliuk@gmail.com**ARTISTIC IMAGES OF ROMA PEOPLE ON POSTAGE STAMPS
OF THE 2ND HALF OF THE 20TH – EARLY 21ST CENTURY**

Since its inception in the mid-nineteenth century, the release of stamps as one of the most widespread types of printed postal products has reflected historical, socio-economic, political, cultural and artistic processes both on a global scale and in each country where the postage stamp system has been introduced. This is also evidenced by the high level of development of philately (collecting postage stamps). One of the trends in the creation of postage stamps is the use of reproduced works of painting and graphics devoted to the Roma theme, which requires systematisation and comprehensive research – the purpose of the article is to study the tendencies in the presentation of Roma images on postage stamps of particular countries of the world in the second half of the 20th – early 21st century. Generalised results: on the example of the analysis of postage stamps of the Kingdom of Monaco, the Northern Cook Islands (Penrhyn Island), the Republic of Cuba, the Republic of Chad, Romania, Moldova and Ukraine, the attitude in different countries of the world to the Roma issue has been comprehended and currently consists in the growth of tolerance of representatives of other nations to Roma communities in the territories outlined by geographical boundaries. It was noted that representation of the Roma theme on postage stamps is an effective tool for forming a positive attitude in the society towards past and present of the Roma community. An equally important conclusion has become identification of significant role of the Roma theme in the works of artists, such as Pierre Belle, Nicolae Vermont, Victor Manuel Garcia, Vincent Van Gogh, Nicolae Grigorescu,

Karl Huhn, Albert Decaris, Joseph Iser, Oleh Kozhokar, Mykola Kochubei, Titian, and Taras Shevchenko. It is noted that the attention of artists to the Roma life and attempts to depict various aspects of their life through visual arts contributed to the emergence of a recognisable artistic image of the Roma people. Its features include: the Roma anthropological type (dark skin, dark eyes, black hair; etc.), national Roma costumes, traditional occupations (nomadic way of life, fortune-telling, playing the violin, dancing), and presence of material elements of the Roma culture (Gypsy carts, horses). The analysis of the above-mentioned samples of postage stamps allowed to establish that they were released mostly in series rather than individually.

Key words: Roma people, Gypsies, national minorities, fine arts, graphics, postage stamp, artistic images of the Roma people.

Постановка проблеми. Поштові марки за своїм утилітарним призначенням є розповсюдженими знаками поштової оплати, що у всьому світі презентують державу – її історію, культуру, мистецтво, національний склад тощо. Водночас, вони є високохудожніми зразками мистецької мініатюри та представляють творчий доробок художників різних епох. У контексті обраної теми дослідження поштові марки становлять інтерес як цінні історико-мистецькі джерела ромського життя й специфіки їхньої іконографії, яка уособлює художнє трактування ромського етносу засобами образотворчого мистецтва. Оскільки митців у різні часи приваблював романтизований кочовий ромський стиль життя, їхня культура й менталітет. У зв'язку з цим, а також із тим, що протягом останніх десятиліть в багатьох державах зростає рівень поваги до національних меншин, які перебувають протягом століть на їхніх територіях, ромські художні образи на поштових марках є доволі розповсюдженими. **Наукова новизна** полягає в тому, що: вперше комплексно досліджено репрезентацію ромської культури та побуту на поштових марках різних країн світу – для цього проаналізовано регіональну специфіку відображення ромської тематики у поштових випусках Королівства Монако, Північних островів Кука (о. Пенрін), Республіки Куба, Республіки Чад, Румунії, Молдови, України. Для цього використано хронологічний принцип. Виявлено основні тенденції художніх рішень щодо репрезентації ромської етнічної групи у світовій поштової філателії.

Аналіз досліджень. Попри те, що ця стаття є першим у своєму роді дослідженням зображень ромів на поштових марках, на українському й закордонному науковому поприщі наявні праці, присвячені різноманітним аспектам вивчення поштових марок, які можна вважати дотичними до даної теми. Д. М. Рідом описано символіку поштових марок як джерело для наукових пошуків істориків (1984) (Reid, 1984). Національну ідентичність крізь призму поштових марок вивчав В. Пенкак (1988) (Pencak, 1988). У дослідженні В. Зеї роль поштових марок визначено в політиці національного представництва (1997) (Zei,

1997), а в праці Х. Хойо поштові марки охарактеризовано як носії національних уявлень (2013) (Prohuber, 2013). На прикладі аналізу молдавських поштових марок В. Кравченком у праці «Поштові марки та молдавські записи до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО: художні аспекти», ці знаки поштової оплати, розповсюджені у всьому світі розглянуто як відображення національної ідентичності (2020) (Kravchenko, 2020). Стаття А. Шварценбаха присвячена характеристиці портрета нації засобом аналізу марок, монет і банком Бельгії й Швейцарії періоду 1880–1945 рр. (1997) (Schwarzenbach, 1997). Серед українських науковців варто виокремити праці Ю. Бокаревої, особливо «Огляд художньо-образних якостей поштових марок України» (2007) (Бокарева, 2007) та «Соціальна тема на поштових марках України» (2009) (Бокарева, 2009). Поштові марки як високохудожні форми мистецької мініатюри описала С. Орехова (2020) (Орехова, 2020). О. Берлач та Я. Лелик охарактеризували поштову марку й листівку в ракурсі загальносвітового тренду застосування репродукцій творів образотворчого мистецтва (2023) (Берлач & Лелик, 2023).

Метою статті є дослідження тенденцій репрезентації ромських образів у поштових марках окремих країн світу другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Джерелом для даної наукової розвідки є поштові марки періоду 1970–2018 рр.

Виклад основного матеріалу. Історія поштової марки бере початок у 1840 р., коли в Англії була введена в обіг перша в світі наклейка для оплати поштових послуг з зображенням профілю Королеви Вікторії. Її появу ініціював реформатор англійської поштової справи Роуланд Хілл (*англ. Rowland Hill*). Запропонована ним марка отримала назву «Чорний пенні» завдяки своєму чорному кольору та номіналу в 1 пенні. Після цього традиція поштових марок почала поширюватись світом: із 1850 р. марки вже використовувались в Австрійській імперії, з 1857 – в російській імперії. Спочатку марки друкували вручну технікою гравюри на дереві, металі чи інших матеріалах. Зараз же використовують сучасні поліграфічні

машини та якісний папір. Щодо зображень, то розрізняють стандартні (із простими сюжетами й масовими тиражами) та комеморативні, або ж, пам'ятні марки, присвячені визначним подіям, персоналіям, а також можуть зображати окремі зразки архітектури, флори, фауни тощо.

Саме до другого виду належать зображення різних аспектів життя ромського етносу, його унікальності, відображеного в ромських художніх образах. Такі марки почали з'являтися в другій половині ХХ століття в різних країнах світу й стали ознакою зростання рівня толерантності до ромів на державному рівні. Не менш виразною ознакою появи цих поштових знаків саме на ромську тематику став їх випуск в межах серій марок, присвячених різноманіттю етнічних меншин в тій чи іншій країні, з метою привернути увагу населення до того, що потрібно плекати толерантність, а, отже, поважати не лише свою культуру та історію, а й шанобливо ставитись до тих, хто протягом століть проживає поруч, маючи відмінні звичаї й традиції, антропологічний тип, менталітет тощо.

Таким чином, у світовій поштовій філателії наявні характерні зразки ромської тематики, окремі з яких обрані для аналізу в цій статті. Її самобутня музика, барвисті строї та вільнолюбний дух надихали багатьох митців. Одна з перших марок цієї тематики побачила світ в Республіці Куба в 1970 р., номіналом 30 песо (рис. 1), з репродукцією художнього твору Віктора Мануеля Гарсії (*icn. Victor Manuel García*) під назвою «Тропічна циганка» (1929). У цій роботі митець зобразив молоду ромську дівчину у барвистому вбранні на тлі пишної тропічної природи. Попри те, що

постать моделі є доволі статичною за емоціями та представленням в анфас на передньому плані – це надає композиції динаміки та глибини, підсиленої тлом кубинських джунглів. Екзотичний одяг з крупними складками та абстрактними орнаментами контрастує із простим невибагливим тлом. У цій роботі відчувається вплив модерністських течій – зокрема, примітивізму Поля Гогена. Адже Віктор Мануель Гарсія, подорожуючи Європою, перейняв деякі риси цього стилю. Наприклад, спрощення форм, декоративність, яскраву насичену гаму кольорів. Проте митець органічно поєднав європейські новації з місцевим кубинським етнічним колоритом. Картина «Тропічна циганка» вважається однією з найбільш репрезентативних робіт кубинського авангарду 1920–30-х рр., що демонструє оригінальний почерк її автора. Вибір саме цієї картини для марки цілком виправданий і доречний, оскільки він демонструє повагу до ромів та кубинського образотворчого мистецтва водночас (Cuba, n.d.).

До 100-річчя від дня прем'єри відомої опери Жоржа Бізе «Кармен» у 1975 р. в Князівстві Монако було випущено серію поштових марок, присвячених цій визначній даті (рис. 2). Ескізи марок до опери «Кармен» створив Альбер Декаріс (*фр. Albert Decaris*) – відомий французький художник-графік, який працював переважно в техніці офорта (De Opera, n.d.). Його роботи відзначаються реалістичністю зображень, увагою до деталей, вмінням створити об'ємність на стриманій площині. Стиль художника досить еkleктичний та поєднує риси академічної школи з модерністськими прийомами. У роботах на тему «Кармен» відчувається вплив іспанського коло-

Рис. 1. Поштова марка: «Тропічна циганка», Віктор Мануель Гарсія (Республіка Куба, 1970)

Рис. 2. Поштові марки: серія до 100-річчя від дня прем'єри опери Жоржа Бізе «Кармен» з опери «Кармен», Альбер Декаріс (Королівство Монако, 1975)

риту й національних мотивів. На кожній марці цієї серії зображено сцену з відповідної дії опери. Так, на марці номіналом 30 сантиметрів, зображено головну героїню – ромку Кармен та Дона Жозе, якого вона намагається звабити; на марці номіналом 80 сантиметрів, зображено сцену звернення Мікаели до свого нареченого Хосе, з проханням піти з нею до його матері; на останній, найдорожчій з цієї серії марці (1 франк 40 сантиметрів) наявна сцена фіналу опери з четвертої дії, де Дон Жозе в запалі ревності убиває Кармен кинджалом.

У 1979 р. в Парагваї було оприлюднено поштову марку з репродукцією картини видатного італійського художника епохи Відродження Тиціана під назвою «Циганська Мадонна» (1511) (рис. 3а). На полотні майстер зобразив традиційний для релігійного живопису сюжет – Богородицю з немовлям Ісусом. Проте в порівнянні з усталеною іконографією, тут спостерігаються певні відступи. Зокрема, Мадонна відрізняється смаглявим колоритом шкіри та темними очима, що й зумовило незвичайну назву твору. У цілому, Тиціан трактує сакральний сюжет доволі світськи, передаючи радше людські, аніж сакральні риси персонажів. Завдяки майстерній передачі кольору та світлотіні постаті ніби оживають, набуваючи реалістичності та природності. Картина на марці передає характерний для Тиціана насичений колорит – особливо, червоні та зелені відтінки в одязі Мадонни. Таким чином, простежується новаторство великого венеціанця в інтерпретації релігійних сюжетів.

У 1988 р. марку із зображенням картини «Циганська Мадонна» (рис. 3б), випустив також острів Пенрін, що входить до складу Північних Островів Кука (державного утворення у віль-

ній асоціації з Новою Зеландією) номіналом в 95 новозеландських центів (Postage, n.d.). Випуск цієї марки саме на острові Пенрін є доволі несподіваним фактом, адже він знаходиться далеко від Європи та не має безпосереднього стосунку ані до західноєвропейського мистецтва, ані до ромської культури. Хоча, без сумніву, є важливим кроком щодо обізнаності місцевого населення з різними проявами світової мистецької традиції й привертання уваги до існування ромського етносу, не обмеженого географічними кордонами.

Поштова марка, емітована африканським Чадом у 2001 р. (рис. 4), номіналом 300 франків КФА ВЕАС, містить репродукцію картини видатного нідерландського постімпресіоніста Вінсента Ван Гога «Стоянка циганського табору» (1890), виконаною в техніці олійного живопису на полотні, в характерній для Ван Гога яскравій, експресивній манері за допомогою широкого пас-тозного мазка. Композиція зображає сільський краєвид із групою кочових ромських фургонів-кибиток, запряжених кіньми, що зупинились на привал. Художник реалістично передає спекотний навколишній пейзаж, водночас підсилюючи емоційну насиченість сцени за допомогою яскравої кольорової гами та динамічного мазка. Цей твір символізує ромський мандрівний спосіб життя, і, таким чином, відтворює етнокультурні особливості ромів. Обрання саме такої тематики для поштової марки репрезентує важливий аспект ромської дійсності, тісно пов'язаної з подоланням великих відстаней: каравани з кибиток-фургонів на полотні Вінсента Ван Гога яскраво унаочнюють мобільний спосіб життєдіяльності ромів. Така тема для поштової марки популяризує цю ромську традицію на широкий загал.

а) б)

Рис. 3. Поштова марка: «Циганська Мадонна», Тиціан ((а) Парагвай, 1979; б) Північні острови Кука (о. Пенрін), 1988)

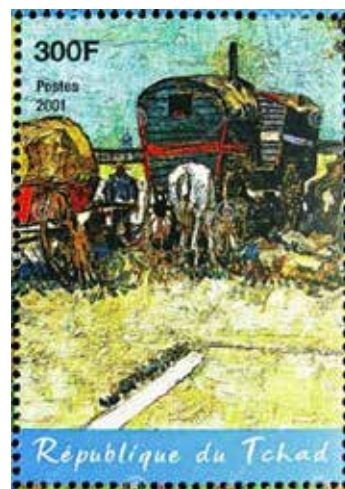

Рис. 4. Поштова марка: «Стоянка циганського табору», Вінсент Ван Гог (Республіка Чад, 2001)

Поштова марка Латвії 2006 р. номіналом 40 сантимів (рис. 5), містить репродукцію картини видатного латвійського художника Карліса Гуна (нім. *Karl Jacob Wilhelm Huhn*) «Циганка з тамбурином» (1870). На картині зображено молоду представницю ромської спільноти у традиційному вбранні. Вона зображена на тлі мальовничої природи біля фортечної стіни, з якої їй кидають монетку. Дівчина ловить пожертву в тамбурин – ударний музичний інструмент, неодмінний атрибут ромських музик. Композиція вирізняється реалістичною передачею образу моделі, колориту її одягу, а також навколишнього середовища. Майстерно відтворено світлотіньове моделювання постаті та деталей її одягу. Марка репрезентує ромську тематику в контексті латвійського образотворчого мистецтва XIX ст. Водночас вона уособлює реалістичну художню манеру Карліса Гуна, його вміння створювати жанрові сценки з національним колоритом (Stamps of Latvia, n.d.). Ця поштова марка також підкреслює факт перебування ромської спільноти на території Латвії та в країнах Балтії загалом.

Перший в історії української філателії випуск із зображенням ромської тематики – марка номіналом 1 грн, за мотивами картини Тараса Шевченка «Циганка-ворожка» (1841) (рис. 6) побачила світ в серії «Перлини мистецької спадщини Тараса Шевченка» у 2008 р. Цей твір видатного українського графіка відображає побутову сцену, де дівчині по руці ворожить ромка (Stamp of Ukraine, n.d.). Композиційно твір чітко розділений на дві частини, що контрастують між образами героїнь. З одного боку, постає вродлива українка в традиційному дівочому костюмі. З іншого – екзотична ромка з дитиною, оточена туманним оре-

олом таємничості. Між героїнями твору немов виникає духовний зв'язок: Тарас Шевченко майстерно передав емоційний стан моделей, глибину їхніх переживань та їхній невербальний діалог. Вибір саме цієї картини для першої вітчизняної поштової марки з ромським сюжетом є доречним та символічним, адже Тарас Шевченко став одним із перших українських митців, хто звернув увагу на представників цієї спільноти та вшанував їх, зобразивши у своїх творах.

У 2014 р. Румунія – країна, де одна з найбільших за чисельністю ромських спільнот світу – випустила серію поштових марок під назвою «Роми в румунському живописі» (рис. 7). Її було присвячено до Дня пам'яті скасування рабства ромів, який щорічно відзначається 20 лютого. До цієї серії увійшли 4 марки з репродукціями картин румунських художників, на яких зображені роми. Зокрема це марка номіналом 3,30 лея з репродукцією твору Йосипа Ізера (рум. *Iosif Iser*), на якій зображено відомого молдавського співака та музиканта ромського походження Леутаре Барбу (рум. *Barbu Lăutaru*). На картині постать митця подано на темному тлі, сидячи в кріслі стилізованого домашнього інтер'єру з музичним інструментом. Його постаті притаманна виразна пастельна гама кольорів (Roma n.d.).

Картина «Портрет циганки» румунського художника Ніколае Григореску (рум. *Nicolae Grigorescu*), відтворена на поштовій марці номіналом 4,30 лея, є маловідомим твором митця. На ній зображено молоду і вродливу дівчину-ромку в традиційному вбранні румунського народу. Вона представлена в анфас, відтінена нейтральним тлом природи. Особливу увагу художник приділив передачі рис обличчя дівчини – смугла

Рис. 5. Поштова марка: «Циганка з тамбурином», Карліс Гун (Латвія, 2006)

Рис. 6. Поштова марка: «Циганка-ворожка», Тарас Шевченко (Україна, 2008)

Рис. 7. Поштові марки: серія «Роми в румунському живописі», Йосип Ізер, Ніколае Григореску, П'єр Белле, Ніколае Вермонт (Румунія, 2014)

шкіра й чорне волосся, великі темні очі, густі брови, яскраві губи. Її образ сповнений ромської життєвої енергії та оптимізму. Живопису Ніколае Григореску притаманна реалістична манера з використанням прийомів плернерного освітлення. Саме таким є і яскравий, сповнений внутрішнього світла портрет молодої ромки.

На поштовій марці з репродукцією роботи П'єра Белле (рум. *Pierre Bellet*) номіналом 4,50 лея наявне поясне зображення молодої ромки з кошиком квітів. Вона одягнена у яскраву блузку та білу сукню, підперезана червоним поясом, темне волосся відтінене білою хустиною. Її темні очі привертають увагу глядача. Марка номіналом 8,10 лея містить репродукцію картини Ніколае Вермонта (рум. *Nicolae Vermont*) (1866), на якій ромська жінка, спершись на спинку стільця, спить

сидячи. Її поза видає втому від важкої роботи, а одяг промовисто говорить про скруту. Попри змучений вигляд, обличчя зберігає сліди яскравої вроди. Для творчої манери Ніколае Вермонта характерне поєднання рис академічного реалізму з елементами імпресіонізму та постімпресіонізму. На відміну від попередніх, оптимістичних ромських образів, ця робота пронизана настроєм суму й співчуття до непростой долі героїні.

У 2017 р. в Україні було випущено серію з 4 поштових марок під назвою «Національні меншини в Україні. Роми» (рис. 8). Ескізи створив відомий графік і дизайнер Микола Кочубей, котрий зобразив ромів у традиційних заняттях та побуті, але в дещо декоративній інтерпретації з використанням яскравої кольорової гами. Таким чином, ці графічні твори репрезентують сприйняття ром-

Рис. 8. Поштові марки: серія «Національні меншини в Україні. Роми» – (Коваль», «Танок», «Ворожка», «Циганська кибитка»), Микола Кочубей (Україна, 2017)

ської спільноти крізь призму українського мистецтва (Аркуш, n.d.). На марці «Коваль» номіналом 4 грн зображено рома, що кує підкови для коня, оскільки саме ковальство традиційно було одним з основних ремесел ромів. Адже в кочовому способі життя коні та вози мали виняткове значення. Тому вміння підковувати коней високо цінувалося в ромських таборах.

Марка «Танок» з номіналом 4 грн відтворює ромський танець хлопця та дівчини на тлі табору. Танці з давніх-давен є невід'ємною частиною ромської культури та фольклору, символом їх вільного духу, що не могло залишитись поза увагою українських художників. На марці «Ворожка» номіналом 5 грн зображено сцену ворожіння – ромка поважного віку передбачає майбутнє молодому гуцулові, читаючи його долю по долоні. Даний сюжет промовисто підтверджує той факт, що ворожіння є одним із найбільш архаїчних занять ромок. Марка «Циганська кибитка» номіналом 5 грн зображає караван традиційного транспорту та водночас ромського житла – кибиток, запряжених кіньми – уособлення кочового способу життя ромів, які подорожували з місця на місце протягом сотень років. Зокрема й територією України.

У 2018 р. в Молдові державною компанією «Poșta Moldovei» представила поштову марку з серії «Етноси Молдови. Цигани» (рис. 9) номіналом 1,75 лея, на якій Олег Кожокар зобразив молоду ромську пару на лоні природи, поруч із кіньми на випасі. Чоловік грає на скрипці, а молода жінка зображена в момент танцю під акомпанемент скрипки – її руки тримаються за призібрану спідницю, яка розвивається від танцювальних рухів. Пара сповнена радості життя та ромського колориту, про який свідчать їхні заняття, вбрання, пейзажне тло і коні як невід'ємні супутники всієї

Рис. 9. Поштова марка: «Етноси Молдови. Цигани», Олег Кожокар (Молдова, 2018)

ромської історії. Марку було випущено в квітні, оскільки щороку 8 квітня у всьому світі відзначається Міжнародний день ромів. Окрім цього, не менш вагомим аргументом випуску марки став той факт, що 3% населення Молдови становлять саме вони. Символічним було місце презентації цієї поштової марки – м. Сороки. Саме воно вважається ромською столицею Молдови, де ще з XVIII століття проживала постійна громада осілих ромів, які займались ковальством і зброярством.

Висновки. Аналіз поштових марок Королівства Монако, Північних островів Кука (о. Пенрін), Республіки Куба, Республіки Чад, Румунії, Молдови та України, які було випущено в період із 1970 по 2018 рр. дозволяє констатувати помітне місце образотворчих мотивів, пов'язаних з ромською тематикою, у світовій філателії. У ході дослідження помічено, що, починаючи з 1970-х рр., коли з'являються перші випуски з репродукціями картин на ромську тему (*Куба, Монако*), популярність таких сюжетів неухильно зростає. Це дало змогу припустити наявність факту покращення ставлення в різних країнах світу до ромського питання, що нині полягає в зростанні рівня толерантності представників інших народів до ромських громад на територіях, окреслених географічними межами. З'ясовано, що представлення ромської тематики на знаках поштової оплати є ефективним інструментом формування в суспільстві позитивного ставлення до минулого та сьогодення ромської спільноти.

Виявлено значну роль ромської тематики у творчому доробку таких митців, як П'єр Белле, Ніколае Вермонт, Віктор Мануель Гарсія, Вінсент Ван Гог, Ніколае Григореску, Карліс Гун, Альбер Декаріс, Йосип Ізер, Олег Кожокар, Микола Кочубей, Тиціан, Тарас Шевченко. На марках, де наявні репродукції художніх творів цих митців, помічено спільний впізнаваний художній образ ромів, якому притаманний ряд ознак. Це ромський антропологічний тип – смугла шкіра, темний колір очей, чорне волосся та ін.; національне ромське вбрання; традиційні заняття – кочівництво, ворожіння, гра на скрипці, танець; наявність матеріальних елементів ромської культури – кибитки, коні.

Тобто, аналіз іконографії цих марок дозволив виокремити два основні підходи до репрезентації ромської теми. Перший полягає у відтворенні канонічних уявлень про побут та звичаї ромів через традиційні образи ковалів, музикантів, танцівниць, ворожок (*марки України, Румунії*). Другий репрезентує глибше проникнення в психологію ромів

через відтворення складних емоційних станів персонажів (полотна Т. Шевченка, Н. Вермонта).

Отже, цілком доцільним є твердження про те, що художні образи ромів як у традиційному етнографічному, так і в індивідуалізовано-психологічному ракурсі посідають важливе місце в традиції випуску поштових марок в багатьох країнах світу – переважно, це окремі серії, а не поодинокі

екземпляри знаків поштової оплати. Це, в підсумку дозволяє глибше розкрити багатогранність ромської культури та її сприйняття суспільством та формує подальші перспективи дослідження в напрямку даної теми. А саме, пошук і систематизація поштових марок на цю ж тематику в інших країнах та їхнє вивчення з точки зору мистецтвознавчої науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аркуші Національні меншини в Україні. Роми Серія №1598-1601. *Поштові марки Volstamp*. URL: https://volstamp.in.ua/ua/item/kupit_pochtovye_listy_nacionalnye_menshinstva_v_ukraine_romy_serija_1598_1601_2017_goda-id3453 (дата звернення: 20.01.2024).
2. Берлач О. П., Лелик Я. Р. Поштова марка і листівка - світовий тренд репродуктивних творів живопису та графічного мистецтва. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2023. Вип. 60, том 1. С. 35–40.
3. Бокарева Ю. С. Огляд художньо-образних якостей поштових марок України. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2007. № 11. С. 3–6.
4. Бокарева Ю. С. Соціальна тема на поштових марках України. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2009. № 5. С. 7–11.
5. Орехова С. Символи державності на поштових марках: світові стандарти. *Вісник Маріупольського державного університету*. 2020. № 28–29. С. 109–123. URL: <https://doi.org/10.34079/2226-2830-2020-10-28-29-109-123> (дата звернення: 28.01.2024).
6. Cuba – Pintura Museo Nacional – Victor Manuel Garcia – Gitana Tropical – Yvert 1424. *todocoleccion.net*. URL: <https://en.todocoleccion.net/stamps-art/1970-cuba-pintura-museo-nacional-victor-manuel-garcia-gitana-tropical-yvert-1424~x148814154> (date of access: 20.01.2024).
7. De Opera Carmen van Bizet. Filavaria, filatelistische artikelen en representatieve links. URL: <https://filavaria.nl/Carmen.htm> (date of access: 20.01.2024).
8. Kravchenko V. Postage stamps and the Moldavian entries in the Unesco Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity: artistic aspects. *Arta*. 2020. № 1. С. 114–118.
9. Pencak W. Stamping Out History: National Identity on Postage Stamps. *Semiotics*. 1988. P. 516–520. <https://doi.org/10.5840/cpsem198850>
10. Postage Stamps – Religious. eCommons. URL: https://ecommons.udayton.edu/imri_penhryn_stamps/ (date of access: 20.01.2024).
11. Prohuber H. P. L. H. Post-Nationalism: Postage Stamps as Carriers of National Imaginaries. European University Institute, Thesis to obtaining the degree of Doctor of Political and Social Sciences, 2013. 245 p.
12. Reid D. M. The Symbolism of Postage Stamps: A Source for the Historian. *Journal of Contemporary History*. 1984. Vol. 19, No. 2. P. 223–249.
13. Roma People in Romanian Painting. WOPA Worldwide Stamps, Coins Banknotes and Accessories for Collectors. URL: <https://www.wopa-plus.com/index.php?controller=search&action=all&lang=en&q=Roma+People+in+Romanian+Painting> (date of access: 20.01.2024).
14. Schwarzenbach A. Portraits of the nation : stamps, coins, and banknotes in Belgium and Switzerland, 1880–1945. European University Institute, EUI, HEC, PhD Thesis, 1997.
15. Stamp of Ukraine s900. PICRYL – Public Domain Media Search Engine. URL: <https://jenikirbyhistory.getarchive.net/media/stamp-of-ukraine-s900-1b6fe7> (date of access: 20.01.2024).
16. Stamps of Latvia, 2006–20. PICRYL – Public Domain Media Search Engine. URL: <https://picryl.com/media/stamps-of-latvia-2006-20-4645f1> (date of access: 20.01.2024).
17. Zei V. Stamps and the Politics of National Representation. *Javnost. The Public*. 1997. Vol. 4, no. 1. P. 65–84. URL: <https://doi.org/10.1080/13183222.1997.11008641> (date of access: 28.01.2024).

REFERENCES

1. *Arkushi Natsionalni menshyny v Ukraini. Romy Serii №1598-1601*. [National minorities in Ukraine. Roma Series No1598-1601]. (n.d.). *Poshtovi marky Volstamp*. Retrieved from https://volstamp.in.ua/ua/item/kupit_pochtovye_listy_nacionalnye_menshinstva_v_ukraine_romy_serija_1598_1601_2017_goda-id3453 [in Ukrainian].
2. Berlach, O. P., Lelyk, Ya. R. (2023) *Poshtova marka i lystivka – svitovyi trend reproduktyvnykh tvoriv zhyvopysu ta hrafičnogo mystetstva*. [Postage stamp and postcard – a global trend in reproductive works of painting and graphic art]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk : mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Ivana Franka* (60(1)), 35–40. [in Ukrainian].
3. Bokarieva, Yu. S. (2007). *Ohliad khudozhno-obraznykh yakosteï poshtovykh marok Ukrainy*. [An overview of the artistic and figurative qualities of postage stamps of Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv* (11), 3–6. [in Ukrainian].

4. Bokarieva, Yu. S. (2009). Sotsialna tema na poshtovykh markakh Ukrainy. [Social theme on postage stamps of Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv* (5), 7–11. [in Ukrainian].
5. Oriekhova, S. (2020). *Symvoly derzhavnosti na poshtovykh markakh: svitovi standarty*. [State symbols on stamp stamps: world standards] *Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu* (28–29), 109–123. Retrieved from <https://doi.org/10.34079/2226-2830-2020-10-28-29-109-123> (data zvernennia: 28.01.2024). [in Ukrainian].
6. *Cuba – Pintura Museo Nacional – Victor Manuel Garcia – Gitana Tropical – Yvert 1424*. (n.d.). todocoleccion.net. Retrieved from <https://en.todocoleccion.net/stamps-art/1970-cuba-pintura-museo-nacional-victor-manuel-garcia-gitana-tropical-yvert-1424-x148814154>
7. *De Opera Carmen van Bizet*. [Bizet's Opera Carmen]. (n.d.). Filavaria, filatelistische artikelen en representatieve links. Retrieved from <https://filavaria.nl/Carmen.htm> [in Dutch].
8. Kravchenko, Vladimir. (2020). *Postage stamps and the Moldavian entries in the UNESCO Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity: artistic aspects*. *Arta*, 1 (AV): 114–118.
9. Pencak, William. (1988) *Stamping Out History: National Identity on Postage Stamps*. *Semiotics*, 516–520. Retrieved from <https://doi.org/10.5840/cpsem198850>
10. *Postage Stamps – Religious*. (n.d.). eCommons. Retrieved from https://ecommons.udayton.edu/imri_penhryn_stamps/
11. Prohuber, Henio Pablo Luis Hoyo. (2013). *Post-Nationalism: Postage Stamps as Carriers of National Imaginaries*. European University Institute, Thesis to obtaining the degree of Doctor of Political and Social Sciences.
12. Reid, Donald M. (1984). *The Symbolism of Postage Stamps: A Source for the Historian*. *Journal of Contemporary History*, 19 (2), 223–249.
13. *Roma People in Romanian Painting*. (n.d.). WOPA Worldwide Stamps, Coins Banknotes and Accessories for Collectors. Retrieved from <https://www.wopa-plus.com/index.php?controller=search&action=all&lang=en&q=Roma+People+in+Romanian+Painting>
14. Schwarzenbach, Alexis (1997). *Portraits of the nation : stamps, coins, and banknotes in Belgium and Switzerland, 1880–1945*. European University Institute, EUI, HEC, PhD Thesis.
15. *Stamp of Ukraine, s900*. (n.d.). PICRYL – Public Domain Media Search Engine. Retrieved from <https://jenikirbyhistory.getarchive.net/media/stamp-of-ukraine-s900-1b6fe7>
16. *Stamps of Latvia, 2006–20*. (n.d.). PICRYL – Public Domain Media Search Engine. Retrieved from <https://picryl.com/media/stamps-of-latvia-2006-20-4645f1>
17. Zei, V. (1997). *Stamps and the Politics of National Representation*. *Javnost. The Public*, 4(1), 65–84. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/13183222.1997.11008641>

УДК 7.012:391(1-11):7.074:7.012-051«19/20»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-21>

Юлія ШМЕГЕЛЬСЬКА,
orcid.org/0000-0001-6136-0905
кандидат мистецтвознавства,
старший викладач кафедри театру кіно та естради
Київського національного університету культури і мистецтв
(Київ, Україна) 0974466013@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ СХІДНОГО СТИЛЮ В КОЛЕКЦІЯХ ЗНАМЕНИТИХ ДИЗАЙНЕРІВ ОДЯГУ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

Стаття висвітлює ознаки модифікацій в стилізованому східному дизайні одягу періоду ХХ–ХХІ ст., простежено основні модні тенденції східного стилю, що виражаються в роботах відомих реформаторів одягу. Проведений аналіз сучасних образів в східному стилі, показує, що провідні дизайнери та модельєри застосовують східну тематику для перспективних тенденцій.

У статті висвітлюється проблематика східних впливів на сучасну моду ХХІ ст. Аналізуються східні впливи в контексті творчості дизайнерів, їх звернення до деяких традиційних східних культур, особливостей мистецтва, що проявляються у складних формах одягу. Узагальнено яскраві приклади традиційного східного одягу, що був популярним в певний період часу. Акцентується увага на яскраві образи, що розкривають східну тематику на новому, сучасному рівні з художньо-композиційною виразністю та засобами деконструкції.

Крім того, у статті аргументовано та показано на конкретних зразках, що дизайнери в своїх роботах використовують східні силуети, кольори та фактури для підсилення цілісного образу, разом з тим гіперболізують, збагачують та насичують образ власними ідеями, динамічними лініями, контрастними і хаотичними рішеннями. Проілюстровано характерні ознаки східного стилю засобами декорування у вигляді прикрас та аксесуарів. Проаналізовано особливості проявів модифікації в стилізованому дизайні східного одягу, що є важливим елементом створення його якісно нових інтерпретацій.

Характерні комбінації ознак східного стилю розглянемо на творчих прикладах робіт таких модельєрів одягу, як Поль Пуаре, Ів Сен Лоран, Джон Гальяно, Доменіко Дольче та Стефано Габбана, Еліо Абу Файссал та інші.

Наукова новизна дослідження полягає у виявленні основних характерних рис модифікації східного стилю в побудові цілісного образу в період ХХ–ХХІ ст..

Отже, у статті зацентровано увагу на те, як стилізований східний одяг від кутюр впливає на сучасний дизайн і моду.

Ключові слова: східний стиль, одяг, мода, модифікація, модельєри.

Yuliia SHMEHEL'SKA,
orcid.org/0000-0001-6136-0905
Candidate of Art Studies,
Senior Lecturer at the Department of Film and Pop Theater
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine) 0974466013@ukr.net

MODERNIZATION FEATURES OF EASTERN STYLE IN COLLECTIONS OF FAMOUS FASHION DESIGNERS IN THE LATE XX – BEGINNING XXI

The article describes the signs of modifications in the stylized Eastern design of clothing in the period of the XX–XXI centuries and traces the main fashion trends of Eastern style, expressed in the works of famous clothing reformers. The analysis of modern looks in Eastern style shows that leading designers and fashion designers use Eastern themes for perspective trends.

The article focuses on the problems of Eastern influences on the modern fashion of the XXI century. It analyses Eastern influences in the context of designers' creativity and their reference to traditional Eastern cultures that are manifested in complex forms of clothing. The article summarizes vivid examples of traditional Eastern clothing that was popular in a certain period. Attention is focused on vivid looks that reveal Eastern themes at a new, modern level with artistic and compositional expression and deconstruction tools.

In addition, the article demonstrates and provides arguments using concrete examples that designers in their works use Eastern silhouettes, colours, and textures to enhance the holistic image, while at the same time hyperbolizing, enriching, and saturating the look with their ideas, dynamic lines, contrasting and chaotic solutions. The characteristic features of the Eastern style are illustrated using decoration in the form of jewellery and accessories. The article analyses the

features of modification in the stylised design of Eastern clothing, which is an important element in creating brand-new interpretations.

The typical combinations of Eastern style features will be explored in the creative examples of the works of such fashion designers as Paul Poiret, Yves Saint Laurent, John Galliano, Domenico Dolce and Stefano Gabbana, Elio Abu Faisal and others.

The scientific novelty of the study is to identify the main characteristic features of the Eastern style modification in the construction of a holistic image in the XX–XXI centuries.

Thus, the article focuses on how stylised Eastern haute couture clothing influences modern design and fashion.

Key words: eastern style, clothing, fashion, modification, fashion designers.

Постановка проблеми. Зміни, що відбуваються у суспільстві, потребують детальних системних досліджень, зокрема це стосується такого феномену, як мода. Мода – це поняття багатоаспектне, зокрема заслуговує на увагу презентація модного образу на який вплинув східний стиль.

Зауважимо, що еволюційний розвиток моди налічує не одне століття, починаючи з античних часів, продовжуючи бурхливим розвитком моди 17–18 ст., кардинальними змінами 19–20 ст. та еkleктичними напрямками 21 ст. Фактично, уявлення людей про те, як потрібно одягатися і можна назвати модою. Сьогодні мода є певним засобом самовираження, а східний стиль з проявами модифікації в ній, має величезне значення для розвитку індустрії моди та для більшості провідних дизайнерів, брендів, будинків моди. Особливо це твердження поширюється на сучасне молоде покоління, яке цікавиться останніми тенденціями моди, проявляє бажання вирізнитись із загальної маси і з великим задоволенням підтримує нові експерименти модельєрів. Актуальність означеної проблеми та її недостатнє висвітлення обумовили вибір теми наукового дослідження.

Аналіз досліджень. Аналізуючи літературні джерела, було з'ясовано, що окремі праці про східний стиль та його вплив на сучасну моду не має. Лише нечисленні статті висвітлюють тему дослідження. Д. Янковська у статті «Східні впливи в сучасній моді (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)» частково висвітлює проблематику східного впливу на моду, аналізуючи культуру та мистецтво. Автором аналізуються східні впливи в контексті творчості дизайнерів, звернення модельєрів до традиційних східних культур, їхнього мистецтва, інтерпретації форм і декоративних мотивів Китаю, Японії, Індії, Кореї, країн мусульманського культурного кола (Янковська, 2013).

Особливості деконструктивізму в колекціях японських дизайнерів одягу кінця ХХ – початку ХХІ століть, аналізуються в роботі Шевчук Х. І. Науковець акцентує увагу на пошук нових композиційних рішень та методів формотворення, що є невід'ємною складовою проектування унікальних колекцій одягу в східному стилі (Шевчук, 2020).

Історичні аспекти складових східного костюму та аналіз модифікацій побічно представлено у працях, присвячених історії дизайну та моди І. Оболенської, О. Шевнюк, З. Тканко.

Мета статті – проаналізувати характерні ознаки східного стилю в творчості відомих дизайнерів одягу, що зумовлено багатоаспектністю явища: визначенням основних модних ідей, засобів та прийомів, що розкривають можливість пошуку унікальних проектних рішень, індивідуальних підходів в дизайні сучасного одягу. Мета роботи також передбачає проведення порівняльної характеристики між сучасністю та минулим століттям в моделюванні стилізованого східного одягу від кутюр.

Виклад основного матеріалу. Дослідження ґрунтується на історично складених, а також на сучасних підходах у розвитку дизайнерської діяльності та на її перспективних тенденціях в сучасній моді.

Мода – це тимчасове панування в певному середовищі смаків, що виявляються в зовнішніх ознаках побуту і потребують періодичних змін. Такі зміни відбуваються у різноманітних сферах життя й діяльності людини: мистецтві, спілкуванні, манерах поведінки, одязі. Мода, як правило, є нетривалою, що пов'язано із невблаганною жадобою новизни, потягом людини до різноманітності (Оболенська, 2005: 3). Таким чином змінюються тенденції моди та її кардинальні напрямки при створенні цілісного образу моделі, який відображає час, естетичні ідеали та художні смаки модельєрів одягу.

Кожній країні властиві свої національні й культурні особливості в моді на одяг. Безперечно велика група країн, які об'єднуються під одним поняттям «Схід», вплинула на розвиток моди в цілому та на одяг зокрема. Поняття «Сходу» поширюється на такі країни, як Китай, Японія, Індія, Іран, Туреччини і інші, культура кожної з яких значно відрізняється. Особливі культурні звичаї, цінності, різноманіття витонченості та привабливості східних країн, відіграють особливу роль та відрізняється від мистецтва інших країн світу.

Мистецтво Сходу вплинуло на культуру та мистецтво Заходу. Східні риси можна помітити в західному театральному мистецтві, у живописі й літературі, а також у предметах прикладного мистецтва та моді. Західних митців приваблює традиційність східної культури, особливе східне сприйняття світу. Мистецтво Сходу за своєю природою багатоліке і недосяжне для розуміння західних митців, залишається нерозгаданою загадкою, інтерес до якої згодом тільки підсилюється.

Самобутність і самодостатність, засновані на релігійних віруваннях і мудрих філософських вченнях найбільш відобразилась у стилістиці. Структуровану та цілісну систему уявлень про східне буття, до якої належать результати дизайнерського пошуку та реалізації задуму митця, на основі якої створюються нові стилізовані моделі одягу від кутюр.

Східні фольклорні запозичення можна простежити у творчості модельєрів періоду ХХ–ХХІ ст.: інтерпретації всього ансамблю національного костюму чи окремої його частини. «Етнографічні» колекції демонструють як точні копії першозразка, включно з правдивими деталями традиційного вбрання, так і розмаїті варіації на тему, коли джерело стилізується до невпізнання; можуть бути еkleктичними (поєднувати елементи різних стилів і країн) або стилістично однорідними (Янковська, 2013: 224). Саме такі рішення демонструють всесвітньовідомі дизайнери одягу: Поль Пуаре, Ів Сен Лоран, Джон Гальяно, Доменіко Дольче, Стефано Габбана, Еліо Абу Файссал та інші.

Аналізуючи ранні прояви східного стилю на початку ХХ ст., потрібно виокремити законо-

давця моди того часу Поля Пуаре – французький кутюр'є і декоратор, творець молодіжного стилю у моді і яскравих, екзотичних костюмів, популярних до Першої світової війни. Його внесок у моду ХХ ст. порівнювався з внеском Пабло Пікассо у мистецтво ХХ ст. Перший модельєр нового століття Поль Пуаре народився у 1879 р. у сім'ї торговця у Парижі. Вважається реформатором жіночого костюма, одним з перших виступив проти корсета, і водночас – диктатором моди, який був законодавцем не тільки фасону сукні, а й стилю життя. Проведена Пуаре реформа костюма, що звільнила жіноче тіло від жорстких корсетів, виявилася незворотною (Колісніченко, 2011: 213).

Поль Пуаре надихався східною тематикою і навіть створював вечірки в східному стилі, які славилися на всю Францію. У 1911 р. в його розкішному будинку був проведений грандіозний вечір де Пуаре представив перші парфуми «від кутюр» «Розіна», в яскравій східній манері. На костюмованому заході була присутні знать паризького суспільства і художнього світу. Пуаре, натхнений фантазією гаремів султанів, химерно охрестив подію «Тисяча і дві ночі». Сам Пуаре був у образі султана. На цій вечірці він вимагав від своїх більш ніж 300 гостей прийти в східних костюмах.

В загальних оглядах тенденцій східного впливу на сайтах, присвячених моді, демонструється ціла низка нових для того часу силуетів від Поля Пуаре, зокрема і в східному стилі: сукні-халати, широкі штани-шаровари, сукні-кокони, жіночі гаремні панталони, кімоно гейш, східні тюрбани (рис. 1). Нововведенням також вважалося оздоблення східних елементів одягу хутряним декором.

Рис. 1. Сукні-халати в східному стилі від Поля Пуаре

Усі ці східні образи, запропоновані Польом Пуаре, викликали якщо не захват, то подив Парижа та інших столиць світу.

Окремо в контексті розвитку моди кінця ХХ ст. варто розглянути творчість Ів Сен Лорана та його впливи на сучасну моду.

Ів Анрі Дона Матьє Сіно-Лоран – французький кутюр'є, який панував у світі високої моди у 1960–1970-х рр. У сімнадцять років Сен Лоран здобув першу премію на конкурсі мод Міжнародної асоціації і був запрошений Діором у його Будинок моди, а у 1958 р. створив власний Будинок.

М. Колісніченко та К. Процик, в своєму посібнику акцентують увагу на те, що Ів Сен Лоран як кутюр'є розвився по двох напрямках: розробка класичного стилю в одязі і розробка моделей, створених на основі фольклорних мотивів (Колісніченко, 2011: 217). В своїй творчості Ів Сен Лоран часто звертався до елементів традиційних індійських, китайських і японських костюмів і по-своєму інтерпретував їх у своїх кутюрних творах. В його перших колекціях демонструються розкішні плащі, подібні тим, які носили індійські правителі. Осінньо-зимову колекцію 1977 року дизайнер створював під враженням від Китайської імперії в цьому ж році з'явився культовий аромат *Oriam*.

Знамениті моделі одягу можна побачити у паризькому музеї Ів Сен Лорана, що присвячені східній культурі в творчості дизайнера. В експозиції під назвою Ів Сен-Лоран: Мрії про Схід (*Yves Saint Laurent: Dreams of the Orient*) близько півсотні дизайнерських моделей з елементами

індійської, китайської та японської культури (рис. 2).

Одним із найбільш яскравих виразів естетичних установок постмодернізму в дизайні одягу зламу ХХ–ХХІ ст. стала творчість британського дизайнера Джона Гальяно, який поєднав історичні, ретро та етномотиви, досконале знання крою історичних костюмів – з деконструкцією, дизайнерські образи – з сюжетною, театралізованою дією (Галудзіна-Горобець, 2019: 9).

В створені образи східного стилю Гальяно втілює моделі засновані на пародійній стилізації та алогічному цитуванні елементів історичних костюмів східних країн – еkleктичного, еротичного образу. Дизайнерському рішенню сприяє вкорочена довжина спідниць на кринолінах, поєднання хутряної текстури з елементами білизни, трансформація нижньої білизни у верхній одяг, асиметричні лінії крою, деконструкція історичних східних форм.

Джерелом натхнення для Гальяно є історична мода, що підтверджується новими образами на основі екзотичних силуетів ансамблю суконь-кімоно Поля Пуаре – колекція 1998 року. Своє бачення знаменитий модельєр виражає в мотивах східних казок, що підкреслено колористикою, поєднанням бузкових, фіолетових, сріблястих, білих, чорних, сірих, витончено оливкових, кремових барв. Вечірні сукні створює із золотої тканини, оздобленою вишивкою у східному стилі з візерунками у вигляді завитків біонічного характеру, зірок, місяців і метеликів, виконаних з використанням позументу, підвісок, стразів, бісеру та золота (рис. 3).

Рис. 2. Моделі одягу з експозиції під назвою Ів Сен-Лоран: Мрії про Схід

Рис. 3. Вечірні сукні в східному стилі від Джона Гальяно

На тижні моди у Мілані 2012 р. бренд Etro представив чоловічу весняно-літню колекцію з індійськими мотивами (рис. 4). В колекції костюми-двійки, смокінги традиційного крою поєднуються як з яскравими подовженими сорочками, так і з стриманою кольоровою гаммою. Чоловічий ансамбль класичного крою з подовженою сорочкою доповнюється вузьким коміром-стійкою і довгою хусткою з візерунком «пейслі». Взуття – лофери, напівброги, сандалі. Східні образи стилізуються хустками, тюрбанами та об'ємними сумками. Основними відтінками є червоний, хакі, сірий, блакитний, фіолетовий, помаранчевий, синій, білий, теракотовий та їх поєднання (Кротова, 2013). Орнаментальна композиція принтів виражається у вигляді смужок, рослинних мотивів і пейсліських візерунків. Ще у 1981 році засновник модного дому Etro – Джироламо Етро, відвідав Індію і дослідив традиційні орнаменти країни, серед яких найяскравішим був пейслі.

В тому ж році будинок моди Etro демонструє колекцію тканин з візерунком пейслі. Індійський огірок – пейслі став впізнаваним фірмовим принтом бренду, що демонструється і в стилізованій чоловічій колекції зі східними мотивами.

Ще одні світові знаменитості моди Доменіко Дольче та Стефано Габбана у січні 2016 р. продемонстрували своє відношення до східної моди і представили нову лінію високого класу, призначену для багатих мусульманських жінок – колекцію хіджабів і абайй (рис. 5). Змістовною виразністю колекції знамениті дизайнери прагнуть продемонструвати вишуканість, скромність та любов до власної культури через біонічні складові композиції у вигляді квіткових принтів і лимонів. В колекції домінують чорний, білий та ніжні бежеві кольори з мереживними акцентами.

Східна ніжність жіночого образу прослідковується в дизайнерських роботах молодого ліванського кутюр'є вихідця із Бейрута Еліо Абу

Рис. 4. Моделі з колекції весна /літо 2012 модного будинку Etro, Мілан

Рис. 5. Колекція хіджабів і абай від Доменіко Дольче та Стефано Габбана

Файссал (рис. 6). При створенні колекції суконь модельєр намагається втілити у свої роботи всі бажання і фантазії жінок, підкреслюючи переваги фігури та вуалюючи недоліки за рахунок крою, ліній, дизайнерських рішень.

При створенні однієї з своїх колекцій кутюр'є надихався весною Японії. Мотиви колекції занурюють в цвітучий сад сакури, в сукнях витриманий ідеальний баланс між об'ємом, делікатними деталями, казковими принтами, складним бісером і ніжними кольорами. Сукня нареченої з цієї ж колекції заворожує глядачів об'ємним силуетом, повітряним шлейфом та дорогим оздобленням у вигляді птахів і квітів сакури (рис. 7).

Висновки. У даній статті проаналізовано вплив східного стилю на сучасний розвиток моди. Зокрема, виявлено, що східні мотиви над-

хають відомих дизайнерів на створення стилізованих образів, мотивують їх відшукувати і втілювати нові ідеї для подіумних показів колекцій одягу. Стилізацією образу в художній діяльності модельєрів, можемо вважати умисну імітацію обраного стилю шляхом гіперболізації, декоративного узагальнення, ускладнення чи спрощення форми, модернізації пізнаваних характерних рис чи образно-формальної системи стилю. Таким чином, стилізація не лише позначає стиль, а й виражає творчу концепцію дизайнера.

Отже, розроблені стилізовані колекції у східному стилі характеризуються яскравою образністю, еkleктичним напрямом, експериментальними формами, пропорціями та творчою фантазією, що вписуються в концепцію прогресуючої моди.

Рис. 6. Дизайнерські сукні від Бейрута Елію Абу Файссал

Рис. 7. Сукня нареченої з колекції Бейрута Еліо Абу Файссал

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Галудзіна-Горобець В. Творчість John Galliano та постмодерністські інспірації історизму в дизайні одягу кінця XX – початку XXI століття. Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті. 2019. № 2. С. 7–16.
2. Колісніченко, М., Процик К. Мода і одяг. Основи проектування та виробництва одягу : навч. посіб. Київ : КНУТД, 2011. 238 с.
3. Кротова Т. Етно-мотиви і класичні форми в костюмі: свобода перетвілень і межі стилю. Етнодизайн: Європейський вектор розвитку і національний контекст: матеріали дослідження. Полтава, 2013. С. 5.
4. Оболенська І., Сургай Л., Шевелюк С. Історія перукарської справи: підруч. Київ : Грамота, 2005. Т. 1. 352 с.
5. Шевчук Х. Особливості деконструктивізму в колекціях японських дизайнерів одягу кінця XX – початку XXI століть. Art and Design науковий фаховий журнал Мистецтвознавство. Технічні науки. 2020. № 4. С. 173–183.
6. Янковська Д. Східні впливи в сучасній моді (кінець XX – початок XXI ст.). ВІСНИК Львівської національної академії мистецтв. № 24. 2013. С. 222–230.

REFERENCES

1. Haludzina-Horobets V. (2019) Tvorchist John Galliano ta postmodernistski inspiratsii istoryzmu v dyzaini odiahu kintsia XX – pochatku XXI stolittia. [Creativity of John Galliano and postmodern inspirations of historicism in fashion design of the late 20 th and early 21st centuries] Tradytzii ta novatsii u vyshchii arkhitekturno-khudozhnii osviti, 2. 7–16. [in Ukrainian].
2. Kolisnichenko, M., Protsyk, K. (2011) Moda i odiah. Osnovy proektuvannia ta vyrobnytstva odiahu. [Fashion and clothing. Basics of design and production of clothing]. Kyiv: Kyiv National University of Technology and Design – S. 238. [in Ukrainian].
3. Krotova T. (2013) Etno-motyvy i klasychni formy v kostiumi: svoboda perevtiilen i mezhi styliu. [Ethno-motifs and classical forms in costume: freedom of transformation and style boundaries] Etnodyzain: Yevropeyskyi vektor rozvytku i natsionalnyi kontekst: matepialy doslidzhennia. Poltava, coll. of science papers 5 [in Ukrainian].
4. Obolenska I., Surhai L., Sheveliuk S. (2005) Istoriia perukarskoi spravy [History of hairdressing]: pidruch. Kyiv : Hramota, t. 1, coll. of science papers 352 [in Ukrainian].
5. Shevchuk Kh. (2020) Osoblyvosti dekonstruktyvizmu v kolektsiakh yaponskykh dyzaineriv odiahu kintsia XX – pochatku XXI stolit. [Features of deconstructivism in the collections of Japanese fashion designers of the late twentieth and early twenty-first centuries] Art and Design naukovyi fakhovyi zhurnal Mystetstvovnavstvo. Tekhnichni nauky: coll. of science papers № 4. 173–183. [in Ukrainian].
6. Yankovska D. (2013) Skhidni vplyvy v suchasni modii (kinets XX – pochatku XXI st.). [Eastern influences in the modern fashion (late XX – early XXI century)] VISNYK Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv: coll. of science papers № 24. 222–230. [in Ukrainian].

UDC 7.012:659.126

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-22>**Peijie YUAN,***orcid.org/0009-0000-8621-5907**PhD student at the Department of Art and Costume Design
Kyiv National University of Technology and design
(Kyiv, Ukraine) 382865431@qq.com***Tetiana KROTOVA,***orcid.org/0000-0003-2282-0029**Doctor of Arts,
Professor at the Department of Art and Costume Design
Kyiv National University of Technology and design
(Kyiv, Ukraine) krotova_t@ukr.net*

CROSS CULTURAL BRAND DESIGN: ADAPTATION OF CORPORATE BRAND IDENTITY UNDER THE BELT AND ROAD INITIATIVE VALUES

The article aims to analyse and assess how Haier has incorporated China's cross-border belt and road initiative (BRI) values into its Japanese business operations and how Haier's corporate brand identity was implemented in Japan in light of BRI values. The study intends to examine the efficacy of Haier's brand adaptation techniques, and offer perspectives for cultural incorporation and localization.

The article conducted an analysis of the literature on the BRI, the cultural nuances of the Japanese market, and strategies related to the corporate brand identity of Haier. Data were collected mainly through secondary information about Haier's activities, brand guidelines, marketing materials, market analysis reports and consumer feedback. A comparative Study was conducted to compare Haier's practises and brand design strategies in China and Japan.

The article found that cultural adaptation and localization initiatives made by Haier under the BRI value conformed to Japanese values and preferences, on the other hand, the strategy of localization in its massaging, cultural symbols, and visual design was effective in building and designing its brand identity. The comparison in China and Japan revealed the subtle distinctions and similarities between the two markets.

The article offers a thorough examination of Haier's incorporation of BRI values in its commercial activities and corporate brand design in Japan, this study adds to the body of known information. The comparison of Haier's business practices in China and Japan sheds light on how the BRI values may be adapted to various social, economic, and cultural situations to develop a corporate identity.

The article has practical significance for Haier as well as other international corporations working in Japan as part of the BRI would be able to utilize the findings of this study while planning the corporate brand design. The research and assessment of Haier's BRI approach to values would be used as a guide for businesses looking to build a strong brand identity, promote cross-cultural communication, and successfully modify their company's approach to conform to BRI values.

Key words: *graphic design, Corporate brand identity, logo, Belt and Road Initiative, Haier, cultural exchange.*

Пейцзе ЮАНЬ,*аспірантка кафедри мистецтва та дизайну костюма
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) 382865431@qq.com***Тетяна КРОТОВА,***orcid.org/0000-0003-2282-0029**доктор мистецтвознавства,
професор кафедри мистецтва та дизайну костюма
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) krotova_t@ukr.net*

МІЖКУЛЬТУРНИЙ ДИЗАЙН БРЕНДУ: АДАПТАЦІЯ КОРПОРАТИВНОГО БРЕНДУ ПІД ЦІННОСТІ ІНІЦІАТИВИ «ОДИН ПОЯС»

Мета статті – проаналізувати особливості інтеграції цінностей міжнаціональної китайської ініціативи «Один пояс, один шлях» (BRI) компанією Haier у свої бізнес-операції в Японії. У дослідженні передбачається

проаналізувати ефективність методів адаптації бренду Haier та запропонувати перспективи культурної інкорпорації та локалізації.

Проведено аналіз літератури щодо вивчення діяльності BRI, культурних нюансів японського ринку та стратегії, пов'язаної з корпоративною ідентичністю бренду Haier. Дані були зібрані переважно через вторинну інформацію про діяльність Haier, бренд-гайдлайни, маркетингові матеріали, звіти з аналізу ринку та відгуки споживачів. Було проведено порівняльне дослідження практик і стратегій дизайну бренду Haier у Китаї та Японії.

Виявлено, що ініціативи культурної адаптації та локалізації, здійснені компанією Haier в рамках цінності BRI, відповідали японським цінностям та уподобанням, стратегія локалізації в культурних символах та візуальному дизайні була ефективною у створенні та розробці ідентичності бренду компанії. Порівняння в Китаї та Японії виявило тонкі відмінності та подібності між цими двома ринками.

У статті пропонується ретельний аналіз впровадження цінностей BRI компанією Haier у свою комерційну діяльність та дизайн корпоративного бренду в Японії; дане дослідження доповнює обсяг відомої інформації. Порівняння бізнес-практик Haier в Китаї та Японії проливає світло на те, як цінності BRI можуть бути адаптовані до різних соціальних, економічних та культурних ситуацій для розвитку корпоративної ідентичності.

Стаття має практичне значення для Haier, а також інших міжнародних корпорацій, що працюють в Японії в рамках BRI, оскільки вони зможуть використати результати цього дослідження при плануванні дизайну корпоративного бренду. Дослідження та оцінка підходу Haier до цінностей BRI можуть бути використані як інформаційні дані для компаній, які прагнуть побудувати сильну ідентичність бренду, сприяти міжкультурній комунікації та успішно модифікувати підхід своєї компанії відповідно до цінностей BRI.

***Ключові слова:** графічний дизайн, фірмовий стиль бренду, логотип, ініціатива «Один пояс – один шлях», культурний обмін.*

Problem Statement. The Chinese government took the “Belt and Road Initiative” (BRI) as a development plan to promote connectedness and economic collaboration among nations (Lewis et al., 2021). Under these perceptions, different Chinese corporation has expanded their business in the international arena. However, in global business, corporations frequently confront the issue of modifying their “corporate brand identities” to correspond with local beliefs and cultures when they extend their activities across borders (Safer et al., 2022). A cross-cultural brand design strategy is essential in the global marketplace for effectively evolving corporate image identities to appeal to various target audiences. The process of developing a corporate identity starts with choosing an effective plan to communicate the specific features of the corporation to the outer world and this communication could be influenced by the cultural perspective of the specific region.

As a worldwide organisation, Haier offers home appliance goods that are innovative, superior, and user-focused to satisfy the shifting demands of customers throughout the world, the company has increased its activities around the globe, notably in Japan, a nation recognised for its particular culture and aesthetic. In developing the corporate brand identity, Haier has focused on quality products to offer goods that are innovative, superior, and user-focused to satisfy the shifting demands of customers throughout the world (Zhong et al., 2022).

Analysis of research. During the execution of this research, a number of scientific and special practical studies were used, which reveal the sequence and peculiarities of creating a corporate identity of the

company, as well as the specifics of the functioning of companies with the support of visual corporate style. To create a powerful “corporate brand identity”, a cross-cultural brand design approach involves comprehending and adopting the cultural quirks and preferences of the target market. In this regard, we used the author’s robotics J.-N. Kapferer «The new strategic brand management: Creating and sustaining brand equity long term» (Kapferer, 2008). Revealing and explaining the latest techniques used by companies worldwide, author Jean-Noël Kapferer covers all the leading issues faced by the brand strategist today, supported by an array of international case studies. the book reveals new thinking on a wealth of topics including: brand architecture and diversity strategies; market adaptation approaches; positioning in the private label and store brand environment, and much, much more.

Building a strong and recognisable brand identity requires brand consistency. The article by the authors is of great value for the topic of our work A. Bengtsson, F. Bardhi, M. Venkatraman «How global brands travel with consumers: An examination of the relationship between brand consistency and meaning across national boundaries» (Bengtsson et al., 2010). The paper studies how consumers create brand meanings at home and abroad as well as the impact of context (e.g. place) on the meaning of global brands for the same consumers. The authors use a qualitative approach to examine brand meanings for two prototypical global brands, McDonald’s and Starbucks, at home and abroad. The comparative characterisation presented in this study convinced us of the effectiveness of this method in the study of brand building strategies.

The activities of business companies have been examined by authors such as B. Zhong (2022), Y. A. Lewin, L. Välikangas, J. Chen (2017), M. Asif, B. Y. Ling (2018) et al. Having analysed the literature regarding the problem of this study it can be stated that one of the main issues in different regions, as well as in other consumer markets around the world, is the development and maintenance of attractive and appropriate corporate brand identities. In view of the results of the analysis, this study looks at how Haier's corporate brand identity was influenced by the values of BRI, and how it adopted the corporate brand identity in Japan, and the study will also compare its brand adoption strategies with Haier's Chinese design.

Purpose of the article. The objective of this study is to analyse and assess how Haier has incorporated BRI values into its Japanese business operations and how Haier's corporate brand identity was implemented in Japan in light of BRI values. The study intends to examine the efficacy of Haier's brand adaptation techniques, and offer perspectives for cultural incorporation and localization.

Presentation of the main material. Haier has used a cross-cultural brand design approach and modified its corporate brand identity to reflect BRI values which evolved around collaboration, cultural harmony, and sustainable production (while designing the corporate brand identity in Japan). To maintain consistency across all markets, Haier retains key components of its corporate brand identity whilst customising it for the Japanese market. Cultural adaptation and localization initiatives made by Haier under the BRI value remained the main strategy of Haier. These initiatives were aimed to conform to Japanese values and preferences, additionally, the strategy of localization in its messaging, cultural symbols, and visual design has remained effective in building and designing its brand identity.

Haier & BRI Values. The Haier Group is a global organization based in Qingdao, China. The firm, which was founded in 1984, specialises in the design, manufacture, and distribution of consumer electronics and home appliances. Haier has swiftly extended its global footprint and is now regarded as one of the world's leading appliance producers. The oldest home appliance manufacturer in China, Haier also led the industry's «going global» movement (Investosaka, 2022). A vast variety of appliances, comprising air conditioners, freezers, refrigerators, TVs, washing machines, and kitchen appliances, are included in Haier's product line. The business has developed internationally, creating a significant presence in more than 160 nations. Haier is renowned for its

client-centred strategy, emphasising the delivery of goods that improve customers' daily lives (Lewin et al., 2017).

Haier Goods is well-known for its creativity, quality, and affordability, Haier has focused on quality products to offer goods that are innovative, superior, and user-focused to satisfy the shifting demands of customers throughout the world. At the moment, Chinese overseas investment firms are greatly influenced by Haier's internationalisation plan, and global brand strategy (Zhong et al., 2022). Haier through its branding strategy, after a five-stage process that includes a “brand strategy, multifaceted strategy, global strategy, global brand strategy, and network strategy” is now at its sixth step by incorporating the eco-brand strategy which was added in 2019 and mainly influenced by BRI values (Investosaka, 2022).

BRI Values. In 2013, Chinese President ‘Xi Jinping’ announced the need for the development of BRI with the hope of improving the connection between European, African, and Asian nations (Lewin et al., 2017). Economic coordination, the interaction between cultures, and environmentally friendly growth were prioritised through this initiative. The BRI seeks to increase economic and trade relations among participant nations. To improve respect for and admiration of various cultures, it encourages cultural collaboration, educational exchanges, and tourist activities (Asif, Ling, 2018). As a member of the BRI, Haier incorporates the BRI's key principles into its corporate practices in Japan. Haier, adopted the “corporate brand identity” to present itself to the outside world according to the cultural preferences in the Japanese market.

The firm makes investments in supply chain systems, logistical infrastructure, and logistics systems in Japan to enhance coordination and interaction in line with BRI values. To promote connections that are advantageous to both parties, the corporation creates alliances and collaborations with regional suppliers, distributors, and enterprises. Haier adopted the joint venture strategy in Japan to adopt the resources effectively for instance with Sanyo Electronics. By encouraging energy-efficient equipment and lowering carbon emissions, the firm incorporates eco-friendly practices into its business activities in Japan.

Corporate Brand Identity. The distinctive combination of values, features, and characteristics that identify and separate an organisation from its rivals is referred to as corporate brand identity (Essamri et al., 2019). It includes both physical and intangible factors including vision, mission, and brand personality, along with visual features involving as logos, colours, and typography. A solid corporate

brand identity contributes to the creation of a consistent and recognisable brand image. A distinctive corporate brand identity assists organisations in gaining the confidence, legitimacy, and loyalty of their customers, workers, and stakeholders (Koporcić, Halinen, 2018). Transparency and consistency, significance, individuality, and integrity are common elements of effective business brand identities. A solid corporate brand identity may assist a business in attracting and retaining consumers, developing partnerships with partners, and generating profits.

The brand of the corporation is essential to its accomplishment, and strong brands enable a business to expand not just locally but also worldwide (Schmitt, 1994). Using the momentum of its powerful local brand based on high quality and customized manufacturing, Haier expanded into new markets and arose as a rapidly expanding worldwide corporation. Keeping in view, the importance of corporate brand identity, Haier has concentrated on corporate branding instead of product branding. Strategic management of “brand identity” is an essential activity that has long been recognised by the brand management curriculum (Urde, 2013). Nevertheless, “corporate branding” has received a lesser amount of focus than product branding. The term “corporate brand” implies that the brand is supported by a company and is a component of the corporate brand (Balmer, 1995). Identity is the key component of a corporate brand. While viewed alongside the competition, a corporate brand identity is what distinguishes it from its rivals and depicts it as valuable to its stakeholders (Kapferer, 2008). The organization’s logo, marketing materials, and the impression given off by different business operations are further elements that affect corporate identity (Schmitt, 1994).

The general principles of Corporate Brand Identity. The shaping of an enterprise’s brand image is something that requires creative work. In actual operation, it must be carried out in accordance with its inherent laws and adhere to the unique principles. The general principles of corporate brand image mainly include the principles of imageability, wholeness and strategy.

The principle of imageability is the foundation of corporate image shaping. Corporate brand image needs to highlight the individuality, contact the market competition, emphasize differentiation, from the practical point of view, unique and innovative. To this end, it is necessary to highlight the characteristics of the industry and the characteristics of the enterprise. To apply symbolic marks, such as trademarks, etc., through the visual recognition design, so that corporate characteristics are easy to disseminate, easy to remember, so that the corporate image is deeply rooted in people’s hearts. The principle of wholeness is the guarantee for the shaping of corporate image. First of all, the corporate image should be closely linked with the spirit of the enterprise, the way of business, interpenetration, constituting a unified overall culture of the enterprise. Secondly, the shaping of corporate image depends on the joint efforts of all employees. Strategic principle is the fundamental of corporate image shaping. Corporate image is not static, the enterprise must be based on the objective changes in the situation, timely update the corporate image, to create a more socially acceptable image, in order to adapt to the market economy and the development of enterprises, the needs of social progress.

Corporate Brand Identity of Haier in China. The corporate identity of Haier is defined by numerous

Fig. 1. China Brand Expo 2023.

URL: https://m.sohu.com/a/674371735_121106991/?pvid=000115_3w_a&010004_wapwxfzlj

key aspects and components. The word «Haier» is printed in a strong, contemporary style as the organization's logo to represent energy, enthusiasm, and determination. In China, Haier's corporate identity is strengthened by consistent branding throughout all touchpoints, providing a strong brand footprint. In China, Haier has developed a strong corporate brand identity centred on "innovation, interconnectedness and intelligence". Blue, white and green comprise Haier's brand colour palette, reflecting innovation, sustainable development, and simplicity, accordingly.

Corporate Brand Identity of Haier in Japan. Haier's introduction into the Japanese marketplace in 2002 was a key step forward in the company's worldwide expansion. Haier proactively modified its corporate brand to match BRI values and appeal to Japanese customers, recognising the particular cultural environment and consumer preferences in Japan. BRI has rendered the opportunity to Haier to extend its operations internationally and to build a strong presence in a variety of regions by following its value which would have an impact on its corporate brand identity (Lewin et al., 2017). Cultural appropriation and localization are important components of Haier's design adaptation for the Japanese market. Haier understands how crucial it is for its brand identity to reflect Japanese culture, customs, and customer preferences. Haier makes sure that its design decisions represent the values and sensibility of Japanese consumers by being aware of the regional environment.

Haier has taken a localised approach to success in the Japanese market, respecting regional traditions and customs while remaining consistent with its worldwide brand identity. Although the business's branding and colour scheme remained the same,

its marketing and advertising strategies have been adjusted to Japanese preferences and tastes. Haier has produced customised lines of products to meet the unique demands of Japanese consumers, among them mini refrigerators suited for small kitchens. The expansion of Haier into Japan accords with the BRI objective of increasing economic engagement between China along other Silk Road countries. Haier exhibits its dedication to recognising and integrating with local cultures by implementing localization practices, which is a basic element of BRI. BRI's commitment to sustainable development and focus on individual techniques is mirrored in the organization's concentration on sustainability, innovation, and customer happiness. Haier's participation in community outreach programmes, including disaster relief operations in Japan, demonstrates the company's commitment to social responsibility and win-win collaboration, both of which are core elements of BRI.

Design Adaptation of Corporate Brand Identity in Japan. Haier started working on a worldwide branding strategy after securing a lucrative and stable position within China which could be evidenced by its five-stage strategy (Balmer, 1995). With improved product competitiveness and solid business operations, this approach seeks to establish the firm as an indigenous brand in many global marketplaces. Haier's corporate identity in Japan ought to exude a dedication to superior standards considering the value Japanese customers set on reliability and quality. This might be accomplished by paying close attention to each detail, using precise engineering, and emphasising product toughness. Technology cooperation and creative thinking are the goals of the BRI. As a technology-focused

Fig. 2. On May 18, 2022, Haier Japan held a new product launch conference in Tokyo to release new mid-to-high-end products, including large-capacity three-door refrigerators, the industry's smallest front-loading washing machine, and Haier Japan's 20th anniversary limited-edition refrigerators and freezers.
URL: <https://mp.weixin.qq.com/s/hRW2hBe4IJt72pZwmFAg7g>

Haier's Packaging in China (2020)

Haier's Packaging in Japan (2021)

Fig. 3. Haier's Packaging Practices in China and Japan

URL: https://www.haier.com/csr/whkyzt/?spm=net.social-assistance_pc.header_148881_20200630.1

URL: https://www.haier.com/jp/information/news/P020211022448288506763.pdf?spm=jp.ContactHaierJP_pc.AboutHaierContent_20200702.3

business, Haier promotes its R&D expertise and presents cutting-edge goods and services. Haier's dedication to modern technology and its capacity to develop goods that satisfy changing customer expectations in the digital era may be highlighted through the brand design throughout Japan.

Haier's corporate brand identity may be seen on a variety of carriers in Japan involving: corporate clothing, packaging, promotional items, documentation, transportation, household appliances.

Corporate Clothing: In Japan, Haier employees dress in uniforms that highlight the organization's corporate identity. These uniforms promote diversity, competence, and sustainability, which are all BRI ideals.

Packaging: Haier's packaging for products in Japan is the same as in China, with the same blue, green, and white colour scheme, providing quick brand identification. However, the package design has been modified to better fit Japanese customer tastes, including the use of greater minimalist designs and the use of Japanese characters. Haier's packaging in Japan complies with the organization's worldwide branding standards while including significant Japanese design features, expressing Haier's appreciation for Japanese culture and visual appeal.

Promotional Items: Haier has designed a variety of promotional goods, including pens, umbrellas, and tote bags, which display its emblem and brand colours. These things contribute to brand recognition and reinforce the In Japan, Haier's advertising materials use the Japanese language and images to provide concise information and cultural relevancy.

Documentation: In Japan, Haier's paperwork, including warranty cards and product manuals in

Japanese language, demonstrates the company's dedication to BRI principles. It prioritises sustainable development and usability.

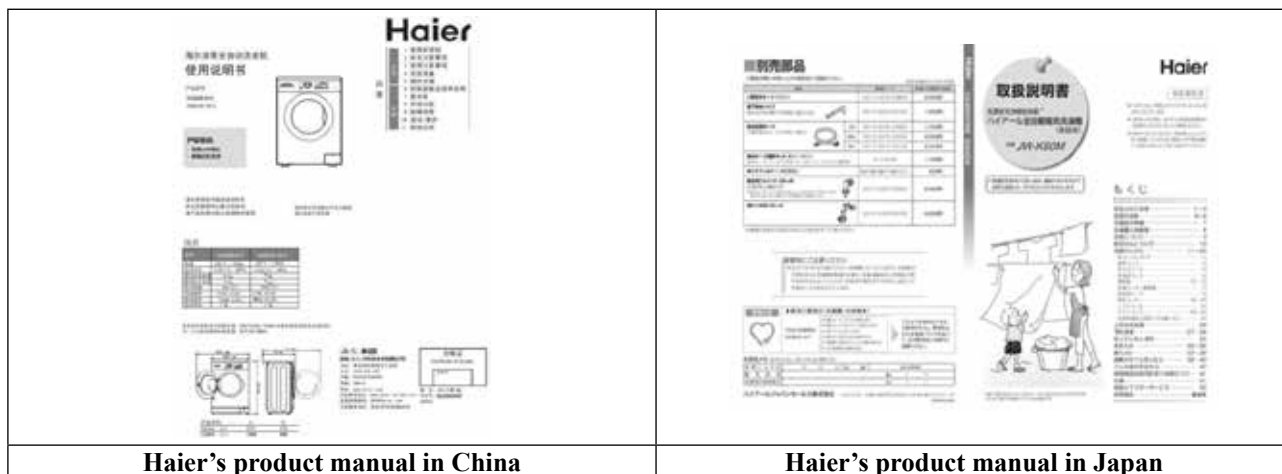
Transportation: In Japan, Haier chose one of the busiest subways to promote its campaign. The carriages not only have promotional posters, but the in-car screen also scrolls a promotional video. While sticking to BRI ideals, this provides exposure and promotes Haier's corporate brand.

Household Appliances: In Japan, Haier's household appliances exemplify the organization's dedication to innovation, excellence, and sustainability. Such a product may be a Haier clothes washer with environmentally friendly characteristics and a modern style.

Social Responsibility and Sustainability. Sustainability and social responsibility are prioritised by the BRI values which place a strong focus on sustainable development, which is ecologically favourable. By implementing sustainable practises and supporting social activities that are in line with regional requirements and objectives, Haier's design adaption in Japan takes into account these factors as well. Haier shows its support for infusing sustainability and ethical behaviour into the brand's design adaption.

Fig. 4. Promotional Items Used by Haier in Japan

Haier's product manual in China

Haier's product manual in Japan

Fig. 5. Haier's Localization Practices

Fig. 6. Haier Transportation in Japan showing Haier Logo (2018)

URL: https://mp.weixin.qq.com/s/UoCDJ_fOZvVBAGJcRxAqQg

Fig. 7. Haier's appliance design for the Japanese market (2022)

URL: <https://mp.weixin.qq.com/s/MJ216HMIKH2pJtFSu3EP0w>

By including eco-friendly characteristics, energy-efficient goods, and a dedication to minimising environmental effects, Haier's brand identity in Japan represents this approach.

Brand Consistency. Haier along with localization branding design has kept all of the basic components of its visual brand identity, such as the logo, colour scheme, typography, and graphic design, consistent. However, by adopting localization practices, Haier has also maintained consistency in all brand interactions in Japan, including packaging, promotional items, internet pages, and social media platforms. Haier increases its total brand awareness and image by finding a balance between localised adaption and global uniformity. By keeping key components that represent its brand values despite modifying its design, Haier preserves a consistent worldwide

brand image and ensures brand awareness in various regions.

In general, the BRI values are included in the design adaption of Haier's corporate brand identity in Japan with an emphasis on combining cultural features, harmonising with Japanese design opinions, and upholding brand consistency. Haier wants to develop a strong and culturally significant presence throughout Japan by changing the brand identity to appeal to the Japanese market. In Japan, Haier retains a unifying design style and language throughout its product line. Shapes, supplies, finishes, and labelling are some examples of these components.

Localization. The feeling of intimacy and association with the brand is enhanced by customising the brand's visual components, such as the logo, visual style colours, and font to correspond with

Fig. 8. On September 10, 2010, workers carrying a box containing a Haier product exported to Japan. Haier Electronics, a member of Haier Group, said Thursday it will buy out its parent's logistics subsidiary as part of its efforts to expand its business scope.
URL: http://www.chinadaily.com.cn/m/qingdao/2010-09/10/content_11286182.htm

Fig. 9. On July 8, 2018, the annual Sanctuary Music Festival kicked off in Odaiba, Tokyo. In this festival, Haier's AQUA brand conducted online and offline interactive activities with 15,000 visitors to the festival, injecting new elements into the festival.
URL: https://m.sohu.com/a/245527402_630562

local customs and cultural values (Essamri et al., 2019). The strategies of greater intimacy with the target consumers could be seen in its use of local symbols, and aesthetics to appeal to the Japanese consumers to develop an important position in the market. This covers the usage of Japanese phrases and signs in advertisements, packaging for goods, and visuals. Four different writing systems are used in contemporary Japanese: the Western-style alphabet (romaji), two phonetic scripts named katakana and hiragana, and the ancient kanji format made up of Chinese ideographs (Schmitt, 1994). To foster the feeling of recognition and intimacy with the local audience, Haier's logo in Japan needs to incorporate tiny tweaks, such as colour alterations or minor typographic changes.

Logo: The logo plays a crucial role in expressing a brand's identity. Haier modifies its logo for Japan to appeal to the local market. The basic components of the Haier logo are still there, including the stylised «H» and the colour red, which stands for enthusiasm and energy. This facilitates the corporation to create an emotional connection with Japanese customers, this adaption raises brand awareness and affinity. However, to promote

greater local ties and foster a feeling of closeness amongst Japanese customers, Haier in Japan needs to include cultural symbols like cherry blossoms or the famous Mount Fuji. This can entail combining regional icons into the logo design to develop a relationship with the community and foster a feeling of closeness among Japanese customers by including these components.

Typography: A crucial aspect of visual communication is typography. To accommodate Japanese design aesthetics and linguistic preferences, Haier modifies the font used in Japan. Haier efficiently conveys its brand message by using Japanese consumers' recognisable typeface. The typeface was chosen to fit the Japanese cultural environment. For accessibility and authenticity, this could involve utilising more Japanese typefaces or adding kanji characters. To convey a feeling of cultural integrity, Japanese typography could utilise native Japanese typefaces or incorporate kanji characters. With this modification, Haier's messaging will be clear and appealing to the local audience.

Colours: Haier utilize colours to compliment Japanese aesthetic preferences or cultural connotations while maintaining red as the brand's dominating colour. The colours used by Haier are deliberately chosen to complement Japanese aesthetic tastes and cultural connotations. Although the primary red colour of Haier's corporate identification may not change, other hues have also been added to fit with the cultural background of Japan for instance, Haier has incorporated blue colour and simplicity in

Fig. 10. Haier Red logo (2004–2013).
URL: <https://www.haier.com/cn/>

	
<p>Haier's strategy to leverage Sanyo's brand in Japan (2011)</p>	<p>Haier launches new AQUA brand identity in Japan (2012)</p>

Fig. 11. Haier's Localization Practices.

URL: https://www.haier.com/press-events/news/20111018_133131.shtml

URL: https://www.haier.com/press-events/news/20120216_131398.shtml

its log colours. Haier is now able to have a visually appealing and culturally appropriate brand presence in Japan thanks to this modification.

Visual Style: To conform to Japanese design ideas, including simplicity, minimalism, and concern for detail, Haier developed a visually attractive and culturally appropriate brand presence by utilising simple layouts, clean lines, and soft textures. Haier changes its visual aesthetic to reflect Japanese design aesthetics. This can entail embracing Japanese aesthetic principles like minimalism, clarity, and dedication to detail.

Comparison with Design in China. Even though Haier's design adaption in Japan respects the local way of life, it's crucial to note the most significant contrasts and parallels between Haier's designs in China as well as Japan.

Emphasis on Innovation and Modernity. Although the Chinese and Japanese designs both incorporate elements of their own cultures, the Chinese designs for Haier frequently lay a greater focus on creativity and innovation. This is consistent with the quick technical development in China and the idea of Haier becoming a creative and forward-thinking business.

Cultural Influences. In Japan, simplicity, minimalism, and concern for detail are frequently prioritised in design aesthetics. The «wabi-sabi» design aesthetic, which originates in Japan, emphasises finding beauty in nature's components and flaws. These cultural influences can be seen in the sleek lines, subtle beauty, and user-friendly characteristics of Haier's Japanese design. The design adaption reinforces a localised brand identification in Japan by taking into consideration certain cultural features of that country. However, design aesthetics in China frequently emphasize boldness, cultural tradition, and symbolism. To appeal to the tastes of the local market, Haier's designs for goods in China use classical Chinese design features like elaborate structures, calligraphy, and vivid colours. The design of Haier in China honours the visually pleasing and cultural heritage of the country. Chinese artwork frequently incorporates writing in calligraphy classical themes, and symbols.

Design Language. Functionality, user-friendly interfaces, and effective space utilisation have been given top priority in Haier's establishment in Japan. Products seem sleek and contemporary, paying close attention to environmental factors. To be attractive to Japanese consumers, clarity and simplicity in the packaging and design of products may also be emphasised. The design of Haier in China may incorporate both contemporary design fads and traditional Chinese characteristics. The emphasis can be on designing things with outstanding visual appeal that inspire feelings of cultural identification and patriotism.

Colour Preferences: Red is a colour with deep cultural meaning in China, representing luck and wealth. As a result, the red colour is used more prominently in Haier's design in China. The colour scheme in Japan may be changed to reflect cultural preferences and connections between colours and harmony, the natural world, and trust.

Typography: China and Japan employ language and typography in different ways. Although the adaption in Japan uses Japanese characters (katakana, kanji, and hiragana,) and appropriate local typefaces,

Fig. 12. Japanese brands Haier and AQUA light up Ginza in Tokyo (2020)

URL: <https://m.163.com/news/article/F2PHUDGK041590BA.html?from=dynamic&isFromOtherWeb=true>

Fig. 13. Haier logo evolution diagram globally to depict logo consistency. (1984-now).
URL: <https://www.haier.com/cn/>

Haier's typography in China mostly uses Chinese characters (simplified or conventional) and scripts.

Visual Style: The energy and variety of the Chinese market may be seen in the visual style of Haier in China, which may have more vivid colours, elaborate patterns, and strong design features. To appeal to the tastes of Japanese customers, the visual style in Japan could emphasize delicacy, refinement, and elegance.

Brand Perception. Haier presents itself in Japan as being a trustworthy, premium brand that prioritises technical advancement. To make an impact on Japanese consumers who appreciate workmanship and resilience, emphasis may be placed on meticulous detail, precise engineering, and robustness. Haier is a widely recognised and reputable brand in China. It might be seen as an inventive and progressive business that exemplifies the nation's technical breakthroughs and worldwide viability. The design of Haier products sold in China may be intended to support these brand views and speak to the ambitions of Chinese consumers.

Conclusion. Companies that are going worldwide need to get acquainted with the cultural quirks and

preferences of customers in each market. Haier has been able to establish itself as a worldwide brand while honouring and supporting the cultural values and tastes of the markets it seeks by successfully adjusting its design and personality. The ability of Haier to successfully localise its design to appeal to both Japanese and Chinese clients serves as an example of the value of localization in building a solid brand image and forging connections with customers abroad. The BRI values-based design adaptation of Haier's corporate brand identity shows the company's dedication to cultural sensitivity and localisation. To cater to the aesthetic inclinations of the nation of Japan, Haier's design includes simple and exact components. The design emphasises innovation and technology while incorporating traditional cultural elements in China.

The BRI values were included in Haier's design adaptation of its corporate brand identity in Japan, demonstrating the company's dedication to cultural inclusion and relevance in the region. Haier enhances its brand recognition and builds relationships with Japanese customers by embracing aspects of Japanese culture and design sensibility. In comparison, the cultural quirks and market preferences in each country cause the design adaptation in Japan and China to be distinct from one another. In Japan, Haier proactively interacts with regional stakeholders, designers, and talented people. Haier can learn about customer preferences, cultural quirks, and design trends in Japan because of this cooperative approach. Haier makes sure that its brand identity represents the values and goals of the Japanese market by creating collaborations and supporting local talent. Haier demonstrates its dedication to BRI values by incorporating sustainability and social responsibility into its corporate identity. However, Haier needs to include more culturally related elements in the design adoption of corporate brand identity.

BIBLIOGRAPHY

1. Lewis J. D., Yang X., Moise D. & Roddy, J. S. Dynamic synergies between China's Belt and Road initiative and the UN's sustainable development goals. *Journal of International Business Policy*, 2021. Volume 4, pp. 58–79. URL: <https://link.springer.com/article/10.1057/s42214-020-00082-6>
2. Safer A. A. et al. Impact of perceived brand localness and globalness on brand authenticity to predict brand attitude: a cross-cultural Asian perspective. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 2022. 34(7), pp. 1524–1543. URL: <https://doi.org/10.1108/apjml-05-2021-0297>
3. Kapferer N. J. *The new strategic brand management: Creating and sustaining brand equity long term*. London: Kogan Page, 2008. URL: http://www.untag-smad.ac.id/files/Perpustakaan_Digital_1/BRAND%20NAME%20PRODUCTS%20New%20Strategic%20Brand%20Management%20-%2000749450851.PDF
4. Bengtsson A., Bardhi, F., Venkatraman M. How global brands travel with consumers: An examination of the relationship between brand consistency and meaning across national boundaries. *International Marketing Review*, 2010. URL: https://www.researchgate.net/publication/228360658_How_global_brands_travel_with_consumers_An_examination_of_the_relationship_between_brand_consistency_and_meaning_across_national_boundaries
5. Zhong B. et al. Risk Assessment of Haier Group's Overseas Investment Under International Financial Reporting Standards. *Frontiers in Psychology*, 2022. Volume 13, p. 2693. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.889670>

6. Investosaka. *Haier Group Japan Region*, 2022. URL: <https://www.investosaka.jp/eng/list/00000095.html>
7. Lewin Y. A., Välikangas L. & Chen, J. Enabling open innovation: Lessons from Haier. *International Journal of Innovation Studies*, 2017(1), pp. 5–19. URL: https://www.researchgate.net/publication/315470085_Enabling_Open_Innovation_Lessons_from_Haier
8. Asif M. & Ling B. Y. Belt and road initiative: A Spirit of Chinese cultural thought. *International Journal of Business and Management*, 2018, 13(12), p. 9. URL: <http://dx.doi.org/10.5539/ijbm.v13n12p9>
9. Essamri A., McKechnie S., Winklhofer H. Co-creating corporate brand identity with online brand communities: A managerial perspective. *Journal of Business Research*, 2019. Volume 96, pp. 366–375. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2018.07.015>
10. Koporcic N., Halinen A. Interactive Network Branding: Creating corporate identity and reputation through interpersonal interaction. *IMP Journal*, 2018, 12(2), pp. 392–408. URL: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/IMP-05-2017-0026/full/html>
11. Schmitt B. H. Corporate and Brand Identities in the Asia-Pacific Region: Theoretical and Applied Perspectives. In: *AP - Asia Pacific Advances in Consumer Research*. s.l.: Association for Consumer Research, 1994. pp. 1–3. URL: <https://www.acrwebsite.org/volumes/11437/volumes/ap01/AP-01>
12. Urde M. The corporate brand identity matrix. *Journal of Brand Management*, 2013. Volume 20, pp. 742–761. URL: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/IMP-05-2017-0026/full/html>
13. Balmer T. J. Corporate branding and connoisseurship. *Journal of General Management*, 1995, Volume 21, pp. 24–46. URL: https://www.researchgate.net/publication/277708937_Corporate_Branding_and_Connoisseurship_CORPORATE_BRAND_CORPORATE_BRAND_MANAGEMENT_CORPORATE_BRAND_FUNDAMENTALS
14. China Brand Expo 2023. URL: https://m.sohu.com/a/674371735_121106991/?pvid=000115_3w_a&010004_wap-wxfzlj
15. Haier overseas. Haier Japan held a new product launch conference in Tokyo to release new mid-to-high-end products, including large-capacity three-door refrigerators, the industry’s smallest front-loading washing machine, and Haier Japan’s 20th anniversary limited-edition refrigerators and freezers, 2022. URL: <https://mp.weixin.qq.com/s/hRW2hBe4lJt72pZw-mFAg7g>
16. Haier’s Packaging Practices in China and Japan. URL: https://www.haier.com/csr/whkyzt/?spm=net.social-assistance_pc.header_148881_20200630.1/
17. Haier Transportation in Japan showing Haier Logo, 2018. URL: https://mp.weixin.qq.com/s/UoCDJ_fOZv-VBAgJcRxAqQg
18. Haier’s appliance design for the Japanese market, 2022. URL: <https://mp.weixin.qq.com/s/MJ216HMIKH2pJtF-Su3EP0w>
19. Workers carrying a box containing a Haier product exported to apan. Haier Electronics, a member of Haier Group, said Thursday it will buy out its parent’s logistics subsidiary as part of its efforts to expand its business scope, 2010. URL: http://www.chinadaily.com.cn/m/qingdao/2010-09/10/content_11286182.htm
20. The annual Sanctuary Music Festival kicked off in Odaiba, Tokyo. In this festival, Haier’s AQUA brand conducted online and offline interactive activities with 15,000 visitors to the festival, injecting new elements into the festival, 2018. URL: https://m.sohu.com/a/245527402_630562
21. Haier Red logo, 2004-2013. URL: <https://www.haier.com/cn/>
22. Haier’s Localization Practices. URL: https://www.haier.com/press-events/news/20111018_133131.shtml
23. Japanese brands Haier and AQUA light up Ginza in Tokyo, 2020. URL: <https://m.163.com/news/article/F2PHUDGK041590BA.html?from=dynamic&isFromOtherWeb=true>
24. Haier logo evolution diagram globally to depict logo consistency, 1984-now. URL: <https://www.haier.com/cn/>

REFERENCES

1. Lewis, J. D., Yang, X., Moise, D. & Roddy, J. S. (2021). Dynamic synergies between China’s Belt and Road initiative and the UN’s sustainable development goals. *Journal of International Business Policy*, Volume 4, pp. 58–79. URL: <https://link.springer.com/article/10.1057/s42214-020-00082-6>
2. Safer, A. A. et al. (2022). Impact of perceived brand localness and globalness on brand authenticity to predict brand attitude: a cross-cultural Asian perspective. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 34(7), pp. 1524–1543. URL: <https://doi.org/10.1108/apjml-05-2021-0297>
3. Kapferer, N. J. (2008). *The new strategic brand management: Creating and sustaining brand equity long term*. London: Kogan Page. URL: http://www.untag-smd.ac.id/files/Perpustakaan_Digital_1/BRAND%20NAME%20PRODUCTS%20New%20Strategic%20Brand%20Management%20-%200749450851.PDF
4. Bengtsson, A., Bardhi, F. & Venkatraman, M. (2010). How global brands travel with consumers: An examination of the relationship between brand consistency and meaning across national boundaries. *International Marketing Review*. URL: https://www.researchgate.net/publication/228360658_How_global_brands_travel_with_consumers_An_examination_of_the_relationship_between_brand_consistency_and_meaning_across_national_boundaries
5. Zhong, B. et al. (2022). Risk Assessment of Haier Group’s Overseas Investment Under International Financial Reporting Standards. *Frontiers in Psychology*, Volume 13, p. 2693. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.889670>
6. Investosaka. (2022). *Haier Group Japan Region*. URL: <https://www.investosaka.jp/eng/list/00000095.html>

7. Lewin, Y. A., Välikangas, L. & Chen, J. (2017). Enabling open innovation: Lessons from Haier. *International Journal of Innovation Studies*, 1(1), pp. 5–19. URL: https://www.researchgate.net/publication/315470085_Enabling_Open_Innovation_Lessons_from_Haier
8. Asif, M. & Ling, B. Y. (2018). Belt and road initiative: A Spirit of Chinese cultural thought. *International Journal of Business and Management*, 13(12), p. 9. URL: <http://dx.doi.org/10.5539/ijbm.v13n12p9>
9. Essamri, A., McKechnie, S. & Winklhofer, H. (2019). Co-creating corporate brand identity with online brand communities: A managerial perspective. *Journal of Business Research*, Volume 96, pp. 366-375. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2018.07.015>
10. Koporcic, N. & Halinen, A. (2018). Interactive Network Branding: Creating corporate identity and reputation through interpersonal interaction. *IMP Journal*, 12(2), pp. 392–408. URL: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/IMP-05-2017-0026/full/html>
11. Schmitt, B. H. (1994). Corporate and Brand Identities in the Asia-Pacific Region: Theoretical and Applied Perspectives. In: *AP - Asia Pacific Advances in Consumer Research*. s.l.:Association for Consumer Research, pp. 1–3. URL: <https://www.acrwebsite.org/volumes/11437/volumes/ap01/AP-01>
12. Urde M. The corporate brand identity matrix. *Journal of Brand Management*, 2013. Volume 20, pp. 742–761. URL: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/IMP-05-2017-0026/full/html>
13. Balmer, T. J. (1995). Corporate branding and connoisseurship. *Journal of General Management*, Volume 21, pp. 24–46. URL: https://www.researchgate.net/publication/277708937_Corporate_Branding_and_Connoisseurship_CORPORATE_BRAND_CORPORATE_BRAND_MANAGEMENT_CORPORATE_BRAND_FUNDAMENTALS
14. China Brand Expo 2023. URL: https://m.sohu.com/a/674371735_121106991/?pvid=000115_3w_a&010004_wap-wxfzlj
15. Haier overseas (2022). Haier Japan held a new product launch conference in Tokyo to release new mid-to-high-end products, including large-capacity three-door refrigerators, the industry’s smallest front-loading washing machine, and Haier Japan’s 20th anniversary limited-edition refrigerators and freezers. URL: <https://mp.weixin.qq.com/s/hRW2hBe4lJt72pZwmFAg7g>
16. Haier’s Packaging Practices in China and Japan. URL: https://www.haier.com/csr/whkyzt/?spm=net.social-assistance_pc.header_148881_20200630.1/
17. Haier Transportation in Japan showing Haier Logo (2018). URL: https://mp.weixin.qq.com/s/UoCDJ_fOZv-VBAGJcRxAqQg
18. Haier’s appliance design for the Japanese market (2022). URL: <https://mp.weixin.qq.com/s/MJ216HMIKH2pJtF-Su3EP0w>
19. Workers carrying a box containing a Haier product exported to Japan (2010). Haier Electronics, a member of Haier Group, said Thursday it will buy out its parent’s logistics subsidiary as part of its efforts to expand its business scope. URL: http://www.chinadaily.com.cn/m/qingdao/2010-09/10/content_11286182.htm
20. The annual Sanctuary Music Festival kicked off in Odaiba, Tokyo (2018). In this festival, Haier’s AQUA brand conducted online and offline interactive activities with 15,000 visitors to the festival, injecting new elements into the festival. URL: https://m.sohu.com/a/245527402_630562
21. Haier Red logo (2004–2013). URL: <https://www.haier.com/cn/>
22. Haier’s Localization Practices. URL: https://www.haier.com/press-events/news/20111018_133131.shtml URL: https://www.haier.com/press-events/news/20120216_131398.shtml
23. Japanese brands Haier and AQUA light up Ginza in Tokyo (2020) URL: <https://m.163.com/news/article/F2PHUDGK041590BA.html?from=dynamic&isFromOtherWeb=true>
24. Haier logo evolution diagram globally to depict logo consistency (1984–now). URL: <https://www.haier.com/cn/>

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 792.2036(477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-23>**Нанушка Тат'яна Со́ня ПОДКОВИРОФФ,***orcid.org/0000-0001-6165-4436*

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
(Одеса, Україна) nanouchka.ts.podkovyroff@gmail.com**КОМУНІКАТИВНІ ТАКТИКИ РЕЖИСЕРСЬКОГО ТЕАТРУ ХХ СТОЛІТТЯ**

У статті досліджуються особливості комунікації у постдраматичному театрі, характер комунікації та комунікативні стратегії та тактики. Театр другої половини ХХ століття визначається як режисерський театр, перевага у такому театрі надається режисеру перед драматургом. Тактика режисерського театру забезпечує здатність створювати команду фахівців, які від появи задуму і подальшого його втілення можуть ефективно співпрацювати і доповнювати один одного, перетворюючи текст п'єси у виставу, яку сьогодні трактують як унікальну музично-пластичну поліфонію, де кожна складова рівнозначна. У режисерському театрі драма отримує можливість повноцінного існування, тільки після включення її в процес театральних комунікацій, що перетворюють літературний текст на сценічний, завдяки зусиллям постановника, сценографа, композитора, виконавців, залу глядачів. Режисерський театр залучає у комунікаційний процес не лише адресанта і текст, а й адресата, встановлюючи в такий спосіб максимальну дистанцію між літературою та виставою.

Наступною стратегією режисерського театру є театральність та ігрове начало першої половини ХХ століття, які залучаються до обробки літературного періоджерела, спроба переборення «літературності» сценічністю, яка спричинена «революцією у слові».

Комунікативними стратегіями режисерського театру на певних етапах є метерлінківський театр мовчання, театр жорстокості А. Арто, абсурдистський театр, театр втрати Слова та драматургоцентризму, експериментаторства. Актуалізується не змістова сторона драматичного тексту (*history*), а безпосередній акт передачі (*story*), тобто важливою стає форма втілення тексту.

Режисерський театр забезпечує «переклад» літературного періоджерела в «деконструкційний» простір, за допомогою різних комунікативних трансформацій, як-от: інсценування, літературна обробка, сценічна версія, рімейк, контамінація, адаптування, ретейк, інтертекстуальність, сіквел тощо, що пояснюється можливостями інтернету та феноменом «втоми» тексту періоджерела.

Ключові слова: театр, режисерський театр, комунікативні стратегії, літературний текст, вистава.

Nanouchka Tatiana Sonia PODKOVYROFF,*orcid.org/0000-0001-6165-4436*

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate professor at the Department of Foreign Languages for Specific Purposes

Odessa I.I. Mechnikov National University

(Odesa, Ukraine) nanouchka.ts.podkovyroff@gmail.com**COMMUNICATIVE TACTICS OF DIRECTOR'S THEATER OF THE XX CENTURY**

The article examines the peculiarities of communication in the post-dramatic theater, the nature of communication, and communicative strategies and tactics. The theater of the second half of the 20th century is defined as director's theater, the director is preferred over the dramatist in such a theater. The tactics of the director's theater provide the ability to create a team of specialists who, from the emergence of the idea and its further implementation, can effectively cooperate and complement each other, turning the text of the play into a performance, which today is interpreted as a unique musical-plastic polyphony, where each component is equivalent. In the director's theater, the drama gets the opportunity to fully exist, only after its inclusion in the process of theatrical communications, which transforms the literary text into a stage one, thanks to the efforts of the director, set designer, composer, performers, audience hall. The director's theater involves not only the addressee and the text, but also the addressee in the communication process, thereby establishing the maximum distance between literature and the performance.

The next strategy of the director's theater is the theatrics and game beginnings of the first half of the 20th century, which are involved in the processing of the literary primary source, an attempt to overcome «literariness» with stagecraft, which is caused by the «revolution in the word».

Communicative strategies of director's theater at certain stages are Maeterlinck's theater of silence, A. Artaud's theater of cruelty, absurdist theater, theater of the loss of the Word and dramaturgicalism, experimentation. It is not the content side of the dramatic text (history) that is updated, but the direct act of transmission (story), that is, the form of the text's embodiment becomes important.

The director's theater ensures the «translation» of the original literary source into the «deconstruction» space, with the help of various communicative transformations, such as: staging, literary treatment, stage version, remake, contamination, adaptation, retake, intertextuality, sequel, etc., which is explained by the possibilities of the Internet and the phenomenon of «fatigue» of the original text.

Key words: theater, director's theater, communicative strategies, literary text, performance.

Постановка проблеми. Особистість режисера є ключовою в сучасному театрі, все частіше західноєвропейські театри відходять від авторського тексту, заглиблюючись в експериментальні пошуки нових театральних форм. Саме тому традиційні опозиції «театр і драматургія», «режисер і п'єса», які тривалий час були в полі зору дослідників сучасного театру, руйнуються, адже театр і драматургія намагаються перебороти цю опозиційність, вдаючись до експериментаторства і пошуку.

Особливості комунікації у драматургії досліджують В. Сінченко, Л. Войтенко, В. Корольова, А. Баканурський, серед зарубіжних дослідників теорії комунікації та комунікативних стратегій відзначаємо роботи Т. Ван Дейка, Д. Леві, Е. Тароне, С. Кордер, Е. Бялисток. У роботах зазначених дослідників робляться спроби визначення поняття комунікативна стратегія, виділяються ознаки для класифікації комунікативних стратегій, узагальнюються та класифікуються останні, досліджуються особливості комунікації у драматургії, пропонуються тактики, щодо аналізу характеру комунікації у театрі ХХ століття.

Однією з таких комунікативних тактик є здатність створювати команду фахівців, які від появи задуму і подальшого його втілення можуть ефективно співпрацювати і доповнювати один одного, перетворюючи текст п'єси у виставу, яку сьогодні трактують як унікальну музично-пластичну поліфонію, де кожна складова рівнозначна. Саме таке завдання виконує режисерський театр, який досить вдало конкурує з авторським театром та витісняє його.

Отже, режисерський театр повноцінне буття п'єси забезпечує перетворивши її на виставу. На тому, що «твір мистецтва, що претендує на приналежність до драматичної поезії, має бути здійсненим на сцені, бо якщо щось не піддається сценічному втіленню, значить воно не було втілено і самим поетом, а залишилося лише в зародку, у схемі», – наполягав романтик Ф. Геббель (Hebbel, 1978: 582-583). Тобто драма отримує можливість повноцінного існування, тільки після включення її в процес театральних комунікацій, що перетво-

рюють літературний текст на сценічний, завдяки зусиллям постановника, сценографа, композитора, виконавців, залу для глядачів, тобто тоді, коли, за словами У. Еко вона стає об'єктом «актуалізації». З приводу необхідності наявності останньої складової комунікативного процесу – наявності реципієнта, теоретик драми Е. Бентлі писав: «Самі собою події позбавлені драматичності. Вони знаходять драматичність, тільки у очах глядача» (Bentley, 1965: 7). Тобто режисерський театр залучає у комунікаційний процес не лише адресанта і текст, а й адресата, встановлюючи в такий спосіб максимальну дистанцію між літературою та виставою. І після прем'єри, при поверненні літературного тексту від потенційного буття до реального, ця дистанція може зберігатися, що свідчить про втрату драматургоцентристських тенденцій практикою сучасного театрального процесу.

Крім того, сама вистава наповнює драматургію знаками іншими, часто навіть інших семіотичних систем, їх природа і характер не літературні, а сценічно-видовищні. «Знак, – пише У. Еко, – мислиться як результат семіозису (тобто кореляції та взаємообумовленості) плану вираження та плану змісту. Ця кореляція не є наперед даною, вона виникає з продуктивного читання тексту режисером та рецептивного прочитання спектаклю глядачем (Драматург, до речі, теж може бути глядачем і вже по-іншому сприймати свій же літературний текст). Кореляція та взаємообумовленість, як функції, задіяні в театральному уявленні, дозволяють відновити динаміку породження сенсу» (Еко, 2018: 303). Основою концепції майбутньої вистави стають суб'єктивні враження режисера, які відлиті у театральну форму та донесені до реципієнта всіма сценічними засобами, а текст потрактовується як імпульс до створення сценічного образу. На думку Н. Корнієнко, такий підхід до задуму вистави вимагає створення, так званої «ситуативної п'єси», тобто використання класичної п'єси як основи для лібрето, де закладено багаторівневий процес взаємодії словесної, музичної, пластичної та світлової партитур. «Класичний текст різко спрощується, редукується

до простих елементів, архетипових, до сюжету чи фабули, щоб вивільнити простір для зняття накопичених попередніми прочитаннями стереотипів, для вільного використання «поведінки» персонажів. Тут доречно, певно, пригадати, що спроби такого режисерського театру сягають Відродження, адже Шекспір, Лопе де Вега як основу лібрето використовували сюжети хронік, відомих оповідей, магічних сюжетів» (Корнієнко, 2000: 22).

Відомі режисери ХХ століття (Крег, Мейерхольд, Курбас) одними з перших усвідомили той факт, що сучасний театр почав активно втрачати інтерес до традиційної мови, адже «авторський театр», зменшує можливість імпровізації, пошуку, є свого роду драматургічним диктагом. Назривала, за визначенням культуролога та театрознавця М. Корнієнка, «революція у слові». Ця «революція у слові» на початку ХХ століття спричинила ряд експериментальних театральних пошуків, що проявилось у появу символістського театру, зокрема метерлінківської, театральної естетики мовчання. Мовчання – свідчення присутності на сцені сакрального тексту, що організовує драматургічний дискурс за іншими правилами та законами, адже, як вважав Е. Крег, «найдовговічнішою драмою є безмовна драма» (Craig, 2008: 282). У концепції вистави, запропонованої англійським режисером, безмовність – це не тривалі виконавські паузи, а демонстрація втрати словом прагматичних функцій («Далі – тиша»).

Про «революцію у слові» ще у 1913 році говорив відомий театральний та літературний критик Ю. Айхенвальд у прочитаній ним лекції, що називалася «Заперечення театру». Через рік вона була включена до резонансної збірки «У суперечках про театр». Ю. Айхенвальд почав з того, що зафіксував становище театру як його «фатальну підпорядкованість літературі». «Безнадійна залежність від літератури» – свідчення «неспроможності» мистецтва сцени. Публікація Айхенвальда була з ентузіазмом прийнята Євреїновим, який підтримував і пропагував режисерський театр, комунікація в якому передбачала звільнення режисури від письменницького та драматургічного диктату, а одним із засобів створення інсценування (сценічної версії) за вже існуючим літературним артефактом треба вважати літературну обробку, версію, ремейк. У драматургії обробок (так часто називають цей жанр) відбувається перетворення першоавтора з «художника, який... виступав як вільний геній» на «посередника в обміні сюжетами, образами, ідеями...» (цит. за Аблицов, 2007: 4), а така історія драматургічних обробок сягає грецької

античності, зокрема до трагедій Есхіла, Софокла та Евріпіда, які були, по суті, більш-менш вільними інтерпретаціями міфів. Отже, театральність та ігрове начало, що залучаються до обробки літературного першоджерела можна вважати однією з комунікативних стратегій режисерського театру першої половини ХХ століття, це спроба переборення «літературності» сценічності, яка спричинена «революцією у слові».

Ця «революція у слові» стала однією з причин появи у середині ХХ століття абсурдистського театру, де мова вже має деструктивну функцію, а завдяки режисерському театрові та його інноваціям відбувається комунікація з адресатом.

Режисерський театр ХХ століття, на наш погляд, виявляє загалом негативне ставлення до традиції, яка склалася, намагаючись порушити в театрі інтерес до його архаїчного обрядового коріння, до традицій античного театру, де жест і пластика співіснують з вербальним аспектом ритуалу однаковою мірою. Прагнення збереження цієї паритетної основи можемо спостерігати через комунікативну модель реабілітації ритуально-обрядових витоків сценічного мистецтва та експериментальних пошуків у польській трупі «Гардениці» Володиміша Станевського, ряді латиноамериканських театрів. Дану комунікативну модель використовував і французький театральний модерніст А. Арто, який намагався порушити в театрі «диктатуру слова», реабілітувавши «мову знаків та міміки» у виставі (Artaud, 1958: 41). Комунікативна тактика самого А. Арто, до речі, сформувалася значною мірою під впливом вистав балійської трупи, які вдавалися до «співучасті» глядача і виконавців у виставі, тобто у комунікацію залучається не лише драматург та режисер, а й суттєво змінюється глядацька аудиторія, яку можна окреслити фігурою адресата, як пропонує Л. Синявська, аналізуючи комунікативну модель у драматургії (Синявська, 2019: 33).

На наш погляд, комунікативна модель А. Арто виступає як альтернатива епічному, брехтівському театру, адже прагне реабілітувати позавербальні виразні форми, ігрове начало, яке нівелювалось у театрі 30-х–40-х років ХХ століття.

Микола Євреїнов, який на початку 30-х років жив і працював у Парижі, висловлює думки, які перегукуються із думками А. Арто, що європейський театр щодо театральності, «безнадійний». І цю «безнадійність» він пояснює диктатом драматургії, яка витіснила (або, принаймні значно регламентує) ігрове начало на сцені. Тільки люди, позбавлені таланту, на думку Євреїнова, «розігрують ролі, вигадані іншими». Театральність за Євреїновим – фундаментальна естетична настанова, вона протиставляється драматургу, тобто між авторським і режисерським театром перевагу, звичайно, він надає останньому. Неприйняття Євреїновим традиційного театру, заснованого на драматургії, пов'язане з копіюванням у виставі життя, натуралізмом, що веде до дилетантського фотографування буття, відтворює на кону «театральщину». У цьому полягає парадокс «лицаря театральності», фанатично відданого мистецтву сцени, який категорично не приймає практично всі сучасні йому артефакти, оскільки в них поняття «театральність» підмінене поняттям «театр» (Євреїнов, 1927: 15). Ця опозиція «театральність» – «театр», як парадокс притаманна й Арто, котрий заявив: «Я ворог театру. Я завжди був ним. Як я люблю театр. Так само з цієї причини я – його ворог» (Artaud, 1958: 12).

Отже, руйнація драматургічного тексту як основи спектаклю призводить до театральних експериментів і сприяє оновленню сценічного театрального мистецтва та його розвою, театральність «вбиває» класичний театр, а відповідно і нівелює драматурга як творця словесного тексту, замінюючи і заперечуючи тезу спочатку було СЛОВО, комунікативною тактикою театральності, яка забезпечується ігровим началом, видовищністю спектаклю, режисерським баченням та інтерпретацією.

З погляду герменевтики «нова» режисура ХХ ст., здебільшого є організацією дискурсу, який не передбачає розкриття «Я» Іншого, тобто автора п'єси. Автор якщо й враховується, то виключно в контексті «проріджування суб'єкта» (Фуко, 2003), при якому смисли п'єси («предметні смисли» у гадамерівському розумінні) як тексту замінюються смислами вистави (за Гадамером «авторськими смислами»). Тут доречно згадати Р. Барта та його поняття «смерті автора», яке стає причиною «народження режисера» (під ним ми розуміємо створення вистави), тобто смерть автора (драматурга) стає причиною народження режисерського театру (Barthes, 1968). Специфіка подібної моделі комунікативного театраль-

ного зв'язку закладена в самій бінарності слова, яке для автора п'єси є найважливішим способом створення художньої реальності, а для автора вистави представляє об'єкт суб'єктивної інтерпретації з усіма наслідками, що звідси випливають, тому слушною тут буде думка Л. Войтенко що драматургічний текст є «унікальне словесне утворення, результат діяльності адресанта і адресата, які ведуть умовний уявний діалог» (Войтенко, 2020: 18). Фігура адресанта, яка включає драматурга і режисера, особливо в контексті постдраматичного театру, є антинарративною в тому сенсі, що на сцені не репрезентується сюжет, що послідовно розгортається, доводиться до глядача актором-оповідачем. Певно, тут доречно згадати, що ще Гете вважав режисера головною постаттю у театральному процесі, адже він доводив самостійність, незалежність театру відносно літератури. Гете твердив, що театральна постановка живе за своїми законами, що вона більша, ніж першоджерело, що просто розігрується на сцені, що літературний текст має бути адаптований для сцени, що його можна і потрібно видозмінювати. Режисер – це людина, котра забезпечує театру свободу жити за його власними законами. Такою є думка німецького театрознавця і критика Ріхарда Клайна. Звідси видається не дивною та обставина, що парадигма постдраматичного театру вперше була сформульована саме в німецькому театрознавстві.

Постдраматичний режисерський театр однак не може цілком нівелювати чи не враховувати інтенції і задум драматурга, адже авторські наміри, на наш погляд, є вихідним моментом виникнення феномену інтерпретаційної парадигми. «Читання – це спрямована творчість», – писав Ж.-П. Сартр, який відстоював думку врахування як читацьких, так і авторських прав (Сартр, 2009).

Однак слід пам'ятати, що режисерське прочитання відрізняється від механічного акту читання відсутністю гіпертрофованого інтересу до фабули першоджерела, сліпого слідування авторській ідеї та задуму, навпаки режисер прагне створити інший дискурс, вдаючись до іншої семіотично-знакової системи, інших видів мистецтва, іншої жанрової природи твору. Цю думку Ж. П. Сартра розвиває французький структураліст Жерар Женетт, доводячи, що літературу, яка тривалий час розглядалася як повідомлення без коду, необхідно досліджувати як код без повідомлення (Genette, 1980); у цьому ж напрямку розмірковує й французький письменник Філіп Соллерс, який вважає, що літературний (традиційний) текст «не повинен більше ні інформувати, ні переконувати,

ні доводити, ні розповідати, ні зображати» (цит за Pavis, 2002). Подібна мінімалізація суб'єктивної авторської волі, наділення драматурга статусом анонімного та безособового агента, формують практично необмежений оперативний простір для створення сценічної версії літературного першоджерела. Текст п'єси, трансформуючись у виставу, значною мірою знецінює СЛОВО, його роль і вагомість.

Вербальний сценічний акт втрачає свою самоцінність, за якої він представляє «оповідання заради самої розповіді, а не заради прямого впливу на дійсність» (Р. Барт). Інакше кажучи, актуалізується не змістовна сторона драматичного тексту (history), а безпосередній акт передачі (story), тобто важливою стає форма втілення тексту.

Тип театральності, що характеризується домінуванням драматурга і, відповідно, вербальності дуже дотепно позначений Жаком Деррідою як «теологічний». Дерріда у дусі деконструктивізму досить саркастично описує авторський театр, де «автор є творцем, який відсутній і здалеку, озброївшись текстом, наглядає за темпом чи змістом уявлення акторів, їх поєднує і ними керує, даючи твору проявити його в тому, що зветься змістом його думок, задумів, ідей. Представляти за допомогою ... постановників або акторів, невірних перекладачів ...які, як раби, вірно виконують провидницькі задуми «пана» (Derrida, 1978: 298). Як бачимо, Дерріда досить скептично потрактовує роль і місце автора в театрі, роль драматурга для нього є вторинною, наголошуючи на важливості режисера як постановника спектаклю. Крім того, режисер забезпечує «переклад» літературного першоджерела в «деконструкційний» простір, за допомогою різних комунікативних трансформацій, як-от: інсценування, літературна обробка, сценічна версія, рімейк, контамінація, адаптування, ретейк, інтертекстуальність, сіквел тощо.

Появу численних версій, контамінацій, рімейків і ретейків, сіквелів на відомі сюжети (як драматичні, так і прозові) можна пояснити феноменом «втоми» тексту першоджерела. Текст першоджерела здається настільки відомим на нецікавим, або ж настільки заїждженим, що глядач відчуває «втому» від класичної драматургії, від надмірного активного «вживання» класичного тексту.

Друга причина відходу від класичного тексту та можливості його інтерпретації пов'язана з інтернетом, який надає можливість будь-якому автору незалежно від рівня власного літературного обдарування публікувати свої «проби», серед яких сіквелів, з різного погляду другорядних буде доволі багато, навіть безвідносно до твору-першоджерела. Тому режисерський театр ХХ століття забезпечує перехід від постмодерністського до постдраматичного театру, що змінює смислову концепцію театральності мистецтва, актуалізує нову сценічну виразність, фундаментально змінює традиційну сутність комунікативних відносин «драматург – режисер». Змодельовати перспективи розвитку, звичайно, можливо, однак це буде лише прогностична модель, яка окреслює певні вектори театральних інновацій. Однак враховуючи особливості комунікації та специфіки драматургічного тексту і його сценічного втілення з впевненістю можемо констатувати, постдраматичний феномен не призведе, попри песимістичні прогнози, до «смерті театру», традиційні театральні форми, безумовно, не припинять свого існування.

Сучасний постдраматичний театр неоднозначно сприймається не лише публікою, а й театральними діячами, адже естетика, мова, комунікація, сценічні образи є незвичними, епатажність часто може видаватися за новаторство, однак без цього не може бути поступу вперед, бо у результаті пошуку та експерименту народжується нове сценічне мистецтво і новий театр.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абліцов М. Галактика Україна. Українська діаспора: видатні постаті. К.: КИТ, 2007. 436 с.
2. Войтенко Л. І. Художня література як форма комунікації. Навчально-методичний посібник Одеса, 2020. 36 с.
3. Еко У. Історія європейської цивілізації. Середньовіччя. Варвари. Християни. Мусульмани. Фоліо, 2018. 704 с.
4. Корнієнко Н. Український театр напередодні третього тисячоліття: Пошук. К., 2000. 224 с.
5. Сартр Жан-Поль. Буття і ніщо: Досвід феноменологічної онтології. Пер. з французької. Видавництво: Серія Philosophy, 2009. 928 с.
6. Синявська Л. І. Українська драматургія кінця ХІХ – початку ХХ століття: комунікативні стратегії. Монографія. Одеса: КП ОМД, 2019. 302 с.
7. Фуко М. Археологія знання. К.: Основи, 2003. 326 с.
8. Artaud A. Metaphysics and the Mise en Scene. The Theatre and Its Double. New York: Grove Press, 1958. 159 с.
9. Barthes, R. Elements of Semiology. (A. Lavers, & C. Smith, Trans.). New York: Hill and Wang, 1968. 111 с.
10. Bentley E. The Life of the Drama. New York: Atheneum, 1965. 386 с.
11. Craig E. On the Art of the Theatre. London: Routledge, 2008. 192 с.

12. Craig E. Index to the Story of My Days New York: Viking Press, 1957. 308 c.
13. Derrida J. The Theatre of Cruelty and the Closure of Representation. Writing and Difference. Chicago: The University of Chicago Press, 1978. 317 c.
14. Genette G. Selections on narratology translated from Figures III: Narrative Discourse: An Essay in Method. Translated by Lewin, Jane E. Foreword by Jonathan Culler. Ithaca: Cornell University Press. 1980. 285 c.
15. Hebbel F. Werke: in 2 Bänden. Hrsg. V. K. Pörnbacher. München, 1978. 1632 c.
16. Pavis P. Slownik terminów teatralnych. Wrocław: ZNO, 2002. 719 c.
17. Yevreinov V. The theatre in life. New York; London, 1927. 296 c.

REFERENCES

1. Ablitsov M. (2007) Halaktyka Ukraina. Ukrainiska diaspora: vydatni postati. [Galaxy Ukraine.Ukrainian diaspora : prominent personalities] Kyiv: KIT 436 p. [in Ukrainian].
2. Voitenko L. I. (2020) Khudozhnia literatura yak forma komunikatsii. Navchalno- metodychnyi posibnyk. [Fiction as a Form of Communication.Educational and Methodological Manual] Odesa. 36 p. [in Ukrainian].
3. Eko U. (2018) Istoriiia yevropeiskoi tsyvilizatsii. Serednovichchia. Varvary. Khrystyiany. Musulmany. [History of European Civilization of the Middle Ages: Barbarians.Christians. Muslims] Kharkiv: Folio 704 p. [in Ukrainian].
4. Korniienko N. (2000) Ukrainskyi teatr naperedodni tretoho tysiacholittia: Poshuk. [Ukrainian Theater on the Eve of the Third Millennium : Search] Kyiv 224 p. [in Ukrainian].
5. Sartre Zhan-Pol. (2009) Buttia i nishcho: Dosvid fenomenolohichnoi ontolohii. Per. z frantsuzkoi. [Being and Nothingness An Essay in Phenomenological Ontology] Vydavnytstvo: Seriiia Philosophy. 928 p. [in Ukrainian].
6. Syniavska L. I. (2019) Ukraïnska dramaturhiia kintsia KhIKh – pochatku KhKh stolittia: komunikatyvni stratehii. Monohrafiia. [Ukrainian Drama of the Late 19th and Early 20th Centuries: Communicative Strategies. Monograph] Odesa : KP OMD 302 p. [in Ukrainian].
7. Fuko M. (2003) Arkheolohiia znannia. [The Archaeology of Knowledge] Kyiv: Osnovy 326 p. [in Ukrainian].
8. Artaud A. Metaphysics and the Mise en Scene. The Theatre and Its Double. New York: Grove Press, 1958.159 c.
9. Barthes, R. Elements of Semiology. (A. Lavers, & C. Smith, Trans.). New York: Hill and Wang, 1968. 111 c.
10. Bentley E. The Life of the Drama. New York: Atheneum, 1965. 386 c.
11. Craig E. On the Art of the Theatre. London: Routledge, 2008. 192 c.
12. Craig E. Index to the Story of My Days New York: Viking Press, 1957. 308 c.
13. Derrida J. The Theatre of Cruelty and the Closure of Representation. Writing and Difference. Chicago: The University of Chicago Press, 1978. 317 c.
14. Genette G. Selections on narratology translated from Figures III: Narrative Discourse: An Essay in Method. Translated by Lewin, Jane E. Foreword by Jonathan Culler. Ithaca: Cornell University Press. 1980. 285 c.
15. Hebbel F. Werke: in 2 Bänden. Hrsg. V. K. Pörnbacher. München, 1978. 1632 c.
16. Pavis P. Slownik terminów teatralnych. Wrocław: ZNO, 2002. 719 c.
17. Yevreinov V. The theatre in life. New York; London, 1927. 296 c.

УДК 811.161.2'367

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-24>**Ірина РАБЧУК,**

orcid.org/0000-0003-2865-4551

викладачка кафедри української мови і літератури
Національного університету «Острозька академія»
(Острог, Рівненська область, Україна) rabchukiryna@gmail.com

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ НАПІВПРЕДИКАТИВНОЇ АПОЗИТИВНОЇ СИНТАКСЕМИ В НАУКОВО-НАВЧАЛЬНОМУ ПІДСТИЛІ НАУКОВОГО СТИЛЮ МОВЛЕННЯ

У статті зацентовано увагу на тому, що одним зі специфічних мовних засобів, що сприяє реалізації таких головних комунікативних ознак наукового стилю, як логічність, стислість, точність і ясність, є напівпредикативна апозитивна синтаксема (далі – НАС), що в українському мовознавстві залишається вивченою узагальнено або ж трапляються окремі зауваги щодо особливостей її використання в науково-популярному й науково-публіцистичному підстилях. На підставі методів зіставлення та семантико-стилістичного аналізу опрацьовано дібраний фактичний матеріал і здійснено спробу класифікувати семантико-стилістичні функції НАС в науково-навчальних текстах.

З'ясовано, що НАС, яка повторно номінує, визначає певні ознаки особи (кваліфікує за професією, фахом, посадою, родинними стосунками, освітнім статусом, призначенням тощо), а також містить додаткову інформацію, виконує функцію денотативної ідентифікації. Виразником загальнонаукової, суспільної чи авторської оцінки діяльності науковців, письменників, митців та ін. стає НАС аксіологічної ідентифікації, що іноді може бути ускладнена тропейчним значенням. Також визначено, що НАС сигніфікативної ідентифікації (ототожнювальна) не лише дає поняттю іншу назву, тотожну з ним за лексичним значенням і стилістичним співвідношенням й у контексті, й поза ним, але й додатково пояснює його, формуючи в читача уявлення про термінологічний апарат тієї чи тієї науки, засвідчуючи функціонування в ньому синонімічних відношень. Особливо важливою для точності, ясності змісту речення стає НАС, що виконує функцію пояснювально-уточнювальної ідентифікації. Її конкретизувальна семантика розкриває зміст означуваного слова й водночас визначає певну властиву йому ознаку, уточнює думку. Зроблено висновок, що в науково-навчальному підстилі елементи тропейчного значення може містити не лише НАС аксіологічної ідентифікації, але й пояснювально-уточнювальної ідентифікації.

Ключові слова: напівпредикативна апозитивна синтаксема, науково-навчальний підстиль, денотативна ідентифікація, аксіологічна ідентифікація, сигніфікативна ідентифікація (ототожнення), пояснювально-уточнювальна ідентифікація, тропейчне значення.

Iryna RABCHUK,

orcid.org/0000-0003-2865-4551

Lecturer at the Department of Ukrainian Language and Literature
National University of "Ostroh Academy"
(Ostroh, Rivne region, Ukraine) rabchukiryna@gmail.com

SEMANTIC AND STYLISTIC FUNCTIONS OF THE SEMI-PREDICATIVE APPOSITIVELY SYNTAXEME IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL SUBSTYLE OF SCIENTIFIC STYLE

The article focuses attention on the fact that the semi-predicative appositive syntaxeme (SAS) is one of the specific language tools that contributes to the realization of the main communicative features of the scientific style, which include logic, brevity, accuracy and clarity. In Ukrainian linguistics the SAS is still studied in general or there are some remarks regarding the peculiarities of its use in popular scientific, scientific and publicistic substyles. The selected factual material has been processed by the methods of comparison, semantic and stylistic analysis. As a result, we proposed a classification of the semantic and stylistic functions of the SAS in scientific and educational texts.

We discovered that the SAS, which repeatedly nominates, determines certain characteristics of a person (qualifies by profession, family relations, educational status, mission, etc.), and also contains additional information, performs the function of denotative identification. The SAS of axiological identification expresses a general scientific, social or author's evaluation of the activity of scientists, writers, artists, etc. It can also be complicated by a tropological meaning. We determined that the SAS of significant identification gives another name to a concept that is identical to it in terms of lexical meaning and stylistic function both in the context and outside of it. Also, it additionally explains the concept, forms an idea of the terminological system of a specific science in the reader; certifies the functioning of synonymic relations in

it. The SAS, which performs the function of interpretative and clarifying identification, becomes especially important for the accuracy and clarity of the meaning of the sentence. Its concretizing semantics reveals the meaning of the modified word and at the same time defines a certain characteristic of it, clarifies the opinion. It has been concluded that in the scientific and educational substyle, the SAS of axiological identification and the SAS of interpretative and clarifying identification can contain elements of tropical meaning.

Key words: *semi-predicative appositive syntaxeme, scientific and educational substyle, denotative identification, axiological identification, significant identification, interpretative and clarifying identification, tropical meaning.*

Постановка проблеми. Зважаючи на стрімкий розвиток науки і техніки, сучасне суспільство потребує ефективного й безперешкодного поширення фахових знань, зокрема й через науково-навчальні тексти, завдання яких не обмежене передаванням нової наукової інформації, але й полягає в розвитку пізнавальних здібностей, наукового мислення і мовлення учнів, студентів, молодих учених (Грещук, 2023: 42). Для текстів наукового стилю сучасної української мови характерний добір специфічних мовних засобів, що зумовлено такими його головними комунікативними ознаками як логічність, стислість, точність і ясність (Селігей, 2016: 71). У цьому контексті функціонування апозитивної синтаксеми у відокремленій позиції (напівпредикативної апозитивної синтаксеми) у науково-навчальному тексті викликає особливий інтерес, адже, будучи другою назвою предмета, що містить у собі додаткове повідомлення, характеризуване чи описове значення (Кульбабська, 2011: 568), вона сприяє ясності – одній із найголовніших стилістичних вимог до наукового висловлювання (Дудик, 2005: 80), а також стислості й компактності в подачі інформації, лаконічному введенню додаткових відомостей (Коваль, 1987: 242; Пономарів, 2000: 198; Попович, 2017: 102).

Аналіз досліджень. В українському мовознавстві функції апозитивної синтаксеми (у відокремленій на невідокремленій позиціях) проаналізовані передусім у межах семантико-синтаксичного підходу (у наукових розвідках С. Байдусь, Н. Горголюк, Л. Островської, М. Плющ та ін.), а також у межах функційно-стилістичної парадигми: насамперед на матеріалах художніх текстів (праці І. Данилюк, О. Марчук, О. Остроушко, Л. Пархонюк, І. Рабчук, Л. Рогозіна, В. Філінюк, О. Яцук та ін.) і публіцистичних (дослідження І. Мисливої-Бунько, І. Рабчук, О. Федоренко та ін.); окремі зауваги щодо функцій апозитивеми в офіційно-діловому стилі висвітлені в роботах А. Коваль, М. Плющ, О. Пономарева та ін. Щодо функціонування напівпредикативної апозитивної синтаксеми (далі – НАС) у текстах наукового стилю варто відзначити, що міркування щодо її семантико-граматичних ознак і стилістичних функцій

представлені в деяких засадничих працях зі стилістики сучасної української мови.

Так, у підручнику А. Коваль «Практична стилістика сучасної української мови» зроблено висновки про виконання в наукових, науково-популярних та науково-публіцистичних текстах довідкової та уточнювальної ролі; про здатність НАС вказувати на видову ознаку означуваного іменника; відсутність у неї емоційно-експресивного забарвлення, тобто стилістичну нейтральність. Також зазначено, що НАС, що виконує уточнювальну роль, й означуваний іменник можуть бути загальними або власними назвами; у ролі означуваного слова трапляється й особливий займенник, при якому апозитивему, виражену іменником, уживають для усунення двозначності. До різновидів уточнювальної НАС зараховано конструкції, що розкривають лексичне значення наукових термінів, іншомовних слів, слів виробничо-професійної лексики, можуть бути поширеними і приєднаними до означуваного іменника сполучниками *або, тобто, себто, чи* або лише інтонаційно. Зауважено, що в науковому стилі, крім поширених, трапляються непоширені, так звані синонімічні НАС, що не пояснюють лексичного значення означуваного слова, а дають йому іншу назву і приєднуються сполучниками *або, тобто* (Коваль, 1987: 242–250).

У праці О. Пономарева «Стилiстика сучасної української мови» більшість міркувань, висловлених щодо особливостей функціонування НАС в науковому стилі мовлення, суголосні з проаналізованими в підручнику А. Коваль. Однак натрапляємо на заувагу О. Пономарева про те, що в офіційно-діловому й науковому стилях, у науково-популярних та науково-навчальних текстах апозитивні синтаксеми здебільшого не мають емоційного забарвлення. Далі в підручнику висловлене й підтвержене прикладом міркування про те, що в науково-популярних текстах може функціонувати НАС з елементами образності. Так, О. Пономарів із-поміж функцій НАС в науковому стилі мовлення чітко окреслено уточнювальну, а також згадано про емоційно-оцінну й уточнювально-довідкову, обидві з яких, на думку вченого, реалізуються в науково-публіцистичних текстах (Пономарів, 2000: 198–202).

М. Плющ, досліджуючи проблему відокремлення і відокремлених компонентів речення із семантико-синтаксичного і комунікативного підходу, зазначає, що в стилях сучасної української мови, окрім художнього, НАС «виконує функцію ідентифікації (наприклад, у науковому та діловому) або доповнення інформації для порозуміння зі співрозмовником» (Плющ, 2010: 68).

Тож, на підставі огляду літератури можна підсумувати, що наразі специфіка функціонування НАС в науковому стилі мовлення не перебуває у фокусі уваги дослідників і не ставала об'єктом окремих розвідок. Висновки науковців про неї подано узагальнено або ж виокремлено особливості в межах науково-популярного і науково-публіцистичного підстилів.

Мета статті – з'ясувати специфіку використання НАС в науково-навчальному підстилі наукового стилю мовлення, що передбачає розв'язання завдання: окреслити весь спектр виконуваних семантико-стилістичних функцій.

Виклад основного матеріалу. У процесі розробки класифікації семантико-стилістичних функцій НАС у науково-навчальному підстилі за основу взято міркування М. Плющ, яка виокремила НАС із функцією ідентифікації особи чи предмета, що може бути денотативною або сигніфікативною, і функцію пояснювально-уточнювальної ідентифікації, ілюструючи власні твердження прикладами з художніх і публіцистичних текстів (Плющ, 2011: 189–190). Осмислено ідеї С. Байдусь, яка зазначила, що пояснення, як операція інтерпретації, представлене в мові кількома видами: визначення (ідентифікація), з'ясування, пояснення (власне-пояснення, пояснення-уточнення, пояснення-виокремлення, пояснення-висновок, пояснення «загальне – часткове») та ін. (Байдусь, 2009: 15), а також думки мовознавців, які вивчали семантико-синтаксичні параметри апозитивами (Н. Горголюк, А. Загнітка, Л. Островської та ін.). Враховано міркування О. Яцук, яка, досліджуючи прозові тексти кінця ХХ – поч. ХХІ ст., визначила, що НАС виконує в них ідентифікаційну (що може супроводжуватися допоміжними оцінним, уточнювальним, образним та іншими значеннями) чи ототожнювальну функції (Яцук, 2012: 207–213).

Зважаючи на те, що в науково-навчальних текстах міститься чимало біографічних відомостей про науковців, письменників, митців, історичних, суспільно-політичних діячів та ін., окреслено їхній внесок у розвиток тієї чи тієї галузі знань, мистецтва, в історію тощо, а також можливі згадки про осіб, які вплинули на їхнє станов-

лення і розвиток, фіксуємо широке використання НАС у функції денотативної ідентифікації. Вона «виражає ідентичність денотата на основі імені або субстантивного звороту» (Плющ, 2011: 189), напр.: *Інший теоретик барокко – Джованні П. Капріо – вважав поетичну творчість вищим родом мистецтва...* (Галич та ін., 2008: 30); *Особливо зацікавилися результатами дослідів Беккереля французькі фізики, подружжя П'єр і Марія Кюрі, які вирішили...* (Шут та ін., 2009: 169). Повторно номінуючи, НАС визначає певні ознаки (кваліфікує за професією, фахом, посадою, родинними стосунками, освітнім статусом, призначенням тощо), а також містить додаткову інформацію, напр.: *...одне з центральних місць належить Миколі Лисенку (1842–1912) – композитору, фольклористу, хоровому диригенту, піаністу, педагогу* (Масол, 2016: 187); *...батько, учитель за фахом, уважав, що доньці не потрібно бути освіченою* (Кочерга, 2015: 107); *В. Дейша, донька надвірного радника, випускниця Бестужівських курсів, на ту пору зарекомендувала себе людиною вільнолюбних поглядів...* (Кочерга, 2015: 77).

Автори науково-навчальних текстів, з одного боку, відображають тяглість, спадкоємність наукового знання, а з іншого – намагаються викликати живий інтерес у сучасних учнів і студентів, зробити окремі факти легко запам'ятовуваними, тому натрапляємо на НАС із функцією аксіологічної ідентифікації, що стає виразником загальнонаукової, суспільної чи авторської оцінки діяльності науковців, письменників, митців, історичних, суспільно-політичних постатей та ін. З-поміж відтінків позитивної оцінки виокремлюємо такі значення: а) власне позитивне: *...Я. Щоголев, визнаний майстер пейзажу, детально відтворює відтинок спуску з кримських гір до узбережжя...* (Кочерга, 2015: 28); *Негативно до цього ставився учень Сократа – видатний мислитель античності Платон...* (Галич та ін., 2008: 19); б) пафосно-позитивне: *Один із видатних діячів доби Відродження Леонардо да Вінчі (1452–1519 рр.), людина енциклопедичних знань, у третій праці «Трактат про живопис» порушив питання...* (Галич та ін., 2008: 29); *Творчості Мікеланджело – геніального скульптора, художника, архітектора, притаманна багатогранність* (Масол, 2016: 67); *Ось, наприклад, орієнтири-правила, які намітив для себе з метою самовиховання наш земляк – славетний педагог Костянтин Ушинський* (Данилевська, Пометун, 2006: 72). Виразного позитивного значення означуваному слову, вираженому власною назвою особи або загальною, надає використання

у складі НАС іменника з яскравою позитивною семантикою (*інтелектуал, патріот, майстер*), прикметника-епітета (*прекрасний, відомий, славетний, геніальний, унікальний, знаний, видатний*), гіперболи (*людина енциклопедичних знань*). Тобто подекуди функція аксіологічної ідентифікації ускладнена тропейним значенням.

З огляду на те, що в процесі опрацювання науково-навчальних текстів учні, студенти, молоді науковці оволодівають термінологією певної галузі знань й основами теорії, досить поширеним є використання НАС, що «додатково кваліфікує предмет іншим словом або повніше розкриває зміст поняття як ім'я-ототожнення» (Плющ, 2011: 190), тобто виконує функцію сигніфікативної ідентифікації (ототожнювальну). Як слушно зауважує О. Яцук, у такому випадку означуване слово й НАС й у контексті, й поза ним тотожні за своїм лексичним значенням і стилістичним співвідношенням (Яцук, 2012: 211). Вони можуть поєднуватися сполучниками *тобто, себто, цебто, або, чи* або ж лише інтонаційно, напр.: *Шкільний демонстраційний гальванометр для вимірювання струму, тобто амперметр, має внутрішній опір...* (Шут та ін., 2009: 92); *Практична бібліографічна діяльність, або бібліографічна справа, це...* (Швецова-Водка, 2011: 60); *Наш Основний закон – Конституція України – визначає обов'язки громадян України* (Данилевська, Пометун, 2006: 155); *У мешканців суходолу органи дихання – легені (у хребетних тварин) і трахеї (у комах) – дають змогу ефективно використовувати кисень атмосферного повітря...* (Остапченко, 2015: 15).

Як засвідчує ілюстративний матеріал, означуване слово й НАС можуть мати таке лексичне вираження: термін іншомовного походження – питома український термін-синонім (напр.: *Екскурсія [...], або приступ, – початковий рух органів мовлення...* (Кочерган, 2010: 109); *Асиндетон [...], або безсполучниковість, – це стилістична фігура...* (Галич та ін., 2008: 229)); питома український термін – термін-синонім іншомовного походження (напр.: *На Сході народилася мова квітів – селам* (Ривкінд та ін., 2009: 12); термін іншомовного походження – термін-синонім іншомовного походження (напр.: *Основною одиницею ідеографії є ідеограма, або логограма...* (Кочерган, 2010: 168); *Омари, або лобстери, мають добре розвинені клешні...* (Остапченко, 2015: 36); *Ручне введення графічних даних здійснюють за допомогою спеціального пристрою – графічного планшета, або дигітайзера...* (Ривкінд та ін., 2009: 53). Згідно з міркуваннями С. Байдусь,

використання конструкцій ототожнення зумовлене активним процесом відбору мовних засобів для того, щоб інформація була зрозумілою читачеві (Байдусь, 2009: 9), тобто НАС із функцією сигніфікативної ідентифікації не лише дають іншу назву поняттю, але й додатково пояснюють його, формуючи в учня, студента чи молодого науковця уявлення про термінологічний апарат тієї чи тієї науки, засвідчуючи функціонування в ньому синонімічних відношень. Натрапляємо також на випадки вживання синонімічних НАС сигніфікативної ідентифікації, напр.: *Анепіфорою [...], або просаподосісом [...], або кільцем, називається стилістична фігура...* (Галич та ін., 2008: 232); *Епанафорою [...], або анадиплосисом [...], або стиком, називається стилістична фігура...* (Галич та ін., 2008: 233). У таких лаконічних, але змістовно насичених конструкціях попередня НАС стає означуваним словом щодо наступної.

Широко представлені в текстах науково-навчального підстилю НАС, що виконують функцію пояснювально-уточнювальної ідентифікації, напр.: *Розвиток мистецтва готики пов'язаний із життям міста – нового центру середньовічної культури...* (Масол, 2016: 56); *...П. Корнель називає свого «Сіда» – трагедію зі щасливим фіналом – трагікомедією* (Галич та ін., 2008: 310); *...може сприяти (або не сприяти) другий комунікаційний посередник – бібліотекар-бібліограф...* (Швецова-Водка, 2011: 15). Їхня конкретизувальна семантика розкриває значення означуваного слова й водночас визначає певну властиву йому ознаку, уточнює думку.

Особливо важливими для точності, ясності змісту речення стають НАС, пов'язані з означуваним словом, що виконує тропейну функцію, напр.: *...знайшов свого «батька по книжках» – учителя М. Макаровського* (Кочерга, 2015: 17); *...чимало її маршрутів випало [...] на Південну столицю Криму – Ялту* (Кочерга, 2015: 47); *Літературна мова – це мова, оброблена майстрами слова, письменниками* (Кочерган, 2010: 25). Також у ролі означуваного слова може бути використано займенник, доволі абстрактне значення якого уточнює, посилює НАС: *Ми – громадяни – обираємо тих людей, які керуватимуть державою...* (Данилевська, Пометун, 2006: 172); *Потрібні зусилля кожного з нас – громадян держави Україна* (Данилевська, Пометун, 2006: 186); *Водночас він – член управи Київського інституту народної освіти, декан факультету професійної освіти, активний громадський діяч – член секції наукових працівників міської Ради, організатор першої в*

Україні математичної олімпіади для обдарованих школярів... (Істер, 2015: 68).

НАС пояснювально-уточнювальної ідентифікації може ускладнюватися відтінками тропеїчних значень, зокрема стати джерелом творення перифраза (*Особливо яскраво опоетизована блакить в образному світі М. Хвильового, лицаря «голубої далечині»* (Кочерга, 2015: 191); *Учені-психологи, дослідники внутрішнього світу людини, встановили, що...* (Данилевська, Пометун, 2006: 33); *Найбільший серед риб – мешканців українських водойм – представник сомоподібних – сом звичайний, або європейський...* (Остапченко, 2015: 70)), персоніфікації (*молодої держави*) і різновиду синекдохи (*Європейський континент*), напр.: *Ми з вами – громадяни сучасної України, молодої держави в центрі Європейського континенту* (Данилевська, Пометун, 2006: 172). Як зазначає П. Селігей, ужиті з почуттям міри образні елементи й експресія створюють виразність наукового тексту, допомагають керувати увагою читача, захопити й переконати його, передати пристрасну зацікавленість дослідника (Селігей,

2016: 229–230; 332), що не лише посилює ефективність тексту, але й може пробудити цікавість учнів, студентів, аспірантів до науково-дослідної роботи.

Висновки. Отже, в науково-навчальному підстилі наукового стилю мовлення НАС виконує такий спектр семантико-стилістичних функцій: денотативної ідентифікації, аксіологічної ідентифікації, сигніфікативної ідентифікації (ототожнювальну), пояснювально-уточнювальної ідентифікації. Попри традиційне уявлення про те, що в більшості наукових текстів (окрім науково-популярного і науково-публіцистичного підстилів) НАС позбавлена образності, матеріали нашого дослідження підтверджують, що в науково-навчальному підстилі елементи тропеїчного значення можуть містити НАС аксіологічної ідентифікації та пояснювально-уточнювальної ідентифікації. Перспективи наукових розвідок у цьому напрямі пов'язуємо з розмежуванням понять «власне апозитивна синтаксема» та «юкстапозит» і визначенням функційного навантаження перших у текстах наукового стилю мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байдусь С. А. Семантико-синтаксична структура конструкцій з пояснювальними відношеннями: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2009. 18 с.
2. Біологія : підручник для 7-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / Остапченко Л. І. та ін. Київ : Генеза, 2015. 256 с.
3. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури : підручник / за наук. ред. О. Галича. Київ : Либідь, 2008. 488 с.
4. Данилевська О., Пометун О. Етика : підручник для 6-го кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ : Генеза, 2006. 192 с.
5. Дудик П. С. Стилістика української мови : навч. посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2005. 368 с.
6. Інформатика : 9 кл. : підручник для загальноосвіт. навч. закл. / Ривкінд Й. Я. та ін.; за заг. ред. М. З. Згуровського. Київ : Генеза, 2009. 296 с.
7. Істер О. С. Геометрія : підручник для 7-го кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ : Генеза, 2015. 184 с.
8. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. Київ : Вища школа, 1987. 351 с.
9. Кочерга С. О. Під знаком Криму (українська література XIX і першої третини XX сторіч) : навч. посібник. Острого : Вид-во НаУОА, 2015. 202 с.
10. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 368 с.
11. Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні : монографія. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2011. 672 с.
12. Масол Л. М. Мистецтво : підручник для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. Харків : ФОЛІО, 2016. 240 с.
13. Плющ М. Я. Проблема відокремлення і відокремлених компонентів речення (семантико-синтаксичний і комунікативний аспекти) : навчальний посібник. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. 92 с.
14. Плющ М. Я. Словоформа в семантично елементарному та ускладненому реченні : вибрані праці. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. 362 с.
15. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови : підручник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. 248 с.
16. Селігей П. О. Український науковий текст: проблеми комунікативної повноцінності та стильової досконалості: дис. ... док. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2016. 427 с.
17. Стилістика української мови. Короткий словник термінів / уклад. В. Грещук. Івано-Франківськ : НАІР, 2023. 82 с.
18. Стилістика української мови: навчально-методичний посібник / за ред. А. С. Попович. Кам'янець-Подільський : К-ПНУ, 2017. 172 с.
19. Швецова-Водка Г. М. Вступ до бібліографознавства : навч. посіб. для студентів напряму 6.020102 «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліогр.». Рівне : РДГУ, 2011. 231 с.
20. Шут М. І., Мартинюк М. Т., Благодаренко Л. Ю. Фізика : 9 кл. : підручник для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ : Ірпінь : Перун, 2009. 224 с.

21. Яцук О. В. Лінгвосемантичні особливості ідентифікаційної та ототожнювальної функцій напівпредикативних апозитивних одиниць в українських прозових текстах кінця XX – поч. XXI ст. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Мовознавство*. Тернопіль : ТНПУ, 2012. Вип. 2 (21) 2011-1 (22) 2012. С. 205–214.

REFERENCES

1. Baidus S. A. (2009) Semantyko-syntaksychna struktura konstruktivnykh z poiasniuvannymy vidnoshenniamy [Semantic-syntactic structure of constructions with explanation] : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Kyiv. 18 s. [in Ukrainian].
2. Ostapchenko L. I., Balan P. H., Serebriakov V. V., Matiash N. Yu., Horobchyshyn V. A. (2015) *Biologhiia* [Biology]. Kyiv : Heneza. 256 s. [in Ukrainian].
3. Halych O., Nazarets V., Vasyliiev Ye. (2008) *Teoriia literatury* [Theory of literature]. Kyiv : Lybid. 488 s. [in Ukrainian].
4. Danyilevska O., Pometun O. (2006) *Etyka* [Ethic]. Kyiv : Heneza. 192 s. [in Ukrainian].
5. Dudyk P. S. (2005) *Stylistyka ukrainskoi movy* [Stylistics of Ukrainian language]. Kyiv : Vydavnychiy tsentr «Akademiia». 368 s. [in Ukrainian].
6. Ryvkind Y. Ya., Lysenko T. I., Chernikova L. A., Shakotko V. V. (2009) *Informatyka : 9 kl.* [Computer Science : 9th grade]. Kyiv : Heneza. 296 s. [in Ukrainian].
7. Ister O. S. (2015) *Heometriia* [Geometry]. Kyiv : Heneza. 184 s. [in Ukrainian].
8. Koval A. P. (1987) *Praktychna stylistyka suchasnoi ukrainskoi movy* [Practical stylistics of Ukrainian language]. Kyiv : Vyshcha shkola. 351 s. [in Ukrainian].
9. Kocherha S. O. (2015) *Pid znakom Krymu (ukrainska literatura XIX i pershoi tretyny XX storich)* [Under the sign of Crimea (Ukrainian literature of the 19th and the first third of the 20th centuries)]. Ostroh : National University of Ostroh Academy. 202 s. [in Ukrainian].
10. Kocherhan M. P. (2010) *Vstup do movoznavstva* [Introduction to linguistics]. Kyiv : «Akademiia». 368 s. [in Ukrainian].
11. Kulbabska O. V. (2011) *Vtorynna predykatsiia u prostomu rechenni* [Secondary predication in a simple sentence]. Chernivtsi : Chernivtsi National University. 672 s. [in Ukrainian].
12. Masol L. M. (2016) *Mystetstvo* [Art]. Kharkiv : FOLIO. 240 s. [in Ukrainian].
13. Pliushch M. Ya. (2010) *Problema vidokremлення i vidokremlynykh komponentiv rechennia (semantyko-syntaksychni i komunikatyvni aspekty)* [The problem of separation and separated sentence components (semantic-syntactic and communicative aspects)]. Kyiv : National Pedagogical Dragomanov University. 92 s. [in Ukrainian].
14. Pliushch M. Ya. (2011) *Slovoforma v semantychno elementarnomu ta uskladnenomu rechenni* [Word form in a semantically elementary and complicated sentence]. Kyiv : National Pedagogical Dragomanov University. 362 s. [in Ukrainian].
15. Ponomariv O. D. (2000) *Stylistyka suchasnoi ukrainskoi movy* [Stylistics of modern Ukrainian language]. Ternopil : Navchalna knyha – Bohdan. 248 s. [in Ukrainian].
16. Selihei P. O. (2016) *Ukrainskyi naukovyi tekst : problemy komunikatyvnoi povnotsinnosti ta stylovoi doskonalosti* [Ukrainian scientific text: problems of communicative completeness and stylistic perfection]: dys. ... dok. filol. nauk: 10.02.01. Kyiv. 427 s. [in Ukrainian].
17. Greshchuk V. (2023) *Stylistyka ukrainskoi movy. Korotkyi slovnyk terminiv* [Stylistics of Ukrainian language. Short glossary of terms]. Ivano-Frankivsk. 82 s. [in Ukrainian].
18. Popovych A. S. (2017) *Stylistyka ukrainskoi movy* [Stylistics of Ukrainian language]. Kamianets-Podilskyi : Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University. 172 s. [in Ukrainian].
19. Shvetsova-Vodka H. M. (2011) *Vstup do bibliografoznavstva* [Introduction to bibliographic studies]. Rivne : Rivne State University of the Humanities. 231 s. [in Ukrainian].
20. Shut M. I., Martyniuk M. T., Blahodarenko L. Yu. (2009) *Fyzyka : 9 kl.* [Physics : 9th grade]. Kyiv : Irpin : Perun. 224 s. [in Ukrainian].
21. Yatsuk O. V. (2012) *Linhvosemantychni osoblyvosti identyfikatsiinoi ta ototozhniuvanoi funktsii napivpredykativnykh apozitivnykh odynyt v ukrainskykh prozovykh tekstakh kintsia XX – poch. XXI st.* [Lingvo-semantic features identification and analogical functions of partial predicative appositives units in ukrainian prose texts at the end of XX – at the beginning of XXI centuries]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Serii : Movoznavstvo*. – Scientific notes of the Ternopil National Pedagogical University. Series : Linguistics, 2 (21) 2011-1 (22) 2012. 205–214. [in Ukrainian].

УДК 821.112.2.09(092)»18/19»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-25>

Оксана СИВИК,
orchid.org/0000-0002-2329-8896
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри німецької та французької мов і методики їх навчання
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) *ksenja241983@gmail.com*

ФІЛОСОФСЬКА КОНЦЕПЦІЯ Г. ГАУПТМАНА В КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

У статті досліджено філософську концепцію Г. Гауптмана в культурно-історичному контексті. Проведено аналіз філософської концепції Г. Гауптмана, усвідомлюваної як світогляду письменника. Обґрунтовано теоретичну та поетичну думку художника слова, яка носить ауторефлексивний характер. Доведено, що онтологічність свідомості Гауптмана як письменника модерніста проявляється у творчому акті пізнання світу та осмислення свого буття в ньому.

У статті зауважено, що особистісне екзистенційне завдання, її глобальний зміст (писати драми, як стверджував Гауптман) розкриваються через розуміння єдиної драматичної долі – загального включення до буття. Воно, будучи об'єктом мовленнєвої діяльності німецького драматурга, розкривається у його творах як особлива реальність буденного світу, що постає відтепер як найважливішої частини культури. Акцентовано увагу на одну з провідних проблем літератури рубежу XIX–XX століття: вибудовування певних відносин зі світом повсякденності, прийняття та пізнання світу суб'єктом, що усвідомлює необхідність освоєння та контакту з цим світом. Варто зазначити, що загалом дана проблема ставиться у художніх текстах децю раніше, ніж вона закріплюється у філософії. Акцент робиться на те, що предметом зображення у творах натуралістів, у світоглядний контакт із якими частково вступає Гауптман, є звичайний світ. Їхні твори, хоч і створюються майже паралельно з філософією життя, що акцентує повсякденність, передують онтологічним роздумам про світ німецького філософа-екзистенціаліста Мартіна Гайдеггера. Доведено, що провідною в діалозі з філософією стає література, оскільки саме в художній творчості маніфестується і естетично закріплюється поняття світу, раніше пов'язане у філософських творах тільки з потужною, культурною свідомістю суб'єкта, що набуває свого світу в той момент, коли він майже повністю відходить у себе.

Ключові слова: контекст, концепція, епоха, драматургія, філософія, світ, буття.

Oksana SYVYK,
orchid.org/0000-0002-2329-8896
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of German and French Language and their Teaching Methods
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) *ksenja241983@gmail.com*

THE PHILOSOPHICAL CONCEPT OF HAUPTMANN IN THE CULTURAL AND HISTORICAL CONTEXT

The article examines the philosophical concept of Hauptmann in the cultural and historical context. The author analyzes the philosophical concept of Hauptmann, understood as the writer's worldview. The author substantiates the theoretical and poetic thought of the artist of the word, which is self-reflexive in nature. It is noted that the ontological nature of Hauptmann's consciousness as a modernist writer is manifested in the creative act of cognition of the world and comprehension of his being in it.

The article notes that the personal existential task, its global meaning (to write dramas, as Hauptmann argued) are revealed through the understanding of a single dramatic fate – universal inclusion in existence. It, being the object of the German playwright's speech activity, is revealed in his works as a special reality of the everyday world, which now appears as an important part of culture. The author emphasizes one of the leading problems of literature at the turn of the XIX–XX centuries: building certain relations with the world of everyday life, acceptance and cognition of the world by a subject who is aware of the need to master and contact with this world. It is worth noting that, in general, this problem is raised in literary texts somewhat earlier than it is fixed in philosophy. The emphasis is placed on the fact that the subject of depiction in the works of naturalists, with whom Hauptmann partially comes into contact, is the ordinary world.

Their works, although created almost in parallel with the philosophy of life that emphasizes everyday life, precede the ontological reflections on the world of the German existentialist philosopher Martin Heidegger. It is proved that literature

becomes the leading one in the dialogue with philosophy, since it is in fiction that the concept of the world, previously associated in philosophical works only with the powerful, cultural consciousness of the subject, which acquires its world at the moment when it almost completely withdraws into itself, is manifested and aesthetically fixed.

Key words: context, concept, epoch, drama, philosophy, world, being.

Постановка проблеми. Пропоноване дослідження є першою спробою у вітчизняному літературознавстві роз'яснити філософську проблематику драм Гауптмана через естетично представлений образ Сонця, що або не був об'єктом пильної уваги, або залишався на периферії літературознавчих пошуків. Сонце називається «мотивом, з яким сполучаються інші – море, ерос, катарсис» (Schmitz, 2010: 76); пов'язується з «екстазом душі, за допомогою якого герой відчуває внутрішнє тяжіння до високого, світлого» (Lerpmann, 1986: 89); йдеться про «роль денного світила, схожого з давніми солярними культурами» (Sprenkel, 1985: 65). Здається, що для подібних роздумів у рамках аналізу творінь Гауптмана є всі підстави. Тим часом певна одновимірність витлумачення найглобальнішого образу німецького драматурга на межі XIX–XX ст. набуває вельми відчутної варіативної розмитості, що веде вбік від такого центрального поняття, як духовний космос письменника.

Аналіз досліджень. Дослідженням літературної творчості Г. Гауптмана займалися такі українські дослідники як: С. Родзевич та О. Хоміцький. Велике значення для дослідження мала також праця Ю. Габермаса «Філософський дискурс про модерн», в якій уявлення про «культурний модерн» створюється на основі злиття ціннісних критеріїв літератури та філософії.

Мета статті полягає в розкритті важливості обґрунтування філософської концепції Г. Гауптмана в культурно-історичному контексті.

Виклад основного матеріалу. На рубежі XIX–XX ст. виник вельми значний інтерес до сонця як до спектрального серця Галактики. Незважаючи на різницю в сприйнятті, їхня словозмінна функція зводилася загалом до природничо-наукової точки зору. У цьому разі можна говорити про своєрідну дистанцію Гауптмана від деяких сучасних йому «сонячних» трактувань. Герман Гауптман, захоплюючись книгою Л. Бюхнера «Сила і матерія», твором К. Штерна «Становлення і зникнення», надзвичайно відчутими ним роздумами Геккеля, сприймає їх крізь призму сучасних окультних уявлень К. Дю Прела і Р. Штейнера. У результаті відтворюється особлива міфопоетична картина німецького драматурга.

Сонце в уявленні Гауптмана являє собою глобальну метафору буття. Метафора, як видно,

пов'язана із семантикою слова, тлумаченню піддається мовна структура. А Ніцше, як відомо, дещо змінює погляд на природу метафори. Саме у творі «Про істину і брехню» він наголошує на індивідуальності метафори, маніфестує її обов'язкову наочність: «Людина, будучи генієм здочества, стоїть набагато вище за бджолу, вона буде з воску, що міститься у природі, вона – з понять, що їх створює із самої себе» (Nietzsche, 1967: 374).

Саме як метафору індивідуальної свідомості можна сприймати образ Сонця в міфопоетичній картині Гауптмана. Німецький драматург визначає Сонце як «дійсність дійсностей» (Hauptmann, 1985: 146). У такій якості воно вже не допускає жодного порівняння з дійсністю, у сяючому денному світілі, на думку Гауптмана, міститься досконаліша істина, ніж у світі, представленому погляду. Сонячне буття під пером драматурга виявляється перетвореним буттям. Схиляючись перед великим метром минулого, Гауптман тим не менш упевнений, що на сонячний шлях може вступити кожен, зокрема й «погана людина». Вона стає «хорошою», якщо впускає в душу «дійсність дійсностей».

Неважко побачити, що вступ на сонячний шлях, так, як це поетично уявляє драматург, пов'язується з основним питанням філософської етики – питанням про благо. Щодо Гауптмана можна говорити про ту традицію, згідно з якою благо індивіда полягає в тому, щоб дійти ясності щодо себе самого. Ця традиція сягає корінням в Античність і, по-різному проявляючись в етиці Платона й Арістотеля, відроджується в богословській містиці (у живому одкровенні М. Екгарта, у теософії Я. Бьоме), у філософії XVIII–XIX століть (у роздумах Лейбніца, у романтичних трактатах Шеллінга, у думках Заратустри Ніцше, у дослідженні онтологічних глибин людського духу Г. Гауптмана).

Для Гауптмана самопізнання індивіда є, безперечно, благом, але таким, що сприймається через щось прекрасне – зрине, явлене. Сонце в міфопоетичній картині німецького драматурга може сприйматися як те прекрасне, що «робить себе очевидним». Воно, з точки зору Гауптмана, має перевагу перед теоретичними визначеннями благ – вони були невидимими і, відповідно, невлучними. Уявлення Сонця як вищого і досконалого блага дає змогу Гауптману висвітлити блага, зро-

бити їх наочними, показати їхню зриму, прекрасну суть. Сонце, що світиться, – пише Гауптман, – «прокидається в людині, сміється і проявляється на небосхилі» (Hauptmann, 1942: 27).

Отож розглянемо драми Гауптмана раннього періоду, умовна межа якого припадає на 1890–1910 роки. У цей час, на зламі епох, відбувається переорієнтація свідомості, сама прикордонна ситуація зумовлює можливість глобального синтезу минулого і сьогодення, одночасного заперечення і прийняття традиції. Рубіж століть осмислюється як така фаза модерну, що, за твердженням Д. Кемпера, «сповнена глибокого смислу, оскільки домінує дедалі більша напруга між минулим і теперішнім <...> у сьогоденні тлумаченню піддаються ті проблеми, що не були розв’язані в минулому, модерн постає в розвитку, у невпинному русі вперед» (Kemper, 2003: 163). Перші творіння Гауптмана побачили світ, коли до кінця епохи лишалося приблизно десять років, відповідно, твори німецького драматурга цього десятиліття і наступного за ним, уже належного іншому століттю, викликають найбільший інтерес. У них і через них простежується та безперервна спадкоємність культури, яка проявляється досить виразно на рубежі століть. Відбувається зустріч наростаючого нового, яке поки ще не утвердилося у своїх правах, з традицією, що минає. Надалі, після 1910-х років, щодо драматургії Гауптмана можна вести мову про іншу фазу модерну, яка, за визначенням С. В’єтта, характеризується тим, що «нове вже остаточно утвердилося, втратило свою колишню новизну і прагне тепер до нової новизни» (Vietta, 1992: 325).

Важливим критерієм при осмисленні меж раннього періоду творчості Гауптмана слугує процес перетлумачення німецьким драматургом власних творінь. Колишні теми й проблеми постають в іншому смисловому реєстрі. Гауптман починає сприймати свої твори як особисту традицію, що підлягає перегляду, перетлумаченню, оновленню. Відповідно літературознавча розмова про ранню драматургію Гауптмана починається з його першої драми «Перед сходом сонця» і закінчується «Заручницею Карла Великого», з якої бере початок філософська саморефлексія німецького драматурга.

Крім того, вибір драматургічних творів, хронологічно пов’язаних з останнім десятиріччям ХІХ і першим десятиріччям ХХ століття, зумовлений їхньою жанровою варіативністю, що дає змогу показати специфіку цього явища в прикордонній ситуації, в становищі «між»: жанрову своєрідність літератури минулого та її модернізацію

в сьогоденні – у ранній драматургії Гауптмана. До корпусу досліджуваних текстів увійшли такі жанри, як драма і пропоновані Гауптманом її різновиди: соціальна драма (Soziales Drama), сімейна драма (Familiendramen), драма – сімейна катастрофа (Familienkatastrophe), драма-казка (Märchendrama), драма – німецький переказ (Eine deutsche Sage), драма-сліпота (Traumdichtung), скляна драма (Glashüttenmärchen), драма-легенда (Legendenspiel).

Залишаються поза увагою ті твори раннього періоду творчості Гауптмана, які не названі драмами: комедії «Боброва шуба», «Діви з Бішофсберга», «Колега Крамптон», жартівлива вистава «Шлюк і Яу», трагікомедія «Червоний півень», сцени у шести картинах «Ельга», трагедія «Флоріан Гейер». Самі по собі всі вони є надзвичайно цікавим явищем в історії літератури, сприяють, як і багато художніх текстів зламу століть, виявленню загальнокультурних смислів, дають змогу говорити про діалог філософії та літератури. Однак драма, що під пером Гауптмана вбирає в себе якості та властивості роду і жанру, надає багатші можливості для дослідження того найважливішого процесу комбінування, який німецький літературний критик Г. Граєвенец (G. von Graevenitz) назвав «множинністю семантики модерну» («Pluralisierung der Semantik von Moderne»).

Акцент на саморефлексію в дискурсі модерну дав змогу на власні очі унаочнити поступовий процес перенесення свідомості творчої індивідуальності в давніші пласти. Початком такого процесу можна вважати тлумачення Гауптманом сучасного буття – сприйняття німецьким драматургом натуралістичних умовиводів. Про це йдеться в першому розділі. Тлумаченню піддаються ті драми Гауптмана, в яких найвідчутніші зв’язки з натуралізмом і одночасне відторгнення від нього («Перед сходом сонця», «Самотні», «Свято примирення»). Виникає необхідність простежити витоки сучасної ситуації, відчути її історичну генезис. Він проявляється насамперед у тому, що кожен художній текст під пером німецького драматурга прокладає дорогу наступному. Гауптман писав, що його твори «складають єдиний духовний організм, кожна драма є частиною цілого» (Hauptmann, 1963: 209). У сутнісній натуралістичній картині виявляються вельми значні пласти колишніх романтичних уявлень, що підлягають глибокому дослідженню. Основний смисловий акцент пов’язаний із трансформацією образу головного героя-художника, того генія, який здобув велич у минуле романтичне століття і піддається перегляду в сучасності.

Погляд письменника часу модерну, пронизуючи тимчасові простори, фокусується на новій зустрічі з античною епохою, яка наново народжується в культурній свідомості на рубежі XIX–XX ст. Третій розділ дисертаційного дослідження присвячений інтимному діалогу Гауптмана з Античністю, тим часом, який, поряд із романтизмом, найсильніше його цікавив і приваблював. Інтерес німецького драматурга на зламі століть зосереджений на тому, що становило основу засад античної драми: фатальне приречення, глибокий містеріальний зміст, пов'язаний із філософською думкою про загальну включеність у єдине, одухотворене природне буття. Специфіка авторської позиції, що стосується тлумачення подібних проблем, найчіткіше проявляється в «античних» драмах: «Візник Геншель», «Роза Бернд», «Бідний Генріх».

Особливий внутрішній рух філософських текстів Гауптмана (сонячне сходження, невпинний рух духу до сонячного осяяння, сонячного осягнення) є наслідком своєрідної маніфестації процесу висвічування, просвітлення душі драматичного персонажа. Фундаментальні етичні проблеми, пов'язані з владою етосу в людині, її ціннісним почуттям, за допомогою якого

вона розрізняє добро і зло, приймає або заперечує в собі доміную «Philia» і «Sophia», Гауптман розв'язує через особисту, смисложиттєву, сонячну філософію.

Висновки. Німецький драматург намагається розкрити можливості для просвітлення душі в сучасності, в нещодавньому минулому, в стародавніх епохах, але на найвищу сходинку сонячного світорозуміння, за Гауптманом, можуть піднятися лише діти та ті люди, які завжди відчувають себе такими. Тому в четвертому розділі досліджуються так звані «дитячі» твори драматурга («Вознесіння Ганнеле», «А Піппа танцює», «Заручниця Карла Великого»). Саме в них повною мірою здійснено глобальний модерністський синтез «старого» і «нового», сполучається Вселенське, загальне й індивідуальне, особисте, простежуються чіткі зв'язки макро- і мікрокосму.

Отримані наукові результати дозволяють уточнити загальнокультурні уявлення, що склалися, про взаємини суб'єкта (людини) і об'єкта (світу), розширити розуміння найтісніших зв'язків філософії та літератури, переглянути філософські та естетичні концепції драматичних творів Гауптмана раннього етапу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hauptmann, G. Die Reden. Sämtlichen Werke in XVII Bänden. Berlin: Ficher Verlag, 1963. B. XVI. 1045 S.
2. Hauptmann, G. Sonnen. Meditationen. Das Gesammelte Werke in zwölf Bänden. Berlin: Fischer, 1942. B. 11. S. 3–28.
3. Hauptmann, G. Tagebücher 1897–1905. Frankfurt am Main: Propyläen, 1985. 790 S
4. Kemper, D. Moderneforschung als literaturwissenschaftliche Methode. Germanistische Jahrbuch GUS «Das Wort». Hrsg. von. M. Vollstedt im Auftrag des DAAD. Berlin, 2003. S. 161–202.
5. Leppmann, W. G. G. Hauptmann. Leben, Werk und Zeit. Bern: Scherz Verlag, 1986. 415 S.
6. Nietzsche F. Werke. Kritische Gesamtausgabe. Berlin-New York: Walter de Gruyter, 1967. 448 S.
7. Schmitz, W. G. Hauptmanns dichterisches Wohnen. Dresden: Thelem, 2010. 322 S.
8. Sprengel, P. Die Wirklichkeit der Mythen. Untersuchungen zum Werk. Berlin: Hrsg. Von S. Steinecke, 1985. 230 s.
9. Stern W. Beitrage zur Psychologie der Aussage. Zweite Folge, Drittes Heft. Verlag von J.A. Barth, L.1905. 344 S.
10. Vietta, S. Die literarische Moderne. Stuttgart: Metzler, 1992. 361 s.

REFERENCES

1. Hauptmann, G. (1963) Die Reden. Sämtlichen Werke in XVII Bänden. [The speeches. Complete works in XVII volumes] Berlin: Ficher Verlag. B. XVI. 1045 S. [in German]
2. Hauptmann, G. (1942) Sonnen. Meditationen. Das Gesammelte Werke in zwölf Bänden. [Suns. Meditations. The collected works in twelve volumes.] Berlin: Fischer. B. 11. S. 3–28. [in German]
3. Hauptmann, G. (1985) Tagebücher 1897 – 1905. [Diaries 1897–1905] Frankfurt am Main: Propyläen. 790 S. [in German]
4. Kemper, D. (2003) Moderneforschung als literaturwissenschaftliche Methode. Germanistische Jahrbuch GUS «Das Wort». [Modernist research as a literary method. German Studies Yearbook GUS «The Word»] Hrsg. von. M. Vollstedt im Auftrag des DAAD. Berlin. S. 161–202. [in German]
5. Leppmann, W. (1986) G. G. Hauptmann. Leben, Werk und Zeit. [Life, work and time.] Bern: Scherz Verlag. 415 S. [in German]
6. Nietzsche F. (1967) Werke. Kritische Gesamtausgabe. [Works. Complete Critical Edition] Berlin-New York: Walter de Gruyter. 448 S. [in German]
7. Schmitz, W. G. (2010) Hauptmanns dichterisches Wohnen. [Hauptmann's poetic living] Dresden: Thelem. 322 S. [in German]
8. Sprengel, P. (1985) Die Wirklichkeit der Mythen. Untersuchungen zum Werk. [The reality of myths. Studies on the work] Berlin: Hrsg. Von S. Steinecke. 230 S. [in German]
9. Stern W. (1905) Beitrage zur Psychologie der Aussage. Zweite Folge, Drittes Heft. [Contributions to the psychology of testimony. Second series, third issue] Verlag von J.A. Barth, L. 344 S. [in German]
10. Vietta, S. (1992) Die literarische Moderne. [Literary modernism]. Stuttgart: Metzler. 361 S. [in German]

УДК 81'276.6:330.101.54]-044.965(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-26>

Юрій СИЛОВАНЮК,
orcid.org/0009-0005-0250-7264
аспірант кафедри германської і фіно-угорської філології
Київського національного лінгвістичного університету
(Київ, Україна) sylovanyuk@gmail.com

СТРАТИФІКАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕРМІНІВ ЗА МІКРО- ТА МАКРОСФЕРАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ГАЛУЗІ

Стаття присвячена актуальній проблемі стратифікації економічних термінів за мікро- та макросферами, які відповідають різним рівням аналізу економічної системи. Автор досліджує міждисциплінарний характер терміну стратифікація, який використовується в різних галузях знання, таких як геологія (стратифікація гірських порід), гідрогеологія (стратифікація водних горизонтів), соціологія (стратифікація суспільства) та ін. Автор аргументує, що поняття стратифікації найбільш поширене у сфері соціології, де воно позначає розташування індивідів і груп згори вниз горизонтальними шарами за ознакою нерівності в прибутках, власності, рівні освіти, обсягу влади, професійному престижі, стилі життя, віку, статі тощо. Оскільки поняття стратифікації є найбільш поширеним у сфері соціології, то автор припускає, що його трансфер в економічну сферу відбувся з цієї науки. Автор проаналізував існуючі підходи до визначення та класифікації економічних термінів, які використовуються в науковій літературі та практиці, та запропонував власну систему критеріїв для їхньої стратифікації. Критерії базуються на таких параметрах, як рівень абстракції, масштабність, об'єкт дослідження, дисциплінарна диференціація. Автор також розкриває значення термінології в економіці як системи найменувань економічних явищ і понять, які відображають рівень розвитку держави, національної й економічної свідомості, а також національної культури. Взаємодія мікро- та макроекономіки формує цілісну картину функціонування економічної системи. Існування цієї дихотомії в економічній науці породжує дискусію щодо коректного вживання фахової термінології. Наприклад, термін "бюджет" може належати до мікросфери, якщо він стосується планування доходів і витрат окремого суб'єкта господарювання, або до макросфери, якщо він стосується планування доходів і витрат держави або сектора економіки. Стаття демонструє, що стратифікація економічних термінів за мікро- і макросферами є комплексним і зручним підходом для вивчення фахової економічної термінології, який допомагає ієрархізувати економічні поняття, відобразити системні зв'язки між ними та визначити їх роль і місце в економічному житті.

Ключові слова: економічні терміни, мікроекономіка, макроекономіка, стратифікація, система критеріїв, дихотомія в економічній науці, фахова економічна термінологія.

Yuriy SYLOVANYUK,
orcid.org/0009-0005-0250-7264
Postgraduate Student at the Department of Germanic and Finno-Ugric Philology
Kyiv National Linguistic University
(Kyiv, Ukraine) sylovanyuk@gmail.com

STRATIFICATION OF ECONOMIC TERMS BY MICRO- AND MACROSPHERES OF ECONOMIC FIELD

The article addresses the pertinent issue of stratifying economic terms according to micro- and macrospheres, which correspond to different levels of economic system analysis. The author explores the interdisciplinary nature of the term «stratification,» which is used in various fields of knowledge such as geology (stratification of rock formations), hydrogeology (stratification of water horizons), sociology (stratification of society), etc. The author argues that the concept of stratification is most functional in the field of sociology, where it denotes the arrangement of individuals and groups from top to bottom in horizontal layers based on inequality in income, ownership, level of education, power, professional prestige, lifestyle, age, gender, etc. Since the concept of stratification is most widespread in sociology, it is assumed that its transfer to the economic sphere occurred from this science. The author analyzes existing approaches to defining and classifying economic terms used in scientific literature and practice, and proposes their own system of criteria for their stratification. The criteria are based on parameters such as level of abstraction, scalability, object of study, disciplinary differentiation. The author also elucidates the significance of terminology in economics as a system of designations of economic phenomena and concepts that reflect the level of development of the state, national and economic consciousness, as well as national culture. The interaction of micro- and macroeconomics forms a holistic picture of the functioning of the economic system. The existence of this dichotomy in economic science engenders a discussion about the correct use of professional terminology. For example, the term "budget" may belong to the microsphere if it refers to the income and

expenditure planning of an individual economic agent, or to the macrosphere if it refers to the income and expenditure planning of the state or a sector of the economy. The article demonstrates that the stratification of economic terms by micro- and macrospheres is a comprehensive and convenient approach to studying professional economic terminology, which helps to hierarchize economic concepts, reflect systemic connections between them, and determine their role and place in economic life.

Key words: *economic terms, microeconomics, macroeconomics, stratification, system of criteria, dichotomy in economic science, professional economic terminology.*

Постановка проблеми. Термінологія в економіці є системою найменувань економічних явищ і понять, які використовуються в законодавстві, діловій документації та економічних науках. Рівень наукового вивчення термінології, ступінь її розроблення та систематизації на основі національної мови є показниками розвитку держави, національної й економічної свідомості, а також національної культури у різних її проявах (Товстенко, 2022).

Економічні терміни відображають різноманітні поняття, явища, процеси, закономірності і категорії, необхідні для формування, передачі та засвоєння економічних знань та розв'язання економічних проблем. Однак ці терміни не є однорідними та статичними, вони мають різні рівні абстракції, специфіки вживаності й функціональності. Тому питання систематизації та упорядкування економічних термінів і донині залишається дискусійним як для лінгвістів, так і для перекладачів-практиків фахової мови економіки.

Мета статті дослідити міждисциплінарний характер терміну стратифікація, який використовується в різних галузях знання; проаналізувати існуючі системи класифікації економічних термінів; запропонувати систему критеріїв для стратифікації економічних термінів за мікро- та макросферами.

Аналіз досліджень. Під час дослідження проведено аналіз використання терміну «стратифікація» у різних наукових галузях. Особлива увага приділена його застосуванню у соціології, зокрема за роботами К. Девіса, У. Мура та М. Вебера, що досліджували причини та наслідки соціальної нерівності. Крім того, проведено аналіз процесу становлення та розвитку економічної терміносистеми за роботами А. Сміта, Дж.М. Кейнса, М. Туган-Барановського, П. Семюелсона і В. Нордгауза, а також розглянуто існуючі підходи до класифікації економічних термінів. Українські економісти та мовознавці (В. Товстенко, Л. Шевченко, О. Петрина, А. Гриценко, І. Малий, С. Панчишин, П. Островерха, Т. Смовженко, Г. Стеблій,

А. Чухна, Т. Дячук та І. Кочан) підкреслюють необхідність уніфікації знань з мікро- та макроекономіки. Цей процес, на їхню думку, допоможе створити нову економічну парадигму та виховати нове покоління економічних агентів в Україні.

Водночас, існуюча система класифікації термінів не враховує ієрархічний характер економічних термінів, тому ми пропонуємо власну систему критеріїв для стратифікації економічних термінів за мікро- і макросферами. Це дозволить краще відобразити роль та місце цих термінів у економічному житті.

Виклад основного матеріалу. Виходячи із наших спостережень, припускаємо, що основною характеристикою стратифікації в різних галузях є ієрархічний розподіл елементів системи шарами або стратами. Ця спільна ознака, насамперед, ієрархічна структура може бути основним принципом для класифікації економічних термінів за мікро- та макроекономічними сферами, оскільки обидві сфери можна розглядати як групи шарів, розділених за певними критеріями.

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає термін стратифікація як спеціальне поняття, що означає розміщення чогонбудь шарами, шаруватість (Бусел, 2007).

Завдяки своїй універсальності термін стратифікація застосовується в геології, де під ним розуміють – послідовність залягання геологічних відкладів (осадів і осадових порід) шарами, пластами, товщами у вертикальному розрізі (Білецький, 2013); в метеорології – розподіл температури повітря на різних висотах (Проценко, 2007); в біології – вертикальне шарування життєвого простору, ніби «за поверхами» (Лановенко, Остапшина 2013); в медицині – групування пацієнтів на основі комплексного, мультимодального профілювання з використанням біологічних, клінічних, візуалізаційних, екологічних та реальних даних (Torres, 2022); в політології – процес розшарування суспільства на різноманітні (в першу чергу – соціальні) верстви, розташовані в ієрархічному порядку за доступом до політичної участі

та влади, в економіці – стан у суспільстві, коли соціальні класи розділені або розширені за економічними ознаками (Davis, 2019). У лінгвістиці він також уведений у науковий обіг на позначення ідеї про те, що мова організована у вигляді ієрархічно впорядкованих шарів (мовних рівнів), таких як фонологія, морфологія, синтаксис і семантика (Gleason, 1964).

Проте найбільш поширеним термін стратифікація є у сфері соціології, тому припускаємо, що його трансфер в економічну сферу відбувся з цієї науки.

В соціології цей термін описує розташування індивідів і груп за ознаками нерівності у прибутках, власності, освіті, владі, престижі, стилі життя, віці, статі тощо. Дослідники К. Девіс та У. Мур вважали її результатом несвідомого розвитку суспільства. За їхньою теорією, нерівність стимулює індивідів до виконання соціальних ролей, найвищі винагороди отримують позиції, ключові для суспільної системи. Такі позиції стимулюють талановитих людей до дій (Davis, Moore 1945). Згідно з поглядами М. Вебера, німецького соціолога та економіста, суспільство можна розділити на три системи, що базуються на економічних, політичних та престижних ієрархіях (Barbalet, 1980).

Отже, стратифікація є міждисциплінарним терміном, що свідчить про його універсальність та важливість для аналізу різноманітних об'єктів та процесів, які можна класифікувати за певними критеріями.

Ієрархічний підхід дозволяє враховувати природу взаємозв'язків для розподілу економічних понять на різні рівні складності з урахуванням загальних закономірностей та конкретних деталей в системі економіки.

Етап становлення економічної науки як самостійної галузі знань переважно пов'язують із опублікуванням у 1776 році праці Адама Сміта «Дослідження про природу і причини багатства народів». Термін «політична економія» вперше був використаний у 1614 році французом Антуаном де Монкретьєном для позначення науки про суспільно-господарські відносини, яка у XVII–XVIII століттях передусім існувала для дослідження питань державного управління (King, 1948).

Широке розуміння терміна «економіка» та в подальшому «мікроекономіка» значною мірою пов'язане з опублікованою у 1890 році працею англійського вченого Альфреда Маршалла «Принципи економіки» (Петрушенко, 2012).

З плином часу мікроекономіка почала розвиватися не лише на основі неокласичних концеп-

цій, але й завдяки новим дослідженням інших економічних шкіл, зокрема неонституціоналізму. Останній виник у 20–30-х роках XX століття на основі історичної школи, а назву отримав від книги Дж. Комонса «Інституційна економіка», що вийшла у 1924 році (Панчишина, Островерха 2006).

Проте Дж. М. Кейнс критикував неокласичну школу у своїй праці «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей» (1936 р.), сформулював основні тези нової макроекономічної теорії, та пропонував державне втручання через стимулювання сукупного попиту, що визначило його роль як основоположника макроекономіки та вплинуло на подальший розвиток економічної теорії та політики (Панчишина, Островерха 2006).

Хоча Дж. М. Кейнс визнають основоположником макроекономіки, сам економіст вважав «батьком макроекономіки» М. Туган-Барановського, видатного українського науковця. М. Туган-Барановський став першим економістом зі Східної Європи, чії праці з дослідження теорії ринку та економічних криз отримали світове визнання та залишаються актуальними для економіки найрозвиненіших країн світу (Barnett, 2001).

Подальший внесок у розвиток економічної теорії відбувся завдяки публікації праці «Економікс» П. Семюелсона і В. Нордгауза в 1948 році, яка спершу вийшла двома окремими книгами: «Макроекономіка» і «Мікроекономіка». Українською мовою ці праці вийшли лише на початку 90-х років XX століття (Смовженко, Стеблій 2013).

Отже, згідно економічної теорії, у галузі економіки взаємодіє ряд учасників. Загалом виділяють суб'єкти, об'єкти й економічні відносини, кожен з яких аналізується відповідною компонентою економічної теорії. Однак економічні відносини не існують в ізоляції; вони проявляються через активність і поведінку економічних суб'єктів, переважно фірм і домогосподарств. Це є об'єктом вивчення в мікроекономіці (Петрушенко, 2012).

На рисунку 1 представлена схема взаємодії домогосподарств, фірм, ринку послуг, ринку ресурсів, а також процеси та засоби, які забезпечують функціонування системи мікроекономіки (Гриценко, 1999). Ці терміни становлять ядро **терміноапарату мікроекономіки**.

На більш високому рівні вивчається динаміка створення та розподілу валового національного продукту, породжена взаємодією між фірмами, домогосподарствами та державою (Гриценко, 1999). Це вже сфера макроекономіки.

Сукупність суб'єктів, таких як держава, фінансові ринки, центральний банк та світовий ринок,

Рис. 1. Ядро терміноапарату мікроекономіки

формують ядро **терміноапарату макроекономіки**. Разом мікро- та макроекономіки утворюють терміносистему економічної теорії, яку можна зобразити графічно (див. рис. 2) (Ставицький, Харламова 2018).

Взаємодія мікро- та макроекономіки формує цілісну картину функціонування економічної системи. Існування цієї дихотомії в економічній науці породжує дискусію щодо коректного вживання фахової термінології.

Існує декілька класифікацій економічних термінів, зокрема класифікація економічних термінів та економічних дисциплін наукової літератури в галузі економіки, що опублікована Американською асоціацією економістів в Journal of Economic Literature (JEL) (JEL, 2024), класифікація термінів за ознакою суб'єктів, об'єктів, процесів та дій (Дячук, 2003), а також дисциплінарний поділ економічної теорії (Кочан, 2017).

Одна із оптимальних класифікацій, яку запропонувала І. Кочан, базується на розподілі економічної науки на підгалузі. Мікроекономіка складається із таких дисциплін, як «Економіка підприємства», «Фінанси підприємства», «Бухгалтерський облік», «Аудит», «Маркетинг», «Менеджмент» та інші. У свою чергу, макроекономіка вивчає «Гроші і банки», «Економіку зовнішньої торгівлі», «Державні фінанси», «Міжнародні фінанси» (Кочан, 2017).

Проте, існуючі підходи до таксономії термінів не враховують ієрархічну природу взаємозв'язків у галузі економіки.

Для аргументації доцільності обраного ієрархічного підходу до стратифікації економічних термінів пропонуємо набір критеріїв, які найкраще відповідають вимогам аналізу на різних рівнях функціонування економічних агентів та економічних термінів за мікро- та макросферами.

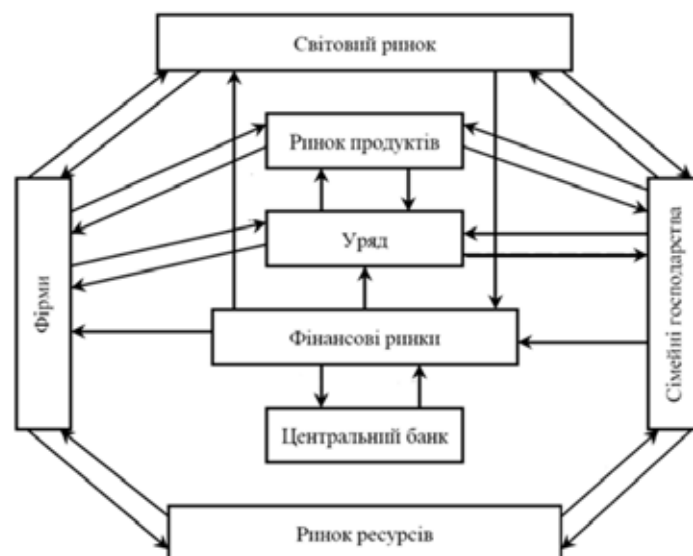

Рис. 2. Ядро терміноапарату економічної теорії

Цей набір критеріїв дозволяє стратифікувати терміни залежно від їхнього застосування, масштабу та рівня абстракції в мікро- та макроекономіці.

Такий розподіл полегшує аналіз та вивчення економічної термінології, дозволяючи визначити приналежність термінів до мікро- або макросфер залежно від контексту їх використання. Наприклад, термін «ринок» може належати як до макроекономіки, так і до мікроекономіки.

У макроекономіці «ринок» часто розглядається в глобальному контексті, наприклад, при аналізі ринку праці й загальних тенденцій, таких як рівень безробіття в країні. Натомість, у мікроекономіці «ринок» досліджується на більш деталізованому рівні, наприклад, у контексті конкретного товарного ринку, де вивчаються ціни, попит і пропозиція для конкретного товару (Смовженко, Стеблій 2013).

Отже, для коректної стратифікації економічних термінів необхідно враховувати масштаб та ситуаційний контекст (див. рис. 3)

Також деякі терміни можуть взаємодіяти синонімічно або антонімічно з іншими термінами. Наприклад, поняття «прибуток» та «зиск» є синонімами, обидва вказують на різницю між доходами та витратами підприємства. Проте «прибуток» виступає як більш широкий термін, у той час як «зиск» має більш конкретну семантику, оскільки враховує податки, амортизацію та інші фактори (Шевченко, 2008). Тому для правильної стратифікації економічних термінів за мікро- і макросферами економічної галузі необхідно враховувати їхні семантичні відношення: полісемії, синонімії, антонімії (Дячук, 2003).

Попередній огляд та інтерполяція різноманітних класифікацій та критеріїв, що використо-

вуються в лінгвістиці та економічній теорії, дає підстави для вибору найбільш коректних критеріїв для стратифікації економічних термінів за мікро- та макросферами, основними з-поміж яких є: **рівень абстракції, масштабність, об'єкт дослідження, галузева диференціація.**

Критерій стратифікації «**рівень абстракції**» допомагає визначити, наскільки загальними або специфічними є терміни та як вони відтворюють економічну реальність. Наприклад, у мікроекономіці такий термін, як «витрати підприємства» характеризує окремі, конкретні об'єкти економічних взаємовідносин. «Витрати підприємства» описують, скільки грошей підприємство витрачає на виготовлення товарів або послуг. А такий термін, як «національний дохід» в макроекономіці належать до більш абстрактних, узагальнених об'єктів. Термін «національний дохід» враховує суму доходів усіх учасників економіки (Шевченко, 2008).

Критерій стратифікації «**масштабність**» допомагає зрозуміти, на якому рівні аналізу вони використовуються, та як вони пов'язані між собою. Наприклад, в мікроекономіці, терміни «дохід» та «бідність» використовуються для опису фінансового становища окремих осіб або домогосподарств. У макроекономіці, терміни «дохід» та «бідність» використовуються для опису фінансового становища країни або регіону (Шевченко, 2008).

Критерій стратифікації «**об'єкт дослідження**» допомагає зрозуміти, що саме вивчають економічні терміни та як вони відображають економічні явища. Наприклад, в мікроекономіці, термін «попит» характеризує окремі агенти, такі як

Рис. 3. Розподіл термінів за мікро- та макросферами

споживачі, підприємства, ринки та їхні взаємодії. Так, «попит» відображає те, як споживачі реагують на зміну цін на товари чи послуги. У макроекономіці терміни «національний дохід» визначає його вплив на економічну політику. Так, «національний дохід» показує, скільки грошей заробляють усі суб'єкти економіки за певний період часу (Шевченко, 2008).

Критерій стратифікації «галузева диференціація» допомагає розрізнити, до якої дисципліни економічної науки належать терміни та як вони відповідають її цілям, завданням, методам тощо. Наприклад, у мікроекономіці термін «позиціонування бренду» використовується в дисципліні

«Маркетинг». Термін «позиціонування бренду» означає те, як ви диференціюєте себе від конкурентів і як споживачі ідентифікують ваш бренд і зв'язуються з ним. У макроекономіці термін «експорт» використовується в дисципліні «Зовнішня торгівля». Термін «експорт» означає продаж товарів або послуг за кордон (Іванченко, 2021; Григорова-Беренда, Шуба, 2016).

Таким чином, на основі аналізу наукової літератури, існуючих підходів класифікації та застосування обраних критеріїв стратифікації було розроблено систему критеріїв стратифікації економічних термінів за мікро- та макросферами (див. табл. 1).

Таблиця 1

Критерії стратифікації економічних термінів

Критерій	Мікроекономічні терміни	Макроекономічні терміни
Рівень абстрактності	Конкретні	Абстрактні
Масштабність	Рівень окремих економічних одиниць (домогосподарства, фірми)	Рівень агрегованих економічних секторів
Об'єкт дослідження	Поведінка та взаємодія окремих економічних агентів	Економіка в цілому, національна економіка
Галузева диференціація	«Економіка підприємства», «Фінанси підприємства», «Бухгалтерський облік», «Аудит», «Маркетинг», «Менеджмент»	«Гроші і банки», «Економіку зовнішньої торгівлі», «Державні фінанси», «Міжнародні фінанси»

Висновки. Підсумовуючи нашу розвідку, резюмуємо, що стратифікаційний (ієрархічний) підхід є необхідним інструментом для ретельного дослідження перекладної англійсько-української економічної термінології. Однією з його основних цілей є створення науково обґрунтованої та систематизованої структури економічних понять, яка сприятиме аналізу та усвідомленню економічних явищ і процесів, а також полегшить переклад економічних текстів між англійською та українською мовами.

Проте наявні системи класифікації економічних термінів не враховують їх ієрархічної

природи в цій галузі. Тому, ми рекомендуємо подальше дослідження застосування критеріїв стратифікації, використовуючи розроблену нами систему критеріїв. Це сприятиме більш глибокому аналізу взаємозв'язків між економічними термінами та їхньою ієрархічною структурою в різних сферах. Такий підхід розкриває широкі перспективи для систематизації та стандартизації економічних понять, глибшого розуміння економічних явищ і процесів, а також сприяє полегшенню перекладу економічних текстів між мовами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аніловська Г. Я., Висоцька І. Б. (Ред.). Фінанси підприємств : навч. посібник. Львів : ЛДУВС, 2018. 256 с.
2. Бардаш С. В., Баранюк Ю. Р. Поняття і склад публічних фінансів як об'єкта державного фінансового аудита. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 6. Ч. 1. С. 34–37.
3. Бруханський Р. Ф. Бухгалтерський облік : підручник. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 512 с.
4. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ : Перун, 2007. 1728 с.
5. Гончарук С. М., Долбнева Д. В., Приймак С. В., Романів Є. М. Фінансовий контроль : теорія, термінологія, практика : [навчальний посібник]. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2019. 240 с.
6. Григорова-Беренда Л. І., Шуба М. В. Теорія і практика зовнішньої торгівлі : навчальний посібник. Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2016. 320 с.
7. Гриценко А. А. Економічна теорія : предмет, логіка і структура. *Проблеми викладання економічної теорії : матеріали Всеукр. наук.-метод. конф.*, 26–27 квіт. 1999 р. Київ, 1999. С. 3–9.
8. Дячук Т. М. Українська соціально-економічна термінологія : становлення і кодифікація : [автореф. дис. ... канд. філол. наук]. Київ : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2003. 20 с.

9. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. Банківська справа : термінологічний словник. Львів : Фінанси, банківська справа. Словники, енциклопедії, довідники, 2010. 508 с.
10. Іванечко Н. (Ред.). Маркетинг : навч. посіб. Запоріжжя : ЗУНУ, 2021. 240 с.
11. Козак Ю. Г., Логвінова Н. С., Ковалевський В. В. Міжнародні фінанси : навчальний посібник. 3-тє вид., перероб. та доп. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 368 с.
12. Кочан І. М. Українське термінознавство ХХІ ст. у кваліфікаційних працях. *Термінологічний вісник*. Київ. 2017. № 4. С. 80–92.
13. Куценко О. Стратифікація політична. Соціологія політики: енциклопедичний словник. Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2009. С. 377–378.
14. Мала гірнича енциклопедія : у 3 т. / за ред. В. С. Білецького. Донецьк : Східний видавничий дім, 2013. Т. 3: С–Я. – 644 с.
15. Панчишина С., Островерха П. (Ред.). Аналітична економія : макроекономіка і мікроекономіка : навч. посібник : у 2 кн. Кн. 1 : Вступ до аналітичної економії. Макроекономіка. 4-тє вид., випр. і доп. Київ : Знання, 2006. 723 с.
16. Петрина О. С. Формування та функціонування англословних та українських терміносистем банківської сфери : [дис. ... д-ра філол. наук]. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2016. 480 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/12/dis_petryna.pdf (дата звернення: 10.11.2023).
17. Петрушенко Ю. М. Мікроекономіка : теорія та приклади розв'язання задач : навч. посібник. Суми : ВТД «Університетська книга», 2012. 320 с.
18. Посохов І. М., Дюжев В. Г., Сусліков С. В., Тимофєєва К. О. Економіка підприємства : навч. посіб. Київ : НТУ «ХП», 2016. 256 с.
19. Проценко Г. Д. Метеорологія та кліматологія : навчальний посібник. Київ, 2007. 256 с.
20. Смовженко Т. С. Місце і роль мікро- і макроекономіки в економічній науці. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. *Ін-т регіональних досліджень НАН України* / за ред. В.С. Кравців. Львів, 2013. Вип. 1 С. 424–431.
21. Ставицький А. В., Харламова Г. О. Моделювання мікроекономічних процесів : навчальний посібник. Київ : Аграр Медіа Груп, 2018. 182 с.
22. Словник-довідник з екології : навч.-метод. посіб. / уклад. О. Г. Лановенко, О. О. Остапшина. Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2013. С. 166.
23. Товстенко В. Сучасна українська економічна терміносистема як компонент наукової картини світу. Лінгвосвіт сучасної фахової комунікації : монографія. Київ : Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана, 2022. С. 101–151.
24. Універсальний словник-енциклопедія. 4-тє вид. Київ : Тека, 2006. 1440 с.
25. Хомутенко А. В. Прагматика та семантика термінів фінансової науки «супільні фінанси», «публічні фінанси» та «державні фінанси». *Фінанси України*. 2017. № 1 (254). С. 111–126.
26. Черваньов Д. М., Жилінська О. І. (Ред.). Міждисциплінарний словник з менеджменту. Київ : Нічлава, 2011. 320 с.
27. Шевченко Л. С. (Заг. ред.). Основи економічної теорії : підручник. Харків : Право, 2008. 512 с.
28. Barbalet J. M. Principles of Stratification in Max Weber: An Interpretation and Critique. *The British Journal of Sociology*. 1980. Vol. 31, no. 3. P. 401. URL: <https://doi.org/10.2307/589373> (дата звернення: 10.12.2023).
29. Davis K., Moore W. E. Some Principles of Stratification. *American Sociological Review*. 1945. Vol. 10, no. 2. P. 242. URL: <https://doi.org/10.2307/2085643> (дата звернення: 10.12.2023).
30. Gleason H. The organization of language: a stratificational view. Report of the Fifteenth Annual (First International) Round Table Meeting on Linguistics and Language Studies. Washington : *Georgetown University Press*, 1964. P. 75–95. URL: https://repository.library.georgetown.edu/bitstream/handle/10822/555457/GURT_1964.pdf?sequence=1 (дата звернення: 10.12.2023).
31. Methods for Stratification and Validation Cohorts: A Scoping Review / T. Torres Moral et al. *Journal of Personalized Medicine*. 2022. Vol. 12, no. 5. P. 688. URL: <https://doi.org/10.3390/jpm12050688> (дата звернення: 10.01.2024).
32. JEL Classification Codes Guide. URL: <https://www.aeaweb.org/jel/guide/jel.php> (дата звернення: 10.01.2024)
33. Barnett V. Tugan-Baranovsky as a Pioneer of Trade Cycle Analysis. *Journal of the History of Economic Thought*. 2001. Vol. 23, no. 4. P. 443–466. URL: <https://doi.org/10.1080/10427710120096956> (дата звернення: 10.01.2024).
34. King J. E. The Origin of the Term «Political Economy». *The Journal of Modern History*. 1948. Vol. 20, no. 3. P. 230–231. URL: <https://doi.org/10.1086/237208> (дата звернення: 02.12.2023).
35. Davis J. B. Stratification Economics as an Economics of Exclusion. *SSRN Electronic Journal*. 2019. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3328127> (дата звернення: 15.01.2024).

REFERENCES

1. Anilovska H. Ya., Visotska I. B. (Eds.). (2018) *Finansy pidpriemstv: navch. posibnyk*. [Enterprise Finance: textbook] Lviv: LDUVS. 256 s. [in Ukrainian]
2. Bardash S. V., Baraniuk Yu. R. (2016) *Poniattia i sklad publichnykh finansiv yak obiekta derzhavnogo finansovoho audytu*. [The concept and structure of public finance as an object of state financial audit] *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu*. – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University, 6(1), S. 34–37. [in Ukrainian]
3. Brukhanskiy R. F. (2016) *Bukhhalterskyi oblik: pidruchnyk*. [Accounting: textbook] Ternopil: TNEU. 512 s. [in Ukrainian]

4. Busel V. T. (2007) Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy. [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language] Kyiv: Perun. 1728 s. [in Ukrainian]
5. Honcharuk S. M., Dolbnieva D. V., Pryimak S. V., Romaniv Ye. M. (2019) Finansovy kontrol: teoriia, terminolohiia, praktyka: [navchalnyi posibnyk]. [Financial control: theory, terminology, practice: [textbook]] Lviv: LNU im. I. Franka. 240 s. [in Ukrainian]
6. Hryhorova-Berenda L. I., Shuba M. V. (2016) Teoriia i praktyka zovnishnoi torhivli: navchalnyi posibnyk. [Theory and practice of foreign trade: textbook] Kharkiv: Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni V. N. Karazina. 320 s. [in Ukrainian]
7. Hrytsenko A. A. (1999) Ekonomichna teoriia: predmet, lohika i struktura. [Economic theory: subject, logic and structure] Problemy vykladannia ekonomichnoi teorii: materialy Vseukr. nauk.-metod. konf. (Kyiv, 26–27 kvitnia 1999 r.). – Problems of teaching economic theory: materials of the All-Ukrainian scientific and methodological conference (Kyiv, April 26-27, 1999). Kyiv. S. 3-9. [in Ukrainian]
8. Diachuk T. M. (2003) Ukrainska sotsialno-ekonomichna terminolohiia: stanovlennia i kodifikatsiia: [avtoref. dis. ... kand. filol. nauk]. [Ukrainian socio-economic terminology: formation and codification: [author's abstract. dis. ... Cand. philol. sciences]] Kyiv: Kyiv. nat. un-t them. T. Shevchenko. 20 s. [in Ukrainian]
9. Zahorodnii A. H., Vozniuk H. L. (2010) Bankivska sprava: terminolohichni slovnyk. [Banking: terminological dictionary] Lviv: Finance, banking. Dictionaries, encyclopedias, reference books. 508 s. [in Ukrainian]
10. Ivanechko N. (Ed.). (2021) Marketynh: navch. posib. [Marketing: textbook] Zaporizhzhia: ZUNU. 240 s. [in Ukrainian]
11. Kozak Y. H., Lohvinova N. S., Kovalevskiy V. V. (2007) Mizhnarodni finansy: navchalnyi posibnyk. 3rd ed., rev. and add. [International Finance: textbook] Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury. 368 s. [in Ukrainian]
12. Kochan I. M. (2017) Ukrainske terminoznavstvo XXI st. u kvalifikatsiinykh pratsiakh. [Ukrainian terminology of the XXI century in qualification works] Terminolohichni visnyk. – Terminological Bulletin, 4, S. 80–92. [in Ukrainian]
13. Kutsenko O. (2009) Politychna stratyfikatsiia. [Political stratification] In: Sotsiolohiia polityky: entsykl. slovnyk / avt.-uporiad. V. A. Poltorak, O. V. Petrov, A. V. Tolstoukhov. – Sociology of politics: encyclopedic dictionary / authors-arr. V. A. Poltorak, O. V. Petrov, A. V. Tolstoukhov. Kyiv: Vyd-vo Yevrop. un-tu. 373 s. [in Ukrainian]
14. Mala hirnycha entsyklopediia: u 3 t. / za red. V. S. Biletskoho. (2013) [Small mining encyclopedia: in 3 volumes / ed. V. S. Biletsky] Donetsk: Skhidnyi vydavnychiy dim. T. 3: S–Ya. – 644 s. [in Ukrainian]
15. Panchyshyna S., Ostroverkha P. (Eds.). (2006) Analychna ekonomii: makroekonomika i mikroekonomika: navch. posibnyk: u 2 kn. Kn. 1: Vstup do analychnoi ekonomii. Makroekonomika. 4th ed., rev. and add. [Analytical economy: macroeconomics and microeconomics: textbook: in 2 books. Book 1: Introduction to analytical economics. Macroeconomics] Kyiv: Znannia. 723 s. [in Ukrainian]
16. Petryna O. S. (2016) Formuvannia ta funktsionuvannia anhlo-movnykh ta ukrainskykh terminosystem bankivskoi sfery: [dis. ... d-ra filol. nauk]. [Formation and functioning of English and Ukrainian terminological systems of the banking sphere: [dissertation ... Doctor of Philology]] Lviv: Lviv National University named after Ivan Franko. 480 s. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/12/dis_petryna.pdf (data zvernennia: 10.11.2023). [in Ukrainian]
17. Petrusenko Y. M. (2012) Mikroekonomika: teoriia ta pryklady rozviazannia zadach: navch. posibnyk. [Microeconomics: theory and examples of problem solving: textbook] Sumy: VTD “Universytetska knyha”. 320 s. [in Ukrainian]
18. Posokhov I. M., Diuzhev V. H., Suslikov S. V., Tymofieieva K. O. (2016) Ekonomika pidpriemstva: navch. posib. [Economics of the enterprise: textbook] Kyiv: NTU “KhPI”. 256 s. [in Ukrainian]
19. Protsenko H. D. (2007) Meteorolohiia ta klimatolohiia: navchalnyi posibnyk. [Meteorology and climatology: textbook] Kyiv. 256 s. [in Ukrainian]
20. Smovzhenko, T. S. (2013). Mistsye i rol mikro- i makroekonomiky v ekonomichnii nautsi. V *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy* [Socio-economic problems of the modern period of Ukraine] (Vyp. 1(99), s. 424–431). In-t regionalnykh doslidzhen NAN Ukrainy. [in Ukrainian]
21. Stavyskyi A. V., Kharlamova H. O. (2018) Modeliuvannia mikroekonomichnykh protsesiv: navchalnyi posibnyk. [Modeling of microeconomic processes: textbook] Kyiv: Agrar Media Group. 182 s. [in Ukrainian]
22. Slovnyk-dovidnyk z ekolohii: navch.-metod. posib. / uklad. O. H. Lanovenko, O. O. Ostapishina. (2013) [Dictionary-reference book on ecology: educational and methodical manual / comp. O. G. Lanovenko, O. O. Ostapishina] 166 s. [in Ukrainian]
23. Tovstenko V. (2022) Suchasna ukrainska ekonomichna terminosystema yak komponent naukovoï kartyny svitu. [Modern Ukrainian economic terminological system as a component of the scientific picture of the world] In: Linhvsvit suchasnoi fakhovoï komunikatsii: monohrafiia / uporiad. L. Kozlovska. – Linguistic world of modern professional communication: monograph / arr. L. Kozlovska. Kyiv: Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ministry of Education and Science of Ukraine. S. 101–151. [in Ukrainian]
24. Universalnyi slovnyk-entsyklopediia. (2006) 4-te vyd. [Universal dictionary-encyclopedia. 4th edition] Teka. 1440 s. [in Ukrainian]
25. Khomutenko, A. V. (2017) Pragmatyka ta semantyka terminiv finansovoï nauky «suspilni finansy», «publichni finansy» ta «derzhavni finansy». [Pragmatics and semantics of the terms of financial science “public finance”, “public finance” and “state finance”] *Finansy Ukrainy. – Finance of Ukraine*, 1, S. 111-126. [in Ukrainian]
26. Chervanov, D. M., & Zhylynska, O. I. (Eds.). (2011) Mizhdystsyplinarnyi slovnyk z menedzhmentu. [Interdisciplinary dictionary of management] Nichlava. 320 s. [in Ukrainian]
27. Shevchenko, L. S. (Ed.). (2008) Osnovy ekonomichnoi teorii: Pidruchnyk. [Fundamentals of economic theory: Textbook] Kharkiv, Ukraine: Pravo. 512 s. [in Ukrainian]

28. Barbalet, J. M. (1980). Principles of Stratification in Max Weber: An Interpretation and Critique. *The British Journal of Sociology*, 31(3), 401. <https://doi.org/10.2307/589373>
29. Davis, K., & Moore, W. E. (1945). Some Principles of Stratification. *American Sociological Review*, 10(2), 242. <https://doi.org/10.2307/2085643>
30. Gleason, H. (1964). The organization of language: a stratificational view. In C. Stuart (Ed.), *Report of the Fifteenth Annual (First International) Round Table Meeting on Linguistics and Language Studies (Monograph Series on Languages and Linguistics, 17)* (pp. 75–95). Georgetown University Press. https://repository.library.georgetown.edu/bitstream/handle/10822/555457/GURT_1964.pdf?sequence=1
31. Torres Moral, T., et al. (2022). Methods for Stratification and Validation Cohorts: A Scoping Review. *Journal of Personalized Medicine*, 12(5), 688. <https://doi.org/10.3390/jpm12050688>
32. JEL Classification Codes Guide. (n.d.). Retrieved January 10, 2024, from <https://www.aeaweb.org/jel/guide/jel.php>
33. Barnett, V. (2001). Tugan-Baranovsky as a Pioneer of Trade Cycle Analysis. *Journal of the History of Economic Thought*, 23(4), 443–466. <https://doi.org/10.1080/10427710120096956>
34. King, J. E. (1948). The Origin of the Term “Political Economy”. *The Journal of Modern History*, 20(3), 230–231. <https://doi.org/10.1086/237208>
35. Davis, J. B. (2019). Stratification Economics as an Economics of Exclusion. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3328127>

УДК 811.133.1'373.612.2: 659.131
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-27>

Олена СОБОЛЕВА,
orcid.org/0000-0002-2841-8754
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романських мов
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна) alionkasoboleva@gmail.com

ЗНАКОВО-СИМВОЛІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ

Зі швидкісним розвитком інформаційних та комунікаційних технологій реклама набуває нових різноманітних форм, знаходить нові канали розповсюдження, активно завойовуючи реальний та віртуальний простір. Цей поліфункціональний та соціокультурний феномен реагує на будь-які зміни у життєвій сфері і миттєво відображає їх у концептуальному полі повідомлень. Рекламні повідомлення не стільки покликані інформувати реципієнта, скільки сформувати яскравий образ через систему виражально-зображальних засобів мови, спонукаючи адресата до споживання.

Рекламне повідомлення є культурним текстово-графічним, семіотичним утворенням, яке відбиває та закріплює мовні та парамовні засоби передачі актуальної інформації та має сугестивно-прагматичний вплив на адресата, враховуючи його гендерну приналежність. У статті подається аналіз рекламних повідомлень або креолізованих текстів малої форми, в яких активно використовуються різноманітні вербально-візуальні, стилістичні та синтаксичні прийоми впливу на реципієнта. Авторка наводить декілька прикладів механізму функціонування візуальних метафор, метонімій та персоніфікацій у семантичному полі креолізованих текстів, що створює необхідний емоційний фон для сприйняття тексту та несе у собі високий прагматичний потенціал. Ці риторичні фігури є потужними стилістичними засобами, які легко сприймаються, не вимагаючи великих мовленнєвих зусиль з боку одержувача інформації та розраховані на довшотривалий вплив. У графічному просторі рекламного тексту поєднуються знаки різних семіотичних систем, які слугують загальною метою, а саме розкривають зміст та приваблюють увагу реципієнта. Усі візуальні елементи креолізованого тексту є значущими, крім того, функціональне навантаження несе також і кольорове наповнення, яке емоційно підсилює візуально вербальний ряд повідомлення.

Ключові слова: креолізовані тексти, іконічні знаки, візуальна метафора, візуальна метонімія, персоніфікація.

Olena SOBOLIEVA,
orcid.org/0000-0002-2841-8754
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Roman Languages
Kyiv National Taras Shevchenko University
(Kyiv, Ukraine) alionkasoboleva@gmail.com

ICONIC AND SYMBILOC POTENTIAL OF PUBLICITY TEXTS

With the rapid development of information and communication technologies, advertising acquires new and diverse forms, finds new distribution channels, actively conquering real and virtual space. This multifunctional and sociocultural phenomenon reacts to any changes in the sphere of life and instantly reflects them in the conceptual field of messages. Advertising messages are not so much intended to inform the recipient as to form a bright image through the system of expressive and figurative means of language, encouraging recipient to consume. An advertising message is a cultural text, graphic and semiotic formation that reflects and consolidates linguistic and paralinguistic means of transmitting relevant information and has a suggestive and pragmatic effect on the addressee, taking into account his gender. The article provides an analysis of advertising messages or creolized texts of small form, in which various verbal, visual, stylistic and syntactic methods of influencing the recipient are actively used. The author gives several examples of the functioning mechanism of visual metaphors, metonymies and personifications in the semantic field of creolized texts, which creates the necessary emotional background for the perception of the text and carries a high pragmatic potential. These rhetorical figures are powerful stylistic means that are easily perceived without requiring much speech effort on the part of the receiver of information and are designed to have a long-lasting impact. In the graphic space of the advertising text, signs of various semiotic systems are combined, which serve a common purpose, namely, to reveal the content and attract the attention of the recipient. All visual elements of the creolized text are significant, in addition, the functional charge is also carried by the colors, which emotionally strengthens the visual and verbal components of the message.

Key words: creolized texts, iconic signs, visual metaphor, visual meronymy, personification.

Постановка проблеми. Сучасний світ визначається активізацією досліджень у галузі візуальної семіотики внаслідок збільшення потоку креолізованих текстів та посилення їх сугестивного впливу на реципієнта. У сучасному інформаційному потоці візуальні та вербальні елементи подаються паралельно і взаємодіють синтаксично, семантично та прагматично, з чого походить полісемія повідомлення.

Аналіз досліджень. Сьогодні реклама розглядається в контексті таких наук як лінгвістика та психолінгвістика. За останні двадцять років реклама стала об'єктом вивчення багатьох зарубіжних і вітчизняних лінгвістів Д. Баранника, Р. Барта, Б. Катела, М. Бенільд, М. Гідера, І. Соколової, М. Фурдуй, К. Серажим. В працях Р. Барта, Б. Катела, М. Бенільд, М. Гідера відмічається домінуюча роль візуальних засобів у створенні новітньої комунікації.

Мета. Дослідити прагматичний потенціал та полісемічність сучасних рекламних повідомлень.

Виклад основного матеріалу. Рекламне повідомлення є специфічним текстовим утворенням з візуально та просторово виділеною тристоронньою структурою, у якій виділяються такі основні складові частини – торгова марка, назва продукту, слоган та візуальний ряд. Рекламний текст має бути коротким, влучним, зрозумілим, креативним. Зміст тексту подається не лінійно, а розподіляється між трьома лінійно зміщеними рівнями. Отже, передане повідомлення криється у взаємодоповнюваності кожної зі складових, на перетині їх змістовних областей. Не існує рекламних повідомлень без зображень, які є складовою частиною основної структури. Рекламна комунікація, по суті, є візуальною, оскільки надає значення іконічним знакам. Мовні знаки рекламного тексту знаходяться в безпосередній залежності від іконічних знаків зображення (Barthes, 1964: 40–51).

Мова реклами – це семіотичне явище, сукупність різнорідних знаків. Рекламне повідомлення не зводиться до вербалізації, воно за своєю структурою також відноситься до невербальної комунікації, відображенням якої є образ. З точки зору комунікації розрізняють репрезентативне, демонстраційне та емоційне зображення. За змістом образ може бути об'єктивним (у центрі – продукт), персоніфікованим (у центрі – персонаж) і екологічним (у центрі – пейзаж). Більшість рекламних зображень поєднує усі ці три компоненти (Serquiglini, 2000: 416). Лінгвістичні знаки накладаються на іконічні знаки, але межі між цими двома семіологічними системами дедалі більше розмиваються (Charaudeau, 1983: 176).

Сучасна реклама вирізняється використанням різноманітних риторичних прийомів вираження та переконання. Вживання тропів є найпомітнішим аспектом цієї риторики. Найпоширенішим тропом згідно досліджень є метафора (Guidère, 2000, 313). Сучасна когнітивна лінгвістика розглядає метафору більше як форму думки, а не як декоративний троп, який служить для прикрашання висловлювання. Метафора передає пізнавальну інформацію та інше розуміння зв'язків між новим і старим знанням. Тому, метафора не тільки конститує нове уявлення про предмет, але й визначає засоби і стиль мислення про цей предмет (Бронікова, 2011: 20–25). Лінгвісти відзначають прагматичний потенціал, здатність метафори формувати в адресата позитивну або негативну оцінку події, чинити прагматичний вплив на реципієнта. Також, метафора має значний комунікативний вплив, в результаті якого спрощується сприйняття навколишнього світу та взаємодія з ним (Lakoff, 1980: 242; Kövecses, 2010: 275).

У рекламі ювелірного бренду «Van Cleef & Arpels» для презентації нового кольє з квітами конюшини використані метелики червоного та ніжно-рожевого кольору, які ззовні дуже нагадують елементи кольє (Elle, 2023). У свідомості реципієнта метелики асоціюються з красою, легкістю, вишуканістю. Семантика кольору в цьому повідомленні відповідає меті емоційно та когнітивно вплинути на психіку та свідомість споживача, що є знаком його символіки.

Зв'язок між зоровими відчуттями і відчуттями парфумів широко використовується в рекламі парфумів. У рекламі продукту «Guerlain» Rosa palissandro forte (Marie-Claire, 2023) за неможливості безпосередньо передати відчуття парфумів візуально, виникла ідея зробити це через предмети навколишнього середовища, а саме через зображення троянд різних відтінків від ніжно-рожевого до темно-червоного. Вони ніби утворюють яскравий, живий килим, на якому лежить такий бажаний флакон. Тут семантика кольору також відіграє не останню роль. Червоний – провідник життєвої сили і збудження, він здатний швидко привабити увагу та зафіксувати погляд на предметі реклами. У нього є відчуття бажання. Рожевий – колір жіночності, закоханості та краси. Найчастіше його використовують коли цільовою аудиторією рекламного повідомлення виступають жінки. Отже, ця кольорова гамма передає інтенсивність і силу аромату. Таким чином, купується і споживається не стільки продукт, скільки, власне, його імідж.

Іншим поширеним тропом у рекламних повідомленнях є метонімія. Метонімія створює і візуально підсилює ідеї, опосередковано характеризує явище. Візуальна метонімія діє інакше, ніж вербальна: відсутні поняття предметів, залишається лише зв'язок між ними. Метонімія відкидає всі зовнішні ознаки, виявляючи одну, головну, важливу для даної ситуації ознаку. Тобто основна функція метонімічного вираження полягає в тому, щоб активізувати когнітивну категорію шляхом порівняння її з іншою в рамках моделі і таким чином підкреслити цю модель, до якої вона належить (Фурдуй, 2008: 10; Соколова, 1979: 63–71).

Реклама туристичної компанії «ClubMed» представлена таким чином: відпочинок на березі моря графічно передається результатом дії – засмаглим тілом дівчини в сонячних окулярах та купальному костюмі, яка лежить у шезлонгу на пляжі (Le Figaro Magazine, 2023). Тут йдеться про заміну за принципом наслідок – причина, передаючи таким чином ретроспективну спрямованість суб'єкта. Застосування метонімії в рекламних повідомленнях впливає на появу динамізму й ритму в структурі тексту, сприяє економному використанню мовних засобів, підкреслює змістову частину тексту.

Візуальною метонімією можна вважати й рекламу вина «Wolfberger». Візуальне повідомлення містить фото рук винороба, які тримають шматок землі, з якої проростають квіти. Завершує композицію бокал з білим вином, що стоїть всередині (Régal, 2023). З боку кольорової гами тут задіяні контрастні відтінки: на чорному тлі дуже яскравий букет квітів та прозорий бокал з білим вином. Ахроматичний чорний колір у рекламі є кольором вишуканості, роздумів та мудрості. Але тут він скоріше приховує у собі родючість землі та мудрість багатьох поколінь виноробів. У цій рекламі відчувається дух Франції, а саме любов французів до традицій.

Реклама часто сприймається як «система цінностей, які створюють особистість споживача» (Benilde, 2007: 160). І саме в ній «суспільство приречене знаходити свою душу, а окремі люди, спосіб життя» (Cathelat, 1987: 256). Образ довершує прийом рими, який додає повідомленню виразності та експресивності: «*Et si l'Alsace était autant dans la terre que dans le verre ?*» Рима стилістично та семантично пов'язана із загальним змістом рекламного повідомлення. Такий синтаксичний прийом як риторичне питання приваблює увагу реципієнта, викликає емоції та спонукає до роздумів та мрій.

Застосування рими є частотним у рекламних слоганах для полегшення сприйняття

вербальної частини повідомлення та легкого запам'ятовування. Наприклад, реклама 3D окулярів: «*Créées à vos mesures, fidèles à votre nature*» або реклама засобів для волосся від компанії «Phytodess»: «*Richesse de la nature et l'expertise de la coiffure*» (Biba, 2023). Зелений колір флаконів та рослин на задньому фоні асоціюється у реципієнта з натуральністю продукту. В слоганах цих рекламних повідомлень фігурує лексема «природа», яку підсилює семантика зеленого кольору.

У рекламі продукції по догляду за шкірою «Clarins», а саме сироватки для обличчя, використовується метонімічне перенесення коли іконічне повідомлення передає звуковий ряд, звук падіння бризок продукту (Cosmopolite, 2023; Madame Figaro, 2023). Цей тип метонімії «вміст замість флакону» дуже популярний. Компанія «Clarins» у своїх рекламних повідомленнях, спрямованих на збереження природного довкілля використовує прийом антонімічного протиставлення лексем: «*Pour vous, c'est une feuille, pour nous, c'est aussi un engagement pour les enfants et l'environnement*»; «*pour vous c'est un paysage, pour nous c'est aussi un laboratoire a ciel ouvert*». Антонімічні звороти виділені червоним кольором, щоб максимально акцентувати увагу реципієнта. На другому плані зображені зелені пейзажі для підтвердження натуральності продукту та дбайливого відношення до навколишнього середовища. Такого типу екологічна реклама несе в собі риси нової французької ідентичності, а саме відповідальність за майбутнє планети.

Ще одним тропом, який використовується в рекламних текстах є персоніфікація. Наприклад, компанія «Lancôme» для реклами своєї б'юти продукції використала статую Ніки Самофракійської, а саме її крило з одного боку, а з іншого модель з піднятою рукою, з якої струїться чорна тканина, як ознака іншого крила (Vanity Faire, 2023). Цю рекламу можна охарактеризувати як референцію на культурну спадщину Франції. Слоган «*Beauty is a living art*» вдало передає невербальне повідомлення. Могутня і прекрасна «оживлена» Ніка є уособленням величі бренду, ахроматичний чорний колір вбрання моделі підкреслює вишуканість та преміальність бренду. Взагалі, будь-який модний образ створюється на підставі візуальних кодів, які змінюють один одного. Мода – це інструмент процесу вибору та здобуття ідентичності за допомогою візуальних засобів.

Висновки. Отже в рекламних повідомленнях у друкованій пресі зображення формується за допомогою графічних вербальних та візуальних засобів Візуальні тропи спонукають до прикра-

шання та вдосконалення рекламних конструкцій. Візуальна метафора набагато інформативніша за звичайну фотографію. Це найкоротший шлях до істини, тому що, синтезуючи остаточні знаки за асоціаціями, вона переносить світ об'єктів у світ почуттів. Основна функція метонімічного вираження – активізація когнітивної категорії шляхом порівняння її з іншою. Символічні метонімії як

результат обробки людського досвіду є засобом розуміння релігійних і культурних концепцій і є поширеною стилістичною процедурою кодування інформації. Усі стилістичні засоби мають прагматичний акцент, тобто прагнення максимального впливу на реципієнта-споживача за допомогою ефективного використання нових неординарних форм, що диктує нам саме життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранник Д. Актуальні проблеми дослідження мови масової інформації. Львів: Мовознавство, 1983. № 6. С. 13–17.
2. Бронікова С. Метафора як сучасна технологія управлінського консалтингу. Публічне управління: теорія та практика. Харків, 2011. С. 20–25.
3. Соколова І. Мова друкованої реклами. Київ: Мовознавство №1, 1979. С. 63–71.
4. Фурдуй М. Мовні засоби вираження рекламних текстів. Стиль і текст: наук. зб. Київ: Інститут журналістики КНУ ім. Т.Шевченка, 2008. № 2. С. 109–116.
5. Barthes R. Rhétorique de l'image in Communications, N4. Paris : Seuil, 1964. P. 40–51.
6. Benilde M. On achète bien les cerveaux. La publicité et les médias. Paris : Raisons d'agir, 2007. 160 p.
7. Cathelat B. Publicité et société. Payot, 1987. 256 p.
8. B. Cerquiglini, J.-C. Corbeil, J.-M. Klíkenberg, B. Peeters Le Français dans tous ses états. Paris : Champs Flammarion, 2000. 416 p.
9. Charaudeau P. Langage et discours : Éléments de sémiolinguistique. Paris : Hachette, 1983. 176 p.
10. Guidère M. Publicité et traduction. Paris: L'Harmattan communication, 2000, 5–7, rue de l'École Polytechnique, 75005. 313 p.
11. Kövecses Z. Metaphor: a practical introduction (2nd ed.). New York: Oxford University Press. 2010. 375 p.
12. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago, London: The University of Chicago Press, 1980. 242 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРОВАНОГО МАТЕРІАЛУ

- Biba № 516, aout, 2023.
 Cosmopolite № 592, aout 2023.
 Elle № 4042, 8 juin 2023.
 Elle № 4052, 17 août 2023.
 Le Figaro Magazine № 2237, 9 septembre 2023.
 Madame Figaro № 2035, 2023.
 Marie-Claire № 852, septembre 2023.
 Régál № 115, septembre-octobre 2023.
 Vanity Faire № 115, octobre 2023.

REFERENCES

1. Barannyk D. (1983) Aktualni problemy doslidzhennia movy masovoi informatsii. [Actual problems of mass information language research] Movoznavstvo. No 6. 13–17. [in Ukrainian].
2. Bronikova S. (2011) Metafora yak suchasna tekhnolohiia upravlinskoho konsal'tynhu. Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka. [Metaphor as a modern technology of management consulting. Public administration: theory and practice]. 20–25. [in Ukrainian].
3. Sokolova I. (1979) Mova drukovanoi reklamy [The language of print advertising]. Movoznavstvo. No 1. 63–71. [in Ukrainian].
4. Furdui M. (2008) Movni zasoby uvyraznennia reklamnykh tekstiv. [Linguistic means of expression of advertising texts]. Styl i tekst: nauk. zb. Instytut zhurnalistyky KNU im. T. Shevchenka № 2. 109–116. [in Ukrainian].
5. Barthes R. (1964) Rhétorique de l'image. [Rhetoric of the image]. in Communications, N4. Seuil. 40–51. [in French].
6. Benilde M. (2006) On achète bien les cerveaux. La publicité et les médias. [Brains are buying well. Advertising and the media]. Raisons d'agir. 160. [in French].
7. Cathelat B. (1987) Publicité et société. [Advertising and society]. Payot. 256. [in French].
8. B. Cerquiglini, J.-C. Corbeil, J.-M. Klíkenberg, B. Peeters (2000). Le Français dans tous ses états. [French in all its conditions]. Champs Flammarion. 416. [in French].
9. Charaudeau P. (1983) Langage et discours: Éléments de sémiolinguistique [Langage and discours: Elements of semiolinguistics]. Hachette. 176. [in French].
10. Guidère M. (2000) Publicité et traduction. L'Harmattan communication : 5–7, rue de l'École Polytechnique, 75005. 313. [in French].
11. Kövecses Z. (2010) Metaphor: a practical introduction (2nd ed.). Oxford University Press. 375.
12. Lakoff G., Johnson M. (1980) Metaphors We Live By. The University of Chicago Press. 242.

УДК 81

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-28>

Наталя СТЕЦЕНКО,

orcid.org/0000-0001-7465-0426

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри галузевого перекладу та іноземних мов

Херсонського національного технічного університету

(Хмельницький, Україна) NataStetsenko@ukr.net

Тетяна ПОЙКАН,

orcid.org/0009-0008-8338-2820

студентка I курсу магістратури кафедри галузевого перекладу та іноземних мов

Херсонського національного технічного університету

(Херсон, Україна) poikan.tania2@gmail.com

КУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ВІДТВОРЕННЯ МІФОЛОГІЧНИХ РЕАЛІЙ РОМАНУ ДЖОНА АПДАЙКА «КЕНТАВР» В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

У статті висвітлюються культурні фактори відтворення міфологічних реалій роману «Кентавр» Джона Апдайка в українському перекладі. Дослідження взаємозв'язку мови та культури в сучасній лінгвістиці становить один із актуальних напрямків наукових розвідок. Процес глобалізації та культурного обміну створює нові виклики для перекладачів та літературознавців у відносинах між культурами. Реалії розглядаються як лексичні одиниці, властиві певному народу світу. В контексті літературного перекладу, особливо твору Джона Апдайка «Кентавр», міфологічні реалії викликають питання щодо відтворення специфічних культурних концепцій, символів та асоціацій. Аналіз важливих культурних аспектів для трансляції міфологічних елементів становить ключовий етап у вивченні взаємодії культури та мови, а також процесу літературного перекладу. Зокрема, проаналізовано зміст таких основних культурних аспектів: контекст культурної історії, вплив релігійних вірувань, традиції та символіка української культури, емоційний тон та атмосфера, лінгвістичні та літературні особливості української мови, рівень знань та освіти читача. З практичної точки зору схарактеризовано та аргументовано важливість кожного встановленого фактора, необхідного при відтворенні реалій, зокрема, міфологічних. Висвітлено і сучасний чинник, а саме глобалізація в контексті сучасного українського суспільства. Автори наголошують на тому, що аналіз відтворення міфологічних реалій у перекладі розкриває важливість цього процесу для розуміння взаємодії культурних кодів та літературно-міфологічних структур. Так ця проблема стає ключовою для визначення того, наскільки вдало перекладач спромігся передати не лише поверхневий міфологічний сюжет, але й глибину його культурологічного забарвлення. Представлене дослідження спрямоване на внесення внутрішньої перспективи у розуміння важливості культури у процесі перекладу творів, що містять міфологічні реалії. Особливо це актуально для досягнення ефективного перекладу та відтворення глибинних шарів культурних конотацій.

Ключові слова: *реалії, культурний аспект, міфологічні реалії, переклад.*

Natalia STETSENKO,*orcid.org/0000-0001-7465-0426**Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Education),**Associate Professor at the Department of Field Translation and Foreign Languages**Kherson National Technical University**(Khmelnyskyi, Ukraine) NataStetsenko@ukr.net***Tetiana POIKAN,***orcid.org/0009-0008-8338-2820**1st year student of the Master's degree at the Department of Field Translation and Foreign Languages**Kherson National Technical University**(Kherson, Ukraine) poikan.tania2@gmail.com*

THE CULTURAL ASPECT OF THE RENDERING OF THE MYTHOLOGICAL WORDS-REALIAS OF JOHN UPDIKE'S "THE CENTAUR" IN UKRAINIAN TRANSLATION

The article focuses on the cultural factors of representation of the mythological realities of John Updike's novel «The Centaur» in Ukrainian translation. The studies of the interrelation between language and culture in modern linguistics are one of the most relevant fields of research. The process of globalization and cultural communication creates new challenges for translators and literary critics in the relationship between cultures. The realities are considered as lexical units peculiar to a certain nationality. In the context of literary translation, especially of John Updike's «The Centaur», mythological realities make it difficult to reproduce specific cultural concepts, symbols, and associations. The analysis of important cultural aspects for the rendering of mythological elements is a key stage in the study of the interaction between culture and language, as well as the process of literary translation. In particular, it proposes and analyzes the content of the main cultural aspects: the context of cultural history, the influence of religious faiths, traditions and symbols of Ukrainian culture, emotional mood and atmosphere, linguistic and literary features of the Ukrainian language, and the level of knowledge and education of the recipient. The importance of each of the established factors that are necessary for distinguishing realities, including mythological ones, is characterized and argued from a practical point of view. The authors highlight a contemporary factor, such as globalization in the context of modern Ukrainian society. The authors emphasize that the analysis of the translation of mythological realities reveals the importance of this process for understanding the interaction of cultural codes and literary and mythological structures. Thus, this problem becomes the key to determining how well a translator has managed to convey as well the superficial mythological plot as the depth of its cultural coloring. The present research is focused on providing an internal perspective on the importance of culture in the process of translating works containing mythological realities. It's especially important for achieving effective translation and reproduction of profound layers of cultural connotations.

Key words: *realities, cultural aspect, mythological realities, translation.*

Постановка проблеми. Розвиток глобального культурного простору та активізація процесів культурного обміну створюють унікальний інтеркультурний контекст для аналізу взаємодії міфологічних кодів та національно-культурних особливостей у перекладі. Літературна творчість, пронизана міфологією, формує унікальну культурну спадщину, віддзеркалюючи суспільство. Такі твори є не лише свідками, але й активними агентами культурної трансформації, допомагають передати унікальний дух та ідентичність через час і простір.

Сучасна літературознавча дискусія в Україні активно вивчає аспекти трансформації та адаптації світової літератури в українському контексті. Особливий інтерес для нас являє твір Джона Апдайка «Кентавр». У контексті перекладу роману українською мовою постає

питання, яким чином культурний аспект взаємодії міфологічних елементів та українського культурного середовища впливає на реценцію та сприйняття твору. Однак проблема відтворення культурного аспекту та міфологічних реалій залишається недостатньо вивченою. Це і зумовило **актуальність** дослідження проблеми розуміння впливу культурного аспекту на переклад міфологічних реалій у художній літературі, зокрема, роману Джона Апдайка «Кентавр».

Аналіз досліджень. Сучасні науковці активно вивчають механізми адаптації культурних кодів у перекладацькому процесі та їх вплив на сприйняття і реценцію творів у різних культурних середовищах. Значущий внесок у дослідження взаємодії культури та перекладу здійснили такі вчені як А. Швейцер, Л. Венуті, О. Каде, А. Лефевр, Ю. Найда, Г. Турі.

У сфері сучасної вітчизняної та зарубіжної перекладознавчої науки активно проводилося вивчення перекладу реалій з використанням науково-логічного підходу та унікальних методологій. Питання визначення, класифікації та методів відтворення реалій представлені у роботах А. Федорова, Р. Зорівчак, С. Влахова та С. Флорина, Ю. Ковалєвого, О. Шум, О. Ахманової, О. Кундзіча та В. Розенцвейга, Н. Фененко, З. Прошина, Клауді Кінга, Пітера Ньюмарка. У своїх роботах учені аналізують концептуальні підходи до визначення та категоризації реалій, розглядають теоретичні та практичні методи й способи інтерпретації як важливої складової культурного впливу. Серед зарубіжних науковців цю проблему вивчали Gert Jäger, Otto Kade, Albrecht Neubert, Mosisili Sebotsa. Вони підкреслюють, що для точного відтворення «реалій» перекладачеві слід використовувати різноманітні засоби для подолання розриву між культурами, але за умов, що він сам усвідомлює ці культурні відмінності.

Проте, у сучасних лінгво-дидактичних дослідженнях, як на теоретичному, так і на практичному рівні, вирішення питання культурного впливу реалій ще не отримало достатнього висвітлення.

Мета статті полягає у аналітичному огляді впливу культурних факторів на відтворення міфологічних реалій роману «Кентавр» українським перекладачем.

Виклад основного матеріалу. Лексичні одиниці, що зазвичай позначаються терміном «*realia*», вперше введено у сферу перекладознавства в 1960-х роках болгарськими вченими С. Влаховим і С. Флоріном (Kotsiuk, A. Pelypenko, O. Pelypenko, 2022: 69). На наш погляд, саме вони надали найточніше визначення цього поняття. Вони вважають, що реалії представляють собою сукупність слів і виразів у народній мові, що відображають назви предметів, понять, явищ географічного характеру або історичний колорит народу, нації, країни, племені, регіону. Ці лексеми не мають точних еквівалентів в інших мовах світу і не можуть бути перекладені загальним способом через свою унікальність (Ель Тахраві, Манакін, 2020: 233). В українське перекладознавство поняття «реалія» увів письменник та перекладач О. Кундзіч. (Абабілова, Усаченко, 2017: 6). Він також відзначав неперекладність реалій.

Культурологічний підхід до літературного перекладу вперше визначений Тео Германсом (Hermans, 1985). Він акцентував увагу на розгляд перекладу як культурно-міжособистісного комунікативного явища. Основна ідея полягає у тому, що культурні аспекти важливі не лише для розу-

міння мовної ідентичності, але і для адекватного відтворення контексту та концепцій, що несе оригінал.

Літературний переклад визначається не лише точністю передачі слів та фраз, але і здатністю переносити та репрезентувати культурні аспекти оригіналу. Аналіз міфологічного коду у літературі визначається як спроба виявити та розкрити особливості використання міфів та міфологічних образів у літературних творах. Міфи виступають як універсальні символи, що переносять певні цінності та концепції. При їх перекладі, особливо в інший культурний контекст, виникає потреба у точному відтворенні та адаптації, щоб зберегти первісне значення. Розглядаючи культурний аспект у відтворенні міфологічних реалій роману Апдайка, важливим стає аналіз того, як український перекладач сприймає та втілює міфологічні елементи в контексті власної культури.

Роман Джона Апдайка «Кентавр» створює світ, насичений міфологічними образами, які відіграють ключову роль у розкритті теми внутрішнього конфлікту головного героя. Міфологічні реалії, мають багатшаровий семантичний зміст, що вимагає від перекладача глибокого розуміння міфологічної спадщини та її віддзеркалення у власній культурі. Тобто переклад таких елементів вимагає не лише знання лексичного значення слова, а й розуміння міфологічних особливостей, що є важливим для вірної інтерпретації авторського задуму.

Використання міфологічних елементів у творі Дж. Апдайка дозволяє розширити хронологічний обсяг та метафоричну глибину подій, надаючи твору нові шари семантики. Вже у першому епізоді спостерігається взаємодія міфологічного нарративу з реальністю американського суспільства 1950х років, що виникає за рахунок особливостей композиції твору. Ця структурна взаємодія створює контрастне протиставлення між світлом легенд та темрявою повсякденності, а також між самопожертвою Хірона та безпомічністю Колдуелла. Така динаміка слугує не лише для підкреслення вічних морально-етичних ділем, притаманних роману, але й для вираження стійкості та необхідної боротьби між добром і злом. Оскільки автор акцентує увагу на грецькій міфології як ключовому компоненті, його аналіз спрямований не лише на сучасність, але й на просвітлення через призму міфу (Кусяк, Гаврилук, 2004: 381). Доктор філологічних наук О. Кравець відзначає, що у романі «Кентавр» Джона Апдайка використовується пряма, експліцитна та одновекторна форма міфологізації. Так античний міф – окре-

мий паралельний сюжет, який підпорядковується розвитку основного та визначається історичними подіями (Кравець, 2010).

Враховуючи зазначену вище інформацію, докладно визначимо культурні фактори відтворення міфологічних реалій. Одним із ключових моментів є **культурний контекст грецької міфології**. Оскільки грецька міфологія є ключовим елементом роману, то перекладач повинен враховувати, наскільки українська аудиторія знайома з грецькими міфами. Адже відомості про героїв та богів грецької античності становлять основу розуміння та оцінки сюжету. Вважаємо, що у процесі перекладу також важливо враховувати семантику та коннотації міфологічних термінів, оскільки вони несуть не лише лексичний, а й емоційно-значущий аспект міфології, що глибоко вплетений у культурне надбання західного світу. Дотримання автентичності та атмосфери оригіналу є ключовим завданням перекладача, який повинен обирати відповідники українською мовою з урахуванням культурних відмінностей.

Важливим фактором відтворення слів-реалій даного роману є **контекст культурної історії**. Адже Україна має свою власну культурну історію, що відрізняється від тогочасної Америки. Великою перешкодою може стати використання термінів або концепцій, що не мають прямого еквіваленту в українській культурній та історичній спадщині. Перекладачеві слід уникати дослівних перекладів, що можуть викликати непорозуміння або втрату значення. Натомість варто знаходити адекватні відповідники або використовувати пояснювальні конструкції для збереження сенсу і хронології оригіналу. Врахування культурної історії також передбачає врахування змін американського та українського суспільств. Варто зауважити, що застосування сучасних термінів та виразів, що відповідають контексту, може поліпшити сприйняття та відтворення роману для читачів українською мовою. Головне не порушувати хронологію роману та часовий проміжок подій, що розгортаються у творі.

Вплив релігійних вірувань є невід'ємною складовою для відтворення міфологічних реалій роману. Релігійний контекст може вплинути на сприйняття та тлумачення міфологічних образів, оскільки багато з них мають свої корені в античних віруваннях та міфах. У сюжеті роману в міфологічний контекст вплетено біблійні образи (Біблію та Страшний суд) (Нев'ярович, 2003). Враховуючи багатопланову структуру твору та його глибокий психофілософський зміст, можна виділити різні аспекти взаємодії

релігійних мотивів, традицій та символіки. У контексті української культури, що має в основі християнське вірування (православ'я та багатий фольклор), образ Кентавра стає алегорією боротьби між добром і злом, а також віддзеркаленням внутрішніх конфліктів. Використання обрядів, приказок та міфів додає тексту глибини та національної ідентичності. Через інтертекстуальний діалог з українською культурою, роман стає місцем взаємодії міфологічних світів та цінностей.

Суттєву роль при пререкладі відіграють **традиції та символіка української культури**. Оскільки українська культура насичена традиціями та символікою, перекладач повинен бути чутливим до цих аспектів, враховуючи, як українські читачі будуть сприймати й тлумачити міфологічні елементи. Українська культура, насичена традиціями, ритуалами та символікою, створює своєрідний фон для сприйняття літературних творів. У романі «Кентавр» можна виявити архетипічні образи, які, взаємодіючи з українським культурним контекстом, набувають нових значень та відтінків. Наприклад, образ Кентавра може бути інтерпретований як синтез різних аспектів української культури, відображаючи її різноманітність та внутрішнє розмаїття. Враховуючи це, необхідно досконало знати культурні нюанси та традиції українського суспільства, а також ретельно аналізувати контекст, у якому розгортаються події роману.

Інший значущий аспект культурного перекладу полягає у точному **відтворенні емоційного тону та атмосфери**, що присутні у міфологічних реаліях та фантастичних планах роману. Здатність передати не лише лексичний аспект, а й емоційний заряд та настрій оригіналу стає важливою вимогою для збереження автентичності та повноти перекладу. Оскільки американський роман має свої унікальні особливості у вираженні емоцій та ставлення до подій, перекладач повинен точно враховувати ці аспекти для відтворення оригінального настрою в українському перекладі. Це охоплює відтворення тону розмови, використання емоційно забарвлених висловів, а також відображення культурних особливостей у мовленні персонажів.

Не менш важливий аспект становлять лінгвістичні та літературні особливості української мови. Українська мова має свої унікальні лінгвістичні норми, що варто враховувати при перекладі. Вибір слів, стилістичні рішення та структура речення повинні адаптуватися до літературних традицій української мови, забезпечувати максимальну виразність та адекватність. Перекладач

має уважно обирати терміни та вирази, щоб вони відображали не лише лексичний, а й стилістичний вимір оригіналу. Урахування особливостей української мови сприяє збереженню художнього стилю та мовної виразності твору, що є важливим для вірного відтворення майстерності Джона Апдайка. Зокрема, українська мова має багатий арсенал образності та метафор, що може допомогти передати та поглибити міфологічні аспекти роману. Також, важливо враховувати традиції української літературної мови, щоб забезпечити відповідність структури та стилю українському літературному контексту.

Велике значення має і **контекст сучасного українського суспільства**. Зважаючи на глобалізацію та зміни у сучасній культурі, перекладач повинен визначити, які аспекти грецької міфології можуть бути актуальні та зрозумілі для сучасного українського читача. На нашу думку, одним із ключових аспектів є адаптація грецьких термінів та імен до української фонетичної та морфологічної системи. Варто врахувати особливості української мови для кращого сприйняття та використання новостворених термінів у тексті, не втрачаючи при цьому їх семантичного навантаження. Крім того, перекладач повинен вивчити контекст сучасного українського суспільства, звертаючи увагу на зміни у менталітеті, особливості культурних уподобань та тематичні перспективи, що є актуальними для читача. Під час адаптації реалій слід не тільки передавати зміст, але і вплітати грецьку міфологію у тканину сучасної української культури. Цей процес вимагає не лише лінгвістичної експертизи, але й глибокого розуміння та емпатії з аудиторією, щоб переконатися, що міфологічні елементи не тільки зберігають свою цінність, а й стають доступними та цікавими для сучасного читача.

Підтримуючи думку Г. Чумак, зазначимо, що міфологічні концепції у цьому романі є асимільованими компонентами грецької міфології, адаптовані до фонетико-транскрипційного стандарту англійської мови. У вигляді метаструктури твору міфологічні елементи вступають у взаємодію з американською контекстуалізацією, взаємодіючи та доповнюючи один одного. Такі специфічні реалії, що втілюють античних героїв та богів, легко піддаються перекладу завдяки їх включенню в універсальний словник усіх культур світу (Чумак, 2012).

Науковець Галина Чумак у своїй роботі, аналізуючи міфічні образи та способи їх відтворення, визначила Марію Габлевич вправною перекладачкою, оскільки її тлумачення та відтворення тексту

є точними та адекватними. Навіть при складному сюжеті та витканій метаструктурі тексту перекладачці вдалося передати не лише образи персонажів, але й зберегти оригінальну концепцію автора і соціокультурний контекст, втілені у реаліях твору. Уникнувши втрат у семантичних та емоційних аспектах, Габлевич вдало відтворила українською мовою усю глибину та витонченість художньої мови письменника (Чумак, 2012).

Невідомою залишається лише експлікація та розкриття особливостей художньої манери Джона Апдайка в контексті перекладу. Тому розуміння та оцінка цих особливостей стає можливим лише при співвіднесенні фактичного тексту із конкретною екстралінгвістичною ситуацією. Тобто урахуванням усіх культурних аспектів Марією Габлевич у перекладі вимагає від читача глибокого розуміння контексту та уважного аналізу, що дозволяє досягнути тонкощі та витонченість мовної експресії у творі. У зв'язку з цим вирішальним елементом є **рівень знань та освіти читача**. Високий рівень освіти може дозволити читачеві краще розуміти та аналізувати різні аспекти трансляції, такі як точність передачі інформації, відтворення стилістичних особливостей оригіналу та адекватність виразу. Знання читача про культурні та історичні контексти, що вбудовані у текст оригіналу, можуть визначати його здатність вірно розшифровувати приховані смисли та відтінки мовлення. Сучасний переклад, щоб бути ефективним, повинен враховувати не лише поверхневий зміст тексту, а й глибинні контексти, що можуть впливати з освітнього фону рецепієнтів. Варто також відзначити, що різні категорії читачів можуть мати відмінні вимоги до перекладу. Наприклад, високоосвічена аудиторія може бути більш вимогливою до точності та стилістичної вірності, тоді як менш освічені читачі можуть бути більш зацікавлені у легкому сприйнятті тексту та зрозумілості передачі основної ідеї (Svider, 2021: 41-42).

Отже, сприйняття міфологічних елементів у романі визначається не лише лінгвістичним перекладом слів, але й передачею глибини та смислового контексту. Перекладач повинен враховувати соціально-культурні конотації, щоб перенести не лише образи, але і відчуття, що вони несуть у собі в контексті американської та української культур. Відомості про традиції, символіку, релігію, ритуали та цінності кожної з цих культур та визначення рівня освіти рецепієнтів стають ключовими у виборі відповідних еквівалентів для міфологічних реалій.

Висновки. Здійснений нами аналіз дає змогу дійти висновку щодо важливості культурних факторів при відтворенні міфологічних реалій україн-

ською мовою. Дослідження вказує, що успішний переклад вимагає не лише лінгвістичної точності, а й урахування історичних, релігійних, традиційних та сучасних контекстів, забезпечуючи глибоке сприйняття читачем міфологічної спадщини в українському літературному просторі.

Подальші дослідження у **перспективі** передбачають практичний огляд взаємодії міфологіч-

них архетипів із сучасною українською культурою, удосконалення вибору лексичних одиниць у перекладі, аналізу впливу перекладу на читацький досвід та можливостей використання перекладу у викладанні літератури. Такий напрям досліджень дозволить глибше розкрити культурну проблематику перекладу міфологічних творів та врахувати сучасні виклики у цій галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абабілова Н., Усаченко І. Реалія як об'єкт досліджень вітчизняних та зарубіжних перекладознавців. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Мовознавство*. 2017. Вип. 2 (28). С. 4–9.
2. Ель Тахраві Б. Б., Манакін В. М. Особливості перекладу реалій. *Вісник студентського наукового товариства*. 2020. № 12. С. 232–236.
3. Кравець О. М. Неоміфологічні тенденції в романній творчості Джона Апдайка: автореф. дис. ... канд. філолог. Наук: 10.01.04. Сімферополь, 2010. 20 с.
4. Кусяк А., Гаврилюк Р. Специфіка трансформації образу Кентавра в однойменному романі Джона Апдайка. *Наукові записки. Серія: Літературознавство*. Тернопіль: ТНПУ, 2004. Вип. 2 (15). С. 375–387.
5. Нев'ярович Н. Ю. Зарубіжна література та культура ХХ століття (Методологія. Критика. Методика): Монографія. Херсон: Видавництво ХДУ, 2003. С. 179–181.
6. Чумак Г. Функції та способи передачі міфологічних реалій в українському перекладі роману Дж. Апдайка «Кентавр». *Наукові записки ТНПУ. Серія «Літературознавство»*. 2012. Вип. 34. С. 337–343.
7. Hermans T. *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*. T. Hermans (ed.). *London and Sydney : CroomHelm*. 1985. 249 p.
8. Lesia M. Kotsiuk, Oleksii A. Pelypenko, Olha O. Pelypenko *Realia in the Beehive by Camilo Jose Cela and its translations*. *Studia Linguistica*. 2022. Vol. 20. С. 57–70.
9. Svider I. A. *Lexical aspects of translation*. Textbook. *Ruta Press Compani LTD*. Kamianets-Podilskyi. 2021. 192 с.

REFERENCES

1. Ababilova N., Usachenko I. (2017). *Realia as an object of research by national and foreign translationalists*. [The Reality as an Object of Research by National and Foreign Translationalists]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. Volodymyra Hnatiuka. Ser. Movoznavstvo. – Scientific Notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk. Ser. of Linguistics*, 2(28). 4–9 [in Ukrainian].
2. El Takhravi B. B., Manakin V. M. (2020). *Osoblyvosti perekladu realii*. [Features of translation of realities]. *Visnyk studentskoho naukovooho tovarystva – Bulletin of the Student Scientific Society*, 12. 232–236 [in Ukrainian].
3. Kravets O. M. (2010). *Neomifolohichni tendentsii v romanii tvorchosti Dzhona Apdaika* [Neomythological tendencies in the novelistic work of John Updike]: dys. ... kand. filoloh. Nauk: 10.01.04. Simferopol, 20 s. [in Ukrainian].
4. Kusiak A., Havryliuk R. (2004). *Spetsyfika transformatsii obrazu Kentavra v odnoimennomu romani Dzhona Apdaika* [Specifics of the transformation of the Centaur figure in John Updike's novel of the identical title]. *Naukovi zapysky. Serii: Literaturoznavstvo – Scientific notes. Series: Literary studies*. Ternopil: TNPU, 2(15). 375–387 [in Ukrainian].
5. Neviarovich N. Yu. (2003). *Zarubizhna literatura ta kultura KhKh stolittia (Metodolohiia. Krytyka. Metodyka): Monohrafiia*. [Foreign Literature and Culture of the Twentieth Century (Methodology. Criticism. Methods): Monograph]. Kherson: KhSU Publishing House, 179–181 [in Ukrainian].
6. Chumak H. (2012). *Funktсии ta sposoby peredachi mifolohichnykh realii v ukrainskomu perekladі romanu Dzh. Apdaika «Kentavr»*. [Functions and ways of conveying mythological realities in the Ukrainian translation of J. Updike's novel «The Centaur»]. *Naukovi zapysky TNPU. Serii «Literaturoznavstvo» – Scientific Notes of TNPU. Series «Literary Studies»*, 34. 337–343 [in Ukrainian].
7. Hermans T. (1985). *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*. T. Hermans (ed.). *London and Sydney : CroomHelm*. 249 p.
8. Lesia M. Kotsiuk, Oleksii A. Pelypenko, Olha O. Pelypenko (2022). *Realia in the Beehive by Camilo Jose Cela and its translations*. *Studia Linguistica*. Vol. 20. 57–70.
9. Svider I. A. (2021). *Lexical aspects of translation*. Textbook. *Ruta Press Compani LTD*. Kamianets-Podilskyi. 192 p.

UDC 81'255.4=111=161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-29>

Anna TARASIUK,

orcid.org/0000-0003-0084-0248

Senior Lecturer at the Department of Romano-Germanic Philology and Translation

Bila Tserkva National Agrarian University

(Bila Tserkva, Kyiv region, Ukraine) tarasiuk2312ann@gmail.com

Inna PYLYPENKO,

orcid.org/0000-0001-9075-8859

Senior Lecturer at the Department of Romano-Germanic Philology and Translation

Bila Tserkva National Agrarian University

(Bila Tserkva, Kyiv region, Ukraine) Inna.pylypenko@ukr.net

Nataliia BEREHOVENKO,

orcid.org/0000-0003-3825-0390

Lecturer at the Department of Romano-Germanic Philology and Translation

Bila Tserkva National Agrarian University

(Bila Tserkva, Kyiv region, Ukraine) nataliia.berehovenko@btsau.edu.ua

GENERATIVE APPROACH OF SENTENCE STRUCTURE ANALYSIS

This article is devoted to genitive approach of sentence structure analysis. When describing the syntax of a sentence systematically, the starting point is the concept of a sentence model. It is the sentence model that allows you to inventory the multifacetedness of specific sentences of the language in the form of a list of syntactic structures, which is one of the most important tasks of syntax. This work is performed on the methodological basis of generative grammar with the involvement of tools developed within this paradigm. Generative linguistics increased the requirements for the explicitness of linguistic description, paid attention to objects of syntax inaccessible to observation, the existence of which is determined indirectly, contributed to the development of a detailed descriptive apparatus in syntax. The popularity of this paradigm testifies to the wide possibilities of applying its provisions in syntactic searches, in the studios of many scientists. Increasing interest in the theory of syntactic changes, their separation from grammatical changes, is not least caused by the achievements of generative grammar, which made it possible to look at familiar things from a new point of view and obtain interesting results, taking into account the achievements of the Chomskian revolution. According to the generative approach, syntax contains basic and transformational subcomponents. The base is a system of elementary rules, presumably similar for different languages, from which a limited number of deep structures – sentence prototypes – are derived. The paper adopts a working definition of the surface structure of a sentence as a level of syntactic representation, which explains the surface arrangement of sentence constituents. The depth structure of the sentence is the level of syntactic representation of the sentence, which encodes predicate-argument relations, as well as the role characteristics of the arguments of the verb. Our study will primarily take into account the surface structure of the sentence, since we are primarily interested in the structural organization of the sentence as manifested at the observable level of SS.

Key words: *generative grammar, generative linguistics, generativism, grammatical structures.*

Анна ТАРАСЮК,

orcid.org/0000-0003-0084-0248

старший викладач кафедри романо-германської філології та перекладу
 Білоцерківського національного аграрного університету
 (Біла Церква, Київська область, Україна) tarasiuk2312ann@gmail.com

Інна ПИЛИПЕНКО,

orcid.org/0000-0001-9075-8859

старший викладач кафедри романо-германської філології та перекладу
 Білоцерківського національного аграрного університету
 (Біла Церква, Київська область, Україна) Inna.pylypenko@ukr.net

Наталія БЕРЕГОВЕНКО,

orcid.org/0000-0003-3825-0390

асистент кафедри романо-германської філології та перекладу
 Білоцерківського національного аграрного університету
 (Біла Церква, Київська область, Україна) nataliia.berehovenko@btsau.edu.ua

ГЕНЕРАТИВНИЙ ПІДХІД АНАЛІЗУ СТРУКТУРИ РЕЧЕННЯ

Стаття присвячена генеративному аналізу структури речення. При системному описі синтаксису речення відповідає поняття моделі речення. Саме модель речення дозволяє інвентаризувати багатоманітність конкретних речень мови у вигляді списку синтаксичних структур, що становить одне з найважливіших завдань синтаксису. Ця праця виконується на методологічній основі генеративної граматики із залученням розробленого в межах цієї парадигми інструментарію. Генеративна лінгвістика підвищила вимоги до експліцитності лінгвістичного опису, звернула увагу на об'єкти синтаксису неприступні до спостереження, існування яких визначається опосередковано, сприяла розробці детального описового апарату в синтаксисі. Популярність цієї парадигми свідчить на користь широких можливостей застосування її положень у синтаксичних пошуках, у студіях багатьох учених. Посилення інтересу до теорії власне синтаксичних змін, їх виокремлення із граматичних не в останню чергу спричинені досягненнями генеративної граматики, що дозволило подивитися на знайомі речі під новим кутом зору й отримати цікаві результати з урахуванням надбань 'хомськ'янської революції'. Згідно з генеративним підходом, синтаксис містить базовий і трансформаційний субкомпоненти. База – система елементарних правил, імовірно близьких для різних мов, з яких виводиться обмежена кількість глибинних структур – прототипів речень. У роботі приймається робоче визначення поверхневої структури речення як рівня синтаксичної репрезентації, який експлікує поверхневе розташування конститuentів речення. Глибина структура речення – рівень синтаксичної репрезентації речення, який кодує предикатно-аргументні відношення, а також рольові характеристики аргументів дієслова. Наше дослідження першочергово братиме до уваги поверхневу структуру речення, оскільки нас цікавить насамперед структурна організація речення, маніфестованого на рівні SS, приступному для спостереження.

Ключові слова: генеративна граMATика, генеративна лінгвістика, генеративізм, граматичні структури.

Formulation of the problem. Chomsky's work *Syntactic Structures* (1957) is considered one of the most significant contributions to theoretical linguistics in the second half of the 20th century: the work had a huge impact on the development of language science around the world. The perception of certain ideas of the generative grammar (generativism) theory created by Chomsky is felt even in areas of linguistics that do not accept its main provisions and come out with sharp criticism of this theory.

For many decades, linguistics studied the lexical, morphological and syntactic structure of the language and described its basic units. In classical linguistics, this work was usually carried out through a comparative-historical analysis of written languages, due to which linguistics for a long time remained a discipline far from the study of real processes of trans-

formation of thought into language, and vice versa (Chomsky N., 1978).

Only in the first quarter of the 20th century a number of researchers for the first time clearly expressed the opinion that linguistics should stop being limited to the comparative-historical study of written languages and turn to the functional analysis of living language that is used to generalize and convey messages, and that in one form or another it should approach the study of what exactly how the speaker's thought is transformed into an utterance, and how the utterance perceived by the listener is transformed into an opinion.

N. Chomsky made a significant contribution to the teaching of grammatical structures and was one of the founders of modern transformational linguistics. The starting point for his works was the idea

of independent laws of syntactic structures. The phrase proposed by N. Chomsky, which confirmed the exceptional importance of syntactic structures for the functioning of language, consisted of a number of completely meaningful words: “colorless green ideas are fast asleep”. Despite the fact that each of these words contradicted the others in terms of meaning, the general formal correctness of the whole construction remained unquestionable. The technique used by N. Chomsky is one of the methods of formal analysis of the grammatical structure of phrases, regardless of their meaning. He showed that with the help of such a technique it is possible to single out the syntactic structures that make up the basic scheme of phrases.

In constructions, N. Chomsky singled out the subject group (NR), the predicate group (VP) and subordinate structures that are part of them. He labeled these regular grammatical structures as “surface syntactic structures of the language”, noting that these “surface syntactic structures” are specific for each language.

Generative grammar is one of the main directions of modern linguistics. It originated in the USA in the 1950s. and still has great authority, is actively developing not only in North America, but also in many European countries, in South Korea, Japan, and India. This trend got its name “Chomskian linguistics” or “Chomskianism” after N. Chomsky, with whom not only the birth of generative grammar, but also its development over the last few decades is inextricably linked (Chomsky N., 1978, Tarasiuk A., 2020:27-28).

By generative grammar, Chomsky simply understands a system of rules that explicitly and in a certain way assigns structural descriptions to sentences. It is obvious that every speaker has mastered generative grammar, which reflects his knowledge of his language. This does not mean that he is aware of the rules of grammar, or that he is capable of realizing them, or that his judgments about the intuitive knowledge of the language are correct. Any interesting generative grammar will deal, for the most part, with thought processes largely outside actual or even potential awareness; moreover, it is quite obvious that the speaker’s thoughts and judgments about his behavior and his competence may be wrong. So, generative grammar tries to determine exactly what a speaker really knows, not what he can say about his knowledge. Similarly, the theory of visual perception tries to explain how exactly a person really sees and what mechanisms determine this phenomenon, rather than statements about what and how he sees, although these statements can be useful and, in fact, irrefutable evidence for such a theory.

The discussion that began after the appearance of the main works of N. Chomsky showed how urgent the search for deeper syntactic and semantic structures is, and that the transition from thought to extended speech is more difficult than it was imagined by psychologists and linguists who approached this problem at the beginning century. The research program formulated by Chomsky, which aims to explain a person’s ability to master a language, had the following observations as a starting point:

1. There can be an infinite number of grammatically correct sentences in any natural language. Therefore, mastering a language cannot be reduced to simply memorizing all the correct sentences of that language (just as the grammar of a language cannot be a description of all fixed sentences of that language).

2. The child quickly learns the grammar of his native language, that is, he becomes able to distinguish a grammatically correct sentence of this language from an incorrect one.

These two observations contradict each other. N. Chomsky tried to explain this contradiction. A child who has mastered the grammar of his native language (in most cases, this process is completed before the age of five) correctly determines which sentences are grammatically correct, despite the fact that he has not heard most of them before. Even with great experience in language communication, many sentences that a child has ever heard in the language of adults are finite, in contrast to the grammatically correct sentences of this language. It is also impossible to assume that all the sentences, the incorrectness of which is recorded by the child, were previously spoken by him or other children in his presence and corrected by adults. The number of incorrect sentences that can be made from the words of any language is also, apparently, infinite, while the incorrect sentences, once corrected by adults in the child’s language, form a finite, closed infinity (Chomsky N., 1978, Tarasiuk A., 2020:27-28).

Chomsky believes that the speed with which children learn to speak cannot be explained on the basis of a “learning theory” that explains the acquisition of cognitive structures through experience, but assumes the existence of an innate predisposition of the intellect, an innate universal grammar that provides patterns of rules that the child recognizes in language samples provided by the environment. Critics point out that Chomsky ignores the reality and importance of imitation in the child’s learning process.

Recent versions of N. Chomsky’s theory (such as the “Minimalist Program”) contain claims about universal grammar. According to his belief, the grammatical principles underlying languages are

innate and immutable, and the differences between the world's languages can be explained in terms of parametric settings of the brain, which can be compared to switches. Based on this point of view, a child only needs to learn lexical units (that is, words) and morphemes in order to learn a language, as well as determine the necessary parameter values, which is done on the basis of several key examples.

This approach, according to Chomsky, explains the surprising speed with which children learn languages, the similar stages of language learning by a child regardless of the specific language, and the types of characteristic errors that children who acquire their mother tongue make, while others seem logical errors do not occur. According to Chomsky, the non-occurrence or occurrence of such errors indicates the method used: general (innate) or dependent on a specific language.

From the second half of the 50s of the XX century most linguistic theories were developed as theories of syntax. What is the concept of "syntax" in modern linguistics can be said in the words of J. Lyons. The syntax of the language, according to the scientist, is a certain number of rules that unite and explain the distribution of word forms in sentences. This characteristic assumes that each word form belongs to one or more classes of forms. Form classes should not be confused with parts of speech (noun, verb, adjective, etc.), because parts of speech are token classes (eg: "boy", "run") and not word form classes (eg: "boy, boys", "runs, run").

Generative grammar goes far beyond traditional grammar, which does not provide itself with exact and complete rules, but only illustrates the regularities of sentence structure with the help of examples and counterexamples without precisely defining the limits within which these rules are valid. There are many types of generative grammars, but two of them dominate today: 1) a grammar that distinguishes deep and surface structures; 2) grammar that doesn't (Chomsky N., 1978, Tarasiuk A., 2020:27-28, Ptashnichenko A., 2014:147-153).

The deep structure is the source, the one that determines the semantic content of the sentence. Surface structure is the physical form of actual statements in the form of audio language, written texts, etc.

It is believed that the deep structure in formal terms is common to all languages, although it may be implemented differently in different languages. The transformational rules that transform deep structures into surface structures are also different in different languages. Among the transformational rules there are those that make it possible to form questions, orders, etc.

According to Chomsky, grammatical theory, if it seeks to be adequate to real experience, should explain not only the facts of language, but also the linguistic intuition of the speaker. In this regard, the new linguistic theory is both a description and an explanation of language competence, that is, the type of grammatical knowledge inherent in a particular person. But in this case, a departure beyond the boundaries of linguistics into the sphere of philosophy and psychology is clearly outlined. Chomsky himself does not deny this.

N. Chomsky's concept is essentially psychological. He connects the problems of language with the problems of human knowledge and at the same time believes that through the study of language one can get to know human nature more deeply. In this connection, he mentions the position of R. Descartes about the innateness of thinking structures, including language competence. Innate structures are concepts that are not acquired through experience, learning, but are born together with a person and exist in each individual in potency. they can also be understood as an innate ability to acquire language. The scientist notes that the innateness of language structures is evidenced by the fact that mastery of a language does not depend primarily on a person's mental abilities.

Chomsky believed that the study of language opens a perspective for the study of human mental processes, therefore it should occupy a central place in general psychology. As we can see, N. Chomsky proposed many original and bold ideas that found both sincere supporters and fierce opponents. His teachings received such a resonance that scientific circles began to talk about a "Chomskian revolution" in linguistics. After the publication of N. Chomsky's works, linguistics changed. It again became anthropocentric, its connection with psychology strengthened. Language began to be studied from the point of view of the speaker, not the listener, as it was before (the analytical approach to language was replaced by a synthetic one: from meaning to text) (Chomsky N., 1978).

Generative linguistics did not solve all the problems of linguistics. Moreover, it revealed many weaknesses: a prioriness in the selection of initial syntactic units, underestimation of the role of pragmatic factors, low ability to describe languages with different structures, etc. However, many provisions of the concept of generativism were used by the most modern linguistic paradigm – cognitive linguistics. The influence of generative linguistics on the creation of the "meaning – text" model of the Russian linguist I. O. Melchuk is also noticeable. The terminological apparatus of generative linguistics

entered the scientific circulation of modern linguistics (surface structure, deep structure, transformation, language competence, generative grammar, etc.).

In the second half of the 1960s, transformational and generative grammar emerged, and descriptivism gave way to generativism.

Generativism or generative linguistics, is a direction in linguistics that is characterized by the declaration of the priority of the deductive approach to the study of language over the inductive one, the interpretation of language as a phenomenon of the human psyche, and the development of formal models of the processes of generation language constructions.

Analysis of recent research and publications.

The founder of generativism is the American linguist (born in Ukraine) Noam Chomsky (born in 1928). He was a student of Z. Harris and began his scientific activity as a descriptivist. Z. Harris himself felt the limitations of the method of distribution and analysis by immediate components, therefore, together with Chomsky, he began to develop the method of transformational analysis. In the key of transformational grammar, N. Chomsky wrote his first book, *Syntax Structures* (1957). The author in many ways went beyond the limits of descriptivism, presenting ideas that became the basis of a new linguistic paradigm. Scientists believe that the birth of generativism is precisely the year 1957 – the year of publication of *Syntactic Structures*. What was new in this book was the researcher’s appeal to syntax (descriptivists did not study syntax), the desire to create a general theory of language, taking into account the intuition of the native speaker in research. Chomsky saw the task of linguistics in modeling the speaker’s activity.

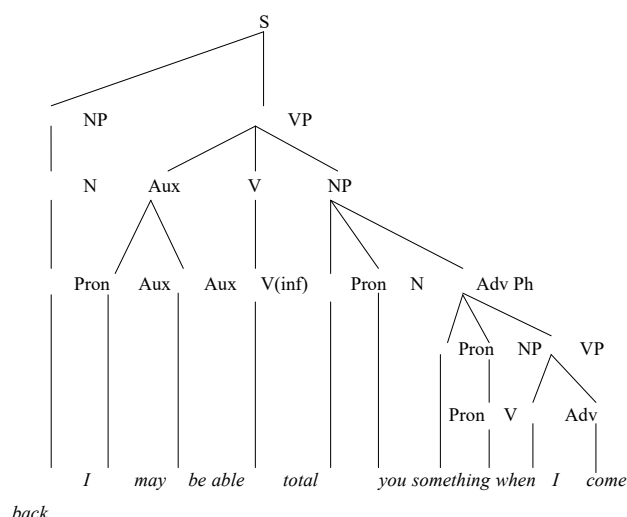
The philosophical basis of Chomsky’s concept was the teachings of R. Descartes (Cartesius). This is evidenced not only by some provisions set forth in “*Syntax Structures*” that resonate with Descartes’ ideas, but also by his later work “*Cartesian Linguistics*”, which by its name indicates a connection with Descartes’ teachings. In addition, intuition, which Chomsky pays so much attention to, was the main premise of the Cartesian rationalist method (Chomsky N., 1978, Miram G., 1998)

Setting objectives. Presenting main material.

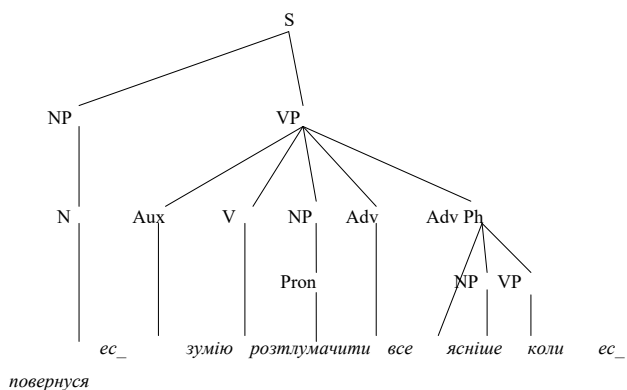
(1) *I may be able to tell you something when I come back* (J. R. T., 2001:93).

Коли повернуся, зумію все розтлумачити ясніше (Морозов., 2007:14).

Sentence (1) is subjunctive, temporal. Schemes 1 and 2 show how the subordinate part of the original sentence S2[when I come back] moves into the final part: S[S1[I may be able to tell you something]

Scheme 1. Sentence tree diagram of the original work

Scheme 2. Diagram-tree of the second sentence

S2[when I come back]] and when translated S[S2 [When I return] S1[I will be able to explain everything more clearly]]. That is, there is a transformation of permutation or, as it is also called, a transformation of movement. In addition, the tense form of the verb “come” (Present Simple) when translated changes to the future tense, “I will return”. The norm of the English language does not allow the use of the future tense (Future) in subordinate clauses of time and condition. The Ukrainian language does not have such a restriction on the use of the future tense in such subjunctives. Therefore, the translation was carried out taking into account the norms and rules of the language of the second work. The periphrastic construction “may be able to”, which is translated as “зумію” attracts attention. Moreover, the modal verb “may” is not reproduced in the secondary work, instead, the lack of an equivalent in the translation gives the translated sentence greater categoricalness.

Conclusions and suggestions. The English language differs from the Ukrainian language in the same way as the nation. Each language of the world

is specific and contains an arsenal of tools peculiar only to it. This specificity is due to lingual and extralingual factors. Languages are classified according to genealogical and typological criteria. They have specific features at all levels of the linguistic hierarchy: phonetic, morphological, lexical, and ultimately syntactic. Linguistic factors also include trends in the development of an individual language. Thus, the English language throughout its development demonstrates a strong tendency towards analysis,

simplification of morphology and dependence on a fixed order of words. The Ukrainian language, in turn, is characterized by a rich morphology, and therefore semantic connections are transmitted due to inflections. The word order is relatively free. The extralingual factors that affect the contours of the language include, first of all, the geographical location of native speakers, language constants, culture and traditions, and the economic development of the country.

BIBLIOGRAPHY

1. Naom Chomsky Topics in the Theory of the Gnerative Grammar. URL: https://www.google.com.ua/books/edition/Topics_in_the_Theory_of_Generative_Gramm/pLI3exLC22sC?hl=uk&gbpv=1&dq=chomsky+generative+grammar+theory&printsec=frontcover (дата звернення 10.02.2024)
2. Тарасюк А. М. Структурна характеристика речення та генеративний підхід аналізу структури речення. Актуальні питання інтернаціоналізації вищої освіти в Україні: лінгвістичний, правовий та психолого-педагогічний аспекти: матеріали Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції. Біла Церква, 2020. С. 27–28.
3. Пташніченко А. М. Вилучення та додавання як основні синтаксичні трансформації при перекладі художніх прозових творів з англійської на українську мову. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Сер. Мовознавство. 2014. Вип. 1 (23). С. 147–153.
4. Miram G. E. Translation Algorithms: Introduction to translation formalization. К. : 1998. 276 p.
5. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис. Д. : Дон НУ, 2001. 662 с.
6. Зубков М. Г. Українська мова. Харків: Школа, 2005. 496 с.
7. Карабан В. І. Переклад з української мови на англійську мов. Вінниця: Нова Книга, 2003. 608 с.
8. Тарасюк А.М. Перестановка та заміна як основні граматики-синтаксичні трансформації при перекладі художніх прозових творів з англійської на українську мову. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Сер.: Філологія. Журналістика. 2022. Т. 33 (72). № 6, ч. 1. С. 266–272.
9. David Crystal Encyclopedia of the English language. Cambridge University Press, 1999. 490 p.

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

- Джон Рональд Руел Толкін Володар Перснів / переклад з англійського В. Морозов. К. : Ранок, 2007. 778 с.
J. R. R. Tolkien The Lord of the Rings /The Fellowship of the Ring. М. : Рольф, 2001. 288 с.

REFERENCES

1. Chomsky N. (1978) Topics in the Theory of the Gnerative Grammar. URL https://www.google.com.ua/books/edition/Topics_in_the_Theory_of_Generative_Gramm/pLI3exLC22sC?hl=uk&gbpv=1&dq=chomsky+generative+grammar+theory&printsec=frontcover
2. Tarasiuk A. (2020) Strukturna kharakterystyka rechenia ta heneratyvnyi pidkhid analizu struktury rechenia. [Structural characteristics of a sentence and a generative approach to sentence structure analysis] Aktualni pytannia internatsionalizatsii vyshchoi osvity v Ukraini: lnhvistychnyi, pravovyi ta psykhologo-pedahohichnyi aspekty: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi onlain-konferentsii (BNAU, 27-28 bereznia 2020 r.).Bila Tserkva. 27–28. [in Ukrainian]
3. Ptashnichenko A. (2014) Vyluchennia ta dodavannia yak osnovni syntaksyschni transformatsii pry perekladi khudozhnikh prozovykh tvoriv z anhliiskoi na ukrainsku movu. [Removal and addition as the main syntactic transformations in the translation of literary prose works from English into Ukrainian] Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Ser. Movoznavstvo. Vyp. 1.(23). 147-153. [in Ukrainian]
4. Miram G. (1998) Translation Algorithms: Introduction to translation formalization / G. E. Miram K. : 276.
5. Zahnitko A. (2001) Teoretychna hramatyka ukrainskoi movy: Syntaksys. [Theoretical grammar of the Ukrainian language: Syntax] D. : Don NU.662.
6. Zubkov M. (2005) Ukrainska mova.[Ukrainian language] Kharkiv: Shkola. 496. (vydannia druhe). [in Ukrainian]
7. Karaban V. (2003) Pereklad z ukrainskoi movy na anhliisku movu. [Translation from Ukrainian to English] Vinnytsia: Nova Knyha, 608. [in Ukrainian]
8. Tarasiuk A. (2022) Perestanovka ta zamina yak osnovni hramatyko-syntaksyschni transformatsii pry perekladi khudozhnikh prozovykh tvoriv z anhliiskoi na ukrainsku movu. [Permutation and substitution as the main grammatical and syntactic transformations in the translation of literary prose works from English to Ukrainian.] Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Ser.: Filolohiia. Zhurnalistyka. T. 33 (72). № 6, ch. 1. 266–272. [in Ukrainian]
9. David Crystal (1999) Encyclopedia of the English language / David Crystal Cambridge University Press, 490 p.

УДК 378:81'24:811.161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-30>

Олена ТИХОНЕНКО,

orcid.org/0000-0002-4569-9869

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри європейських мов
Державного біотехнологічного університету
(Харків, Україна) tykhonenko_olena@ukr.net

Інна ПІДГОРОДЕЦЬКА,

orcid.org/0000-0003-4402-033X

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри європейських мов
Державного біотехнологічного університету
(Харків, Україна) ipodgorodetskaya@gmail.com

СПЕЦИФІКА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДІЛОВОЇ МОВИ МАЙБУТНІХ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Статтю присвячено дослідженню специфіки навчання української ділової мови майбутніх державних службовців. У сучасному українському суспільстві, де українська мова є основним засобом комунікації в державних установах та адміністративних органах, навчання ділової мови для майбутніх фахівців державної служби має безперервно удосконалюватися. Мета статті полягає в розкритті особливостей навчання української фахової мови державних службовців та способів адаптації процесу навчання до сучасних вимог щодо підготовки майбутніх управлінців. Автори досліджують різноманітні аспекти навчання ділової мови, беручи до уваги вивчення особливостей підготовки майбутніх державних службовців, а також аналізують різні методи та підходи до навчання, розкриваючи їхню ефективність. Крім того, у статті запропоновано приклади практичних методів і прийомів навчання, спрямованих на розвиток навичок писемного та усного ділового мовлення. Зокрема, автори пропонують різноманітні вправи, завдання, рольові ігри на засвоєння фахової термінології, уживання мовних кліше, складання ділових паперів, формування навичок усної професійної комунікації.

Зроблено висновки, що особливості навчання української ділової мови майбутніх державних службовців полягають у вивченні термінологічного апарату і типових мовних зворотів, пов'язаних з управлінською сферою, оволодінні методикою складання ділових документів і набутті навичок усного професійного мовлення. У статті наголошено на необхідності адаптації навчання до змін у законодавстві та регулятивній базі, що впливають на вимоги до мовленнєвої компетентності майбутніх державних службовців.

Ключові слова: державна мова, ділова українська мова, мовленнєва компетентність державних службовців, адаптація процесу навчання, професійна комунікація.

Olena TYKHONENKO,

orcid.org/0000-0002-4569-9869

PhD in Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of European Languages
State Biotechnological University
(Kharkiv, Ukraine) tykhonenko_olena@ukr.net

Inna PIDHORODETSKA,

orcid.org/0000-0003-4402-033X

PhD in Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of European Languages
State Biotechnological University
(Kharkiv, Ukraine) ipodgorodetskaya@gmail.com

SPECIFICS OF TEACHING UKRAINIAN BUSINESS LANGUAGE TO FUTURE CIVIL SERVANTS

The article is devoted to the study of the specifics of teaching Ukrainian business language to future civil servants. In today's Ukrainian society, where the Ukrainian language is the main means of communication in government agencies and

administrative bodies, business language training for future civil service professionals must be continuously improved. The purpose of the article is to reveal the peculiarities of teaching the Ukrainian professional language to civil servants and ways to adapt the learning process to modern requirements for training future managers. The authors explore various aspects of business language teaching, taking into account the study of the peculiarities of training future civil servants, and analyze various methods and approaches to teaching, revealing their effectiveness. In addition, the article offers examples of practical teaching methods and techniques aimed at developing written and oral business communication skills. In particular, the authors offer a variety of exercises, tasks, and role-playing games to master professional terminology, use of language clichés, drafting business papers, and developing oral professional communication skills.

It has been concluded that the peculiarities of teaching the Ukrainian business language to future civil servants are to study the terminology and typical speech patterns related to the management sphere, master the methodology of drafting business documents and acquire professional oral communication skills. The article emphasizes the need to adapt training to changes in legislation and the regulatory framework that affect the requirements for the language competence of future civil servants.

Key words: *state language, business Ukrainian, language competence of civil servants, adaptation of the learning process, professional communication.*

Постановка проблеми. Українська ділова мова відіграє важливу роль у професійній діяльності державних службовців, оскільки є основним засобом комунікації в державних установах та адміністративних органах. Відповідно до статті 1 Закону України «Про державну службу» «державний службовець – це громадянин України, який займає посаду державної служби в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті) (далі – державний орган), одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби» (Про державну службу, 2015).

Очевидно, що державні службовці здійснюють публічну діяльність та спілкуються з громадськістю. З огляду на це, розвиток навичок публічних виступів, спілкування з громадськістю та використання мовного інструментарію для вирішення конфліктних ситуацій є одним із пріоритетних напрямів навчання ділової української мови. Однак навчання мови майбутніх державних службовців охоплює низку специфічних проблем, які потребують уваги та вирішення. По-перше, що майбутні державні службовці часто походять з різних соціальних та мовних середовищ, що може призвести до різних рівнів мовної підготовки. Це створює необхідність індивідуалізованого підходу до навчання та підтримки студентів з різними рівнями мовних навичок. По-друге, необхідно враховувати специфіку використання української ділової мови в державному секторі, вживання термінів і специфічних мовних конструкцій, що обслуговують управлінську галузь, зокрема форматування документів тощо. Недостатня мовна підготовка може призвести до комунікативних невдач та недоліків у виконанні службових обов'язків.

Крім того, потрібно зважати на зміни до вимог та стандартів державної мовної політики, яка може впливати на підготовку майбутніх державних службовців. Зміни в законодавстві та регулятивній базі можуть вимагати постійного оновлення знань та навичок у сфері української ділової мови. Окреслені проблеми потребують вивчення та аналізу з метою з'ясування шляхів їх вирішення й покращення процесу навчання української ділової мови майбутніх державних службовців.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Мовленнєва компетентність державних службовців розглядається вітчизняними науковцями у різних аспектах. Фундаментальними у цьому напрямі є розвідки Г. Улунової, присвячені розвитку культури професійного спілкування в процесі безперервної освіти державних службовців (2017; 2018). В. Безрук досліджує особливості розвитку комунікативної компетентності державних службовців (2017). К. Климова студіює напрями оптимізації мовленнєвої діяльності майбутніх фахівців державної служби у закладі вищої освіти (2021). На комунікативній компетентності державного службовця зосереджують увагу О. Євсюков (2014) та Є. Романенко (2014). Ділове спілкування в аспекті риторики в державному управлінні вивчають С. Бронікова, З. Кудрявцева та І. Плотницька (2010). І. Підгородецька та О. Тихоненко досліджують порушення синтаксичних норм у професійному спілкуванні (2019). Як засвідчує аналіз літератури, дослідження специфіки навчання української ділової мови майбутніх державних службовців є актуальним і важливим завданням, спрямованим на підвищення якості державного управління та забезпечення національних інтересів України, а тому завжди буде привертати увагу науковців.

Мета статті полягає в розкритті особливостей навчання української фахової мови державних службовців та способів адаптації процесу

навчання до сучасних вимог щодо підготовки майбутніх управлінців.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Однією з вимог до осіб, які вступають на державну службу, є їхня професійна компетентність, що зазначено у ст. 20 Закону України «Про державну службу» (2015). Відповідно до частини першої статті 10 Конституції України «державною мовою в Україні є українська мова» (Конституція України, 1996). У Рішенні Конституційний Суд України від 14.07.2021 № 1-р/2021 визначив, що «<...> українська мова є невіддільним атрибутом української державності, що зберігає свою історичну спадкоємність від давньокиївської доби. Українська мова – доконечна умова (*conditio sine qua non*) державності України та її соборності» (Рішення Конституційного Суду України, 2021).

Державні службовці «зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків» (Про забезпечення функціонування української мови як державної, 2019). У цьому контексті слід наголосити, що «вільне володіння державною мовою – це застосування мовних знань і комунікативних навичок, які забезпечують уміння і здатність виражати будь-який смисл в усній чи письмовій формі в усіх сферах суспільного життя та діяльності державних органів» (Стандарт української мови для державних службовців, 2018).

Навчання української ділової мови майбутніх державних службовців має свою специфіку, оскільки це вимагає особливої уваги до мовних норм, вживання термінології та мовних конструкцій, що характеризують управлінську сферу. Особливість навчання української ділової мови майбутніх державних службовців визначається специфікою тематики, нормативною базою, комунікативним аспектом, етикетом та протоколом, а також міжкультурним спілкуванням.

Специфіка тематики полягає в тому, що навчання орієнтоване на вивчення термінології та понять, які використовуються у державному управлінні та адміністративних процедурах, у регулюванні законодавства, взаємодії з громадськістю тощо. Основні теми, які важливо вивчати майбутнім державним службовцям у контексті української ділової мови, охоплюють насамперед лексичний апарат, що репрезентує адміністративну та офіційну діяльність, зокрема мовні конструкції для опису адміністративних процедур, складання офіційних документів (накази, розпорядження, листи тощо), оформлення протоколів і звітів.

Професійна діяльність державного службовця потребує знання законодавства та правової сфери,

що неможливо без засвоєння термінології правничого фаху, використання юридичних термінів та формулювань під час написання законопроектів, угод, правових актів тощо. Майбутні державні службовці мають також розуміти фінансову термінологію, вміти складати фінансові звіти, бюджетні документи, здійснювати фінансовий аналіз.

Важливе місце в роботі державних службовців посідає кадровий менеджмент та організаційна культура, тому необхідно майбутніх фахівців навчати мовних засобів для спілкування з колегами, керівництвом, підлеглими, складати кадрові документи, проводити співбесіди тощо. Державна політика та міжнародні відносини в контексті підготовки державних службовців потребують опанування мовними засобами для опису та аналізу державної політики, проведення переговорів, підготовки звітів, презентацій у міжнародному контексті.

У сучасному світі пріоритетними постають інформаційна безпека та захист даних, тому вивчення мовленнєвих конструкцій для опису процедур захисту інформації, складання документів щодо конфіденційності даних є обов'язковим компонентом у навчанні майбутніх державних службовців.

Як вже зазначалося, державні службовці – це особи, які реалізують громадську діяльність та здійснюють комунікацію з громадськістю, тому розвиток навичок публічного виступу, спілкування з громадськістю, використання мовних засобів для розв'язання конфліктних ситуацій є одним з пріоритетних напрямів навчання ділової української мови.

Вивчення названих тематичних груп лексики допомагає майбутнім державним службовцям не лише в майстерному оволодінні українською діловою мовою, а й у виконанні їхніх професійних обов'язків на високому рівні та відповідно до мовних норм.

Нормативна база української ділової мови для майбутніх державних службовців ґрунтується на низці документів, що встановлюють правила використання мови в державних установах, офіційному спілкуванні та документообігу. До найбільш важливих документів та нормативних актів, які регулюють українську ділову мову для державних службовців, належать Конституція України, накази та директиви відповідних державних установ, правила оформлення документів тощо.

Конституція України визначає статус української мови як державної мови України та закріплює право кожного громадянина на користування рідною мовою. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»,

ухвалений Верховною Радою України 25 квітня 2019 року (Про забезпечення функціонування української мови як державної, 2019), встановлює загальні принципи державної мовної політики, а також зобов'язання державних органів щодо забезпечення права громадян на користування українською мовою.

Накази та директиви відповідних державних установ мають конкретні вимоги щодо використання української ділової мови та можуть бути закріплені внутрішніми нормативними актами державних установ, тому під час навчання української ділової мови майбутніх державних службовців слід приділяти увагу правилам оформлення документів, які охоплюють стандартизовані формати, мовні правила та стилістичні вимоги. Окрім того, існують мовні рекомендації та стандарти, які розроблені відповідно до загальноєвропейських мовних норм і спрямовані на забезпечення якості ділового спілкування. У цьому контексті стають у нагоді посібники та методичні рекомендації з мови, які містять поради щодо правильного формування та використання мови в офіційному спілкуванні (Климова, 2020; Крашеніннікова, 2018; Мамич, 2020). У навчальних посібниках та методичних розробках наводять приклади нормативних актів та документів, які є основою для вивчення та використання української ділової мови майбутніми державними службовцями, а також визначають вимоги щодо мовної культури та професійної компетентності у сфері державного управління.

Навчання майбутніх державних службовців української ділової мови ґрунтується на ретельному відборі навчального матеріалу, на практичних вправах, спрямованих на розвиток лексичних і граматичних, орфоепічних та акцентуаційних, синтаксичних та стилістичних навичок. Наприклад, під час опрацювання термінологічної лексики студентам пропонуються типові мовні звороти, які треба співвіднести з певним видом документа. Крім того, можна запропонувати завдання щодо написання офіційного листа із використанням заздалегідь запропонованих типових мовних зворотів та мовних кліше. Редагування текстів полягає в тому, щоб студенти виправляли граматичні та стилістичні помилки в наданих ділових паперах. Важливим є вміння складати протоколи та звіти.

Навички усного мовлення розвиваються під час презентацій професійних проєктів. Студентам надають теми, які вони повинні представити перед групою, використовуючи професійну термінологію та аргументацію. Варто наголосити, що

у професійному спілкуванні виступ державного службовця має бути не лише засобом передачі інформації, але й чинником впливу на аудиторію і взірцем правильного мовлення, а виголошений текст повинен бути логічним, об'єктивним, безособовим, уніфікованим (Підгородецька, 2019). Ще одним прийомом організації освітнього процесу, який спрямований на формування навичок усного професійного мовлення, є ділова гра за запропонованим сценарієм (наприклад, переговори, консультації з клієнтом, вирішення конфліктів).

Дискусії та дебати постають важливим аспектом професійної діяльності майбутніх державних службовців, тому на заняттях з української мови студентам можна запропонувати обговорювати актуальні теми у галузі державного управління, висловлювати свої погляди та аргументувати їх. Розвиток навичок спілкування у професійному середовищі реалізується під час симуляцій, наприклад, студенти готуються до співбесіди на посаду державного службовця, надаючи відповіді на запитання комісії. Удосконалення навичок слухання та реагування полягає в тому, що студенти прослуховують професійні доповіді або презентації, а потім обговорюють їх та висловлюють свої враження та коментарі.

Запропоновані практичні вправи спрямовані на інтеграцію навчального матеріалу в реальні професійні ситуації та розвиток необхідних навичок для успішної діяльності майбутніх державних службовців, тому рекомендуємо дотримуватися критеріїв під час обрання дієвих «методів навчання української мови майбутніх фахівців державної служби: 1) підпорядкованість методів меті, завданням і змісту навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», її розділу (модуля), темі окремого заняття; 2) урахування матеріального компонента освітнього середовища ЗВО (комп'ютерні класи, інтерактивні мультимедіа системи, сенсорні дошки, навчальні комп'ютерні програми, навчальні та лексикографічні видання в бібліотеках та кабінетах тощо); 3) зорієнтованість методів на форми навчання і самонавчання здобувачів української мови: індивідуальні, групові (кооперативні) та фронтальні; аудиторні та позааудиторні форми навчання; денну, вечірню, заочну, дистанційну форми навчання; вербальні, аудіовізуальні, програмовані, мультимедійні та гіпермедійні; 4) урахування психологічного чинника при виборі способів взаємодії суб'єктів навчання української мови; 5) раціональний вибір методів у рамках технології та прийомів, що складають метод, одночасність і поступовість (поступове ускладнення

теоретичного матеріалу і навчальних завдань)» (Климова, 2021).

Варто наголосити на необхідності адаптації навчання української ділової мови до змін в законодавстві та регулятивній базі, що визначається декількома основними чинниками:

1. Зміни в законодавстві щодо мовної політики. Україна постійно вдосконалює законодавство з питань мовної політики, зокрема щодо використання української мови в державних установах та офіційних документах. Навчальні програми повинні відповідати цим законодавчим актам та враховувати вимоги до мовленнєвої компетентності державних службовців.

2. Зміни в адміністративних процедурах (зокрема, прийняття нового ДСТУ 4163-2020 «Державна уніфікована система. Уніфіковані системи організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів»). Регулятивна база, що стосується адміністративних процедур та документообігу, також може зазнавати змін. Студенти мають бути ознайомлені з актуальними вимогами до оформлення документів та використання специфічної мови в адміністративних текстах.

3. Зміни у вимогах до мовленнєвої компетентності. Від державних службовців вимагають володіння високим рівнем мовленнєвої компетентності (прийняття нової редакції українського правопису), яка передбачає правильне використання мовних конструкцій, офіційних термінів та стилістичних особливостей. Навчання повинно відповідати цим вимогам та формувати у студентів необхідні навички для ефективного спілкування в професійному середовищі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, специфіка навчання української ділової мови майбутніх державних службовців полягає у вивченні термінологічної лексики і типових мовних зворотів, пов'язаних з управлінською діяльністю, опануванні оформлення ділових паперів і набутті навичок усної професійної комунікації. Водночас навчання української ділової мови майбутніх управлінців має бути адаптованим до змін у законодавстві та регулятивній базі, що є важливим для забезпечення високої якості фахової підготовки. Розуміння специфіки цього процесу та використання відповідних методів та підходів допоможе забезпечити високий рівень мовної компетентності та професійної підготовки майбутніх державних службовців.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у створенні цілісної моделі формування мовленнєвої компетентності державних службовців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безрук В. Особливості розвитку комунікативної компетентності державних службовців. Ефективність державного управління. 2017. Вип. 1(50). С. 139–148.
2. Бронікова С. А., Кудрявцева З. Ф., Плотницька І. М. Ділове спілкування: риторика та ораторське мистецтво в державному управлінні: навч.-метод. матеріали. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; Ін-т. підвищ. кваліфікації керів. кадрів. Київ: НАДУ, 2010. 44 с.
3. Євсюков О. П. Комунікативна компетентність державного службовця. Інвестиції: практика та досвід. 2014. № 1. С. 129–131.
4. Климова К. Я. Напрями оптимізації мовленнєвої діяльності майбутніх фахівців державної служби у закладі вищої освіти. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Випуск 3(136). Одеса, 2021. С. 80–86.
5. Климова К. Я. Українська мова (за професійним спрямуванням): навч. посіб. Житомир: Вид-во Поліського національного університету, 2020. 260 с.
6. Крашеніннікова Т. В., Подворчан А. З. Українська мова професійного спрямування (нестандартні заняття): навч. посіб. Дніпро: ДДУВС, 2018. 66 с.
7. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
8. Мамич М. В. Ділова українська мова в публічному управлінні: навчальний посібник. Фенікс, Одеса. 2020. 68 с.
9. Підгородецька І. Ю., Тихоненко О. В. Порухення синтаксичних норм у професійному спілкуванні. Матеріали підсумкової наук. конф. професорсько-викладацького складу, аспірантів і здобувачів, 19-20 березня 2019 р. Харків: ХНАУ, 2019. С. 150–152.
10. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
11. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»: Рішення Конституційного суду України від 14.07.2021 № 1-п/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>
13. Романенко Є. О. Публічна комунікація як засіб транспарентності державного управління. Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. 2014. Вип. 1. С. 15–26.

14. Стандарт української мови для державних службовців. URL: <https://www.donnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/8/2018/03/Standart-ukrayinskoyi-movi-dlya-derzhavnih-sluzhbovtiv.pdf>.

15. Улунова Г. Є. Перцептивно-аналітичний аспект культури професійного спілкування державних службовців. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки: збірник наукових праць. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова. 2017. № 6(51). С. 203–212.

16. Улунова Г. Є. Розвиток культури професійного спілкування в процесі безперервної освіти державних службовців. Розвиток психологічної культури особистості в процесі безперервної освіти: монографія / кол. авт.; під ред. С. Б. Кузікової, Г. Є. Улунової. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. С. 181–204.

REFERENCES

1. Bezruk V. (2017). Osoblyvosti rozvytku komunikativnoi kompetentnosti derzhavnykh sluzhbovtiv [Peculiarities of the development of communicative competence of civil servants]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia – Efficiency of public administration*, 1(50), 139–148 [in Ukrainian].

2. Bronikova S. A., Kudriavtseva Z. F., Plotnytska I. M. (2010). Dilove spilkuвання: rytoryka ta oratorske mystetstvo v derzhavnomu upravlinni: navch.-metod. materialy [Business communication: rhetoric and oratory in public administration: teaching method. materials]. *Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy; In-t. pidvyshch. kvalifikatsii keriv. kadriv*. Kyiv: NADU [in Ukrainian].

3. Yevsiukov O. P. (2014). Komunikativna kompetentnist derzhavnoho sluzhbovtia [Communicative competence of a civil servant]. *Investytisii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 1, 129–131 [in Ukrainian].

4. Klymova K. Ya. (2021). Napriamy optymizatsii movlennievoi diialnosti maibutnikh fakhivtsiv derzhavnoi sluzhby u zakladi vyshchoi osvity [Directions for optimizing speech activity of future civil service professionals in a higher education institution]. *Naukovyi visnyk Pivdenoukrajinskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho – Scientific Bulletin of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynskiyi*, 3(136), 80–86 [in Ukrainian].

5. Klymova K. Ya. (2020). Ukrainska mova (za profesiinym spriamuvanniam): navch. posib. [Ukrainian language (by professional orientation): teacher. manual]. Zhytomyr: Vyd-vo Poliskoho natsionalnoho universytetu [in Ukrainian].

6. Krashennikova T. V., Podvorchan A. Z. (2018). Ukrainska mova profesiinoho spriamuvannia (nestandardni zaniattia): navch. posib. [Ukrainian language of professional direction (non-standard classes): teaching. manual]. Dnipro: DDUVS [in Ukrainian].

7. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine dated June 28, 1996 No. 254k/96-VR]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

8. Mamych M. V. (2020). Dilova ukrainska mova v publicnomu upravlinni: navchalnyi posibnyk [Business Ukrainian language in public administration: study guide]. Feniks, Odesa [in Ukrainian].

9. Pidhorodetska I. Yu., Tykhonenko O. V. (2019). Porushennia syntaksychnykh norm u profesiinomu spilkuванні [Violation of syntactic norms in professional communication]. *Materialy pidsumkovoї nauk. konf. profesorsko-vykladatskoho skladu, aspirantiv i zdobuvachiv – Materials of final sciences. conf. of professors and teaching staff, postgraduate students and applicants (19–20 bereznia 2019 r.)*. Kharkiv: KhNAU, 150–152 [in Ukrainian].

10. Pro derzhavnu sluzhbu: Zakon Ukrainy vid 10.12.2015 № 889-VIII [On civil service: Law of Ukraine dated 10.12.2015 No. 889-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> [in Ukrainian].

11. Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi: Zakon Ukrainy vid 25.04.2019 № 2704-VIII [On ensuring the functioning of the Ukrainian language as the state language: Law of Ukraine dated April 25, 2019 No. 2704-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> [in Ukrainian].

12. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam 51 narodnoho deputata Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Zakonu Ukrainy «Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi»: Rishennia Konstytutsiinoho sudu Ukrainy vid 14.07.2021 № 1-r/2021 [The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case based on the constitutional submission of 51 people's deputies of Ukraine regarding the conformity with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the Law of Ukraine “On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as the State”: Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated 14.07.2021 No. 1-p/2021]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text> [in Ukrainian].

13. Romanenko Ye. O. (2014). Publichna komunikatsiia yak zasib transparentnosti derzhavnoho upravlinnia [Public communication as a means of transparency of public administration]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy – Collection of scientific works of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, 1, 15-26 [in Ukrainian].

14. Standart ukrainskoi movy dlia derzhavnykh sluzhbovtiv [Ukrainian language standard for civil servants]. URL: <https://www.donnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/8/2018/03/Standart-ukrayinskoyi-movi-dlya-derzhavnih-sluzhbovtiv.pdf>. [in Ukrainian].

15. Ulunova H. Ye. (2017). Pertseptivno-analitychnyi aspekt kultury profesiinoho spilkuвання derzhavnykh sluzhbovtiv [Perceptual-analytical aspect of the culture of professional communication of civil servants]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 12: Psykholohichni nauky: zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova – Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Series 12: Psychological sciences: collection of scientific papers, 6(51), 203–212 [in Ukrainian].

16. Ulunova H. Ye. (2018). Rozvytok kultury profesiinoho spilkuвання v protsesi bezpererвної osvity derzhavnykh sluzhbovtiv [Development of the culture of professional communication in the process of continuous education of civil servants]. *Rozvytok psykholohichnoi kultury osobystosti v protsesi bezpererвної osvity: monohrafiia / kol. avt.; pid red. S. B. Kuzikovoї, H. Ye. Ulunovoї*. Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka, 181–204 [in Ukrainian].

Павло ХАЛАШИ,
orcid.org/0000-0001-9041-7886
аспірант кафедри української мови
Запорізького національного університету
(Запоріжжя, Україна) pavlhall1999@gmail.com

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ ТОПОНІМИ ЯК ЗАСІБ КОНКРЕТИЗАЦІЇ ХРОНОТОПУ В ІСТОРИЧНОМУ ФЕНТЕЗІ Н. ДОВГОПОЛ «ЗНАЙТИ КРАЇНУ АМАЗОНОК»

Стаття присвячена особливостям використання літературно-художніх топонімів (ЛХТ) у романі Наталії Довгопол «Знайти країну амазонок» як засобу конкретизації хронотопу в історичному фентезі. Мета статті полягає у дослідженні ролі ЛХТ у конкретизації хронотопу вищезазначеного твору.

Важливим аспектом твору є художній простір та хронотоп подій, які найвиразніше зображуються за допомогою топонімічних одиниць. Пропріальна лексика на позначення географічних місць є ключовим елементом у формуванні хронотопу твору.

Дотримуючись принципу історичної відповідності, авторка залучає специфічні власні назви, що відображають особливості конкретної епохи. Це забезпечує відтворення аутентичного образу часу та місця подій, є важливим інструментом підсилення історичного контексту у творі.

Виявлено, що жанрова специфіка роману обумовлює виникнення та наявність двох світів: реального і вигаданого. Ця особливість історичного фентезі визначає онімну структуру твору, що базується на взаємодії реальних і фантастичних власних назв. Реальний світ відображає історичні реалії, культурні та соціальні умови України початку XVII ст., в той час як вигаданий світ представляє собою уявну реальність, яка може включати елементи міфології, магії, та інші фантастичні аспекти. Така взаємодія двох світів створює унікальний художній контекст, що розширює можливості автора у розкритті теми, створенні атмосфери та розвитку сюжету. Аналіз пропріальної лексики роману дозволяє краще зрозуміти структуру та ідейну наповненість твору.

Виділення різних класів ЛХТ у романі дозволило провести всебічний аналіз географічних назв, охопивши широкий спектр ономастичних одиниць. Цей підхід дозволив уникнути узагальнень та виявити різноманітні особливості використання назв місцевості у тексті.

Результати дослідження підтверджують важливість ЛХТ як засобу конкретизації хронотопу у романі Н. Довгопол «Знайти країну амазонок». В історичному фентезі актуалізація художнього часу і простору досягається за допомогою різноманітних онімних лексем, які можуть відображати як реальну дійсність, так і елементи авторського міфу.

Ключові слова: літературно-художній топонім, хронотоп, фентезі, художній простір, художній час.

Pavlo KHALASHY,
orcid.org/0000-0001-9041-7886
PhD student at the Department of Ukrainian Language
Zaporizhzhia National University
(Zaporizhzhia, Ukraine) pavlhall1999@gmail.com

LITERARY AND ARTISTIC TOPONYMS AS A MEANS OF CONCRETIZING THE CHRONOTOPE IN N. DOVHOPOL'S HISTORICAL FANTASY “FINDING THE AMAZON COUNTRY”

The article is devoted to the peculiarities of the use of literary and artistic toponyms in Nataliia Dovhopol's novel «Finding the Amazon Country» as a means of concretizing the chronotope in historical fantasy. The purpose of the article is to investigate the role of literary and artistic toponyms in specifying the chronotope of the above-mentioned work.

An important aspect of the work is the artistic space and chronotope of events, which are most clearly depicted with the help of toponymic units. Proper names for marking geographical places are a main element in the formation of the chronotope of the work.

Adhering to the principle of historical correspondence, the author uses specific proper names that reflect the characteristics of a specific era. This ensures the reproduction of an authentic image of the time and place of events, which is an important tool for strengthening the historical context of the work.

It was revealed that the genre specificity of the novel determines the emergence and existence of two worlds: real and fictional. This feature of historical fantasy determines the onymic structure of the work, which is based on the interaction

of real and fantastic proper names. The real world reflects the historical realities and cultural and social conditions of Ukraine at the beginning of the 17th century, while the fictional world represents an imaginary reality that may include elements of mythology, magic, and other fantastical aspects. Such an interaction of two worlds creates a unique artistic context that expands the author's possibilities in revealing the theme, creating an atmosphere and developing the plot. Analysis of the novel's own vocabulary allows for a better understanding of the structure and ideological richness of the work.

The selection of different classes of literary and artistic toponyms in the novel made it possible to carry out a comprehensive analysis of geographical names, covering a wide range of onomastic units. This approach made it possible to avoid generalizations and reveal various features of the use of place names in the text.

The results of the study confirm the importance of literary and artistic toponyms as a means of specifying the chronotope in the novel «Finding the Amazon Country». In historical fantasy, the actualization of artistic time and space is achieved with the help of various onyms tokens that can reflect both real reality and elements of the author's myth.

Key words: *literary and artistic toponym, chronotope, fantasy, artistic space, artistic time.*

Постановка проблеми. Художній простір та час є невід'ємними елементами кожного твору. Це явище визначає спосіб відтворення художньої дійсності, а також вибір ономастичних одиниць. Ю. Зайченко зауважує, що хронотоп є однією з визначальних категорій текстів фентезі, оскільки вона об'єднує в собі маркери часу та простору новоствореного вторинного світу. До таких маркерів належать в значній мірі як мовні одиниці на позначення часу та простору, так і вказівки на елементи побуту, характерні для певної епохи та певної місцевості, що дає змогу створити максимально вірогідний образ можливого світу (Зайченко, 2022: 212).

В лінгвістиці тексту хронотоп розглядають як категорію художнього тексту, яка фіксує час і простір художньої дійсності, модельного, імітованого текстового світу, описуваних подій (Селіванова, 2008: 509). Власні назви в фентезійному романі «Знайти країну амазонок» можуть виступати маркерами локальних та темпоральних відношень.

Аналіз останніх досліджень. Питання власних назв як маркерів часопростору вже піднімалися в українському мовознавстві. Багато праць з цієї теми опублікувала О. Ф. Немировська, яка досліджувала хронотопічну функцію онімів у творах І. С. Нечуя-Левицького, О. Т. Гончара, Р. І. Іванчука, Б. Д. Грінченка, М. Хвильового та інших українських майстрів слова. Також досліджено пропріальну лексику в текстах Т. Г. Шевченка (І. О. Волянчук), Ю. І. Яновського (Г. В. Шотова-Ніколенко), І. М. Калинця (І. В. Хлистуна), збірок легенд В. А. Чабаненка (І. І. Ільченко, Н. В. Ткаченко). Проте на цей час їй досі немає мовознавчих розвідок, у яких би досліджувалася хронотопічна функція літературно-художніх топонімів (ЛХТ) українського фентезі.

Мета статті – дослідити роль ЛХТ у конкретизації хронотопу фентезійного твору «Знайти країну амазонок». Завдання наукової розвідки – визначити склад художнього топонімікону в тексті твору; визначити особливості географічних

власних назв як засобу позначення реального та фентезійного часопростору на матеріалі історичного фентезі Н. Довгопол.

Виклад основного матеріалу. Сюжетна лінія роману розгортається на перетині історичного, культурного, соціально-побутового тла України початку XVII ст. та вигаданої країни амазонок. Щоб якнайточніше відтворити реалії епохи, авторка залучає онімну лексику, характерну для того часу, тому всі власні назви підпорядковуються принципу історичної відповідності. Така лексика створює колорит визначеної доби та слугує хронотопічними маркерами художнього простору.

Особливістю часопростору фентезійних творів є наявність вторинного світу. У романі Н. Довгопол у межах реального світу існує легендарна країна амазонок, яку шукають головні герої. Відповідно ЛХТ у тексті слугують важливими актуалізаторами часу і простору не тільки первинного, але й вторинного світу. Засобами відображення хронотопу передусім слугують історичні назви країн, територій і населених пунктів; імена реальних осіб, пов'язаних з певним періодом; імена вигаданих персонажів, які відповідають часу і місцю, де вони перебувають, відображають тогочасні тенденції називання; інші фонові оніми, які формують історичне або фентезійне тло.

Так, найбільшим класом пропріальної лексики з хронотопічною функцією в романі є ЛХТ. Їх завдання полягає не тільки у визначенні кордонів художнього простору, а й у вказанні часу зображуваних подій. Характерною рисою саме історичного фентезі є вживання застарілих найменувань з метою маркування відповідного часопростору. Виокремлюємо такі групи географічних власних назв у тексті:

Літературно-художні хороніми. В тексті такі одиниці окреслюють кордони реального світу: *Поруч Марка сидів Алім – веселий юнак-напівтатарин, що вже кілька років мандрував із валкою з Татарії до Волині* (Довгопол, 2023: 251); *Не*

щодня ж у них на **Поділлі** такі гучні забави проводяться... (Довгопол, 2023: 224); Їхня скомороса ватага, колись найкраща на всю **Галичину**, тепер зрідка їла м'ясо, перебиваючись редькою та шионою кашею без масла (Довгопол, 2023: 71); Уже другий день мандрівці їхали на південь мало не навмання, куди вказував Великий Ківиш – до кордонів **Речі Посполитої**, де не було вже міст і сіл, де ліси змінювалися луками... (Довгопол, 2023: 234). Хороніми у романі позначають також простір країни амазонок: *Якщо ця країна **Амазонія** справді існує, то бути їй багатою та вельможною* (Довгопол, 2023: 191). *Жінки-войовниці. Племя, що першим приручило степових коней і що наводило страх по всьому **Причорномор'ї*** (Довгопол, 2023: 238); *А столицю своєю вони зробили **Терміскіру в Анатолії**, по той бік Чорного моря* (Довгопол, 2023: 65). Такі літературно-художні хороніми є одними з найбільш значущих власних назв, оскільки вони формують поле художнього простору через утворення образів як реального, так і вигаданого світу. Для змалювання первинного світу використано реальні історичні назви територій, тоді як хороніми вторинного світу є переплетінням реальних (здебільшого тих, що фігурували в міфах про амазонок) та вигаданих ЛХТ. Номінацією **Анатолія** авторка засвідчує тяглість «амазонської культури» від міфичних часів, коли на цій території за легендами проживали жінки-воїтельки.

Оскільки мотив подорожі (квесту) є одним з важливих елементів фентезійної літератури, то хороніми є маркерами переміщення персонажів у межах художнього простору. Вони окреслюють загальне тло (*Україна, Річ Посполита*) і відображають шлях від початку до кінця (*Галичина → Поділля → Причорномор'є → Амазонія*).

Літературно-художні хороніми створюють образи та асоціації, які допомагають читачу уявити історичні або фантастичні локації у романі. Наприклад, згадка про Анатолію або опис мандрівки до кордонів Речі Посполитої розширюють уявлення про хронотоп у цьому світі. Такі назви не лише вказують на місцезнаходження, але й збагачують та додатково контекстуалізують уявлення про ці території, сплітають часові відрізки різних епох в єдине полотно роману.

Серед топонімів художнього тексту необхідно виділити групу ойконімів, які представлені назвами міст: *З малих літ **Талестра** мріяла про те, як танцюватиме в королівському замку – у **Львові, Жовкві** чи самій **Варшаві*** (Довгопол, 2023: 70); *Тоді йдіть за **Чумацьким Шляхом** – просто в **Кафу** на невідомий ринок* (Довгопол, 2023: 96); *Йду*

*до сестри в **Бар**, ламаною русинською заговорив чоловік* (Довгопол, 2023: 198) та назвами сіл: *Ось тобі лист. Доправ його в **Жадківку*** (Довгопол, 2023: 153); *Пан каштелян надумав улаштувати собі забаву. У ліску під **Куманцями*** (Довгопол, 2023: 213). Ці назви в тексті не випадкові, бо в період описаних подій вони позначали важливі культурні та політичні центри. Відтак літературно-художні астіоніми і комоніми виконують не тільки номінативну, а й хронотопічну функцію.

Літературно-художні ойконіми допомагають вибудовувати топонімичну структуру тексту, вказуючи на зв'язки між населеними пунктами, що зумовлені історичним середовищем. На початку XVII ст. українські землі, які стали тлом основних дій роману «Знайти країну амазонок», належали до різних імперій, зокрема до Речі Посполитої. Тому у топонімичному масиві *Львів, Жовква, Варшава* остання назва виділена за допомогою конструкції «самій *Варшаві*», яка була столицею, а відтак слугувала культурним орієнтиром для провінції. Представлений ряд астіонімів у художньому тексті репрезентує опозицію «провінція – столиця».

Літературно-художній астіонім *Кафа* слугує часопросторовим маркером, оскільки він не просто є географічним вказівником, але також впроваджує історичний та культурний контекст. *Кафа*, колишня назва міста Феодосії (перейменування відбулося в 1784 р.), відносить читача до минулого, епохи, коли місто серед українців було відоме як великий невідомий ринок (Лучик, 2014: 489). Ця номінація додатково збагачує текст асоціаціями про тяжке життя українців та постійну небезпеку з боку татар.

Літературно-художні астіоніми вторинного світу тісно пов'язані з давньогрецькою міфологією. Назва полісу, який репрезентує світ амазонок у романі, утворений за допомогою додавання компонента *Нова* до міфоніма *Терміскіра (Теміскіра)*, яка вважається столицею жінок-воїтельок. Після зруйнування греками легендарного поліса амазонкам довелося шукати нову домівку: *Це була нова, раніше не відома жінкам земля. Вони лишили човни й заснували місто – **Нову Терміскіру*** (Довгопол, 2023: 67). Астіонім виконує роль хронологічного маркера в середині авторського міфу, бо одночасно вказує на початок нового життя для амазонок та відсилає читача до старої назви, зберігаючи зв'язок з історією міфологічного міста. Таким чином, номінація *Нова Терміскіра* вказує на перехід від минулого до майбутнього.

Літературно-художні гідроніми становлять доволі невелику частину від усіх власних гео-

графічних назв, ужитих в романі «Знайти країну амазонок». Їх можна поділити на три групи: назви річок, морів і лиманів. Нами зафіксовано такі літературно-художні потапоніми, як-от *Дністер*, *Дунай: Далеко їдете? На Качибей над Дністром* (Довгопол, 2023: 234); *І багато його нащадків правили Скіфією, західний кордон якої, якщо вірити Геродоту, пролягав тут, по Дунаю* (Довгопол, 2023: 278). Назви річок у тексті конкретизують художній простір та впливають на реалістичне сприйняття тексту читачем, оскільки вони є частиною реального ландшафту. І це не випадково, бо Дунай і Дністер є важливими географічними об'єктами, які мали велике значення в історії та культурі України. На цій території проживали пращури сучасних українців. Залучення назв цих річок до тексту дозволяє засвідчити зв'язок між світом роману та реальними історичними подіями і територіями.

Літературно-художні пелагоніми представлені номінаціям *Понтійське море*, *понт Евксинський*, *Чорне море: Колишні наші прабабусі прибули на північний берег Понтійського моря, приручили степових коней, навчили місцеві племена стріляти з лука, самі ж навчилися торгувати й найматися у військо* (Довгопол, 2023: 147); *Коли греки зруйнували Терміскіру, амазонок розкидало по світу. Ми опинилися тут, у країні скіфів, на півночі понту Евксинського – Чорного моря* (Довгопол, 2023: 271).

Вжиті в одному реченні варіанти *понт Евксинський* і *Чорне море* підкреслюють дуальність художнього простору. Так, море у романі сприймається як місце перетину двох світів (таке трактування може підкріплюватися тим, що неподалік узбережжя Чорного моря знаходиться перехід до світу амазонок). Належність до двох світів зумовлює варіативність назви. Давньогрецьке іменування *понт Евксинський* активно використовувалося з V ст. до нашої ери та пов'язано з колонізацією його берегів (Лучик, 2014: 511). В тексті цей ЛХТ задає часові координати і актуалізує міфологічні зв'язки, оскільки назва часто вживається в давньогрецьких переказах. Тому потапоніми у романі не лише описують географічне середовище, але й підкреслюють культурні, часопросторові та символічні аспекти уявного світу фентезі.

В тексті зафіксована одна одиниця на позначення лиманів: *Далі, за поселенням – Аккерманська фортеця та Овідієве озеро. То лиман, у якому ми сіль добуваємо* (Довгопол, 2023: 252). *Овідієве озеро* – це колишня назва Дністровського лиману, яка пов'язана з іменем давньоримського

поета Публія Овідія Назона (Лучик, 2014: 189). Залучення застарілої номінації у творі поглиблює ефект часової дистанції, що є характерною особливістю історичної прози. По-друге, згадка про добування солі у лимані додає реалізму та автентичності у розповіді, оскільки вказує на практичне використання цього географічного об'єкта у повсякденному житті тогочасних українців. Ця деталь не лише конкретизує географічну обстановку у романі, а й сприяє поглибленню історичного та культурного контексту, створюючи багатогранне та живописне зображення світу твору.

До периферійної групи ЛХТ роману «Знайти країну амазонок» зараховуємо також назви місць поклоніння і шляхів сполучення. Найвні в тексті еклезіоніми відносяться як до християнської віри: *Волоцюга минув рядочок кобзарів, які примостилися на білих підмурках Хрестовозвиженської церкви* (Довгопол, 2023: 54); *Монастир сестер-францисканок, Корецький Свято-Троїцький* (Довгопол, 2023: 96), так і до мусульманської: *Заснував його двісті літ тому шляхтич Коцюба-Якушинський, а пізніше, коли султан Баєзид завоював собі ці землі, турки привласнили і село, і фортецю. Та й ім'я привласнили, буцімто від якогось там бєя, що ходив до Мекки на хадж* (Довгопол, 2023: 251). Християнські літературно-художні еклезіоніми в романі Н. Довгопол вказують на значущі аспекти культурного та релігійного життя, що допомагає конкретизувати художній простір та час у творі. Ці назви створюють атмосферу середовища, відображаючи світогляд та традиції тогочасного населення, які ґрунтувалися на християнській моралі.

Використання літературно-художнього еклезіоніма *Мекка* у контексті роману, може свідчити про етнічне різноманіття Причорномор'я, а також вплив ісламської культури на розвиток цих територій. Так, описаний в романі спір з приводу назви *Качибей/Хаджибей* репрезентує боротьбу та претензії різних народів на ці території (назва відома з XV ст. на позначення поселення та фортеці на місці сучасної Одеси). З однієї сторони історія походження топоніма ведеться від імовірного засновника шляхтича Коцюби-Якушинського, а з іншої від тюрк. «*хаджи*» – «паломник, пілігрим», «титул магометян, які побували у Мецці біля гробу Магомета» (Лучик, 2014: 358). Це створює багатошаровий образ культурного та релігійного співіснування на цих землях, де різні віросповідання і культури зустрічалися та взаємодіяли. Використання цієї назви також поглиблює художній простір роману, розкриваючи складні міжкультурні зв'язки в історії регіону.

Літературно-художні дромоніми представлені всього однією номінацією *Жовтий шлях*. Назва у цьому контексті представляє дві різні альтернативи, які стоять перед героїнею. Це не просто дорога, а символічний образ вибору між двома шляхами життя: *Збираєшся просто розізнити батька...тоді тобі ліворуч* (Довгопол, 2023: 27). Обравши цю дорогу, головна героїня зрілася б поставленої мети і повернулася додому. З іншої сторони Катря може повернути праворуч і розпочати пошук країни амазонок: *...можна вийти на Жовтий шлях... Це той, що веде до Скоморошого* (Довгопол, 2023: 27). Назва стає не лише маршрутом, але і відображенням емоційного стану та внутрішнього світу героїні в той момент, коли вона стоїть перед важливим вибором. Крім того, образ *Жовтого шляху*, який веде до *Скоморошого*, першої локації у подорожі головних

героїв, надає читачеві контекст для подальшого розвитку сюжету та розкриття теми дороги, доповнює та деталізує художній простір твору.

Висновки. Отже, результати дослідження географічних назв роману «Знайти країну амазонок» показали, що жанр історичного фентезі зумовлює наявність особливої ономастичної лексики. ЛХТ виступають актуалізаторами художнього хронотопу, формуючи часові та просторові координати оповіді. Конкретизація хронотопу в історичному фентезі реалізується через використання як реальної, часом застарілої, топонімної лексики на позначення умовної дійсності, так і найменувань авторського міфу, які відносяться до вторинного світу. В перспективі у якості продовження представленої розвідки плануються подальші дослідження реалізації хронотопічної функції літературно-художніх онімів українського фентезі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волянюк І. О. Топоніми як маркери просторового континууму (на матеріалі поетичних творів Тараса Шевченка). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2021. Т. 2, № 47. С. 8–10.
2. Довгопол Н. Знайти країну амазонок. Харків : Віват, 2023. 320 с.
3. Зайченко Ю. Хронотоп як жанротворчий компонент текстів фентезі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Т. 1, № 53. С. 208–214.
4. Ільченко І. І. Фонові оніми «Січової скарбниці» як засіб конкретизації часу та простору. *Вісник Запорізького національного університету*. 2018. № 1. С. 81–86.
5. Лучик В. В. Етимологічний словник топонімів України / ред. В. Г. Склярєнко. Київ : ВЦ «Акад.», 2014. 544 с.
6. Немировська О. Ф. Хрононіми як темпоральні лексичні маркери в жанрі історичної прози. *Мова*. 2021. № 35. С. 168–172.
7. Немировська О. Ф. Хронотоп як складова частина онімного простору художнього тексту. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2016. № 8. С. 114–117.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.

REFERENCES

1. Volianiuk I. O. (2021) Toponymy yak markery prostorovoho kontynuumu (na materialy poetychnykh tvoriv Tarasa Shevchenka) [Toponyms as markers of the spatial continuum (based on the poetic works of Taras Shevchenko)]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, 47. 8–10. [in Ukrainian].
2. Dovhopol N. (2023) Znaity krainu amazonok [Find the country of the Amazons]. Kharkiv : Vivat. 320. [in Ukrainian].
3. Zaichenko Yu. (2022) Khronotop yak zhanrotvorchyi komponent tekstiv fentezi [Chronotope as a genre-creating component of fantasy texts]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences*, 53. 208–214. [in Ukrainian].
4. Ilchenko I. I. (2018) Fonovi onimy «Sichovoi skarbnytsi» yak zasib konkretyzatsii chasu ta prostoru [Background onyms of the «Sichova treasure house» as a means of concretizing time and space]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 1. 81–86. [in Ukrainian].
5. Luchyk V. V. (2014) Etymolohichni slovnyk toponimiv Ukrainy [Etymological dictionary of toponyms of Ukraine]. Kyiv : Akademiia – Academy. 544. [in Ukrainian].
6. Nemyrovska O. F. (2021) Khrononimy yak temporalni leksychni markery v zhanri istorychnoi prozy [Chrononyms as temporal lexical markers in the genre of historical prose]. *Mova*, 35. 168–172. [in Ukrainian].
7. Nemyrovska O. F. (2016) Khronotop yak skladova chastyna onimnogo prostoru khudozhnogo tekstu [Chronotope as an integral part of the onomic space of a literary text]. *Odeskyi lnhvistychnyi visnyk*, 8. 114–117. [in Ukrainian].
8. Selivanova O. O. (2008) Suchasna lnhvistyka: napriamy ta problemy : pidruchnyk [Modern linguistics: directions and problems]. Poltava : Dovkillia-K. 712. [in Ukrainian].

УДК 81.373.611:811.112.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-32>**Наталя ХОДАКОВСЬКА,***orcid.org/0000-0002-9493-7261*

доктор філологічних наук,

доцент кафедри німецької філології

Київського національного лінгвістичного університету

(Київ, Україна) *khodakn@gmail.com***СИНЕРГЕТИКА СЛОВОТВІРНОЇ СИСТЕМИ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ**

Статтю присвячено особливому міждисциплінарному способу філологічних студій – синергетиці, в рамках якої висвітлюються механізми процесу самоорганізації словотвірної системи сучасної німецької мови, розгляду основних словотворчих засобів німецького словотвору, а саме словоскладання, деривації, редуплікації, телескопії (контамінація), скорочення і конверсії. Зазначено, що з позицій синергетики словотвір сучасної німецької мови розглядається як відкрита, нелінійна, самоорганізаційна система, компоненти якої взаємодіють і взаємодоповнюють одне одного. Підкреслено, що структура німецького словотвору є динамічним процесом, що змінюється та модифікується, тобто зумовлюється його відкритістю як системи. Відкритість словотвірної системи німецької мови розкривається природою вербокреації, її зміною, що полягає у створенні нових лексичних одиниць. Будь-яка система здатна опанувати зовнішній вплив, постійно знаходиться у чергуванні – флуктуації, що сприяють перебудові мови, оптимізують її стан і адаптацію до навколишнього середовища. Виділено, що флуктуації є основним чинником розвитку мовної системи. Під час вербокреації відбувається не тільки оновлення вже існуючих лексичних одиниць, але й утворення нових. Визначено, що способами вербокреації є словоскладання, афіксація, редуплікація, телескопія (контамінація), скорочення і конверсія. Найбільш продуктивним способом створення нових слів з погляду вербокреації є словоскладання, яке слугує появі нових лексичних одиниць. Процес вербокреативної деривації характеризується співдією принципів детермінізму, ймовірності і випадковості, які і здійснюють функціонування і розвиток словотвірної системи німецької мови.

Ключові слова: синергетика, вербокреативна деривація, словоскладання, деривація, редуплікація, телескопія, скорочення, конверсія.

Natalia KHODAKOVSKA,*orcid.org/0000-0002-9493-7261*

Doctor of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of German Philology

Kyiv National Linguistic University

(Kyiv, Ukraine) *khodakn@gmail.com***SYNERGETICS OF THE WORD-FORMATION SYSTEM
OF THE MODERN GERMAN LANGUAGE**

This article is dedicated to a unique interdisciplinary approach to philological studies – synergetics. Within this framework, the mechanisms of self-organization of the word-formation system of the modern German language are illuminated, with a focus on the main word-formation means of German word-formation, namely compounding, derivation, reduplication, telescoping (contamination), abbreviation, and conversion. It is emphasized that, from the perspective of synergetics, the word-formation of the modern German language is considered an open, nonlinear, self-organizing system, the components of which interact and complement each other. It is underscored that the structure of German word-formation is a dynamic process that changes and modifies, thus being determined by its openness as a system. The openness of the word-formation system of the German language is revealed through the nature of verbocreation, its changes, involving the creation of new lexical units. Any system is capable of assimilating external influence, constantly undergoing fluctuations – fluctuations that contribute to the restructuring of the language, optimizing its state, and adapting to the environment. It is highlighted that fluctuations are a fundamental factor in the development of the linguistic system. During verbocreation, not only the renewal of existing lexical units occurs but also the formation of new ones. It is determined that compounding, affixation, reduplication, telescoping (contamination), abbreviation, and conversion are the ways of verbocreation. Compounding is identified as the most productive way of creating new words from the perspective of verbocreation, serving the emergence of new lexical units. The process of verbocreative derivation is characterized by the interplay of the principles of determinism, probability, and randomness, which govern the functioning and development of the word-formation system of the German language.

Key words: synergetics, verbocreative derivation, compounding, derivation, reduplication, telescoping, abbreviation, conversion.

Постановка проблеми. Друга половина ХХ століття характеризується початком формування нового міждисциплінарного наукового напрямку, що має назву «синергетика» (новітня загальнонаукова теорія самоорганізації). Предметом якої є дослідження законів і закономірностей глобальної еволюції відкритих, складних систем, головною ознакою яких є нестійкість, нерівноважність та нелінійність. Синергетика, за Г. Хакеном, – це наука про сумісну, когерентну дію компонентів і підсистем у різних складних системах, про частину загального системного аналізу, метою якої є встановити універсальні закономірності поведінки й загальні закони самоорганізації складних динамічних систем (Haken, 2000). Синергетика як самостійна наукова парадигма сформована на прояв загальних закономірностей в процесах еволюції систем різної природи, тобто будь-який еволюційний процес характеризується низкою змін протилежних станів – порядку і хаосу в системі, об'єднаними фазами переходу до хаосу і виходу із хаосу (самоорганізації).

Аналіз досліджень. Основні ідеї та принципи синергетики застосовувалися для вивчення різних мовних явищ, а саме становлення синергетики як нової наукової парадигми, діахронічна лінгвосинергетика, мова як синергетична система (Т. І. Домброван), синергетика і лінгвістичні парадигми, синергетика дискурсу (Л. С. Піхтовнікова), чинники системотворення мистецького ідіолекту, пам'ять слова в поетичному ідіолекті (О. О. Семенець), системи словотвору (С. М. Єнікєєва) та ін. (Лінгвосинергетика, 2018), фрактальна самоорганізація словотвірної системи німецької мови (Щигло, 2019). Еволюція словотвірної системи німецької мови в лінгвосинергетичному вимірі представлена і досліджена в дисертації Л. В. Щигло (Щигло, 2020).

Таким чином, **метою** нашої статті є дослідження способів словотвору німецької мови з позицій міждисциплінарної парадигми наукового пізнання – синергетичної, що поглиблює дослідницьку сферу та збагачує вчення про словотвір новими прийомами та методами наукового пошуку.

Виклад основного матеріалу. Розвиток мови є результатом суперництва двох тенденцій – з одного боку, прагненням мовної системи до незмінності, що забезпечує її здатність слугувати засобом спілкування, а з іншого боку, – необхідністю реагувати на зміни в суспільстві та на умови функціонування мови. Боротьба та єдність цих двох тенденцій забезпечують як відносну стабільність, так і динамічність та розвиток мовної системи.

Лексично-семантична система мови є найбільш динамічною і рухома. Наш світ постійно змінюється, а разом з ним змінюється і словниковий склад мови. Він весь час перебуває в русі: зникають слова, які ми не вживаємо, але натомість з'являються нові лексичні одиниці, адже виникає потреба називати нові предмети, явища, поняття. Мова у всій сукупності – складна система, елементи якої співвіднесені та пов'язані між собою системою відношень і зв'язків та здатна до самоорганізації, що свідчить про її синергетичний характер (Єнікєєва, 2010: 196). Єнікєєва С. М. наголошує, що «відкритість словотвірної системи визначається самою природою вербокреації, її трансформаційним призначенням, яке полягає у формуванні лексичних одиниць з конститuentів інших рівнів мовної системи» (Єнікєєва, 2011: 10).

Вивчення способів внутрішньої організації лексичного складу мови є одним із провідних напрямів сучасного мовознавства, зокрема теорії словотвору. Між розвитком лексичної і словотвірної систем існує діалектичний зв'язок: розвиток словотвору обумовлює більшу системність і впорядкування словникового складу, а збагачення словникового складу супроводжує зміни способів і засобів створення лексичних одиниць.

Коли у суспільстві виникає необхідність найменування нових явищ та процесів, у колективній свідомості носіїв мови відбувається наростання невизначеності або стурбованості, причиною якої є протиріччя між потребою у комунікації та відсутністю вербальних засобів для задоволення цієї потреби. Енергетична напруга ззовні передається словотвору, трансформуючись у інтенсивний пошук тих механізмів і засобів, за допомогою яких можна було б створити лексичні одиниці, які найбільш адекватно і точно відображали б сутність явища, що потребує назви. Завдання словотвору полягає у створенні номінативних одиниць на основі вже існуючих в мові словотворчих засобів і механізмів. Виконавши це завдання, словотвір «звільняється» від «інноваційного слова», таким чином, «скидаючи» енергетичну напругу за межі своєї системи. Оскільки структура словотвору є динамічним процесом, то вона налаштована на варіювання та зміну. Виходячи з принципу позитивного зворотного зв'язку, будь-яка відкрита система здатна засвоювати зовнішній вплив, перебуваючи у постійному чергуванні – *флуктуації* (випадкові відхилення), що перебудовують мову та наближують до оптимального стабільного стану і оптимальної адаптації до середовища. Саме флуктуації вважаються в синергетиці рушійною силою розвитку мовної системи, саме

від них залежить можливість утворення нового порядку (Щигло, 2018: 213).

Так, в кінці XX на початку XIX століття у сучасній німецькій мові з'явилися лексичні одиниці: *die G7, die OECD-Staaten, Gen X, Giant XL, Gummy-Smile, Facelifting, Orthorexie, Skin-RadianceKomplex, Web-Applikation, Win-Win-Situation, KN-23 und KN-25 Raketen, Anti-Drohnen-Einheiten, G7-Präsidentschaft*. Способи створення подібних лексичних одиниць є нетрадиційними. Такі флуктуації в процесі **вербокреативної деривації** (словотворення, спосіб утворення слів) (термін Єнікеєвої, 2013: 199) зазвичай вносять елемент невизначеності в стійку систему словотвору й надалі, через формування нових словотворчих засобів, моделей і навіть нових способів словотворення, можуть викликати її реорганізацію. Під вербокреативною деривацією ми розуміємо послідовні зміни і результати утворення слів, що відбуваються завдяки структурній трансформації, семантичного варіювання лексичних одиниць або завдяки творенню нових мовних знаків різними способами словотворення. Способами вербокреативної деривації є словоскладання, афіксація, редуплікація, скорочення, конверсія і телескопія.

Процес розвитку системи є зміною частин розподілу шляхів розвитку, коли з тих чи інших причин система втрачає рівновагу і основною її ознакою стає уявний характер альтернативних сценаріїв подальшого розвитку і періодів стійкості, рівноваги, коли система організується навколо атракторів. Зона біфукації (напрямок можливих шляхів розвитку системи мови) характеризується принциповою непередбачуваністю: яку структуру обере система, яким шляхом вона буде розвиватися або не буде розвиватися – все залежить від випадкових факторів.

На рівні біфукації потрібно брати до уваги розподіл шляхів формування вербальних одиниць для номінації певного об'єкта дійсності. У німецькій мові є утворення серії вербальних знаків для назви певного предмета, ознаки, процесу. Наприклад, *Cyberspiele, Online-Spiele, Welt-Cyberspiele, Esport-Cyberspiele, Cyber-Spiel-Kultur, das World Wide Web, der Video-Chat, Computer-Sucht, Viren-Schutz-Programm, Anti-Virus-Programm, In-App-Kauf*.

У процесі вербокреації спостерігається взаємодія принципів детермінізму, ймовірності і випадковості (Єнікеєва, 2011: 19). Взаємодія і зв'язок яких забезпечує розвиток всієї словотвірної системи, оскільки окремі аспекти залишаються непередбачуваними і, якщо розглядати тільки їх, то процес буде безперервним та повільним, інші – передбачені з певним ступенем ймо-

вірності, треті – повністю неочікувані і непередбачені. Результати дослідження шляхів і способів словотворення у сучасній німецькій мові свідчать про дію всіх вищеназваних принципів.

Більшість лексичних одиниць сучасної німецької мови створюється традиційними способами словотворення (Lohde, 2006: 36-45):

1. **Zusammensetzung** (словоскладання): *Döner-Restaurant, Fast-Food-Menü, Shahed-Drohnen, Ukraine-Krieg*.

2. **Explizite und implizite Derivation** (явна і прихована деривація): *acht Sitze → Achtsitzer, alte Sprache → altsprachlich, schwarz sehen → Schwarzseher, schwarzseherisch; gießen → Guss, klingen → Klang, greifen → Griff, freisprechen → Freispruch*.

3. **Reduplikation, Doppelung** (редуплікація, подвоєння): *Kuddelmuddel (Durcheinander), Techtelmechtel (kleine Liebesaffäre), Schnickschnack (sinnloses Gerede)*.

4. **Kontamination** (змішання, телескопія): *Stagnation (Stagnation + Inflation), Persil (Perborat + Silikat), Globiläum (Globus + Jubiläum), Feurika (Feuer + Paprika), Formularifari (Formular + Lari-fari), akadämlich (akademisch + dämlich)*.

5. **Konversion** (конверсія, безафіксальний засіб словотвору): *jmdm. den Daumen drücken → das Daumendrücken, sich die Haare raufen → das Haareraufen, Kern → entkernen, trocken → trocknen, Silber → versilbern, zerfallen → Zerfall*.

6. **Kurzwörter** (скорочені слова): *Hiwi (Hilfswil-liger), O-Saft (Orangensaft), Promi (Prominenter), der Perso (Personalausweis), die Kita (Kindertages-stätte), das BAföG (Bundesausbildungsförderungsgesetz), die VHS (Volkshochschule), das Navi (Navigationserät), die Öffis (öffentliche Verkehrsmittel), die Reha (Rehabilitation)*.

Найбільш продуктивним способом утворення нових слів у німецькій мові є словоскладання, як спосіб вербокреативної деривації. Процес словоскладання, яким послуговується синергетична система лексичної деривації, спричиняє виникнення чималої кількості мовних інновацій, наприклад: *das Handymord, der Handypreis das Superleben, die Superaktivität, die Automüdigkeit, die Mehrwegmänner, das Mobilnetz, plattwalzen, knappsäckern, sprühregen*.

Втім, значна частина неологізмів створюється за участю **афіксоїдів** – словотворчих елементів, що проходять стадію формування. Висока вербокреативна активність нових афіксоїдів уможливує їх перехід до нормативних афіксів, наприклад: **-anz (-enz)**: *dominieren → Dominanz*; **-ar (-är)**: *Parlament → Parlamentär, Vokabel → Vokabular*; **-erie**: *Scharlatan → Scharlatanerie, -ee*: *resü-*

mieren → *Resümees*; **-ie**: *Despot* → *Despotie*; **-ier**: *Hotel* → *Hotelier*, *Parlament* → *Parlamentarier*; **-ing**: *Meeting*, *Dressing*, *dopen* → *Doping*; **anti-**: *Antikrebsmittel*, *Antifußball*; **hyper-**: *Hypernervosität*, *Hyperproduktion*; **ko-**: *Föderation* → *Konföderation*, *Kongenialität*, *Kollaboration*, *Korreferat*; **pro-**: *Proseminar*, *Pro-Kopf-Verbrauch*.

Окрім традиційних явищ у словотворі німецької мови трапляються і випадкові «спорадичні» випадки, з погляду законів вербокреації, наприклад: **B2A** *Business-to-Administration*, **B2B**-*Dienstleistungen*, **P2P**-*Peer-to-Peer*, **KuG**-*Kommunikation unter Gleichen*, **B2B**-*Unternehmen*, **B2B2C**-*Modell*, **B2B2C**-*Partnerschaften*, **B2B2C**-*Plattform*, **b2b2c** *Kundenversicherungsprogramm*, **360-Grad-Sicht auf die Kunden**, **B2B2C**-*Versicherung*, **47-Ohm-Widerstand**, **der P2P-Nutzer**.

Особливим класом словотворчих елементів є **напівафікси**. Це компоненти складних або похідних слів, які вживаються як вільні або зв'язані морфеми, використовуються для номінації предметів та явищ, позначають певні лексико-семантичні категорії – особу, предмет, інструмент, наприклад: **Bären-, Blitz-, Knall-, -geist**: *der Bärenhunger*, *der Blitzbube*, *der Knallkörper*, *der Poltergeist* (Ходаковська, 2008: 55). Етимологічно вони є лексемами або кореневими морфемами, які унаслідок їх використання як словотворчих елементів, стали асоціюватися з вербокреативними формантами. Серед таких напівафіксів найбільш продуктивними є напівпрефікси: **Bomben-, Bulle-, Heiden-Super-**; *die Bombenbesetzung*, *die Bullenhitze*, *die Heidenangst*, *das Superprogramm* і напівсуфікси: **-fritze, -geist, -hals, -hans, -meier, -mensch, -person, -sucht**: *der Meckerfritze*, *der Flattergeist*, *der Geizhals*, *der Fabelhans*, *der Angstmeier*, *der Unglücksmensch*, *die Frauenperson*, *die Putzsucht*.

Збагачення переліку словотворчих засобів відбувається завдяки вербокреативним елементам, які є фрагментами слів. Потенційно продуктивним способом творення нових слів вважається **редуплікація (Reduplikation, Doppelung)**. Редуплікація – це свідоме повторення в межах певного мовленнєвого відрізка однієї й тієї ж мовної одиниці з певною словотвірною, граматичною або стилістичною метою (Ніколашина, 2020: 26). У німецькій мові редуплікацію традиційно поділяють на: а) **просну (exakte Reduplikation)**: *Bling-Bling*, *effeff*, *fifty-fifty*, *igittigitt*, *Kiki*, *Mau-Mau*; б) **римвану (Reimdoppelung)**: *ratzfatz*, *ruckzuck*, *Flitzer-Blitzer*, *Hottentotten*, *Klimbim*, *Rambazamba*; та в) **анофонічну (Ablautdoppelung, арифоніска Doppelung)**: *Singsang*, *ritsch-ratsch*, *Flickflack*, *Ticktack*, *Hickhack*, *Krimskrams*.

Не менш продуктивним способом словотворення з погляду синергетики є **телескопія** (контамінація), коли фрагмент, що входить в архітектоніку телескопного слова, виконує функцію афікса. Телескопія – це не тільки продуктивний спосіб вербокреації, але й джерело виникнення нових словотворчих засобів. Завдяки високій частоті використання компонентів телескопізмів для створення структурно однотипних лексем, розвивається типізоване значення афікса. Слова-телескопи (бленди) утворюються здебільшого на позначення реалій, які одночасно мають характеристики їхніх вихідних складових (Гармаш, 2011: 98). Слова-бленди з'явилися в усному мовленні і позначали предмети та події повсякденного життя носіїв мови. У німецькій мові вживаються такі назви цього способу творення нових слів: *global + lokal* → *glokal*, *Fahrrad + paradiesisch* → *fahradiesisch*, *Mammut + Elefant* → *Mammufant*, *schleppen + Laptop* → *Schlepptop*, *Lakritz + Kritzelei* → *Lakritzelei*, *Hefezopf + Zopfspanne* → *Hefezopfspanne*, *klauen + kaufen* → *klaufen*, *Besserwisser + Wessi* → *Besserwessi*.

«*Früher hat man sie noch als «Schlepptop» bezeichnet – die meisten modernen Notebooks sind aber keine dicken Brocken mehr*» (computerbild.de, 06.09.2020).

«*Die Coronakrise hat einmal mehr gezeigt: Das Leben jedes Einzelnen folgt globalen Trends – globalen Entwicklungen mit spürbaren Auswirkungen konkret vor Ort*» (l-iz.de, 09.05.2020). З наведених вище прикладів стає зрозуміло, що телескопічне слово (слово-бленд) утворюється з двох лексичних одиниць шляхом скорочення структури обох складових. Завдяки своїм структурно-семантичним властивостям телескопічні слова досягають лінгвістичної економії для передачі змісту нових понять і явищ у різних сферах суспільства. Отож, телескопія як засіб словотворення є одною із складних синергетичних підсистем, якими оперує словниковий склад сучасної німецької мови.

З вербокреативними формантами асоціюються скорочені слова (**Kurzwörter**). Абревіатури слів надзвичайно продуктивні, вони трапляються майже в усіх сферах спілкування, а саме в мові бізнесу, техніки, науки, адміністрації, преси та реклами. У німецькій мові розрізняють два основних типи скорочених слів (Lohde, 2006: 55):

1) односегментні скорочені слова (**unisegmentale Kurzwörter**): *Promis* ← *Prominenten*, *Sebi* ← *Sebastian*, *Cello* ← *Violoncello*, *Ferdi* ← *Ferdinand*, *Ober* ← *Oberkellner*, *Womo* ← *das Wohnmobil*;

2) багатосегментні скорочені слова (**multisegmentale Kurzwörter**): *WMF* (*Württembergische*

Metallwaren-Fabrik), *UFA (Universum-Film-Aktiengesellschaft)*; *Sankra (Sanitätskraftwagen)*, *Leica (Leitz-Camera)*, *HeLaBa (Hessische Landesbank)*, *UFOKAT (Umweltforschungskatalog)*, *Degussa (Deutsche Gold- und Silberschmiedeanstalt)*. Згідно з законами вербокреації у словотворі німецької мови скорочені слова є «випадковими» і «нерегулярними».

Висновки. Таким чином, словотвір сучасної німецької мови в синергетичному аспекті є відкритою ієрархічною системою з нелінійними

шляхами розвитку. Проблема системності словотвору німецької мови полягає у визначенні синергетичної значимості закономірностей її структурної організації та розвитку.

Головним процесом самоорганізації системи словотвору німецької мови є переорієнтація лексичних одиниць, яка здійснюється унаслідок словоскладання, афіксації, редуплікації, телескопії (контамінації), скорочення і конверсії лексичних одиниць.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гармаш О. Л. Лінгвосинергетичний аспект розвитку словникового фонду англійської мови: монографія. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2011. 324 с.
2. Єнікієєва С. М. Лінгвосинергетика як напрямок сучасного мовознавства. Сучасні дослідження з іноземної філології : зб. наук. праць. Ужгород : Ужгород. нац. університет, 2010. Вип. 8. С. 196–203.
3. Єнікієєва С. М. Система словотвору сучасної англійської мови: синергетичний аспект (на матеріалі новоутворень кінця XX – початку XXI століть) : автореф. дис. д-ра філол. наук. Київ : Київський нац. лінгв. університет, 2011. 35 с.
4. Єнікієєва С. М. Базові й службові вербоформанти сучасної англійської мови. *Наук. вісник Східноєвропейського нац. університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство.* 2013. № 20. С. 199–206.
5. Ніколашина Т. І. Редупліковані прислівники в українській словотвірній системі. «Молодий Вчений». 2020. 5.1 (81.1). С. 24–30.
6. Щигло Л. В. Діахронічна еволюція мови. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія».* 2018. Вип. 79. С. 211–215.
7. Щигло Л. В. Фрактальна самоорганізація словотвірної системи німецької мови. «Філологічні трактати», 2019. Том 11, № 1, с. 70–79.
8. Щигло Л. В. Еволюція словотвірної системи німецької мови в лінгвосинергетичному вимірі : автореф. дис. д-ра філол. наук. 2020. Харків: Харківський нац. університет імені В. Н. Каразіна.
9. Cannon G. *Blending. Morphologie : ein internationales Handbuch zur Flexion und Wortbildung.* 2000. Berlin, New York : de Gruyter. S. 972.
10. Haken H. *Information and Self-organization : A Macroscopic Approach to Complex Systems.* (Springer Series in Synergetics). 2000. Berlin : Springer-Verlag, 222 S.
11. Piirainen E. Schwampel, Gelbanlage oder Reich(t') im Alter? Wörter-Verbindungen. Festschrift für Jarmo Korhonen zum 60. Geburtstag. 2006. Frankfurt am Main : Peter Lang. S. 113–123.
12. Reischer J. Wortkreuzung und verwandte Verfahren der Wortbildung : eine korpusbasierte Analyse des Phänomens «Blending» am Beispiel des Deutschen und Englischen. *Schriftenreihe Philologia.* 2008. Band 113. Hamburg: Verlag Dr.Kovač, 248 S.
13. Schulz M. Jein, Fortschrott und Ehrgeizhals. Wortkreuzungen in der deutschen Gegenwartssprache. *Zeitschrift für germanistische Linguistik.* 2004. Band 32, Heft 2. S. 286–306.

REFERENCES

1. Harmash O. L. (2011) Lihvosynerhetychnyi aspekt rozvytku slovnykovoho fondu anhliiskoi movy: monohrafia. [The linguistic synergistic aspect of the development of the English vocabulary: monograph]. *Zaporizhzhia : Zaporizkyi natsionalnyi universytet*, 324 s. [in Ukrainian].
2. Yenikieieva S. M. (2010) Lihvosynerhetyka yak napriamok suchasnoho movoznavstva. [Linguistic synergetics as a direction of modern linguistics] *Suchasni doslidzhennia z inozemnoi filolohii : zb. nauk. prats. Uzhhorod : Uzhhorod. nats. universytet*, 8. 196–203. [in Ukrainian].
3. Yenikieieva S. M. (2011) Systema slovotvoru suchasnoi anhliiskoi movy: synerhetychnyi aspekt (na materialii novoutvoren kintsia KhKh – pochatku KhKhI stolit). [The Word Formation System of Modern English: Synergistic Aspect (Based on the Material of the Late Twentieth and Early Twenty-First Centuries)]: avtoref. dys. d-ra filol. nauk. Kyiv : Kyivskiy nats. lnhv. Universytet, 35 s. [in Ukrainian].
4. Yenikieieva S. M. (2013) Bazovi y sluzhbovi verboformanty suchasnoi anhliiskoi movy. [Basic and service verb formants of modern English] *Nauk. visnyk Shkhdnoievropeiskoho nats. universytetu im. Lesi Ukrainky. Filolohichni nauky. Movoznavstvo.* 20. 199–206. [in Ukrainian].
5. Nikolashyna T. I. (2020) Reduplikovani pryslivnyky v ukrainiskii slovotvirnii systemi. [Replicated adverbs in the Ukrainian word-formation system] «*Molodyi Vcheniy*». 5.1 (81.1). 24–30. [in Ukrainian].
6. Shchyhlo L. V. (2018) Diakhronichna evoliutsiia movy [The diachronic evolution of language] *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii «Filolohiia».* 79. 211-215. [in Ukrainian].
7. Shchyhlo L. V. (2019) Fraktalna samoorganizatsiia slovotvirnoi systemy nimetskoii movy. [Fractal self-organization of the word-formation system of the German language] «*Filolohichni traktaty*». Vol. 11, No. 1. 70–79. [in Ukrainian].

8. Shchyhlo L. V. (2020) *Evolutsiia slovotvirnoi systemy nimetskoi movy v linhvosynerhetychnomu vymiri*. [The evolution of the German word-formation system in the linguistic synergistic dimension]: avtoref. dys. d-ra filol. nauk. Kharkiv: Kharkivskiy nats. universytet imeni V. N. Karazina. 30 s. [in Ukrainian].
9. Cannon G. *Blending*. (2000) *Morphologie: ein internationales Handbuch zur Flexion und Wortbildung*. [Morphology: ein internationales Handbuch z Flechion und Wortbildung] Berlin, New York : de Gruyter, 957 S. [in German]
10. Haken H. (2000) *Information and Self-organization : A Macroscopic Approach to Complex Systems*. (Springer Series in Synergetics). Berlin : Springer-Verlag, 222 S.
11. Piirainen E. (2006) Schwampel, Gelbanlage oder Reich(t') im Alter? Wörter-Verbindungen. [Schwampel, Gelbanlage or Rich(t') im Alter? in old age? Word connections] *Festschrift für Jarmo Korhonen zum 60. Geburtstag*. Frankfurt am Main : Peter Lang, S. 113–123. [in German]
12. Reischer J. (2008) Wortkreuzung und verwandte Verfahren der Wortbildung: eine korpusbasierte Analyse des Phänomens «Blending» am Beispiel des Deutschen und Englischen. [Word crossing and related word formation processes: a corpus-based analysis of the phenomenon of «blending» using German and English as examples] *Schriftenreihe Philologia*. Band 113. Hamburg : Verlag Dr. Kovač, 248 S. [in German]
13. Schulz M. (2004) *Jein, Fortschrott und Ehrgeizhals*. Wortkreuzungen in der deutschen Gegenwartssprache. [Yes and no, scrap and ambitious man. Word crossings in the contemporary German language] *Zeitschrift für germanistische Linguistik*. Band 32, Heft 2. S. 286–306. [in German]

УДК 81.373.6:004.738.5

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-33>

Тетяна ЧУХНО,

orcid.org/0000-0002-4112-7388

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземної філології, перекладу та професійної підготовки

Університету митної справи та фінансів

(Дніпро, Україна) *tetyana.chukhno@gmail.com*

Наталія ЛЕВЧИК,

orcid.org/0000-0003-1198-0860

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської філології та методики навчання англійської мови

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

(Тернопіль, Україна) *natkalev777@gmail.com*

Наталія ГЛІНСЬКА,

orcid.org/0009-0008-2821-7718

викладач кафедри державно-правових дисциплін

Національного університету «Острозька академія»

(Острозь, Рівненська область, Україна) *nataliia.hlinska@oa.edu.ua*

ВПЛИВ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА СУЧАСНІ ЗМІНИ В ГРАМАТИЦІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена аналізу впливу інноваційних технологій на сучасні зміни в граматиці англійської мови через призму цифрової трансформації, яка формує нові мовні правила. Мета статті – систематизувати наслідки впливу цифрових технологій на розвиток англійської мови та зміни в граматиці. Для досягнення мети використовуються методи критичного аналізу, узагальнення та систематизації даних, а також індуктивні та дедуктивні підходи для глибокого розуміння тенденцій в мовній еволюції. У дослідженні виявлено, що стандартна англійська мова продовжує бути важливою в сферах професійної діяльності, урядування та освіти через свою точність та ясність, що підкреслює значення звичних граматичних правил. Проте поширення цифрових інновацій та новітніх форм комунікації сприяють розповсюдженню більш невимушеної версії мови, яка відрізняється повсякденною лексикою та вживанням скорочень, що впливає на літературу. Цей рух до спрощення мови та використання стислих форм викликає застороги з приводу мовної освіти та якості літератури, але в той же час створює нові можливості для творчості. Завдяки технологічним інноваціям слова отримують нові значення, а мова збагачується новими термінами. Цифровий вік також спонукає до укорочення слів та використання спеціальних символів для оптимізації онлайн-спілкування. TikTok особливо вплинув на мовні тренди та стилі мовлення серед молоді, пропонуючи нові способи комунікації в повсякденному житті. Інновації та штучний інтелект сприяють переходу англійської мови до більш гнучкої та динамічної форми, одночасно покращуючи використання граматичних структур за допомогою інструментів автоматичної перевірки, мовного навчання, розширення мовного ресурсу та поліглотних перекладів.

Практичне значення дослідження полягає в наданні цінних інсайтів для освітян, мовознавців та розробників навчальних програм, спрямованих на адаптацію освітнього процесу до змін, що відбуваються в мові під впливом цифровізації. Зокрема, результати можуть бути використані для розробки нових підходів у викладанні граматики, що враховують сучасні мовні тенденції та технологічні інновації, а також для створення ефективних інструментів мовного навчання, заснованих на штучному інтелекті.

Ключові слова: граматика, англійська мова, цифрові технології, неформальна мова.

Tetiana CHUKHNO,

orcid.org/0000-0002-4112-7388

PhD in Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Philology,

Translation and Professional Language Training

University of Customs and Finance

(Dnipro, Ukraine) tetyana.chukhno@gmail.com

Nataliia LEVCHYK,

orcid.org/0000-0003-1198-0860

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of English Philology and English Language Teaching Methods

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

(Ternopil, Ukraine) natkalev777@gmail.com

Nataliia HLINSKA,

orcid.org/0009-0008-2821-7718

Lecturer at the Department of State and Legal Disciplines

National University of Ostroh Academy

(Ostroh, Rivne region, Ukraine) nataliia.hlinska@oa.edu.ua

THE INFLUENCE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES ON MODERN CHANGES IN ENGLISH GRAMMAR

The article analyzes the impact of innovative technologies on modern changes in English grammar, revealing how digital transformation is shaping new language rules. The purpose of the article is to systematize the consequences of the impact of digital technologies on the development of the English language and changes in grammar. To achieve this goal, the methods of critical analysis, generalization and systematization of data, as well as inductive and deductive approaches are used to gain a deeper understanding of trends in language evolution. The study finds that Standard English continues to be important in the areas of professional, governmental, and educational use because of its accuracy and clarity, which emphasizes the importance of familiar grammatical rules. However, the proliferation of digital innovations and new forms of communication are contributing to the spread of a more casual version of the language, characterized by everyday vocabulary and the use of abbreviations, which is influencing literature. This movement toward simplified language and the use of abbreviated forms raises concerns about language education and the quality of literature, but it also creates new opportunities for creativity. Thanks to technological innovations, words acquire new meanings and the language is enriched with new terms. The digital age also encourages the shortening of words and the use of special characters to optimize online communication. TikTok has particularly influenced language trends and speech styles among young people, offering new ways of communicating in everyday life. Innovations and artificial intelligence are contributing to the transition of English to a more flexible and dynamic form, while improving the use of grammatical structures through automatic checking tools, language learning, language resource expansion, and polyglot translations.

The practical significance of the study is to provide valuable insights for educators, linguists, and curriculum developers aimed at adapting the educational process to the changes in language under the influence of digitalization. In particular, the results can be used to develop new approaches to teaching grammar that take into account current language trends and technological innovations, as well as to create effective language learning tools based on artificial intelligence.

Key words: *grammar, English, digital technologies, informal language.*

Постановка проблеми. Впродовж історії людство спостерігало за численними змінами у мовах, котрі зумовлені технологічними інноваціями. Від винаходу друкарського пресу, який у XV столітті здійснив революцію в типографіці та правописі, до використання телеграфу та друкарської машинки у XIX столітті, – кожна інновація залишила свій відбиток на мові. Поява спочатку Інтернету, а потім соціальних мереж, технологій штучного інтелекту, стали

черговим кроком у еволюції англійської мови, що вносить нові слова, правила, вирази та способи спілкування.

Стає зрозуміло, що у сучасному світі, де швидкість інформаційних потоків тільки прискорюється, тотальна цифровізація відіграє ключову роль у трансформації багатьох аспектів життя, включаючи мову і граматику. Англійська мова, яка є однією з найбільш поширених та впливових у світі, не є винятком (Beaumont, 2021).

Змінюється не тільки мова, але й сам метод комунікацій. Як показує статистика, надсилання текстових повідомлень тепер майже так само поширене, як і розмови по мобільних телефонах. Лише 12% користувачів мобільних телефонів ніколи не використовують свій телефон для надсилання текстових повідомлень (і майже половина з цих людей старші за 65 років). 70% людей віком від 15 до 24 років кажуть, що «не можуть жити» без свого мобільного телефону (Parry, 2010). Однак проблема використання текстових скорочень стосується не тільки повсякденних комунікацій.

Дослідники виявили, що в академічному письмі 64% студентів використовують неформальний стиль, 50% студентів пишуть зі зміненою (невірною) граматику та пунктуацією, 38% використовують текстові скорочення і 25% використовують смайли та емоджі (Lenhart et al., 2008).

Ця тенденція не послаблюватиметься у майбутньому, тому уже сьогодні лінгвісти визнають важливість прийняття мови текстових повідомлень як нового жанру (French, 2018). Словники стандартної англійської мови почали процеси адаптації до мовних трансформацій, вони почали включати певні слова та фрази мови текстових повідомлень у свої онлайн-версії. Тому освітяни повинні визнати нову мову як новий підвид, жанр або гілку культурної та соціальної мови (Douglas, 2009) та визнавати її, а не зневажати, недооцінювати чи уникати.

Аналіз досліджень. Вивчення впливу інформаційних технологій на словниковий склад англійської мови здебільшого представлене у зарубіжних дослідженнях. Основні напрями досліджень охоплюють аналіз новоутворених слів і виразів, що з'явилися в результаті розвитку цифрових технологій, та їх вплив на традиційний словниковий склад. О. О. Федоренко (2008) є одними з небагатьох вітчизняних дослідників, що звернули увагу на це питання, зосередившись на аналізі конкретних прикладів англіцизмів, що увійшли в ужиток завдяки впливу інноваційних технологій. У той же час, зарубіжні дослідники D. Cingel і S. Sundar, Beaumont N. (2012), та G. Baghdasaryan (2023), досліджують ширший спектр аспектів, включаючи зміни в граматиці, орфографії та лексиці, які спричинені цифровою комунікацією. Особливу увагу заслуговують роботи, які вивчають взаємодію молоді з цифровими платформами та їх вплив на мовні навички. Дослідження J. Douglas (2009) та Lenhart та ін (2008) підкреслюють позитивний вплив блогів та соціальних мереж на рівень письмової грамотності молоді.

Загалом, аналізуючи внесок різних авторів, можна відзначити комплексний погляд на проблематику впливу технологій на мову, що охоплює зміни в лексиці, граматиці, а також в загальній культурі спілкування. Проте, попри наявність значної кількості досліджень, відчувається нестача систематизованого підходу до вивчення цієї теми, зокрема недостатньо висвітлений комплексний, загальний вплив на граматику англійською мовою у контексті сучасного стану розвитку інноваційних технологій.

Мета статті – систематизувати наслідки впливу цифрових технологій на розвиток англійської мови та зміни граматики.

Виклад основного матеріалу. Офіційна версія англійської мови, яка заснована на чіткому використанні лексики та граматики, є стандартом у професійних, урядових та академічних сферах. Численні дослідники вказують на її важливість для забезпечення точності та зрозумілості у формальних комунікаціях. Така мова підкреслює важливість традиційних правил, що були сформовані впродовж століть, і використовуються для створення офіційних документів, наукових статей та інших видів професійного обміну інформацією. Однак із розвитком цифрових технологій все більше освітян занепокоєні тим, що скорочений контент мови, свідомі помилки у написанні слів та граматично некоректні речення, проникають у студентські роботи, що розмиває різницю між формальною та неформальною мовою (Strain-Moritz, 2016).

Цифрова ера та зростання інтернет-платформ сприяють розвитку неформальної версії англійської мови. Це розмовна колоквиальна (від «colloquialism») мова, яка має своє коріння в стандартній мові (French, 2018).

Сучасна англійська порушує правила стандартної англійської мови та становить виклик для суспільства. При цьому англійська мова не просто доповнюється новими виразами. Руйнуються граматики, синтаксис (Sonn, 2006), оскільки користувачі все більше відмовляються від читання та письма стандартною англійською мовою.

Ключовим чинником, що сприяє цій тенденції, є з однієї сторони поява гаджетів, а з іншої – постійно зменшувані розміри екранів пристроїв, що спонукає до створення лаконічних текстових повідомлень. Ця потреба в лаконічності зумовлює тенденцію до мінімізації довжини слів та фраз без втрати змісту, оптимізуючи таким чином використання екранного простору та зусиль, необхідних для комунікації (Parry, 2010). При цьому тенденція спостерігається не тільки в

індивідуальній переписці, вона активно впроваджується у літературу.

Важливим чинником трансформацій англійської мови в сучасній літературі є скорочення часу уваги читачів, що спонукає авторів адаптувати свій стиль письма до більш стислих форм, які можуть зацікавити аудиторію з обмеженою увагою. Критики такого підходу, як Patea (2012) та Penny (2014), описують сучасні цифрові історії як безсюжетні антиісторії або легковажні тексти для поверхових мислителів. Лаконічність такої творчості підриває якість твору та спричиняє занепад мовної грамотності. Існує також думка, що комунікація в соціальних мережах може сприяти «лінгвістичному руйнуванню поколінь».

Проте, написання надзвичайно коротких історій не є новим явищем. Ернест Гемінгвей зі своєю легендарною історією в шість слів: «For sale: baby shoes, never worn», демонструє здатність до вираження глибоких ідей у крайній лаконічності. Це нова форма сторітелінгу, яка тільки зростає із розвитком цифрових технологій.

По суті, традиційна мова, яка колись вимагала правильного використання стандартних граматичних правил, очевидно, змінюється кардинально, зокрема вона спрощується, доповнюється неологізмами, змінюється граматики.

Зміна значення слів. Технологічний прогрес суттєво вплинув на англійську мову, змінивши значення багатьох слів. Розглянемо декілька повсякденних прикладів, до яких звикла практично кожна людина і навіть не задумується про змінене значення кожного із цих слів.

Mouse: від звичайного гризуна до вказівного пристрою, що використовується для управління курсором на комп'ютерному екрані.

Cloud: раніше означало лише природне хмарне утворення на небі, тепер також використовується для позначення мережевих технологій зберігання та обробки даних.

Tablet: від твердої плити або блоку для письма до портативного електронного пристрою з сенсорним екраном.

Stream: раніше пов'язане з водним потоком, тепер також означає неперервну передачу відео або аудіо даних в реальному часі через Інтернет.

Tweet: від цвірінкання птахів до публікації коротких повідомлень на платформі соціальних медіа Twitter.

Friend: раніше виключно означало особу, з якою у вас є близькі стосунки, тепер також використовується як дієслово для додавання когось у список контактів у соціальних мережах.

Like: від вираження схвалення або вподобання у реальному житті до кнопки або символу на соціальних медіа, що використовується для вираження позитивного ставлення до публікації чи коментаря.

Profile: значення розширилося від опису особистих рис або контуру обличчя до особистої сторінки чи облікового запису в Інтернеті (Baghdasaryan, 2023)

Неологізми. Різноманітність цифрових медіа, включаючи соціальні мережі та месенджери, створює умови для появи нових слів. Неологізми передових технологій «Blockchain», «cryptocurrency», «IoT (Internet of Things)», «AI (Artificial Intelligence)», «VR (Virtual Reality)», «AR (Augmented Reality)», «big data», «deep learning», «fintech», «smart home», «wearable technology», «chatbot», «machine learning», «cybersecurity», «edge computing», «digital twin» відображають адаптацію мови до новітніх технологічних та соціальних контекстів.

Інноваційні технології суттєво трансформували сферу освіти, запровадивши нові методики та підходи до навчання, що, в свою чергу, збагатили англійську мову новими термінами. Впровадження комп'ютерних технологій сприяло появі таких понять як «комп'ютерно-орієнтована освіта», що відкрило шлях для навчання вдома через інтернет, відомого як «teleschooling» чи «cyberschool». Значною популярністю стала користуватися дистанційна освіта («distance learning» чи «distance education»), особливо у закладах вищої освіти, де вона стала важливим інструментом утримання конкурентоспроможності на ринку.

Цей напрям освіти дав поштовх до створення численних нових слів, які описують різні аспекти цифрового навчання, включно з «e-learning», «online learning», «web-based education», «digital learning» та інші, що відображають перехід освітнього процесу в цифровий простір. У результаті, заклади вищої освіти активно інтегрують комп'ютерне та телекомунікаційне обладнання, перетворюючись на «virtual universities» чи «cybercolleges», та пропонуючи дистанційні курси.

Учасники цього нового освітнього простору також отримали власні назви, такі як «wired student», «virtual student», чи «cybereducator», які використовують «virtual timetable» для організації свого навчального процесу. Навчальні матеріали адаптувалися до цифрового формату, призводячи до появи термінів «cyberseminar», «online course» та «teleseminar» (Федоренко, 2008).

Спрощення. Для участі у коротких взаємодіях та демонстрації своєї онлайн-присутності, net-

покоління змінило стандартні англійські слова. Розглянемо декілька видів спрощення:

Використання абrevіатур (before anyone else → bae, for your information → FYI, rolling on the floor laughing → ROFL, what the fuck → WTF, oh my God → OMG, be right back → BRB, got to go → GTG, talk to you later → TTYL, thank you → TY, shaking my head → SMH).

Писати як чується (тобто gotcha → got you, want to → wanna, going to → gonna, out of → outta, what do you → whatcha, let me → lemme, I am going to → I'ma, should have → shoulda, could have → coulda, would have → woulda).

Ігнорування літер: through → thru, though → tho, night → nite, light → lite, alright → aight, because → cuz, picture → pic, favorite → fave, tomorrow → tmrw, definitely → def. Приклад: «Aight, you gon talk to me, boy».

Заміна цифрами: b4 (before), l8r (later), h8 (hate), m8 (mate), sk8 (skate), d8 (date), f8 (fate), w8 (wait), r8 (rate), st8 (state).

Інші зміни: зниження значення відповідного вживання пунктуації та великих літер, що призводить до структурних адаптацій в англійській мові (Cingel & Sundar, 2012).

Правила великої літери. Однією з помітних тенденцій у неформальному інтернет-спілкуванні є зміна традиційного використання великої літери, що свідчить про гнучкість та динамізм сучасної англійської. Наприклад, специфічне використання великих літер у словах з середини фрази, таких як eBay або iPhone, та варіанти, де два слова з'єднуються між собою залишаючи великі букви в їх складових: MasterCard, PayPal, LinkedIn, YouTube, FaceTime, PlayStation, BlackBerry, GeoTagging, MySpace, QuickTime, ThinkPad, TurboTax, WhatsApp, Snapchat.

Емоційне забарвлення англійської мови в цифровому спілкуванні значно розширилося з появою емоджі, які еволюціонували з традиційних текстових смайликів. Смайли, які колись були простими комбінаціями символів (наприклад, :) або)),:)), зараз є недостатньо сучасними у порівнянні з емоджі. Сучасні емоджі (<3, (^.^), T_T, O:) пропонують широкий спектр візуальних зображень, що дозволяє точно та динамічно висловлювати емоції, настрої, жести та навіть складні концепції.

Тіктокізація мови. Явище «тіктокізації» англійської мови відображає вплив платформи TikTok на еволюцію мовних трендів та введення нових слів і виразів у повсякденний лексикон, особливо серед молодшого покоління. Щоб зрозуміти вплив даної платформи, достатньо усві-

домити появу слова «тіктокізація», яке сьогодні використовується для опису явища популяризації, спрямованого на молодіжну аудиторію засобами соціальних мереж, не обов'язково TikTok (Woodbury, 2022).

TikTok, як культурний феномен, стимулює швидке поширення та адаптацію новостворених або адаптованих термінів, що часто виходять за межі цифрового простору та стають частиною повсякденної мови. Наведемо приклади неологізмів, що з'явилися або набули популярності завдяки TikTok, включають:

«FYP» (For You Page) – термін, що вказує на персоналізовану стрічку відео в TikTok, став символом того, як контент персоналізується в цифрових медіа.

«Duet» – означає створення спільного відео з іншим користувачем, демонструючи взаємодію та креативність у цифровому просторі.

«Savage» – спочатку означало щось дике або жорстоке, але в TikTok використовується для опису кмітливих, сміливих або іронічних вчинків та висловлювань.

«Vibe Check» – вираз, що став популярним у TikTok, використовується для оцінки емоційного стану або загального враження від особи чи ситуації.

«Tea» – у контексті TikTok, це не просто напій, а сленг для опису соковитих деталей, пліток або сенсаційних новин.

Ці терміни та вирази відображають, як сучасна комунікативна платформа впливає на мовленнєві звички, стимулюючи виникнення нових форм виразності та способів спілкування. «Тіктокізація» стосується не тільки англійської мови, вона впливає на кожну мову, що свідчить про динамічний взаємозв'язок між цифровими медіа та мовною еволюцією, демонструючи, як інноваційні платформи можуть формувати та розширювати мовні горизонти (Noor, 2003).

Таким чином, інноваційні технології не лише пропонують новий канал для мовного вираження, але й активно формує мовні норми, пропонуючи більш неформальний та динамічний варіант англійської мови. Адаптації слів, які спостерігаються у мові текстових повідомлень, просочуються у повсякденне використання англійської мови. Не дивно, що регулярне використання текстових адаптацій може створити враження нормальності та прийняття, що ускладнює вивчення стандартної англійської мови (Cingel & Sundar, 2012).

Відтак, узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що злиття електронної пошти,

текстових повідомлень, блогів та соціальних мереж призвело до того, що людське письмо стає більш наближеним до усного мовлення та віддаленим від традиційних писемних норм. Зокрема, воно відходить від формальностей, які були обов'язковими в комунікаціях з керівництвом, батьками чи в освітньому середовищі (Parry, 2010). Численна кількість дослідників це явище вважає негативним. Однак не всі інноваційні технології мають негативний вплив на розвиток англійської мови та зміни в граматиці зокрема. Штучний інтелект здатний аналізувати величезні обсяги текстових даних, виявляючи тенденції та закономірності в мові, що може сприяти кращому розумінню та використанню граматичних структур. Розглянемо декілька функцій штучного інтелекту, що сприяють виправленню проблем граматичних трансформацій англійської мови.

Автоматичне виправлення та перевірка граматики. Програми, засновані на ШІ, такі як Grammarly або Microsoft Editor, допомагають користувачам у виправленні граматичних помилок, вдосконалюючи їхнє письмо та сприяючи кращому розумінню граматичних правил.

Мовне навчання та підтримка. Штучний інтелект використовується у програмах для вивчення мов, таких як Duolingo, надаючи персоналізовані вправи та зворотний зв'язок, що дозволяє вивчати граматику та популяризувати її.

Збагачення мови. Штучний інтелект сприяє створенню нових лексичних одиниць та фразеологій, що безпосередньо пов'язані із інноваційними технологіями, збагачуючи мову та розширюючи граматичні можливості через творчий синтез текстів.

Багатомовність та переклад. Штучний інтелект покращує якість машинного перекладу, сприяючи глибшому розумінню граматичних нюансів між мовами та підтримуючи багатомовність.

Висновки. Літературна версія англійської мови відіграє ключову роль у професійних, урядових та академічних сферах завдяки своїй точності та зрозумілості, підкреслюючи важливість традиційних граматичних правил. Втім, розвиток цифрових технологій та зміни в способах спілкування сприяють поширенню неформальної версії мови, що характеризується колоквіальною лексикою, скороченнями, та новоутвореннями, впливаючи на літературу. Ця тенденція до спрощення та використання лаконічних форм викликає занепокоєння щодо мовної грамотності та якості текстів, але створює нові поняття, напрями в літературі та творчості. Слова набувають нових значень у контексті технологічних інновацій, а нові терміни, відображають розвиток сучасних технологій. Зменшення екранів та прагнення до економії часу також спонукають до скорочення слів та використання символів для ефективної онлайн-комунікації. Освітній простір адаптується до цих змін, інтегруючи нові терміни та підходи. Молодіжні платформи типу ТікТок впливають на мовні тренди та способи виразності, особливо серед молоді, вносячи новітні вирази та форми спілкування у повсякденне життя. Інноваційні технології та штучний інтелект сприяють еволюції англійської мови у напрямі до створення нових слів, що відповідають інноваційному розвитку суспільства. Разом з цим, вони покращують розуміння та використання граматичних структур через автоматичне виправлення, мовне навчання, збагачення мови та багатомовні переклади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Федоренко О.О. Вплив інформаційних технологій на словниковий склад англійської мови. ЗНУ, 2008. URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2008/fil_2008_1_2/2008-26-06/035.pdf
2. Baghdasaryan G. How Technology Changes the English Language. Academia, 2023. URL: https://www.academia.edu/11900649/How_technology_changes_the_English_language
3. Beaumont N. The Impact of Technology on the Words We Use. Harvard, 2021. URL: <https://www.harvard.co.uk/the-impact-of-technology-on-the-words-we-use>
4. Cingel D.P., Sundar S.S. Texting, techspeak, and tweens: The relationship between text messaging and English grammar skills. *New Media & Society*, 2012, 14(8), 1304–1320. URL: <https://doi.org/10.1177/1461444812442927>
5. Douglas J. Children Who Blog or Use Facebook Have Higher Literacy Levels. *Blended Edu Net*, 2009. URL: <https://www.debaird.net/blendededunet/2009/12/uk-study-children-who-blog-or-use-facebook-have-higher-literacy-levels.html>
6. French J. *Help! My Students Write Like They Text*. Rowman & Littlefield, 2018.
7. Lenhart A., Arafeh S., Smith A., Macgill A. *Writing, Technology and Teens*. Pew Internet & American Life Project, 2008. URL: <https://eric.ed.gov/?id=ED524313>
8. Mykytiuk S., Lysytska O., Melnikova T. Facebook Group as an Educational Platform for Foreign Language Acquisition. *Postmodern Openings*, 2020, vol. 11, №1, Supl. 1, 131–157. URL: <https://doi.org/10.18662/po/11.1sup1/127>
9. Noor R. How Does Tiktok Influence the Acquisition of Form and Meaning in Language Use?. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 2003, 13, 1435–1450. URL: <https://doi.org/10.6007/IJARBS/v13-i4/16803>

10. Parry P. The Impact of Technology on the English Language. *English Language Expert*, 2010. URL: <https://www.englishlanguageexpert.com/english-language-articles/the-impact-of-technology-on-the-english-language>
11. Patea V. (Ed.). *Short story theories: A twenty-first-century perspective*. New York, NY: Rodopi, 2012. URL: <https://doi.org/10.1163/9789401208390>
12. Penny L. The great English novel is dead. Long live the unruly, upstart fiction that's flourishing online. *New Statesman*, July 2014. URL: <https://www.newstatesman.com/culture/2014/07/great-english-novel-dead-long-live-unruly-upstart-fiction-s-flourishing-online>
13. Sonn W. *Paradigms lost: The life and deaths of the printed word*. Lanham, MD: Scarecrow Press, 2006.
14. Strain-Moritz T.E. Perceptions of Technology Use and Its Effects on Student Writing. *Culminating Projects in Teacher Development*, 8, 2016. URL: https://repository.stcloudstate.edu/ed_etds/8
15. Woodbury R. The TikTokization of Everything. *Digital Native*, 2022. URL: <https://www.digitalnative.tech/p/the-tiktokization-of-everything>

REFERENCES

1. Fedorenko O.O. (2008). Vplyv informatsiinykh tekhnolohii na slovnykovyi sklad anhliiskoi movy [The influence of information technologies on the vocabulary of the English language]. *ZNU*. URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2008/fil_2008_1_2/2008-26-06/035.pdf [in Ukrainian].
2. Baghdasaryan G. (2023). How technology changes the English language. *Academia*. URL: https://www.academia.edu/11900649/How_technology_changes_the_English_language
3. Beaumont N. (2021). The impact of technology on the words we use. *Harvard*. URL: <https://www.harvard.co.uk/the-impact-of-technology-on-the-words-we-use>
4. Cingel D.P., & Sundar S.S. (2012). Texting, techspeak, and tweens: The relationship between text messaging and English grammar skills. *New Media & Society*, 14(8), 1304–1320. URL: <https://doi.org/10.1177/1461444812442927>
5. Douglas J. (2009). Children who blog or use Facebook have higher literacy levels. *Blended Edu Net*. URL: <https://www.debaired.net/blendededunet/2009/12/uk-study-children-who-blog-or-use-facebook-have-higher-literacy-levels.html>
6. French J. (2018). *Help! My students write like they text*. Rowman & Littlefield
7. Lenhart A., Arafeh S., Smith A., & Macgill A. (2008). *Writing, technology and teens*. Pew Internet & American Life Project. URL: <https://eric.ed.gov/?id=ED524313>
8. Mykytiuk S., Lysytska O., & Melnikova, T. (2020). Facebook group as an educational platform for foreign language acquisition. *Postmodern Openings*, 11(1 Supl. 1), 131–157. URL: <https://doi.org/10.18662/po/11.1sup1/127>
9. Noor R. (2003). How does Tiktok influence the acquisition of form and meaning in language use? *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 13, 1435–1450. URL: <https://doi.org/10.6007/IJARBS/v13-i4/16803>
10. Parry P. (2010). The impact of technology on the English language. *English Language Expert*. URL: <https://www.englishlanguageexpert.com/english-language-articles/the-impact-of-technology-on-the-english-language>
11. Patea V. (Ed.). (2012). *Short story theories: A twenty-first-century perspective*. Rodopi. URL: <https://doi.org/10.1163/9789401208390>
12. Penny L. (July 2014). The great English novel is dead. Long live the unruly, upstart fiction that's flourishing online. *New Statesman*. URL: <https://www.newstatesman.com/culture/2014/07/great-english-novel-dead-long-live-unruly-upstart-fiction-s-flourishing-online>
13. Sonn W. (2006). *Paradigms lost: The life and deaths of the printed word*. Scarecrow Press
14. Strain-Moritz T.E. (2016). Perceptions of technology use and its effects on student writing. *Culminating Projects in Teacher Development*, 8. URL: https://repository.stcloudstate.edu/ed_etds/8
15. Woodbury R. (2022). The TikTokization of everything. *Digital Native*. URL: <https://www.digitalnative.tech/p/the-tiktokization-of-everything>

УДК 398(477.83/.86)»1833/1837»(092)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-34>

Оксана ШУМЕЙКО,
orcid.org/0000-0001-6706-6440
аспірантка кафедри української фольклористики імені академіка Філарета Колесси
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) oksankakobasar@gmail.com

ДІЯЧІ УКРАЇНСЬКОЇ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ В ОЦІНКАХ МИХАЙЛА ВОЗНЯКА: «РУСЬКА ТРІЙЦЯ»

У статті проаналізовано праці відомого українського науковця, фольклориста, літературознавця, засновника франкознавства Михайла Возняка про фольклористичну спадщину діячів «Руської трійці». Вчений наголошував, що основним акцентом діяльності учасників групи була ідея єдності українського народу, а їхній внесок у розвиток нашої мови та словесності надзвичайно вагомий.

У дослідженні зауважено, що «Руська трійця» відіграла надзвичайно важливу роль у суспільному та культурному розвитку Галичини та загалом України. Обґрунтовано значущість діяльності Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького та Івана Вагилевича. Акцентовано на їхній культурно-просвітницькій діяльності, прагненні поширювати національну культуру у своїх наукових і науково-популярних працях, фольклорних виданнях та літературній творчості, що позитивно позначилося на розвитку української фольклористики. Зосереджено увагу на інтерпретації результатів фольклористичної діяльності «Руської трійці» у поглядах Михайла Возняка.

Метою статті є висвітлення результатів багаторічних студій Михайла Возняка над публіцистичною та фольклористичною спадщиною діячів «Руської трійці». Об'єктом дослідження стала культурно-просвітницька та фольклористична діяльність членів «Руської трійці», які присвятили своє життя справі підвищення освітнього рівня галичан, зміцненню їхньої національної свідомості. Предмет – оцінка Михайла Возняка напрямів діяльності «Руської трійці», їхнього місця в історії української фольклористики та народознавства. Завдання статті – проаналізувати праці академіка, в яких висвітлено ідеї і тенденції фольклористичної діяльності Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького та Івана Вагилевича. У статті акцентовано на внеску у фольклористику Івана Вагилевича, зокрема його статті із «Русалки Дністрової» «Передговор к народним руським пісням», яка справила значний вплив на подальший розвиток науки про українську усну народну словесність. Підкреслено значущість висновку Михайла Возняка, який аргументовано стверджував, що народознавча спадщина діячів «Руської трійці» займає чільне місце в історії української духовної культури.

Методологічну основу статті складають бібліографічний та описовий методи.

Ключові слова: Михайло Возняк, «Руська трійця», Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький, історія культури, фольклористика.

Oksana SHUMEIKO,
orcid.org/0000-0001-6706-6440
Graduate student at the Department of Ukrainian Folkloristics named after Academician Filaret Kolessa
Lviv Ivan Franko National University
(Lviv, Ukraine) oksankakobasar@gmail.com

THE ACTIVITIES OF UKRAINIAN FOLKLORISTS IN THE ASSESSMENTS OF MYKHAILO VOZNIAK: “RUSKA TRIYTSYA”

The article analyzes the works of the famous Ukrainian scientist, folklorist, literary critic, and founder of Francophonie Mykhailo Vozniak on the folklore heritage of the members of the «Ruska Triytsya» group. The scholar emphasized that the main focus of the group members' activities was the idea of unity of the Ukrainian people, and their contribution to the development of our language and literature was extremely significant.

The research notes that the «Ruska Triytsya» played an extremely important role in the social and cultural development of Galicia and Ukraine as a whole. The significance of the activities of Markiyon Shashkevych, Yakiv Holovatsky, and Ivan Vahylevych is substantiated. Emphasis is placed on their cultural and educational activities, their efforts to promote national culture in their scientific and popular works, folklore publications, and literary works, which positively impacted the development of Ukrainian folklore studies. Attention is focused on the interpretation of the results of the folklore activities of the «Ruska Triytsya» in the views of Mykhailo Vozniak.

The aim of the article is to illuminate the results of Mykhailo Vozniak's long-term studies on the journalistic and folklore heritage of the members of the «Ruska Triytsya». The object of the study was the cultural and educational and folkloristic activities of the members of the «Ruska Triytsya» who dedicated their lives to raising the educational level of Galicians and strengthening their national consciousness. The subject is the assessment by Mykhailo Vozniak of the

activities of the «*Ruska Triytsya*», their place in the history of Ukrainian folklore studies and ethnography. The task of the article is to analyze the works of the academician that highlight the ideas and trends in the folklore activities of Markiyan Shashkevych, Yakiv Holovatsky, and Ivan Vahylevych. The article focuses on the contribution to folklore studies by Ivan Vahylevych, particularly his articles on «*The Rusalka of the Dniester*» and «*Preface to Folk Ruthenian Songs*», which had a significant influence on the further development of the science of Ukrainian oral literature. The importance of Mykhailo Vozniak's conclusion is emphasized, as he argued convincingly that the ethnographic heritage of the members of the «*Ruska Triytsya*» occupies a prominent place in the history of Ukrainian spiritual culture.

The methodological basis of the article consists of bibliographic and descriptive methods.

Key words: Mykhailo Vozniak, «*Ruska Triytsya*», Markiyan Shashkevych, Ivan Vahylevych, Yakiv Holovatsky, cultural history, folklore studies.

Постановка проблеми. Михайло Возняк – український літературознавець і критик, фольклорист і мовознавець, фундатор франкознавства. Вченого знають і як дослідника життя та творчості Пантелеймона Куліша, Лесі Українки, Тараса Шевченка та інших українських письменників.

Дослідження громадської діяльності, літературної та народознавчої спадщини діячів «Руської трійці», яке свого часу здійснив М. Возняк, залишається маловивченою проблемою попри те, що її періодично порушували українські історики, фольклористи, літературознавці та публіцисти переважно у руслі значно ширшої проблематики. Найбільш повно оцінки М. Возняка при характеристиці фольклористичних напрацювань М. Шашкевича, І. Вагилевича, Я. Головацького, а також Г. Ількевича у своїй монографії «Етнографічно-фольклористична діяльність “Руської трійці”» (Київ: Наукова думка, 1990. 340 с.; друге виправлене видання цієї праці – див.: Львів: Інститут народознавства НАН України, 2011. 423 с.) представив Р. Ф. Кирчів, однак і він не вичерпав теми. Розглядаючи фольклористичну спадщину Я. Головацького, напрацювання М. Возняка використала Мирослава Циганик (див.: *Циганик М. І. Фольклористична діяльність Якова Головацького / Автореф. дис. канд. філол. наук. Львів, 2013. С. 2*). Народознавчий доробок Івана Вагилевича схарактеризував Григорій Дем'ян (див.: *Дем'ян Г. В. Іван Вагилевич – історик і народознавець. Київ: Наукова думка, 1993. 150 с.*). Публікації фольклорних записів М. Шашкевича та І. Вагилевича здійснив Михайло Шалата (див.: «Народні пісні в записах Маркіяна Шашкевича». Київ: Музична Україна, 1973. 112 с. та «Народні пісні в записах Івана Вагилевича». Київ: Музична Україна, 1983. 158 с.).

Поза увагою дослідників залишалися праці М. Возняка наукового та публіцистичного характеру, які висвітлювали різні аспекти багатогранної, активної, часто подвижницької діяльності засновників «Руської трійці», що мала неабияке значення для збереження та захисту української мови, усної народної творчості, звичаїв і

традицій нашого народу. Таким чином, основу джерельної бази цього наукового дослідження становлять студії Михайла Возняка про діячів «Руської трійці».

Аналіз досліджень. Варто зазначити, що на нинішній час вивчення доробку Михайла Возняка є фрагментарним передусім тому, що дослідники зазвичай звертали увагу на фундаментальні праці вченого, а його статті про багатьох діячів української фольклористики зазвичай не отримували належної уваги. Аналіз ранніх фольклористичних праць ученого зумовлений тим, що науковці переважно не заглиблювались у їхній зміст й просто обмежувалися згадками про неї (Б. Загайкевич, Я. Гординський, О. Соколишин, І. Денисюк, М. Гнатюк, М. Нечиталюк, Б. Якимович, В. Микитюк та інші дослідники).

З-поміж науковців, які висвітлювали діяльність «Руської трійці», найбільш повно використав напрацювання М. Возняка Роман Кирчів (Кирчів, 1990; друге виправлене видання – 2011). Дослідник також наголошував на завданнях, які міг ставити собі Возняк, аналізував окремі уривки його праць, зокрема «Маркіян Шашкевич як фольклорист», «У століття “Зорі” Маркіяна Шашкевича», «Чиї записи пісень у “Русалці Дністровій”» «З фольклорних занять Маркіяна Шашкевича» тощо. Однак і він не вичерпав теми.

Мета статті – висвітлити результати дослідження Михайла Возняка про особливості наукової, публіцистичної та фольклористичної спадщини членів «Руської трійці».

Виклад основного матеріалу. У перші роки своєї наукової діяльності М. Возняк звертав увагу на полемічну літературу, українську драматургію та її виникнення, а також усну народну словесність. З автобіографії М. Возняка, яку опублікував Роман Горак, дізнаємося, що після закінчення шестирічної сільської школи майбутній академік через погане володіння німецькою мовою був змушений переїхати до міста Рава-Руська, де упродовж двох років вдосконалював свої знання цієї іноземної мови в місцевій школі. Потім навчався у Львівській академічній гімназії, підробляв репе-

титорством, а на старших курсах отримував стипендію (Горак, 2015: 175).

Як зазначила Леся Клебан, М. Возняк активно допомагав Союзу визволення України (заснований у 1914 році в Східній Галичині), а також спільно з А. Жуком та В. Дорошенком редагував, здійснював коректуру статей журналу «Вісник Союзу визволення України» (Клебан, 2020: 132).

В автобіографії М. Возняк написав, що влітку 1918 р. він повернувся до Львова, де брав активну участь у роботі НАУ та був членом «Українського бібліографічного товариства» (Клебан, 2020: 132), але вирішив займатися науковою діяльністю приватно (Нечиталюк, 2000: 181).

Богдан Романенчук визнавав, що «естетичні погляди Возняка були по суті франківськими, тобто суспільно-популярними чи народницькими, а методи дослідження – бібліографічними, які він перейняв від свого вчителя. Тому його праця має документальну цінність, оскільки він проаналізував ці матеріальні знахідки й описав їх без ідеологічної оцінки, але завжди з обережністю та об'єктивністю у своїх висновках, іноді навіть утримуючи свої висновки, щоб зберегти об'єктивність, але надається багато додаткового матеріалу, який повинен бути корисним для читача чи дослідника у його чи її власних висновках» (Романенчук, 1973: 243–244).

Пильну увагу вченого у перші роки його наукової діяльності привернули діячі «Руської трійці», у вивченні та популяризації спадщини яких (особливо Маркіяна Шашкевича), як слушно підкреслив Назар Федорак, М. Возняк зробив надзвичайно багато: «найповнішим виданням його (Маркіяна Шашкевича. – *О. III.*) писань – і оригінальних, і перекладних – залишається те, яке підготував ще до 100-літнього ювілею майбутній академік Михайло Возняк і яке побачило світ у Львові 1912 року як “Збірник фільольогічної секції Наукового Товариства імени Шевченка”» (Федорак, 2011: 14).

Возняк ґрунтовно вивчав діяльність цих фольклористів. Сучасний дослідник Микола Ільницький стверджував, що його «цікавили автографи діячів “Руської трійці” в архіві Іг. Жегота Паулі» (Ільницький, 2016: 200).

Михайло Возняк звернув увагу на те, що «в 1832 році восени був Шашкевич на другім році філософії (це відповідало сьогоднішній восьмій гімназійній класі). [...] Побачивши, що в подібнім напрямку працював і слухач першого року філософії Яків Головацький, Шашкевич заприятелював з ним. [...] Головацького познайомив Шашкевич із Іваном Вагилевичем, товаришем Головацького з

першого року філософії (йдеться про те, що Шашкевич, Вагилевич і Головацький були однокурсниками у семінарії, а також слухачами філософського відділу Львівського університету. – *О. III.*). Відтоді стали всі три найсердечнішими приятелями, зустрічається постійно вдома у кладових селях, на прогуляках, усюди вони в трійку, говорили, вияснювали, спорили, читали, критикували, говорили про народність історичну політику й ин. А що вони завжди говорили по-українськи, насміхаючися з них, товариші називали їх «руською (українською) трійцею» (Возняк, 1924: 76–77).

Михайло Возняк відзначав, що діячі «Руської трійці» усією своєю багатогранною дослідницькою, збиральницькою, видавничою, публіцистичною діяльністю в галузі фольклористики, народознавства, мовознавства, джерелознавства, журналістики, літературознавства, педагогіки, а також перекладацькою та літературною творчістю сприяли підвищенню культурного та освітнього рівня своїх земляків, підкреслювали всеслов'янський контекст української словесності та культури. У цьому контексті вчений аналізував розвідки Я. Головацького «Велика Хорватія, або Галицько-Карпатська Русь» і «Мандрівка по Галицькій та Угорській Русі», праці І. Вагилевича «Гуцули, мешканці східного Карпатського підгір'я», «Бойки, русько-слов'янський люд в Галичині» (1841), «Лемки – мешканці Західного Прикарпаття», а також унікальне видання «Народные песни Галицкой и Угорской Руси» Я. Головацького.

Свою творчу енергію діячі «Руської трійці» спрямовували на єдність українського народу, поглиблення його національної самосвідомості. З цією метою вони почали фіксувати твори усної народної словесності, вивчали побут селян, а Маркіян Шашкевич розпочав проповідувати в церкві українською мовою. Як слушно зауважила Леся Клебан, «цю особливість поета помітив М. Возняк, який констатував: “Шашкевич задумав здобути для рідної мови право горожанства в проповіді й виголосив першу українську проповідь у семінарії. [...] Того ж року (тобто 1836 р. – *О. III.*) виголосив Шашкевич по-українськи проповідь разом із двома своїми товаришами в трьох львівських церквах: Шашкевич у Святоюрській, Юліян Величковський у Волоській, а Микола Устіянович у П'ятницькій» (Клебан, 2016: 81–82). Погоджуємось із думкою авторки, яка, покликаючися на працю Возняка «Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії» (Возняк, 1924), вказує, що Возняк вважав діячів «Руської трійці» певною мірою ідеалістами, які прагнули

збирати усну словесність: «[...] молоді ідеалісти (діячі «Руської трійці». – *О. Ш.*) почали призадумуватися над тим, що властиво знають вони про свої народні маси, як оповів про це Яків Головацький у своїх споминах: “Ми далі розправляли, розмірковували та, спорили; перебирали всякі теорії й гіпотези, – нарешті переконалися, що про народ ми знаємо тільки те, що чули від інших, а народньої мови, народнього побуту цілком не знаємо. Постановлено, що треба йти між народ, досліджувати на місці, збирати з його власних уст пісні, тисячі котрих народ зберігає в пам'яті, записувати його приповідки й приказки, його повісти й перекази, – словом, нам філософам (ученикам сьогоднішньої сьомої й восьмої класи) треба йти в народ і вчитися у нього його мудрости”» (Клебан, 2016: 82).

Науковому виданню «Писання Маркіяна Шашкевича», яке підготував Михайло Возняк, передувала одна із перших його фольклористичних розвідок «Маркіян Шашкевич як фольклорист» (Львів, 1911). Слідом за цією працею Возняк оприлюднив статті «До історії видання Ількевичевих приповідок» (ЗНТШ, 1911. Т. 106: 175–190) та «З фольклорних занять Маркіяна Шашкевича» (ЗНТШ, 1912. Т. 109: 140–155).

Значимо, що у статті «Маркіян Шашкевич як фольклорист» дослідник прагнув подати якомога більше відомостей про Шашкевича: це увага до мовного оформлення наукових праць, в яких Возняк намагався дослідити ставлення Шашкевича до української мови; співаників, якими цікавився Шашкевич, та врешті його збирацької діяльності. Отже, автор не обмежувався фольклористичним аспектом Шашкевичевої спадщини – писав про його діяльність як таку, зокрема громадсько-політичну і письменницьку. Це спричинено тим, що, як слушно підкреслив М. Мороз, Возняк «не був фольклористом у повному розумінні слова, немає жодного його запису народної пісні або зразків інших жанрів фольклору, його, здається, мало цікавили теоретичні питання фольклористики. Однак його внесок у вивчення народної поетичної творчості досить помітний» (Мороз, 1981: 33).

Вважаємо, що саме ця публікація започаткувала безпосередню співпрацю Возняка з Іваном Франком, котрий відгукнувся на неї рецензією в журналі «Неділя» (Франко, 1911, т. 38: 8). Франко виокремив Михайла Возняка з-поміж «наймолодшої генерації галицько-руських учених, що пройшла університетські студії під проводом проф. Олександра Колесси та Кирила Студинського» (крім Возняка, Франко назвав Я. Гординського й М. Тершаковця), визнавши саме за Возняком

«найбільшу працювитість та найліпше вироблений метод точного, скрупулятного до найменших дрібниць досліду язикових та літературних явищ» (Франко, 1911, т. 38: 500). Франко підкреслив, що «розвідка добродія Возняка [...] визначається всіми прикметами совісно виконаної, переважно бібліографічної праці, якої метою було на основі рукописних матеріалів вияснити та вказати працю Маркіяна Шашкевича над збиранням та записуванням галицько-руських народних пісень, а також тим, як тою працею покористувалися видавці збірок тих пісень, а власне Вацлав з Олеська, Жегота Паулі та Яків Головацький» (Франко, т. 38, 1981: 500). Так, Франко іноді ставив під сумнів методику записування текстів Маркіяном Шашкевичем (він вважав, що це було із давніх збірників, а не від респондентів: «всі ті пісні записані були Шашкевичем не з уст люду, але з давніших рукописних співаників і по своєму характеру всі вони не простонародні, але складені “інтелігентами” XVIII в. – двірськими козаками, дяками або попами» (Франко, т. 38, 1981: 501), однак усе ж підкреслив важливість цього аспекту наукової діяльності Возняка: «автор згадує про ніде ще не друковані та цікаві варіанти пісень» (Франко, т. 38, 1981: 501). Як підсумок Франко зазначив, що «розвідка д. Возняка являється цінним доповненням праці його професора» (Франко, т. 38, 1981: 502), себто Кирила Студинського. Сучасний дослідник Микола Легкий, аналізуючи діяльність М. Возняка, стверджує, що в цій ситуації «вести мову про доповнення [...] можна лише умовно, адже студія М. Возняка цілком самодостатня» (Легкий, 2010: 205).

М. Возняк відзначив збиральницько-дослідницьку діяльність Шашкевича – відомо, що в «Русалці Дністровій» поміщено чотири гаївки з покликанням у дужках «Від Золочева», що походять із запису М. Шашкевича (Возняк, Т. 109: 152), котрий, крім гаївок, фіксував і гаївкові ігри, зокрема «Явір», «Грушка», «Воротар», «Мак», «Дід» тощо (Возняк, Т. 109: 153), а також народні колядки (Возняк, 1939). Там же поміщено й тексти трьох весільних пісень – за позначкою «Від Золочева» це також записи Шашкевича (Возняк, 1937: 18, 19, 22). М. Возняк згодом встановив, що колядку «А в чистім полі, близько дороги» надрукував В. Мацейовський у 1935 р. в статті «Про козаків». Цей народний твір, а також колядка «А де ж ти бував, воробієньку, в неділю», за висновком ученого, потрапили до збірника Ж. Паулі (Žegota, 1839) як записи Шашкевича. Таку ж інформацію подав і Р. Кирчів у своїй монографії, зауваживши, що «ці дві, а також сім колядок у “Русалці Дні-

стровий” є першими публікаціями творів цього жанру народної поезії з фіксації членів “Руської трійці”» (Кирчів, 2011: 233).

Значення діяльності М. Возняка як дослідника спадщини діячів «Руської трійці» підкреслював і Микола Легкий. Він наголошував: «Возняк доводив, що у збірнику “Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego” (1833) Вацлава з Олеська (В. Залеського) вміщено записи Шашкевича» (Легкий, Пеньковська, 2016: 290). У цій же статті Микола Легкий описував важливість внеску Возняка, а також реакції (позитивні, подекуди критичні) Франка у вигляді рецензій на розвідку «Маркіян Шашкевич як фольклорист».

У своїх працях Михайло Возняк також підкреслював, що Шашкевич був одним із перших перекладачів «Слова про похід Ігорів», автором церковних проповідей («Слово Боже до народу в Святий День Богоявлення», «Проповідь слова Божого в день преподобного Отця нашого Онуфрія», «Проповідь на празники», «Проповідь на Вознесеніє», «Проповідь слова Божого на рождество Пресвятої Богородиці», «Блажени милосердні, яко помиловани будут» (Возняк, 1912: 81–92). Ці тексти докладно вивчали Ірина Фаріон (Фаріон, 2007), Микола Філон (Філон, Бутко, 2017), Софія Бутко (Філон, Бутко, 2017).

У своїх наукових дослідженнях Михайло Возняк значну увагу приділяв і пошукам Івана Вагилевича. Як слушно зауважив Григорій Дем’ян, «із творчості І. Вагилевича він (М. Возняк. – О. Ш.) розглядає його мовознавчі, літературні та фольклористичні праці, уточнює окремі питання біографії» (Дем’ян, 1993: 8). На думку автора монографії, «для історіографа мають більший інтерес фрагменти досліджень та частина епістолярної спадщини, які опублікував М. Возняк» (Дем’ян, 1993: 8). Знаковою є вступна стаття Вагилевича до розділу «Русалки Дністрової» «Передговор к народним руским пісням», адже в ній фольклорист коротко схарактеризував пісні, зокрема обрядові (наприклад, ладкання), розрізняв думи (твори героїко-історичного змісту) і думки (жіночі пісні, сповнені журби і туги), яку не оминув своєю увагою і М. Возняк. Він також вивчав і літературно-мистецьку спадщину Івана Вагилевича, зокрема аналізував польськомовну рукописну збірку «Поезії І. Вагилевича» (1835–1841), що нині зберігається у фондах Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника.

М. Возняк підкреслював значення Вагилевича як вченого, відзначав його наукові праці в архіві, зокрема звернув увагу на те, що той виявив низку невідомих письмових пам’яток з історії Львова XV–

XVII ст. (див. публікації у додатковому номері газети «Gazety Lwowskiej»), подав матеріали до багатотомного видання «Akta grodzkie i ziemskie» (3 та 4 томи). На основі опрацьованих архівних документів Вагилевич склав «Хронологію загальної історії слов’ян», «Хронологічні таблиці до загальної історії», «Хронологію східних слов’ян» тощо.

Важливим внеском Вагилевича в українську фольклористику є його збиральницько-дослідницька діяльність, зокрема фіксація гаївок (приклад, «Ой Данчику, Білоданчику»), весільних пісень, колядок тощо. Вагилевич мріяв видати зібрані пісні, щедрівки, колядки, а 1843 року уклав рукописну збірку «Слов’янське свято Коляда». На жаль, ця збірка, як і чимало інших фольклорних матеріалів, побачила світ лише у 1983 році за сприяння М. Шалати у збірнику «Народні пісні в записях Івана Вагилевича».

У праці «Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії» Михайло Возняк відзначав важливість публікування українських народних пісень в альманасі «Русалка Дністрової»: «По передмові йдуть “народні пісні” з “предговором” Івана Вагилевича. Пісні поділені на “думи і думки” (числом 20), себто пісні історичного й баладового змісту, й обрядові, а між ними є 7 колядок, 4 гагілки (запису Шашкевича) й 21 ладкань, себто весільних пісень. Обидві групи розділює “леліяльна пісонька” себто коліскова “Ой ходит сон коло вікон”. Далі йдуть “складання”, зразу віршом: з виямкою Вагилевичевих Мадея й казки про Жулина й калину й Двох віночків Головацького все інше Шашкевичеве: Згадка, відома з “Сина Русі” “Погоня”, “Розпутка”, “Веснівка”, “Туга за милим” й “Сумрак вечерний”, а прозова частина заступлена “Оленою” Шашкевича» (Возняк, 1924: 98).

Бачимо, що Михайло Возняк вважав дослідження Івана Вагилевича надзвичайно важливими для фольклористики та етнографії й народознавства, а його судження щодо фольклорних жанрів новаторськими.

Значна частина наукових досліджень Михайла Возняка стосується також творчої спадщини Якова Головацького, а погляд науковця на політичні вподобання першого очільника кафедри української словесності у Львівському університеті переважно співпадає з позицією Івана Франка. Ось що Франко писав про Я. Головацького: «вже в 1849 році при переході російських військ через Галичину новий професор стратив віру в самостійність руської народності і в потребу та рацію існування тої народності, значить, стратив віру і

в предмет, котрий мав викладати. От тим-то й не диво, що викладав він як за напасть, без життя і запалу, після російських підручників, викладав тільки елементи старослов'янської граматики та староруську літературу дотатарської доби і, звісно, нікого не вмів загіти до своїх викладів. Слухачі позивали, сам професор, очевидно, робив панщину і щохвилі поглядав на годинник. Не диво, що за тих 20 літ свого професорства Головацький нікого нікому не навчив, що ми не знаємо між галицько-руськими діячами ані одного, котрий би сказав про себе: “Я – ученик Головацького”» (Франко, 1986: 364).

М. Возняк звернув увагу на німецькомовну статтю Я. Головацького (псевдонім Гаврило Русин) «Становище русинів у Галичині», в якій розкритикував політичну діяльність галицького уряду в етнічних питаннях, а також описав свою позицію щодо переслідувань національно свідомої інтелігенції. Це свідчило про те, що Головацький, як і інші діячі «Руської трійці», прагнув розвивати саме українську мову, культуру, а тому й ходили «в народ» і фіксували його словесність. Про одну із таких ситуацій писав М. Возняк: «до Львова вернув Головацький із масою записаних пісень приповідок та іншого етнографічного матеріалу. Тут оповів він товаришам про свої щасливі пригоди й усі з цікавістю та вдовolenням прислухувалися його оповіданню. Один Вагилевич був невдоволений, що Головацький не ширив між народом самосвідомости. Він залишив іспити й пішов просвічувати народ, але його арештовано й відставлено до Станиславова. [...] Переписавши записані пісні на чисто, взявся до науки. [...] Головацький змалку зазнався з поетичними скарбами народньої маси: від няньок чув колицкові й інші пісні, наслухався казок і байок від бабусь, що постійно сиділи в пекарні, пряли лен або коноплі чи то помагали господарстві. Зокрема подобалися йому обряди на коляду, коли застелювали стіл сіном і накривали білим обрусом, що його не здіймали через три дні Різдвяних свят; в куті ставили дідуха, сніп пшениці й сніп жита та стелили по всій долівці кімнати соломі, а селянки приносили як коляду пару колачів, яблука, ліскові й волоські оріхи. Увечері перед Йорданом сільські дівчата співали щедрівки перед вікнами й він дуже тішився, коли прийшла черга заспівати щедрівку для нього» (Возняк, 1924: 87–88).

На думку М. Возняка, Головацький записував народні твори різних жанрів, зокрема й історичні пісні («Ой Морозе, Морозине, преславний козаче», «Ой там при долині, ой там при потоці») (Возняк, 1937: 24). Цікаво, що Р. Кирчів, покликаючись на Возняка, стверджував, що Головацький «засвідчив вживання в народному середовищі назв “співанка” і просто “пісня” до пісень епічного характеру, відсутність тут назви “дума” як і “справжніх дум” та їх носіїв – кобзарів, бандуристів» (Кирчів, 2011: 269).

Брав участь у складанні та виданні літературно-наукового щорічника «Вінок русинам на обжинки» (1846–1847, ч. 1–2), до якого увійшли його романтичні вірші «Туга за родиною», «Весна», «Над Прутом», «Річка», а також 20 перекладених українською мовою, сербських пісень.

На важливості внеску М. Возняка у дослідження фольклористичної спадщини Я. Головацького наголошувала і сучасна науковиця М. Циганик. Авторка стверджувала, що «чимало для вивчення творчої спадщини фольклориста (Я. Головацького. – *О. III.*) зробив М. Возняк, який опублікував низку його фольклористичних та етнографічних праць, вказав на важливі джерела до біографії вченого» (Циганик, 2013: 2). Возняк вважав, що той своїми виданнями справив значний вплив на розвиток української фольклористики, етнографії, історії, археології та бібліографії.

Хоча доля учасників «Руської трійці» була драматичною (М. Шашкевич передчасно помер, І. Вагилевич опинився в польському таборі, Я. Головацький став москвофілом і взагалі покинув Галичину), їхня діяльність (особливо Шашкевича) сприяла національному розвитку не лише Галичини, а й України в цілому.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що Михайло Возняк у своїх наукових працях аргументовано стверджував, що «Руська трійця» відіграла дуже важливу роль у суспільному та культурному розвитку Галичини та загалом України. Вчений доводив, що зростаючи на кращих досягненнях української гуманістичної думки, діячі «Руської трійці» активно пропагували національну культуру не лише своїми художніми творами, а й науковими та науково-популярними працями, фольклорними виданнями, справили значний вплив на розвиток української фольклористики, етнографії, історії, археології та бібліографії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Возняк М. *З фольклорних занять Маркіяна Шашкевича*. Записки НТШ. Том 109. С.140–155.
2. Возняк М. *Колядки в записі Маркіяна Шашкевича*. Літературно-науковий додаток «Нового часу». № 2. 1939. С. III–IV.

3. Возняк М. Писання Маркіяна Шашкевича. *Збірник фільологічної секції Наукового Товариства імені Шевченка*. Львів: З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка, 1912. Т. XIV. С. 3–25.
4. Возняк М. *Чий записи пісень у «Русалці Дністровій»*. Львів, 1937. 25 с.
5. Возняк М. *Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії*. Львів : Друкарня видавничої спілки «Діло», 1924. 178 с.
6. Горак Р. Університетська справа Михайла Возняка. *Українське літературознавство*. 2015. Вип. 79. С. 156–191.
7. Дем'ян Г. *Іван Вагилевич – історик і народознавець*. Київ: Наукова думка, 1993. 150 с.
8. Льницький М. Возняк Михайло. *Наукове товариство імені Шевченка. Енциклопедія*. Київ–Львів–Тернопіль, 2016. Т. 3. Вес–Глин. С. 199–204.
9. Кирчів Р. *Етнографічно-фольклористична діяльність «Руської трійці»*. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2011. 422 с.
10. Клебан Л. Постаць Маркіяна Шашкевича у працях Михайла Возняка. *Українське літературознавство*. 2016. Вип. 16. С. 81–88.
11. Клебан Л. Світогляд та наукові інтереси Михайла Возняка: формування і становлення. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2020. Вип. 21. С. 128–143.
12. Легкий М. Голос у діалозі генерацій (Михайло Возняк в оцінках Івана Франка). *Українське літературознавство*. Вип. 69. Львів, 2010. С. 202–208.
13. Легкий М., Пеньковська О. Возняк Михайло Степанович. *Франківська енциклопедія: у 7 томах*. Львів: Світ, 2016. Т. 1. А–Ж. С. 289–297.
14. Мороз М. *Визначний франкознавець: До 100-річчя з дня народження М. С. Возняка*. Радянське літературознавство. 1981. № 10. С. 60–66.
15. Нечиталюк М. *“Честь праці!”: Академік Михайло Возняк у спогадах та публікаціях*. Львів: 2000, 424 с, іл.
16. Романенчук Б. *Возняк Михайло*. Азбуковник: Енциклопедія української літератури. Філадельфія: Київ, 1973. Т. 2. С. 241–245.
17. Фаріон І. *Отець Маркіян Шашкевич – український мовтворюєць: Лінгвістичний феномен на тлі світового романтизму*. Львів: Свічадо, 2007. 136 с.
18. Федорак Н. Маркіян Шашкевич і його літературна творчість сьогодні. *Вісник НТШ*. Львів, 2011. № 45. С. 14–16.
19. Філон М., Бутко С. Інтенційність українськомовних проповідей Маркіяна Шашкевича. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2017. Вип. 76. С. 377–382.
20. Франко І. *Професор Омелян Огоновський*. Зібрання творів у 50 т. Т. 43. Київ: Наук. думка, 1986. С. 358–381.
21. Франко І. *Рецензія на видання: Михайло Возняк. Маркіян Шашкевич як фольклорист*. Львів, 1911. Франко І. Збір. творів: У 50 т. Т. 38. 1981. С. 500–502.
22. Циганик М. І. Фольклористична діяльність Якова Головацького / Автореф. дис. канд. філол. наук. Львів, 2013. 20 с.
23. Шалата М. Народні пісні в записях Маркіяна Шашкевича. Київ: Музична Україна, 1973. 112 с.
24. Шалата М. Народні пісні в записях Івана Вагилевича. Київ: Музична Україна, 1983. 158 с.
25. Pauli Żegota. *Pieśni ludu ruskiego w Galicyi*. 1839. Т. 1. S. 139–141.

REFERENCES

1. Vozniak M. Z folklornych zaniat Markiiana Shashkevycha. [From the Folkloric Activities of Markiyan Shashkevich] *Zapysky NTSh*. Tom 109. S. 140–155 [in Ukrainian].
2. Vozniak M. (1939) Koliadky v zapysi Markiiana Shashkevycha. [Christmas Carols in the Recordings of Markiyan Shashkevich] *Literaturno-naukovyi dodatok «Novoho chasu»*. № 2. S. III–IV [in Ukrainian].
3. Vozniak M. (1912) Pysannia Markiiana Shashkevycha. [Writings of Markiyan Shashkevich] *Zbirnyk filologichnoi sekcii Naukovoho Tovarystva imeny Shevchenka*. Lviv: Z drukarni Naukovoho Tovarystva imeny Shevchenka. T. XIV. S. 3–25 [in Ukrainian].
4. Vozniak M. (1937) Chyi zapysy pisen u «Rusaltsi Dnistrovii». [Whose Song Recordings are in «Rusalka Dnistrova»] *Lviv*. 25 p. [in Ukrainian].
5. Vozniak M. (1924) Yak probudylosia ukrainske narodne zhyttia v Halychyni za Avstrii. [How Ukrainian Folk Life Awakened in Galicia under Austria] *Lviv: Drukarnia vydavnychoi spilky «Dilo»*. 178 s. [in Ukrainian].
6. Horak R. (2015) Universytetska sprava Mykhaila Vozniaka. [University Affairs of Mykhailo Vozniak] *Ukrainske literaturoznavstvo*. Vyp. 79. S. 156–191 [in Ukrainian].
7. Demian H. (1993) Ivan Vahylevych – istoryk i narodoznavets. [Ivan Vahylevych – Historian and Ethnologist]. *Kyiv: Naukova dumka*. 150 s. [in Ukrainian].
8. Ilnytskyi M. (2016) Vozniak Mykhailo. [Vozniak Mykhailo] *Naukove tovarystvo imeni Shevchenka. Entsyklopediia*. Kyiv–Lviv–Ternopil. T. 3. Ves–Hlyn. S. 199–204. [in Ukrainian].
9. Kyrchiv R. (2011) Etnohrafichno-folklorystychna diialnist «Ruskoj triitsi». [Ethnographic and Folkloristic Activities of the «Ruska Triitsya»]. *Lviv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy*. 422 s. [in Ukrainian].
10. Kleban L. (2016) Postat Markiiana Shashkevycha u pratsiakh Mykhaila Vozniaka. [The Figure of Markiyan Shashkevich in the Works of Mykhailo Vozniak] *Ukrainske literaturoznavstvo*. Vyp. 16. S. 81–88 [in Ukrainian].
11. Kleban L. (2020) Svitohliad ta naukovi interesy Mykhaila Vozniaka: formuvannia i stanovlennia. [Mykhailo Vozniak's Worldview and Scientific Interests: Formation and Development] *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu*. Vyp. 21. S. 128–143 [in Ukrainian].

12. Lehkyi M. (2010) Holos u dialozi heneratsii (Mykhailo Vozniak v otsinkakh Ivana Franka). [A Voice in the Dialogue of Generations (Mykhailo Vozniak in Evaluations of Ivan Franko)] *Ukrainske literaturoznavstvo*. Vyp. 69. Lviv. S. 202–208 [in Ukrainian].
13. Lehkyi M., Penkovska O. (2016) Vozniak Mykhailo Stepanovych. [Vozniak Mykhailo Stepanovych] *Frankivska entsyklopediia: u 7 tomakh*. Lviv: Svit. T. 1. A–Zh. S. 289–297. [in Ukrainian].
14. Moroz M. (1981) Vyznachnyi frankoznavets: Do 100-richchia z dnia narodzhennia M. S. Vozniaka. [Prominent Franko Scholar: To the 100th Anniversary of the Birth of M.S. Vozniak] *Radianske literaturoznavstvo*. № 10. S. 60–66 [in Ukrainian].
15. Nechytaliuk M. (2000) “Chest pratsi!»: Akademik Mykhailo Vozniak u spohadakh ta publikatsiiakh. [«Honor of Labor!»: Academician Mykhailo Vozniak in His Memoirs and Publications]. Lviv. 424 s. [in Ukrainian].
16. Romanenchuk B. (1973) Vozniak Mykhailo. [Vozniak Mykhailo] *Azbukovnyk: Entsyklopediia ukrainskoi literatury*. Filadelfia: Kyiv. T. 2. S. 241–245 [in Ukrainian].
17. Farion I. (2007) Otets Markiiian Shashkevych – ukrainskyi movotvorets: Linhvistychnyi fenomen na tli svitovoho romantyzmu. [Priest Markiiian Shashkevych – Ukrainian Linguist: Linguistic Phenomenon Against the Background of World Romanticism] Lviv: Svichado. 136 s. [in Ukrainian].
18. Fedorak N. (2011) Markiiian Shashkevych i yoho literaturna tvorchist sohodni. [Markiiian Shashkevych and His Literary Work Today] *Visnyk NTSh*. Lviv. №. 45. S. 14–16 [in Ukrainian].
19. Filon M., Butko S. (2017) Intentsiinist ukrainskomovnykh propovidei Markiiiana Shashkevycha. [The Intensity of Ukrainian-Language Sermons by Markiiian Shashkevych]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia «Filolohiia»*. Vyp. 76. S. 377–382 [in Ukrainian].
20. Franko I. (1986) Profesor Omelian Ohonovskiyi. [Professor Omelian Ogonovskiyi]. *Zibrannia tvoriv u 50 t*. T. 43. Kyiv: Nauk. dumka, 1986. S. 358–381 [in Ukrainian].
21. Franko I. (1981) Retsenziiia na vydannia: Mykhailo Vozniak. Markiiian Shashkevych yak folkloryst. Lviv. 1911 [Review of the Publication: Mykhailo Vozniak. Markiiian Shashkevych as a Folklorist. Lviv. 1911]. *Franko I. Zibr. tvoriv: U 50 t*. T. 38. 1981. S.500–502 [in Ukrainian].
22. Tsyhanyk M. (2013) Folklorystychna diialnist Yakova Holovatskoho [Folklore Activity of Yakov Holovatskyi] / Avtoref. dys. kand. filol. nauk. Lviv. 20 s. [in Ukrainian].
23. Shalata M. (1973) Narodni pisni v zapysakh Markiiiana Shashkevycha. [Folk Songs Recorded by Markiiian Shashkevych] Kyiv: Muzychna Ukraina, 1973. 112 s. [in Ukrainian].
24. Shalata M. (1983) Narodni pisni v zapysakh Ivana Vahylevycha. [Folk Songs Recorded by Ivan Vagylevich]. Kyiv: Muzychna Ukraina. 158 s. [in Ukrainian].
25. Pauli Żegota. (1839) Pieśni ludu ruskiego w Galicyi. T. 1. P. 139–141 [in Polish].

УДК 821.111

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-35>

Віктор ЯРУЧИК,

orcid.org/0000-0002-9314-944X

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української літератури

Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна) iaruchyk@gmail.com

Ірина КОНСТАНКЕВИЧ,

orcid.org/0000-0003-4193-6780

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української літератури

Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна) Konstankevych.Iryna@vnu.edu.ua

Ольга ЯРУЧИК,

orcid.org/0000-0002-5194-1105

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри полоністики і перекладу

Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна) ola2180@gmail.com

ДРАМАТУРГІЯ ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ: ВПЛИВ ІСТОРИЧНИХ ЗМІН НА ПРИКЛАДІ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття досліджує вплив історичних подій на творчість драматургів. Мета статті полягає в розкритті взаємозв'язку між історичними змінами та розвитком драматургії в Польщі та Україні в період ХХ століття, надаючи читачам глибше розуміння впливу минулого на сучасну театральну спадщину обох країн. На думку автора статті, ключовими аспектами цієї статті є етапи розвитку драматургії, аналіз впливових історичних подій на сценарії та тематику драматургічних творів; вивчення творчості видатних драматургів обох країн у контексті історичних реалій ХХ століття; встановлення взаємодії та культурного обміну між польською та українською драматургією, враховуючи культурні та історичні спільні риси, а також відмінності. Автор припускає, що взаємовплив та взаємозв'язок польської та української драматургії лише збагачують одна одну, оскільки драматурги можуть адаптувати або переосмислювати твори один одного, що може призвести до нових інтерпретацій і творчих рішень. Стаття розглядає важливі історичні трансформації періоду, такі як дві світові війни, революції, соціалістичний період та незалежність. Автор аналізує творчий внесок видатних драматургів обох країн, розкриваючи їхні впливові твори та реакцію на історичні реалії свого часу. Особлива увага приділяється тим аспектам творчості, які свідчать про культурний обмін та взаємний вплив між польською та українською драматургією. Стаття висвітлює реакцію творців на політичні та соціокультурні трансформації. Завдяки систематичному аналізу у статті зроблено спробу визначити, як історичні зміни вплинули на творчий потенціал драматургів. Загальний підхід статті допомагає глибше зрозуміти те, як історія та культурний контекст вплинули на розвиток драматургії в Польщі та Україні упродовж минулого століття.

Ключові слова: драматургія, історичний злам, національна ідентичність, п'єса, самосвідомість.

Viktor IARUCHYK,

orcid.org/0000-0002-9314-944X

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor;
Head of the Department of Ukrainian Literature
Lesya Ukrainka Volyn National University
(Lutsk, Ukraine) iaruchykh@gmail.com*

Iryna KONSTANKEVYCH,

orcid.org/0000-0003-4193-6780

*Doctor of Philological Sciences, Professor;
Professor at the Department of Ukrainian Literature
Lesya Ukrainka Volyn National University
(Lutsk, Ukraine) Konstankevych.Iryna@vnu.edu.ua*

Olha IARUCHYK,

orcid.org/0000-0002-5194-1105

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor;
Associate Professor at the Department of Polish Studies and Translation
Lesya Ukrainka Volyn National University
(Lutsk, Ukraine) ola2180@gmail.com*

THE DRAMA OF POLAND AND UKRAINE: THE INFLUENCE OF HISTORICAL CHANGES ON THE EXAMPLE OF THE TWENTIETH CENTURY

The article examines the influence of historical events on the work of playwrights. The aim of the article is to reveal the relationship between historical changes and the development of drama in Poland and Ukraine during the twentieth century, providing readers with a deeper understanding of the influence of the past on the contemporary theatrical heritage of both countries. According to the authors, the key aspects of this article are the stages of drama development, the analysis of the influence of historical events on the scripts and themes of dramatic works, the study of the works of prominent playwrights from both countries in the context of the historical realities of the twentieth century, the establishment of interaction and cultural exchange between Polish and Ukrainian drama, taking into account cultural and historical commonalities as well as differences. The author suggests that the mutual influence and interconnection of Polish and Ukrainian drama only enrich each other; as playwrights can adapt or reinterpret each other's works, which can lead to new interpretations and creative solutions. The article examines periods of important historical transformations, such as two world wars, revolutions, the socialist period, and independence. The author analyzes the creative contributions of prominent playwrights from both countries, revealing their influential works and reactions to the historical realities of their time. Particular attention is paid to those aspects of their work that testify to the cultural exchange and mutual influence between Polish and Ukrainian drama. The article highlights the reaction of the creators to political and socio-cultural transformations. Through a systematic analysis, the article attempts to determine how historical changes affected the creative potential of playwrights. The general approach of the article helps to better understand how history and cultural context influenced the development of drama in Poland and Ukraine during the last century.

Key words: *drama, historical change, national identity, play, self-awareness.*

Постановка проблеми. Драматургія Польщі та України має глибокі історичні корені та пройшла значні зміни протягом великого періоду часу. Ключовими історичними моментами та етапами, які визначили історію драматургії цих двох країн у ХХ ст. є довоєнний період, друга світова війна та післявоєнний період, холодна війна, розпад Союзу Радянських Соціалістичних Республік та нова хвиля в мистецтві.

Драматурги Польщі та України висвітлювали у своїх творах проблеми ідентичності, свободи, справедливості, гуманізму, релігії, традиції, модернізації, алієнації, екзистенціалізму, символізму, авангардизму, реалізму,

постмодернізму та ін. Найвидатнішими драматургами України та Польщі в ХХ ст. були Леся Українка, Лесь Курбас, Микола Куліш, Іван Кочерга, Мирослав Ірчан (Андрій Дмитрович Бабюк), Анджей Стасюк, Міхал Вальчак, Дорота Масловська, Малгожата Сікорська-Міжук, Павел Демірський, Міхал Задара, Тадеуш Слободзянек та ін.

Обидві країни мають багату та різноманітну театральну спадщину, яка відображає їхню історію, культуру та сучасні тенденції. Драматургія Польщі та України в ХХ ст. відображала взаємовплив та співпрацю між двома народами, які мали спільну історію та культуру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Розглядаючи еволюцію досліджень впливу історичних змін на драматургію Польщі та України, можна виокремити ключові тенденції та напрямки, які визначають актуальний стан питання. Фундаментальною у цьому напрямі є монографія М. Гарбузюк (2018), яка досліджує образ України у польському театральному дискурсі XIX століття. Історію польської драматургії 1920-их – 1930-их рр. вивчає Н. Томазова (2017). Вітчизняні науковці також зосереджують увагу на висвітленні драматургії різних періодів (Мізяк, 2015, 2016; Цокол, 2017; Скляр, 2017; Чужінова, 2014). Сучасну інтерпретацію українських п'єс розглядають у своїх дослідженнях О. Комаров (2014), В. Мізяк (2016) та Н. Соколенко (2014). Хоча певний прогрес здійснено у дослідженнях драматургії України та Польщі, існують ще невирішені питання, які вимагають уваги та подальшого розгляду.

Мета статті полягає в розкритті взаємозв'язку між історичними змінами і розвитком драматургії в Польщі та Україні протягом XX століття, надаючи читачам глибше розуміння впливу минулого на сучасну театральну спадщину обох країн.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Успіх польських та українських драматургів XX ст. можна пояснити унікальним історичним досвідом, який пов'язаний із суспільним зламом, якому передували такі історичні події, як «Польське жовтневе», падіння Берлінського муру, розпад СРСР тощо. Травматичність цього досвіду була зумовлена стрімкою зміною соціальних інститутів, які виштовхували на периферію суспільного життя пересічних громадян, через що обидві країни поринули у гнітючу непевність.

У довоєнний період (1918–1939) після відновлення незалежності, польська драматургія стала відзначатися рефлексією над національною ідентичністю та пошуком своєї ролі в Європі. Творчість польських драматургів відображала бурхливі зміни в польському суспільстві, що представлено у п'єсах Вітольда Гомбровича, який відтворював стереотипи польської традиційної історико-національної свідомості («Івона, принцеса [вина] бургундського», 1935 р.) та Марії Яніни Коссак, котра до Другої світової війни написала 15 п'єс, в яких розглядала тему абортів та стосунки поза шлюбом. Через критику гітлерівського тоталітаризму у своїх п'єсах Марія Коссак змушена була виїхати до Франції, а пізніше до Англії.

У той час драматургія в Україні переживала революційні події та прагнення визначити новий національний та культурний лад. Творчість дра-

матургів віддзеркалювала соціальні проблеми та стрімку зміну національної самосвідомості. Кризові та жорстокі соціально-політичні події того часу були пов'язані з добою «Розстріляного вродження» та наслідками Першої світової війни. Драматурги були очевидцями страждань народу, бідності та голоду, що стало матеріалом для створення творів того часу. У цьому контексті слід згадати твори Миколи Бажана («Гетто в Гумані» (1928 р.)) та Миколи Хвильового, у яких розкривається їхнє прагнення до суверенності України, її політичного та культурного відродження. У його творах описується «шовінізм всіх рас і натовпів». Творчість та ім'я Миколи Хвильового були під заборону до кінця радянського режиму в Україні. Відомо, що у 1925 році митець висунув гасло «Геть від Москви!». Він розумів, що для творення української культури необхідно відмовитись від копіювання російської.

Внесок Миколи Куліша у розвиток українського театру полягає в тому, що він створив цілісну трагедійну форму, а також запропонував низку зображально-виражальних засобів для п'єс. Драматургія цього митця ґрунтується на зображенні людських взаємин, які позначені гуманістичним пафосом, спробою висвітлювати одвічні загальнолюдські проблеми. Слід зазначити, що наскрізним конфліктом у творчості Миколи Куліша постають час і люди, які переживають складні колізії епохи. Драматург зосереджує увагу на трагічності або трагікомічності екзистенції штучно створеного радянського суспільства. До визначних творів Миколи Куліша належать «Мина Мазайло», «97», «Патетична соната» та інші.

Іван Кочерга – людинолюб та мрійник, драматург та мислитель – вважається одним з найцікавіших українських митців XX ст., який боровся за незалежність мистецтва, та попри несприятливість того часу, створював драматичну класику. І. Кочерга залишив спадщину, багату естетикою та філософією: «Свіччине весілля», «Ярослав Мудрий», «Фея гірконого мигдалю» та ін.

Український талановитий і багатогранний письменник, драматург та критик Мирослав Ірчан будував свої твори на фактах з життя реальних людей, увійшовши в драматургію з власною мистецькою палітрою, власним світом героїв. Він створював п'єси революційно-романтичного та імпресіоністичного характеру: «Радій (Отрута)», «Плацдарм», «Підземна Галичина».

Окупація під час Другої світової війни та наступний соціалістичний період в Польщі суттєво вплинули на драматургію, зумовивши появу «театру абсурду». Творчість польських митців

характеризується критикою соціальної системи та експериментами у формі. Українська драматургія теж постає перед труднощами у часи війни та радянської окупації. Творчість українських драматургів того часу відзначалася бойовою романтикою та роздумами над ідеями.

Під час холодної війни польські драматурги відображали анти тоталітарні тенденції, створюючи твори, щоб висловлювали протест та критику влади. Видатним митцем того часу є Славомір Мрожек, який критикував збройне придушення СРСР «Празької весни», після чого комуністична цензура заборонила публікацію його творів. Трагікомічне переплетення та протиставлення авангардного світогляду та консерватизму пронизує всю творчість Славоміра Мрожека, як-от у п'єсі «Танго» (1964). Конфлікт протилежних реалій історії простежується й в оповіданні «Сіеста» зі збірки «Слон».

Драматургія в Україні також відзначилася анти тоталітарними тенденціями, які ставили національні питання в контексті суперечок із владою. По розпаді СРСР в 1991 році, Україна отримала незалежність. Це відкрило нові можливості для українських драматургів висловлювати свої ідеї та досліджувати різні аспекти сучасного життя. З кінця ХХ ст. українська драматургія переживала розвиток та відновлення культурної самосвідомості, що відображалось у творчості нового покоління письменників. Польща вже отримала незалежність після Першої світової війни, але під час ХХ ст. також постала труднощами, такими як окупація, комунізм та політична напруга. Розпад Союзу Радянських Соціалістичних Республік подав польській драматургії можливість збагатити свою культурну спадщину та обмінюватися ідеями.

Ці етапи представляють лише загальний огляд історичного впливу на драматургію Польщі та України протягом ХХ ст. Глибоке вивчення творів конкретних драматургів та аналіз їхньої реакції на історичні події може розкрити важливі аспекти взаємодії культур та становлення ідентичності.

Слід згадати, що польська та українська драматургія в ХХ ст. відображала взаємовпливи та співпрацю між двома народами, які мали спільну історію та культуру. Деякими прикладами таких культурних обмінів були спільні театральні проекти, переклади, адаптації, критика, дослідження, фестивалі, конкурси, нагороди тощо. Найважливішими театральними проектами Польщі та України в ХХ ст. були:

Проект «Сучасні культурні проекти України в контексті польсько-українських музичних зв'язків», який аналізує різні форми представ-

лення музичної творчості польських композиторів та виконавців в Україні, а також сприяє розвитку культурної співпраці між двома країнами (Сучасні культурні проекти).

Проект «Образ України у польському театральному дискурсі», який здійснює комплексний аналіз присутніх у польському театральному дискурсі ХІХ ст. стратегій та форм репрезентації образу України на основі драматичних текстів, архівних матеріалів, періодики, рецептивних джерел.

Проект «Дискурс України у просторі польського театру (на прикладі репертуару театрів Варшави 1918–1939 рр.)», який досліджує специфіку відображення української тематики в польському театрі міжвоєнного періоду, а також вплив політичних, соціальних та культурних чинників на формування образу України в польській свідомості.

Майя Гарбузюк у своєму дослідженні «Образ України у польському театральному дискурсі ХІХ століття: стратегії та форми репрезентації» зазначає, що «вже в ХХ ст. на діяльність українського театру звернув увагу історик Леон Василевський у своїй праці «Україна і українська справа»» (Гарбузюк, 2018 : 41), в якій він руйнує стереотипи сприйняття польським народом українців та «українського питання», які з'явилися «під впливом тенденційної антиукраїнської польської преси та стереотипних побутових уявлень» (Гарбузюк, 2018 : 41). Л. Василевський зосередив у своїй книзі з-поміж іншого увагу на українському театрові наддніпрянської України та на внеску М. Кропивницького, М. Старицького, І. Карпенка-Карого в українську драматургію. Дослідник наголошує на «надзвичайному значенні української сцени для розвитку національної свідомості глядачів, зазначивши, що фактично український театр виконував функцію відсутньої на той час на підросійській Україні національної преси та публіцистики» (Гарбузюк, 2018 : 41).

У контексті впливу історичних змін на драматургію Польщі та України варто звернути увагу й на суперечки між драматургами цих країн, які відображають різні погляди на історію, культуру, ідентичність та політику обох народів. Ці непорозуміння мають тривалу та складну історію, яка почалася ще в ХVІ ст. і триває до сьогодні. Деякі з тем, які викликали найбільше дискусій, були пов'язані з національно-визвольними рухами, релігійними конфліктами, етнічними чистками, мовними впливами, літературними школами та жанрами.

М. Гарбузюк припускає, що «першим серед польських істориків театру З. Рашевський відзна-

чив і підкреслив не лише польсько-українські, а й зворотні, українсько-польські впливи, тобто дзеркальні, зустрічні процеси» (Гарбузюк, 2018 : 41). Науковець зазначає: «Одночасно йшли з України цінні для польського театру інспірації, входили до репертуару українські теми, постаті, мотиви, що мали часто велике значення для нашої культури. У цьому сусідстві було коріння обміну, що збагачував обидві сторони» (Львівська національна наукова).

Отже, взаємовплив та взаємозв'язок польської та української драматургії лише збагачують одна одну, а драматурги можуть адаптувати або переосмислювати твори один одного, що може призвести до нових інтерпретацій і творчих рішень.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Драматургія Польщі та України протягом ХХ ст. відображає великий вплив історич-

них подій, що відбулися в цих країнах. Обидві країни пережили складні періоди, такі як дві світові війни, формування незалежних держав та соціалістичний період. Зі свого боку, ці історичні зміни відобразилися в драматургії, віддзеркалюючи соціальні, політичні та культурні аспекти життя обох народів, вони стають важливим елементом сюжету, дозволяючи глядачеві зануритися в той чи інший період і розуміти його вплив на колективну та індивідуальну свідомість. Твори драматургів ХХ ст. віддзеркалюють соціальні конфлікти, боротьбу за національну свободу та визначення ідентичності під впливом турбулентних періодів Польщі та України того історичного періоду.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у вивченні сучасних тенденцій у драматургії Польщі та України та їхнього зв'язку з минулим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гарбузюк Майя. Образ України у польському театральному дискурсі ХІХ століття: стратегії та форми репрезентації: монографія. Львів: Простір-М, 2018. 470 с.
2. Комаров О. В. Світлі душі театру: театр. спогади, оповідання. 2-ге, доп. вид. Київ: Фенікс, 2014. 342 с.
3. Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника. Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів. Інв. № АФ4689. Афіша вистави польського театру у Львові «Paproc» 14 груд. 1863 р.
4. Мізяк В. Д. «Гамлет» В. Шекспіра на харківській сцені (1956) у контексті культури пост сталінізму. *Вісник Харківської державної академії дизайну та мистецтв: зб. наук. пр.* Харків, 2015. № 3. С. 74–77.
5. Мізяк В. Д. Вистави за п'єсами М. Куліша в репертуарі театру Л. Курбаса та їх сучасна інтерпретація на харківській сцені. *Культура України: зб. наук. пр.* / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2016. Вип. 54. С. 244–254.
6. Мізяк В. Д. Проблема типовості образу в українській режисурі радянського періоду (1950–1980). *Культурно-мистецькі обрії 2016: зб. наук. праць* / Нац. акад. керівн. кадрів культури і мистецтв. Київ, 2016. Вип. 2. С. 28–31.
7. Скляр А. Художньо-естетичні доміанти буття драматургічного твору (на матеріалі української драматургії 1990-х років): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06; Житом. держ. ун-т ім. Івана Франка. Житомир, 2017. 19 с.
8. Соколенко Н. Новий старий хазяїн: про прем'єру п'єси І. Карпенко-Карого «Хазяїн», створення 1900 року. *Культура і життя*. 2014. 21–27 листоп. (№ 47). С. 5.
9. Обух Л. В. Сучасні культурні проекти України в контексті польсько-українських музичних зв'язків. *International Academy Journal Web of Scholar*. 2019. № 2(11(41)). С. 27–31.
10. Томазова Н. «Репресований театр»: до історії польського театру в Києві (1920-ті–1930-ті рр.). VIII Міжнародний конгрес українців. Мистецтвознавство. Культурологія. Частина друга: зб. наук. ст. / голов. ред. Г. Скрипник; НАН України; МАУ; ІМФЕ ім. М. Рильського. Київ, 2017. С. 132–139.
11. Цокол О. Текстові стратегії української драматургії 1980–2010-х років: автореф. дис. ... канд. філ. наук: 10.01.01; Київський ун-т ім. Бориса Грінченка. Київ, 2017. 20 с.
12. Чужина І. Ю. Пародія як метод в українському театрі 20-х років ХХ століття. *Вісник НАКККіМ*. 2014. № 3. С. 244–248.

REFERENCES

1. Harbuziuk, Maiia (2018). *Obraz Ukrainy u polskomu teatralnomu dyskursi XIX stolittia: stratehii ta formy reprezentatsii: monohrafiia* [The image of Ukraine in the Polish theatrical discourse of the 19th century: strategies and forms of representation: monograph]. Lviv: Prostir-M [in Ukrainian].
2. Komarov, O. V. (2014). *Svitli dushi teatru : teatr. spohady, opovidannia* [Light souls of the theater: theater. memories, stories]. 2-he, dop. vyd. Kyiv: Fenyks [in Ukrainian].
3. Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy im. V. Stefanyka. Instytut doslidzhen biblioteknykh mystetskykh resursiv [Lviv National Scientific Library of Ukraine named after V. Stefanyka. Research Institute of Library Art Resources]. Inv. № AF4689. Afisha vystavy polskoho teatru u Lvovi «Paproc» 14 hrud. 1863 r. [in Ukrainian].
4. Miziak, V. D. (2015). «Hamlet» V. Shekspira na kharkivskii steni (1956) u konteksti kultury post stalinizmu [“Hamlet” by V. Shakespeare on the Kharkiv stage (1956) in the context of post-Stalinism culture]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu ta mystetstv: zb. nauk. pr.* – Bulletin of the Kharkiv State Academy of Design and Arts: coll. of science, Kharkiv, 3, 74–77 [in Ukrainian].

5. Miziak, V. D. (2016). Vystavy za piesamy M. Kulisha v repertuari teatru L. Kurbasa ta yikh suchasna interpretatsiia na kharkivskii stseni [Performances based on plays by M. Kulish in the repertoire of the theater of L. Kurbas and their modern interpretation on the Kharkiv stage]. *Kultura Ukrainy: zb. nauk. pr. – Culture of Ukraine: coll. of science Ave.*, Kharkiv. derzh. akad. kultury. Kharkiv, 54, 244–254 [in Ukrainian].
6. Miziak, V. D. (2016). Problema typovosti obrazu v ukrainskii rezhysuri radianskoho periodu (1950–1980) [The problem of typicality of the image in Ukrainian directing of the Soviet period (1950–1980)]. *Kulturno-mystetski obrii 2016: zb. nauk. prats [Cultural and artistic horizons 2016: coll. of science works] / Nats. akad. kerivn. kadrov kultury i mystetstv. Kyiv*, 2, 28–31 [in Ukrainian].
7. Skliar, A. (2017). Khudozhno-estetychni dominanty buttia dramaturhichnoho tvoruu (na materialy ukrainskoi dramaturhii 1990-kh rokiv): avtoref. dys. ... kad. filol. nauk: 10.01.06 [Artistic and aesthetic dominants of the existence of a dramatic work (on the material of Ukrainian drama in the 1990s): author's abstract. thesis ... Cand. philol. Sciences: 10.01.06]; *Zhytom. derzh. un-t im. Ivana Franka. Zhytomyr* [in Ukrainian].
8. Sokolenko, N. (2014). Novyi staryi khaziain: pro premiu piesy I. Karpenko-Karoho «Khaziain», stvorennia 1900 roku [New old landlord: about the premiere of I. Karpenko-Kary's play "The Landlord", created in 1900]. *Kultura i zhyttia – Culture and life*, № 47, 5 [in Ukrainian].
9. Obukh, L. V. (2019). Suchasni kulturni proekty Ukrainy v konteksti polsko-ukrainskykh muzychnykh zviazkiv [Modern cultural projects of Ukraine in the context of Polish-Ukrainian musical relations]. *International Academy Journal Web of Scholar – International Academy Journal Web of Scholars*, 2(11(41)), 27-31 [in Ukrainian].
10. Tomazova, N. (2017). «Represovanyi teatr»: do istorii polskoho teatru v Kyievi (1920-ti – 1930-ti rr.) [“Repressed theater”: to the history of the Polish theater in Kyiv (1920s – 1930s)]. VIII Mizhnarodnyi konhres ukrainistiv. *Mystetstvoznavstvo. Kulturolohiia. Chastyna druha: zb. nauk. st. – VIII International Congress of Ukrainianists. Art history. Culturology. Part two: coll. of science Art. / holov. red. H. Skrypnyk; NAN Ukrainy; MAU; IMFE im. M. Rylskoho. Kyiv*, 132–139 [in Ukrainian].
11. Tsokol, O. (2017). Tekstovi stratehii ukrainskoi dramaturhii 1980–2010-kh rokiv: avtoref. dys. ... kand. fil. nauk: 10.01.01 [Text strategies of Ukrainian drama in the 1980s–2010s: autoref. thesis ... candidate Phil. Sciences: 10.01.01]; *Kyivskiy un-t im. Borysa Hrinchenka. Kyiv* [in Ukrainian].
12. Chuzhynova, I. Yu. (2014). Parodiia yak metod v ukrainskomu teatri 20-kh rokiv KhKh stolittia [Parody as a method in the Ukrainian theater of the 20s of the 20th century]. *Visnyk NAKKKiM – Bulletin of NAKKKiM*, 3, 244–248 [in Ukrainian].

ПЕДАГОГІКА

UDC 378.018.43:004

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-36>

Kateryna OSADCHA,

orcid.org/0000-0003-0653-6423

DSc, Professor,

Professor at the Department of Computer Science and Cybernetics

Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

(Zaporizhzhia, Ukraine) okp@mdpu.org.ua

Alona CHORNA,

orcid.org/0000-0002-0062-1144

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Computer Science and Cybernetics

Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

(Zaporizhzhia, Ukraine) chornaa@mdpu.org.ua

TRAINING OF SPECIALISTS IN THE FIELD OF DIGITAL DESIGN BY MEANS OF E-LEARNING

The article addresses the pressing issue of effective professional training for future digital designers in Ukraine. The paper analyzes the challenges existing in higher education institutions responsible for training digital designers, particularly the mismatch with contemporary trends in digital design and the content of professional preparation for future designers.

The authors conducted an analysis of current trends in digital design, identifying areas such as 3D printing, artificial intelligence art, virtual and augmented art, game design, web design, 2D and 3D graphics, and more. Additionally, considering the development of the metaverse, the focus is placed on the skills of digital designers relevant for its advancement, including 3D modeling, 2D graphics, animation, VR development, and UX/UI design.

In the context of the coronavirus pandemic and Russian aggression in Ukraine, the article discusses the experience of adapting to changing conditions in higher education, including the utilization of blended and distance learning technologies. The use of electronic means such as video conferences, gamification, 3D modeling services, VR, AR, and cloud services is emphasized, particularly in areas with high-speed Internet and electricity availability. In regions lacking high-speed Internet and electricity, resources like the Moodle platform, mobile applications, Discord VoIP software, email, and instant messaging systems are employed.

The article highlights the issue of insufficient educational programs dedicated to the training of digital designers at Ukrainian universities, posing a challenge to comprehensive professional training. The authors underscore the necessity for future professionals to acquire not only digital skills but also traditional knowledge of visual arts, including composition, colors, and perspective.

The paper describes the use of electronic learning technologies, especially within the Moodle system, to ensure quality education during the pandemic and conflict. Examples of informational resources and self-learning exercises are provided to help future digital designers develop skills in quick sketching and art.

Key words: *digital design, e-learning, professional training, distance learning, contemporary trends.*

Катерина ОСАДЧА,

orcid.org/0000-0003-0653-6423

*доктор педагогічних наук, процесор,
професор кафедри інформатики і кібернетики*

*Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького
(Запоріжжя, Україна) okr@mdpu.org.ua*

Альона ЧОРНА,

orcid.org/0000-0002-0062-1144

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри інформатики і кібернетики*

*Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького
(Запоріжжя, Україна) chorna@mdpu.org.ua*

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ЦИФРОВОГО ДИЗАЙНУ ЗАСОБАМИ ЕЛЕКТРОННОГО НАВЧАННЯ

Стаття присвячена актуальному питанню ефективної професійної підготовки майбутніх цифрових дизайнерів в Україні. В роботі проаналізовано проблеми, що існують в закладах вищої освіти, які здійснюють підготовку цифрових дизайнерів, зокрема, невідповідність сучасним тенденціям у цифровому дизайні та змісту професійної підготовки майбутніх дизайнерів.

Автори провели аналіз сучасних тенденцій у цифровому дизайні, визначивши такі напрямки, як 3D-друк, мистецтво штучного інтелекту, віртуальне та доповнене мистецтво, геймдизайн, веб-дизайн, 2D- та 3D-графіка тощо. Крім того, враховуючи розвиток метавсесвіту, наголошено на навичках цифрових дизайнерів, корисних для розвитку цього середовища, таких як 3D-моделювання, 2D-графіка, анімація, розробка віртуальної реальності, UX/UI дизайн.

У контексті коронавірусної пандемії та російської агресії на Україну обговорено досвід адаптації до змінних умов вищих навчальних закладів, що використовували змішане та дистанційне навчання. Зазначено, що за наявності швидкого Інтернету та електроенергії широко використовуються електронні засоби, такі як відеоконференції, гейміфікація, 3D-моделювання, VR та AR, хмарні сервіси тощо. У відсутності високошвидкісного Інтернету та електроенергії використовуються ресурси, які можуть працювати при низькій швидкості Інтернету, такі як платформа Moodle, програми для мобільних пристроїв, VoIP-софт Discord, електронна пошта та системи миттєвого обміну повідомленнями.

В статті порушено проблему відсутності достатньої кількості навчальних програм, присвячених саме підготовці цифрових дизайнерів, що може бути перешкодою для повноцінного професійного навчання. Авторі вказують на необхідність засвоєння майбутніми фахівцями не лише цифрових навичок, але й традиційних знань образотворчого мистецтва, таких як композиція, кольори, перспектива та інші.

У роботі описано досвід використання електронних засобів навчання, зокрема в системі Moodle, для забезпечення якісного навчання в умовах пандемії та військової агресії. Авторі наводять приклади вправ інформаційних ресурсів та самостійного навчання, які допомагають майбутнім цифровим дизайнерам розвивати навички швидкого малюнка та мистецтва.

***Ключові слова:** цифровий дизайн, електронне навчання, професійна підготовка, дистанційне навчання, сучасні тенденції.*

Formulation of the problem. Ukraine has a developed digital design industry, so the professional training of digital designers is an important part of the national educational system. It functions at different levels of education. At secondary schools of Ukraine, there are specialized classes and specialized areas where students can learn the basics of computer design, web design, video editing, three-dimensional graphics, augmented and virtual reality, etc. In professional (vocational and technical) education, training is mainly carried out in the field of graphics and industrial design. Programs occasionally include the study of disciplines dedicated to digital design (for example, computer-aided design of products).

Ukrainian universities offer training programs for digital designers in the following programs: IT design, web design, computer design of interior and furniture, photo and video design, and motion design. Design and graphic design educational programs may include disciplines such as computer design, web design, UX/UI design, video editing, animation, and more. In addition, in the field of non-formal education, private training centres offer digital design learning. These courses can include various disciplines, from the basics of graphic design to advanced techniques of creating visual effects and 3D modeling.

Analysis of recent research. In general, the professional training of digital designers in Ukraine

is quite developed, and young people have access to a variety of information and learning opportunities. Scientists and practitioners of design education emphasize that the development of digital technologies affects art and design, in particular in Ukraine: every year more and more information is transferred to media, which requires an illustrative basis for creation thanks to graphic editors; developing digital painting and drawing; numerous illustrators who work in the field of digital painting in Ukraine and abroad offer their own techniques for creating images (Храмова-Баранова, Галенко, 2017). Also, other types of presentation of traditional design are developing thanks to digital technologies, in particular, the impact of digital technologies and modern tools of 3D modeling of products on the development of virtual fashion has been studied (Борщевська, Зіркевич, 2021). Scientists (Sokolyuk, Kasianenko, Bilozub, Chursin, Shaulis, 2022) have concluded that the Internet and cyberspace provide new opportunities for artists to make the global art trade more universal and efficient, and for artists themselves to be more competitive in the art market. The influence of modern trends in digital art leads to the fact that to successfully work with computer graphics, students need to master traditional knowledge of pictorial arts (the concept of composition, colour, perspective, proportions, shadows) and the ability to use them to create digital products using computer software (2D graphic editors and 3D graphics) and digital technology (graphics tablets, personal computers, projection equipment, cameras, devices for VR and AR reality, scanners and printers, including 3D scanners and 3D printers) (Osadcha, Baluta, 2021).

Despite the fact that the professional training of digital designers in Ukraine has a fairly high level, there are some problems that are an obstacle to their successful professional training. At Ukrainian universities, there are not enough educational programs dedicated to the training of digital designers. Certain aspects of the training of digital designers are implemented in educational programs for the training of IT specialists or graphic designers. In addition, due to the outbreak of the coronavirus pandemic, and then due to the military aggression of Russia, the issue of the use of electronic learning tools in the professional training of future specialists in the field of digital design is being updated in Ukraine.

The purpose of the research is to analyze the problem of using appropriate means of e-learning in the professional training of future specialists in the field of digital design.

To achieve this purpose, it is necessary to solve the following tasks: 1) to analyze modern trends in

digital design; 2) to determine which of them can be implemented in the training process of future specialists in the field of digital design; 3) to identify and test the means of e-learning in the professional training of future digital designers.

Presenting main material. The analysis of information resources (websites, portals, platforms) on the topic of digital art has made it possible to determine the following trends in this field: virtual art, 3D printing, open source software, art of artificial intelligence, a combination of 2D animation and modern technologies, 3D painting, and game design (Osadcha, Baluta, 2021). IT analysts also identify such trends as pixel art, video game art, media art, virtual art, cybernetic art, art of artificial, space modeling for virtual simulators and for training programs, fractal graphics, digital painting, web design, illustrations in interfaces, character design, three-dimensional graphics, etc.

The professional training of digital designers can be very useful for the development of the Metaverse, which is currently a key trend in digital technologies. After all, this process requires the creation of visual elements, which can include 2D and 3D graphics, animation, sound effects and other elements that help create an immersive environment.

Therefore, the professional training of digital designers can help create a more immersive and effective Metaverse that will provide users with an unparalleled experience and interaction with it.

Considering the above trends, future digital designers are trained at Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University at the Department of Computer Science and Cybernetics. There is a STEAM laboratory at the university where we implement some modern design trends: 3D design, virtual and augmented reality, digital and virtual art.

To work with computer graphics successfully, students acquire traditional knowledge of fine arts and the ability to apply it to create digital products using computer software and digital technology. Training is aimed at forming the following skills: 1) knowledge of the basics of artistic art: composition, colours, perspective, proportions, chiaroscuro; 2) mastering the basic skills of freehand drawing: working with a line as an expressive means of graphics, sketches and hatching; 3) the ability to approach the subject creatively (searching and generating ideas, monitoring modern trends in fine arts), the specialist must be aware of all innovations in order to remain in demand; 4) fluency in graphic editors for creating raster and vector, 2D and 3D images; 5) the ability to use digital technologies to realize one's ideas: draw on a graphic tablet, use a personal computer, projection

equipment, a camera, devices for VR and AR reality, a scanner and printer, including 3D ones, etc.

On the basis of the analysis of the experience of scientists (Antón-Sancho, Vergara, Lamas-Álvarez, Fernández-Arias, 2021), (Gentile, Reina, De Nito, Bizjak, Canonico, 2020) and our own practice (Osadcha, Osadchyi, Kruglyk, Spirin, 2022), (Osadcha, Voloshinov, Kruglyk, Osadchyi, Symonenko, 2020) of using digital technologies, we have identified electronic learning technologies that allow us to ensure the quality of the educational process under the conditions of the coronavirus pandemic and Russia's military aggression in the territory of Ukraine.

In the process of organizing digital drawing training for future specialists in digital technologies, there are no problems with presenting theoretical material and setting practical tasks, also it is not difficult to organize mastering various graphic editors. These tasks are implemented thanks to the use of LMS Moodle, video materials, online services of gamification and 3D modeling (SketchUp Free), VR and AR, interactive learning technologies, video conferences, cloud services, etc.

After the start of Russia's military aggression in the territory of Ukraine, one of the obstacles to the implementation of the educational process was the low speed, and often the complete absence of Internet connection in the occupied territories.

The distance learning website on the Moodle platform, Discord VoIP software, e-mail, and instant messaging systems became the main places of work and communication of students. In addition, students began to use mobile learning technologies (mobile communications, mobile devices) more often for learning, so it has been found that the Moodle mobile application allows adapting e-learning courses to the mobile format in the easiest way. This is done thanks to the fact that it takes into account the requirements for the pedagogical design of mobile applications for learning, and the teacher only has to place and arrange the educational materials in compliance with the requirements for the font, the division of the text, the selection of graphics and videos, and the structuring of the text.

However, in the distance learning format, certain problems arise due to the issue of developing the skills of drawing from nature and speed drawing.

To solve these problems, self-learning services have turned out to be appropriate. In particular, the Line of action information resource offers training exercises for learning quick gesture drawing. These exercises help a person's brain train to see the «important» parts of a person's pose, gesture, facial

expression, scene, or environment and prevent them from going into the details. This warm-up is offered to students prior to the drawing practice used in digital drawing and painting courses to teach students good drawing habits and practices.

In the course of performing such a task, future specialists in digital technologies can use both traditional drawing tools (pencils and paper) and digital tools (graphics editors, tablets, pens).

After evaluating the learning task in the mode of blended learning, students send photos or scanned copies of paper drawings or files in digital format to the teacher by e-mail.

Sketching services turned out to be useful e-learning tools in the professional training of future digital designers. For example, the Characterdesigns service provides free photo images of various subjects that can be used as references for sketches for free use. A large database of references for drawing people can be found on the website of the Bodies in Motion photographic project. It contains high-resolution photos of athletes and dancers in motion. They help students deepen their understanding of shapes, functions, and anatomy of the human figure. The website features series of photos on the following topics: movements, 3D scanning, art, facial expressions, the collection of classical works by E. Muybridge. Using this service, students work on the skills of drawing the human figure using digital drawing tools.

Therefore, the availability of the wide range of software and Internet technologies, traditional means of training designers, can be implemented using digital technologies. This allows teachers and students not to stop the process of learning and researching new digital technologies in the field of digital design.

Actualizing the issue of the effective professional training of future digital designers in Ukraine, we have analyzed it in the scientific works of Ukrainian and foreign researchers. This has given grounds to claim that there are problems at higher educational institutions training digital designers. One of them is compliance with modern trends in digital design and the content of the professional training of future designers at higher education institutions of Ukraine.

Conclusions. As a result of the analysis of modern trends in digital design, the list of them has been determined (3D printing, 3D painting, artificial intelligence art, 2D animation, game design, pixel art, video game art, media art, virtual art, cybernetic art, space modeling for virtual simulators and for training programs, fractal graphics, digital painting, web design, illustrations in interfaces, character design, three-dimensional graphics). In addition,

taking into account the development of the Metaverse environment, the skills of digital designers that can be useful for its development have been emphasized (3D modeling, 2D graphics, animation, VR development, UX/UI design).

Under the conditions of the coronavirus pandemic, when higher education institutions used blended and distance learning technologies, and then under the conditions of the Russian invasion to Ukraine, when higher education institutions switched completely to distance learning, we have gained significant experience in adapting to changing conditions and identified and tested various e-learning means in the professional training of future digital designers. It has been concluded that, under the conditions of availability

of the high-speed Internet and electricity, powerful electronic means such as video conferences, video materials, gamification and 3D modeling services, VR and AR, interactive learning technologies, video conferences, cloud services etc. can be widely used. However, in the absence of the high-speed Internet and electricity, resources and software that can work at low Internet speed and under conditions of electricity saving are used. These are the Moodle platform, the Moodle mobile applications, Discord VoIP software, e-mail, and instant messaging systems. So, despite the unfavourable conditions for learning, we have found ways to use digital technologies for the purpose of the effective professional training of future specialists in the field of digital design.

BIBLIOGRAPHY

1. Храмова-Баранова О.Л., Галенко А. В. Розвиток цифрових комп'ютерних технологій, їх вплив на мистецтво і дизайн України. *Гуманітарний вісник ЧДТУ. Серія: Історичні науки*. 2017. Вип. 11(27). С. 82–87.
2. Борщевська Н. Зіркевич В. Віртуальна мода: одяг, створений цифровим способом. *Актуальні проблеми сучасного дизайну*. 2021. Т. 1. С. 227–230.
3. Sokolyuk L., Kasianenko K., Bilozub L., Chursin O., Shaulis K. Development of the art market in Ukraine: towards the competitiveness of Ukrainian artists under the conditions of informatization of society. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11, no. 53, pp. 9–15.
4. Osadcha K., Baluta V. The influence of modern trends in digital art on the content of training in computer graphics and digital design. *UESIT*, 2021. Vol. 9, no. 1, pp. 1–12.
5. Antón-Sancho Á., Vergara D., Lamas-Álvarez V. E., Fernández-Arias P. Digital Content Creation Tools: American University Teachers' Perception. *Applied Sciences*. 2021. Vol. 11, no. 24, pp. 1–19.
6. Gentile T.A.R., Reina R., De Nito E., Bizjak D., Canonico P. E-learning design and entrepreneurship in three European universities. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*. 2020. Vol. 26, no. 7, pp. 1547–1566.
7. Osadcha K.P., Osadchyi V. V., Kruglyk V. S., Spirin O. M., Digital Drawing and Painting in the Training of Bachelors of Professional Education: Experience of Blended Learning. *In Digital Humanities Workshop*. 2022 Association for Computing Machinery, pp. 141–147.
8. Osadcha K., Voloshinov S., Kruglyk V., Osadchyi V., Symonenko S. Realities and prospects of distance learning at higher education institutions of Ukraine. *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*. 2020. Vol. 8. no. 1, pp. 1–16.

REFERENCES

1. Khramova-Baranova E. L., Halenko A. V. (2017) Rozvytok tsyfrovyykh kompiuternyykh tekhnolohii, yikh vplyv na mystetstvo i dyzain Ukrainy. [Development of digital computer technologies, their influence on art and design of Ukraine]. *Humanitarian Herald*. 11(27). 82–87. [In Ukrainian].
2. Borshchevska N. Zirkevych V. (2021) Virtualna moda: odiah, stvorenyi tsyfrovym sposobom. [Digital fashion: the digital generated clothes appearing]. *In Actual problems of modern design*. 227–230. [In Ukrainian].
3. Sokolyuk L., Kasianenko K., Bilozub L., Chursin O., Shaulis K. (2022) Development of the art market in Ukraine: towards the competitiveness of Ukrainian artists under the conditions of informatization of society. *Amazonia Investiga*. 11 (53), 9015.
4. Osadcha K., Baluta V. (2021) The influence of modern trends in digital art on the content of training in computer graphics and digital design. *UESIT*. 9 (1), 1–12.
5. Antón-Sancho Á., Vergara D., Lamas-Álvarez V. E., Fernández-Arias P. (2021) Digital Content Creation Tools: American University Teachers' Perception. *Applied Sciences*. 11(24), 1–19.
6. Gentile T.A.R., Reina R., De Nito E., Bizjak D., Canonico P. (2020) E-learning design and entrepreneurship in three European universities. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*. 26 (7), 1547–1566.
7. Osadcha K.P., Osadchyi V. V., Kruglyk V. S., and Spirin O. M. (2022) Digital Drawing and Painting in the Training of Bachelors of Professional Education: Experience of Blended Learning. *In Digital Humanities Workshop*. 141–147.
8. Osadcha K., Voloshinov S., Kruglyk V., Osadchyi V., Symonenko S. (2020) Realities and prospects of distance learning at higher education institutions of Ukraine. *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*. 8 (1), 1–16.

УДК 005.31(377)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-37>**Анна ОСТАПЕНКО,***orcid.org/0000-0002-2669-7227*

доктор філософії,

науковий співробітник лабораторії науково-методичного супроводу

підготовки фахівців у коледжах і технікумах

Інституту професійної освіти Національної академії педагогічних наук України

(Київ, Україна) *annostapenko1989@gmail.com*

ОЦІНЮВАННЯ ЦИФРОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В КОЛЕДЖАХ НА ОСНОВІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

У статті проаналізовано дослідження вчених щодо впровадження та користування цифровими технологіями в освіті. На основі проведених досліджень показано, що педагогічні працівники діляться на дві категорії, котрі хочуть та удосконалюють професійні компетенції з технологій в освіті, а інша категорія більш консервативна та використовує навчально-методичні варіанти навчання студентів у коледжах. Дослідження сфери освіти дорослих та розвитку педагогічних працівників їхніх компетенцій завдяки управлінню освітою можна покращити якість викладання та створити конкурентоспроможний розвиток педагогів. У коледжах педагогічні працівники відходять від класичної моделі навчання до більш сучасної до групової роботи за допомогою технологій. Студенти та викладачі для визначення сильних та слабких сторін й управлінню педагогічної компетенції використали програму Tricuspid. В Іспанії педагогічний працівник повинен володіти педагогічними компетенціями, також, цифровими компетенціями. У Іспанії відповідальною за регулювання цифрової компетентності педагогів є Національна організація Інститут освітніх технологій і підвищення кваліфікації педагогів. Показано, що цифрова компетенція складається з 22 компетенцій. Група педагогічних працівників, що підвищують цифрову кваліфікацію використовують (Mindmeister, docs.google.com, Screencast-o-matic, Google Sites, Kahoot, Socrative, Edpuzzle, Rubistar, Perusall, Adobe Connect). У Туреччині досліджено перевірку педагогічних працівників та сприйняття їх самоефективності щодо комп'ютерної освіти, оскільки, використання цифрових технологій є обов'язковим. У Міністерстві освіти Туреччини є служба технічного консультування, що допомагає коледжам подолати проблеми, пов'язані з технічними проблемами педагогічним працівникам, оскільки, вони отримують достатню технічну підтримку в використанні нових освітніх технологій.

Ключові слова: інформаційні технології, цифрові компетенції, педагогічні працівники, професійний розвиток, освітні інспектори, коледжі, компетентність, аудиторії, самоосвіта.

Anna OSTAPENKO,*orcid.org/0000-0002-2669-7227*

Doctor of Philosophy,

Research Officer Laboratory of Scientific and Methodological Support

for Specialists Training at Colleges and Technical Schools

Institute of Vocational Education of the National Academy of Sciences of Ukraine

(Kyiv, Ukraine) *annostapenko1989@gmail.com*

ASSESSMENT OF DIGITAL COMPETENCES OF TEACHERS IN COLLEGES BASED ON FOREIGN EXPERIENCE

The article was analyzed the research of scientists on the introduction and use of digital technologies in education. Because of the got research, it was shown that pedagogical workers are divided into two categories who want and improve their professional competences in technology in education, and the other category is more conservative and uses educational and methodological options for teaching students in colleges. Research in the field of adult education and the development of pedagogical workers in their competencies, thanks to the management of education, it is possible to improve the quality of teaching and create a competitive development of teachers. In colleges, teaching staff is moving away from the classical model of learning to a more modern and group work with the help of technology. Students and teachers used the Tricuspid program to identify strengths and weaknesses and manage pedagogical competence. In Spain, a pedagogical worker must have pedagogical competences, as well as digital competences. In Spain, the National Organization Institute of Educational Technologies and Teacher Training is responsible for regulating the digital competence of teachers. It is shown that digital competence consists of 22 competences. A group of pedagogical workers improving digital skills use (Mindmeister, docs.google.com, Screencast-o-matic, Google Sites, Kahoot, Socrative, Edpuzzle, Rubistar, Perusall, Adobe Connect). In Turkey, the examination of pedagogical workers and their perception

of self-efficacy regarding computer education was investigated, since the use of digital technologies is mandatory. The Ministry of Education of Turkey has a technical consulting service that helps colleges overcome technical problems for teaching staff, as they receive adequate technical support in using new educational technologies.

Key words: *information technologies, digital competences, teaching staff, professional development, educational inspectors, colleges, competence, classrooms, self-education.*

Постановка проблеми. Впровадження нових технологій в освіті покращує педагогічним працівникам роботу та підвищує навчання у студентів. Для того щоб вільно користуватися девайсами необхідно пройти навчання та стажування в відповідних центрах, або дирекція коледжів запрошує спеціалістів з технологій. Основна проблема навчання педагогічних працівників мати цифрову компетенцію та підвищувати цифрові компетенції весь час, оскільки, це показує, що педагогічні працівники використовують сучасні методи навчання в освітньому процесі. Сьогодні цифровою компетенцією в світі володіють не всі педагогічні працівники, так як, причина відсутність девайсів, або небажання відходити від класичних методів навчання студентів. Інформаційні технології удосконалюють розробники щоб робота в цих девайсах була швидша та витрачалось небагато часу.

Аналіз досліджень. У статті висвітлено дослідження учених щодо педагогічних компетенцій педагогічних працівників, як О. А. Тітова, П. Г. Лузан, Т. М. Пашенко, І. А. Мося, А. В. Остапенко, О. Ю. Ямковий, Фаріза Акаукау, Лаура Гітарт-Таррес, Паломіра Міравітлес-Матаморос, Ана Нуньес-Карбальйоса, Мерсе Бернардо, Андреа Бікфалві, Ассумпсіо Рафарт, Нурія Мансебо, Кармен Ромеро-Гарсія, Ольга Бузон-Гарсія та Патрісія де Пас-Луго, Сігдем Хурсен, Есер Чекер.

Мета статті. Проаналізувати компетенції педагогічних працівників в коледжах щодо використання нових технологій в освіті та охарактеризувати результати з педагогічних компетенцій в світі.

Виклад основного матеріалу. Прогрес у впровадженні Європейського простору вищої освіти має великий вплив на середовище та процес розробки у коледжах, оцінювання та впровадження нових навчальних програм. Розглядається питання щодо вивчення та впровадження інструменту оцінки компетенції в Інтернеті (Achcaoucaou, Guitart-Tarrés, Miravittles-Matamoros, Núñez-Carballosa, Bernardo, Bikfalvi, 2012). Студенти та педагогічні працівники навчаються жити в глобалізованому, оцифрованому, міжкультурному та мінливому суспільстві, що створює величезну кількість інформації для майбутніх поколінь. Звідси виходить, що кілька років тому освіта пере-

ходить від класичної моделі освіти, зосередженої на навчанні та передачі змісту до методологічної моделі, орієнтованої на набуття компетенцій. Проте в коледжі традиційно базуються на освітній моделі навчання студентів.

Проаналізовано стан і розвиток навичок спілкування серед студентів та педагогічним працівником на прикладі, магістерської програми «Створення та управління інноваційними технологічними компаніями» в Університеті Барселони, використали інструмент, відомий як Tricuspid, спеціально розроблений для оцінки підприємницьких компетенцій. Результати показали, що студенти визначити свої сильні та слабкі сторони та розробили особисті стратегії вдосконалення; педагогічним працівникам надали додаткову інформацію про вплив їх внеску на компетентність студентів та інформацію для управління та якість виконання магістерських програм, оскільки Tricuspid може виявити проблеми у навчанні першокурсників і допомогти покращити зміст навчання, узгодивши з академічними програми за вимогами ринку праці (Achcaoucaou, Guitart-Tarrés, Miravittles-Matamoros, Núñez-Carballosa, Bernardo & Bikfalvi, 2012). Результати показали ряд дослідницьких і практичних наслідків для педагогічних працівників до самопізнання та сприйняття з точки зору теперішніх і майбутніх компетенцій (Bikfalvi, Rafart, Mancebo, 2013).

Отже, одним із стратегічних завдань Європейської комісії в галузі освіти та навчання («ET2020») потрібно заохочувати інновації та творчість, сприяти отриманню мульти-компетенцій, у тому числі цифрових, для всіх жителів Європейського союзу. Цифрова компетентність є однією з восьми ключових компетенцій, що має розвивати кожна людина після закінчення обов'язкової освіти вміти швидко адаптуватися до майбутнього світового розвитку, оскільки, світовий ринок швидко змінюється в напрямку технологій. Проект DIGCOMP – проект цифрової компетентності, запущений Європейською Комісією для кращого розвитку цифрової компетенції в Європі, що ідентифікує цифрову компетентність як наскрізну компетентність, що дозволяє отримати інші компетенції для педагогічного розвитку педагогічних працівників, який пов'язаний з навичками 21 століття, що володіє

педагогічний працівник для економіки країни. Європейська комісія передбачає, що цифрова компетентність, безпечність, відповідальність і критичність використання цифрових технологій не тільки для навчання, але навіть й для роботи та участі в підвищенні педагогічної кваліфікації. Це стосується не тільки володіння базових технічних навичок, а також й розвиток здібностей: переглядати, оцінювати та вивчати інформацію; спілкування та співпраця; створення цифрового контенту; підвищення педагогічної компетентності як у формальному, неформальному контексті навчання. Національний інститут освітніх технологій і підготовки вчителів Іспанії (INTEF) дослідив, що цифрова компетентність для педагогічних працівників передбачає творче, безпечне та критичне використання інформації та спілкування через технології (ІКТ) для досягнення професійних цілей, пов'язаних із навчанням, працевлаштуванням, роботою, вільним часом.

Розвиток цифрової компетентності в освітній системі Іспанії вимагає від педагогічних працівників достатню підготовку (компетенції), оскільки впровадження ІКТ в аудиторії не гарантує покращення якості освіти, якщо викладачі не мають відповідної цифрової компетенції. Цифрова компетентність педагогічних працівників визначена як набір здібностей і навичок, які є результатом використання ІКТ як методологічного ресурсу, інтегрованого в процесі викладання-навчання, таким чином перетворюючи ІКТ у технології навчання та знань (ЛКТ) з чітким навчальним додатком. Основою ефективного навчання з використанням ІКТ є взаємодія змісту з педагогіки та технологічних знань (Т-РАСК), що означає цифрову компетентність педагога. Цифрова компетентність педагога – це педагогічна компетентність у використанні ІКТ в професійній педагогічно-дидактичній стратегії й знань для навчання та цифрової підготовки педагогів. Різноманітні дослідження показали, що програми початкової підготовки майбутніх педагогів у цифровій компетентності була досить низькою. Однією з головних причин провалу інтеграції ІКТ в освітній навчальній програмі в Іспанії, що педагогічні працівники використовують ІКТ щоб слідувати традиційній педагогічній моделі самовдосконалення. Майбутні педагоги використовують типи й моделі навчання під час навчання, оскільки, вони вибирають у своїй майбутній професійній роботі належність якісного навчання в університетах де застосовано конструктивістські та колаборативні моделі на основі ІКТ для педагогічних працівни-

ків. Успішна інтеграція ІКТ у навчальний план в навчальній практиці педагогічного працівника дозволить досягти хорошої початкової підготовки цифрової компетентності педагогічних працівників. Загальна система цифрової компетенції для педагогічних працівників (INTEF) оскільки, навчання в цифровій компетентності обмежується лише девайсами не впроваджуючи інноваційних методів навчання, що включають ці технології в освіті. В Іспанії за організацією відповідальною за регулювання цифрової компетентності педагогів є Національна організація Інститут освітніх технологій і підвищення кваліфікації педагогів (INTEF). Загальна структура INTEF для цифрової компетентності педагогічних працівників (MCCDD) є діагностики та вдосконалення цифрових компетенції, що базується на компетенціях у проекті DigComp для всіх громадян та European Framework for the Digital Competence for Educators (DigCompEdu).

Цифрова компетентність педагога виражається загалом 22 компетенціями: організаційне спілкування, професійна співпраця, рефлексивна практика, цифровий безперервний професійний розвиток CPD, вибір, створення та модифікація, управління, захист, спільний доступ, викладання, керівництво, спільне навчання, саморегульоване навчання, стратегії оцінювання, аналіз доказів, зворотній зв'язок і планування, доступність і включення, диференціація та персоналізація, активне залучення студентів, інформаційна та медіаграмотність, спілкування, створення контенту, відповідальне використання, вирішення проблем. Акцент робиться на взаємозалежності між індивідуальними та груповими зусиллями навчання, оскільки кожен учасник педагогічних працівників групи несе відповідальність за навчання, так і за навчання інших груп педагогічних працівників, а також за мотивацію допомагати один одному для досягнення спільних цілей в педагогічному навчанні. Серед основних переваг методології навчання педагогічних працівників за допомогою ІКТ можна виділити наступні: академічні переваги, сприяння метапізнанню та можливості педагогічних працівників проявляти контроль виконання студентських завдань; соціальні переваги, педагогічні працівники заохочують студентів бачити перспективи та створили середовища ситуацій з різних сторін, де студенти можуть практикувати соціальні та лідерські навички, а також за допомогою викладачів сприяти інтеграції студентів із труднощами у навчанні; психологічні переваги, забезпечувати професійний досвід навчання, зменшуючи тривогу студентів.

Протягом 2018–2019 рр. у дослідженні взяли участь 30 студентів. Бакалаври вивчали модуль «Розробка навчального плану» за спеціальністю «Біологія та геологія», магістри з підготовки вчителів середньої та бакалаврської освіти з педагогічного факультету Universidad Internacional de La Rioja (UNIR) онлайн університету. Серед цих студентів 61,7% були жінки та 38,3% чоловіки, а 19,56% – лікарі та 80,43% – випускники, середній вік 32,3 року. Середній вік онлайн-студентів більший ніж в очних університетах, де середній вік студентів чоловічої статі становить 23,2 роки, а студенток 22,9. Попередній педагогічний досвід у 62,4% студентів відсутній, 16,8% мають стаж менше 1 року, 16% – від 1 до 3 років, а 4,8% – понад 5 років. Для оцінки результатів реалізованої програми освітнього втручання використано кількісну методологію з використанням претестової та післятестової групи. Таке дослідження підходить для проведення дослідницьких практик у природних умовах, наприклад як аудиторія. Програма модуля, що складається з 14 тем викладена у 15 віртуальних занять в прямому ефірі по 120 хв., які проходили раз на тиждень, і 5 занять по 60 хв. які були розподілені протягом семестру. Сеанси проводились віртуальному режимі у аудиторії за допомогою програмного забезпечення Adobe Connect, що дозволяє педагогічному працівникові відтворити відео та аудіо, поділитися дошкою та матеріалом, обмінюватися коментарями через функцію інтерактивного чату, розділити аудиторію на незалежні секції, що імітують розподіл на групи, де кожна група працює самостійно. Розроблено 20 робочих сесій, під час яких студенти виконували спільну діяльність синхронно у віртуальному класі, застосували теоретичні знання на практиці. Учасники дослідження (педагогічні працівники, студенти) на веб-сторінці за допомогою Google Sites заповнювали дані. Педагогічні працівники коледжів читали та обговорювали освітні документи використали програму Perusall за допомогою цієї програми педагогічні працівники повинні були розвинути ключі компетенції та створити коментарі в тій програмі для роботи над компетенціями.

Група педагогічних працівників, що підвищують цифрову кваліфікацію та майбутні викладачі моделюють кафедру для обговорення методології та оцінки й складання плану кафедри на наступний рік. План записувався на цифровій дошці. Спільна інтелект-карта, що складається за допомогою інструменту Mindmeister. Педагогічні працівники розробляють освітні плани в спільному документі docs.google.com також викладачі розро-

бляють мотиваційне відео для кафедр Screencast-o-matic. Педагогічні працівники готували квести-кімнати в Google Sites. Спосіб використання гейміфікації в навчальному досягненні пропонується у формі різних завдань для педагогічної команди. Педагогічні працівники використовують інструменти Kahoot і Socrative для виявлення упевдженень і самооцінки в педагогічній діяльності. Педагогічні працівники розроблюють рубрику для оцінки квест-кімнати за допомогою інструменту Rubistar. Лектор записує відео та виставляє на платформі Edpuzzle щоб студенти змогли поставити питання, також педагогічний працівник поділився документами зі студентами за допомогою програми Perusall. На початку практичного заняття питання студентів записані в блокноті, під час лекції викладача (презентація), відбулося пояснення цих запитань витрачено лише 10 хв. Педагогічний працівник створив робочі групи з 4–6 осіб за допомогою «створити кімнати підгруп» функція платформи Adobe Connect. Під час практичних викладач переміщався по групах, щоб дати студентам зворотній зв'язок на питання. Після закінчення практичних пар викладач перевіряв роботу та надіслав студентам виправленні завдання за допомогою функції форуму. Використано опитувальник, що перевіряє програмою Турон. На основі вищесказаного розроблено п'ять сфер, визначених у загальній структурі цифрової компетентності педагогів від INTEF: інформаційна грамотність і дані, комунікація та співпраця, цифровий вміст, створення, безпека та вирішення проблем. Змінна кількість елементів, які оцінюються за допомогою двох шкал типу Лайкерта, одне з яких стосується знання предмета, про який йде мова. Опитувальник дослідив рівень компетентності майбутнього педагогічного працівника та застосовувався на початку модуля, а також після виконання модуля щоб виявити чи змінилися цифрові рівні компетентностей педагогів. Анкети підготовлені за допомогою Google Forms і надіслані студентам через месенджері у навчальній платформі. (Romero-García, Buzón-García de Paz-Lugo, 2020).

Бібелль, Рассел та О'Дуейр охарактеризували термін «використання технологій» у своєму дослідженні під назвою «Вимірювання та використання технологій вчителями», однак, визначення використання технологій суттєво відрізняються залежно від умов і досліджень педагогічними працівниками використання технологій часто розглядається в загальному вигляді. Педагогічні працівники застосували багатаспектний підхід для досліджень за допомогою техно-

логій вони висвітлили загальну проблему щодо того, наскільки складним і різноманітним було використання технологій у сучасних коледжах. Оскільки, дослідження показало, що директор коледжу не може оцінити педагогічного працівника використання ним технології в професійному розвитку. Більшість педагогічних працівників застосовують технології під час підготовки до пар. Традиційний методологічний інструмент спостереження в аудиторії не охопив би усі види діяльності педагогічного працівника в оцінюванні чи дослідженні студентів, оскільки цей тип аналізу можна провести, лише з використанням численних вимірювань у цифрових технології. Дослідження продемонструвало, що педагогічні працівники володіють освітніми технологіями й використовують їх як додаткову категорію удосконалення цифрових навичок. Теоретично педагогічні працівники професійно використовують технології не тільки під час занять, а й поза аудиторією, спілкування зі студентами й спілкування між педагогічними працівниками за допомогою електронних повідомлень, меседжів та ін (Bebel, Russell, O'Dwyer, 2004).

Нажаль, отримано негативні результати, оскільки педагогічні працівники не досягають успіху в цій сфері через «додатковий час на планування», «труднощі в роботі зі студентським колективом», «відсутність технологічної інфраструктури», «додаткові фінансові вимоги для опанування нових технологій», «педагогічні працівники недостатньо використовують нові технологічні матеріали» та «недостатньо відділу, що відповідальний за освітні технології в області». У дослідженні показано роботу над національними ідеями реформування наукової освіти за допомогою сучасних технологій. У Великобританії використовують найбільше зусиль і ресурсів щоб покращити освіту за допомогою використання технологій. Однак, таке завдання не може бути виконане лише за допомогою інфраструктурної готовності та залучення фінансових і людських ресурсів до реформування освіти. Учений Джаннакакі представив, як можна поєднати кількісні та якісні методи дослідження для вивчення педагогічних працівників до нової стратегії «Навички для життя». Ставлення педагогічних працівників щодо нових реформаторських ініціатив спочатку було виміряно за типом Лайкерта для подальшого дослідження аспектів цих установок. У регіоні Сакар'я в Туреччині досліджено «компетентності педагогічних працівників у використанні освітніх технологій», що зосереджено на циф-

рових компетентностей педагогів щодо використання технологій в освіті. Проведене подібне дослідження з інспекторами в Туреччині, оцінювали достатні навчання педагогічних працівників. Результати ґрунтувалися, що інспектори вважали, що педагогічні працівники здебільшого не вдало «створювали комп'ютерні презентації» та «підготовлювали матеріали для пар». Інспектори оцінили педагогічну підготовку педагогічних працівників як «середню». З точки зору «самовдосконалення» інспектори педагогічних працівників оцінили «нижче середнього».

У 2010 році у Туреччині досліджено «Перевірку педагогічних працівників та сприйняття їх самоефективності щодо комп'ютерної освіти». Кандидати на посаду педагогічного працівника, мають досвід використання комп'ютерів і мають вищу самоефективність у використанні комп'ютерної освіти. Сьогодні використання технологій є не привілеєм, а обов'язком. Якщо майбутні педагогічні працівники не можуть навчатися за новими технологіям, що розвиваються, звідси виходить, яку освіту вони нададуть студентам. Комп'ютери та Інтернет є найважливішими інструментами, які дозволяють охопити всі знання в епоху інформації. Якщо майбутні педагогічні працівники не опановують інформаційні технології, то вони не розвиваються в професійному розвитку. Майбутні педагогічні працівники виявляють педагогічний аспект в освітніх технологіях, таким чином, педагогічні працівники можуть використовувати різні цифрові технології у коледжах.

У Міністерстві освіти Туреччини існує служба технічного консультування, що допомагає освітнім закладам подолати проблеми, пов'язані з технологіями (здебільшого пов'язаними з ІКТ), де педагогічні працівники отримують достатню технічну підтримку щодо використання нових навчальних технологій у коледжах. Виявлено, що педагогічні працівники чиї коледжі отримують технічну консультацію, добре знають і використовують комп'ютери, проектор і телевізор та інші ні. Однак, педагогічні працівники, що не отримали технічну консультацію мали низькі навички в цифрових технологій, однак, педагогічні працівники не отримують достатньої допомоги від викладачів з інформаційних технологій, що призвело до меншого використання технологій в професійної діяльності. Під час дослідження помічено, що після технічної консультації педагогічних працівників спостерігалось збільшення кількості педагогів (жінок-викладачів більше ніж чоловіків-викладачів), що прагнуть використовувати цифрові технології у своїй роботі.

Учені Франклін, Тернер, Каріукі та Дюран наголошували, індивідуальне наставництво за участю аспірантів з навчальних технологій для педагогічних працівників пододало багато «часових» бар'єрів до інтеграції технологій у коледжах. Підкреслено, що наставництво дало педагогічним працівникам бачення щодо розробки пар на основі технологій використання їх у процесі викладання та навчання. Наставництво розглядається як перспективний спосіб забезпечити педагогічних працівників професійним розвитком у сфері інтеграції в технологіях. Впевненість і компетентність педагогічних працівників у використанні технологій, відіграли важливу роль у професійній діяльності також впровадили технології в розробці програм. Дослідження проводилося на замовлення Британського освітнього агентства з комунікацій і технологій (Vesta) (2008–2009). Основна мета дослідження полягала в тому, щоб краще зрозуміти потреби педагогічних працівників у безперервному професійному розвитку (CPD), щоб можна було запровадити механізми для здійснення крокових змін для подальшого розвитку навичок і компетенцій ІКТ педагогічної роботи в Великобританії. Перешкоди для використання ІКТ пов'язані з недостатньою обізнаністю педагогічних працівників про доступні технології та про те, як їх можна використовувати для виконання навчальної програми. Успішні аспекти CPD включають особисту підготовку, яка адаптована до індивідуальних потреб педагогічних працівників та доступних їм технологій. Оскільки, проблеми та результати, пов'язані з використанням технологій педагогічними працівниками в світі та в соціально-економічному середовищі, можуть мати різні підходи у використанні технологій в професійній діяльності. Технічні інспектори мають право вносити пропозиції та висловити думки педагогічних працівників Міністерству освіти щодо покращення рівнів технічної освіти в професійній діяльності в коледжах.

Дослідження проводили 25 освітніх інспекторів при Національній раді освітньої інспекції оцінювання та консультування, Міністерство національної освіти молоді та спорту. З 60% учасників – жінки та 40% – чоловіки. Вік 4% учасників коливається від 37 до 41 року, тоді як 12% мають вік від 42 до 45 років і 84% старше 46 років. 92% учасників мають 3 або 4 роки стажу роботи. 1% учасників має 14, а 1% має 1 рік стажу роботи. 12% складаються з головних інспекторів, а 88% складаються з інспекторів. У дослідженні використано техніку бесіди вічна-віч (інтерв'ю), таким чином, під час співбе-

сіді інспектори зібрали потрібну інформацію для результату дослідження та проаналізовані за допомогою контент-аналізу. Крім того, велику увагу приділили створенню комфортної атмосфери для учасників. Перед інтерв'ю в учасників запитували дозвіл на запис голосу, співбесіди тривали 25–30 хвилин. Співбесіди успішно завершені за допомогою трьох головних інспекторів та 22 інспекторів, які працюють у Національній раді інспекції, оцінювання та консультування в галузі освіти. Перед початком досліджень було отримано необхідний дозвіл Міністерства національної освіти молоді та спорту. У дослідженні більшість інспекторів зазначили, що знання нових педагогічних працівників й бажання вивчати нові навчальні технології їхній рівень знань були вищими, ніж в тих хто не володів технологічними знаннями. Також можна вважати, що приблизно половина педагогічних працівників вважаються неграмотними щодо нових технологій навчання (Hursen, Ceker, 2012).

Дослідження щодо умов розвитку професійної компетентності педагогічних працівників проведено лабораторією науково-методичного супроводу підготовки фахівців у коледжах і технікумах Інституту професійної освіти НАПН України. Дослідження проведено за допомогою опитування викладачів коледжів анкетуванням в Google Forms щодо власної професійної компетентності. Здійснено самооцінку 882 респондентів: 56,4% прагнуть до інноваційної педагогічної діяльності, до застосування ефективних методик і технологій навчання студентів (МЦ), 70,52% здатні організувати та провести відеоконференцію зі студентами (наприклад, на платформі Zoom або іншій) (ПД), 56,80% здатні провести відкрите заняття із застосуванням інноваційних технологій (ПД) (Тітова, Лузан, Пашенко, Мося, Остапенко, Ямковий, 2023:136).

Висновки. Отже, навчання технологій для педагогічних працівників важливо для їх саморозвитку. Також технології, що використовують педагогічні працівники допомагають зменшити затрати часу на додаткові завдання. За допомогою цифрових технологій відбувається комунікація між студентами та викладачами. Проведені дослідження показали, різницю в використанні педагогічними працівниками освітніх технологій й намір вивчати поглиблено освітні технології педагогічними працівниками. Висвітлено, що у різних країн є спеціальні центри де можна підвищити педагогічний розвиток з технологій, що допомагає педагогам удосконалити свої аудиторні заняття й засвоїти знання студентами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Achsaoucaou Fariza, Guitart-Tarrés Laura, Miravittles-Matamoros Paloma, Núñez-Carballosa Ana, Bernardo Mercé, Bikfalvi Andrea. Competence Assessment in Higher Education: A Dynamic Approach. URL:<https://doi.org/10.1002/hfm.20394> (дата звернення: 15.01.2024).
2. Bikfalvi Andrea, Rafart Assumpció, Mancebo Núria. The Assessment of Competence in University Adult Education: A Dynamic Approach. *International Journal of Management, Knowledge and Learning*. 3–23. URL:<https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=200676> (дата звернення: 23.01.2024).
3. Romero-García Carmen, Buzón-García Olga, de Paz-Lugo Patricia. Improving Future Teachers' Digital Competence Using Active Methodologies. *Sustainability*, (2020)12 (18), 7798; doi:10.3390/su12187798. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/18/7798> (дата звернення: 20.01.2024).
4. Cigdem Hursen, Eser Ceker Evaluating Teacher Competencies In Using New Instructional Technologies, *International Journal of Learning and Teaching*, Vol 4, 1 2012, 1–13. URL: https://www.researchgate.net/profile/Eser-Ceker/publication/281865452_Evaluating_Teacher_Competencies_In_Using_New_Instructional_Technologies/links/55fc54c008aeafc8ac459f8a/Evaluating-Teacher-Competencies-In-Using-New-Instructional-Technologies.pdf (дата звернення: 23.01.2024).
5. Тітова О. А., Лузан П. Г., Пашченко Т. М., Мося І. А., Остапенко А. В., Ямковий О. Ю. Система розвитку професійної компетентності педагогічних працівників фахових коледжів в умовах пандемії, воєнного та повоєнного часу: монографія. / За наук. ред. О. А. Тітової, Київ: ІПО НАПН України, 2023. 272 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/738694/> (дата звернення: 23.01.2024).

REFERENCES

1. Achsaoucaou Fariza, Guitart-Tarrés Laura, Miravittles-Matamoros Paloma, Núñez-Carballosa Ana, Bernardo Mercé, Bikfalvi Andrea. (2012). Competence Assessment in Higher Education: A Dynamic Approach. URL: <https://doi.org/10.1002/hfm.20394> (date of application: 15.01.2024).
2. Bikfalvi Andrea, Rafart Assumpció, Mancebo Núria. (2013). The Assessment of Competence in University Adult Education: A Dynamic Approach. *International Journal of Management, Knowledge and Learning*. 3–23. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=200676> (date of application: 23.01.2024).
3. Romero-García Carmen, Buzón-García Olga, de Paz-Lugo Patricia.. Improving Future Teachers' Digital Competence Using Active Methodologies.. *Sustainability*, (2020)12 (18), 7798; doi:10.3390/su12187798. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/18/7798> (date of application: 20.01.2024).
4. Cigdem Hursen, Eser Ceker (2012). Evaluating Teacher Competencies In Using New Instructional Technologies, *International Journal of Learning and Teaching*, Vol 4, 1 (2012) 1–13. URL: https://www.researchgate.net/profile/Eser-Ceker/publication/281865452_Evaluating_Teacher_Competencies_In_Using_New_Instructional_Technologies/links/55fc54c008aeafc8ac459f8a/Evaluating-Teacher-Competencies-In-Using-New-Instructional-Technologies.pdf (date of application: 23.01.2024).
5. Titova O. A., Luzan P. H., Pashchenko T. M., Mosia I. A., Ostapenko A. V., Yamkovyi O. Yu. (2023). [System of development of professional competence of pedagogical workers of vocational colleges in conditions of pandemic, war and the post-war period]. / *Za nauk. red. O. A. Titovoi, Kyiv: IPO NAPN Ukrainy*, 2023. 272 s. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/738694/> [in Ukrainian] (date of application: 20.01.2024).

Nataliia PANKOVYK,

orcid.org/0009-0008-0783-934X

Assistant at the Department of Pedagogical Technologies and Language Training

Zhytomyr Polytechnic State University

(Zhytomyr, Ukraine) kptmp_pnm@ztu.edu.ua

Olga KHOROSH,

orcid.org/0000-0002-9176-1854

Assistant at the Department of Pedagogical Technologies and Language Training

Zhytomyr Polytechnic State University

(Zhytomyr, Ukraine) ktpl_hov@ztu.edu.ua

Yuliia HERASYMCHUK,

orcid.org/0009-0001-2525-0204

Assistant at the Department of Pedagogical Technologies and Language Training

Zhytomyr Polytechnic State University

(Zhytomyr, Ukraine) kptmp_gyup@ztu.edu.ua

PROBLEM-BASED LEARNING: CASE STUDY METHOD IN ESP FOR LAW MAJORS

This paper examines problem-based learning (PBL) and case study methodology for English for Specific Purposes (ESP) legal education as means of achieving better engagement and proficiency among law students. Case studies have long been used actively in business schools, medical schools and the social sciences and are found effective in engaging student interest in real-world problems that build vital reasoning and ethics competencies. However, research shows uneven usage of case methods across ESP disciplines, with more prevalence in business than law contexts. This study explores implementing case studies as a key PBL component to enhance English proficiency and engagement of ESP law students.

Effective case design balances authenticity with accessible complexity to logically develop legal linguistic abilities. Optimal implementation includes individual study enabling student-led discussion facilitated by instructors.

The paper discusses the use of case studies as an effective teaching technique, especially for inductive learners who learn better from examples. Case studies engage students in active problem solving, decision making, and applying concepts to real world situations. They come in different formats from simple scenarios to complex detailed descriptions with data to analyze.

The study hypothesizes embedding such case techniques in ESP legal curriculum can increase engagement, language proficiency and critical thinking compared to passive learning approaches.

Initial research suggests PBL methodology centered around well-constructed case studies successfully boosts law student retention, problem-solving, and language proficiency. However, further evidence is needed measuring case method efficacy across educational settings.

Key words: *case study method, active learning, ethical dilemmas, e-learning, engagement, critical thinking, ESP.*

Наталія ПАНЬКОВИК,*orcid.org/0009-0008-0783-934X**асистент кафедри педагогічних технологій та освіти впродовж життя
Державного університету «Житомирська політехніка»
(Житомир, Україна) kptmp_pntm@ztu.edu.ua***Ольга ХОРОШ,***orcid.org/0000-0002-9176-1854**асистент кафедри педагогічних технологій та освіти впродовж життя
Державного університету «Житомирська політехніка»
(Житомир, Україна) ktpl_hov@ztu.edu.ua***Юлія ГЕРАСИМЧУК,***orcid.org/0009-0001-2525-0204**асистент кафедри педагогічних технологій та освіти впродовж життя
Державного університету «Житомирська політехніка»
(Житомир, Україна) kptmp_guip@ztu.edu.ua*

ПРОБЛЕМНЕ НАВЧАННЯ: МЕТОД КЕЙСІВ У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ ДЛЯ СТУДЕНТІВ-ПРАВНИКІВ

Ця стаття розглядає проблемне навчання та методологію кейсів для викладання англійської мови за професійним спрямуванням студентам-правникам, як засіб досягнення кращої залученості та володіння мовою серед студентів-правників. Кейси тривалий час активно використовувалися в бізнес-школах, медичних школах та соціальних науках і виявилися ефективними для стимулювання інтересу студентів до реальних проблем, що формують життєво важливі навички критичного мислення та етики. Однак дослідження показують нерівномірне використання методів кейсів у різних галузях англійської мови за професійним спрямуванням, з більшою поширеністю в бізнесі, ніж у правовому контексті. Це дослідження вивчає можливості впровадження кейсів як ключового компонента проблемного навчання для підвищення рівня володіння англійською мовою та залучення студентів-правників, що вивчають англійську мову за професійним спрямуванням.

Ефективний дизайн кейсів збалансовує автентичність і доступну складність для логічного розвитку юридичних мовних навичок. Оптимальне впровадження включає індивідуальне вивчення з метою забезпечення дискусії, ініційованої студентами, за участю викладачів-фасилітаторів.

У статті йдеться про використання кейсів як ефективного навчального методу, особливо для індуктивних учнів, які краще засвоюють матеріал на прикладах. Кейси залучають студентів до активного вирішення проблем, прийняття рішень та застосування концепцій до реальних життєвих ситуацій. Вони бувають різних форматів – від простих сценаріїв до комплексних детальних описів з даними для аналізу.

Дослідження висуває гіпотезу, що вбудовування таких кейс-методів у навчальну програму з англійської мови за професійним спрямуванням студентів-правників може підвищити залученість, володіння мовою та критичне мислення порівняно з пасивними підходами до навчання.

Початкові дослідження припускають, що методологія проблемного навчання, зосереджена на правильно побудованих кейсах, успішно підвищує здатність студентів-правників до засвоєння інформації, вирішення проблем та володіння мовою. Однак потрібні подальші докази ефективності методу кейсів у різних освітніх умовах.

Ключові слова: метод кейсів, активне навчання, етичні дилеми, електронне навчання, залученість, критичне мислення, англійська мова за професійним спрямуванням.

Introduction. The digital transformation has dramatically reshaped learning environments and student expectations. Today's learners have fundamentally different needs, motivations and engagement patterns. These shifts necessitate an evolution in educational approaches to align with contemporary contexts. The expectations are constantly rising. Educators must continually reinvent learning experiences leveraging technology to create authentic, competency-advancing environments to intensely engage digitally immersed students.

Nowadays learning incorporates online environments, social media, simulations, intelligent tutors, and a constant stream of information. These technologies have transformed how students engage with and consume information. Consequently, traditional ways of teaching do not always succeed in engaging digitally-immersed learners.

Active learning broadly refers to teaching approaches promoting meaningful student activity and engagement during class time, rather than having students passively receive information

(Prince, 2004: 1). This requires students to perform learning tasks like problem-solving, discussions, writing, analysis beyond just listening and reading. Well-designed activities motivate students to reflect upon ideas and “grasp, apply, analyze, synthesize, or evaluate them” at higher order thinking levels (Weltman, 2007: 9).

Literature review shows new generations thrive from active, experiential learning approaches centered around problems reflecting real-world complexities (Prince, 2004: 3). Problem-based learning (PBL) has emerged as an impactful methodology. PBL involves structuring learning around an authentic, challenging problem that grasps learner interest while developing critical thinking skills. Students direct their own inquiry-based learning process, individually and collaboratively, to identify root causes and solutions. Technologies, especially e-learning, aid access to reference materials and data from global databases.

Finding resources relevant for law students could take some time but the teacher can find a wide variety of them online. For example, an ESP course for future lawyers could frame PBL around cases involving ethical dilemmas or human rights violations (by corporations) using online resources from Harvard Law School, UCL London, Penn State University, Boston University, UNODC e-learning tool (joint product of the UN Global Compact and the UN Office on Drugs and Crime) etc.

UNODC e-learning uses six interactive learning modules to further the audience’s understanding of the UN Global Compact’s 10th principle against corruption and the UN Convention against Corruption. Each module only lasts about five minutes, providing a quick and effective way of learning.

E4J (Education for Justice) offers a series of 14 University Modules on Integrity and Ethics which focus on such issues as universal values, ethics and society, ethical leadership, diversity and pluralism behavioral ethics, gender dimensions of ethics, and how integrity and ethics relate to critical fields such as media, business, law, public service and the various professions. The Modules include discussions on different issues, suggestions for class activities and exercises, PowerPoint slides, video materials and other teaching tools.

After initial literacy training, the target language and grammar material can be put to practice through participation in a debate, developing argumentation, negotiating settlements, clearly articulating one’s point of view, etc. Such authentic scenarios spur engagement and language development in context.

Our study of using case study method while learning English in ESP classes for law students

showed significant gains in student motivation levels, along with linguistic gains. The integrated, socially situated nature of PBL aligns with sociocultural language acquisition theories.

While adapting assessments for PBL remains an ongoing area requiring further research, possibilities include journals, self-assessments, using rubrics to evaluate competencies. PBL is difficult to evaluate because there is no consensus on its core elements or definitive impact on academic achievement as measured by exams. Meta-analyses suggest discovery learning approaches linked to PBL only weakly enhance test scores (Prince, 2004: 7). However, research shows PBL can positively shape other important outcomes like student attitudes, deeper learning, and knowledge retention compared to traditional instruction. PBL naturally fosters problem-solving and lifelong learning skills—two critical goals not easily achieved through conventional teaching. Evidence demonstrates coupling PBL with explicit problem-solving instruction can further elevate students’ abilities. As PBL promotes self-directed learning and meta-cognition similar to life-long learning, it logically connects to developing this key skill-set often not addressed in traditional education. Ultimately, while proof is lacking that PBL improves academic test results, meaningful evidence supports its capacity to enrich learning processes and goals beyond content mastery (Prince, 2004: 7).

Prince defines PBL as an instructional method where relevant problems are introduced at the beginning of the instruction cycle to provide context and motivation for learning. He notes that PBL is always active and usually collaborative or cooperative, involving significant amounts of self-directed learning by students. Prince’s analysis of the literature on active learning acknowledges the extensive empirical support for PBL. However, he also highlights the challenges in interpreting the effectiveness of PBL, emphasizing the need to specify precisely what elements of PBL are being examined and to be cautious in interpreting reported results. He also discusses the difficulty of measuring the impact of PBL on various learning outcomes and the importance of considering any reported improvement. Despite these challenges, Prince encourages faculty to consider the literature on active learning, as some of the evidence for PBL and other active learning methods is compelling and should stimulate faculty to think about teaching and learning in nontraditional ways (Prince, 2004: 7).

Case studies as teaching method

A case study teaching method is an instructional approach that uses real-world case scenarios to

actively engage students in analysis and problem solving. Case teaching originated at Harvard Law and Business Schools in the 1870s-1890s as an alternative to lecture-based learning (Barnes et al., 1994: 34). The faculty emphasized Socratic discussion analyzing real legal and business dilemmas to prepare students for real-world decision making. In the 1985, case-based teaching emerged in medicine as problem-based learning using clinical cases of patients. Case methodology enabled students to link medical theory to practice through interpretation, teamwork, and developing diagnostic strategies (Garvin, 2003: 56). In 1996 case-based teaching architecture is described by Edelson (Edelson, 1996: 357).

By the 1990s-2000s, case instruction had expanded into fields like education, social studies, physics, and science (Herreid, 1994; Yadav et al., 2007). Recognition of benefits for active learning, critical thinking development, and motivation increased significantly.

Today case method is used extensively in business, law, medicine, psychology, leadership and ethics training (Foran, 2001; Joy, 2011; Naumes & Naumes, 2012). Cases can be found in digital case libraries and from well-known universities.

Foran describes his experience using case method in sociological classroom in UCSB especially for topics related to international issues and social change. He states that case method develops skills for participatory democracy and life skills to address real problems creatively. He aims to instill in his students «eyes open optimism» that positive change is possible when ordinary people unite courageously (Foran, 2001: 49).

Originating to discuss legal and business problems, case teaching evolved across disciplines as an engaging student-centered approach with meaningful real-world application.

Case studies promote higher-order thinking and communication skills (Bonney, 2015: 21). As a form of task-based learning, case studies facilitate language acquisition through authentic problem solving. The case teaching method is highly adaptable style of teaching that involves problem-based learning and promotes the development of analytical skills.

Case studies are considered suitable for EFL because solving them requires applying both linguistic and analytical/interpersonal skills. This aligns with the communicative language teaching approach. Case studies can integrate reading, writing, listening and speaking. Effective cases tell a coherent real-world story that engages student interest and has sufficient detail to examine. Among benefits of case studies one can find opportunities for integrating language

skill with other professional skills, usage of different media, writing students' own cases. As for challenges they can be as follows: finding good cases matched to students' proficiency and subject knowledge, they are time-consuming, assessment criteria need to be carefully established (Roell, 2019: 25).

Initially designed for business and medicine, the case study method transferred effectively to EFL and English for Specific Purposes (ESP) classrooms (Basta, 2019: 56) advocates case studies as an innovative multidisciplinary approach enabling students to apply concepts from their core degree subjects for language development.

Additionally, case studies teach legal skills through real examples that encourage critical reasoning. The law teaching guide "A Handbook for Teaching and Learning in Higher Education" highlights using case studies to demonstrate applied concepts (Fry, et al., 2015: 409).

Although initially designed for non-linguistic disciplines, the case method found its place in language teaching, in particular English for Specific Purposes (ESP), being considered a source of more effective and motivating language teaching methodology. Basta points out that contemporary times call for a shift of traditional foreign language teaching methods towards new and innovative methods, and argues in favor of the case method as a multi-disciplinary approach, including both linguistic and non-linguistic, core-subject matters, which enables the application of theoretical non-linguistic knowledge and concepts into language learning (Basta, 2019: 56).

Gudmundsson distinguishes between retrospective case studies, which examine past events with full knowledge of outcomes, versus decision-forcing cases that place students in a protagonist role inside an unfolding scenario requiring them to choose solutions with uncertain results. While retrospective cases evaluate impartially, decision-forcing cases provide an engaging, active learning experience (Gudmundsson, 2014).

Decision-forcing cases impart factual knowledge more effectively than passive delivery methods through two essential elements: 1) presenting the problem via documents, articles or lectures, and 2) discussing the issues through Socratic dialogue. Socratic conversations enable deep learning through a three step process – cold calling on a student to role play the protagonist, asking probing questions to involve all learners, and the teacher adopting a neutral "humble enquirer" stance focused on eliciting perspectives without judgement (Gudmundsson, 2014).

Key techniques include paraphrasing student ideas, maintaining impartiality by posing additional

questions rather than sharing personal views, and avoiding sarcasm or condescension. With the teacher genuinely curious about all solutions, decision-forcing cases leverage active, enquiry-driven participation to stimulate interest, transfer knowledge, and build critical thinking capacities more successfully than teaching facts alone.

In summary, by situating students inside complex scenarios requiring solutions, decision-forcing case studies use Socratic discussion to actively impart knowledge and cultivate analytical skills better than conventional passive teaching. The approach hinges on the teacher facilitating non-judgemental, engaging dialogue centered on the case problems.

Case studies are used to teach law students by providing real-life examples of legal issues and their resolutions. In the context of higher education, the authors of “A Handbook for Teaching and Learning in Higher Education Enhancing Academic Practice” emphasize the use of case studies to show how successful teachers have implemented ideas in the field of law and other disciplines. The case study material designed by educators from Harvard Law School and other prominent universities to stimulate beginning teachers and act as a reminder for experienced ones about ways to develop and enhance their practice. The use of case studies in teaching law helps students understand the practical application of legal principles and encourages critical thinking and problem-solving skills (Fry , et al., 2015: 409).

Using Case Studies in English with law students

Ethics, integrity, and sound legal judgment are crucial competencies for law students to develop. However, students often initially demonstrate problematic reasoning patterns regarding complex situational dilemmas.

This research was conducted with third year Ukrainian law students to evaluate and improve their ethical decision making abilities using targeted educational modules while actively engaging them in group activities that foster English speaking skills.

Pre-Teaching Evaluation

Prior to any intervention, students discussed ethical scenarios from an English coursebook in pairs and groups. (New Language Leader Intermediate Coursebook, 2014: 78) The majority showed indecisiveness, unwillingness to be truthful or make difficult decisions against self-interest. For example, many expressed support towards a friend shoplifting when denied a bonus by the firm. Only in extreme health/safety threatening circumstances did most report willingness to act decisively against profit motives, like reporting environmental illegalities. This analysis demonstrated significant gaps in ethical

reasoning of Law students needing development. (Pankovyk, Kravchenko, 2024: 423).

Case Study Methodology

The instructional phase focused on exposing students to realistic dilemma case studies requiring reasoned decisions, utilizing E4J’s (Education for Justice) interactive online ethics learning modules from the United Nations Office on Drugs and Crime. The modules employ videos with embedded questions at choice points, clarifying consequent situations for each option selected to highlight impacts. Online activities were paired with extensive in-person small and large group discussions on key concepts underlying ethical business practices and law (UNODC).

Step 1. A context is provided involving some ethical dilemma and a protagonist asks a question. As the video is paused, it’s the time for the students to analyze the situation and suggest an answer. (Figure1) In small groups students decide and present their arguments for selecting the answer.

Step 2. When the choice is made, the protagonist comments on the answer which is followed by further explanation. (Fig. 2).

Step 3. Further discussion takes place and students express their thoughts.

Fig. 1. The Fight Against Corruption e-learning tool

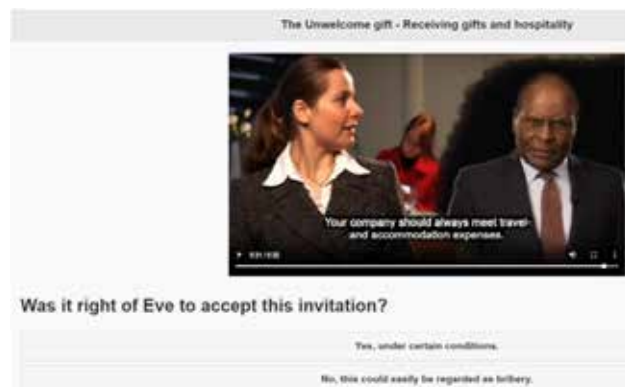

Fig. 2. Explanation and further information on the case. (0(UNODC)

Step 4. After the task a written feedback from students is required so that written skills are equally involved.

Guidelines for using case studies:

- Present a decision-maker grappling with a problem needing a solution;
- Use videos to help students visualize the situation;
- Provide context;
- Include supporting data like tables or documents;
- Have students identify issues, goals, context, key facts, alternatives, and make recommendations;
- Pair with readings that introduce applicable concepts;
- Ask questions to guide discussion from problem identification to solutions;
- Evaluate student participation and reasoning during discussion (using rubrics).

In summary, research shows case studies that immerse EFL and ESP students in professional scenarios relevant to their discipline can actively build communication abilities and higher-order capacities like analysis more successfully than conventional methods. Law represents one area where case-based instruction has shown promise for developing core skills.

Conclusion. Integrating case studies in the form of dynamic online scenarios with guided discussions showed an effective way for enhancing law students' preparation for the dilemmas faced by future legal professionals.

Case studies prove to be an effective teaching method, especially for inductive learners who learn better from examples. They engage students in active problem solving, decision making, and applying concepts to real world situations. They come in different formats from simple scenarios to complex detailed descriptions with data to analyze.

Although the results vary in strength, this study has found support for using case study method in ESP teaching for law students. Some of the findings, such as the benefits of student engagement, are unlikely to be controversial although the magnitude of improvements resulting from active-engagement methods may come with time. Other findings challenge traditional assumptions about language teaching and these are most worth highlighting. For example, students will remember more content if brief activities are introduced. Similarly, the support for collaborative and cooperative learning calls into question the traditional assumptions that individual work and competition best promote achievement. The best available evidence suggests that educators should structure their teaching to promote safe collaborative and cooperative environments. Nevertheless, extensive and credible evidence suggests that ESP educators consider case study method for promoting academic achievement and positive student attitudes.

Active learning is not the cure for all educational problems. However, there is broad support for the elements of active learning. Some of the findings are surprising and deserve trainers' and teachers' special attention and considering using case study method in ESP classroom especially with law students. Further research may be conducted on the quantitative findings of case study method impact on the students' learning outcome in different disciplines. Another issue, which should be the subject of further research, is the effectiveness of using the case study method on a target group. Such research could provide valuable information regarding the extent to which the case study method ought to be promoted in the English language classes for specific purposes in order to increase the effectiveness of the teaching/learning process.

BIBLIOGRAPHY

1. Barnes L. B., Christensen C.R, Hansen A. J. Teaching and the case method. Harvard : Harvard Business School Press, 1994. 333 p.
2. Basta J. Role of case studies in teaching English for business and economics. *Positioning English for Specific Purposes in an English Language Teaching Context*/ edited by N. Stojković. Malaga: Vernon Press, 2019. p. 53–69.
3. Bonney K. M. Case study teaching method improves student performance and perceptions of learning gains. *Journal of Microbiology & Biology Education*, 2015. Vol. 16, no. 1. p. 21-28. <http://dx.doi.org/10.1128/jmbe.v16i1.846> (дата звернення: 04.02.2024)
4. The Case Studies: Free Materials. *Harvard Law School*. URL: <https://casestudies.law.harvard.edu/free-materials/> (дата звернення: 31.01.2024)
5. Cotton D., Falvey D., Kent S. New Language Leader Intermediate Coursebook, Pearson, 2014. 176 p.
6. Edelson D. C. Learning from cases and questions: The Socratic case-based teaching architecture. *Journal of the Learning Sciences*, 1996. Vol. 5, no. 4. p. 357–410.
7. Fight against Corruption. E-learning tool for the private sector on the UN Convention against Corruption and the UN Global Compacts' 10th principle against corruption. *UNODC*. URL: <https://www.thefightagainstcorruption.org/> (дата звернення: 31.01.2024)
8. Foran J. The case method and the interactive classroom. *Thought and Action*, 2001. Vol. 17, no. 1. p. 41–50.

9. Fry H., Ketteridge S., Marshall S. A Handbook for Teaching and Learning in Higher Education Enhancing Academic Practice. Routledge, 2015. 378 p.
10. Garvin D. A. Making the case: Professional education for the world of practice. *Harvard magazine*, 2003. Vol. 106, no. 1. p. 56–107.
11. Gudmundsson B. I. Decision-forcing cases. Quantico, VA: Marine Corps University, 2014. URL: http://the-military-learning-library.343.s1.nabble.com/file/n256/Decision-Forcing_Cases_2020.pdf (дата звернення: 04.02.2024)
12. Heath J. Teaching and Writing Case Studies. A Practical Guide. ECCH, 2006. 177 p.
13. Herreid C. F. Case studies in science: A novel method of science education. *Journal of College Science Teaching*, 1994. Vol. 23, no. 4. p. 221–229.
14. Herreid C. F. et al. In case you are interested: results of a survey of case study teachers. *Journal of College Science Teaching*, 2011. Vol. 40, no. 4. p. 76–80.
15. Joy S. Practice considerations for adopting the case study method for nursing research. *Journal of Nursing and Care*, 2011. Vol. 1, no. 102. p. 2167–1168.
16. Prince M. Does Active Learning Work? A Review of the Research. *Journal of Engineering Education*, 2004. Vol. 93, no. 3. p. 223–231.
17. Pankovyk N., Kravchenko A. Global Citizenship Learning: Integrating E4J Modules on Integrity, Ethics, and Anti-Corruption in English Language Education for Law and Business Students. *Scientific Research: Theoretical Foundations and Practical Applications: materials of VII International Scientific and Practical Conference.*, Vienna, Jan. 24-26 2024 / International Scientific Unity, Vienna, 2024. p. 423–429.
18. Roel C. Using a case study in the EFL classroom. *English Teaching Forum*, 2019. p. 24–33.
19. Using case studies to teach. *Boston University*. URL: <https://www.bu.edu/ctl/teaching-resources/using-case-studies-to-teach/> (дата звернення: 31.01.2024)
20. Weltman D. A comparison of traditional and active learning methods: an empirical investigation utilizing a linear mixed model. The University of Texas at Arlington, 2007. 122 p.
21. Yadav A. et al. Teaching science with case studies: A national survey of faculty perceptions of the benefits and challenges of using cases. *Journal of College Science Teaching*, 2007. Vol. 37, no. 1. p. 34–38.

REFERENCES

1. Barnes L. B., Christensen C.R, Hansen A. J. Teaching and the case method. Harvard : Harvard Business School Press, 1994. 333 p.
2. Basta J. Role of case studies in teaching English for business and economics. *Positioning English for Specific Purposes in an English Language Teaching Context/* edited by N. Stojković. Malaga: Vernon Press, 2019. p. 53–69.
3. Bonney K. M. Case study teaching method improves student performance and perceptions of learning gains. *Journal of Microbiology & Biology Education*, 2015. Vol. 16, no. 1. p. 21–28. <http://dx.doi.org/10.1128/jmbe.v16i1.846> (date of access: 04.02.2024)
4. The Case Studies: Free Materials. *Harvard Law School*. URL: <https://casestudies.law.harvard.edu/free-materials/> (date of access: 31.01.2024)
5. Cotton D., Falvey D., Kent S. New Language Leader Intermediate Coursebook, Pearson, 2014. 176 p.
6. Edelson D. C. Learning from cases and questions: The Socratic case-based teaching architecture. *Journal of the Learning Sciences*, 1996. Vol. 5, no. 4. p. 357–410.
7. Fight against Corruption. E-learning tool for the private sector on the UN Convention against Corruption and the UN Global Compacts' 10th principle against corruption. *UNODC*. URL: <https://www.thefightagainstcorruption.org/> (date of access: 31.01.2024)
8. Foran J. The case method and the interactive classroom. *Thought and Action*, 2001. Vol. 17, no. 1. p. 41–50. 9.
9. Fry H., Ketteridge S., Marshall S. A Handbook for Teaching and Learning in Higher Education Enhancing Academic Practice. Routledge, 2015. 378 p.
10. Garvin D. A. Making the case: Professional education for the world of practice. *Harvard magazine*, 2003. Vol. 106, no. 1. p. 56–107.
11. Gudmundsson B. I. Decision-forcing cases. Quantico, VA: Marine Corps University, 2014. URL: http://the-military-learning-library.343.s1.nabble.com/file/n256/Decision-Forcing_Cases_2020.pdf (date of access: 04.02.2024)
12. Heath J. Teaching and Writing Case Studies. A Practical Guide. ECCH, 2006. 177 p.
13. Herreid C. F. Case studies in science: A novel method of science education. *Journal of College Science Teaching*, 1994. Vol. 23, no. 4. p. 221–229.
14. Herreid C. F. et al. In case you are interested: results of a survey of case study teachers. *Journal of College Science Teaching*, 2011. Vol. 40, no. 4. p. 76–80.
15. Joy S. Practice considerations for adopting the case study method for nursing research. *Journal of Nursing and Care*, 2011. Vol. 1, no. 102. p. 2167–1168.
16. Prince M. Does Active Learning Work? A Review of the Research. *Journal of Engineering Education*, 2004. Vol. 93, no. 3. p. 223–231.
17. Pankovyk N., Kravchenko A. Global Citizenship Learning: Integrating E4J Modules on Integrity, Ethics, and Anti-Corruption in English Language Education for Law and Business Students. *Scientific Research: Theoretical Foundations and Practical Applications*. Vienna: International Scientific Unity, 2024. p. 423–429.
18. Roel C. Using a case study in the EFL classroom. *English Teaching Forum*, 2019. p. 24–33.

-
19. Using case studies to teach. *Boston University*. URL: <https://www.bu.edu/ctl/teaching-resources/using-case-studies-to-teach/> (date of access: 31.01.2024)
20. Weltman D. A comparison of traditional and active learning methods: an empirical investigation utilizing a linear mixed model. The University of Texas at Arlington, 2007. 122 p.
21. Yadav A. et al. Teaching science with case studies: A national survey of faculty perceptions of the benefits and challenges of using cases. *Journal of College Science Teaching*, 2007. Vol. 37, no. 1. p. 34–38.

Андрій ПАСКА,

orcid.org/0000-0002-4596-1775

*аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) andrii.paska@pnu.edu.ua*

ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ЗАСОБАМИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ В УНІВЕРСИТЕТАХ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

У статті розкрито особливості формування освітнього простору засобами музейної педагогіки провідних університетів Республіки Польща впродовж трьох останніх десятиліть. Акцентовано увагу на важливішому практичному значенні музейної справи та музейних колекцій для розвитку польських закладів вищої освіти, необхідності вдосконалення досвіду музейно-педагогічної діяльності, функціонування музеїв як інтерактивних навчальних платформ для студентів. Наголошується на освітньо-виховних можливостях музейної педагогіки у формуванні наукового світогляду, культурно-історичних та духовних цінностей здобувачів освіти. Підкреслюється, що польська музейна педагогіка продовжує вдосконалювати власні методологічні та методичні доробки, що уможливорює ефективні результати фахової підготовки польських студентів.

У статті висвітлено функціонування музеїв та музейних комплексів на базі Варшавського університету, Ягеллонського університету в Кракові, Університету Марії Кюрі-Скłodовської в Любліні, Вроцлавського університету, Гданського університету, університету ім. Адама Міцкевича у Познані. Акцентується увага на перспективному досвіді використання університетських музейних колекцій як засобу наукового пошуку й методу дослідницької роботи. Підкреслюється значення історичних музейних традицій в найбільших польських університетах, унікальність їхніх музейних збірок та особливості розгортання просвітницької роботи зі студентською та шкільною молоддю у музейному просторі. Наголошується на важливості діяльності Асоціації університетських музеїв Республіки Польща щодо захисту, поширення та популяризації академічної спадщини.

Зроблено висновок про те, що перспективи розвитку музейної педагогіки у закладах вищої освіти тісно пов'язані з використанням інноваційних освітніх технологій і музейної комунікації в умовах цифровізації навчальної діяльності та глобальних викликів сучасності. Підкреслюється необхідність співпраці університетських музейних установ та музейних педагогів України і Польщі щодо популяризації музейної педагогіки та формування музейної культури студентської молоді.

Ключові слова: музей, музейна педагогіка, заклад вищої освіти, освітній простір, музейна культура, музейні колекції, музейні інновації, музейна освіта.

Andrii PASKA,

orcid.org/0000-0002-4596-1775

*PhD student of B. Stuparyk Department of Pedagogy and Educational Management
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) andrii.paska@pnu.edu.ua*

FORMATION OF EDUCATIONAL SPACE BY MEANS OF MUSEUM PEDAGOGY IN UNIVERSITIES OF THE REPUBLIC OF POLAND

The article reveals the peculiarities of the formation of educational space by means of museum pedagogy at the leading universities of the Republic of Poland over the past three decades. Attention is focused on the important practical significance of museum work and museum collections for the development of Polish higher education institutions, the need to improve the experience of museum pedagogical activities, and the functioning of museums as interactive learning platforms for students. The article emphasizes the educational and upbringing opportunities of museum pedagogy in the formation of scientific outlook, cultural, historical and spiritual values of students. It is emphasized that Polish museum pedagogy continues to improve its own methodological and methodological developments, which makes it possible to achieve effective results of professional training of Polish students.

The article highlights the functioning of museums and museum complexes based at the University of Warsaw, Jagiellonian University in Krakow, Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, Wroclaw University, Gdańsk University, Adam Mickiewicz University in Poznan. Attention is focused on the promising experience of using university museum collections as a means of scientific research and a method of research. The importance of historical museum traditions in the largest Polish universities, the uniqueness of their museum collections, and the peculiarities of educational work with students and schoolchildren in the museum space are emphasized. The importance of the activities of the Association

of University Museums of the Republic of Poland in protecting, disseminating and popularizing academic heritage is emphasized.

The conclusion is made that the prospects for the development of museum pedagogy in higher education institutions are closely related to the use of innovative educational technologies and museum communication in the context of digitalization of educational activities and global challenges of our time. The article emphasizes the need for cooperation between university museums and museum educators in Ukraine and Poland to popularize museum pedagogy and form a museum culture among students.

Key words: museum, museum pedagogy, higher education institution, educational space, museum culture, museum collections, museum innovations, museum education.

Постановка проблеми. У період після ліквідації тоталітарної системи у Республіці Польща та впливу комуністичної ідеології у закладах вищої освіти (далі – ЗВО) почали активно впроваджуватися сучасні методи музейної педагогіки. Польські музеї істотно впливають на суспільні зміни, громадську думку країни на локальному і національному рівнях. Вони стали місцем, де через автентичні предмети поповнюється дефіцит культури пам'яті, проводяться наукові дослідження історичного минулого, популяризація матеріальної і нематеріальної культурної спадщини польського народу.

Музеї ЗВО Польщі стали важливою складовою музейного простору країни. Впродовж останніх трьох десятиліть проходив активний процес реекспозиції, оновлення університетських музеїв та створення багатьох нових музейних установ. Цьому сприяла законодавча база країни, зокрема закони «Про музеї» (1996), «Про суспільно корисну діяльність та волонтерство» (2003), «Про вищу освіту і науку» (2018), діяльність Національного інституту спадщини та Національного інституту охорони пам'яток, створення Асоціації університетських музеїв Республіки Польща (2016), проведення першого Конгресу польських музейників, який затвердив такі базові матеріали, як «Програма діяльності Об'єднання польських музейників» та «Стратегія розвитку музейництва» (2015).

Аналіз досліджень. Актуальні проблеми використання музейної педагогіки в освітньому просторі сучасних університетів, діяльності музеїв та музейних комплексів у закладах вищої освіти привертають увагу багатьох українських і польських дослідників. Міжнародний досвід, зокрема польський, використання музейної педагогіки як інструмента взаємодії ЗВО з музеями різних профілів і типів розглядали у своїх працях М. Васишин, В. Вдовиченко, Л. Жванко, О. Караманов, Р. Маньковська, С. Муравська, Д. Свириденко, О. Топузов та ін.

Теоретичні та практичні аспекти музейної освіти у Польщі, місце і роль університетських музеїв у вихованні студентської молоді, значення

музейної педагогіки у формальній і неформальній освіті висвітлювали польські науковці Я. Бишевський, І. Войнар, П. Гураєц, Г. Краєвська, Й. Крук, Ф. Мідура, К. Мілевська, А. Надольська-Стичинська, А. Наласковський, Р. Патер, Д. Поршинський, Й. Скутнік, А. Томашевський, Л. Турос, Д. Фольга-Янушевська, М. Шелонг та ін.

Перспективний досвід діяльності музеїв та музейних комплексів найбільших польських університетів вивчали і популяризували дослідники З. Гайда, А. Земанек, П. Келлер, К. Кузборська, М. Розик, М. Сахабінський, Й. Соколовська-Пітухова, А. Стрисевський, Р. Танчук, М. Шашкевич та ін.

Мета статті – висвітлити основні напрями формування освітнього простору засобами музейної педагогіки в університетах Польщі; здійснити аналіз освітньо-виховної діяльності музеїв польських ЗВО в контексті формування сучасної концепції музейної педагогіки.

Виклад основного матеріалу. У системі польської вищої освіти важливу роль відіграють університетські музеї як центри навчально-дослідної, освітньо-культурної роботи з молоддю, міжкультурного діалогу, соціальної інтеграції та сталого розвитку. Музейні колекції, збірки, окремі артефакти стають «елементом, який допомагає формувати почуття приналежності до університетської спільноти, тим самим продовжуючи університетські традиції» (Kowalski et al., 2020: 13).

Слід підкреслити, що музейні установи ЗВО Польщі об'єднані в Асоціацію університетських музеїв – добровільну і самоврядну організацію, метою якої є «сприяння розвитку музеїв та університетських колекцій, а також піклування про матеріальну і нематеріальну історичну спадщину польських університетів» (Statut, 2016).

Один з найбільш відомих музеїв ЗВО Польщі – Музей Варшавського університету, завданням якого є збір, дослідження та популяризація спадщини цього навчального закладу. Музей було створено 20 вересня 1980 року, але він став спадкоємцем набагато давніших традицій. Його основою стали численні наукові та художні колекції, зібрані від часу заснування Варшавського

університету в 1816 р. Такі колекції використовувалися на перших кафедрах з метою проведення наукових досліджень, в якості навчальних посібників та для поширення знань серед широкої громадськості. Таким чином, музей зібрав десятки тисяч цінних експонатів, які документують прогрес польської науки та історію Варшавського університету. Серед них – твори мистецтва, наукові прилади, цінні видання та фотографії, пам'ятні речі видатних викладачів та студентів, емблеми та символіка університету. Музейні працівники прагнуть зберегти цю спадщину, наголошуючи на спадкоємності академічної традиції та спільноти, яка пережила складні періоди в історії закладу.

Популяризація музейних колекцій відбувається в основному через виставки, публікації, онлайн-презентації, навчальні екскурсії для студентів, віртуальні екскурсії для широкого загалу. Зокрема, віртуальна оглядова екскурсія університетом, яку проводять музейні педагоги, розпочинається із залів палацу Тишкевичів-Потоцьких, де розташований музей. Під час ознайомлення з корпусами університету екскурсанти відвідують Стару університетську бібліотеку, Колонний зал, резиденцію керівництва університету, що знаходиться в палаці Казімеж. Після цього екскурсія продовжується аристократичним палацом Уруських-Четвертинських, де розміщений факультет географії та регіональних досліджень, великими лекційними залами Auditorium Maximum та сучасними залами в історичній будівлі Auditorium Pavilion. Завершується дана екскурсія оглядом різноманітної та багатой архітектури Головного корпусу університету.

Щороку Варшавський університет долучається до святкування Ночі музеїв. Різноманітні заходи в рамках цієї акції спільно з музеєм готують також університетська бібліотека, Ботанічний сад, факультети археології та сходознавства. Ніч музеїв – це регулярна щорічна подія, яка відкриває колекції різних культурних установ для громадськості у вечірній та нічний час. Про популярність Ночі музеїв свідчить той факт, що у 2023 році під час її проведення Варшавський університет відвідало понад 21 тисяча екскурсантів. Це підкреслює визнання цього ЗВО та його музейних колекцій серед польської молоді (Noc Muzeów, 2023).

Значний досвід музейної педагогіки нагромаджено в Ягеллонському університеті (далі – ЯУ) у м. Краків – тут функціонує сім музеїв: музей історії ЯУ «Collegium Maius», музей фармації, музей Ботанічного саду, природоосвітній центр, музей історії медицини, музей анатомії «Collegium Medicum», анатомопатологічний музей.

Музей історії Ягеллонського університету розташований у найстарішій університетській споруді Польщі, яку у 1400 р. польський король Владислав II Ягайло передав Краківській академії, що була заснована 1364 р. У середині XV ст. за спородою закріпилася назва «Collegium Maius», що означає «головна колегія». Вважається, що саме в його приміщеннях викладав видатний український вчений Юрій Дрогобич (1450–1494). Слід зазначити, що споруда музею є пам'ятником культури Малопольського воєводства. У 1949–1964 рр. історична споруда була повністю оновлена і перефільована під музей університету.

Відвідувачі музею можуть ознайомитися з цікавими фактами про історію та повсякденне життя ЯУ, дізнатися про його видатних професорів і студентів. У музеї діє постійна виставка, присвячена історії ЯУ. Колекції музею містять сім збірок: збірка навчально-наукових інструментів, яка складається з 2000 експонатів; колекція західноєвропейського живопису, що включає 21 картину і скульптуру XVI–XIX ст.; збірка негативів і фотографій, що складається з 35 тис. негативів і 1000 старих фотографій з колекцій відомих польських фотографів XIX–XX ст.; збірка скульптур епохи Середньовіччя і Бароко; колекція графіки, яка містить приблизно 2000 предметів і включає в себе акварелі, рисунки і гравюри польських та зарубіжних художників, починаючи з XV ст.; колекція декоративного мистецтва, що складається з 7000 об'єктів і включає в себе предмети ювелірного, керамічного, текстильного, меблевого виробництва та мистецтва, у тому числі скіпетр королеви Ядвіги; збірка дерев'яних гравюр, що складається з 3000 об'єктів, у тому числі гравюри Віттенберзької біблії 1534 р. (Zemanek, 2013; Rozek, 2006).

Екскурсії музеєм ЯУ виховують у студентів історичну пам'ять, відповідальне ставлення до навчання, розширюють науковий кругозір, викликають зацікавлення науково-дослідницькою працею.

Музей фармації Ягеллонського університету систематично надає свої приміщення в оренду для проведення академічних симпозіумів, лекцій, реалізації навчальних програм із студентами та різноманітних соціальних заходів. Музейні педагоги сприяють студентам ЯУ у виконанні магістерських робіт в галузі фармацевтичних і гуманітарних наук. Важливо, що науково-дослідна робота в цьому музеї формує у здобувачів освіти вміння користуватися історичними джерелами, аналізувати матеріал і робити висновки, пробуджує інтерес до історії фармації.

Анатомічний музей ЯУ не є типовим музейним підрозділом. Це фактично навчальна база, складова частина викладання анатомії для студентів-медиків та суміжних дисциплін, яку проводять викладачі ЯУ. Музейні педагоги завжди пропонують організованим групам студентів коротку вступну лекцію, під час якої знайомлять з історією музею, метою анатомічних виставок, технікою приготування анатомічних препаратів та методикою викладання анатомії. Для шкільних екскурсій, учасниками яких є учні старших класів, обов'язковою має бути присутність вчителя біології, що працює з цими учнями (Sokołowska-Pituchowa, 2002; Gajda, 1998).

Музей університету Марії Кюрі-Склодовської у Любліні (далі – музей УМКС) був офіційно відкритий 3 жовтня 1980 р. Він збирає іконографічну документацію університету та матеріальні об'єкти, створені в навчальному закладі, що використовуються в освітньо-культурній діяльності ЗВО. Важливу групу зібраних артефактів становлять твори сучасного мистецтва, переважно малюнки, графіка та екслібриси. Музей також збирає матеріали місцевої та національної преси, які висвітлюють різні аспекти університетського життя. Вони є основою для створення бібліографії УМКС. Важливо, на нашу думку, що колекції музею надаються для наукових і видавничих цілей відповідно до положень про музею та охорону пам'яток і догляд за ними.

Музей УМКС активно залучає студентів, науковців, громадськість до виставкової діяльності. Характерною особливістю музейно-педагогічної діяльності музею УМКС є активна виставкова діяльність, організована спільно з різними установами, громадськими організаціями, студентським активом університету. Так, впродовж 2021–2023 рр. тут відбулося біля 20 музейних виставок. Музей УМКС традиційно бере участь у Люблінських фестивалях науки.

Зоологічний музей УМКС організовує заняття для батьків з дітьми, що відвідують Дитячий університет УМКС. Музей відвідують організовані групи учнів початкових, середніх і старших класів, для яких проводяться музейні заняття та професійні екскурсії. Протягом багатьох років музейні педагоги проводять також заняття для дітей-інвалідів та дітей і молоді з вразливих соціальних категорій. Музейні педагоги рекламують свій факультет та університет під час Люблінського фестивалю науки, Відкритих дверей університету, Ночі біологів, Дня Землі, Люблінських днів старших людей. Щорічно музейні виставки та експозицію

музею відвідує декілька тисяч екскурсантів – мешканці Любліна та регіону.

У структурі Вроцлавського університету нараховується сім музеїв: музей університету, природничий музей, музей людини, геологічний музей, мінералогічний музей, будинок археологів. У листопаді 2017 року університет отримав фінансування для проекту «Leopoldina online – платформа для інтеграції та спільного використання електронних ресурсів Вроцлавського університету для науки, освіти та популяризації знань». Його реалізовано в рамках операційної програми «Цифрова Польща на 2014–2020». Метою цього проекту було створити платформу, яка дозволить широкій групі одержувачів отримати вільний доступ до наукових досягнень Вроцлавського університету та колекцій окремих одиниць.

Музей Вроцлавського університету був створений у 1992 р. в результаті перетворення відділу музейних колекцій Архіву Вроцлавського університету в самостійний загальноуніверситетський підрозділ. Він розташований в головному корпусі університету – історичній будівлі, яка вважається однією з найцінніших пам'яток бароко в Польщі та Центрально-Східній Європі. Музей складається з кількох приміщень: зал Леопольдіни, ораторій Маріанум, Математична вежа та виставкові зали.

Музей має у своїх колекціях наукове приладдя XV–XX ст., скульптуру XVIII–XIX ст., живопис XVIII–XX ст., графіку XIX–XX ст., вироби декоративно-прикладного мистецтва XVIII–XX ст., фотографічну колекцію XIX–XX ст. та листівки, пов'язані з історією університету. Особливої уваги заслуговує колекція астрономічних приладів, серед яких: астролябія XV ст., небесна куля 1699 р., екваторіальний сонячний годинник XVIII ст. та компас Галілея 1665 р. До цінних музейних експонатів належать також оздоблені скіпетри та академічний одяг ректорів університету (Kuzborska, 2002).

Музейні педагоги проводять одногодинну екскурсію виставковими залами музею, яка завершується на оглядовому майданчику Математичної вежі (колишньої астрономічної обсерваторії) з панорамним видом на центр міста. Під час екскурсії студенти мають можливість перенестися у світ старовини і стати свідками наукових експериментів, які раніше проводилися в лабораторіях університету, завдяки мультимедійним презентаціям, зробленим на основі довоєнних слайдів.

Колекція експонатів Геологічного музею Вроцлавського університету нараховує понад 20 тисяч екземплярів, що мають велике наукове та освітнє значення. Вона включає зразки гірських порід та

скам'янілих решток рослин і тварин, які використовуються для навчання студентів основам геології. Освітня пропозиція геологічного музею для дітей і молоді Вроцлава передбачає проведення музейних занять геологічного профілю. Музейними педагогами підготовлено теми, що включають основи науки про гірські породи, мінерали, копальни, геологічні процеси, історію Землі та життя на Землі, регіональну геологію Польщі та Судетів. Обсяг і тематика занять адаптовані до потреб і вимог викладача, а також відповідають віковим особливостям відвідувачів музею (від дошкільнят до студентів). Щороку Вроцлавський університет приймає Фестиваль науки Нижньої Сілезії, який є подією, яка популяризує наукову діяльність закладу серед дітей та молоді.

Музей Землі університету ім. Адама Міцкевича у Познані був заснований у 2009 р. на прохання Ради факультету географічних і геологічних наук. Інтелектуальною базою музею стала динамічна група волонтерів, яка складається із співробітників та студентів факультету, що працюють тут гідями та екскурсоводами. Музей – один із наймолодших закладів такого типу в Польщі. У ньому зібрано близько двох тисяч унікальних і цінних зразків мінералів, гірських порід і скам'янілостей. Це колекції Інституту геології, подарунки, покупки, позичені колекції. Музей може похвалитися унікальною колекцією метеоритів та інших порід позаземного походження. З 2016 р. музей Землі представляє виставку під назвою «Польща в геологічному минулому: високі гори, гарячі моря». Вона складається з 12 вітрин з плакатами та QR-кодами, що ведуть на спеціально підготовлену веб-сторінку. На ній відвідувачі відправляються в подорож у часі – починаючи від силурського періоду і закінчуючи плейстоценом – через океани та землі, які сьогодні вже не існують, але залишили сліди у вигляді мінералів, гірських порід, родовищ корисних копалин і скам'янілостей.

Музей Гданського університету заснований у 2018 р. Основною метою його діяльності є збір,

розвиток, зберігання та надання доступності експонатів, пов'язаних з академічною спадщиною університету та історією науки. Впродовж останніх років тривала робота над постійною експозицією музею. У березні 2020 р. музей відкрив першу тимчасову виставку, пов'язану з 50-річчям Гданського університету. Крім виставкової діяльності музей виконує такі завдання, як документування та дослідницька робота з історії Гданського університету, анімація та координація діяльності, спрямованої на поширення знань про історію науки в регіоні, сприяння діяльності університету, зокрема шляхом спільної організації промоції університетських публікацій. У музеї зібрано океанографічні, спортивні, природничі та технічні колекції, наукові прилади, монети, фотографії, хроніки, знаки влади, а також приватні колекції.

Висновки. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. у Польщі всебічно вивчалася і популяризувалася музейна педагогіка як важливий складник системи вищої освіти, що активно сприяє всебічному розвитку та формуванню творчої особистості молоді, залученню студентів до наукової діяльності. Університетські музеї Польщі стали важливими науково-дослідницькими та навчально-виховними центрами, що охороняють та популяризують здобутки матеріальної і духовної культури польського народу.

Перспективи розвитку музеїв ЗВО Польщі тісно пов'язані з використанням інноваційних освітніх технологій і музейної комунікації в умовах цифровізації навчальної діяльності, створення віртуальних освітніх онлайн-платформ.

В умовах глобальних викликів сучасності актуалізується необхідність тісної співпраці музейних установ ЗВО і музейних педагогів Польщі та України, організації спільних науково-дослідних проєктів у галузі музейної педагогіки, обміну досвідом роботи щодо діджиталізації музейних ресурсів, промоції музейних колекцій та надання їм інклюзивності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Gajda Z. Muzeum Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków: Katedra Historii Medycyny Cm Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1998. s. 10.
2. Kuzborska K. 300 lat Uniwersytetu Wrocławskiego: 1702-2002. Wrocław: Muzeum Uniw. Wrocławskiego, 2002.
3. Noc Muzeów 2023 na UW. URL: <https://www.uw.edu.pl/noc-muzeow-na-uw-2023/> (дата звернення: 18.02.2024).
4. Rozek M. Urbs celeberrima. Przewodnik po zabytkach Krakowa. Krakow. 2006. 615 s.
5. Sokołowska-Pituchowa, J. 400 lat katedry anatomii w Krakowie (1602–2002). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. 2002. 245 s.
6. Statut stowarzyszenia muzeów uczelnianych. 2016. URL: <https://muzeauczelniarne.pl/statut/> (дата звернення: 17.02.2024).

-
7. Treasure Houses of Polish Academic Heritage (red.) Kowalski H., Bukowski M., Piszczatowska M., Muskała M., Ślaga J., Szaszkiwicz M., Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2020. 671 s.
 8. Zemanek A. Muzeum ogrodu botanicznego UJ. *Alma Mater*, 2013. №158. S. 111–114.

REFERENCES

1. Gajda Z. (1998) Muzeum Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego. [Jagiellonian University Faculty of Medicine Museum]. Krakow: Department of History of Medicine Cm Jagiellonian University, 10. [in Polish].
2. Kuzborska K. (2002) 300 lat Uniwersytetu Wrocławskiego: 1702–2002. [300 Years of the University of Wrocław: 1702–2002]. Wrocław: University of Wrocław Museum. [in Polish].
3. Noc Muzeów 2023 na UW. [Museum Night 2023 at the UW]. URL: <https://www.uw.edu.pl/noc-muzeow-na-uw-2023/> (18.02.2024) [in Polish].
4. Rozek M. (2006) Urbs celeberrima. Przewodnik po zabytkach Krakowa [Urbs celeberrima. A guide to the monuments of Krakow]. 615. [in Polish].
5. Sokołowska-Pituchowa, J. (2002) 400 lat katedry anatomii w Krakowie (1602-2002). [400 years of the department of anatomy in Cracow (1602-2002)]. Krakow: Jagiellonian University Publishing House. 245. [in Polish].
6. Statut stowarzyszenia muzeów uczelnianych. 2016. [Statutes of the association of university museums. 2016.] URL: <https://muzeauczelniane.pl/statut/> (17.02.2024) [in Polish].
7. Kowalski H., Bukowski M., Piszczatowska M., Muskała M., Ślaga J., Szaszkiwicz M. (2020) Treasure Houses of Polish Academic Heritage. Warsaw: Warsaw University Publishers. 671.
8. Zemanek A. (2013) Muzeum ogrodu botanicznego UJ. [UJ Botanical Garden Museum]. *Alma Mater*. 158. 111–114. [in Polish].

Валентина ПІДГУРСЬКА,

orcid.org/0000-0002-9882-6390

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри початкової освіти та культури фахової мови

Житомирського державного університету імені Івана Франка

(Житомир, Україна) tinulia@ukr.net

Ірина ГОЛУБОВСЬКА,

orcid.org/0000-0002-0875-8487

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри початкової освіти та культури фахової мови

Житомирського державного університету імені Івана Франка

(Житомир, Україна) holubovskaiv@ukr.net

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА УРОКАХ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

Статтю присвячено проблемі розвитку емоційного інтелекту здобувачів освіти. Здійснено аналіз наукових підходів щодо визначення емоційного інтелекту. Розглянуто емоційний інтелект як здатність розпізнавати свої почуття й емоції, орієнтуватися в них та керувати ними, а також уміння розуміти стан і настрій співрозмовника. Визначено, що молодший шкільний вік є найбільш придатним періодом для розвитку емоційного інтелекту дитини. Стверджено, що здобувачі освіти краще запам'ятовують емоційно забарвлену інформацію, яка викликає в них певні переживання, продукує яскраві образи. Зазначено, що групові та парні форми роботи дозволяють дітям взаємодіяти, комунікувати, висловлювати власні судження, відстоювати свої переконання, знаходити компроміс, а отже, проживати емоції. Обґрунтовано, що алгоритм розвитку емоційного інтелекту здобувачів освіти передбачає застосування цілого комплексу завдань, вправ, хвилинок релаксації для зняття тривожності та психологічної напруги; асоціювання з позитивними спогадами; елементів арт-технік (терапія грою; казкотерапія; кольоротерапія тощо). Акцентовано увагу на тому, що театральна-ігрова діяльність сприяє підвищенню самооцінки дитини та її впевненості у власних силах, знімаючи емоційну напругу, розвиваючи довіру одне до одного, даючи можливість висловити свої почуття.

Розглянуто потенціал уроків літературного читання, покликаних не лише формувати читацьку та комунікативну компетентності, а й збагачувати емоційний досвід учнів. Зазначено, що твори для дитячого читання створюють настрій, викликають відповідні почуття, спонукають до хороших вчинків, змінюють поведінку на краще.

Схарактеризовано доцільність використання завдань, що спрямовані на розвиток емоційного інтелекту молодших школярів. Запропоновано завдання, які можуть використовуватися на уроках літературного читання за бажанням учителя. Доведено, що використання творчих завдань на уроках літературного читання сприяє розвитку емоційного інтелекту молодших школярів.

Ключові слова: *емоційний інтелект, молодші учні, уроки літературного читання, адаптовані завдання, дитяча література.*

Valentyna PIDHURSKA,*orcid.org/0000-0002-9882-6390**Candidate of Pedagogical Sciences,**Associate Professor at the Department of Primary Education and Culture of Professional Language**Zhytomyr Ivan Franko State University**(Zhytomyr, Ukraine) tinulia@ukr.net***Iryna HOLUBOVSKA,***orcid.org/0000-0002-0875-8487**Candidate of Philological Sciences,**Associate Professor at the Department of Primary Education and Culture of Professional Language**Zhytomyr Ivan Franko State University**(Zhytomyr, Ukraine) holubovskaiv@ukr.net*

CULTIVATING EMOTIONAL INTELLIGENCE IN LEARNERS THROUGH LANGUAGE AND LITERATURE LESSONS

The article is devoted to the problem of developing the emotional intelligence of students. The scientific approaches to the definition of emotional intelligence are analyzed. Emotional intelligence is considered as the ability to recognize, navigate and manage one's feelings and emotions, as well as the ability to understand the state and mood of the interlocutor. It has been revealed that primary school age is the most suitable period for the development of a child's emotional intelligence. It is confirmed that students are better able to memorize emotionally colored information that causes them certain experiences and produces vivid images. It is noted that group and pair forms of work allow children to interact, communicate, express their own judgments, defend their beliefs, find a compromise, and therefore experience emotions. It is concluded that the algorithm for the development of emotional intelligence of students involves the use of a whole range of tasks, exercises, minutes of relaxation to relieve anxiety and psychological stress; association with positive memories; elements of art techniques (game therapy; fairy tale therapy; color therapy, etc.). It is emphasized that theater and game activities enhance a child's self-esteem and self-confidence by relieving emotional stress, developing trust in each other, and giving them the opportunity to express their feelings.

The potential of literary reading lessons designed not only to form reading and communication competencies, but also to enrich the emotional experience of students has been considered. It is indicated that works for children's reading create a mood, evoke appropriate feelings, encourage good deeds, and change behavior for the better.

The expediency of using tasks aimed at developing the emotional intelligence of primary schoolchildren is characterized. The tasks that can be used in literary reading lessons at the request of the teacher are provided. It is substantiated that the use of creative tasks in literary reading lessons contributes to the development of emotional intelligence of junior pupils.

Key words: *emotional intelligence, junior pupils, literary reading lessons, adapted assignments, children's literature.*

Постановка проблеми. У Концепції Нової української школи акцент робиться на формуванні життєвих компетентностей, необхідних для успішної особистої реалізації в навчанні, праці, житті. Серед ключових компетентностей молодших школярів, зазначених у Державному стандарті початкової освіти, можна виділити ті, що стосуються безпосередньо розвитку емоційного інтелекту, а саме: конструктивно керувати емоціями, застосовувати емоційний інтелект, вирішувати проблему, оцінювати ризики та приймати рішення, співпрацювати з іншими, виявляти ініціативу, творити (Державний стандарт, 2018).

За таких умов освітній процес початкової школи спрямовується на розвиток емоцій учнів початкових класів, на формування умінь виражати власні емоції, керувати ними, розуміти емоційний стан інших людей.

Поняття «емоційний інтелект» з'явилося в науковому тезаурусі завдяки працям американських психологів Джона Маєра та Пітера Саловея. Науковці визначили емоційний інтелект як сукупність ментальних здібностей до розуміння власних емоцій та емоцій інших людей, здатність відслідковувати свої та інших людей почуття й емоції, розрізняти їх та використовувати для скеровування думок і дій (Salovey et al., 1989: 185). Концепція емоційного інтелекту набула неймовірної популярності після публікації у 1995 році книги американського психолога й журналіста Денієля Гоулмана «Емоційний інтелект. Чому він може значити більше, ніж IQ». У своїй праці Д. Гоулман наголошує на важливості розуміння людиною власних емоцій та емоцій інших людей, а ще на вмінні контролювати свої почуття й вибудовувати стосунки з іншими людьми. Автор визначає емо-

ційний інтелект як здатність людини усвідомлювати свої емоції та емоції інших, щоб добре керувати ними наодинці із самим собою та в процесі взаємодії з іншими людьми (Голлман, 2020).

Нині триває розроблення концепції емоційного інтелекту (ЕІ), з'являється багато нових досліджень, публікацій, вибудовано низку моделей. Це модель здібностей Майєра-Саловея-Карузо (ЕІ – здатність розуміти емоції і емоціями підвищувати ефективність мислення); модель емоційної компетентності Д. Голлмана (ЕІ – здатність людини трактувати власні емоції та емоції оточуючих для того, щоб використовувати отриману інформацію у власних цілях); некогнітивна модель емоційного інтелекту Р. Бар-Она (ЕІ – сукупність різноманітних здібностей, що допомагають успішно справлятися з різними життєвими ситуаціями); двокомпонентна модель емоційного інтелекту Д. В. Люсіна (ЕІ – спроможність до розуміння своїх і чужих емоцій та управління ними).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначенню та уточненню змісту емоційного інтелекту присвячені дослідження таких зарубіжних учених, як: Е. Келовей, Дж. Каур, С. Фішер, Л. Сонг, Х. Вейзингер, С. Андерсон, Дж. Сіаррочі, М. Брекет, К. Саарні, К. Стайнер, Дж. Орме та ін.

Проблема емоційного інтелекту вітчизняними вченими досліджується віднедавна; втім, є низка досліджень, що заслуговують на увагу: це праці І. Аршави, О. Бакаленко, С. Дерев'янка, М. Журавльової, В. Зарицької, І. Калініченко, Л. Курганської, О. Милославської, Н. Ковриги, О. Лящ, А. Нагорної, Е. Носенко, О. Остапчук, І. Синельникової, Т. Шевчук та інші.

Питання формування емоційного інтелекту на уроках мовно-літературної освітньої галузі в початковій школі знайшли відображення в науково-методичних працях Т. Дорошенко, Т. Котик, С. Луців, Ю. Найда, В. Науменко, О. Савченко, Ю. Савченко, І. Сухопара, О. Фурман, Р. Шияна та ін.

Спільною рисою всіх наявних підходів до розуміння емоційного інтелекту є визначення його як здатності розпізнавати свої почуття й емоції, розуміти їх та керувати ними, а також уміння розуміти стан і настрої співрозмовника.

Мета статті – на основі аналізу наукових праць уточнити сутність поняття «емоційний інтелект»; окреслити адаптовані завдання, які сприяють розвитку емоційного інтелекту молодших школярів на уроках літературного читання.

Виклад основного матеріалу. Періодом позитивних змін і трансформацій вважається молодший шкільний вік, який є найбільш придатним

для розвитку емоційного інтелекту дитини. Учні краще запам'ятовують емоційно забарвлену інформацію, яка викликала в них певні переживання, витворила яскраві образи. Така навчальна інформація сприяє ефективному засвоєнню знань й позитивно впливає на пам'ять, мислення та уяву дитини. Для цього використовуються різні прийоми, методи й форми навчання відповідно до вікових та психофізіологічних особливостей учнів.

Взаємодіяти, комунікувати, висловлювати власні судження, відстоювати свої переконання, знаходити компроміс, а отже, проживати емоції дозволяють дітям групові та парні форми роботи. Ранкові зустрічі, конкурси, квести, вікторини, турніри, проєктна діяльність – це ті форми навчальної діяльності, які викликають емоції у здобувачів освіти.

Значним засобом впливу на розвиток емоційного інтелекту молодших школярів є гра, за допомогою якої діти досягають поставленої мети, прагнуть успіху, здобувають перемогу. Гра допомагає учням повірити в себе, що сприяє підвищенню самооцінки дитини. Окрім гри, потужним джерелом емоцій для молодших школярів є театралізована діяльність. Завдяки театралізації дитина вчиться відчувати емоційний стан героїв твору, перевтілюватися, щоб краще зрозуміти характери персонажів та правильно їх відтворити. Театралізована діяльність сприяє навчанню учнів передавати цілий спектр емоцій: радість і сум, захват і розчарування, задоволення й образу, віру й сумнів. Використання засобів театралізації знімає емоційну напругу, розвиває довіру одне до одного, дає можливість висловити свої почуття. Учні вчаться розуміти свій емоційний стан та відчувати емпатію.

Навчальні анімаційні фільми є ще одним із засобів розвитку емоційного інтелекту молодших школярів. Мультиплікація дуже близька до світу дитинства, бо в ній завжди наявна гра, злет фантазії й немає нічого неможливого (Силко, 2014: 188). Учені акцентують на тому, що використання мультфільмів на уроках в початковій школі допомагає дитині сформулювати власне бачення добра та зла, підвищити загальну обізнаність, розвинути критичне мислення.

Потужний потенціал для розвитку емоційного інтелекту молодших школярів має художня література. У «дитячих» творах моральна оцінка героїв інтегрується в естетику, де зло завжди огидне, відразливе, а добро – прекрасне, радісне, тому читання є особливо цінним для емоційного розвитку здобувачів початкової освіти. Твори для

дитячого читання створюють позитивний настрій, викликають відповідні почуття, спонукають до хороших вчинків, змінюють на краще поведінку. Важливо обирати для читання літературу відповідно до вікових маркерів та психотипу дитини; окрім того, такі твори мають бути емоційно забарвленими, викликати почуття радості, захоплення, здивування та мати виховний вплив на маленького читача.

У початковій школі при вивченні художніх творів (казок, оповідань, віршів) доцільно дітям надати можливість уявити себе різними персонажами та від їх імені пояснити дії, мотивацію. Особливо цікавою буде діаметрально протилежне зіставлення персонажів, усвідомлення того, що наші вчинки безпосередньо впливають на долю, самопочуття, емоції інших (Брославська, Дригач, 2020: 12).

У площині нашого дослідження найбільший інтерес представляють уроки літературного читання, які є дієвим механізмом впливу на емоційну сферу здобувачів освіти. Такі уроки покликані не лише формувати читацьку та комунікативну компетентності, а й збагачувати емоційний досвід учнів. На уроках літературного читання діти мають навчитися описувати свої почуття в зв'язку з прочитаним; розпізнавати емоції героїв твору; розуміти людські цінності; аналізувати морально-етичні проблеми, які піднімаються у творі; віднаходити в текстах слова та вирази, якими позначено емоції.

Алгоритм розвитку емоційного інтелекту здобувачів освіти на уроках літературного читання передбачає застосування цілого комплексу завдань, вправ, хвилинок релаксації для зняття тривожності та психологічної напруги; асоціювання з позитивними спогадами; елементів арт-технік (терапія грою; казкотерапія; кольоротерапія; пісочна терапія тощо). А також використання різноманітних методичних прийомів: передбачення змісту твору за заголовком чи ілюстрацією до тексту; придумування кінцівки твору чи продовження зі зміною сюжету; здійснення чарівних перетворень із негативними героями творів; прогнозування історії за поданим початком; створення асоціативного куща для характеристики героя твору; придумування свого заголовку твору; розповіді з власного досвіду дітей тощо.

Молодшим школярам доволі важко вербально описувати емоції, означувати почуття, підшукати відтінки слів, адже словниковий запас дитини не багатий. Тому буде доречним запропонувати учням укласти «Словник емоцій». А для кращого усвідомлення молодшими школярами

власних емоцій, які вони проживають упродовж дня, можна порадити вести «Щоденник емоцій». Це допоможе дитині відстежувати свої емоційні реакції за день; аналізувати причини виникнення тієї чи іншої емоції; зрозуміти, які події негативно чи, навпаки, позитивно впливають на її емоційний стан; усвідомити свої емоції та навчитися їх контролювати.

Для розвитку емоційного інтелекту молодших школярів слід навчити дітей аналізувати не лише власні емоції, а й розпізнавати емоції інших дітей, що виникають під час спільної діяльності. Це дозволить учням практикуватися в доброзичливому спілкуванні, погоджувати свої дії між собою для створення теплого мікроклімату, з повагою ставитися до однокласників, не соромитися своїх почуттів, виявляти емпатію.

У підручниках НУШ «Українська мова та читання», розроблених відповідно до Типових освітніх програм (О. Савченко, Р. Шияна), є достатньо творів, що мають потенціал стосовно розвитку емоційного інтелекту учнів.

Проведення бесід з учителями початкових класів дозволяють зробити висновки, що на уроках літературного читання педагоги зазвичай задовольняються завданнями (або частіше запитаннями для обговорення), які пропонуються авторами підручників для стимулювання розвитку емоційного інтелекту учнів. Нами виокремлено низку проблем, які, на нашу думку, спричиняють недостатнє використання на уроках літературного читання завдань для розвитку емоційного інтелекту, а саме:

- навчання в умовах воєнного стану (відповідно брак часу як на розробку завдань, так і на реалізацію їх на уроках);
- дистанційні та змішані форми навчання не дозволяють приділити належної уваги завданням на розвиток емоційного інтелекту;
- відсутність методичних розробок, які б допомогли учителям використовувати на уроках завдання, спрямовані на розвиток емоційного інтелекту учнів.

Отже, як показують результати опитування, сьогодні в практиці початкової школи існують суперечності між необхідністю розвитку емоційного інтелекту як результату навчання учнів та недостатнім рівнем упровадження методик розвитку емоційного інтелекту.

Нами розроблені завдання для розвитку емоційного інтелекту здобувачів початкової освіти на уроках літературного читання. Ми пропонуємо завдання на прикладі творів, що вміщені в підручнику «Українська мова та читання» (3 клас)

Оксани Вашуленко (Вашуленко, 2020). Авторка підручника приділяє багато уваги розвитку чуттєвої сфери учнів, про що свідчать як підбір текстів, так і продумані запитання для обговорення прочитаних творів, націлених на формування емоційного інтелекту. Однак обсяг підручника не дозволяє умістити всі завдання, що сприятимуть кращому розвитку емоційного інтелекту здобувачів освіти.

Для розвитку емоційного інтелекту важливо, щоб діти зосереджували увагу на спостереженні за власними емоціями, на обговоренні того, що вони відчувають, на вияві своїх почуттів. Так, після опрацювання твору Кості Гнатенка «Ображена книжка» просимо учнів створити рекламу улюбленої книжки. Діти можуть використовувати різні способи для рекламування книжки: малюнки, відеоролики, інсценівки, лепбуки тощо. Основне завдання при створенні реклами – відтворення емоції та почуттів, які виникають у дітей під час читання улюбленої книжки. Також можна запропонувати молодшим школярам вигадати мінірозповідь від імені улюбленої книжки, зробивши акцент на емоціях, які «проживає» книжка: коли про неї забувають; коли загинають або розмальовують сторінки; або, навпаки, коли її неодноразово читають, діляться нею з іншими дітьми тощо.

Такі завдання дозволять молодшим школярам проаналізувати емоції, які виникають у процесі читання, заохотять інших прочитати прорекламовану книжку, сприятимуть розвитку уяви та вміння фантазувати.

На уроках літературного читання виучуваний твір потрібно розглядати як засіб, котрий допоможе дитині отримати емоційну відповідь на ті чи інші вчинки героїв. Молодші школярі вчаться аналізувати дії літературного персонажа, висловлювати осуд чи, навпаки, схвалення, співчувати та проявляти розуміння, бути чуйними та толерантними до оточуючих. Так, при опрацюванні оповідання Аліни Туз «Новий планшет» можна виконати завдання «Судді та адвокати». Учні діляться на дві групи. Перша група – «Судді», друга – «Адвокати». Після прочитання твору учасники групи «Судді» мають «звинуватити» героя оповідання, розкриваючи негативні риси його характеру. «Адвокати», навпаки, урівноважують негативні якості персонажа та визначають позитивне у вчинках героя. Також можна запропонувати учням уявити себе гостями передачі «Запитай в автора». Нехай діти висловлять свої враження про твір, дадуть поради письменникові, поміркують про почуття персонажів.

У процесі роботи над оповіданням Дженніфер Мур-Маллінос «Вирішуємо конфлікти» можна використати стратегію передбачення за назвою твору або ж запропонувати учням скласти альтернативні варіанти кінцівок оповідання. Це сприятиме розвитку вміння визначати спектр емоцій літературного героя в різних варіантах плину подій, допоможе учням відстежувати причиново-наслідкові зв'язки між емоцією та передумовою її виникнення. Під час опрацювання цих творів діти мають дійти висновку, що припускатися помилок – це природно, кожен має право на помилку, головне – вчасно усвідомити її та докласти зусиль, аби все виправити.

Ліричні твори сприяють збагаченню емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів, допомагають помічати красу оточуючого світу й художнього слова. При опрацюванні таких творів корисними будуть завдання на формування в учнів здатності сприймати емоційний тон поезії, відчувати інтонаційну змістовність вірша. Так, під час вивчення вірша Миколи Сингаївського «Прощальний танок» можна виконати таку роботу в групах. Учні пропонуємо заплющити очі і прослухати поезію, «побачити» картину й «почути» звуки. Учасники першої групи розповідають, що вони «бачили», коли слухали твір (*синє небо, чорні птахи, верболіз, поля, стернища, дим* тощо), друга група – що «чули» (*пташиний гомін, шум верболізу, грачине гуляння*). Після виконання завдання школярі описують емоції, які виникли під час знайомства з поезією. Також можна попросити учнів створити ілюстрації до виучуваного вірша.

На уроках читання потрібно навчити дітей розпізнавати емоції літературних персонажів, розуміти причини їх виникнення, пояснювати, як впливають емоції на розгортання подій у творі. Так, під час опрацювання оповідання Оксани Радушинської «Перший сніг» можна запропонувати виконати завдання в групах «Скринька емоцій». Усі групи отримують набори з карток, на яких написані різні емоції, наприклад: *радість, здивування, страх, інтерес, сумнів, подив, довіра, гнів* тощо. Під час аналізу оповідання кожна група учнів відбирає лише ті картки, на яких зафіксовані емоції, що проживали герої оповідання, вмотивовуючи свій вибір. Це завдання допоможе дітям краще розпізнавати емоції, котрі відчувають герої твору в тій чи іншій ситуації. Також доречно буде запропонувати школярам намалювати емоції та почуття героїв певним кольором, аргументувати та обговорити вибір кольору.

При опрацюванні твору Отфріда Пройслера «Паперові квіти» можна виконати завдання

в групах «Мапа емоцій». Учитель пропонує дітям самостійно назвати емоції героїнь твору (перша група – емоції дівчинки, друга – Маленької Баби-Яги) від початку розповіді до її завершення. Проаналізувати, як змінюються почуття героїнь упродовж твору. Також доречно виконати завдання «Листування»: попросити учнів створити листування літературних персонажів у соціальній мережі. Це імітація sms-повідомлень від імені дівчинки і Маленької Баби-Яги у формі діалогу з використанням коротких висловлювань та емоджі. Діти мають умотивувати доцільність вибору емоджі під час спілкування. Виконуючи це завдання, учні навчаються вести діалог та вміло реагувати на слова іншої людини.

Опрацьовуючи твір Ірини Жиленко «Снігова баба», варто запропонувати дітям завдання «Лице-дії». Учні обирають героїв, які справили на них найбільше враження; не називаючи імен, відтворюють їх емоції за допомогою міміки та жестів, решта дітей відгадує героя та відтворену емоцію. Ще одне завдання можна виконати в групах – «Віднайди емоцію». Кожній групі вчитель роздає емоджі, а діти повинні відшукати в тексті відповідний уривок, який має емоційне навантаження, що відповідає зображенню емоджі. Свій вибір учні обґрунтовують. Виконання такого завдання розвиває у здобувачів освіти вміння взаємодіяти та працювати в команді.

Використання емоджі у процесі розвитку емоційного інтелекту здобувачів початкової освіти допомагає унаочнити, упредметнити, візуалізувати абстрактні поняття на позначення емоцій людини. Це спосіб невербального прояву емоцій, який на уроках літературного читання сприяє кращому усвідомленню внутрішнього світу персонажів твору.

На уроках літературного читання важливо створити атмосферу, яка сприятиме прояву емоцій. Так, перед прочитанням оповідання Олександра Копиленка «Найвеселіший місяць» (етап підготовки до сприйняття літературного твору) можна запропонувати учням прослухати музичний твір, наприклад, Антоніо-Лучіо Вівальді «Пори року. Весна», Фрідеріка-Франсуа Шопена «Весняний вальс» тощо; переглянути полотна художників, як-от: Клода Моне «Весна», Юрія Камишного «Голос трави», Олени Самойлик «Весна» та ін. Для урізноманітнення діяльності на уроці можна використати асоціювання з позитивними спогадами: попросити учнів пригадати й описати їхні почуття та емоції від милування природою під час прогулянки з сім'єю.

Молодшим школярам доволі важко впоратися із зняковілістю при описі своїх емоцій, тому завдання вчителя – створити особливу атмосферу довіри, що допоможе дитині зосередитися на своїх відчуттях, навчитися проживати й описувати власний емоційний стан. Слід пам'ятати, що немає правильних чи неправильних відповідей під час виконання завдань, спрямованих на розвиток емоційної сфери дитини.

Опрацьовуючи казку Марини Павленко «Хатка для Нехайка» (із книжки «Півтора бажання») можна запропонувати учням провести щось на зразок пресконференції. Для цього двоє учнів перевтілюються в героїв твору (дівчинку Софійку та Нехайка), а всі інші беруть у них інтерв'ю. Варто не обмежувати дітей сюжетом твору, але й дозволити ставити запитання про особисті почуття персонажів.

Читання казок, на думку психологів, дуже важливе для розвитку в дітей емоційного інтелекту. Казка допомагає дітям психологічно розвиватися, отримувати емоційний досвід, розуміти мотиви героїв, співчувати їм, бути чуйними та терплячими до оточуючих. Опрацьовуючи казку братів Грімм «Зачарована красуня», можна запропонувати дітям інсценізувати відомий твір не звичайним способом, а зі зміненими на протилежні риси характеру персонажів. Варто попросити учнів трансформувати сюжет прочитаного тексту, вигадати власного героя та створити нову історію за його участі. Такі завдання сприятимуть розвитку уяви в дітей, умінню фантазувати, розпізнавати емоції героїв у різних ситуаціях. Крім того, допоможе учителю зрозуміти, які сюжети творів для молодших школярів є бажанішими.

Учитель має пам'ятати, що діти, на відміну від дорослих, важче справляються зі своїми емоціями. Це пов'язано з тим, що в них емоційний діапазон ширший і яскравіший. Молодшим школярам непросто управляти емоціями, особливо негативно забарвленими. Важливо навчити дитину прожити такі емоції максимально екологічно для її психіки. Можна запропонувати авторську казку, де головний герой переживає ті ж почуття, що й учень.

Для дітей важливою є не сума знань із літератури, а сформовані під час її вивчення вміння вигадувати, уявляти, фантазувати, розмірковувати та здатність послуговуватися цими вміннями впродовж життя.

Висновки. Завдання творчого характеру допомагають молодшим школярам адекватно виявляти почуття, описувати свої емоції, розуміти мотиви

їх виникнення та управляти ними. Занурення в емоційний стан персонажів сприяє кращому розумінню мотивів їх вчинків, виробляє власне ставлення до прочитаного, формує вміння співпереживати героям твору, слугує глибшому усві-

домленню внутрішнього світу персонажів. Отже, використання на уроках літературного читання завдань, що передбачають тісний зв'язок емоцій та міркування, сприятиме розвитку емоційного інтелекту здобувачів освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брославська Г. М., Дригач Т. Г. Розвиток емоційного інтелекту учнів початкових класів. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2020. Вип. 47. С. 7. Вашуленко О. В. Українська мова та читання : підручник для 3 класу закладів загальної серед. освіти (у 2-х ч.). Київ : Освіта, 2020. Ч. 2. 160 с.
2. Гоулман Д. Емоційний інтелект / пер з англ. С. Л. Гумецької. Харків : Віват, 2020. 512 с.
3. Державний стандарт початкової освіти (МОН України). URL: <https://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novuj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument/> (дата звернення: 4.01.2024).
4. Силко Р. М. Мульт-терапія як технологія виховання дітей. Активна мульт-терапія. *Вісник. Педагогічні науки*. 2014. № 120. С. 188–190.
5. Salovey, P., & Mayer, J. D. Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*. 1989. 9(3), 185–211.

REFERENCES

1. Broslavska H. M., Dryhach T. H. (2020). Rozvytok emotsiinoho intelektu uchniv pochatkovykh klasiv. [Development of emotional intelligence of primary school students]. *Naukovi zapysky kafedry pedahohiky Scientific notes of the Department of Pedagogy*, 47 P. 7–13. [in Ukrainian].
2. Vashulenko O. V. (2020). Ukrainska mova ta chytannia : pidruchnyk dlia 3 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity (u 2-kh chastynakh). [Ukrainian language and reading : textbook for 3rd grade of general secondary education institutions (in 2 parts)]. Kyiv : Osvita. Ch. 2. 160 p. [in Ukrainian].
3. Houlman D. (2020). Emotsiinyi intelekt / per. z anh. S. L. Humetskoj. [Emotional intelligence / translated from English by S. L. Humetska]. Kharkiv : Vivat, 512 p. [in Ukrainian].
4. Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity (MON Ukrainy). [State Standard of Primary Education (Ministry of Education and Science of Ukraine)]. URL: <https://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novuj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument/> (data zvernennia: 4.01.2024). [in Ukrainian].
5. Sylko R. M. (2014). Mult-terapiia yak tekhnolohiia vykhovannia ditei. Aktyvna mult-terapiia. [Cartoon therapy as a technology of children's education. Active cartoon therapy]. *Visnyk. Seriia : Pedahohichni nauky – Bulletin Series : Pedagogical sciences*, 120. P. 188–Salovey, P., & Mayer, J. D. Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*. 1989. 9(3), 185–211.

УДК 37.015.3:811.111

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-41>**Вікторія РОМАНЮК,***orcid.org/0000-0002-3795-4081*

старший викладач кафедри іноземних мов

Національного університету оборони України,

старший викладач кафедри мовної підготовки

Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту

(Київ, Україна) *vikaromanjuk@gmail.com*

ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДИК У ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті охарактеризовано впровадження інноваційних методик у вивченні англійської мови. Визначено сутність інтерактивних та інноваційних технологій у вивченні англійської мови студентами закладів вищої освіти. Охарактеризовано найбільш ефективні технології для опанування знань з іноземної мови, зокрема, такі, як віртуальна дошка, додатки для генерування, додатки для командної роботи, додатки для роботи з інтелектуальними картками.

Описано інноваційні методики вивчення англійської мови здобувачами закладів вищої освіти. До них віднесено такі, як втілене навчання, випадкове навчання, дослідницьке навчання, аргументоване навчання, перехресне навчання. Охарактеризовано сутність кожної методики вивчення англійської та можливості їх застосування під час вивчення англійської мови.

Розглянуто переваги та недоліки штучного інтелекту в аспекті вивчення англійської мови здобувачами вищої освіти. Охарактеризовано можливості штучного інтелекту під час опанування англійської мови. Наведено приклади таких програм як «Duolingo», «Grammarly», «ChatGPT», які базуються на штучному інтелекті та полегшують вивчення англійської мови здобувачами вищої освіти.

Визначено переваги та проблеми впровадження інноваційних методик у вивченні англійської мови. Відзначено мотиваційний аспект та особистий приклад викладача як фактори, які здатні позитивно вплинути на прагнення студентів до вивчення англійської мови за допомогою інноваційних методик. Проаналізовано аспекти, які пов'язані із впровадженням інноваційних методик у вивченні англійської мови.

Значимість дослідження обумовлена тим, що нині наявна неможливість чи то нездатність відійти від традиційних форм викладання, подання матеріалу, що впливає на прагнення студентів до вивчення англійської мови. Справа у тому, що традиційна система не дозволяє у повній мірі використовувати внутрішні умови, тобто різні суб'єктивні фактори, які б могли вплинути на перебіг навчання, зокрема, попередній досвід учня, види мотивації, систему логічних взаємозв'язків із суспільством, людьми, переконання, потреби тощо. Інакше кажучи, традиційний тип навчання не забезпечує поєднання пізнавальної мотивації, мотивації досягнень та мотивації руху від навчання до практичної роботи. Все це впливає на важливість проведеної дослідницької роботи.

Ключові слова: англійська мова, здобувачі вищої освіти, інноваційні методики, інтерактивні технології, онлайн-ресурси, соціокультурна компетентність, штучний інтелект.

Viktoriia ROMANIUK,*orcid.org/0000-0002-3795-4081*

Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages

The National Defence University of Ukraine,

Senior Lecturer at the Department of Language Training

Institute of Public Administration and Research in Civil Protection

(Kyiv, Ukraine) *vikaromanjuk@gmail.com*

IMPLEMENTATION OF INNOVATIVE METHODS IN ENGLISH LEARNING

The article describes the implementation of innovative methods in the study of the English language. The essence of interactive and innovative technologies in the study of English by students of higher education institutions has been determined. The most effective technologies for acquiring knowledge of a foreign language are characterized, in particular, such as a virtual whiteboard, applications for generation, applications for teamwork, applications for working with smart cards.

Innovative methods of learning English by students of higher education institutions are described. These include embodied learning, random learning, research learning, argumentative learning, and cross-learning. The essence of each method of learning English and the possibility of their application during learning the English language are characterized.

The advantages and disadvantages of artificial intelligence in the aspect of learning English by students of higher education are considered. The possibilities of artificial intelligence during the acquisition of the English language are characterized. Examples of such programs as «Duolingo», «Grammarly», «ChatGPT» are given, which are based on artificial intelligence and facilitate the study of English by students of higher education.

The advantages and problems of the implementation of innovative methods in the study of the English language are determined. The motivational aspect and the teacher's personal example are noted as factors that can positively influence students' desire to learn English using innovative methods. Aspects related to the implementation of innovative methods in the study of the English language have been analyzed.

The significance of the research is due to the fact that nowadays there is an impossibility or inability to move away from traditional forms of teaching and presentation of material, which affects students' desire to study English-language material. The fact is that the traditional system does not allow the full use of internal conditions, that is, various subjective factors that could affect the course of education, in particular, the previous experience of the student, types of motivation, the system of logical relationships with society, people, beliefs, needs, etc. In other words, the traditional type of training does not provide a combination of cognitive motivation, achievement motivation and motivation of movement from learning to practical work. All this affects the importance of the conducted research work.

Key words: English language, students of higher education, innovative methods, interactive technologies, online resources, socio-cultural competence, artificial intelligence.

Постановка проблеми. Вивчення англійської мови у закладах вищої освіти розглядається як одне з важливих питань сучасної освіти. Так традиційні методи навчання є менш ефективними у порівнянні із інноваційними методиками, оскільки інтерактивні технології забезпечують комплексне формування знань та сприяють активізації навчальної активності здобувачів вищої освіти. При цьому вивчати іноземну мову за допомогою стандартних засобів, таких, як підручники, посібники, робочі зошити, здобувачам освіти складно, оскільки відсутня електронна складова, яка забезпечує розвиток вміння працювати із фаховими матеріалами у віртуальному просторі. Відповідно, інноваційні методики здатні позитивно впливати на вивчення англійської мови здобувачами закладів вищої освіти.

Аналіз досліджень. Питання впровадження інноваційних методик у вивченні англійської мови розглядали такі вітчизняні дослідники, як Н. Кіт (Кіт, 2023), К. Куліш (Куліш, 2023), Л. Левицька (Левицька, 2022) У. Науменко (Науменко, 2018), О. Рудоман (Рудоман, 2023). На їхню думку, інноваційні методики значно полегшують процес вивчення англійської мови студентам. Проте їх впровадження є тривалим явищем, оскільки необхідна достатня мотивація студентів та наявність вмінь роботи із спеціальними програмами.

Мета статті – дослідити специфіку впровадження інноваційних методик у вивченні англійської мови.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку викладання англійської мови основна увага приділена інноваційним методикам. Зокрема, якщо брати до уваги заклади вищої освіти, то викладання англійської мови там зосереджено на подання інформації таким чином, щоб у студентів сформувалися конкретні фахові зна-

ння з іноземної мови, тож основний акцент зводиться до отримання якісних знань. Проте для отримання якісних знань студентів необхідно зацікавити вивченням англійської мови та створити у них чітке уявлення про те, як можна покращувати фахові знання з англійської мови у позааудиторний час.

Варто зауважити, що вивчення англійської мови нині не може здійснюватися без використання інтерактивних технологій. Це можна пояснити тим, що інноваційні технології передбачають нові підходи у вивченні іноземної мови, які пов'язані із комп'ютерними технологіями. Інтерактивність у цьому випадку означає активне включення студента у новітні інформаційні процеси, що сприяє формуванню фахових знань.

Водночас здобувачі вищої освіти активно використовують інноваційні методики у вивченні англійської мови також для формування соціокультурної компетентності. Так сучасні інтерактивні технології мають форми для спілкування між відвідувачами онлайн-ресурсів. Тому відвідуючи сайт з вивчення англійської мови, студент може знайти однодумців та якісно підвищити рівень своїх знань. До того ж процес навчання разом із людьми, які мають таку ж мету, дозволяє краще дізнатися психологію людини, навчитися комунікувати із різними категоріями людей, сприяє формуванню соціально зрілої особистості.

Проаналізувавши сучасні досягнення у впровадженні інноваційних методик у вивченні англійської мови, можна визначити найбільш ефективні технології для опанування знань з іноземної мови. Це продемонстровано на рис. 1.

Сутність віртуальної дошки полягає у тому, що студент пише на такій уявній дошці у власному онлайн-кабінеті певні замітки, що відносяться до процесу вивчення англійської мови. Це дозво-

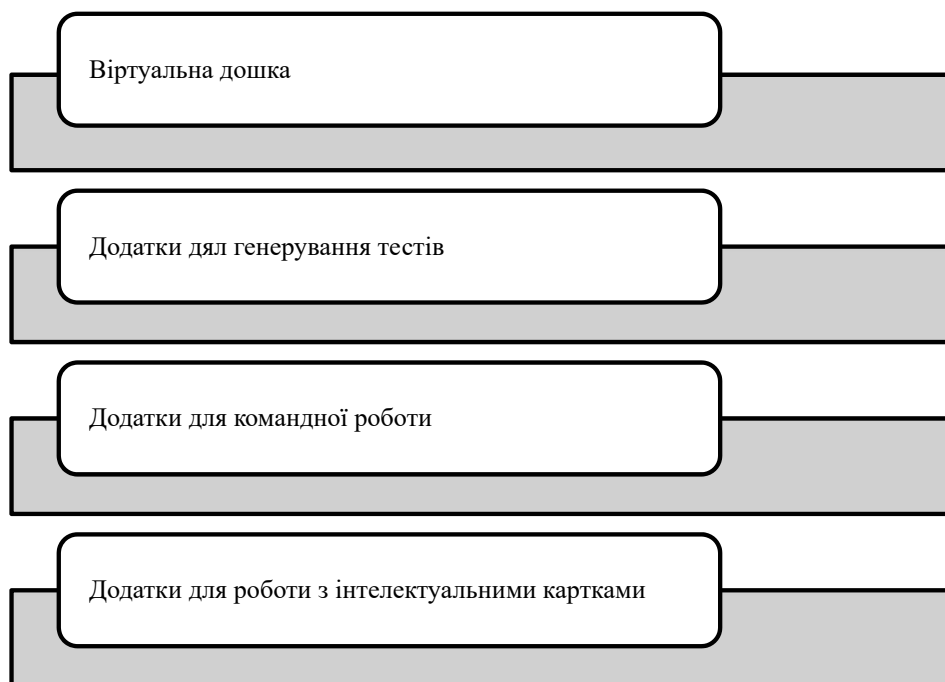

Рис. 1. Найбільш ефективні технології для опанування знань з іноземної мови (Рудоман, 2023: 230)

ляє сформувати цілісні знання з теми, при цьому інформація, що виділена іншим кольором чи курсивом, сприймається швидше порівняно із тими помітками, які виконані звичайним шрифтом. До того ж віртуальні дошки є тією технологією, що дозволяє бачити єдину картину та формувати стійкі асоціативні зв'язки. До прикладу, популярною програмою для вивчення англійської мови за допомогою віртуальної дошки є «Lihout», а також можна ще відзначити програму «Padlet».

Додатки для генерування тестів дозволяють студентам перевіряти здобуті знання та формувати вміння працювати із логічно-структурованою інформацією. За допомогою таких електронних ресурсів здобувачі вищої освіти можуть як перевірити знання з окремої теми, так і загалом, а також відмітити помилки, що дозволяє більш ретельно опрацювати складні моменти. У цьому аспекті корисними будуть такі додатки, як «Plickers», «iLearn», «Kahoot!».

Додатки для командної роботи корисні тим, що дозволяють з метою організації комунікації між студентами. Так, здобувачі вищої освіти, які працюють над певним проектом з англійської мови, можуть у режимі реального часу вносити правки до виконаної роботи, що дозволяє усім учасникам завдання злагоджено працювати над ним. Тут можна відмітити такий додаток, як «Trello» (Курепін, 2020: 134).

Додатки для роботи з інтелектуальними картками є корисними тим, що студенти можуть ство-

рювати замітки та формувати асоціативні ряди. Потрібно наголосити на можливості додавання тексту та картинок до таких карток, що сприяє швидшому опануванню матеріалу. До прикладу, корисним у роботі з інтелектуальними картками буде додаток «Wordwall».

Крім того, варто зауважити, що має місце впровадження таких інноваційних методик вивчення англійської мови, що подано у таблиці 1.

Вивчення англійської мови нині може відбуватися також за допомогою штучного інтелекту. Зокрема, штучний інтелект дозволяє створювати такі програми, які можуть ефективно опрацювати запити здобувачів освіти та дозволяють на основі індивідуальних потреб формувати навчальний матеріал та структурувати його таким чином, щоб завдання відповідали рівню знань кожного студента. До прикладу, вже сьогодні штучний інтелект може оцінювати письмові завдання студентів, перевіряти правильність виконаних завдань, рекомендувати шляхи покращення знань з іноземної мови, відтворювати правильні відповіді. Вивчати англійську мову за допомогою штучного інтелекту студентам зручно, оскільки вони відразу отримують відповіді саме на ті запитання, які їх найбільше цікавлять (Вікторова, 2021: 166).

Вивчення англійської мови за допомогою штучного інтелекту на сьогодні здійснюється за допомогою віртуальних консультантів. Такий консультант залежно від запиту студента у зручній формі під-

Інноваційні методики вивчення англійської мови здобувачами закладів вищої освіти

Назва методики	Її сутність
Втілене навчання	Сутність методики полягає у тому, що знання здобувачів вищої освіти із англійської мови формуються за допомогою пізнання студентом чогось через практичний досвід. Для цього студент має не лише взаємодіяти із різними предметами, але й активно комунікувати із одногрупниками та бути учасником різних ігор. Важлива увага приділена тут мовному зв'язку між учасниками навчального процесу.
Випадкове навчання	Студенти вивчають англійську мову за допомогою контексту, тобто обговорюють життєві ситуації, які пов'язані із темою навчання, проте не є штучними. Ця методика корисна для вивчення нової лексики. При цьому зростає інтерес до вивчення іншої мови.
Дослідницьке навчання	Вивчення англійської мови відбувається за рахунок участі студентів у різних проєктах. Водночас студенти ставляють перед собою завдання досягти наукових та практичних результатів, навчаються оцінювати свої знання, більше дізнаються про явища навколо них, підвищують соціокультурну компетентність. Відповідно, це сприяє активізації студентів, крім того, вони навчаються працювати у команді.
Аргументоване навчання	Студенти вивчають англійську мову за допомогою критичного мислення, тому що навчаються оцінювати інформацію, наводити аргументи щодо певного питання, доводити свою позицію, вступати в дискусію, бути учасником діалогу, задавати питання (Гарасим, 2022: 128).
Перехресне навчання	Вивчення англійської мови відбувається за допомогою встановлення зв'язку іноземної мови із іншими предметами. Так, вивчення англійської відбувається шляхом прочитання книги англійською, перегляду фільму англійською, прослуховування англомовних пісень, перегляду популярних відео англійською мовою (Кіт, 2023: 194).

бирає потрібні завдання чи навпаки надає відповіді на запитання. Водночас штучний інтелект дозволяє моделювати ситуації в електронному просторі, які максимально наближені до реальних. Крім того, штучний інтелект може також відтворювати аутентичну мову, що дозволяє формувати здобувачам вищої освіти правильне мовлення (Куліш, 2023: 1).

Варто відмітити, що сьогодні штучний інтелект дозволяє створювати ігри та симуляції, які сприяють швидкому вивченню іноземної мови (Зубенко, 2020: 82). Проте до недоліків штучного інтелекту можна віднести невірне відтворення міжкультурної комунікації програмою, відсутність емоцій та інтонації, технічні помилки у відтворенні запитів, залежність від онлайн-простору (Качур, 2023: 73).

До прикладу, популярними програмами, які використовують студенти для вивчення англійської мови і які побудовані на основі штучного інтелекту є «Duolingo», «Grammarly», «ChatGPT». Водночас важливо, щоб використання штучного інтелекту під час вивчення англійської мови було збалансованим, так як врахування недоліків штучного інтелекту дозволяє звернути увагу на інші методики вивчення англійської мови.

Варто відмітити, що впровадження інноваційних методик у вивчення англійської мови передусім означає розширення наявного навчально-методичного забезпечення студентів, застосування

індивідуалізованих проєктів, удосконалення навичок самостійної роботи, розвиток самоорганізації здобувачів вищої освіти. При цьому важливим є бажання самих студентів використовувати електронні ресурси під час вивчення англійської мови. Відповідно, з одного боку, потрібна чітка мотивація здобувачів вищої освіти, а з іншого боку – можливість формувати у студентів позитивний досвід від використання електронних ресурсів (Левицька, 2022: 157).

Так, викладач англійської мови повинен пояснити студентам, що вивчати іноземну мову за допомогою електронних ресурсів та спеціальних додатків це цікаво, а також корисно, оскільки значно підвищуються знання студентів. При цьому було б важливо також поставити завдання студентам самостійно опрацювати спеціальні платформи для вивчення англійської мови та визначити їх переваги та недоліки. Крім того, інноваційні методики дозволяють ефективно працювати зі страхами студентів щодо самовираження (Науменко, 2018: 121).

Крім того, впровадження передбачає те, що викладач має на власному досвіді продемонструвати можливості від використання електронних ресурсів під час опанування англійської мови. До прикладу, може показати студентам, як реєструватися на відповідних платформах, як можна за їх допомогою вивчати англійську мову, які інструменти можна використовувати для покращення

знань з іноземної мови, як правильно працювати із шаблонами та виконувати поставлені завдання. Отримавши стимул, студент може розпочати частіше використовувати інноваційні методики під час вивчення англійської мови, що дозволить значно підвищити наявний у нього рівень знань.

Висновки. Отже, проведене дослідження дозволило виявити, що інноваційні методики

позитивно впливають на вивчення англійської мови здобувачами вищої освіти. Їх використання дозволяє сформувати у студентів фахові знання з іноземної мови та розвинути наявні здібності. Крім того, впровадження вивчення англійської мови за допомогою інноваційних методик передбачає активізацію студентів та долучення до цього викладачів іноземної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вікторова Л. Застосування штучного інтелекту та чат-ботів під час вивчення іноземної мови. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 32. С. 166–173.
2. Гарасим Ю. Інноваційні методи навчання англійської мови у вищій школі. *Міжнародна науково-практична конференція*. 2022. Вип. 4. С. 118–122.
3. Зубенко О. Штучний інтелект і вивчення іноземної мови. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Вип. 27. С. 80–85.
4. Качур І. Штучний інтелект: новий рівень у вивченні іноземних мов. *Актуальні проблеми мовно-літературної освіти в середній та вищій школах*. 2023. Вип. 4. С. 71–74.
5. Кіт Н. Інноваційні методики викладання англійської мови у ЗВО. *Вісник науки та освіти*. 2023. Вип. 3. С. 193–205.
6. Куліш К. Використання штучного інтелекту у навчанні англійської мови. *Англійська мова*. 2023. Вип. 1. С. 1–3.
7. Курепін В. Організація освітнього процесу в закладах професійної (професійно-технічної) освіти на період карантину. *Актуальні проблеми життєдіяльності людини в сучасному суспільстві: тези доповідей...*, м. Миколаїв, 2020. С. 132–135.
8. Левицька Л. Впровадження інноваційних методик вивчення іноземної мови у вищій школі. *Перспективи та інновації науки*. 2022. Вип. 12. С. 147–157.
9. Науменко У. Інноваційні методи навчання англійської мови у вищій школі в умовах модернізації. *Молодий вчений*. 2018. Вип. 3.1. С. 118–122.
10. Рудоман О. Інноваційні методики навчання англійської мови в цифрову епоху. *Вісник науки та освіти*. 2023. Вип. 10. С. 225–243.

REFERENCES

1. Viktorova L. (2021). Zastosuvannya shtuchnoho intelektu ta chat-botiv pid chas vyvchennya inozemnoyi movy [Use of artificial intelligence and chatbots during foreign language learning]. *Innovatsiyna pedahohika – Innovative pedagogy*, 32, 166–173. [in Ukrainian]
2. Harasym YU. (2022). Innovatsiyni metody navchannya anhliys'koyi movy u vyshchii shkoli [Innovative methods of teaching English in higher education]. *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya – International scientific and practical conference*, 4, 118–122. [in Ukrainian]
3. Zubenko O. (2020). Shtuchnyy intelekt i vyvchennya inozemnoyi movy [Artificial intelligence and foreign language learning]. *Zakarpats'ki filolohichni studiyi – Transcarpathian Philological Studies*, 27, 80–85. [in Ukrainian]
4. Kachur I. (2023). Shtuchnyy intelekt: novyy riven' u vyvchenni inozemnykh mov [Artificial intelligence: a new level in the study of foreign languages]. *Aktual'ni problemy movno-literaturnoyi osvity v seredniy ta vyshchiiy shkolakh – Actual problems of language and literature education in secondary and higher schools*, 4, 71–74. [in Ukrainian]
5. Kit N. (2023). Innovatsiyni metodyky vykladannya anhliys'koyi movy u ZVO [Innovative methods of teaching English in secondary schools]. *Visnyk nauky ta osvity – Herald of science and education*, 3, 193–205. [in Ukrainian]
6. Kulish K. (2023). Vykorystannya shtuchnoho intelektu u navchanni anhliys'koyi movy [The use of artificial intelligence in teaching English]. *Anhliys'ka mova – English*, 1, 1–3. [in Ukrainian]
7. Kurepin V. (2020). Orhanizatsiya osvitynoho protsesu v zakladakh profesiyanoi (profesiyno-tekhnichnoyi) osvity na period karantynu [Organization of the educational process in institutions of professional (vocational and technical) education during the quarantine period]. *Aktual'ni problemy zhyttyedyal'nosti lyudyiny v suchasnomu suspil'stvi: tezy dopovidey...., m. Mykolayiv, 2020 – Actual problems of human life in modern society: theses of reports...., Mykolaiv, 2020*, 132–135. [in Ukrainian]
8. Levyts'ka L. (2022). Vprovadzhennya innovatsiynykh metodyky vyvchennya inozemnoyi movy u vyshchiiy shkoli [Implementation of innovative methods of foreign language learning in higher education]. *Perspektyvy ta innovatsiyni nauky – Perspectives and innovations of science*, 12, 147–157. [in Ukrainian]
9. Naumenko U. (2018). Innovatsiyni metody navchannya anhliys'koyi movy u vyshchiiy shkoli v umovakh modernizatsiyi – Innovative methods of teaching English in higher education in the conditions of modernization. *Molodyy vchenyy – A young scientist*, 3.1, 118–122. [in Ukrainian]
10. Rudoman O. (2023). Innovatsiyni metodyky navchannya anhliys'koyi movy v tsyfrovu epokhu [Innovative methods of teaching English in the digital age]. *Visnyk nauky ta osvity – Herald of science and education*, 10, 225–243. [in Ukrainian]

Галина САВЧИН,

orcid.org/0000-0002-0973-4014

*старший викладач кафедри вокально-хорового, хореографічного та образотворчого мистецтва
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) galsavchyn@gmail.com*

Михайло СИДОР,

orcid.org/0000-0003-1616-6075

*кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри вокально-хорового, хореографічного та образотворчого мистецтва
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) Mykhailo_Sydor@i.ua*

АСОЦІАТИВНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ОСНОВА ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

У статті актуалізується проблема пошуку новітніх шляхів формування креативності учні та розвитку їх асоціативного мислення, як базових компонентів художньо-творчої діяльності, які є своєрідною рушійною силою розвитку творчої особистості. Висвітлено сутність художнього образу в образотворчого мистецтві, його складну структуру, що включає кілька рівнів: образ-задум, образ-твір та образ-сприйняття. Показано, що у мистецтві через художні образи найяскравіше проявляється різноманіття взаємозв'язків між уявою і когнітивним ставленням людини до навколишнього світу. Художній задум, який реалізується у художньому образі, активізує пам'ять та уяву, сприяючи формуванню нових асоціативних зв'язків у глядача, причому елементи художньої форми, що визначають напрямки асоціативних механізмів, залежать від обдарованості та майстерності митця. Зазначено, що образотворча діяльність є складним творчим процесом та вимагає особливого художнього мислення, яке ґрунтується на асоціативному мисленні. Асоціативне мислення визначено як процес, який спрямований на виявлення зв'язків між об'єктами та визначає створення абсолютно унікальної «картини» світу, що служить основою для формування нових образів та шляхів розв'язання творчих завдань. Зазначено, що образи, що виникають у свідомості суб'єкта, утворюють між собою зв'язки, базуючись на подібності, аналогії, протиставленні та інших принципах, і можуть бути класифіковані як прості та складні асоціації. Розкрито вплив на асоціативне мислення досвіду, уяви та емоційного стану суб'єкта. Показано зв'язок рівня художнього мислення учнів та їх вікових характеристик. Зазначено, що для розвитку асоціативного мислення на уроках образотворчого мистецтва можна використовувати загальні методи формування розумової діяльності (розвиваючі, проблемні, ігрові, комунікативні тощо) та новаторські методи (евристичний метод, метод аглютинації образів, метод акцентування, метод схематизації, метод порівняння, метод переміщення та метод олюднення). Особлива увага приділена впровадженню синестезійних методик у освітній процес на уроках образотворчого мистецтва, що сприятиме засвоєнню образотворчих знань учнів та формуванню в них особливого базису для творчого розвитку та самореалізації.

Ключові слова: мистецтво, художній образ, художнє мислення, асоціативне мислення.

Galyna SAVCHYN,*orcid.org/0000-0002-0973-4014**Senior Lecturer at Department of Vocal and Choral, Choreographic and Visual Arts
Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) galsavchyn@gmail.com***Mykhailo SYDOR,***orcid.org/0000-0003-1616-6075,**Candidate of Art History, Associate Professor;
Associate Professor at the Department of Vocal and Choral, Choreographic and Visual Arts
Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) Mykhailo_Sydor@i.ua*

ASSOCIATIVE THINKING AS THE BASIS OF ARTISTIC-CREATIVE ACTIVITY IN STUDENTS

The article addresses the problem of exploring innovative approaches to fostering creativity in students and developing their associative thinking as fundamental components of artistic-creative activity, serving as a driving force for the development of a creative personality. It highlights the essence of the artistic image in the visual arts, its complex structure involving several levels: the conceived image, the created image, and the perceived image. It is demonstrated that in art, the diversity of relationships between imagination and cognitive attitudes toward the surrounding world is most vividly expressed through artistic images. The realization of the artistic concept in the artistic image activates memory and imagination, fostering the formation of new associative connections in the viewer. The elements of artistic form determining the direction of associative mechanisms depend on the talent and skill of the artist. Artistic activities are recognized as a complex creative process requiring a specific artistic thinking based on associative thinking. Associative thinking is defined as a process aimed at identifying connections between objects and determining the creation of a completely unique «picture» of the world, serving as the basis for the formation of new images and solutions to creative tasks. The article classifies associations into simple and complex based on principles such as contiguity, similarity, contrast, and causality. The impact of experience, imagination, and emotional states on associative thinking is explored. The connection between students' levels of artistic thinking and their age characteristics is emphasized. To develop associative thinking in visual arts classes, general methods of intellectual development (developing, problem-solving, gaming, communicative, etc.) and innovative methods (heuristic method, method of agglutination of images, method of accentuation, method of schematization, comparison method, displacement method, and the personification method) can be effectively used. Special attention is given to the implementation of synesthetic techniques in the educational process during visual arts classes, contributing to the assimilation of students' artistic knowledge and the formation of a unique basis for creative development and self-realization.

Key words: art, artistic image, artistic thinking, associative thinking.

Постановка проблеми. В умовах сучасності особливої актуальності набуває проблема розвитку самостійної творчої особистості, здатної критично мислити та креативно діяти в нестандартних ситуаціях.

У процесі формування зазначених якостей особистості особливу роль відіграє образотворче мистецтво, яке є важливим засобом сприймання та специфічного образного пізнання дійсності, її творчого перетворення в художній діяльності. В процесі образотворчої діяльності здійснюються мисленнєві операції у формі оперування художнім образом, розвиваються творчі здібності, формується прагнення до вияву власної ініціативи, розширюється світогляд, наповнюється новим змістом пізнання.

Особлива роль в образотворчій діяльності належить асоціаціям, адже саме вони забезпечують зв'язок між уявленнями, думками, почут-

тями, в результаті чого виникають, моделюються, комбінуються старі образи та на їх основі виникають нові.

Відповідно до запитів суспільства в сучасному мистецько-освітньому просторі актуалізується проблема пошуку новітніх шляхів формування креативності учні та розвитку їх асоціативного мислення, як базових компонентів художньо-творчої діяльності, які є своєрідною рушійною силою розвитку творчої особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі розвитку творчої особистості присвячена значна кількість наукових праць в різних галузях науки (М. Бердяєва, Л. Виготського, Е. Ільєнкова, М. Волкова, І. Зязюна, М. Кагана, В. Кузіна, А. Маслоу, В. Моляка та ін.). П. Білецький, В. Вільчинський, І. Волков, Л. Масол, О. Рудницька, Л. Любарська, В. Сластьонін, С. Коновець, І. Туманов та інших висвітлювали у своїх

дослідженнях педагогічний аспект формування творчої особистості засобами образотворчого мистецтва. Евристичному потенціалу художнього мислення в образотворчій діяльності присвячені праці А. Андреєва, А. Бичко, Л. Левчук, О. Поліщук, Н. Шатайло, О. Музики, А. Івершинь, О. Ткачук та ін.. Асоціативний характер творчого мислення висвітлено в дослідженнях широкого спектра гуманітарних наук, зокрема в психології, філософії, філології, мистецтвознавства (А. Бена, Г. Спенсера, З. Фрейда, А. Кестнера тощо, Дж. Локка, Т. Гоббса. Р. Декарта, Ю. Юхимик, В. Будного, І. Вернудіної, Г. Сохань, І. Франка, С. Шумеги, О. Рахманової, І. Ревенко, О. Каленюк тощо).

Водночас слід зазначити, що проблема розвитку асоціативного мислення учнів під час образотворчої діяльності залишається ще недостатньо висвітленою та потребує ґрунтовного дослідження.

Мета статті полягає у висвітленні асоціативного мислення як основи художньо-творчої діяльності учнів.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що у мистецтві формою вираження дійсності та ставлення до неї митця є художній образ. Він втілює загальні концепції через конкретні вираження у творчому процесі.

Художній образ має складну структуру, що включає кілька рівнів: образ-задум у творчій уяві художника, образ-твір, що матеріалізується, та образ-сприйняття, який виникає у свідомості глядача. Це унікальна цілісність раціонального та емоційного, інтелекту та почуттів.

У сфері мистецтва через створення художніх образів та їх різноманітні трансформації найяскравіше проявляється різноманіття взаємозв'язків між уявою і когнітивним ставленням людини до навколишнього світу. Сучасне мистецтво базується на фантазії та вільному творчому відтворенні реальності у художньому образі: «Особливості творчої природи сучасного митця – виключна спостережливість, сила емоційного сприйняття, багатство і різнобарв'я асоціацій, накопичення образних уявлень і узагальнень. Працюючи на певну ціль ці особливості повинні знаходити своє вираження в продукті твору і відповідати вимогам глядач» (Калинюк, 2015: 170). Отже, здатність уявлення має принципове значення для мистецтва, оскільки воно будує нову реальність.

Цілісність творчої діяльності та креативного мислення схоплює у собі синтетичний підхід до світу й виражається як процес і результат діяльності митця та сприймання мистецтва. Худож-

ній задум, втілений у творі, активізує процеси пам'яті та уяви, створюючи нові асоціативні зв'язки у глядача. Елементи художньої форми, які об'єктивують художній образ, визначають напрямки роботи асоціативних механізмів залежно від обдарованості та майстерності митця. Крім того, асоціативні зв'язки грають важливу роль у творчому процесі, від виникнення задуму до кінцевої матеріалізації художнього образу, спрямовуючи та збагачуючи творчі етапи.

Художня реальність у мистецтві представлена крізь призму творчої свідомості митця через трансформацію та особливу унікальну організацію знаків, значень і смислів буття. Своєю чергою вплив творів мистецтва на особистість глядача відбувається не прямим чином, а шляхом асоціативного посередництва. Отже, асоціативні зв'язки виступають як важливий фактор у формуванні художніх смислів твору, а також як необхідна передумова для його існування та подальшого сприйняття знакової основи художніх виразів. Юхимик Ю. В. справедливо стверджує, що «художній твір може бути досягнутий та пережитий лише через призму актуалізованого особистого досвіду, світогляду, елементів естетичної свідомості. Саме асоціативність і стає основним механізмом актуалізації усього відзначеного комплексу, механізмом, який «вмикається» знаково-формальними елементами, що є носіями ідеальних авторських смислів» (Юхимик, 2014: 312).

Отже, образотворча діяльність є складним творчим процесом та вимагає особливого художнього мислення.

Проблема розуміння змісту та природи художнього мислення стала об'єктом досліджень в різних галузях науки: гносеології (як джерело знань в конкретній сфері людського досвіду), психології (як індивідуальний мислительний процес, обумовлений специфікою психічного життя людини та її життєвими запитами), культурології (як чинник творення артефактів на естетичних засадах та художньої культури людства загалом чи окремої локальної культури), естетиці (як специфічний вид людської діяльності), мистецтвознавстві (як чинник мистецької практики конкретної особистості в її індивідуально-стилістичній неповторності) (Поліщук, 2007: 54).

Дослідники виділяють наступні якості художнього мислення: образність, асоціативність, і метафоричність, чуттєва і практично-матеріальна обумовленість форм, специфічне співвідношення форми й змісту (Русавська, 2013), адже «художнє мислення за своєю сутністю є процесом духовної діяльності; воно реалізується у створенні якісно

нових суспільних та образотворчих цінностей, де важливою умовою його розвитку є саме мистецтво» (Ткачук, 2011: 90). Вони в переважній більшості доводять, що художнє мислення ґрунтується на асоціативному мисленні. В психології асоціативне мислення розглядається не як окремий вид мислення, а як одна з функцій творчого процесу, а також як ключовий аспект художнього мислення.

Проте науковці використовують різноманітні терміни: «образне мислення» (Григоровська Л., Григорян Є., Цвєлих Т., Якиманська І. та ін.), «образно-художнє мислення» (Карпенко І.), «художньо-образне мислення» (Антонець Н., Стариченко Н. та ін.), «образно-асоціативне мислення» (Поліщук О., Бурвіна Е. та ін.) (Русавська, 2013). Отже, можна констатувати, що різнобічні визначення цього терміну у вчених пов'язані передусім зі складнощами самого об'єкта дослідження.

Вважаємо, що доцільним є використання поняття «асоціативне мислення», виходячи з тлумачення поняття «асоціація» (від лат. *associatio* – з'єднання) – «це суб'єктивний образ, існуючих поза свідомістю людини зв'язків між явищами і предметами об'єктивної дійсності» (Психологічний словник, 2007).

Для асоціативного мислення характерна наявність вищої швидкості мислення, порівняно з логічним видом, яка обумовлена переважно включенням несвідомих механізмів пам'яті та досвіду для формування асоціативних ланцюжків, що, своєю чергою, дозволяє людині за короткий період виконувати більш продуктивну мислительну роботу, зокрема, знаходячи більше нестандартних інваріантних шляхів розв'язання завдань, ніж ті, хто обмежується лише логічним мисленням.

Асоціативне мислення – це процес, спрямований на виявлення зв'язків між об'єктами, завдяки яким створює абсолютно унікальну «картину» світу, як основи для творення нових образів та шляхів розв'язання творчих завдань.

Образи, що формуються у свідомості суб'єкта під час сприймання об'єктів пізнання, встановлюють між собою зв'язки на основі подібності, аналогії, протиставлення та інших принципів. Згідно з цими принципами, асоціації можна класифікувати на кілька видів, а саме прості та складні. Прості асоціації об'єднують лише два уявлення і можуть бути за суміжністю (за ознакою просторово-часових відносин), за схожістю (за ознакою подібності), контрастом (за протилежністю чи контрастністю ознак) та каузальністю (в наслідок причинно-наслідкових відносин) (Ревенко, 2011: 28).

Асоціації виступають важливою та необхідною частиною творчого процесу, сприяючи виявленню комбінацій суттєвих якостей об'єкта. Таким чином, асоціативне мислення може бути ключем до формування нестандартного та оригінального сприйняття світу, до вирішення творчих завдань.

Дослідники зазначають, що на асоціативне мислення впливають:

1. Досвід як основа асоціативності, враховуючи його походження та історичний розвиток, архетип асоціацій, який глибоко утверджений у несвідомому досвіді кожної людини через антропоморфність її мислення.

2. Уява, оскільки у будь-якій творчості ключовою є здатність до вільного формування спонтанних асоціацій, яку забезпечують розвинута уява та фантазія, для мистецького розкриття глибинної сутності явищ, де створення унікального художнього образу визначає творчий рівень художника.

3. Емоційна сфера, яка впливає на виникнення глибоких та багатих асоціацій, що виникають під впливом складного психічного процесу перетворення чуттєвої інформації та емоційного включення, при цьому творчий підйом, або натхнення, відзначається підвищеною загальною активністю людини та емоційною ейфорією, що сприяє легкому виникненню яскравих образів, думок та асоціацій у свідомості, де асоціації спонтанно актуалізуються, змінюються та творять нові, значно відмінні від вихідних ідей та образів.

Отже, високий рівень асоціативного мислення дозволяє створювати якісно нові образи шляхом поєднання людського досвіду, уяви, емоційної причетності та освоєння нового знання, полегшує запам'ятовування невідомого матеріалу шляхом утворення асоціативних зв'язків із раніше засвоєним матеріалом. Розвинене асоціативне мислення є ключовим елементом творчого процесу та сприяє ефективному вирішенню складних творчих завдань.

Наукові дослідження доводять, що рівень художнього мислення учнів досить суттєво залежить від їх вікових характеристик. Молодші учні відзначаються вищим рівнем креативності та різноманіттям асоціативних зв'язків, відшукуючи нестандартні підходи до побудови композиції та використання колориту, додаючи цікаві деталі художньому образу. Це пояснюється тим, що з віком діти втрачають частину креативності через вплив стереотипів, кліше та норм культури. Отже, можна стверджувати, що розвиток асоціативного мислення на ранніх стадіях має стати одним з основних завдань мистецької освіти, перевагою, яка дозволить дитині сприймати світ індивіду-

ально та творчо, що своєю чергою може позитивно позначитися на рівні креативності, образотворчості та розумінні довкілля.

Для розвитку художнього мислення на уроках образотворчого мистецтва можна успішно використовувати загальні методи формування розумової діяльності, що були розроблені в психолого-педагогічній науці на основі принципу асоціацій: розвиваючі, проблемні, ігрові, комунікативні тощо.

З метою стимулювання асоціативного мислення ефективно застосовувати в освітньому процесі новаторські методи, що поєднують навчальний процес та творчий пошук, такі як евристичний метод (частково-пошуковий метод), метод аглютинації образів (з'єднання або об'єднання вже наявних елементів чи образів), метод акцентування (створення образів за допомогою зменшення чи збільшення предмета або його частин), метод схематизації (узагальнення та виокремлення основних або ключових елементів предмета чи явища), метод порівняння (виділення схожих та відмінних рис, аспектів або властивостей між об'єктами), метод переміщення (предмет або об'єкт змінює своє місце або взаєморозташування) та метод олюднення (створення образів або об'єктів, які ототожнюються з людьми чи надають їм властиві людям характерні риси) тощо.

Для розвитку художнього мислення учнів слід залучати й синестезію, адже завдяки цьому в роботу уяви дитини залучається чуттєвий досвід через багатство асоціацій: «Синестезія – особливий спосіб пізнання, який проявляється в тісному взаємозв'язку мислення і сприймання. За допомогою синестезії сприйняті явища у суб'єктивному

світі людини набувають паралельних якостей у вигляді додаткових відчуттів або вражень, оскільки відбувається накладання в одночасному когнітивному акті різних за модальністю сприйняття» (Савчин, 2018: 264). Завдяки синестезії здійснюється перехід від природних здібностей учнів щодо сприймання об'єктів довкілля до створення нових образів за допомогою творчої уяви. Сучасні наукові дослідження свідчать, що для успішної інтеграції в мистецькій освіті необхідно поєднувати теоретичний аспект з емпіричним рівнем, включаючи інтеграцію особистісно-чуттєвих вражень художнього сприйняття, яка ефективно реалізується через синестезію. Вважаємо, що впровадження синестезійних методик у освітній процес на уроках образотворчого мистецтва не лише покращить засвоєння мистецьких знань та розвиток відповідних навичок учнів, але й сприятиме формуванню в учнів своєрідного фундаменту для творчого розвитку.

Висновки. Розвиток асоціативного мислення є пріоритетною проблемою сучасної мистецької освіти, оскільки таке мислення є ключовою складовою творчого потенціалу учнів. Асоціативне мислення стимулює творчість, дозволяючи учням розкривати нові образи та різноманітні шляхи вирішення творчих завдань. Акцент на асоціативному мисленні в освітньому процесі також сприяє поглибленню сприйняття мистецтва, дозволяючи учням розглядати та розуміти образи на більш глибокому рівні. При сформованості цього типу мислення розвивається продуктивна уява, з'являється можливість створювати нове та розкрити свій творчий потенціал.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Каленюк О. М. Метод асоціацій в створенні декоративної композиції. *Вісник Львівського університету*. Серія Мистецтвознавство. 2015. Вип. 16. С. 169–174. URL: <http://publications.lnu.edu.ua>.
2. Поліщук О. П. Художнє мислення в контексті дизайн-освіти. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2007. № 31. С. 54–57. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1410>.
3. Психологічний словник. Київ : Науковий світ, 2007. 27 с.
4. Ревенко І. В. Художнє мислення як основа художньо-пізнавальної діяльності майбутнього вчителя. *Педагогіка та психологія*. 2011. Вип. 40(3). С. 24–30. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znphnpu_ped_2011_40\(3\)_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znphnpu_ped_2011_40(3)_6).
5. Русавська С. Формування художнього мислення студентів педагогічного коледжу на заняттях з мистецьких дисциплін. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. № 44. С. 35–39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Rpps_2013_44_7.
6. Савчин Г. В. Синестезія як принцип розвитку художньо-естетичної свідомості. *Молодий вчений* : Філософські науки. 2018. № 3 (55). С. 263–267.
7. Ткачук О. В. До проблеми вивчення механізмів творчого мислення. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського*. 2011. № 7-8. С. 89–96. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/10091>.
8. Юхимик, Ю. В. Асоціативна основа сприйняття знакових мов мистецтва. *Гілея*. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : науковий вісник : збірник наукових праць. Київ : ПП «Видавництво «Гілея», 2014. Вип. 80 (1). С. 312–315. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/23760>.

REFERENCES

1. Kaleniuk O. M. (2015) Metod asotsiatsii v stvorenni dekoratyvnoi kompozytsii [The method of associations in creating a decorative composition]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia Mystetstvoznavstvo*. – Bulletin of Lviv University. Series Art. 16. 169–174. URL: <http://publications.lnu.edu.ua>. [in Ukrainian].
2. Polishchuk O. P. (2007). *Khudozhnie myslennia v konteksti dyzain-osvity* [Artistic thinking in the context of design education]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka* – Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University. 31. 54–57. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1410>. [in Ukrainian].
3. *Psykhologichnyi slovnyk* (2007). [Psychological dictionary]. Kyiv : Naukovyi svit., 27 s. [in Ukrainian].
4. Revenko I. V. (2011) *Khudozhnie myslennia yak osnova khudozhno-piznavalnoi diialnosti maibutnoho vchytelia* [Artistic thinking as the basis of artistic and cognitive activity of the future teacher]. *Pedahohika ta psykhohihiia*. 40(3). 24-30. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ped_2011_40\(3\)_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ped_2011_40(3)_6). [in Ukrainian].
5. Rusavska S. (2013) *Formuvannia khudozhnoho myslennia studentiv pedahohichnoho koledzhu na zaniattiakh z mystetskykh dystsyplin* [Formation of artistic thinking of students of the pedagogical college in classes on art disciplines] *Psykhohoho-pedahohichni problemy silskoi shkoly*. 44. 35–39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2013_44_7. [in Ukrainian].
6. Savchyn H. V. (2018) *Synesteziia yak pryntsyp rozvytku khudozhno-estetychnoi svidomosti* [Synesthesia as a principle of development of artistic and aesthetic consciousness]. *Molodyi vchenyi : Filosofski nauky*. 3 (55). 263–267. [in Ukrainian].
7. Tkachuk O. V. (2011) *Do problemy vyvchennia mekhanizmiv tvorchoho myslennia* [To the problem of studying the mechanisms of creative thinking]. *Naukovyi visnyk Pivdenoukrajinskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. K. D. Ushynskoho* [Scientific Bulletin of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynskiy]. 7–8. 89–96. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/10091>. [in Ukrainian].
8. Yukhymyk, Yu. V. (2014) *Asotsiatyvna osnova spryiniattia znakovykh mov mystetstva*. [Associative basis of perception of symbolic languages of art] *Hileia. Istorychni nauky. Filosofski nauky. Politychni nauky : naukovi visnyk: zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv : PP «Vydavnytstvo «Hileia». 80 (1). 312–315. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/23760>. [in Ukrainian].

Ірина ТАТАРКО,

orcid.org/0000-0001-9381-5193

кандидат історичних наук,

доцент кафедри гуманітарних дисциплін

Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія»

(Ізмаїл, Одеська область, Україна) *tatarkoirina01011979@ukr.net*

РОЗВИТОК ВИЩОЇ ОСВІТИ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ: ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ

У статті розглянуто особливості трансформації та перебудови освітнього процесу в системі вищої морської освіти в умовах цифровізації як глобального процесу. Зазначено, що цифровізація дозволяє по-новому організувати освітній простір для досягнення бажаних результатів та реалізації змісту морської освіти, методів і форм навчання, оцінювання досягнутих результатів, а також дозволяє проектувати нові освітні ситуації. Наголошено, що цифровізація забезпечує підвищення відкритості, гнучкості освіти, більше за масштабом залучення здобувачів вищої освіти до освітнього процесу, вносить суттєві зміни у ролі викладача і студента, що потребує відповідної адаптації.

Зазначено, що цифрові технології допомагають здобувачам освіти розвивати технологічні навички, використовувати результати навчання, забезпечують обмін знаннями, дозволяють не переривати навчання в умовах надзвичайних обставин.

У статті окремо позначені нові ролі викладача, які дозволяють реалізувати електронне навчання у системі вищої морської освіти, – ролі фасилітатора та тьютора, експерта, консультанта тощо.

Особлива увага в статті приділяється уточненню основних формулювань, пов'язаних із процесом цифровізації освіти та реалізацією електронного навчання. Визначено об'єкт та предмет цифрової дидактики, саме поняття цифрової дидактики, відмінність цифрової дидактики від «оцифрованої».

Розглянуто основні вимоги до проектування таких компонентів електронного навчання, як відеолекції, вебінари, відеоконференції, електронні курси тощо; визначено методичний інструментарій для організації кожної з форм електронного навчання, які розглядаються автором статті.

Встановлено, що цифрова трансформація вищої морської освіти забезпечує новий етап її розвитку в сучасних умовах і виявляється у становленні нової (змішаної) моделі навчання, що дозволяє на більшій якості рівні вибудувати систему вищої освіти, в якій освітні результати формуються в цифрових умовах раціонального поєднання класичних та інноваційних дидактичних рішень.

Визначено шляхи перспективних досліджень даного питання в частині створення та використання методичного інструментарію організації освітнього процесу, форм проведення онлайн-занять і контролю за рівнем засвоєння навчального матеріалу.

Ключові слова: вища морська освіта, цифровізація, цифрова дидактика, електронне навчання, навчальний контент, електронні курси, відеолекції, відеоконференції, вебінари.

Ірина ТАТАРКО,

orcid.org/0000-0001-9381-5193

PhD of Historical Science,

Associate Professor at the Department of Humanities

Danube Institute of the National University "Odessa Maritime Academy"

(Izmail, Odesa region, Ukraine) *tatarkoirina01011979@ukr.net*

DIGITAL TRANSFORMATION OF HIGHER MARITIME EDUCATION

The article examines the features of the transformation and restructuring of higher maritime education system in the context of digitalization as a global trend in the development of all spheres of human activity. The article is based on the analysis of the existing practice of organizing the educational process. At the same time, it is noted that digitalization allows implementing a new approach to achieving the planned educational outcomes, reconsidering the content of education, methods and organizational forms of educational work, as well as evaluating the results achieved. The article emphasizes that digitalization, on the one hand, provides increased openness, flexibility of education, and greater involvement of students in the educational process. It is also noted that the education digitalization allows designing new educational situations, involve new participants in the learning process, while transforming the configuration of relations between its main participants. Digitalization makes significant changes in the role of the teacher and the student in the maritime learning process, which requires appropriate adaptation. Special attention is paid to clarifying the main definitions

related to the process of education digitalization and the implementation of e-learning. The main requirements for designing e-learning components such as video lectures, webinars, and e-courses are considered. The roles of the teacher that allow implementing e-learning in the higher maritime education system are identified separately. In conclusion, it is noted that the digital transformation of higher maritime education provides a new round of its development under modern conditions and is expressed in the formation of a new – blended – learning model that allows building a higher maritime education system at a qualitatively different level, in which educational results are formed in digital conditions with a rational combination of classical and innovative didactic solutions.

Key words: higher maritime education, digitalization, digital didactics, e-learning, educational content, e-courses, video lectures, webinars.

Постановка проблеми. Кожний етап розвитку суспільства, а разом з ним системи вищої морської освіти доводиться визнавати особливим. Стрімкі цифрові трансформації, що відбулися у світі та суспільстві за останні кілька років, суттєво змінили життя людей. Цифровізація стає зрозумілим, а в деяких випадках єдиним можливим способом реалізації планів і розвитку суспільства. Повсюдний перехід освітніх організацій у часи пандемії та воєнних дій до роботи в дистанційному форматі показав низький рівень готовності до цього як педагогічних працівників, так і здобувачів вищої освіти, а використання традиційної системи організації навчання в таких умовах виявилось неможливим.

Потрібно підкреслити, що суспільство поступово усвідомлює масштаби проблем, що виникають, але доводиться констатувати, що тільки невеликий відсоток працівників системи освіти мають достатню грамотність вирішувати завдання на рівні, що перевищує здатність комп'ютерних систем.

Цифрова трансформація вищої морської освіти – це можливість підвищення результатів освіти, модернізації змісту, методів та організації навчальної діяльності, а також оцінювання результатів у цифровому середовищі, що швидко розвивається, для кардинального поліпшення освітніх результатів кожного здобувача освіти. Цей процес (процес цифрової трансформації) нерозривно пов'язаний з уточненням цілей навчання та освітніх результатів (чому вивчати); розробкою нового педагогічного інструментарію (за допомогою чого навчати) та оновленням педагогічних практик з використанням цифрових технологій (як навчати).

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури з питання трансформації освіти всіх рівнів в умовах процесу цифровізації вказує на те, що дане питання було й остається дуже актуальним в даний час. Серед наукових робіт, які заслуговують на увагу з боку викладачів вищих навчальних закладів, слід виділити декілька.

Дуже цікавою та корисною є колективна монографія авторів-науковців В. Ю. Бикова, О. П. Пінчука, О. В. Ямчинського «Цифрова трансформація відкритих освітніх середовищ», в якій

представлені здобутки різних аспектів наукових досліджень вчених інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України з проблем інформатизації освіти, міжнародні підходи цифровізації освіти та тенденції розвитку вітчизняних освітніх систем, проектування та використання хмаро орієнтованого навчального середовища, відкритих електронних освітніх ресурсів та електронних соціальних мереж на різних рівнях освіти (Биков, 2019).

В роботі авторів Л. О. Сущенко, О. О. Андрющенко, П. Р. Сущенко «Цифрова трансформація закладів вищої освіти в умовах діджиталізації суспільства: виклики і перспективи» розкриваються й науково обґрунтовуються теоретичні засади процесу цифрової трансформації закладів вищої освіти в умовах діджиталізації суспільства. Доведено, що інформаційно-комунікаційні технології спрямовані на розвиток та вдосконалення компетентностей майбутніх педагогів, надаючи їм конкурентних переваг: швидкості, тобто динамізму пізнавальної діяльності, мотивації (заохочення здобувачів вищої педагогічної освіти до самостійного пізнання нового), доступності інформації, що спрощує опанування процесу навчання, міждисциплінарного контенту (Сущенко, 2022).

Питання використання та розвитку цифрових технологій у своїх роботах розглядали і інші українські та зарубіжні науковці: С. Кузьменко, В. Кремень, Т. Коваль, О. Спіріна, М. Фуллан тощо.

Метою статті є аналіз змін в вищій морській освіті в умовах її цифрової трансформації, визначення нових ролей викладача та здобувача освіти в системі онлайн-освіти, аналіз методичного інструментарію, який має використовуватися в умовах повної або часткової ізоляції всіх учасників освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. На даний час розпочався процес формування нової галузі науки – цифрова дидактика, у сфері якої питання організації процесу навчання в умовах цифрового суспільства. Одним з найважливіших завдань цифрової дидактики є безперервне комплексне осмислення дидактичного потенціалу нових цифрових технологій, техніки та апаратури, що

постійно вдосконалюються, а також конкретних способів їх використання для досягнення педагогічних цілей і вирішення актуальних проблем вищої освіти.

Цифрові технології по праву займають своє місце у новій дидактиці не лише вищої освіти, а й усіх рівнів. Вони дозволяють оперативнo впроваджувати нові педагогічні практики, які раніше не могли зайняти гідне місце в освіті через складність їх здійснення засобами «класичних» технологій взаємодії між учасниками освітнього процесу та роботи з інформацією: мультимедіа-проекти, віртуальні екскурсії, телекомунікаційні навчальні заходи тощо. Тому одним із завдань цифрової дидактики є розробка нових педагогічних технологій, що робить всебічний розгляд цього питання дуже актуальним.

На відміну від «оцифрованої» традиційної дидактики цифрова дидактика передбачає переосмислення та зміну існуючого освітнього процесу. Цифрові технології здатні забезпечити безліч напрямків індивідуалізації навчання. Це стосується змісту, швидкості освоєння навчального матеріалу, рівня складності, форми організації навчального процесу, подання матеріалу тощо.

Перш ніж обговорювати зміни, що відбуваються під впливом цифрової трансформації, слід визначитися з тим, що ми розуміємо під об'єктом та предметом цифрової дидактики.

Об'єкт дидактики – взаємодія суб'єктивних можливостей здобувача освіти та результатів педагогічного впливу, що забезпечує розкриття, розвиток та реалізацію інтелектуального його потенціалу на базі реалізації дидактичних можливостей інформаційно-комунікаційних технологій.

Предмет дидактики – організаційні форми та методи навчання, які використовуються на базі ІКТ та реалізують дидактичні можливості інформаційно-комунікаційних технологій.

В умовах цифровізації значною метою здійснення освітньої діяльності стає створення та використання предметного інформаційно-комунікаційного середовища із вбудованими у нього іншими освітніми технологіями. Навчальний процес, побудований на комплексному використанні ІК-технологій, змінюється. Насамперед, це стосується змін способів взаємодії між викладачем, здобувачем вищої морської освіти та джерелом навчальної інформації. Змінюється також у структура подання навчального матеріалу, зміст навчально-методичного забезпечення освітнього процесу. Розвиток інформаційно-комунікаційного предметного середовища сприяє пролонгуючому педагогічному впливу на студента.

Дотримуючись загальнодидактичних принципів навчання, електронне інформаційно-освітнє середовище забезпечує дотримання принципів: забезпечення доступності освіти в умовах дистанційного формату; гнучке вибудовування змісту для реалізації індивідуальних освітніх траєкторій та потреб учнів; можливість отримати сучасні знання у будь-який час в будь-якому місці.

Формування інтерактивного навчального процесу можливо досягти шляхом використання відео-телеконференцій, хмарних сервісів.

Формат відео-телеконференції застосовується для організації та проведення вебінарів, семінарів, конференцій, консультацій, захисту курсових та підсумкових кваліфікаційних робіт тощо.

Освітній контент включає базову та варіативну частини. Базова частина є ресурсами електронних бібліотек та електроннобібліотечних систем. Варіативна – це складова, що оперативнo змінюється залежно від актуальних питань вивчення дисципліни: навчальні матеріали, матеріали з методики та організації освітнього процесу на сайтах викладачів, записи вебінарів з дисциплін тощо.

В умовах цифровізації трансформація структури навчальної інформаційної взаємодії між педагогом та здобувачем вищої морської освіти.

Трансформація полягає у появі «інтерактивного партнера» для всіх учасників освітньої взаємодії. Таким партнером стає засіб навчання. Той, хто навчається, виступає не об'єктом навчання, а суб'єктом, активним перетворювачем навчальної інформації. Він самостійно вибирає, обробляє, перетворює та передає інформацію. А в найбільш досконалому варіанті – самостійно ставить навчальне завдання, вирішує його, перевіряє правильність і формулює висновки. Вибір режиму навчальної діяльності стає прерогативою студента, контроль замінюється на автоматизований самоконтроль, а основним видом діяльності здобувача вищої освіти стає самостійна робота.

Одним із напрямків цифрової трансформації освітнього процесу у вищій школі є електронне навчання, під яким прийнято розуміти технологію реалізації повноцінного навчального процесу, а не його урізаний аналог. Це стосується дотримання нормативно-правових вимог супроводу освітнього процесу, виконання навчального плану у повному обсязі, повного комплексу навчально-методичного супроводу навчання тощо.

В умовах реалізації електронного навчання інакше визначаються ролі педагога. Вимоги часу до діяльності сучасного викладача знайшли своє відображення в концепції «дванадцяти ролей», яку сформулювали англійські професори

R. M. Harden та J. R. Crosby ще в 2000 р. Викладання вони представили як комплексне завдання, в якому виділили дванадцять ролей та шість сфер.

По-перше, викладач виступає як провідник навчальної інформації. По-друге, викладач формує компетенції майбутнього професіонала, як на практиці, так і як лектора, провідника знань; По-третє, викладач виступає у нових для себе ролях – ролях фасилітатора та наставника. По-четверте, викладач стає організатором планування логістики проходження навчального курсу. По-п'яте, викладач є творцем знаннєвого контенту та методичних рекомендацій щодо його вивчення. По-шосте, викладач є консультантом-експертом як для студента, так і в широкому розумінні по всьому курсу навчання» (Harden, 2000: 3–17).

На етапі розвитку ІК-технологій викладачеві потрібна адаптація інноваційних технологій у методичній діяльності; необхідно вбудовувати у процес навчання сучасний ІТ-інструментарій.

Розглянемо далі найбільш суттєві та затребувані компоненти електронного навчання та вимоги до їх розробки та реалізації. Ситуація навчання в умовах повної ізоляції показала, що одним із затребуваних форматів взаємодії педагога та здобувача освіти виступили вебіари, використання яких дають можливість подолати просторові та часові обмеження, записати матеріал та переглянути його у необхідній кількості разів та у зручний час; можливість одночасної трансляції на кілька аудиторій та організації комунікації між ними.

Викладачеві потрібно засвоєння інструментарію організації вебінару та досвіду спілкування в ефірі, вміння обходитися без візуального контакту або задовольнятися його мінімумом, набуття навичок володіння технікою мовлення (паузами, інтонуванням тощо), подолання страху перед мікрофоном, психологічного бар'єру при взаємодії з аудиторією без безпосереднього контакту.

Під час розробки плану інтерактивного заходу необхідно визначити його тривалість, визначити його етапи (підготовчий, змістовний та технологічний), спланувати дії учасників та технологічні вимоги до аудиторії. У плані повинен бути прописаний хронометраж усіх етапів проведення заходу, визначені завдання для групової роботи. У кімнаті вебінару – вибрані інструменти, що використовуються. На підготовчому етапі важливо визначити, як будуть представлені результати роботи груп, як провести обговорення результатів і наступну рефлексію.

До особливостей організації онлайн-заходів відноситься координація за часом усіх етапів

навчального заходу, відповідність нормам та правилам публічних виступів, розробка електронного контенту у вигляді презентацій, підготовка завдань для опитувань під час обговорення теми заходу. Для організації наступної самостійної роботи здобувача вищої освіти з дисципліни потрібно розміщення додаткових матеріалів на сайті викладача.

Відеолекція розглядається як найбільш «класичний» жанр навчального відео, який поєднує присутність лектора у кадрі з одночасною демонстрацією матеріалів, які допомагають більш повно та глибоко розкрити тему лекції.

Підбір матеріалу викладачем здійснюється з урахуванням завдання формування у слухачів інтересу до дисципліни та бажання подальшого поглиблення в галузь знань дисципліни. Для цього рекомендується при підборі матеріалу робити ставку на його шоу-складову. Викладач відстежує доступність та достовірність інформації, логічну послідовність та впорядкованість викладу матеріалу. Важливим фактором є привабливість змісту для глядача, виклад матеріалу має бути «розмовним», ніж «академічним». При розробці матеріалу викладач враховує вимоги до форми подачі, яка повинна відповідати особливостям аудиторії, зокрема, визначатися зрозумілою мовою без складних словесних конструкцій, великої кількості термінів і понять, що вимагають окремих пояснень.

Як альтернативу відеолекціям розглядаються відеопублікації – відеоресурси, попередньо виконані, оброблені та записані у студії з використанням цифрових технологій та обладнання. Відеопублікації записуються за попередньо розробленим планом, включають заздалегідь підготовлені компоненти (інструкції, презентації, текст лекції, конспект, гіперпосилання на джерела інформації, документи тощо). Важливим є також чіткий хронометраж усіх етапів відеопублікації.

Слід зазначити, що розробка навчальних відеопублікацій потребує значних часових та трудовитрат не лише педагога, а й технічних фахівців, які володіють інноваційними технологіями формування медіаконтенту. Від учасників розробки відеопублікацій потрібні компетенції не тільки в предметній та психолого-педагогічній галузі знань, а й в операторському мистецтві, технології створення презентацій, базові знання режисури, звукозапису, комп'ютерної анімації, відео- та фотозйомки тощо.

Крім відеолекцій та відеопублікацій, слід відзначити такі жанри, як фасти (ролики, нетривалі за часом, що супроводжуються коментарями та відповідями експертів на різні питання); відео-

кейси (тематичні кліпи, які описують проблемні ситуації, що вимагають аналізу та вироблення її вирішення); бесіда (тематична розмова/міркування кількох лекторів); документальний фільм (відеоконтент супроводжується закадровим коментарем).

Ще одна форма організації навчання за допомогою ІК-технологій є електронні курси, які максимально полегшують розуміння і запам'ятовування найбільш суттєвих понять, тверджень, прикладів. Даний контент включає весь набір методичного інструментарію: навчальний матеріал з теми, презентації, навчальні ігри, тренажери, тести тощо. Перевага електронних курсів ще в тому, що вони дозволяють організувати процес самонавчання здобувача освіти в рамках певного навчального курсу.

Різновидом «електронного» навчання є відеокурс – інтерактивний продукт, який може містити текст, матеріали, які візуалізують навчальний матеріал (малюнки, фотографії, мультиплікація, відео), відеоекскурсії, практикуми. Масовий відкритий онлайн-курс (МВОК) – навчальний курс із застосуванням ІК-технологій та відкритим доступом через Інтернет – одна з ефективних форм дистанційної освіти на даний час.

Практична робота в електронних курсах є описом завдання та інструкцією щодо її виконання. Одна з основних цілей цього виду діяльності – активізація самостійної роботи здобувача освіти, яка полягає у самостійній постановці мети своєї діяльності, визначенні завдань дослідницької діяльності, пошуку інформації, роботі з цією інформацією з використанням різних способів, можливість працювати у зручний час.

Тестування – це спосіб визначення рівня засвоєних здобувачем освіти компетенцій. Як правило,

вирішення тестових питань і завдань вимагає односкладної відповіді (іноді альтернативної), вибору однієї з відповідей, що наводяться, або відповідей по бальній системі. Цікавими є тести, розроблені у вигляді кейсів.

В умовах реалізації електронного курсу важливою умовою є супровід навчального процесу, що передбачає реалізацію викладачем навчального курсу через роль тьютора, тобто спеціаліста, який керує освітнім процесом, самостійною роботою здобувачів освіти та навчальною взаємодією між ними. Взаємодія зі здобувачами вищої освіти передбачає проведення консультації з тьютором (пошта, відеодзвінок, обговорення-форум, чат) та обмін думками у спільнотах (соціальні мережі, месенджери, форумі).

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, слід констатувати, що цифрова трансформація вищої морської освіти дозволяє по-новому організувати процес навчання для досягнення необхідних результатів, прискорити рух до індивідуалізації освітнього процесу. Цифрові технології дають можливість педагогам використовувати інноваційні моделі організації навчальної роботи для більш якісної та ефективної організації освіти в умовах повної або часткової ізоляції, що було б неможливим через впровадження традиційних технологій комунікації та «класичні» засоби роботи з інформацією.

Тема трансформації спеціальної та вищої освіти в умовах цифровізації потребує подальшого вивчення в частині методичного інструментарію організації освітнього процесу, форм проведення онлайн-занять і контролю за рівнем засвоєння навчального матеріалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Биков В. Ю., Пінчук О. П., Ямчинський О. В. Цифрова трансформація відкритих освітніх середовищ: колективна монографія. Київ: ІТЗН НАПН України / 2019. 186 с.
2. Сущенко Л. О., Андрющенко О. О., Сущенко П. Р. Цифрова трансформація закладів вищої освіти в умовах діджиталізації суспільства: виклики і перспективи // <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/39182>
3. Michael Fullan. Why Some Leaders Succeed and Others Fail, ISBN: 9781544309927. Published By: Corwin. Year: 2018. Page Count: 160.
4. Michael Fullan The New Pedagogy: Students and Learning in the Digital Age. Vol 6 No 2 (2013): Teaching and Learning in the Digital World: Possibilities and Challenges. URL:<https://learninglandscapes.ca/index.php/learnland/article/view/>.
5. Harden R. M., & Crosby J. R. (2000). The good teacher is more than a lecturer. The twelve roles of the teacher. Medical Teacher, Vol. 22. № 4. Pp. 334–347.

REFERENCES

1. Bikov V U., Pinchuk O. P., Yamchyns'kyu O. V. (2019) Tsyfrova transformatsiya vidkrytykh osvitnikh seredovyshch: kolektyvna monohrafiya. [Digital transformation of open educational environments] : kolektyvna monohrafiya. Kyuyiv: IITZN NAPN Ukrayiny. 186 s. [In Ukrainian].
2. Sushchenko L. O., Andryushchenko O. O., Sushchenko P. R. Tsyfrova transformatsiya zakladiv vyshchoho osvity v umovakh didzhytalizatsiyi suspil'stva: vyklyky ta perspektyvy. [Digital transformation of higher education institutions in

.....
the conditions of digitalization of society: challenges and prospects] //http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/39182 [In Ukrainian].

3. Michael Fullan. Why Some Leaders Succeed and Others Fail, ISBN: 9781544309927. Published By: Corwin. Year: 2018. Page Count: 160.

4. Michael Fullan The New Pedagogy: Students and Learning in the Digital Age. Vol 6 No 2 (2013): Teaching and Learning in the Digital World: Possibilities and Challenges. URL:<https://learninglandscapes.ca/index.php/learnland/article/view/Commentary-The-New-Pedagogy-Students-and-Teachers-as-Learning-Partners> (дата звернення 19.03.2023).

5. Harden R. M., & Crosby J. R. (2000). The good teacher is more than a lecturer. The twelve roles of the teacher. Medical Teacher, Vol. 22. № 4. Pp. 334–347.

УДК 371.3+811.111

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-44>

Марина ТИХОНОВА,

orcid.org/0000-0001-5040-1185

старший викладач кафедри іноземних мов

Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

(Харків, Україна) mtikhonova11@gmail.com

Тетяна СУХАНОВА,

orcid.org/0000-0002-6569-1346

доцент кафедри іноземних мов

Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

(Харків, Україна) t.sukhanova72@gmail.com

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ – ПОМІЧНИК ЧИ КОНКУРЕНТ ДЛЯ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА?

Дану статтю присвячено дослідженню переваг та потенційних проблем використання штучного інтелекту у навчальному процесі. Автори підтримують ідею, що саме штучний інтелект може зіграти ключову роль у просуванні освіти, і що з його допомогою можна запровадити глибокий рівень освіти індивідуальної. У статті розглянуто найважливіші внески штучного інтелекту в освіту, його здатність пристосовувати навчальний досвід до індивідуальних потреб і уподобань студентів. Відмічено, що за допомогою складних алгоритмів штучний інтелект може аналізувати величезні масиви даних, щоб створювати персоналізовані навчальні шляхи, які відповідають темпу, стилю навчання та здібностям кожного студента. Авторами описані нові інструменти, які постійно створюються штучним інтелектом під час викладання іноземних мов. У дослідженні підкреслюється, що штучний інтелект є потужним помічником, який можна використовувати для покращення мовлення студентів будь-якого віку та рівня володіння іноземною мовою. Це стосується насамперед таких видів мовленнєвої діяльності, як говоріння письмо та аудіювання. Штучний інтелект може допомогти студентам швидше та успішніше вивчати нерідну мову, пропонуючи індивідуальне навчання, зворотний зв'язок у реальному часі, адаптивність, доступ до ресурсів та економічну ефективність. У статті наводиться приклад вправ, згенерованих за допомогою штучного інтелекту на засвоєння лексики на тему «Електроніка». Авторами зазначено, що новітні технології навряд чи коли-небудь повністю замінять викладачів, адже саме викладачі мають особливі здібності й риси, які штучний інтелект не може відтворити на заняттях, включаючи емоційний аспект, здатність адаптуватися до різних вимог, творчість, побудову відносин, живе спілкування. У дослідженні з'ясовано, що штучний інтелект може створювати складні проблеми, які вимагають ретельного розгляду. Застосовуючи збалансований підхід, який ґрунтується на сильних сторонах штучного інтелекту та враховує його обмеження та етичні наслідки, викладачі й студенти можуть повною мірою використовувати весь потенціал цієї трансформаційної технології.

Ключові слова: *штучний інтелект, персоналізоване навчання, освітній процес, викладання іноземної мови, мовленнєва діяльність, емоційний аспект, людиноцентричний підхід.*

Maryna TYKHONOVA,

orcid.org/0000-0001-5040-1185

Senior Lecturer at the Foreign Languages Department

National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

(Kharkiv, Ukraine) mtikhonova11@gmail.com

Tetiana SUKHANOVA,

orcid.org/0000-0002-6569-1346

Associate Professor at the Foreign Languages Department

National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

(Kharkiv, Ukraine) t.sukhanova72@gmail.com

IS ARTIFICIAL INTELLIGENCE AN ASSISTANT OR COMPETITOR FOR THE MODERN TEACHER?

This article is devoted to researching the advantages and potential problems of using artificial intelligence in the educational process. The authors support the idea that artificial intelligence can play a key role in the advancement

of education, and that a deep level of individual education can be introduced with its help. The article examines the most important contributions of artificial intelligence to education, its ability to adapt the educational experience to the individual needs and preferences of students. It noted that with the help of sophisticated algorithms, artificial intelligence can analyze vast amounts of data to create personalized learning paths that match each student's pace, learning style and ability. The authors describe some new tools that are constantly created by artificial intelligence during the teaching of foreign languages. The study highlights that artificial intelligence is a powerful assistant that can be used to improve the speaking skills of students of all ages and levels of foreign language proficiency. It can be applied primarily to such types of speech activity as speaking, writing and listening. Artificial intelligence can help students learn any foreign language faster and more successfully by offering personalized learning, real-time feedback, adaptability, access to resources, and cost-effectiveness. The article provides an example of exercises generated with the help of artificial intelligence to learn vocabulary on the topic "Electronics". The authors point out that the latest technologies are unlikely to replace teachers ever, because only teachers have special abilities and traits that artificial intelligence cannot reproduce in classes including the emotional aspect, the ability to adapt to different requirements, creativity, building relationships, live communication. The study found that artificial intelligence can create complex problems that require careful consideration. Teachers and students can fully utilize the full potential of this transformative technology by taking a balanced approach that builds on artificial intelligence strengths while considering its limitations and ethical implications.

Key words: artificial intelligence, personalized studying, educational process, foreign language teaching, speech activity, emotional aspect, human-centered approach.

Постановка проблеми. Ключова роль ШІ у просуванні освіти, впровадження методів з використанням ШІ та застосування їх в навчальному процесі викладання іноземних мов професійного спрямування.

Мета статті – розглянути переваги й недоліки застосування штучного інтелекту в освітньому процесі. Проаналізувати сильні й слабкі сторони використання штучного інтелекту під час навчання на заняттях іноземної мови. Показати, чим штучний інтелект може бути корисним для викладачів і студентів у різних аспектах мовленнєвої діяльності та довести доцільність використання ШІ у викладанні іноземних мов.

Аналіз досліджень. Дослідження, що стосуються використання штучного інтелекту в освітньому процесі, все ще перебувають на ранніх стадіях. Вони описують результати проведених опитувань, експериментальних занять, впровадження різноманітних інструментів і технологій, які стосуються впровадження штучного інтелекту в навчання. Тривають дискусії, щодо етичності роботи з різними додатками й платформами в освіті. Більшість дослідників дійшли згоди, що застосування штучного інтелекту неминуче, як в реальному житті, так і в професійній діяльності. Студенти користуватимуться подібними застосуваннями все більше, і ймовірно, протягом наступних десятиліть, а можливо й років, це стане нормою. Таким чином, викладачам доцільно не боятися змін, а вчити й вчитися ефективно та етично користуватися новітніми технологіями. Не забороняти та обмежувати роботу зі штучним інтелектом, а змінювати принципи й підходи до навчання.

Виклад основного матеріалу. Ні для кого не секрет, що зараз ми є свідками народження абсолютно нової технологічної ери, очолюваної силою

штучного інтелекту (ШІ). Ми впевнені, що саме ШІ зіграє ключову роль у просуванні освіти. Проте вкрай важливо визнати, що кожна технологія, включно зі ШІ, має свої переваги та потенційні проблеми. У цій статті ми докладно розглянемо ці аспекти.

Натхнення мотивує бажати вчитися та відкривати, ніколи не зупинятися, а продовжувати рухатися вперед. Однак як довго триває це відчуття? Кожен може відповісти по-різному, але багато хто з нас зараз може пригадати той момент, коли ми зрозуміли, що освіта – це не тільки знання та досягнення нових висот. Не завжди йдеться про те, щоб розкрити свій внутрішній потенціал і приховані таланти. Не завжди справа в амбіціях і самореалізації. Це момент, коли багато людей застрягають і не знають, як діяти далі. Ви можете пам'ятати про це, оскільки саме з цього моменту ми будемо прагнути реформувати нашу систему освіти, гарантуючи, що майбутні покоління отримають максимум від своєї подорожі до навчання.

А тепер давайте повернемося до нашої аудиторії. Багатьом викладачам напевно доводилося стикатися з ситуацією, коли під час заняття одні з ваших студентів були збентежені, насилу сприймаючи предмет, а інші дивилися у вікно, вважаючи тему занадто елементарною. Чи принесе користь таке заняття студентам? Відповідь очевидна, і тут на допомогу може прийти ШІ. За допомогою ШІ ми можемо запровадити глибокий рівень індивідуальної освіти. Розробка навчальної програми та завдань відповідно до унікального рівня кожного студента та допомога їм у засвоєнні необхідних знань. Крім того, такий підхід може виявити приховані таланти та знайти всередині кожного учня, знаменуючи справжній освітній прорив. ШІ матиме здатність аналізувати прогрес, визна-

чати якості, які потенційно можуть сформувати майбутнє людини, і допомагати їй обрати кар'єру, яка дійсно відповідає прагненням. Завдяки модернізації освіти студенти можуть почуватися набагато комфортніше, розвиватися та досягати нових висот.

Якщо ви коли-небудь думали про те, що професія вчителя балансує на межі зникнення, ви дуже помиляєтеся. Чи можна покладатися виключно на ШІ для розвитку комунікативних навичок студентів, командної роботи, емоцій.

Серед експертів переважає впевненість, що ШІ стане наріжним каменем у просуванні освіти на безпрецедентні висоти, відкриваючи людству незвідані території знань та інновацій. «Потенціал інструментів ШІ виходить за межі оцінювання; їх також можна використовувати для перекладу навчальних матеріалів і сприяння інтерактивним та адаптивним навчальним середовищам» (Grassini, S., 2023:2).

Освіта, що впроваджує ШІ, пропонує унікальний набір переваг і проблем, які вимагають ретельного вивчення. ШІ – це сфера, що розвивається, яка стирає межі та об'єднує численні академічні дисципліни, такі як математика, інженерія, інформатика, філософія та мова (Manuel Antonio Cardoza, 2023:108). А як щодо впровадження освіти? Розробка систем штучного інтелекту в освіті сама по собі зумовлена природою технології. Звичайно, деякі предмети легше моделювати обчислювальним способом, ніж інші (Schiff, Daniel., 2021:331). Для сучасних викладачів будь-якої галузі немає проблем. Давайте розглянемо безперечні переваги ШІ.

Переваги ШІ в освіті.

1. Персоналізоване навчання. Одним із найважливіших внесків ШІ в освіту є його здатність пристосовувати навчальний досвід до індивідуальних потреб і уподобань учнів. За допомогою складних алгоритмів ШІ може аналізувати величезні масиви даних, щоб створювати персоналізовані навчальні шляхи, що відповідають темпу, стилю навчання та здібностям кожного учня.

2. Розширена доступність. Освітні інструменти на основі ШІ мають потенціал для подолання перешкод у навчанні, надаючи доступ до високоякісної освіти незалежно від географічного розташування чи соціально-економічного статусу. Завдяки платформам, керованим ШІ, учні можуть брати участь в інтерактивному навчанні в будь-який час і в будь-якому місці, таким чином демократизуючи освіту в глобальному масштабі.

3. Ефективний розподіл ресурсів. ШІ оптимізує адміністративні завдання, такі як оцінювання

завдань, керування записами студентів і складання розкладу, даючи викладачам більше часу для того, щоб зосереджуватися на навчанні та наставництві. Шляхом автоматизації рутинних завдань ШІ дозволяє викладачам ефективніше розподіляти свій час і ресурси, зрештою покращуючи якість навчання.

4. Розширене викладання та навчання. Технології з підтримкою штучного інтелекту, такі як віртуальна реальність (VR) і доповнена реальність (AR), могли б збагатити традиційні методи навчання, забезпечити захоплюючий та інтерактивний досвід навчання. Від віртуальних екскурсій до симуляції лабораторних експериментів ці інноваційні інструменти могли б залучити студентів до практичних навчальних занять.

Розглянемо докладніше використання ШІ у такій сфері освіти, як викладання іноземних мов. Безперечно ШІ тут має значний вплив, оскільки інструменти та технології на його основі потрібні для отримання цікавішого та корисного досвіду навчання для студентів усіх рівнів володіння іноземною мовою. ШІ може забезпечити персоналізацію навчання та швидкий зворотний зв'язок. Дослідження підтверджують, що ШІ здатний покращити процес вивчення нерідної мови, зробивши його для кожного студента більш ефективним та приємним. Сучасним викладачам іноземної мови важливо розуміти переваги та недоліки пов'язані зі залученням ШІ до навчання (Hockly et al., 2023).

У навчальному середовищі ШІ загалом призначений для та полегшення людських завдань. Розуміння цього може принести користь як вчителям, так і студентам у процесі викладання та вивчення іноземної мови.

Хоча дослідження щодо використання ШІ у навчальному процесі все ще перебувають на ранніх стадіях, попередні висновки показують, що ШІ може змінити освіту. Студенти можуть ефективніше тренувати різні аспекти мовленнєвої діяльності за допомогою ШІ. Насамперед, це стосується говоріння, адже багатьом студентам доводиться долати психологічні складнощі, до яких, наприклад, відноситься страх зробити помилку. Деякі студенти готові взагалі відмовитися від процесу мовлення, аніж сказати щось неправильно. За допомогою використання ШІ знімається психологічна напруга, створюється комфортне для студента середовище, у якому можна практикувати говоріння, не соромлячись вживати слова чи конструкції не за правилами. Експериментальні дослідження продемонстрували, що навчання говорінню групи студентів із залученням ШІ,

давало кращі результати, ніж у групі, де ШІ не використовувався.

Але навички говоріння, особливо такі, як вимова, інтонація, а також вправи на вдосконалення мовлення, мовний потік і взаємодія, найефективніше відпрацьовуються з викладачем. Живе спілкування дозволяє отримати негайний фідбек та корекцію. ШІ зазвичай обмежений у здатності розпізнавати та враховувати емоційний аспект мовлення, який є невід'ємною частиною для успішного навчання. Деякі системи ШІ мають обмежену точність у вимові слів, зустрічаються також помилки у наголосі, що одразу помічається носіями. Програми ШІ не завжди враховують культурні відтінки та нюанси мовлення, а це важливо для повноцінного засвоєння іноземної мови. Крім того, ШІ не завжди може розпізнати жарти й сарказм, без яких живе спілкування складно уявити.

Говорячи про ще один вид мовленнєвої діяльності, а саме – письмо, не можна не згадати, що існує досить багато інструментів ШІ, які відіграють важливу роль у викладанні та вивченні іноземної мови. Наприклад, для англійської мови це додаток «Grammarly». Він став відзначеним нагородами онлайн-інструментом перевірки граматики, доступним, безкоштовним та найпоширенішим у світі. У експериментальних дослідженнях додаток «Grammarly» використовували як коректор текстів, а також вживали для розвитку й покращення навичок письма студентів. Отримані дані дозволили зробити висновок, що студенти, які застосовували «Grammarly» на заняттях, показали кращі результати, ніж ті, хто цього не робив. Покращення й вдосконалення навичок письма у студентів дослідники пояснюють технікою самокорекції, на якій ґрунтується робота з онлайн-платформою «Grammarly». Зворотний зв'язок з «Grammarly», який з'являється одразу після того, як студенти виконують свою роботу, є ефективнішим і вчасним для студентів, коли вони все ще занурені в процес створення письмового тексту, не встигли відволіктися від нього, усвідомлюють свої цілі та завдання, аніж коригувальний внесок викладачів, який буде отримано за тиждень після подання письмової роботи. Завдяки альтернативам заміни «Grammarly», студенти можуть негайно побачити й проаналізувати зроблені в їхньому тексті помилки. Це сприяє розвитку грамотності студентів, правила краще засвоюються й запам'ятовуються. Студенти, звернувши увагу на неправильно вжиті моменти, стають уважнішими, обізнаними та обережними, вони частіше уникають подібних помилок у своїх наступних роботах (Cantos et al., 2023).

Однак з точки зору оцінювання змісту та організації письмового твору присутність викладачів вкрай необхідна. Хоча багато навичок можна відпрацювати під час роботи зі ШІ. Проте вивчати стратегії письмового мовлення, вдосконалювати виразність письма однозначно краще з викладачем, оскільки він може надати студенту стимул для творчості з урахуванням його індивідуальних слабких і сильних сторін. Це надзвичайно важливо для мотивації студента, яка суттєво впливає на успішність у навчальному процесі.

Важко переоцінити допомогу ШІ у вдосконаленні такого виду мовленнєвої діяльності як аудіювання. ШІ може надавати доступ до величезної кількості аудіоматеріалів для вивчення мови, включаючи аудіокниги, подкасти, відеоролики тощо. ШІ може створювати алгоритми для аналізу рівня аудіювання кожного студента. ШІ може генерувати індивідуалізовані завдання та вправи для розвитку навичок слухання.

Нещодавно було проведено цікаве дослідження, щодо вдосконалення аудіювання студентів за допомогою ШІ. Експериментатори розглянули, як учасники ставляться до різних мобільних додатків зі ШІ, включаючи Tune In-NFL Radio, Free Music, Sports& Podcasts, Netflix, Joox Music та VOA Learning English Listening, які можна використовувати для розвитку навичок слухання. Результати дослідження показали, що більшість студентів вважають Netflix найкориснішим і найефективнішим мобільним додатком зі ШІ для покращення власних навичок аудіювання англійської мови (Suryana et al., 2020).

Однак, до перешкод під час навчання аудіюванню з використанням програм і технологій ШІ можуть призвести технічні проблеми (наприклад, відсутність інтернету). На відміну від ШІ, викладач, зазвичай, включає в програму живу взаємодію між студентами, групові вправи й завдання, що сприяють їхній співпраці та взаємній підтримці, а також стимулюють колективне вирішення завдань. Викладач може створити сприятливу для навчання атмосферу, стимулювати студентів до активного слухання й розуміння. Крім того, викладач ефективніше за ШІ може підібрати індивідуальні завдання, які відповідатимуть потребам і рівню кожного студента, мотивуючи й надаючи емоційну підтримку та зворотний зв'язок.

Виклики та міркування.

1. Етичні наслідки. Етичні наслідки використання ШІ в освіті, зокрема щодо конфіденційності даних, упередженості алгоритмів і стеження, вимагають ретельного розгляду. Захист конфіденційної інформації студентів і забезпечення

прозорості в алгоритмах ШІ мають першорядне значення для дотримання етичних стандартів в освіті.

2. Людиноцентричний підхід. Попри можливості ШІ, роль педагогів-людей залишається незамінною. Збалансування інтеграції ШІ з орієнтованою на людину практикою викладання має вирішальне значення для збереження міжособистісних зв'язків та емоційного стану, які є невід'ємною частиною ефективного викладання та навчання.

3. Постійне навчання та адаптація. Швидкі темпи технологічного прогресу вимагають від педагогів постійного професійного розвитку для ефективної інтеграції ШІ у свою практику викладання. Інвестиції в навчальні програми та допоміжні структури мають важливе значення для надання педагогам навичок і знань, необхідних для орієнтування в мінливому ландшафті ШІ в освіті.

Всупереч що розвиток ШІ в освіті має величезні перспективи для трансформації досвіду навчання та розширення можливостей учнів, він також створює складні проблеми, які вимагають ретельного розгляду та проактивних заходів. Застосовуючи збалансований підхід, який використовує сильні сторони ШІ та враховує його обмеження та етичні наслідки, ми можемо використовувати весь потенціал цієї трансформаційної технології для формування майбутнього, де освіта буде справді інклюзивною, справедливою та розширить можливості для всіх.

Наведемо приклад вправ, зроблених з допомогою ШІ на засвоєння лексики на тему «Електроніка».

Вправа 1. Співвіднесення термінів.

Співвіднесіть кожне слово з його визначенням:

1. Circuit
2. Resistor
3. Capacitor
4. Diode
5. Transistor

a. An electronic component that restricts the flow of electric current.

b. A device that regulates or controls the flow of electricity in an electronic circuit.

c. A device that allows electricity to flow in only one direction.

d. A closed loop through which an electric current can flow.

e. A device used to store and release electrical energy.

Відповіді: 1. d – Circuit 2. a – Resistor 3. e – Capacitor 4. c – Diode 5. b – Transistor

Вправа 2. Пошук термінів

Знайдіть в словосполученнях слова, пов'язані з електронікою:

1. Printed ____ – A method of manufacturing electronic circuits by printing conductive ink onto a substrate. 2. Integrated ____ – A complete electronic circuit that is manufactured on a single semiconductor chip. 3. Ohm's ____ – A law stating that the current flowing through a conductor between two points is directly proportional to the voltage across the two points. 4. Light-emitting ____ – A semiconductor device that emits light when an electric current passes through it. 5. Binary ____ – The language of computers, consisting of only two digits: 0 and 1.

Відповіді: 1. Circuit 2. Circuit 3. Law 4. Diode 5. Code

Вправа 3: Заповнення пропусків.

Заповніть пропуски в реченнях правильними термінами зі списку: 1. A _____ is a device used to amplify or switch electronic signals and electrical power. 2. An LED, or light-emitting _____, is commonly used in electronic displays and lighting. 3. In digital electronics, information is represented using a _____ system consisting of only two digits: 0 and 1. 4. _____ are electronic devices that store and release electrical energy in the form of electric charge. 5. A _____ is an electronic component that opposes the flow of electric current.

Відповіді: 1. Transistor 2. Diode 3. Binary 4. Capacitors 5. Resistor

Звичайно, що це найпростіші приклади, які потребують допрацювання кваліфікованим викладачем, потребують не тільки знань, але й креативності, захоплення своїм предметом, навіть, сміливості, але ми, наприклад, з задоволенням мали б такого асистента. Найважливіша мета будь-якої освітньої реформи – модернізація її системи освіти. (Manuel Antonio Cardoza, 2023:110) Тож сміливо дивимося вперед.

Висновки. Таким чином, завдяки своїм численним перевагам штучний інтелект має важливе значення в освітньому процесі в цілому й у викладанні та вивченні іноземних мов зокрема. Оскільки штучний інтелект є наукою, що постійно розвивається, він створює нові інструменти для викладання та вивчення мов та може суттєво вплинути на майбутнє цього процесу. Важливо підкреслити, що ШІ є потужним інструментом, який можна використовувати для покращення мовлення студентів будь-якого віку та рівня володіння іноземною мовою, пропонуючи індивідуальне навчання, зворотний зв'язок у реальному часі, адаптивність, доступ до ресурсів та економічну ефективність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Cantos, K. F. S. & Giler, R. C. V. & Magayanes, I. E. C. Artificial Intelligence In Language Teaching And Learning Ciencia Latina Revista Científica Multidisciplinar Julio-Agosto, 2023, Volumen 7, Número 4. https://doi.org/10.37811/cl_rcm.v7i4.7368
2. Citation: Grassini, S, Shaping the Future of Education: Exploring the Potential and Consequences of AI and ChatGPT in Educational Settings. Educ. Sci. 2023, 13, 692. <https://doi.org/10.3390/educsci13070692>
3. Hockly, N.. *Artificial Intelligence in English Language Teaching: The Good, the Bad and the Ugly*. RELC Journal, 0(0). 2023, <https://doi.org/10.1177/00336882231168504>.
4. Schiff, Daniel, Out of the laboratory and into the classroom: the future of artificial intelligence in education. AI & society, 2021, 36.1: 331-348. <https://link.springer.com/article/10.1007/s00146-020-01033-8>
5. Sernaqué, Manuel Antonio Cardoza, et al “The Role of Artificial Intelligence in Shaping Modern Education in the Kurdish Region: Mediating Role of Smart Learning”. Kurdish Studies 11.1, 2023, 107–119. <https://kurdishstudies.net/menu-script/index.php/KS/article/view/282>
6. Suryana, I., Asrianto, A., & Murwantono, D. *Artificial Intelligence to Master English Listening Skills for Non-English Major Students*. Journal of Languages and Language Teaching, 2020, 8(1), 48–59. doi:<https://doi.org/10.33394/jollt.v8i1.2221>

REFERENCES

1. Cantos, K. F. S. & Giler, R. C. V. & Magayanes, (2023) I. E. C. Artificial Intelligence In Language Teaching And Learning Ciencia Latina Revista Científica Multidisciplinar Julio-Agosto, 2023, Volumen 7, Número 4. https://doi.org/10.37811/cl_rcm.v7i4.7368
2. Citation: Grassini, S. 2023. Shaping the Future of Education: Exploring the Potential and Consequences of AI and ChatGPT in Educational Settings. Educ. Sci. 13, 692. <https://doi.org/10.3390/educsci13070692>
3. Hockly, N. (2023). *Artificial Intelligence in English Language Teaching: The Good, the Bad and the Ugly*. RELC Journal, 0(0). <https://doi.org/10.1177/00336882231168504>.
4. Schiff, Daniel. 2021. Out of the laboratory and into the classroom: the future of artificial intelligence in education. AI & society, 36.1: 331-348. <https://link.springer.com/article/10.1007/s00146-020-01033-8>
5. Sernaqué, Manuel Antonio Cardoza, et al. 2023. “The Role of Artificial Intelligence in Shaping Modern Education in the Kurdish Region: Mediating Role of Smart Learning”. Kurdish Studies 11.1, 107–119. <https://kurdishstudies.net/menu-script/index.php/KS/article/view/282>
6. Suryana, I., Asrianto, A., & Murwantono, D. (2020). *Artificial Intelligence to Master English Listening Skills for Non-English Major Students*. Journal of Languages and Language Teaching, 8(1), 48–59. doi:<https://doi.org/10.33394/jollt.v8i1.2221>

UDC 378.014

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-45>

Olha TOKARIEVA,

orcid.org/0000-0001-9566-0017

Candidate of Pedagogical Sciences,

Senior Lecturer at the English Language Department for Maritime Officers (Abridged Programme)

Kherson State Maritime Academy

(Kherson, Ukraine) otokareva261276@gmail.com

SOCIAL NETWORK AS A TOOL FOR MASTERING DIGITAL COMPETENCE WHILE TEACHING FOREIGN LANGUAGE

The article is dedicated to the study of social networks as a newly emerged element of information and communication technologies in English classes as portion of teaching. Specific attention is paid to the consideration of favorite social networks in the educational process with the aim of drilling educational material conducted as portion of classroom lessons with the learners of Maritime English at the Kherson State Maritime Academy. The active and widespread of mobile devices and social networks in everyday life ensures the relevance of their for students.

An analysis of the literature and the author's own pedagogical experience, including those related to the creation and implementation of educational projects on social networks, revealed the need to develop methodological recommendations for organizing educational spaces in social networks and promoting free content teaching foreign languages since the educational opportunities of such social networks as Twitter and Instagram allow you to use these resources as independent ones in teaching a foreign language. The study of the educational potential of these social networks is provided due to the fact that they contain user accounts from different countries of the world, which provides ample opportunities for a comparative analysis of approaches to organizing foreign language teaching within them.

The author determines approaches and principles of teaching using social networks, stages of working with social networks, and current methods of using social networks in the process of teaching English. The article presents some recommendations that are necessary for organizing the process of teaching a foreign language. The author of the article offers a detailed description of these recommendations. The practice of introducing social networks into the process of organizing independent work for students of the Kherson State Maritime Academy demonstrates the possibility of using various types of tasks to solve various educational problems and increase the efficiency of teaching English. The author of the study also analyzes the advantages of using social networks in teaching a foreign language.

Key words: *social network, teaching English, teaching foreign language, Maritime English, Maritime Academy.*

Ольга ТОКАРЄВА,

orcid.org/0000-0001-9566-0017

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри англійської мови

з підготовки морських фахівців за скороченою програмою

Херсонської державної морської академії

(Херсон, Україна) otokareva261276@gmail.com

СОЦІАЛЬНА МЕРЕЖА ЯК ІНСТРУМЕНТ ОСВОЮВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Стаття присвячена вивченню соціальних мереж як нового елементу інформаційно-комунікаційних технологій на уроках англійської мови в рамках навчання. Особливу увагу приділено врахуванню популярних соціальних мереж у навчальному процесі з метою відпрацювання навчального матеріалу, що проводиться в рамках аудиторних занять зі студентами, які вивчають морську англійську мову в Херсонській державній морській академії. Активне та широке використання мобільних пристроїв та соціальних мереж у повсякденному житті забезпечує актуальність їх використання для студентів.

Аналіз літератури та власного педагогічного досвіду автора, в тому числі щодо створення та реалізації освітніх проектів у соціальних мережах, виявив необхідність розробки методичних рекомендацій щодо організації освітніх просторів у соціальних мережах та популяризації вільного контенту навчання іноземним мовам, оскільки освітні можливості таких соціальних мереж, як Twitter та Instagram, дозволяють самостійно використовувати ці ресурси під час навчання іноземній мові. Дослідження освітнього потенціалу цих соціальних мереж забезпечується завдяки тому, що вони містять облікові записи користувачів з різних країн світу, що надає широкі можливості для порівняльного аналізу підходів до організації навчання іноземним мовам у них.

Автор визначає підходи та принципи навчання з використанням соціальних мереж, етапи роботи з соціальними мережами та сучасні методи використання соціальних мереж у процесі навчання англійської мови. У статті подано деякі рекомендації, необхідні для організації процесу навчання іноземній мові. Автор статті пропонує докладний опис цих рекомендацій. Практика впровадження соціальних мереж у процес організації самостійної роботи студентів Херсонської державної морської академії демонструє можливість використання різноманітних підходів для вирішення навчальних завдань та підвищення ефективності навчання англійській мові. Автор дослідження також аналізує переваги використання соціальних мереж у навчанні іноземній мові.

Ключові слова: соціальна мережа, викладання англійської мови, викладання іноземної мови, морська англійська мова, Морська академія.

Problem statement. Social networks are a significant part of our daily lives and it makes no sense to keep them away from the learning process. The use of social networks in foreign language teaching can be an effective means of developing learners' digital competence. With the advent of technology, the offline medium of communication and interaction has been replaced by a networked medium of communication called social media. Social media is an integral part of modern life. It allows people to communicate, share information and experiences, as well as learn and develop. For example, social media gives learners the opportunity to practice their language in real time with native speakers and other students helping them to improve their communication skills. It is worth noting that in the era of digitalization of education, social networks are gaining more and more importance as tools for training and development of students. Although, of course, there are risks of using social networks, for example, they can be a distraction for learning. Therefore, it is important to use them wisely in the educational process, and not allow them to replace traditional learning.

The object of our research is the use of social networks in teaching a foreign language, and the subject of the study is the effectiveness of using social networks in teaching a foreign language for the development of digital competence of students of higher education. In this study, we will focus on the benefits of social media for education, the immersion approach to language teaching, and overcoming time and space constraints through the use of technology in the educational process.

Analysis of recent research and publications. The importance and impact of social networks in the field of education can be found in the works of D. Bodnenko, S. Ivashnova, F. Mainaiev, A. Miroshnychenko, O. Shevniuk, and others. A significant number of scientific studies, for example, O. Kotenko, N. Kosharna, A. Solomakha, O. Voshchevska, O. Stepanenko, and others, are devoted to the issue of activating the cognitive interest of education seekers in learning a foreign language using distance and mixed forms of education. As S. Ivashnova notes, social

networks are a virtual platform that provides means of communication, support, creation, development, display and organization of social contacts, including the exchange of data between users, and necessarily involves the prior creation of an account (Ivashnova, 2012).

The purpose of the article. To offer recommendations and suggestions on proper use of social networks in education in the learning process of a foreign language and mastering digital competence as a result.

Presenting main material. The need to improve the level of foreign language proficiency and the involvement of social media in language teaching led to the fact that teachers in higher education institutions had to develop new teaching strategies using digital tools. The main task today for foreign language teachers in higher education institutions is to develop a teaching strategy that is suitable for teaching with the help of social network platforms. Social networks encapsulate the digital tools and activities that enable communication and sharing online. These media enable the creation and easy transmission of content in the form of images, video, audio, and words. Services available on social media include blogs, wikis, social bookmarking, social networking sites, virtual world content (online gaming sites) and media sharing sites such as Youtube, Instagram, etc. It is worth noting that social networks have affected all spheres of life – social, political, economic and educational. In the educational field, learning opportunities for students are expanding, as well as wider opportunities for 24-hour interaction with teachers are provided. As V. Stepanenko notes, “The use of social networks in the educational process can be an effective way to increase motivation and interest in learning as well as the development of digital competence” (Stepanenko, 2022). Learning any new language requires practice in vocabulary development, speaking, writing, and word identification. The use of social networks in classes when teaching a foreign language to non-native students will enable teachers to achieve the

goal of creating a mixed educational environment in which students can develop their language skills and competencies. Social networks will allow the teacher to interact with students both in the classroom and beyond. Thus, it will make it possible to provide guidance even without physical presence. In conclusion, the authors note that the use of social networks allows learners of new languages to communicate with teachers in a mixed environment, which increases the speed of language learning and the learning outcomes themselves. And thanks to open interaction with other students and teachers, you can improve your digital competence and understanding of concepts faster than in a traditional classroom.

In the context of our scientific research, the study of the Ukrainian media space conducted by the OPORTA Civic Network team deserves attention. The most popular source of information for Ukrainians is social networks – 77.9% of respondents choose them to receive news. Mostly, Ukrainians choose social networks because of convenience and efficiency. After all, many simply do not have time to watch half-hour news programs or wait for news inserts on the radio. In addition, social networks offer more flexible access to information that is of interest to a particular user. Most Ukrainians use Telegram (71.3%), YouTube (66.2%) and Facebook (55%). Half of respondents consume news on Viber, a third on Instagram, 25% on TikTok, and 8.3% on Twitter (Nokaut telebachenniu: yak sotsialni merezhi utrymuyut pershist v postachanni novyn ukrainsiam).

Having analyzed the works of scientists, we note the following advantages of social media in the field of education:

- Self-study: Sites designed for educational purposes are known as educational sites. These sites have a unique characteristic of self-learning, when the content of the course can be reviewed by the learner in any place, at any time and in a way convenient for him/her.

- Self-discovery: Educators participate in various discussions on forums on various topics. This provides an opportunity to interact and learn from each other without any geographical limitations, thus contributing to their self-discovery.

- Skills development: Through social media blogging, students can be involved in practical work that can improve their digital skills. In the era of computerization, the use of social networks helps a person to develop computer and communication skills (Arkhypova et al., 2015).

- Fast dissemination of information and higher level of engagement: Social media acts as a faster

means of disseminating information during exams, seminars or conferences.

- Increasing motivation and interest in learning. Social networks make it possible to create interesting and interactive tasks and exercises that help learners immerse themselves in the language atmosphere and learn the material better.

- Inclusive learning: the ease of use and accessibility of social networks creates an inclusive educational environment. Educators with disabilities have the same learning experiences in social media as their peers without disabilities (Asuncion et al., 2012).

- Rapid curriculum delivery system: Integration of social media into the education system helps the process of curriculum implementation and expands the educational environment (Liu, 2014).

- Geographical distance is no longer a barrier to educational experience: with the use of social networks, people can participate in conferences and seminars anywhere in the world, sitting in a place convenient for them and at a time convenient for them.

Summarizing the above, it can be argued that social networks, taking into account their interactive structure, can allow students to freely interact with others in conditions close to natural ones. Learners can learn new languages on a competitive basis if they are immersed in an environment where the foreign language they are learning is native, thus increasing their digital competence and motivation. The use of social networks in the educational process is a current trend that has the potential to increase the effectiveness of learning and the development of learners.

There are various ways in which this immersion can occur. Educators can receive instruction in a variety of disciplines using both their native language and the foreign language they seek to learn. As for the use of technology, social networks such as Facebook, Telegram, Viber or Instagram can be used to achieve such goals. For example, learners can be added to groups in Viber or Telegram or to a Facebook page created specifically for learning new languages. In this way, learners will be immersed in situations where they can use their native and foreign languages for learning. The use of these technologies will ensure greater efficiency in the process of language teaching and learning, and the use of social media will allow learners to immerse themselves in an environment where they can learn foreign languages without having to be physically present.

Here are some recommendations and suggestions regarding the proper use of social networks in education in the process of teaching a foreign language that have been applied to Maritime English learners at the Kherson State Academy:

- Create groups or pages in social networks for students where they can communicate in a foreign language, share materials and tasks, ask questions and discuss educational topics.
- Choose the social network that best suits your learning goals. Create an attractive and informative profile.
- Social media tools should be regulated by educational institutions according to the age of the learners.
- Teachers should inform students about the negative aspects of social networks and the risks of academic dishonesty.
- Teachers must be fully aware of how sites and networks work, and what settings and functions are available for use in the process of teaching a foreign language.
- Use social media as a supplement to traditional learning, not as a replacement for it because it cannot replace traditional learning but it can be an effective addition to it.
- In the process of reflection, it is worth evaluating the effectiveness of using social networks in order to make sure that they help to achieve educational goals.
- Use social media to create interactive tasks and exercises. This method can help learners immerse themselves in the language environment and absorb the material better.
- Organize online discussions in social networks, in which the student will express his opinion and argue it in a foreign language.
- Collaborate with native speakers using social networks, organize virtual meetings or exchange messages, so that students can practice their communication skills in a foreign language.
- Use audio and video materials: upload short video or audio recordings of conversations in a foreign language so that students can listen and learn the language in real situations.
- Create assignments and exercises for students to complete on the social network. For example, create a post, comment or video using new words or grammatical structures.

Conclusions. Language teaching is a complex business that requires a creative approach using the latest technology and digital tools. The use of social media will allow learners to access content anytime and from anywhere, thus increasing the effectiveness and productivity of learning. In addition, such use of social networks will allow teachers to offer students scenarios in which they can use a foreign language in everyday communication with other people, in particular, with fellow students who seek to improve their foreign language skills.

BIBLIOGRAPHY

1. Архипова Т. Л., Осипова Н. В., Львов М. С. Соціальні мережі як засіб організації навчального процесу. *Інформаційні технології в освіті*. 2015. Вип. 22. С. 7–18.
2. Івашнюва С. Використання соціальних сервісів та соціальних мереж в освіті. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2012. № 2. С. 15–17.
3. Нокаут телебаченню: як соціальні мережі утримують першість в постачанні новин українцям. *Українська правда: веб-сайт*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/08/16/7415807/> (дата звернення: 07.02.2024).
4. Степаненко В. І. Використання потенціалу соціальних мереж у формуванні критичного мислення здобувачів вищої освіти. *Освіта та педагогічна наука*. 2022. № 1 (179). С. 71–80.
5. Liu Y. Social media tools as a learning resource. *Journal of Educational Technology Development and Exchange*. 2014. № 3 (1). P. 101–114.
6. Social Media Use by Students with Disabilities / Asuncion J. V., et al. *Academic Exchange Quarterly*. 2012. № 16 (1). P. 30–35.

REFERENCES

1. Arkhypova T. L., Osypova N. V., Lvov M. S. (2015) Sotsialni merezhi yak zasib orhanizatsii navchalnoho protsesu [Social networks as a means of organizing the educational process]. *Information technologies in education*, no. 22. 7–18. [in Ukrainian].
2. Ivashnova S. (2012) Vykorystannia sotsialnykh servisiv ta sotsialnykh merezh v osviti [Use of social services and social networks in education]. *Scientific notes of NSU named after M. Hohol. Psychological and pedagogical sciences*, no. 2. 15–17. [in Ukrainian].
3. Nokaut telebachenniu: yak sotsialni merezhi utrymuyut pershist v postachanni novyn ukrainsiam [Knockout of television: how social networks maintain the primacy in the supply of news to Ukrainians]. *Ukrainian truth: website*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/08/16/7415807/> (Last assessed: 07.02.2024). [in Ukrainian].
4. Stepanenko V. I. (2022) Vykorystannia potentsialu sotsialnykh merezh u formuvanni krytychnoho myslennia zdobuvachiv vyshchoi osvity [Using the potential of social networks in the formation of critical thinking of students of higher education]. *Education and pedagogical science*, no. 1 (179). 71–80. [in Ukrainian].
5. Liu Y. (2014) Social media tools as a learning resource. *Journal of Educational Technology Development and Exchange*. № 3 (1). P. 101–114.
6. Social Media Use by Students with Disabilities / Asuncion J. V., et al. *Academic Exchange Quarterly*. 2012. № 16 (1). P. 30–35.

Захар ФАРИНЮК,

orcid.org/0009-0006-3085-0374

аспірант кафедри педагогіки та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

(Львів, Україна) *Zakhar.L.Faryniuk@lpnu.ua*

ГУМАНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ БУДІВЕЛЬНОГО ПРОФІЛЮ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ

Характеристика основної теми. Тенденція гуманізації проявляється у новому змісті освіти, що чітко виражено у посиленні гуманітарної спрямованості загальнотехнічних та спеціальних предметів. Для фахівців будівельної галузі важливими є знання про ефективність застосування екологічної складової у будівництві та її гуманітарний потенціал. **Проблема.** Освіта буде відповідати вимогам соціальної справедливості, моральності та розвитку духовної культури тільки тоді, коли вона буде побудовано на основі нової парадигми, що містить загальнолюдські цінності та гуманістичні ідеали. **Мета статті** – обґрунтування доцільності гуманізації професійної підготовки майбутніх фахівців будівельного профілю в контексті її екологізації. **Узагальнені результати.** Важливим компонентом освіти є безумовно її гуманізація, зокрема вивчення історичної і культурної спадщини. Будівництво до певної міри пов'язано з різними галузями мистецтва, кращі зразки якого розвивають художньо-творчі та професійні здібності майбутніх будівельників. Комплексний підхід вимагає узгодження освітніх цілей гуманітарних дисциплін, формування професійної та загальної культури учнів та студентів, а також формування для цього мінімально функціонально повної бази гуманітарних знань. Проведення у життя ідеї гуманізації висуває низку вимог до змісту професійного освіти: уніфікація термінології спеціальних предметів; включення в програми та підручники досвіду раціоналізаторів та винахідників; розроблення нових тем, спецкурсів та факультативів; розробка творчих завдань для формування здібностей та втілення духовних та фізичних можливостей будівельників різних спеціальностей у професійній діяльності; створення варіативних модулів для індивідуального навчання; поглиблення знань та набуття умінь та навичок; встановлення оптимального співвідношення між циклами та навчальними предметами у структурі навчального плану; акцентування емоційно-ціннісного досвіду розуміння зв'язку між людиною і технікою. Гуманітаризація освіти, зростання ролі духовного і естетичного начал дозволяють сподіватися, що екологічно грамотні фахівці збережуть і примножать природні багатства України. Одним зі шляхів досягнення цієї мети є запропонований нами інтегративний курс «Основи екологічної складової будівництва з елементами спеціальної технології».

Ключові слова: гуманізація, екологізація, екологічна складова, професійна підготовка, майбутні фахівці, будівельний профіль.

Zakhar FARYNIUK,

orcid.org/0009-0006-3085-0374

Graduate Student at the Department of Pedagogy and Innovative Education

Lviv Polytechnic National University

(Lviv, Ukraine) *Zakhar.L.Faryniuk@lpnu.ua*

HUMANIZATION OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN THE CONSTRUCTION PROFILE IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL IDEAS

Characteristics of the main topic. The trend of humanization is manifested in the new content of education, which is clearly expressed in the strengthening of the humanitarian orientation of general technical and special subjects. Knowledge about the effectiveness of the application of the ecological component in construction and its humanitarian potential is important for specialists in the construction industry. Problem. Education will meet the requirements of social justice, morality and the development of spiritual culture only when it is built on the basis of a new paradigm containing universal values and humanistic ideals. The purpose of the article is to justify the expediency of humanizing the professional training of future construction professionals in the context of its ecology. Generalized results. An important component of education is definitely its humanization, in particular the study of historical and cultural heritage. Construction is to a certain extent connected with various branches of art, the best examples of which develop the artistic and creative and professional abilities of future builders. A comprehensive approach requires coordination of the educational goals of humanitarian disciplines, the formation of professional and general culture of pupils and students, as well as the formation of a minimally functionally complete base of humanitarian knowledge for this purpose. Implementation of the idea of humanization puts forward a number of requirements for the content of professional education: unification of the terminology of special subjects; inclusion in programs and textbooks of the experience of rationalizers and inventors;

development of new topics, special courses and electives; development of creative tasks for the formation of abilities and realization of spiritual and physical capabilities of builders of various specialties in professional activity; creation of variable modules for individual training; deepening of knowledge and acquisition of abilities and skills; establishment of the optimal relationship between cycles and educational subjects in the structure of the curriculum; emphasizing the emotional and valuable experience of understanding the connection between man and technology. The humanization of education, the growth of the role of spiritual and aesthetic principles allow us to hope that ecologically specialists will preserve and increase the natural wealth of Ukraine. One of the ways to achieve this goal is offered by us the integrative course «Fundamentals of the ecological component of construction with elements of special technology».

Key words: *humanization, ecologicalization, ecological component, professional training, future specialists, construction profile.*

Постановка проблеми. Вступ України у європейський ринковий простір висвітлює ряд вимог до взаємозв'язку загальної та професійної освіти, її якості. Тому інтеграція випускників українських закладів професійно-технічної освіти у виробничі структури країн Європейського союзу ставить на порядок денний окрім високоякісної, мобільної освіти ще й особисті якості фахівця. Нові уявлення про якість освіти пов'язані з ґрунтовними змінами у ній і відбуваються у всіх складових навчально-виховного процесу. Для практичного впровадження цих змін розроблені критерії якості. Сама система якості не може дати очікуваного результату без врахування особливостей процесів, які мають місце в освіті. Основними тенденціями, що впливають на розвиток освіти, є гуманізація, демократизація, інтеграція, інтенсифікація, глобалізація тощо.

Одним із стратегічних напрямів освіти в Україні є гуманізація навчального процесу, оновлення змісту, засобів та методики навчання, впровадження новітніх педагогічних технологій. Ефективні зміни в економіці держави можуть бути за умови функціонування ступеневої професійної підготовки фахівців, зростанні ролі самоосвіти, а також тісної співпраці з виробничими структурами.

Проведення у життя ідеї гуманізації висуває низку вимог до змісту професійної освіти, тому необхідними є уніфікація термінології спеціальних предметів; введення в програми та підручники досвіду раціоналізаторів та винахідників; введення нових тем, спецкурсів та факультативів; розробка творчих завдань для формування здібностей та втілення духовних та фізичних можливостей учнів у професійній діяльності; створення варіативних модулів для індивідуального навчання; поглиблення знань та набуття умінь; встановлення оптимального співвідношення між циклами та навчальними предметами у структурі навчального плану, зокрема розуміння емоційно-ціннісного досвіду зв'язку між людиною і технікою.

Аналіз досліджень. Екологічну освіту для сталого розвитку досліджували О. Бондар,

В. Барановська, О. Єресько (2015), а екологічну свідомість як умову становлення екологічного суспільства – Варго (2006). Г. Вархолик (2016) вивчала основи екологічної культури майбутніх економістів, В. Прусак (2020) розробив теоретичні та методичні основи системи неперервної екологічної підготовки фахівців з дизайну. Значну увагу науковців займають питання гуманізації освіти, зокрема це гуманізм як освітня домінанта педагогічної дії. Гуманізація – найкоротший шлях до особистості (Самодрин, 2019), гуманізація загальної та професійної освіти: суспільна актуальність і психолого-педагогічні орієнтири (Балл, 2000), гуманізація освіти як запорука виховання творчої та духовно багаті особистості (Гончаренко, 2005) та ін.

Педагогічні умови забезпечення особистісної орієнтації підготовки гуманітарно-технічної еліти (Ігнатюк, 2002), формування професійної компетентності майбутніх інженерів в процесі вивчення гуманітарних дисциплін (Козловський, Ієвлев, Мукан, Кривошеєва, 2022), професійна компетентність майбутніх педагогів професійного навчання будівельного профілю (Курок, Литвинова, 2019), формування проектної компетентності майбутніх бакалаврів з будівництва та цивільної інженерії в процесі вивчення фахових дисциплін (Наконечна, 2022), місце екологічних знань у професійній підготовці майбутніх будівельників (Скопець, 2012) є основними науковими працями, на які ми спиралися в процесі дослідження. Водночас, гуманізація професійної підготовки майбутніх фахівців будівельного профілю в контексті ідей екологізації не була предметом спеціального педагогічного дослідження.

Мета статті – обґрунтування доцільності гуманізації професійної підготовки майбутніх фахівців будівельного профілю в контексті її екологізації.

Виклад основного матеріалу. Гуманізація в професійній освіті не може відбутися без інтенсифікації навчально-пізнавальної та виробничої діяльності, а також вона не може бути відокремленою від культурного розвитку людини. У фор-

муванні особистості майбутнього фахівця все взаємопов'язано: розумовий розвиток та здоров'я, засвоєння знань та заняття художньої діяльністю, суспільно-політична активність та професійно-виробничі обов'язки тощо. Одним із центральних завдань є зміна ролі педагога у навчальному процесі, що вимагає більше високого професійного майстерності та урахування розвитку інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій.

Усі групи професій, за якими здійснюється підготовка фахівців будівельного профілю, з точки зору екологічної складової у майбутній професійній діяльності, доцільно поділити на три групи: професії, для яких знання екологічної складової є лише засобом узгодження особистісного та загального рівня екологічної культури (у процесі формування екологічної компетентності у професійній підготовці для цієї групи професій достатньо забезпечити рівень екологічної культури, який відповідає рівню культури суспільства); професії, де екологічна складова є засобом підвищення рівня практичної підготовки фахівців; професії, які пов'язані з використанням екологічних знань у професійній діяльності (формування екологічної компетентності для цих професій часто виступає складовою спеціальних дисциплін).

Тенденція до гуманізації професійної підготовки проявляється у новому змісті освіти, зокрема у посиленні гуманітарної спрямованості загальнотехнічних та спеціальних предметів. Це зумовлено низкою об'єктивних закономірностей, а саме: єдність суспільства, науки, техніки та виробництва, взаємодія та взаємозумовленість їх розвитку; зміцнення зв'язку теорії та практики, посилення практичною спрямованості змісту освіти; функціонування технічних систем, що створюють нові об'єкти; взаємодія наук про природу та суспільство; інтеграція та диференціація професійного та екологічного знання; суттєве підвищення значення методологічної функції екологічної складової професійної підготовки.

Фахова освіта лише тоді буде відповідати вимогам соціальної справедливості, моральності та розвитку духовної культури, якщо буде побудована на основі гуманістичної парадигми. Без чітко визначеної парадигми всі нововведення не знаходять остаточного статусу незворотних. Тому, якщо говоримо про майбутнє будівельної освіти, то завдання полягає в тому, щоб на перспективу розроблялися прогнози на основі не одноваріантного, а багатопланового оцінювання розвитку у найближчій, середньостроковій та віддаленій перспективі. Водночас, інтегроване та диференційоване професійне освіта може бути гарантією від

безробіття; а володіння декількома професіями значною мірою допомагає випускнику адаптуватися до змінних соціально-економічних та техніко-технологічних умов виробництва.

Управління процесом будівництва, широке використання думуючих машин передбачають високоінтелектуальну працю і вимагають від будівельника широкого загальноосвітнього, науково-технічного, професійного та культурного кругозору. Внаслідок цього розширюється їх соціальна активність та формування цілісної виробничої діяльності, що включає в себе всі її аспекти – соціальну, професійно-виробничу, навчально-пізнавальну, предметно-практичну, організаційно-управлінську, комунікативну, естетичну, фізичну, моральну, споживчу тощо.

Для цього в умовах професійної підготовки будівельника необхідні: гуманізація життєдіяльності педагогічного колективу, включення гуманістичних ідеалів у навчально-виробничий процес, пошук способів реалізації творчого потенціалу особистості на основі самоствердження як цілісного процесу формування розвиненого індивіда тощо.

Важливим компонентом гуманізації освіти є вивчення історичної і культурної спадщини кожного народу та людства загалом. Будівництво, до певної міри, є нащадком мистецтва, одного з найбільших багатств, створених людиною протягом своєї історії. Ставши культурним надбанням предмети побуту, будівлі і споруди збагачують людину духовно, виховують естетично. Кращі їх зразки розвивають художньо-творчі здібності будівельників. Вивчення історико-культурної спадщини спонукає фахівців до пізнання, символічно-змістового наповнення, збуджує творчу активність, стимулює розумову діяльність, викликає бажання реалізувати власні творчі ідеї.

З іншого боку, будівельники повинні володіти системою екологічних знань, пов'язаних з функціонуванням будівельних майданчиків, з роботою будівельних машин, а також з використанням будівельних матеріалів. Ці знання формуються протягом всього часу навчання на базі загальноосвітніх знань, вирішальна роль серед яких належить фізиці. Особливо важливими є ті теми курсу фізики, які дають можливість поєднувати фізичні, екологічні та професійні знання. Зокрема, це такі теми як «Теплові двигуни та охорона навколишнього середовища» (оскільки в будівництві працює сьогодні надзвичайно багато машин, що забруднюють середовище), «Механічні та теплові властивості матеріалів», відомості про радіаційне забруднення середовища та ступінь сприятли-

вості частин будівельних до радіоактивних елементів тощо.

При вивченні теплових двигунів (які переважно застосовуються в ряді будівельних машин) доцільна така послідовність формування екологічних знань: на уроках фізики учні отримують загальне поняття про теплові двигуни, принцип їх дії та елементи природоохоронних понять (зменшення шкідливого впливу викидів в атмосферу, підвищення ефективності теплових двигунів тощо).

Формування екологічних знань продовжується в курсі матеріалознавства, де розглядаються питання про паливо для двигунів, зокрема порівнюються різні види палива за їх екологічною чистотою, спеціальні рідини тощо. Знання зі спеціальної технології доповнюють та розвивають до попередній матеріал, знайомлячи майбутніх машиністів будівельних машин з конкретними видами теплових двигунів, їх перевагами та недоліками, їх екологічними характеристиками.

Інтеграція знань учнів про властивості та використання будівельних матеріалів на уроках фізики з елементами знань з матеріалознавства та спеціальної технології дозволяють учням в майбутньому економити природні ресурси, раціонально їх використовувати, правильно замінити штучними матеріалами.

Система взаємодіючих знань з екології також передбачає вміння учнів зменшувати забруднення навколишнього середовища (наприклад правильно регулюючи двигун).

Нами розроблено інтегративний курс «Основи екологічної складової будівництва з елементами спеціальної технології». В процесі вивчення інтегративного курсу учнів ознайомлюють з структурною схемою екологічної складової та загальними принципами функціонування її складових частин. Під час занять інформують про особливості екологічної складової. Для фахівців будівельної галузі важливими є знання про ефективність застосування екологічної складової саме у будівництві та практичне значення її впливу на організацію та планування будівельних робіт.

Гуманітаризація освіти, зростання ролі духовного і естетичного начал дозволяють сподіва-

тися, що екологічно грамотні фахівці збережуть і примножать природні багатства України.

Висновки. Освіта буде відповідати вимогам соціальної справедливості, моральності та розвитку духовної культури тільки тоді, коли вона буде побудовано на основі нової парадигми, що містить загальнолюдські цінності та гуманістичні ідеали. Важливим компонентом освіти є безумовно її гуманізація, зокрема вивчення історичної і культурної спадщини. Будівництво до певної міри пов'язано з різними галузями мистецтва, кращі зразки якого розвивають художньо-творчі та професійні здібності майбутніх будівельників. Комплексний підхід вимагає узгодження освітніх цілей гуманітарних дисциплін, формування професійної та загальної культури учнів та студентів, а також формування для цього мінімально функціонально повної бази гуманітарних знань. Проведення у життя ідеї гуманізації висуває низку вимог до змісту професійного освіти: уніфікація термінології спеціальних предметів; включення в програми та підручники досвіду раціоналізаторів та винахідників; розроблення нових тем, спецкурсів та факультативів; розробка творчих завдань для формування здібностей та втілення духовних та фізичних можливостей будівельників різних спеціальностей у професійній діяльності; створення варіативних модулів для індивідуального навчання; поглиблення знань та набуття умінь та навичок; встановлення оптимального співвідношення між циклами та навчальними предметами у структурі навчального плану; акцентування емоційно-ціннісного досвіду розуміння зв'язку між людиною і технікою. Гуманітаризація освіти, зростання ролі духовного і естетичного начал дозволяють сподіватися, що екологічно грамотні фахівці збережуть і примножать природні багатства України. Одним зі шляхів досягнення цієї мети є запропонований нами інтегративний курс «Основи екологічної складової будівництва з елементами спеціальної технології».

До подальших напрямів дослідження відносимо розроблення інтегративного змісту екологічної складової для окремих спеціальностей будівельного профілю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балл Г. О. Гуманізація загальної та професійної освіти: суспільна актуальність і психолого-педагогічні орієнтири. *Неперервна професійна освіта: проблеми пошуку, перспективи*: монографія. Київ: ВІПОЛ, 2000. С. 134–157.
2. Бондар О. І., Барановська В. Є., Єресько О. В. та ін. *Екологічна освіта для сталого розвитку у запитаннях та відповідях*: наук.-метод. посібник. Херсон: Грін Д. С., 2015. 228 с.
3. Варго О. М. *Екологічна свідомість як умова становлення екологічного суспільства*: автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.03 / Харківський ун-т повітряних сил ім. Івана Кожедуба. Харків, 2006. 20 с.

4. Вархолик Г. В. *Розвиток екологічної культури майбутніх економістів у вищих навчальних закладах (кінець ХХ – початок ХХІ століття)*: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / ДВНЗ «Ужгородський нац. ун-т». Ужгород, 2016. 273 с.
5. Гончаренко С. Гуманізація освіти – запорука виховання творчої та духовно багаті особистості. *Дидактика професійної школи*. 2005. Вип. 3. С. 19–23.
6. Ігнатюк О. Педагогічні умови забезпечення особистісної орієнтації підготовки гуманітарно-технічної еліти. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2002. № 6. С. 82–88.
7. Козловський Ю., Ієвлев О., Мукан О., Кривошеєва О. Формування професійної компетентності майбутніх інженерів в процесі вивчення гуманітарних дисциплін. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. № 81. С. 198–202.
8. Курок В. П., Литвинова Н. В. *Професійна компетентність майбутніх педагогів професійного навчання будівельного профілю: теорія і практика формування в процесі виробничої практики*: монографія. Суми: Вінниченко М. Д., 2019. 252 с.
9. Наконечна М. В. *Формування проєктної компетентності майбутніх бакалаврів з будівництва та цивільної інженерії в процесі вивчення фахових дисциплін*: дис. ... д-ра філософії: 015 / Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2022. 310 с.
10. Прусак В. Ф. *Теоретичні та методичні основи системи неперервної екологічної підготовки фахівців з дизайну*: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Хмельницький, 2020. 352 с.
11. Самодрин А. П. Гуманізм як освітня домінанта педагогічної дії. *Гуманізація – найкоротший шлях до особистості*: матеріали Всеукр. наук.-практ. майстерні, (Кременчук, 13 вересня 2019 р.). Кременчук: Методичний кабінет, 2019. С. 9–13.
12. Скопєць Т. Г. Місце екологічних знань у професійній підготовці майбутніх техніків-будівельників. *Студентський альманах*. 2012. № 2. URL: <http://umo.edu.ua/katalogh/zbirnik-maghistersjkikh-robit-studentsjkij-aljmanakh-2-2012>.

REFERENCES

1. Ball H. O. (2000). Humanizatsiia zahalnoi ta profesiinnoi osvity: suspilna aktualnist i psykholoho-pedahohichni oriientury [Humanization of outside and professional education: urgent relevance and psychological and pedagogical guidelines]. *Neperervna profesiyna osvita: problemy poshuky, perspektyvy – Continuous professional education: problems, searches, prospects*. Kyiv: VIPOL, 134–157. [in Ukrainian]
2. Bondar O. I., Baranovska V. Ye., Yeresko O. V. etc (2015). *Ekolohichna osvita dlya staloho rozvytku u zapytannyakh ta vidpovidyakh [Ecological lighting for the development of power supply and types: scientific method]: nauk.-metod. posibnyk*. Kherson: Hrin' D. S., 228 p. [in Ukrainian]
3. Varho O. M. (2006) *Ekolohichna svidomist yak umova stanovlennia ekolohichnoho suspilstva [Ecological consciousness as a condition of ecological society realization]: avtoref. dys. ... kand. filosof. nauk: Kharkivskiy un-t povitryanykh syl im. Ivana Kozheduba*. Kharkiv, 20 p. [in Ukrainian]
4. Varkholyk H. V. (2016). *Rozvytok ekolohichnoi kultury maibutnikh ekonomistiv u vyshchyykh navchalnykh zakladakh (kinets XX – pochatok XXI stolittya) [Development of ecological culture of future economists in higher educational institutions (late 20th - early 21st centuries)]: dys. ... kand. ped. nauk: DVNZ «Uzhhorods'kyu nats. un-t»*. Uzhhorod, 273 p. [in Ukrainian]
5. Honcharenko S. (2005). *Humanizatsiia osvity – zaporuka vykhovannia tvorchoi ta dukhovno bahatoi osobystosti [The Humanization of education - mortgage of education of Creative and spiritually rich personality]*. *Dydaktyka profesiynoi shkoly – Vocational school didactics*, 3, 19–23. [in Ukrainian]
6. Ihnatiuk O. (2002). *Pedahohichni umovy zabezpechennia osobystisnoi oriientatsii pidhotovky humanitarno-tekhnichnoi elity [Pedagogical Conditions for Training of Specialists in the Field of Human and Technical Sciences]*. *Pedahohika ta psykholohia profesiynoi osvity – Pedagogy and psychology of professional education*, 6, 82–88. [in Ukrainian]
7. Kozlovskiy Yu., Ievlev O., Mukan O., Kryvosheieva O. (2022). *Formuvannia profesiinnoi kompetentnosti maibutnikh inzheneriv v protsesi vyvchennia humanitarnykh dystsyplin [The formation of professional competence of future engineers in the process of humanities studying]*. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*, 81, 198–202. [in Ukrainian]
8. Kurok V. P., Lytvynova N. V. (2019). *Profesiina kompetentnist maibutnikh pedahohiv profesiinoho navchannia budivelnogo profilu: teoriia i praktyka formuvannia v protsesi vyrobnychoi praktyky [Professional competence of future teachers in the professional education profession: theory and practice of formation in the process of educational practice]*: monohrafiya. Sumy: Vinnichenko M. D., 252 p. [in Ukrainian]
9. Nakonechna M. V. (2022). *Formuvannia proiektnoi kompetentnosti maibutnikh bakalavriv z budivnytstva ta tsyvilnoi inzhenerii v protsesi vyvchennia fakhovykh dystsyplin [The Formation of Professional Competence of Future Bachelors in Construction and Civil Engineering in the Process of Professionally-oriented Disciplines Studying]*: dys. ... d-ra filosofiyi: 015 / Nats. un-t «Lvivska politekhnik». Lviv, 310 p. [in Ukrainian]
10. Prusak V. F. (2020). *Teoretychni ta metodychni osnovy systemy neperervnoi ekolohichnoi pidhotovky fakhivtsiv z dizainu [Theoretical and methodological foundations of the system of continuous environmental training of facists with design]*: dys. ... d-ra ped. nauk: DVNZ «Prykarpatskyu natsionalnyy universytet imeni Vasylya Stefanyka». Khmelnytskyu, 352 s. [in Ukrainian]

-
11. Samodryn A. P. (2019). Humanizm yak osvitalia dominanta pedahohichnoi dii. [Humanism as an illumination of the dominant of pedagogical activity]. Humanizatsiia – naikorotshyi shliakh do osobystosti: materialy Vseukr. nauk.-prakt. maisterni, (Kremenchuk, 13 veresnia 2019 r.) – Humanization is the shortest path to personality: materials of All-Ukrainian science and practice workshops, (Kremenchuk, September 13, 2019). Kremenchuk: Metodychnyi kabinet, 9–13. [in Ukrainian]
12. Skopets T. H. (2012). Mistse ekolohichnykh znan u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh tekhniv-budivelnykiv [Place of environmental knowledge in professional training of future technicians]. Studentskyi almanakh. – Student almanac, 2. [in Ukrainian]

Тетяна ХОМА,

orcid.org/0000-0002-9458-4056

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри фізичного виховання

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

(Ужгород, Україна) tetiana.khoma@uzhnu.edu.ua

Валерій ТОВТ,

orcid.org/0000-0001-5421-9460

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри фізичного виховання

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

(Ужгород, Україна) valerii.tovt@uzhnu.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ УПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ТРЕНЕРІВ-ВИКЛАДАЧІВ

У статті зацентовано увагу на підготовці компетентних фахівців – майбутніх тренерів-викладачів до активного впровадження набутих умінь і навичок у професійній діяльності. Зазначено на важливості тренувального процесу, виокремлення його етапів з урахуванням вікових особливостей студентської молоді. Окреслено шляхи упровадження як традиційних, так й інноваційних методів навчання, спрямованих на формування професійної компетентності бакалаврів з фізичної культури і спорту.

Проаналізовано сучасні наукові дослідження з означеної проблеми, в яких висвітлено підходи до організації освітнього процесу підготовки майбутніх тренерів-викладачів, застосування інноваційних методів роботи та їх вплив на результативність навчання. З'ясовано, що в основі підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту повинна переважати практична спрямованість завдань, моделювання ситуацій, розв'язання педагогічних задач, пов'язаних із професійною діяльністю.

Метою статті є характеристика особливостей упровадження інноваційних методів навчання у процесі підготовки майбутніх тренерів-викладачів. За основу організації освітнього процесу взято зміст Стратегії розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року та освітньо-професійну програму «Фізична культура і спорт» підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю Фізична культура і спорт. Проаналізовано вимоги, що ставляться до професії тренера, вказано на фахові компетентності, якими повинен володіти майбутній фахівець.

Запропоновано під час викладання фахових дисциплін впровадження лекції-візуалізації, бінарної лекції та інсерт-лекції, охарактеризовано їх. Зосереджено увагу на залученні здобувачів до роботи в мікрогрупах у процесі проведення практичних занять. Описано використання методів «тематичної піраміди», «карти пам'яті», «5 запитань».

Перспектива подальших досліджень вбачається у впровадженні на заняттях методу моделювання та визначенні його впливу на результативність успішності здобувачів вищої освіти спеціальності Фізична культура і спорт.

Ключові слова: інноваційні методи, тренер-викладач, лекційно-практичні заняття, фахова підготовка.

Tetiana KHOMA,
orcid.org/0000-0002-9458-4056
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Physical Education
Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine) tetiana.khoma@uzhnu.edu.ua

Valeriy TOVT,
orcid.org/0000-0001-5421-9460
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Physical Education
Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine) valerii.tovt@uzhnu.edu.ua

PECULIARITIES OF THE IMPLEMENTATION OF INNOVATIVE TEACHING METHODS IN THE PROCESS OF TRAINING FUTURE COACHES-TEACHERS

The article focuses on the preparation of competent specialists in particular future coaches-teachers for the active implementation of the acquired abilities and skills in professional activities. The importance of the training process, the identification of its stages, taking into account the age characteristics of student youth, is noted. Ways of implementing both traditional and innovative teaching methods aimed at forming the professional competence of bachelors in physical culture and sports are outlined.

Modern scientific research on the specified problem is analyzed, which highlights approaches to the organization of the educational process of training future coaches-teachers, the use of innovative work methods and their impact on the effectiveness of training. It was found out that the priority in the training of future specialists in physical culture and sports should be the practical orientation of tasks, modeling situations, solving pedagogical problems related to professional activity.

The purpose of the article is to characterize the features of the implementation of innovative teaching methods in the process of training future coaches-teachers. The basis of the organization of the educational process is the content of the Strategy for the Development of Physical Culture and Sports for the period until 2028 and the educational and professional program "Physical Culture and Sports" for the preparation of first (bachelor's) level higher education graduates in the specialty of Physical Culture and Sports. The requirements related to the profession of a coach are analyzed; the professional competences that a future specialist must possess are indicated.

During the teaching of the disciplines, the implementation of lecture-visualization, binary lecture and insert-lecture was proposed, and they were characterized. Attention is focused on engaging students to work in micro groups in the process of conducting practical classes. The use of the "thematic pyramid", "memory map", "5 questions" methods is described.

The prospect of further research can be seen in the implementation of the modeling method in classes and the determination of its impact on the performance of students of higher education majoring in Physical Culture and Sports.

Key words: innovative methods, coach-teacher, lecture-practical classes, professional training.

Постановка проблеми. Організація освітнього процесу в закладах вищої освіти України базується на засадах європейського вектору розвитку й спрямована на підготовку компетентних фахівців, здатних активно впроваджувати набуті уміння й навички у майбутній професійній діяльності. Змінюються підходи до роботи зі здобувачами вищої освіти спеціальності 017 Фізична культура й спорт, увага сконцентрована на тренувальному процесі, його поетапності з урахуванням вікових особливостей студентської молоді та готовності майбутніх тренерів-викладачів залучати до рухової активності різні верстви населення. У зв'язку з цим, у педагогічній науці розглядаються шляхи упровадження різноманітних технологій навчання, спрямованих на формування професійної компетентності фахівців, зокрема з фізичної культури і спорту.

Аналіз досліджень. Проблема підготовки тренерів-викладачів у фокусі наукових розвідок низки авторів (Антонюк О., Єрмоленко О., Павлюк Є., Павлюк О., Сергієнко В., Чопик Т. та інші). Відтак, за дослідженнями Т. Чопик, О. Павлюк, О. Антонюка, Є. Павлюка, інтерактивні технології визначаються взаємодією викладача і здобувачів вищої освіти, їх активною позицією. Ключовим у діяльності педагога вважається творчий підхід до вибору та впровадження інтерактивних методів навчання, що сприяє формуванню професійної компетентності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту, застосування ними інновацій у подальшій практичній діяльності. У навчальному процесі автори пропонують використовувати як традиційні, так й інтерактивні методи навчання. Серед лекцій, які мотивують студентів до вза-

сгоді, виокремлюють лекцію-бесіду, проблемну лекцію, лекцію-візуалізацію, прес-конференцію тощо. Семінарські заняття спрямовані на самостійне набуття знань, спонукання до колективної роботи, творчого підходу до проблеми, у зв'язку з цим активно впроваджуються у практику викладання семінари-промови, семінари-дослідження, семінари-взаємонавчання (Чопик, Павлюк, Антонюк, Павлюк, 2019).

Професійна діяльність тренера, на думку В. Сергієнка, пов'язана не тільки з безпосереднім впливом на організм людини, а й вихованням ціннісних орієнтацій на здоров'я, формуванням навичок до самостійних занять фізичними вправами, спортом, постійним самовдосконаленням. Такі вимоги потребують якісно нових підходів до професійної готовності тренера, в основі яких – спрямування навчально-тренувального процесу з орієнтацією на усвідомлення учнями-спортсменами важливості здорового способу життя, удосконалення рухових навичок, формування ціннісних орієнтацій та морально-вольових якостей, вироблення тактики і стратегії поведінки тощо. Тому в основі підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту повинна переважати практична спрямованість завдань, моделювання ситуацій (Сергієнко, 2022).

Нами зацентровано увагу на аспектах оптимізації процесу фахової підготовки майбутніх тренерів-викладачів, в основі якої О. Єрмоленко (Єрмоленко, 2023) вбачає використання методу конструювання практичних варіантів підготовки, що дозволить якісно сформулювати спеціальні знання з побудови тренувальних програм та модельних тренувальних завдань з видів спорту та видів рухової активності. Важлива роль надається моделюванню різнотипових практичних ситуацій.

Студіювання наукової літератури дало змогу проаналізувати застосування на заняттях традиційних та інноваційних методів навчання, які сприяють належній фаховій підготовці майбутніх тренерів-викладачів до професійної діяльності.

Мета статті – охарактеризувати особливості упровадження інноваційних методів навчання у процесі підготовки майбутніх тренерів-викладачів.

Виклад основного матеріалу. Проведення дослідження базувалося на змісті Стратегії розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року та освітньо-професійної програми «Фізична культура і спорт» підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 017 Фізична культура і спорт.

У стратегії вказано на значні резерви щодо визначення кваліфікаційних вимог до професій з

фізичної культури і спорту, відповідних професійних функцій та трудових дій для їх реалізації, а також компетентностей, необхідних для успішної професійної діяльності. Стратегічною ціллю виокремлено забезпечення вітчизняної сфери фізичної культури і спорту фахівцями належної кваліфікації, спроможними досягти візії та реалізувати місію цієї сфери у розвитку суспільства й держави загалом і конкретної особистості зокрема.

З метою підвищення рівня компетенції та вдосконалення кваліфікації фахівців у сфері фізичної культури і спорту окреслено коло вимог, серед яких: забезпечення підготовки та професійного розвитку фахівців фізичної культури і спорту із застосуванням різних видів освіти (формальної, неформальної та інформальної) шляхом виконання низки завдань: прийняття сучасної концепції розвитку фахової освіти у сфері фізичної культури і спорту, де формальна освіта є першим етапом, другим – входження фахівця у професію на основі інформальної освіти, зокрема наставництва, наступними етапами є безперервний професійний розвиток шляхом неформальної освіти та самоосвіти (Постанова КМУ, 2020).

Освітньо-професійна програма «Фізична культура і спорт» окреслює коло компетентностей – інтегральної, загальних, спеціальних (фахових, предметних), якими повинен володіти бакалавр фізичної культури і спорту. З-поміж спеціальних виокремлюємо здатність розвивати критичне мислення, здійснювати навчання, виховання й соціалізацію особистості у сфері фізичної культури і спорту, застосовуючи різні педагогічні методи (Освітньо-професійна програма, 2023).

Завдання, визначені стратегією, та програмні компетентності, якими повинні володіти майбутні тренери-викладачі, враховані нами в організації освітнього процесу та реалізуються через лекційні і практичні заняття.

На заняттях з дисципліни «Педагогіка фізичного виховання і спорту» мають місце як традиційні, так й інноваційні методи навчання. Серед лекцій нами пропонувалися:

– лекція-візуалізація. Викладач висвітлював зміст теоретичного матеріалу та презентував його у вигляді схем, таблиць, відеосюжетів, відеоконтенту (скринкастів, відеопрезентації, віртуальних навчальних тренувань) тощо. Наприклад, у процесі пояснення теми «Дидактичні основи ефективності тренувального процесу» викладач, на основі студіювання довідкової та науково-методичної літератури, з'ясував зміст ключового поняття «тренувальний процес», розкривав його мету, вказував на педагогічну майстерність тре-

нера, що відіграє пріоритетну роль у підготовці спортсмена. Зміст лекції доповнювався кольоровою сигнальною схемою побудови тренувального процесу з акцентом на ключових його етапах, у процесі пояснення викладач демонстрував плейлист відеотренувань відомих вітчизняних тренерів у командних видах спорту. З метою запам'ятовування базових понять, їх характеристики та логічних взаємозв'язків викладач створював короткий скринкаст – відеозапис інформації, виведеної на екран, із додаванням звукового супроводу та коментарів. Підготовка скринкастів носить практичний характер і дає можливість студентам додатково самостійно повторити зміст лекційного матеріалу. На нашу думку, лекція-візуалізація сприяє ефективному запам'ятовуванню матеріалу, диференціації ключових понять, активізує критичне мислення;

– бінарні лекції. Передбачали виклад змісту досліджуваних понять у діалозі двох викладачів. Бінарна лекція демонструє міжпредметні зв'язки й найчастіше охоплює теми, інтегральні для різних дисциплін. Проведення таких лекцій супроводжувалося, як правило, поясненням матеріалу, моделюванням ситуацій та їх розв'язанням з погляду теорії і практики. Як приклад, під час викладу лекції «Форми організації занять з фізичної культури» викладачі розглядали питання структури уроку фізичної культури та підготовки до його проведення з точки зору дидактики й теорії і методики фізичного виховання й спорту. Було проаналізовано структуру уроку фізичної культури, охарактеризовано дотримання вимог щодо його частин, визначалися методи і прийоми роботи, види фізичних вправ, які доречно впроваджувати на кожній із частин уроку. Вважаємо, що бінарні лекції стимулюють активність студентів, збільшують обсяг сприйняття матеріалу, розвивають уміння комунікувати, дискутувати на професійну тематику, сприяють формуванню культури ведення діалогу;

– інсерт-лекція. Сприяла розвитку критичного мислення та виробленню аналітичних здібностей. Студентам пропонувалося конкретне питання лекційного матеріалу, отриману інформацію вони структурували та пов'язували з раніше вивченими темами. У процесі такої роботи слухачі визначали все, що їм відомо з теми, виокремлювали нову інформацію, відзначали протиріччя, що не відповідали їх уявленням про ту чи іншу проблему, наголошували на незрозумілих питаннях або тих, які потребували уточнення. Такий вид діяльності під час лекційних занять сприяє посиленню уваги та зосередженості студентів як на відомій, так і на

незрозумілій інформації, вимагає максимальної сконцентрованості й усвідомленого опрацювання конкретного питання.

Інноваційні методи навчання отримали широкого застосовувалися на практичних заняттях. Перевага надавалася роботі в групах, що, за нашим спостереженням, сприяла розвитку комунікативної компетентності, умінню працювати в команді, вирішувати протиріччя, толерантно ставитись до думок колег, формувала навички етичної взаємодії. З метою колективного вирішення ситуативних завдань, що можуть мати місце в майбутній професійній діяльності, здобувачам пропонувалося об'єднатися у мікрогрупи по 5–7 осіб. З-поміж методів, спрямованих на активізацію командної взаємодії учасників, нами впроваджувалися методи «тематичної піраміди», «карти пам'яті», «5 запитань».

До прикладу, у процесі вивчення теми «Активізація учнів на уроці фізичної культури» мікрогрупам пропонувалося побудувати та презентувати власну тематичну піраміду, що складалася б із 4 рівнів: 1 рівень – визначення ключових понять теми, їх взаємозв'язок, 2 рівень – характеристика чинників, що впливають на результативність уроку фізичної культури в ЗЗСО, 3 рівень – дослідження означеної теми в сучасних наукових розвідках, 4 рівень – практичні рекомендації щодо шляхів підвищення активності учнів на уроці фізичної культури. Презентації студентських робіт узагальнювалися викладачем. Вважаємо, означений метод роботи дає можливість засвоїти ключові поняття, знаходити спільне й відмінне між ними, розвиває уміння аналізувати наукові доробки з проблеми, на їх основі формулювати власне бачення вирішення ситуації, знаходити ефективні методи взаємодії з учнями на уроці фізкультури або у процесі навчально-тренувальної діяльності.

Метод «карта пам'яті» (mind map) передбачав залучення мікрогруп здобувачів до укладання тематичних схем – візуалізації опрацьованого заздалегідь лекційного матеріалу. Мета полягала в оформленні отриманої інформації у зручній для запам'ятовування формі. Наприклад, для роботи над темою «Спортивна форма як прояв вищої готовності до змагань» студенти створювали асоціативний куц до ключових термінів, зображували у вигляді таблиць педагогічні та психологічні чинники, схематично змальовували процес готовності спортсмена до змагань, вказували шляхи формування впевненості у спортивних можливостях. Як засвідчує практичний досвід, візуалізація сприяє розвитку креативного мислення, умінню висловлюватися стисло, дотримуючись логічності й послідовності викладу думок.

Метод «5 запитань» використовувався на практичних заняттях з метою встановлення причинно-наслідкових зв'язків між темами лекції, проведення самоконтролю та самоаналізу вивченого матеріалу. До опрацьованого змісту лекційного матеріалу об'єднаним у групи здобувачам пропонувалося укласти п'ять запитань, кожне з яких формувало основу для наступного. Головна умова – питання повинні формулюватись таким чином, щоб розкрити зміст лекції. Кожна група працювала над укладанням питань до різних тем. Наприклад, до теми «Специфіка діяльності тренера у ДЮСШ» студенти запропонували такі питання: «Хто такий тренер?», «Що входить до посадових обов'язків тренера?», «Яким чином психолого-педагогічний такт тренера впливає на результативність роботи?», «Чому тренеру слід дотримуватися культури мовлення?», «Як можна досягти професійного успіху сучасному

тренеру?» Метод «5 запитань» дає змогу провести самоаналіз вивченого, окреслити проблемні моменти у засвоєнні теми.

Висновки. Таким чином, нами розглянуто інноваційні методи навчання, що мають місце у процесі підготовки майбутніх тренерів-викладачів. Проаналізовано Стратегію розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року та освітньо-професійну програму «Фізична культура і спорт» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 017 Фізична культура і спорт. Запропоновано упровадження інноваційних методів у процесі проведення лекційно-практичних занять із дисципліни «Педагогіка фізичного виховання і спорту».

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у впровадженні на заняттях методу моделювання та його впливі на результативність успішності здобувачів вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єрмоленко О. В. Конструювання практичних варіантів когнітивного компонента педагогічної моделі підготовки майбутніх тренерів-викладачів. *Olympicus*. № 3 (2023): С. 70–76.
2. Освітньо-професійна програма «Фізична культура і спорт» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю Фізична культура і спорт. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/58521> (дата звернення: 29.01.2024).
3. Про затвердження Стратегії розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 4 листопада 2020 р. № 1089, Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.01.2024).
4. Сергієнко В. М. Фізкультурно-спортивна діяльність тренера з виду спорту : навчальний посібник. Суми : Сумський державний університет, 2022. 184 с.
5. Чопик Т., Павлюк О., Антонюк О., Павлюк Є. Використання інтерактивних технологій у процесі професійного становлення майбутніх фахівців фізичної культури і спорту під час навчання у закладах вищої освіти. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України*. Серія: Педагогічні науки, № 4 (19), 2019. С. 429–439.

REFERENCES

1. Iermolenko O. V. (2023). Konstruiuvannia praktychnykh variantiv kohnityvnoho komponenta pedahohichnoi modeli pidhotovky maibutnykh treneriv-vykkladachiv. [Construction of practical options of the cognitive component of the pedagogical model of the training of future teacher coaches]. *Olympicus*. 3. 70–76. [in Ukrainian].
2. Osvitno-profesiina prohrama «Fizychna kultura i sport» pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity za spetsialnistiu Fizychna kultura i sport (2022). [Educational-professional program «Physical culture and sport» of the first (bachelor's) level of higher education in the specialty Physical culture and sport]. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/58521>. [in Ukrainian].
3. Pro zatverdzhennia Stratehii rozvytku fizychnoi kultury i sportu na period do 2028 roku. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 4 lystopada 2020 r. № 1089 [On the approval of the Strategy for the development of physical culture and sports for the period until 2028. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 4, 2020, 1089], Kyiv. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-2020-%D0%BF#Text>. [in Ukrainian].
4. Serhiienko V. M. (2022). Fizkulturno-sportyvna diialnist trenera z vydu sportu : navchalnyi posibnyk. [Physical culture and sports activity of a sports coach: a study guide]. Sumy : Sumskyi derzhavnyi universytet, 184 [in Ukrainian].
5. Chopyk T., Pavliuk O., Antoniuk O., Pavliuk Ye. (2019). Vykorystannia interaktyvnykh tekhnolohii u protsesi profesiinoho stanovlennia maibutnykh fakhivtsiv fizychnoi kultury i sportu pid chas navchannia u zakladykh vyshchoi osvity. [The use of interactive technologies in the process of professional development of future physical culture and sports specialists during their studies in higher education institutions]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy*. Seria: Pedahohichni nauky, № 4 (19), 429–439. [in Ukrainian].

УДК 378.011.3-057.175:784:001.89
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-48>

Чжао ЦЗЮНЬКАЙ,
orcid.org/0009-0001-3054-1583
аспірант кафедри загальної педагогіки і спеціальної освіти
Ізмаїльського державного гуманітарного університету
(Ізмаїл, Одеська область, Україна) 1301035697@qq.com

ДОСЛІДЖЕННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ВОКАЛУ В КОЛЕДЖАХ ТА УНІВЕРСИТЕТАХ

Дослідження вдосконалення науково-дослідницької діяльності викладачів вокалу в коледжах та університетах включає в себе аналіз методів та стратегій підвищення наукового потенціалу викладачів. Основна мета цього дослідження полягає в розкритті шляхів підвищення якості та ефективності наукових та дослідницьких зусиль викладачів вокалу, спрямованих на подальше розвиток освітнього процесу в музичних навчальних закладах. Аналізується вплив різних методологій та інновацій на науково-дослідницьку роботу викладачів вокалу з метою підвищення їхньої ефективності в педагогічному процесі. У статті досліджено питання вдосконалення науково-дослідницького потенціалу викладачів вокалу у ВНЗ. По-перше, представлено актуальні дослідження вокальної фонетики, зокрема сутність фонетики та вокальної фонетики, теоретичні основи вокальної фонетики, результати досліджень і тенденції розвитку вокальної фонетики. Потім обговорюється зміст прикладних досліджень, що охоплюють вокальний голос і голос, вокальний голос і дихання, вокальний голос і базове навчання, зміни голосу і тону у співі, тональні зміни у співі та національні стилі вокального голосу. Потім вводиться практичне вивчення прикладних досліджень, включаючи розробку планів прикладних досліджень, реалізацію планів прикладних досліджень та оцінку ефектів прикладних досліджень. Нарешті, у висновках підсумовуються основні результати цього дослідження та надаються подальші рекомендації. Метою цього дослідження є вдосконалення науково-дослідницьких можливостей викладачів вокалу в коледжах та університетах для сприяння розвитку вокальної музичної освіти. Завдяки дослідженню цієї статті ми маємо глибше розуміння питань, пов'язаних з вокальною фонетикою, і надаємо певні вказівки та натхнення для вдосконалення науково-дослідницьких можливостей викладачів вокалу в коледжах та університетах. Майбутні дослідження можуть ще більше поглибити вивчення вокальної фонетики та вивчити більше практик застосування.

Ключові слова: вокальна освіта, викладачі вокалу в коледжах та університетах, удосконалення науково-дослідницького потенціалу, дослідження.

Zhao JUNKAI,
orcid.org/0009-0001-3054-1583
Graduate Student at the Department of General Pedagogy and Special Education
Izmail State University of Humanities
(Izmail, Odesa region, Ukraine) 1301035697@qq.com

RESEARCH ON IMPROVING THE SCIENTIFIC AND RESEARCH ACTIVITIES OF VOCAL TEACHERS IN COLLEGES AND UNIVERSITIES

The research on the improvement of research and scientific activities of vocal teachers in colleges and universities involves analyzing methods and strategies to enhance the scientific potential of teachers. The main objective of this research is to uncover ways to improve the quality and effectiveness of the scientific and research efforts of vocal teachers, aimed at further developing the educational process in music educational institutions. The impact of various methodologies and innovations on the research work of vocal teachers is analyzed with the goal of enhancing their effectiveness in the pedagogical process. This article investigates the issue of improving the research capabilities of vocal music teachers in colleges and universities. Firstly, it introduces the relevant research on vocal phonetics, including the nature of phonetics and vocal phonetics, the theoretical basis of vocal phonetics, as well as the research achievements and development trends of vocal phonetics. Then, it explores the content of applied research, covering vocal phonetics and voice, vocal phonetics and breathing, vocal phonetics and basic training, phonetic variations in singing, pitch variations in singing, and the ethnic styles of vocal phonetics. Next, it introduces the practical exploration of applied research, including the design of applied research programs, the implementation of applied research programs, and the evaluation of the effects of applied research. Finally, the conclusion section summarizes the main achievements of this research and puts forward further recommendations. The purpose of this study is to improve the research capabilities of vocal music teachers in colleges and universities in order to promote the development of vocal music education. Through this research, we have gained a deeper understanding of the relevant issues in vocal phonetics and provided some guidance and inspiration for

the improvement of the research capabilities of vocal music teachers in colleges and universities. Future research can further deepen the study of vocal phonetics and explore more applications in practice.

Key words: *vocal education, High school vocal music teacher; improvement of research abilities; research.*

Постановка проблеми. В сучасному світі, де мистецтво вокалу відіграє важливу роль у культурному та освітньому просторі, питання якості вокального навчання та науково-дослідницької діяльності викладачів вокалу стають ключовими у розбудові освітнього процесу. За останні роки спостерігається зростання інтересу до розвитку вокальної культури, що вимагає від викладачів вокалу не лише високої майстерності, а й активної участі у наукових дослідженнях.

Проте, не дивлячись на важливість вокального навчання та його вплив на формування творчих особистостей, питання вдосконалення науково-дослідницької діяльності викладачів вокалу у коледжах та університетах залишається недостатньо дослідженим. Відсутність системного підходу до цієї проблеми може призвести до втрати цінних можливостей для підвищення якості вокальної освіти та поглиблення розуміння вокальної мистецької практики.

Аналіз досліджень. Наше дослідження спрямоване на ретельний аналіз теоретичних та методичних аспектів вокального навчання, зокрема враховуючи вагому роль таких видатних дослідників, як Л. Дмитрієв, А. Менабені, Чжоу Сяоянь, Лі Чжень, Лі Шень, Лю Лянь. Ми прагнемо визначити фактори, що впливають на ефективність науково-дослідницької роботи викладачів вокалу, виявити проблемні аспекти та запропонувати конкретні шляхи вдосконалення цієї важливої сфери освіти.

Мета статті – вдосконалення науково-дослідницьких можливостей викладачів вокалу в коледжах та університетах для сприяння розвитку вокальної музичної освіти.

Виклад основного матеріалу. Фонетика вивчає створення, передачу та сприйняття людської мови, тоді як вокальна фонетика застосовує концепції та теорії фонетики до сфери вокальної музики. У вокальній фонетиці об'єктом дослідження є вібраційні характеристики голосових зв'язок людини та ефект модуляції голосових каналів, таких як горло, ротова порожнина та носова порожнина, на звук.

Теоретична основа вокальної фонетики в основному включає теорію резонансу, теорію вібрації голосових зв'язок і акустичну теорію. Теорія резонансу вивчає резонансний ефект звуку в голосовому тракті, теорія вібрації голосових складок досліджує вібраційні характеристики

голосових зв'язок під час процесу створення звуку, а акустична теорія вивчає фізичні характеристики звуку (Хуан Хуейлін, 2021).

Завдяки вивченню вокальної фонетики ми можемо краще зрозуміти сутність вокального мистецтва та підвищити рівень і ефект викладання вокалу. Нині вокальна фонетика досягла ряду важливих результатів досліджень, таких як прорив у якості звуку, резонансні ефекти, контроль висоти тощо. Майбутні тенденції розвитку включають більш поглиблені теоретичні дослідження та ширше дослідження застосування (Сюе Фей, 2019).

Вокальна фонетика, як важлива частина навчання вокалу, має велике значення для вдосконалення науково-дослідницьких можливостей викладачів вокалу. У цьому розділі ми представляємо відповідний зміст досліджень вокальної фонетики та обговорюємо природу фонетики та вокальної фонетики, теоретичні основи вокальної фонетики, а також результати досліджень і тенденції розвитку вокальної фонетики. У наступних розділах ми докладніше досліджуватимемо застосування вокальної фонетики у викладанні вокалу.

Вокальна фонетика є дуже важливою галуззю досліджень у викладанні вокалу. Цей розділ буде зосереджений на вокальному голосі та голосі, вокальному голосі та диханні, вокальному голосі та базовій підготовці, зміні голосу у співі, зміні тону у співі та національних стилях вокального голосу (Чжу Шицзе, 2019).

Вивчення вокальної вимови та голосу є важливим аспектом удосконалення науково-дослідницьких можливостей викладачів вокалу. Голос є основою співу, і вчителі вокалу повинні розуміти механізм утворення голосу та його зв'язок із вокальною вимовою. Вивчаючи взаємодію між вокальним мовленням і голосом, учні можуть краще скеровуватись, щоб правильно вимовляти голосові звуки.

Дихання є одним із ключових факторів у співі та ключовою сферою дослідження вокального голосу. Вивчаючи взаємозв'язок між голосовою вимовою та диханням, це може допомогти учням навчитися правильній техніці дихання та покращити стабільність і виразність співу.

Вокальна вимова та базова підготовка є запорукою підвищення якості викладання вокалу. Вивчаючи взаємозв'язок між вокальною вимовою

та базовою підготовкою, можна розробити більш наукові та ефективні методи базової підготовки, щоб допомогти учням створити гарну вокальну основу та покращити свій рівень співу (Ван Юйцзюнь, 2020).

У співі зміна голосу є важливим змістом дослідження. Пісні різних жанрів і різних стилів вираження матимуть різні характеристики виконання голосу. Вивчаючи зміни голосу під час співу, ми можемо допомогти учням краще зрозуміти й виразити емоції пісень і покращити їх виразність.

Варіація висоти звуку відіграє важливу роль у навчанні вокалу. Вивчаючи тональні зміни у співі, учням можна допомогти оволодіти правильним способом подачі тонів і вдосконалити своє музичне сприйняття та навички виконання.

Особливий дослідницький зміст становить національний стиль вокального голосу. Характеристики вокальної музики кожної етнічної групи різні. Вивчаючи етнічні стилі вокальної вимови, це може допомогти учням краще зрозуміти вокальну музичну культуру кожної етнічної групи та покращити їхні міжкультурні співочі здібності.

Зміст прикладних досліджень охоплює багато аспектів, таких як вокальний голос і голос, вокальний голос і дихання, вокальний голос і базове навчання, зміни голосу і тону у співі, зміни тону у співі та національні стилі вокального голосу. Завдяки поглибленому дослідженню цього змісту науково-дослідницькі здібності вчителів вокалу можна ще більше вдосконалити, а також отримати більше теоретичних і практичних результатів у викладанні вокалу (Айсі, 2019).

Практичне вивчення прикладних досліджень є важливою частиною вдосконалення науково-дослідницьких можливостей викладачів вокалу в коледжах. У прикладних дослідженнях спочатку необхідно розробити план прикладних досліджень. Розробка наукового та обґрунтованого плану дослідження є основою для забезпечення безперервного прогресу дослідження. При складанні плану дослідження необхідно уточнити мету та питання дослідження, визначити об'єкти дослідження та вибіркові групи, підібрати відповідні методи та інструменти дослідження, сформулювати детальні етапи дослідження та часові графіки. Забезпечити доцільність і ефективність дослідження шляхом наукового проектування.

З іншого боку, перетворення пропозицій прикладних досліджень у практичні дії є ключем до прикладних досліджень. Реалізація плану прикладних досліджень вимагає чіткого виконання кожного наукового завдання відповідно до роз-

роблених етапів і часового плану. У процесі здійснення дослідження необхідно точно записувати та збирати дані дослідження, вводити та систематизувати дані, а також виконувати статистику та аналіз для отримання наукових та обґрунтованих результатів дослідження. У той же час під час процесу впровадження необхідно забезпечити достатній зв'язок і координацію, щоб забезпечити безперервний прогрес усіх ланок.

Оцінка ефективності прикладних досліджень – це процес об'єктивної оцінки результатів дослідження. Оцінюючи результати дослідження, можна судити про якість і цінність прикладних досліджень, а також можна надати посилання та рекомендації для подальших досліджень. При оцінці ефектів можна використовувати комбінацію кількісних і якісних методів, таких як статистичний аналіз, анкетування, інтерв'ю тощо. Основна увага при оцінюванні полягає в тому, щоб звернути увагу на результати практичного застосування дослідження та його внесок у розвиток дисципліни, а також на проблеми та недоліки в дослідницькому процесі, а також висунути пропозиції щодо вдосконалення та оптимізації (Чжан Айвен, Чень Цзе, 2021).

Практичне вивчення прикладних досліджень є важливою частиною вдосконалення науково-дослідницьких можливостей викладачів вокалу в коледжах. На практиці необхідно розробляти, впроваджувати та оцінювати результати програм прикладних досліджень. Завдяки науковому плануванню та суворому виконанню отримують ефективні результати дослідження, а результати об'єктивно оцінюються та відображаються. Практичне вивчення прикладних досліджень може не тільки покращити науково-дослідницькі можливості вчителів вокалу в коледжах та університетах, але й надати корисну довідку для розвитку та практики вокальної музичної освіти.

Висновки. Це дослідження має на меті дослідити вдосконалення науково-дослідницьких можливостей викладачів вокалу в коледжах та університетах. Після обговорення відповідних досліджень вокальної фонетики, змісту прикладних досліджень і практичного вивчення прикладних досліджень, ми зробили деякі висновки та пропозиції. Перш за все, завдяки поглибленому аналізу та дослідженню теоретичних основ і природи вокальної фонетики ми можемо краще зрозуміти важливість вокальної фонетики в навчанні вокалу. По-перше, результати дослідження та тенденції розвитку вокальної фонетики ще більше збагатили теоретичну систему навчання вокальній музиці та дали важ-

ливий орієнтир для вдосконалення науково-дослідницьких можливостей вчителів вокалу. По-друге, вивчаючи взаємозв'язок між вокальним голосом і диханням, базовим навчанням і змінами голосу під час співу, ми можемо краще керувати викладанням вокалу та покращити виконавські навички та музичну грамотність студентів, які навчаються вокальній музиці. По-третє, національний стиль вокальної музики як важливий напрямок досліджень допомагає збагатити зміст навчання вокальній музиці та покращити розуміння та застосування студентами вокальної музики різних музичних культур.

На підставі наведених вище висновків ми робимо наступні пропозиції: По-перше, вчителі вокалу в коледжах і університетах повинні посилити своє вивчення та дослідження теорії фонетики вокалу та отримати поглиблене розуміння її теоретичної основи та природи, щоб покращити свої наукові дослідження. По-друге, вчителі можуть покращити свої академічні досягнення та рівень наукових досліджень, беручи участь у дослідницьких

проектах, пов'язаних із вокальною фонетикою, та наукових конференціях. По-друге, вчителі повинні звернути увагу на застосування фонетики у викладанні вокалу, активно досліджувати взаємозв'язок між вокальною фонетикою та голосом, диханням, базовим навчанням і фонетичними змінами у співі, а також застосовувати це в практиці викладання для покращення рівня виконання учнів. По-третє, вчителі можуть приділяти увагу вивченню етнічних стилів вокальної музики, активно вивчати характеристики та стилі різної етнічної музики, інтегрувати це у викладання вокалу та розвивати у студентів розуміння та цінування мультикультурної музики.

Завдяки дослідженню вдосконалення науково-дослідницьких можливостей викладачів вокалу в коледжах та університетах ми зробили деякі висновки та пропозиції. Сподіваємось, що результати цього дослідження можуть стати певною довідкою та керівництвом для науково-дослідницької роботи викладачів вокалу в коледжах та університетах та сприятимуть подальшому розвитку викладання вокалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айсі Вивчення стратегій і методів покращення самонавчання та науково-дослідницьких можливостей молодих викладачів музики в коледжах і університетах у районах етнічних меншин. Голос Жовтої Ріки, 2019. 420 с.
2. Ван Юйцзюнь Дослідження здатності професійних викладачів реформувати викладання вокалу в коледжах і університетах. Письменницький рай, 2020.
3. Лю Шуан Дослідження стратегій покращення педагогічних здібностей молодих викладачів у провінційних університетах. Харбінський педагогічний університет, 2020. С. 15–16.
4. Сюе Фей Дослідження стратегій покращення науково-дослідницької здатності вчителів музики коледжів. Освіта дорослих у Китаї, 2019. 130 с.
5. Фен Цзюань Дослідження думок про поглиблення методу навчання механізму у вокальній музиці. Юньнанський педагогічний університет, 2018.
6. Хуан Хуейлінь Дослідження щодо розвитку науково-дослідницької здатності викладачів вокальної музики в місцевих університетах. Сучасна освітня практика та дослідження викладання, 2021. С. 45–46.
7. Чжан Айвен, Чень Цзе Дослідження стратегій навчання команди для курсів вокальної музики на спеціальностях музикознавства в місцевих університетах – на прикладі УжоуУніверситет. Популярна література та мистецтво (дослідження наукової освіти), 2021.

REFERENCES

1. Aisi (2019) Vyvchennia stratehii i metodiv pokrashchennia samonavchannia ta naukovo-doslidnytskykh mozhlyvostei molodykh vykladachiv muzyky v koledzhakh i universytetakh u raionakh etnichnykh menshyn. [Studying strategies and methods to enhance self-learning and research capabilities of young music instructors in colleges and universities in ethnically diverse regions]. Holos Zhovtoi Riky. 420. [in Ukrainian].
2. Van Yuitsziun (2020) Doslidzhennia zdatnosti profesiinykh vykladachiv reformuvaty vykladannia vokalu v koledzhakh i universytetakh. [Research on the ability of professional instructors to reform vocal education in colleges and universities]. Pysmennytskyi rai. [in Ukrainian].
3. Liu Shuan (2020) Doslidzhennia stratehii pokrashchennia pedahohichnykh zdbnostei molodykh vykladachiv u provintsiinykh universytetakh. [Research on strategies to enhance the pedagogical abilities of young instructors in provincial universities]. Kharbinskyi pedahohichniy universytet. 15–16. [in Ukrainian].
4. Siue Fei (2019) Doslidzhennia stratehii pokrashchennia naukovo-doslidnytskoi zdatnosti vchyteliv muzyky koledzhiv. [Research on strategies to enhance the research capability of music teachers in colleges]. Osvita doroslykh u Kytai. 130. [in Ukrainian].
5. Fen Tszuan (2018) Doslidzhennia dumok pro pohlyblennia metodu navchannia mekhanizmu u vokalnii muzytsi. [Research on deepening the teaching method of vocal mechanism in vocal music: a study of perspectives]. Yunnanskyi pedahohichniy universytet. [in Ukrainian].

6. Khuan Khueilinb (2021) Doslidzhennia shchodo rozvytku naukovo-doslidnytskoi zdatnosti vykladachiv vokalnoi muzyky v mistsevykh universytetakh. [Research on the development of the research capability of vocal music instructors in local universities]. *Suchasna osvitalia praktyka ta doslidzhennia vykladannia*. 45–46. [in Ukrainian].

7. Chzhan Aiven, Chen Tsze (2021) Doslidzhennia stratehii navchannia komandy dlia kursiv vokalnoi muzyky na spetsialnostiakh muzykoznavstva v mistsevykh universytetakh – na prykladi UzhouUniversytet. [Research on teaching strategies for vocal music courses in musicology programs at local universities – a case study of Uzhou University]. *Populiarna literatura ta mystetstvo (doslidzhennia naukovoi osvity)*. [in Ukrainian].

Olena CHERNIAVSKA,
orcid.org/0000-0001-8592-180X
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Philology,
Translation and Professional Language Training
University of Customs and Finance
(Dnipro, Ukraine) chelena2076@gmail.com

THE ROLE OF FOCUS ON FORM IN MODERN LANGUAGE TEACHING: STRATEGIES AND CONTROVERSIES

The article focuses on the features of the popular method «focus on form» (form-focus) in modern foreign language teaching. The main points of the task-based language teaching (TBLT) approach are briefly reviewed and the notion of a task is considered. The key characteristics of the TBLT approach are highlighted based on the research of R. Ellis, D. and J. Willis, M. Long, and D. Lynch. These include a clear communicative focus of tasks, the use of language based on authentic texts, attention to meaning, and a carefully thought-out form. An important interpretation of task is given, according to which a task has three main stages: pre-task, main task and post-task.

In order to accomplish the objectives of task-based learning, pre- and post-task activities are essential. The pre-task stage serves to prepare learners for the main task and the post-task stage provide them with opportunities to analyze the process and linguistic forms used during task completion.

Focus on form is presented as a necessary component of the task-based language teaching approach and at the same time as an independent phenomenon demonstrated to be effective in practice. A number of types of focus on form have been considered: grammar instruction, modelling, corrective feedback, providing a model and consciousness raising. These types of focus are correlated with task stages.

It is shown that focus on form has a number of controversial aspects that require further study, specifically the use of form-focus on pre-task, main task or post-task stage, the corrective feedback and the relevance of its use on a particular task-stage. It is concluded that teachers have the opportunity to apply focus on form strategies that have proven to be effective. They also should take into account some important factors such as teaching goals, social context of teaching, teacher's own experience, knowledge and intuition.

Key words: focus on form, task-based language teaching, task, online learning, offline learning.

Олена ЧЕРНЯВСЬКА,
orcid.org/0000-0001-8592-180X
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної філології, перекладу та професійної мовної підготовки
Університету митної справи та фінансів
(Дніпро, Україна) chelena2076@gmail.com

РОЛЬ ФОКУСУВАННЯ НА ФОРМІ В СУЧАСНОМУ ВИКЛАДАННІ МОВИ: СТРАТЕГІЇ ТА ВИКЛИКИ

Статтю присвячено особливостям популярного методу «фокусування на формі» (focus on form, form-focus) у сучасному викладанні іноземних мов. Розглянуто основні положення підходу, орієнтованого на виконання завдань та поняття завдання (task). Ключові характеристики підходу, орієнтованого на виконання завдань, виокремлено з опорою на дослідження Р. Елліса, Д. та Дж. Уїлліс, М. Лонга, Д. Лінча. Серед них – чітка комунікативна спрямованість завдань, використання мови на матеріалі автентичних текстів, приділення уваги значенню, ретельно продумана форма. Подано тлумачення завдання, згідно з яким воно складається з трьох основних етапів: передзавдання (pre-task), основне завдання (main task) та післязавдання (post-task).

Для того, щоб досягти цілей навчання, заснованого на завданнях, важливими є до- та післязавданні види діяльності. Передзавдання (pre-task) слугує для підготовки учнів до виконання основного завдання (main task), а етап післязавдання (post-task) надає їм можливість проаналізувати процес і мовні форми, використані під час виконання завдання.

Фокусування на формі представлено як необхідний компонент задачного підходу до викладання мови і водночас як самостійне явище, що продемонструвало свою ефективність на практиці. Розглянуто декілька типів фокусування на формі: навчання граматики, моделювання, коригувальний зворотний зв'язок, надання прикладу та підвищення рівня свідомості. Ці типи фокусування співвіднесено з етапами виконання завдання.

Показано, що фокусування на формі має низку суперечливих аспектів, які потребують подальшого вивчення, зокрема використання фокусування на формі на етапах передзавдання, основного завдання чи післязавдання, коригувального зворотного зв'язку та доречності його використання на конкретному етапі завдання. Зроблено висновок, що викладачі мають можливість застосовувати стратегії фокусування на формі, які довели свою ефективність. Їм також варто враховувати деякі важливі фактори, такі як цілі навчання, соціальний контекст викладання, власний досвід, знання та інтуїцію педагога.

Ключові слова: фокусування на формі, навчання мови, засноване на завданнях, завдання, онлайн-навчання, офлайн-навчання.

The Problem Statement. Actually Task-based language teaching approach (TBLT) is one of the most demanded and used in mass learning. Many modern textbooks of English as a foreign language are built on it, it is widely practiced both in face-to-face teaching and in distance teaching. TBLT has gained popularity in language education due to its focus on developing students' communicative competence and its alignment with communicative language teaching principles. It provides a more natural and motivating environment for language learning, as it encourages learners to use the language in ways that are relevant to their everyday lives.

The popularity of Task-based language teaching is explained by its versatility: it is employed to teach students of any level from A1 to C2. It also is well combined with other approaches such as communicative, content-based or computer-mediated language teaching. Its effectiveness has been proven in the works of researchers around the world (Ellis, 1997; Ellis, 2017; Ellis et al., 2020; Long, 2015; Littlewood, 2007; Lynch, 2009; Lyster & Ranta, 1997; Willis & Willis 2007; Benati, 2021).

In TBLT the term «focus on form» refers to the deliberate attention to specific language elements in the context of meaningful, communicative tasks. While the focus of TBLT is on engaging learners in authentic language use through tasks, the developers of this approach also recognise the importance of working on language accuracy and proficiency.

The key difference with TBLT is that the focus on form is integrated into task-based activities rather than being the primary goal of the learning. This approach is based on the principle that learners are more likely to learn and retain language forms when they are encountered in a meaningful, communicative context.

R. Ellis, M. Long, and N. Spada have made significant contributions to the theoretical perspectives of integrating a form focus in the context of TBLT. In their works, they proposed models for balancing form-based learning with task-based learning, taking into account such factors as task complexity, learners' language proficiency and the nature of the target language features (Ellis, 1997; Ellis, 2007; Ellis et al., 2020; Long, 2015; Spada and Lightbown, 2008).

M. Swain has explored the role of explicit and implicit form-based learning in TBLT, considering the potential advantages and challenges of each approach. Her research provided valuable information about the cognitive and pedagogical considerations involved in integrating form-based learning into a task-based language learning environment (Swan, 1995; Swan, 2000).

The Analysis of Recent Researches and Publications. The use of TBLT in language education has been studied in a number of studies. S. Li and D. Larsen-Freeman both emphasise the importance of a balanced approach that combines form-based learning with a content or communicative approach (Li, 2021; Larsen-Freeman, 2021). This is supported by Bryfonski's research: he showed that novice teachers trained in TBLT were more successful in implementing TBLT principles, including a focus on form, in their lessons (Bryfonski, 2021). Afshar also highlights the effectiveness of task-related form focus exercises, such as focusing on spoken form and word parts, for ESP vocabulary development (Afshar, 2021). Together, these studies emphasise the value of integrating form-focused learning into a task-based approach to language teaching.

A range of researchers have focused on the effectiveness of different types of form focus, as well as the specifics of their practical application in the context of TBLT (Benati, 2021; Chrissou, 2020; Değirmencioğlu, 2023).

Some researchers have studied the timing and nature of corrective feedback provided during tasks, investigating the impact of immediate or delayed feedback on learners' accuracy and fluency (Chrissou, 2020; Poursmaeil and Gholami, 2023).

In addition, specialists have examined the role of learners' attention to form during task performance: in particular, they have investigated how learners notice and adopt linguistic forms in the context of meaningful tasks. This line of research has shed light on the interaction between form attention and meaning attention, as well as on the factors that influence learners' perceptions of form-focused feedback (Choi K. et al., 2022). At the same time, focus on form retains its debatable aspects, as we will show later.

The purpose of the research. The purpose of this article is to analyse the key aspects of the concept of focus on form in the context of the TBLT approach to teaching foreign languages, to highlight the advantages and problems of focus on form, and to outline possible ways of solving them.

The methodology of the research. The methods of observation, analysis and synthesis are used in the paper. Based on the key research, the most relevant points of focus on form are presented. We consider the concept of a task, its structure, consisting of a pre-task, a main task and a post-task. We then look at the implementation of the focus on form at each of the levels of tasks. The difficulties that a teacher may face in the classroom are discussed and possible ways to overcome them are outlined.

The Statement of the Basic Material. Review the main points we need in this article. Three are in question: task, focus on form, and the TBLT conception. The TBLT technique possesses a number of attributes (Ellis et al., 2020; Willis and Willis, 2007):

- Its main goal is to assist students in becoming ready to use the language in authentic contexts;
- When teachers enable students to share their thoughts using language resources they own, they are serving a clearly defined communicative function;
- The primary focus is on meaning;
- There is a gap that necessitates informational communication;
- Form is given careful consideration. The teacher calls the students' attention to any challenges they encountered while completing the activity;
- Pre-task, main task, and post-task are the three stages of a standard task structure.

We have chosen the definition of task that best fits our goals and context out of all the ones that have been proposed. Assuming that a task is “an activity which requires learners to use language, with emphasis on meaning, to attain an objective”, as defined by Bygate, Skehan, and Swain (Bygate et al., 2001), we also adhere to R. Ellis's interpretation, which views a task as a workplan rather than a process (Ellis et al., 2020). Pre-task, main task, and post-task are the three phases of the typical task structure. We argue that in order to accomplish the objectives of task-based learning, pre- and post-task activities are essential. The pre-task stage serves to prepare learners for the main task and the post-task stage provide them with opportunities to analyze the process and linguistic forms used during task completion.

Researchers acknowledge that one of the main components of task-based language instruction is focus on form. D. Willis and J. Willis define focus on form as drawing learners' attention to specific

form which occur in the course of a task or an associated text (Willis&Willis, 2007). The teacher can demonstrate, clarify, and use these forms. He or she can work with students to analyze and comment on specific lexical or grammatical forms by isolating and defining them.

The researchers point out that meaning is primary and focus on form is secondary. This recognition of the secondary nature of form has given cause for debate. Some researchers believe that focus on form should be introduced at pre-task or main task stages (Long, 2015; Littlewood, 2007; Lyster and Ranta, 1997). Some contend that focus on form should be used only after focus on meaning, that is, at the post-task stage (Skenan, 1998; Willis and Willis, 2007).

Another controversial issue is the question about types and strategies of form focus. Various types of form focus have been proposed and their effectiveness has been examined. We are examining different types of focus on form in additional detail.

Pre-task modeling and pre-task grammar instruction are the two forms of pre-task focus on form that are offered. Teaching a grammar rule prior to doing a task is known as pre-task grammar instruction. For example, the teacher gives the class a ten-minute grammar lesson on the use of the past simple tense before moving on to task performance. Pre-task grammar instruction proponents (Littlewood, 2007; Lyster and Ranta, 1997) argue that while grammar knowledge is necessary for students to complete a work, teachers would rather teach grammar before providing a task. There are researchers that contest the necessity of pre-task instruction. D. Willis and J. Willis worry that explicit grammar instruction predisposes learners to focus on the target structure, with the result that they may treat a task as language practice rather than a site for information exchange. This practice, it is claimed, will subvert the meaning-primary principle of task-based teaching (Willis and Willis, 2007).

An alternative to grammar instruction in the pre-task stage is modelling. Pre-task modelling is providing with a model performance. Teacher can offer to students a short task modelling video (about, for example, question formation). It makes clear task procedures and affords learning opportunities by focusing on a particular linguistic structure.

Corrective feedback is used at the main task level to apply the form focus. There are five to seven different categories of corrective feedback. The most popular ones are the explicit correction, metalinguistic clue, and explicit correction. Experts describe a clarification request as any statement that prompts further explanation of the previous statement. Clarifi-

cation can be in form of question. Metalinguistic clue is a move that provides a comment or questions some aspect of the preceding utterance, signalling a linguistic problem. Teacher can clarify which part of speech student should use, without naming the correct word. Also popular is explicit correction, a move that indicates that the statement is problematic and at the same time corrects the error (Lyster and Ranta, 1997).

As R. Ellis correctly notes, the impacts of various feedback formats are context-dependent, meaning that one format may work better in one situation while another may work better in a different one. Additionally, while resolving a specific issue, it is possible to mix multiple strategies (Ellis, 2017). In actuality, the selection of the corrective feedback method is directly influenced by a number of variables, primarily the mode of instruction (online versus offline), the group's language and cultural background, the task's specialization, and the topic for study.

Corrective feedback can be immediate and delayed. In the immediate feedback condition, students receive feedback while they are performing the task. In the delayed feedback condition they receive feedback after the task have been completed. In the case of delayed feedback, they get feedback after finishing the task. Within the teaching and research community, there is disagreement over the precise moment when making a correction is more acceptable. Delayed corrective feedback is more relevant for tasks such as a dialogue between students or other paired work. Immediate corrective feedback is best given in a monological form of speaking, for instance, during a student's oral presentation or watching a video of the students' responses. Researchers are studying immediate and delayed feedback in order to find out which one is more effective. In

fact, further empirical study is required to answer this question.

Post-task focus on form provides opportunities for students to practice producing structures they found difficult during performing the task. The teacher can create a variety of form-focused exercises to demonstrate how language forms are used. Form is the emphasis of post-task categories such as raising consciousness and offering a model. Providing a model can be achieved by having more proficient speakers (or native speakers) complete the same activity. Thus, by identifying the gap between their own performance and the appropriate models, students can self-correct (Lynch, 2009).

Consciousness raising is another type of post-task focus on form. It is called input-based strategy and considered as quite effective. R. Ellis defined consciousness raising as a pedagogic activity where the learners are provided with L2 data in some form and required to perform some operation on it, the purpose of which is to arrive at an explicit understanding of some linguistic properties of the target language (Ellis, 1997). During consciousness-raising task, L2 learners develop explicit knowledge about how the target language works and are pushed to negotiate meaning (Benati, 2021).

In a typical activity of consciousness raising students are provided with text and asked to find some ways expressing specific meanings (for example, ways of giving permission), phrases with specific words or phrases they think will be useful in the future.

The Conclusions and Prospects for Further Research. Not all focus on form strategies were named. They are being actively examined all over the world and it is extremely difficult to consider all the studies. Something else is important for us: amount of problematic issues in the concept of focus on form

Table 1

Types of form focus

Stage of task	Type of focus on form	Description
Pre-task focus on form	Grammar instruction	Teaching a grammar rule before task performance
	Modelling	Providing with a model performance during pre-task stage
Main task focus on form	Corrective feedback (clarification request, metalinguistic clue, explicit correction)	Providing feedback on errors
Post-task focus on form	Providing a model	Providing with a correct model performance during post-task stage
	Consciousness raising	Activity where the students are provided with some document and required to perform some operation with it, the purpose of which is to arrive at an understanding of some linguistic features of the target language

emphasize the need for further research. Actually, teachers have the opportunity to apply focus on form strategies that have proven to be effective. They also should take into account some important factors:

- teaching goals;
- social context of teaching;
- teacher's own experience, knowledge and intuition.

Research on the role of form focus in TBLT has shown that it can contribute to learners' language development by meeting their immediate communicative needs as well as paying attention to their long-term linguistic accuracy. However, the optimal balance between focusing on form and maintaining the communicative nature of the tasks remains a subject of ongoing research and debate in the field of language education.

BIBLIOGRAPHY

1. Afshar S. H. Task-related focus-on-forms foreign language vocabulary development: Focus on spoken form and word parts. *System* 96 (3). 2021. DOI:10.1016/j.system.2020.102406
2. Benati A. G. *Focus on form*. Cambridge University Press. 2021.
3. Bryfonski L. From task-based training to task-based instruction: Novice language teachers' experiences and perspectives. *Language Teaching Research*. 2021. URL: <https://journals.sagepub.com/>
4. Bygate, M., Skehan, P., Swain, M. *Researching Pedagogic Tasks: Second Language Learning, Teaching and Testing*. Harlow: Pearson Education Limited. 2001.
5. Chrissou M. The Importance of Task-Based Learning and Focus on Form in Teaching Phraseology. *Kalbotyra*, 73. 2020. P. 8–30. URL: <https://www.journals.vu.lt/kalbotyra/article/view/22320>
6. Choi K., Seog D., Choi I. Effects of Focus on Forms and Focus on Form Instruction on Middle-Aged and Elderly Learners' English Grammar Acquisition. *Studies in Modern Grammar*. 2022. P. 119–137. DOI:10.14342/smog.2022.115.119
7. Değirmencioglu Ü. Grammar Teaching Through the Years: Focus on Form through Processing Instruction. *Language Horizons: Diverse Vistas in English Language Pedagogy I*. 2023. P. 62–74.
8. Ellis R. *SLA Research and Language Teaching*. Oxford. Oxford University Press. 1997.
9. Ellis R. Moving task-based language teaching forward. *Language Teaching*. № 50. 2017. P. 441–482.
10. Ellis R., Skehan P., Li S., Shintani N., Lambert C. *Task-Based Language Teaching. Theory and practice*. 2020. Oxford. Oxford University Press.
11. Larsen-Freeman D. Teaching grammar. *Teaching in Challenging Circumstances*. 2021. P. 93–98.
12. Li S. Task-based Language Teaching Based on Computer-assisted Language Learning, 2021 2nd International Conference on Education, Knowledge and Information Management (ICEKIM), Xiamen, China, 2021, pp. 863–866. DOI: 10.1109/ICEKIM52309.2021.00195
13. Littlewood W. Communicative and task-based language teaching in East Asian classrooms. *Language Teaching*. № 40. 2007. P. 243–249.
14. Long M. *Second Language Acquisition and Task-Based Language Teaching*. Oxford. Wiley-Blackwell. 2015.
15. Lynch T. Responding to learners' perceptions of feedback: The use of comparators in second language speaking courses. *Innovation in Language Learning and Teaching*. № 3. 2009. P. 191–203.
16. Lyster R., Ranta L. Corrective feedback and learner uptake. *Studies in Second Language Acquisition*. №19. 1997. P. 37–66.
17. Poursmaeil A., Gholami J. The relative effects of focus on form versus focus on forms on learning the second conditional in English. *Instructed Second Language Acquisition*, 6(1). 2022. P. 57–80. URL: <https://journal.equinoxpub.com/ISLA/article/view/20491>
18. Shehadeh A., Coombe C. A. *Task-Based Language Teaching in Foreign Language Contexts: Research and Implementation*. Philadelphia. 2012.
19. Skehan P. *A Cognitive Approach to Language Learning*. Oxford. Oxford University Press. 1998.
20. Spada N., Lightbown P. M. Form-focused instruction: Isolated or integrated? *TESOL Quarterly*, 42(2). 2008. P. 181–207.
21. Swain, M. Three functions of output in second language learning. *Principle and practice in applied linguistics: Studies in honour of H.G. Widdowson*. Oxford University Press. 1995. P. 125–144.
22. Swain, M. (2000). The output hypothesis and beyond: Mediating acquisition through collaborative dialogue. *Sociocultural theory and second language learning*. Oxford University Press. 2000. P. 97–114.
23. Willis D., Willis J. *Doing Task-Based Teaching*. Oxford. Oxford University Press. 2007.

REFERENCES

1. Afshar S. H. (2021). Task-related focus-on-forms foreign language vocabulary development: Focus on spoken form and word parts. *System* 96 (3). DOI:10.1016/j.system.2020.102406
2. Benati, A. G. (2021). *Focus on form*. Cambridge University Press.
3. Bryfonski L. (2021). From task-based training to task-based instruction: Novice language teachers' experiences and perspectives. *Language Teaching Research*. <https://doi.org/10.1177/13621688211026570>
4. Bygate, M., Skehan, P. and Swain, M. (2001). *Researching Pedagogic Tasks: Second Language Learning, Teaching and Testing*. Harlow: Pearson Education Limited.

5. Chrissou M. (2020). The Importance of Task-Based Learning and Focus on Form in Teaching Phraseology. *Kalbotyra*, 73, P. 8–30. <https://doi.org/10.15388/Kalbotyra.2020.1>
6. Choi K., Seog D. and Choi I. (2022). Effects of Focus on Forms and Focus on Form Instruction on Middle-Aged and Elderly Learners' English Grammar Acquisition. *Studies in Modern Grammar*, 115. P. 119–137. DOI: 10.14342/smog.2022.115.119
7. Değirmenciöğlü, Ümit. (2023). Grammar Teaching Through the Years: Focus on Form through Processing Instruction. *Language Horizons: Diverse Vistas in English Language Pedagogy I*. P. 62–74.
8. Ellis R. (1997). *SLA Research and Language Teaching*. Oxford. Oxford University Press.
9. Ellis R. (2017). Moving task-based language teaching forward. *Language Teaching*. № 50. P. 441–482.
10. Ellis R., Skehan P., Li S., Shintani N. and Lambert C. (2020). *Task-Based Language Teaching. Theory and practice*. Oxford. Oxford University Press.
11. Larsen-Freeman D. (2021). Teaching grammar. *Teaching in Challenging Circumstances*. P. 93–98.
12. Li S. Task-based Language Teaching Based on Computer-assisted Language Learning, 2021 2nd International Conference on Education, Knowledge and Information Management (ICEKIM), Xiamen, China, 2021, pp. 863–866, DOI: 10.1109/ICEKIM52309.2021.00195
13. Littlewood W. (2007). Communicative and task-based language teaching in East Asian classrooms. *Language Teaching*. № 40. P. 243–249.
14. Long M. (2015). *Second Language Acquisition and Task-Based Language Teaching*. Oxford. Wiley-Blackwell.
15. Lynch T. (2009). Responding to learners' perceptions of feedback: The use of comparators in second language speaking courses. *Innovation in Language Learning and Teaching*. № 3. P. 191–203.
16. Lyster R., Ranta L. (1997). Corrective feedback and learner uptake. *Studies in Second Language Acquisition*. № 19. P. 37–66.
17. Pouresmaeil A., Gholami J. (2022). The relative effects of focus on form versus focus on forms on learning the second conditional in English. *Instructed Second Language Acquisition*, 6(1), 57–80. <https://doi.org/10.1558/isla.20491>
18. Shehadeh A., Coombe C. A. (2012). *Task-Based Language Teaching in Foreign Language Contexts: Research and Implementation*. Philadelphia.
19. Skehan P. (1998). *A Cognitive Approach to Language Learning*. Oxford. Oxford University Press.
20. Spada N., Lightbown P. M. (2008). Form-focused instruction: Isolated or integrated? *TESOL Quarterly*, 42(2), P. 181–207.
21. Swain, M. (1995). Three functions of output in second language learning. *Principle and practice in applied linguistics: Studies in honour of H.G. Widdowson*. Oxford University Press. P. 125–144.
22. Swain, M. (2000). The output hypothesis and beyond: Mediating acquisition through collaborative dialogue. *Sociocultural theory and second language learning*. Oxford University Press. P. 97–114.
23. Willis D., Willis J. (2007). *Doing Task-Based Teaching*. Oxford. Oxford University Press.

Лю ШУЧАН,

orcid.org/0009-0008-6401-4838

аспірант кафедри загальної педагогіки і спеціальної освіти
Ізмаїльського державного гуманітарного університету
(Ізмаїл, Одеська область, Україна) *liushuchang67@gmail.com*

ПОРІВНЯЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОКАЛЬНОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ В КИТАЇ ТА УКРАЇНІ

У Китаї та Україні вокальне мистецтво традиційно вже довгий час вважається високоцінним, і розвиток вищої музично-педагогічної освіти з урахуванням підготовки висококваліфікованих педагогів-музикантів є одним із пріоритетів. У даному дослідженні порівнюються особливості вокально-музичної освіти в країнах та аналізуються аспекти її змісту, форм та методів навчання. Дослідження показало, що існують відмінності у вокальній музичній освіті в Китаї та Україні щодо навчальних матеріалів, навчальної програми, основного змісту, викладацького складу та стандартів оцінювання. У той же час виявлено схожість у вокальній музичній освіті в двох країнах. В даному дослідженні розглядаються особливості вокальної підготовки майбутніх вчителів музики в педагогічних закладах вищої освіти Китаю та України. Порівнюючи обидві системи, встановлено, що зміст вокальної музичної освіти у вищих навчальних закладах Китаю формується під впливом художніх та естетичних характеристик національного світосприйняття, унікальності ладово-ментальної основи китайського мелосу, фонетикоутворювальної та декламаційно-артикуляційної специфіки вокально-мовленнєвої культури китайців. Основний акцент робиться на майбутній вокально-виконавській, а не вокально-педагогічній діяльності. Українська система вокальної музичної освіти визначається традиціями національної співацької культури та враховує європейські школи вокального виконавства. Вона має системно-структурний підхід та впроваджується у науково-теоретичному, організаційно-методичному та художньо-виконавському напрямках. На основі результатів дослідження в статті досліджено наслідки української вокальної музичної освіти для китайської вокальної музичної освіти та висувуються перспективи майбутніх досліджень. Важливість цього дослідження полягає в поглибленому розумінні та порівнянні вокальної музичної освіти в різних країнах, щоб надати педагогам вокалу ідеї для довідки та вдосконалення. Це дослідження має велике значення для сприяння розвитку вокально-музичної освіти.

Ключові слова: китайська вокальна музична освіта, українська вокальна музична освіта, порівняльне дослідження.

Liu SHUCHANG,

orcid.org/0009-0008-6401-4838

Graduate Student at the Department of General Pedagogy and Special Education
Izmail State University of Humanities
(Izmail, Odesa region, Ukraine) *liushuchang67@gmail.com*

A COMPARATIVE STUDY OF VOCAL MUSIC EDUCATION IN CHINA AND UKRAINE

In China and Ukraine, vocal art has traditionally been highly esteemed for a long time, and the development of higher music education with a focus on training highly qualified music educators is a priority. This study compares the features of vocal-musical education in the two countries and analyzes aspects of its content, forms, and teaching methods. The research has revealed differences in vocal-musical education in China and Ukraine concerning educational materials, curriculum, core content, faculty composition, and assessment standards. At the same time, similarities in vocal-musical education in both countries have been identified. The study explores the specifics of vocal preparation for future music teachers in higher education institutions in China and Ukraine. Comparing both systems, it has been established that the content of vocal-musical education in higher education institutions in China is shaped by the influence of artistic and aesthetic characteristics of national worldview, the uniqueness of the tonal-mental basis of Chinese melody, phonetic-formation, and declamatory-articulation specificity of the vocal-speech culture of the Chinese. The main emphasis is placed on future vocal-performing activities rather than vocal-teaching activities. The Ukrainian system of vocal-musical education is defined by the traditions of national singing culture and incorporates European schools of vocal performance. It adopts a systematic-structural approach and is implemented in scientific-theoretical, organizational-methodological, and artistic-performance directions. Based on the research findings presented in the article, the consequences of Ukrainian vocal-musical education for Chinese vocal-musical education are explored, and prospects for future research are proposed. The significance of this study lies in the in-depth understanding and comparison of vocal-musical education

in different countries, aiming to provide vocal educators with insights and ideas for improvement. This research holds great importance in contributing to the development of vocal-musical education.

Key words: *Chinese vocal music education, Ukrainian vocal music education, comparative study.*

Постановка проблеми. Історія музичного мистецтва, зокрема вокального виконавства та навчання співу, в Китаї налічує століття, але система підготовки майбутніх викладачів музичного мистецтва у контексті західної вокальної культури в цій країні є відносно молодою. Вокальна музична освіта є важливим способом розвитку вокальних талантів, вона має довгу історію розвитку та багатий досвід як у Китаї, так і в Україні. Раніше, система навчання вокалістів у Китаї ґрунтувалася виключно на особливостях давньої національної вокальної культури. Протягом століть, приблизно з II тисячоліття до н.е. і до початку XX століття, основні школи вокального мистецтва практично не зазнали жодних реформ. Вокальна музична освіта в Китаї наголошує на всебічному вихованні «моральності, таланту, навичок і фізичної підготовки» і зосереджується на вихованні художніх досягнень і моральних почуттів учнів. Традиційна китайська музика займає важливе місце у вокальній музичній освіті. Китайська вокальна музична освіта зосереджується на розвитку особистості студентів і заохочує студентів використовувати свою унікальну експресію та творчий потенціал. Що стосується методів навчання, Китайська вокальна музична освіта виступає за взаємодію викладачів і студентів і зосереджується на розвитку в студентів здібностей до самостійного навчання та духу командної роботи (Ван Ліфень, 2019).

Українська вокальна музична освіта також має свої особливості. Вокально-музична освіта в Україні наголошує на розвитку базових навичок і зосереджується на навчанні формування голосу студентів, вокальних навичок та співочої експресії. Українська вокальна музична освіта зосереджена на розвитку в учнів музичного сприйняття та здібностей художнього вираження, а також допомагає учням всебічно вдосконалювати свою музичну грамотність за допомогою комплексних методів навчання, таких як теорія музики та інструментальне виконання. Крім того, українська вокальна музична освіта також зосереджується на вихованні в учнів сценічних здібностей та здібностей до інноваційного мислення, а також заохочує студентів брати активну участь у різноманітних мистецьких виступах і заходах для підвищення художньої творчості та всебічної якості.

Аналіз досліджень. У китайській науці, роллю музичної освіти у загальному розвитку шкіл Китаю розглядали такі вчені, як Ван Юйхе, Ван Юй І, Ма Да, Цюй Баокуй та інші. Вони досліджували важливість музичної освіти в контексті загальноосвітніх установ Китаю. Розвиток музичної освіти у Стародавньому Китаї також був описаний в трудах Сю Хайліня.

Вимоги до підготовки сучасного вчителя музичного мистецтва в Україні в галузі вокально-педагогічної діяльності були розроблені такими вченими, як Л. Василенко, О. Маруфенко, Л. Тоцька, Ю. Юцевич та інші. Аспекти виконання вокальної музики були розглянуті у працях Гу Юй Мей, Сюй Дін Чхун, Ван Лей, Вей Лімін, Гу Юй Мей, Цзинь Нань, Чен Дін, Чжао Веньфан та інші. Методики вокального навчання представлені у працях В. Антонюк, Н. Гребенюк, Шен Сіан, Юй Тен Ган, Ян Хун Нян та інші. Особливості вокально-педагогічної діяльності вчителя музичного мистецтва висвітлено у наукових роботах Г. Болгарського, А. Козир, Л. Куненко, О. Хижної та інших дослідників.

Мета статті – шляхом порівняльного аналізу вивчити еволюцію парадигми ціннісних орієнтацій у музичному мистецтві Китаю та України.

Виклад основного матеріалу. Є очевидні відмінності в тематиці вокальної музичної освіти в Китаї та Україні. У китайській вокальній музичній освіті унікальна національна музика Китаю стала важливим змістом навчання. Традиційна китайська музика, включаючи класичні опери, народні пісні, народні пісні тощо, широко включена до вокальної музичної освіти. Ці музичні твори не лише відображають багаті культурні конотації, але й містять у собі суть стародавньої китайської філософії та мистецтва.

Натомість тематика української вокально-музичної освіти більш різноманітна. Крім традиційних українських народних пісень і народної музики, важливе місце в українській вокальній музичній освіті займає також західна класична музика. Україна має давні традиції західної класичної музики, і твори таких майстрів, як Гендель, Моцарт і Шуберт, широко викладаються та виконуються в українській вокальній музичній освіті. Водночас українській сучасній музиці також приділяється достатня увага. Студенти мають можливість познайомитися з різними

жанрами музики під час вокальної музичної освіти, тим самим виховуючи власний музичний смак і стиль.

Китайська вокальна музична освіта зосереджується на традиційній національній музиці та наголошує на спадковості та популяризації китайської культури; тоді як українська вокальна музична освіта приділяє більше уваги вивченню та співу різноманітних музичних тем, включаючи українські народні пісні, західну класичну музику та сучасну музику. Завдяки вивченню цих тем учні можуть розвинути власну музичну грамотність і продемонструвати різні музичні стилі та здібності до вираження. Ця різниця також забезпечує більше можливостей для розвитку та обміну для вокальної музичної освіти в двох країнах.

Форма вокальної музичної освіти в Китаї та Україні відзначається як спільними рисами, так і відмінностями. У Китаї основу становить шкільна освіта, яка надає систематичну підготовку вокалу в музичних консерваторіях та вищих нормальних коледжах. Значна увага приділяється вивченню теорії музики та розвитку вокальних навичок. Соціальна освіта включає індивідуальне навчання та заняття з вокалу для непрофесіоналів (Чень Інань, 2019).

Українська вокальна музична освіта визначається двома рівнями: консерваторіями та музичними школами. У консерваторіях акцент робиться на систематичному навчанні вокальній техніці, з особливим удосконаленням оперного співу та хорового мистецтва. Музичні школи надають освіту учням початкової та середньої школи, фокусуючись на розвитку музичної грамотності та вокальних навичок.

Спільні риси включають поєднання шкільної та соціальної освіти. Однак відмінності виявляються в акцентах: Україна зосереджується на оперному співі та хоровому мистецтві, тоді як Китай акцентує широкий репертуар та всебічну грамотність. Ці відмінності відображають культурні та характерні особливості обох країн, збагачуючи вокальну музичну освіту в їхніх контекстах.

Вокальна музична освіта в Китаї та Україні визначається унікальними методами, які грають важливу роль у розвитку вокальних навичок та художньої виразності студентів.

В Китаї одним із ключових методів є традиційний підхід до навчання вокалу. Студенти акцентують увагу на вокалізації, контролі дихання та культивуванні резонансу. Заняття включають гаммові вправи, вокальні та резонансні тре-

нування, що допомагає в оволодінні правильною технікою та покращенні виразності голосу через повторення. Українська вокальна освіта часто фокусується на розвитку емоційної виразності. Викладачі ставлять завдання передавати емоції та теми через спів, аналізуючи експресивність музичних творів. Студенти під час навчання отримують можливість глибоко розуміти твори та досягати емоційного вираження за допомогою різноманітних технік (Лю Веньцун, 2016).

Обидві країни приділяють велику увагу вихованню сценічної майстерності. В Китаї це включає навчання мови тіла та навичок сценічного виступу, підвищуючи впевненість та чарівність студентів. Українська освіта орієнтована на сценічний досвід та адаптацію до сцени через участь у виступах та конкурсах. Крім того, обидві країни надають велике значення засвоєнню базових знань вокальної музики. Студенти повинні розуміти теорію музики, структуру музичної форми та аналіз фраз для кращого розуміння та інтерпретації музичних творів. Основні методи вокальної музичної освіти в Китаї та Україні враховують традиційні техніки, культивування емоційної виразності, розвиток сценічної майстерності та вивчення вокальної музики. Ці методи важливі для розвитку вокальних здібностей, емоційної виразності та сценічної впевненості студентів. Через постійну практику та навчання студенти можуть постійно вдосконалювати свої навички та виявляти високий рівень художнього вираження.

У вокальній музичній освіті Китаю та України спостерігаються відмінності в навчальних матеріалах, програмі та змісті. Китайська освіта використовує класичну та етнічну музику як основу, вдосконалюючи базові навички. Українська вокальна освіта акцентує західну класичну музику та виховання музичної грамотності. Навчальні плани Китаю фокусуються на розвитку вокальних навичок, визначаючи конкретні вимоги. Українські плани більше уваги приділяють вихованню музичної грамотності та художньої виразності. Основний зміст вокальної освіти в Китаї зорієнтований на звукову тональність та тренування співу. Українська освіта покладає акцент на виразовість, драматичний спів та інтерпретацію творів. Ці відмінності відображають культурні та музичні традиції обох країн, надаючи унікальні шляхи розвитку вокальної музичної освіти (Танець, 2019).

У Китаї велика кількість викладачів, які акцентують базові навички, мають систематичну вокально-музичну освіту та надають професійне керівництво. В Україні викладачі наголошують

на емоційній експресії та артистизмі, дозволяючи студентам вільно виражати себе. У Китаї увага більше спрямована на базову підготовку та викладання технічних аспектів вокалу.

Стандарти оцінювання вокальної музичної освіти в Китаї та Україні різняться за різноманітністю та підходами. В Китаї акцент робиться на теоретичних знаннях та вокальних навичках через різноманітні іспити. Українське оцінювання більше фокусується на співочій силі та музично-виразних здібностях, проводячи співочні конкурси. Стандарти оцінювання в Китаї враховують теоретичні та вокальні аспекти, включаючи тестування здатностей учнів до оцінки музики та знання історії музики. Українські стандарти акцентують співочні навички та сценічний виступ, оцінюючи емоційну експресію через конкурс сценічного співу.

У вокальному музичному вихованні та співі існують відмінності між Китаєм та Україною. Китайська освіта фокусується на успадкуванні традиційних навичок, тренуванні вокалізації та контролі дихання, підкреслюючи природу, м'якість та ритм. В Україні основний акцент робиться на ефективності голосу, розвитку навичок вокалізації та резонансу. Китайська методика співу включає скоординоване використання горла та тіла, з великим значенням контролю дихання та горлової техніки. З іншого боку, українська методика акцентує вироблення звучного та проникливого голосу через навички вокалізації та резонансу, з прагненням до точності техніки. Ці відмінності в підходах відображають культурні та традиційні особливості вокально-музичної освіти в обох країнах, що може сприяти взаємному обміну та розвитку цієї галузі.

У вокальній музичній освіті Китаю та України є схожість у розвитку базових навичок та методах навчання. Обидві країни акцентують на тренуванні голосових зв'язок, розширенні діапазону та виконавських навичках. Уроки включають аналіз та інтерпретацію музичних творів, а також теорію та історію музики. Однак схожість також виявляється у вихованні почуття командної роботи та навичках сценічного виступу. У хорі та опері студенти вивчають співпрацю та адаптацію до різних сценічних середовищ. Це важливо для подальшого розвитку музичної кар'єри.

Висновки. На основі дослідження та аналізу порівняльного дослідження вокальної музичної освіти в Китаї та Україні можна зробити певні висновки. По-перше, українська вокальна музична освіта має глибокі традиції та багаті навчальні ресурси з техніки голосу, теорії музики

та виконавської техніки. По-друге, китайська вокальна музична освіта має унікальні переваги в концепціях викладання вокальної музики, музичній культурній спадщині та художньому вираженні. У порівняльному дослідженні ми виявили деякі відмінності та схожість між двома системами вокальної освіти.

Виходячи з аналізу характеристик двох систем вокальної музичної освіти, українська вокальна музична освіта надає великого значення розвитку звукових технологій і зосереджується на професіоналізмі та майстерності вокальної музичної дисципліни. Вони приділяють увагу формуванню голосу та проводять систематичні тренінги з прийомів вокальної постановки, щоб зробити голос красивим та виразним. Українська вокальна музична освіта зосереджена на вихованні слуху та відчуття висоти в учнів під час навчального процесу, а також на розвитку голосу та навичок дихання учнів. Ці характеристики забезпечують потужну підтримку українській вокальній музичній освіті для досягнення визначних досягнень на міжнародній сцені вокальної музики.

Вокальна музична освіта в Китаї зосереджена на розвитку всебічної грамотності у вокальному музичному мистецтві, наголошуючи на спадковості музичної культури та культивуванні гуманістичного духу. Вокальна музична освіта в Китаї приділяє більше уваги поєднанню вокальних музичних дисциплін і традиційної китайської музичної культури, а також зосереджується на розвитку здібностей учнів до музичної експресії та художньої чутливості, щоб вони могли втілити унікальну красу китайської музики у співі. Китайська вокальна музична освіта зосереджена на розвитку уяви та виконавських навичок студентів у процесі навчання, зосереджуючись на розвитку емоційних проявів студентів та здібностей сценічного виступу. Ці характеристики роблять китайську вокальну музичну освіту надзвичайно важливою для успадкування та розвитку китайського вокального музичного мистецтва.

Завдяки порівняльному дослідженню двох систем вокальної музичної освіти ми можемо виявити, що дві системи вокальної музичної освіти доповнюють і навчаються одна в одній в деяких аспектах. Суворість і професіоналізм української вокальної музичної освіти може стати цінним довідником і орієнтиром для китайської вокальної музичної освіти, особливо у розвитку голосових навичок і відчуття висоти. Акцент на музичній культурній спадщині та художньому вираженні в китайській вокальній музичній освіті дав натхнення та натхнення українській вокальній музичній освіті,

особливо у вихованні мистецьких чутливостей учнів та здатності емоційного вираження.

У майбутніх дослідженнях і практиці вокальної музичної освіти ми повинні продовжити дослідження відмінностей і схожості між системами вокальної музичної освіти Китаю та України, а також подальшого зміцнення обміну вокальною музичною освітою та співпраці

між двома країнами для сприяння взаємному навчанню та спільності у вокальній музиці освіти. Ми повинні розвивати переваги нашої відповідної вокальної музичної освіти, вчитися на сильних сторонах один одного, інновувати методи та засоби навчання та робити більший внесок у розвиток вокальних талантів з міжнародним баченням та професійними якостями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ван Ліфень Дослідження та аналіз вокальної музичної освіти в Китаї в 20 столітті. Великий погляд на мистецтво, 2019.
2. Лю Веньцзун Формування вокально-педагогічної майстерності майбутнього вчителя музики на основі традицій Китаю та України: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2016. 208 с.
3. Сунь Бо. Порівняння типології «викладання вокальної музики в класі» у вищій музичній освіті Китаю та України. Читання Веньцунь, 2018. С. 63–64.
4. Танець А. Дослідження впливу культурних відмінностей між Китаєм та Україною на освіту. Тяньцзінський університет, 2019.
5. Фей Юйцзюнь Дослідження підходу до естетичного виховання коледжів та університетів із культурними генами китайської вокальної музичної школи. Китайська етнічна виставка, 2021. С. 3–5.
6. Чень Інань Дослідження впливу змін у сучасному Китаї на вокально-музичну освіту. Літературне життя · пізніший випуск, 2019. 219 с.
7. Чжу Яцзе. Коротка дискусія про розвиток китайської вокальної музики. Гуандунське видавництво, 2018. С. 88–89.
8. Яо Яо. Історичний огляд і сучасне мислення про професійну освіту вокальної музики Китаю. Народна музика, 2020. С. 3–5.

REFERENCES

1. Van Lifen (2019) Doslidzhennia ta analiz vokalnoi muzychnoi osvity v Kytai v 20 stolitti. [Research and analysis of vocal music education in China in the 20th century] Velykyi pohliad na mystetstvo. [in Ukrainian].
2. Liu Ventszun (2016) Formuvannia vokalno-pedahohichnoi maisternosti maibutnoho vchytelia muzyky na osnovi tradytsii Kytaiu ta Ukrainy [Formation of vocal-pedagogical expertise for future music teachers based on the traditions of China and Ukraine]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02. Kyiv, 2016. 208. [in Ukrainian].
3. Sun Bo. (2018) Porivniannia typolohii «vykladannia vokalnoi muzyky v klasi» u vyshchii muzychnii osviti Kytaiu ta Ukrainy. [Comparison of the typology of «teaching vocal music in the classroom» in higher music education in China and Ukraine]. Chytannia Ventsun. 63–64. [in Ukrainian].
4. Tanets A. (2019) Doslidzhennia vplyvu kulturnykh vidminnostei mizh Kytaiem ta Ukrainoiu na osvitu. [Research on the impact of cultural differences between China and Ukraine on education]. Tiantszynski universytet. [in Ukrainian].
5. Fei Yuitsziun (2021) Doslidzhennia pidkhodu do estetychnoho vykhovannia koledzhiv ta universytetiv iz kulturnymy henamy kytaiskoi vokalnoi muzychnoi shkoly. [A Study of the approach to aesthetic education in colleges and universities with cultural roots in the chinese vocal music school]. Kytaiska etnichna vystavka. 3–5. [in Ukrainian].
6. Chen Inan (2019) Doslidzhennia vplyvu zmin u suchasnomu Kytai na vokalno-muzychnu osvitu. [Impact of contemporary changes in China on vocal music education]. Literaturne zhyttia·piznishyi vypusk. 219. [in Ukrainian].
7. Chzhu Yatsze (2018) Korotka dyskusiia pro rozvytok kytaiskoi vokalnoi muzyky. [A brief discussion on the development of Chinese vocal music]. Huandunske vydavnytstvo. 88–89. [in Ukrainian].
8. Iao Yao (2020) Istorychnyi ohliad i suchasne myslennia pro profesiinu osvitu vokalnoi muzyky Kytaiu. [Historical overview and contemporary perspectives on professional vocal music education in China]. Narodna muzyka. 3–5. [in Ukrainian].

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-51>**Катерина ЮЗЕФОВИЧ,***orcid.org/0000-0002-1101-8578*

викладачка кафедри іноземних мов

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(Київ, Україна) *kyuzefovych@gmail.com***Світлана ВОЛГІНА,***orcid.org/0009-0007-3704-2967*

викладачка кафедри іноземних мов

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(Київ, Україна) *volginasa@gmail.com*

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСТОСУНКУ CHATGPT У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті проаналізовано проблему використання штучного інтелекту, а саме, технології ChatGPT, у процесі навчання та вивчення іноземної мови, як наслідок стрімкого розвитку інформаційних технологій у сучасному глобалізованому світі. Зроблено спробу визначити потенціал використання даного сервісу з метою надання освітніх послуг та визначено стратегії його інтеграції до освітнього процесу. Теоретичною значущістю статті вважаємо дослідження у ній існуючого потенціалу використання технології ChatGPT з метою впровадження нових методів та підходів до практики викладання іноземної мови. Стаття має вагомим практичне значення зважаючи на запропоновані підходи до застосування ChatGPT у процесі вивчення іноземної мови у вищих навчальних закладах та освітніх установах.

Аналіз досліджень, які було використано у статті доводить актуальність вибраної теми та її популярність серед вітчизняних та закордонних науковців. Зважаючи на вищезазначене, у статті зроблено спробу здійснити аналіз технічних характеристик нейромережі та виявити способи їх застосування в процесі викладання іноземної мови.

Стратегії інтеграції ChatGPT у процес вивчення іноземної мови, запропоновані у статті, включають розробку текстів для аудиторної та самостійної роботи студентів за бажаною тематикою, укладання завдань на розвиток навичок розуміння, узагальнення та порівняння отриманої інформації; упорядкування діалогів за зазначеними комунікативними ситуаціями у межах теми, яка вивчається; парафраз, короткий виклад та генерація варіативних версій складеного тексту залежно від необхідного ступеню складності; формулювання ключових питань за змістом отриманої інформації; укладання лексики за зазначеною темою.

Ключові слова: інформаційні технології, штучний інтелект, нейромережі, технологія ChatGPT, викладання іноземної мови.

Kateryna YUZEFOVYCH,*orcid.org/0000-0002-1101-8578*

Lecturer at the Foreign Languages Department

Law School of Taras Shevchenko National University of Kyiv

(Kyiv, Ukraine) *kyuzefovych@gmail.com***Svitlana VOLHINA,***orcid.org/0009-0007-3704-2967*

Lecturer at the Foreign Languages Department

Law School of Taras Shevchenko National University of Kyiv

(Kyiv, Ukraine) *volginasa@gmail.com*

PROSPECTS OF USING THE CHATGPT APPLICATION IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

The article analyzes the issue of the use of artificial intelligence, namely ChatGPT technology, in the process of educating and acquiring knowledge of a foreign language, due to the development of information technologies in our

modern globalized world. The attempt was made to evaluate the potential for the development of the given service and the strategy of its integration with the educational process. The theoretical significance of the given article is to explore the existing use of the ChatGPT technology with the purpose of new methods and approaches introduction to the practice foreign language learning. The article has practical importance based on the implementation of ChatGPT in the process of foreign language studying and learning at higher educational institutions and other educational establishments.

The analysis of the research, conducted in the article, proves the relevance of the chosen topic and its popularity with the domestic and foreign researchers and scholars. Taken into account the abovementioned information, the attempt was made in the article to analyse the technical characteristics of the neural network and identify the ways of their implementation in the process of foreign language teaching.

The article suggests the strategies for ChatGPT integrating into the process of foreign language teaching, as follows: the developing of classroom texts and the texts for self-study of the students based on the relevant topics, clustering the tasks for the development of the skills of comprehension, generalization and comparing the information studied; completing the dialogues based on specified communicative situations represented by the relevant topic; paraphrase, summarizing and generation of variable versions of a completed text depending on the required level of foreign language skills; making up key questions on the relevant text or topic; creating the list of terms, words and phrases required for providing information on the relevant topic in the foreign language.

Key words: *information technologies, artificial intelligence, neural networks, ChatGPT technology, foreign language teaching and studying.*

Постановка проблеми. Черговий виток розвитку цифрових технологій актуалізував питання про впровадження інтелектуальних агентів та штучного інтелекту в різні сфери життя, у тому числі й у процес навчання іноземних мов. Зростає їх використання та широке застосування в таких галузях як машинний переклад, обробка природної мови, розпізнавання мовлення, тощо. Ряд характеристик, властивих одному з різновидів інтелектуальних агентів, а саме технології ChatGPT, дозволяє припустити, що вона могла б бути інтегрована в освітній процес. Ціль дослідження полягає в тому, щоб виявити потенціал впровадження ChatGPT в освітній процес. Наукова новизна полягає у виявленні потенціалу використання сервісу у процесі навчання іноземній мові та перерахуванні стратегій інтеграції ChatGPT до освітнього процесу. Теоретична значущість полягає в тому, що дослідження потенціалу використання ChatGPT в освіті може дати надалі можливість запровадити нові методи та підходи до практики викладання іноземної мови. Нове явище вивчається у цій статті з опорою на сучасні дослідження. Практична значущість полягає в тому, що у статті пропонуються підходи до застосування ChatGPT у викладанні іноземної мови.

Аналіз досліджень. В останнє десятиліття різноманітні типи нейромереж і їх використання дуже ретельно досліджувались і описувались у різних наукових працях. О.С. Порохова досліджувала сутність та проблематику штучного інтелекту, А.С. Мельник вивчала використання чат-боту ChatGPT у практичній мовній підготовці майбутніх викладачів іноземної мови; К.В. Матвеева описує використання ChatGPT у написанні та презентуванні наукових досліджень; В.Л. Расюна та В.А. Величко займалися дослідженням етич-

них аспектів використання ChatGPT у закладах освіти в Україні.

Мета статті – здійснити аналіз технічних характеристик нейромережі та виявити способи їх застосування в процесі викладання іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. Цифрові технології разом досить широко використовуються в сучасній освіті. На них заснована можливість організації дистанційних та змішаних занять. Також різні мультимедійні та мережеві засоби навчання корисні у створенні умов, що моделюють реальну іншомовну взаємодію, що необхідно для розвитку пізнавальних, навчальних та творчих здібностей учнів у ході різноманітних комунікацій (Graves, Liwicki, Fernández, Bertolami, Bunke, Schmidhuber, 2009: 855-868). У цьому дослідженні використовуються методи аналітичної роботи з джерелами, що включають праці зарубіжних дослідників, що дозволяє виявити технічні можливості сервісу і розробити стратегії їх інтеграції в освітній процес.

У певних галузях інформатики також відбувається активна робота з удосконалення штучного інтелекту, тобто систем, здатних вирішувати когнітивні завдання, призначені для людського розуму. Використання штучного інтелекту (ШІ) в освіті має відносно коротку історію. Її ранні приклади можна простежити у 1960-х та 1970-х роках, коли дослідники почали використовувати комп'ютери для створення персоналізованих освітніх інструкцій та їх адаптацію до потреб окремих здобувачів освіти. Це заклало основу для розробки більш сучасних освітніх інструментів і платформ на базі штучного інтелекту, які сьогодні стали звичайним явищем у навчальному процесі. У 1980-х і 1990-х роках поширення персональних

комп'ютерів та Інтернету сприяло розробці складнішого освітнього програмного забезпечення та платформ онлайн-навчання.

На початку 2000-х років досягнення в галузі машинного навчання та обробки природної мови призвели до розробки більш досконалих нейромереж, які використовувалися як освітні інструменти на базі штучного інтелекту. Ці мережі були здатні адаптуватися до потреб окремих учнів і навіть виставляти оцінки. Сьогодні штучний інтелект застосовується в освіті для персоналізації навчання, автоматизації адміністративних завдань і навіть безпосереднього наставництва. Оскільки область штучного інтелекту продовжує розвиватися, цілком імовірно, що у майбутньому побачимо ще інноваційне використання штучного інтелекту в освіті.

Останнім часом широкого поширення набув такий напрямок ШІ, як обробка природних мов (NLP), це область штучного інтелекту, яка включає використання алгоритмів для аналізу та інтерпретації людської мови (письмового та усного мовлення) (Manning, Schütze, 2000: 31). Вхідні дані на основі природної мови забезпечують можливість автентичної комунікації в рамках мовних практик. Вже зараз існує низка освітніх сервісів, що використовують технології NLP Grammarly – онлайн-платформа з функцією обробки тексту, здатна проаналізувати не тільки орфографію та пунктуацію, але й риторичне позиціонування тексту, ґрунтуючись на вбудованій базі контекстних речень (Schmidt, Strasser, 2022: 169). Чат-боти – сервіси для практики навичок усного мовлення – імітують дискурсивну поведінку людей за допомогою вбудованих корпусів мови. Додаток Virtual Talk, Mondly або Memrise, Babbel і Duolingo, використовують мультимедійний інтерфейс, що дозволяє учням практикувати мову, що вивчається, за допомогою аудіо, відео та зображень, у формі усного або письмового діалогу (Schmidt, Strasser, 2022: 171).

Однак можливість інтеграції до освітнього процесу технології ChatGPT, також заснованої на штучному інтелекті, у світі сприймається скептично. Ця стаття має на меті вирішення цієї проблеми. Дослідження, присвячені безпосередньо феномену ChatGPT, на даний момент нечисленні та в основному представлені зарубіжними авторами. Дане дослідження важливе для подальшого вивчення можливостей впровадження ChatGPT у навчання іноземної мови. Хоча експерименти з навчанням програм обробки природних мов зараз припиняються, не виключено їх відновлення у майбутньому.

Штучний інтелект може використовуватися в процесі індивідуального навчання – підходу до викладання та засвоєння знань, спрямованого на адаптацію навчального процесу до унікальних потреб та здібностей кожного учня. У цьому контексті використання штучного інтелекту у викладанні іноземної мови можливе у таких напрямках:

1. Практика розмовної мови: подібні сервіси надають студентам інтерактивну платформу для вдосконалення мовних навичок (Nghi, 2019: 901).

2. Персоналізований зворотний зв'язок: платформи, засновані на ШІ, надають учням миттєвий та персоналізований зворотний зв'язок після виконання тих чи інших завдань, допомагаючи виявити області, які потребують додаткової уваги (Kasneci, Sessler, Kuehmann, 2023: 3).

3. Практика на автентичних мовних матеріалах: дані платформи включають корпуси різноманітних текстів, написаних носіями мови, що дозволяє більш різнобічно і захоплююче практикувати мову. Таким чином, платформи, засновані на ШІ, вже мають достатню кількість корисних характеристик, що дозволяють інтегрувати їх у навчальний процес.

Наприкінці 2022 року загальну увагу привернув ChatGPT (Generative Pre-Trained Transformer), заснований на штучному інтелекті. ChatGPT – це система обробки природної мови (NLP), розроблена компанією Open AI, яка взаємодіє зі співрозмовником реалістичним чином і навіть «відповідає на наступні питання, визнає свої помилки, оскаржує невірні передумови та відхиляє невідповідні запити», як пише про це компанія-засновник. Основною функцією ChatGPT прийнято вважати імітацію людської мови, проте його можливості набагато ширші; він може буквально створювати нові осмислені тексти, такі як вірші, оповідання чи романи, демонструючи оригінальність у межах своїх можливостей (Lund, Wang, 2023: 29). ChatGPT заснований на моделі глибокого навчання під назвою GPT-3, яка ґрунтується на величезних обсягах даних. Порівняно з попередниками, GPT-3 є набагато більш просунутою з точки зору масштабу (наявність 175 мільярдів параметрів, порівняно з 1,5 мільярдами у GPT-2), більшого обсягу вихідних даних, отже, її тексти автентичніші.

30 листопада 2022 року система ChatGPT стала доступною для безкоштовного громадського тестування. Чат-бот здатний опрацьовувати широкий спектр текстових запитів. Вихідні характеристики дозволяють ChatGPT вести максимально природну комунікацію. Сервіс вже зарекомендував себе як вкрай корисний інструмент у таких галу-

зях, як віртуальне спілкування, освіта, обробка текстів та пошук інформації (Dale, 2021: 113-118). Однак слід зазначити, що мережа на даний момент недосконала, і її знання обмежені вхідними даними, які не дозволяють зробити масштабний пошук інформації. Як наслідок, ChatGPT не може надати точну чи актуальну інформацію, а також генерувати відповіді на складні або не передбачені вихідними запитаннями. Більше того, вхідні дані, засновані на природній мові, можуть зіграти злий жарт, оскільки мережа здатна видавати відповіді, що містять упереджену або образливу лексику (Deng, Lin, 2022: 82).

Аналізуючи, яку роль може зіграти ChatGPT у навчанні іноземних мов, можна відзначити користь даного чат-бота в адаптивному навчанні, де застосовуватиметься інтелектуальний аналіз даних та освітніх систем, а також аналітика навчання та сучасний аналіз його процесу (Kristic, Aleksic, 2022: 223-224). ChatGPT заснований на нейромережі, що навчається, що дозволяє адаптуватися до побажань користувача та його індивідуальних потреб. Ще однією перевагою ChatGPT є здатність формулювати відповідь без очікування, що таким чином наближає комунікацію з сервісом максимально близько до реального діалогу з викладачем. В цьому його відмінність від Google, що видає результат, ґрунтуючись на алгоритмі підбору відповідних посилань на сайти, а не саму інформацію (Opara, Tolorunkele, 2023: 33-40).

Можна виділити кілька потенційних переваг використання ChatGPT в освіті. По-перше, ChatGPT надає учням миттєвий зворотний зв'язок, дозволяючи швидко виявляти та виправляти помилки. За допомогою сервісу студенти отримують персоналізовані можливості для практики, адаптовані під їх індивідуальні потреби та здібності (Zhai, 2022: 12), а разом з тим можливість оптимізації процесу самостійного навчання, внаслідок того, що мережа здатна надавати прямі відповіді. ChatGPT можна використовувати у будь-який час та в будь-якому місці завдяки необмеженому доступу до ресурсів для вивчення мови, що дозволяє учню практикуватись у власному темпі. ChatGPT може бути економічно вигідним рішенням для вивчення мови, оскільки не потребує жодних додаткових ресурсів чи матеріалів, крім комп'ютера чи мобільного пристрою. Також ChatGPT має чудовий дизайн інтерактивної платформи.

Крім цього можна виділити такі переваги ChatGPT: здатність обробляти природну мову, розпізнаючи закономірності та тенденції в ній; допо-

могу дослідникам в аналізі та розумінні величезних обсягів текстових даних, таких як публікації в соціальних мережах або статті новин; можливість використання як допоміжного інструменту для огляду літератури, де він відбере найбільш релевантні запити чи ключовому слову джерела.

Разом з тим ChatGPT має й низку недоліків. По-перше, для сервісу характерний вкрай обмежений емоційний інтелект: ChatGPT не вистачає можливості розуміти емоційний контекст розмови, який має важливе значення в процесі навчання. По-друге, чат-бот недостатньо поінформований про культурний код (Zhai, 2022: 8). Крім того, очевидно, що чат-бот може стимулювати інтенсифікацію залежності від технологій. Якщо процес навчання обмежиться використанням ChatGPT, це призведе до того, що здобувачі освіти надто звикнуть до можливостей сервісу, що спрощує виконання навчальних завдань, таких як написання творів та листів. Це може призвести до придушення їхнього творчого мислення. Тим не менш, вищезазначених проблем можна уникнути, якщо використання функціоналу нейромережі буде коректним чином інтегровано в освітній процес.

Під час роботи з ChatGPT було виявлено такі потенційні способи застосування нейромережі у навчанні іноземних мов.

1. Складання текстів для аудиторної та позааудиторної роботи. Ймовірно, найзрозумілішою та найкориснішою функцією ChatGPT є її здатність генерувати текст заданою мовою за тематикою будь-якої спрямованості. При складанні запиту можна вказати бажаний режим оповідання, певну лексику та граматичні форми. Подібні тексти можна використовувати як додаткове читання, і як основу для лексико-грамматических завдань. Ще один варіант використання нейромережі в аудиторній роботі – генерування текстів для подальшого порівняння з іншими аналогічними текстами. І тут можна використовувати автентичний текст чи текст, самостійно написаний учнями. У першому випадку учні зможуть виявити особливості, характерні для мови носіїв. У другому випадку вони зможуть самостійно дати оцінку своєму тексту, виявивши його слабкі та сильні сторони. Як експеримент окремим видом роботи може стати сама генерація тексту за допомогою нейромережі. За її результатами студенти зможуть не тільки порівняти отримані тексти, але й виявити, чиє формулювання запиту дозволило досягти найкращого підсумкового результату.

2. Упорядкування діалогів. Чат-бот здатний створити на запит діалог, де також можна вказати

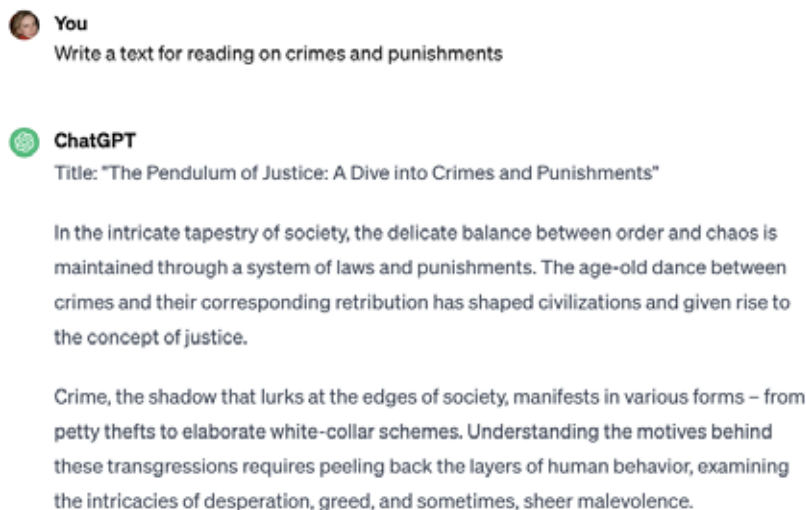

Рис. 1

його тематику і задати певний бекграунд комунікативної ситуації (місце, ролі співрозмовників, обставини, що спровокували розмову). Ці діалоги можна використовувати як ілюстрації до певних комунікативних ситуацій та застосовувати як для читання, так і як зразок для складання учнями власного діалогу.

3. Генерація нових версій раніше складеного тексту. Нейромережа може створити спрощену або ускладнену версію вихідного тексту, що дозволить адаптувати той самий текст відповідно до рівня знань учня.

4. Генерація питань. ChatGPT може ставити питання як на певну тематику, так і на основі заданого тексту. З іншого боку, сервіс дає можливість

згенерувати як саме питання, так і варіанти варіанти відповіді до нього.

5. Створення переліку лексики. Ще однією можливістю ChatGPT-3 є складання списків лексики. Список може включати як тематичну лексику, так і лексику, вичленовану з певного тексту. Крім того, можливості нейромережі дозволяють миттєво перекласти отриманий список з заданої мови на іншу. Слід, однак, брати до уваги той факт, що перекладацькі здібності ChatGPT не ідеальні і в цілому схожі на функціонал всіх звичних онлайн-перекладачів: результат роботи над текстом задовільний лише в тому випадку, якщо він не обтяжений складними лексичними, граматичними та смисловими конструкціями. Однак,

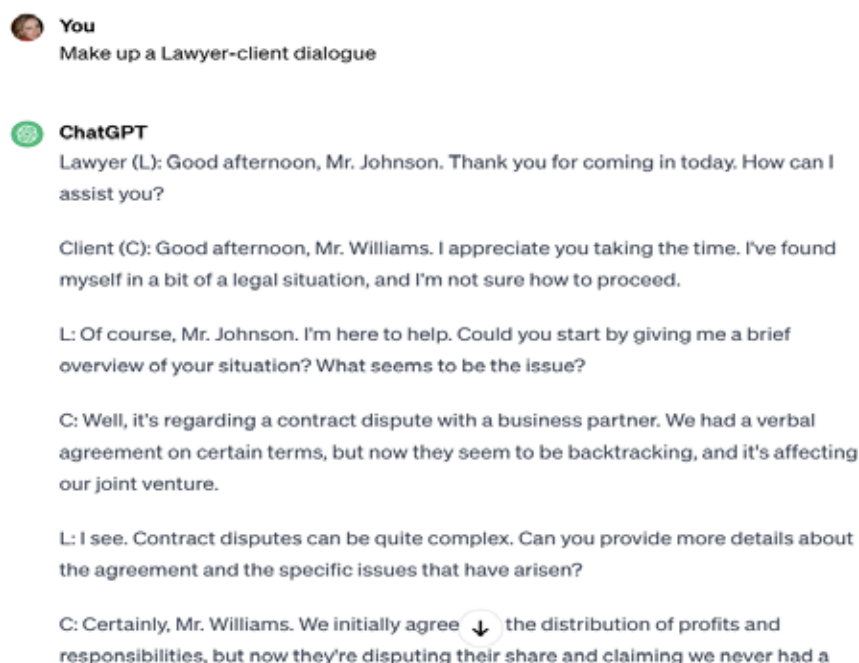

Рис. 2

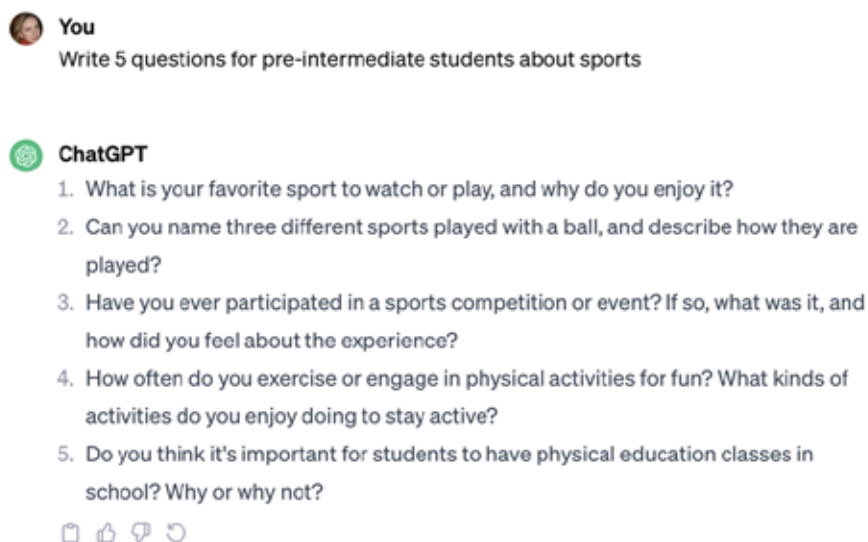

Рис. 3

спираючись на сказане раніше, можна зробити висновок, що неймережа цілком підходить для складання словникових списків.

У цій статті було запропоновано деякі стратегії інтеграції ChatGPT у навчання іноземних мов. Потенційне використання ChatGPT може включати аналіз лексики, стилістики і структури згенерованого тексту з подальшим виявленням в ньому сильних і слабких сторін. Цей аналіз дозволить студентам виявляти закономірності певного тексту як наслідок, поліпшить їхню здатність у написанні власних робіт. В результаті подібних дій може сформуватися навичка відрізняти текст, написаний машиною, від того, чий автор – людина.

Подальший розвиток технологій ШІ з великою ймовірністю призведе до зростання цін-

ності авторських текстів, а також до більшої затребуваності людей, які мають унікальні знання та здатні грамотно їх викладати. Французький філософ Жан Бодрійяр писав, що штучний розум позбавлений здібності мислення, тому що він невивгадливий. Мистецтво – те, що змінює реальність. Штучний інтелект сьогодні може змінювати реальність, але лише сліпо відтворюючи вихідні дані, будучи нездатним перевершити себе. Тому, незважаючи на всі його величезні можливості, немає причин вважати, що він може повністю замінити людину. ChatGPT здатний стати гарним інструментом, що спрощує комунікацію, проте в тих областях, де потрібен вихід за межі шаблону, де потрібно «перевершити себе», він безсилий.

Рис. 4

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. A novel connectionist system for unconstrained handwriting recognition / A. Graves and all. *IEEE transactions on pattern analysis and machine intelligence*. 2009. Т. 31, № 5. С. 855–868.
2. Chinonso O. E., Theresa A. M.-E., Aduke T. C. ChatGPT for teaching, learning and research: prospects and challenges. *Global academic journal of humanities and social sciences*. 2023. Т. 5, № 02. С. 33–40.
3. Dale R. GPT-3: what's it good for?. *Natural language engineering*. 2020. Т. 27, № 1. С. 113–118.
4. Deng J., Lin Y. The benefits and challenges of chatgpt: an overview. *Frontiers in computing and intelligent systems*. 2023. Т. 2, № 2. С. 81–83.
5. Dreyfus H. L. What computers still can't do: A critique of artificial reason. Cambridge; London: The MIT press, 1997. С. 353.
6. Krstić L., Aleksić V., Krstić M. Artificial intelligence in education: a review. *9th international scientific conference technics and informatics in education*. 2022. С. 223–228.
7. Lund B. D., Wang T. Chatting about ChatGPT: how may AI and GPT impact academia and libraries?. *Library hi tech news*. 2023. С. 113–118.
8. Manning C. Foundations of statistical natural language processing : навчальний посібник. London: The MIT Press, 1999. С. 720.
9. Nghi Tran Tin. Applying ai chatbot for teaching A foreign language: an empirical research. *International journal of scientific & technology research*. 2019. Т. 8, № 12. С. 897–902.
10. Schmidt T., Strassner T. Artificial intelligence in foreign language learning and teaching. *Anglistik*. 2022. Т. 33, № 1. С. 165–184.
11. Zhai X. ChatGPT user experience: implications for education. *SSRN electronic journal*. 2022. С. 18.

REFERENCES

1. A novel connectionist system for unconstrained handwriting recognition / A. Graves et al. *IEEE transactions on pattern analysis and machine intelligence*. 2009. Vol. 31, No. 5. P. 855–868.
2. Chinonso O. E., Theresa A. M.-E., Aduke T. C. (2023) ChatGPT for teaching, learning and research: prospects and challenges. *Global academic journal of humanities and social sciences*. Vol. 5, No. 02. P. 33–40.
3. Dale R. (2020) GPT-3: what's it good for?. *Natural language engineering*. Vol. 27, No. 1. P. 113–118.
4. Deng J., Lin Y. (2023) The benefits and challenges of chatgpt: an overview. *Frontiers in computing and intelligent systems*. Vol. 2, No. 2. P. 81–83.
5. Dreyfus H.L. (1997) What computers still can't do: A critique of artificial reason. Cambridge; London: The MIT press, C. 353.
6. Krstić L., Aleksić V., Krstić M. (2022) Artificial intelligence in education: a review. *9th international scientific conference techniques and informatics in education*. P. 223–228.
7. Lund B. D., Wang T. (2023) Chatting about ChatGPT: how may AI and GPT impact academia and libraries?. *Library hi tech news*. P. 113–118
8. Manning C. (1999) *Foundations of statistical natural language processing: a textbook*. London: The MIT Press, C. 720.
9. Nghi Tran Tin. (2019) Applying ai chatbot for teaching A foreign language: an empirical research. *International journal of scientific & technological research*. Vol. 8, No. 12. P. 897–902.
10. Schmidt T., Strassner T. (2022) Artificial intelligence in foreign language learning and teaching. English. Vol. 33, No. 1. P. 165–184.
11. Zhai X. (2022) ChatGPT user experience: implications for education. *SSRN electronic journal*. P. 18.

УДК 37.048.3:159.9.072.

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-52>

Віра ЯКОВЕНКО,

orcid.org/0000-0001-9090-2144

старший викладач кафедри академічного та естрадного вокалу

Київського університету імені Бориса Грінченка

(Київ, Україна) v.yakovenko@kubg.edu.ua

ПРОФЕСІЙНА МОТИВАЦІЯ ЯК ПЕДАГОГІЧНА УМОВА РОЗВИТКУ ВОКАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ СУЧАСНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

На сучасному етапі перетворення, які відбуваються у системі вітчизняної вищої освіти, окреслюються не тільки нові вимоги, а і нові мотиваційно-ціннісні орієнтири до професійної компетентності майбутніх артистів-вокалістів. Сьогодні особливої актуальності набуває проблема цілеспрямованого визначення й обґрунтування педагогічних умов розвитку професійної компетентності здобувачів сучасної мистецької освіти серед яких особливе значення набуває формування професійної мотивації. Основою сучасної освітньої системи стають такі пріоритети, як самоосвіта, саморозвиток, самопроєктування тому професійно-педагогічна діяльність повинна бути спрямована на управління освітніми процесами на розвиток здібностей особистості, а не тільки на трансляцію знань, умінь і навичок.

Успішне опанування компетентностей є малоймовірним, якщо воно не супроводжується постійним самовдосконаленням, самонавчанням, саморозвитком. (Бондаренко 2012: 150-154).

У педагогічній енциклопедії поняття «мотивація» (від лат. Moveo – рухаю) визнана системою мотивів або стимулів, що спонукає людей до конкретних форм діяльності. Під мотивами навчальної діяльності ми розуміємо спонукання, цілеспрямований характер діяльності студента та задоволення від процесу й безпосередніх результатів.

Основою мотиваційного підходу в роботі зі студентами є точність усвідомлення майбутнього якісного результату. Мотивації студентів-вокалістів тісно пов'язана з активізацією музичних здібностей, є головним психологічним та спонукальним чинником успішним оволодінням професійним академічним вокалом. Спонукування які пов'язані з саморозвитком і самовдосконаленням, які мають фахову спрямованість, мають важливе значення для подальшої професійної діяльності артиста-вокаліста. Випускник навчального закладу нині не розглядається як завершений професіонал, а як особистість яка продовжує своє становлення, яка здатна здійснювати саморозвиток.

Ключові слова: мотивація, компетенція, самовдосконалення, самореалізація.

Vira YAKOVENKO,

orcid.org/0000-0001-9090-2144

Senior Lecturer at the Department of Academic and Pop Vocals

Boris Hrinchenko Kyiv Metropolitan University

(Kyiv, Ukraine) v.yakovenko@kubg.edu.ua

PROFESSIONAL MOTIVATION AS A PEDAGOGICAL CONDITION FOR THE DEVELOPMENT OF VOCAL COMPETENCE OF STUDENTS OF MODERN ART EDUCATION

At the current stage of transformations taking place in the system of domestic higher education, not only new requirements are outlined, but also new motivational and value guidelines for the professional competence of future vocalist artists. Today, the problem of purposeful definition and substantiation of the pedagogical conditions for the development of professional competence of the students of modern art education, among whom the formation of professional motivation, is of particular importance. Priorities such as self-education, self-development, self-projection become the basis of the modern educational system, therefore, professional and pedagogical activity should be aimed at managing educational processes for the development of individual abilities, and not only at the transmission of knowledge, skills and abilities.

Successful acquisition of competencies is unlikely if it is not accompanied by constant self-improvement, self-learning, and self-development. (Bondarenko 2012: 150-154).

In the pedagogical encyclopedia, the concept of “motivation” (from the Latin Moveo – I move) is recognized as a system of motives or incentives that motivates people to specific forms of activity. By motives of educational activity, we understand motivation, goal-oriented nature of the student’s activity and satisfaction with the process and immediate results.

The basis of the motivational approach in working with students is the accuracy of awareness of the future quality result. The motivation of vocal students is closely related to the activation of musical abilities, and is the main psychological and

motivational factor in the successful mastery of professional academic vocals. Incentives related to self-development and self-improvement, which have a professional focus, are important for the further professional activity of a singer-artist. A graduate of an educational institution is now not considered a complete professional, but as a person who continues his development, who is capable of self-development.

Key words: *motivation, competence, self-improvement, self-realization.*

Мета статті – охарактеризувати взаємозв'язок професійної мотивації і процесу розвитку професійної компетенції здобувачів сучасної мистецької освіти. Проведений аналіз важливих педагогічних умов розвитку професійної компетентності студентів вокальних спеціальностей, формування у них професійної мотивації до самоосвіти, саморозвитку і самореалізації в майбутній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Мотивації вокальної діяльності охоплюють музичні потреби й інтереси, естетичні ідеали, художні смаки та гуманістичні світогляди. Головним завданням викладача сольного співу є створення умов для формування позитивної мотивації студента і максимального розкриття його творчого потенціалу, пошук нових форм роботи, які забезпечують максимальну вокальну активність студента. У сучасних музично-педагогічних дослідженнях учених (В. Антонюк, О. Олексюк, Г. Падалка, Ю. Мережко) які акцентують увагу на розширенні можливостей пізнавальної, креативної та рефлексивної діяльності студентів.

Однією з актуальних проблем педагогічної практики вищої освіти є організація взаємодії «викладач-студент». Позитивна взаємодія суб'єктів навчального процесу дозволяє акумулювати пізнавальну активність студентів та підвищувати рівень їх мотивації. Формування вокальної майстерності майбутніх артистів музичного мистецтва є складним багатоаспектним процесом і вимагає реалізації таких завдань: створення атмосфери зацікавленості, системності, логічної послідовності засвоєння знань, спроможність зберегти самопочуття в умовах виступу. Кожне заняття з сольного співу це творчий живий процес, який не має застиглої форми, він повинен розвивати творчу ініціативу студентів, їх прагнення реалізувати свої здібності.

Майбутні фахівці вокального мистецтва повинні вміти організувати саморозвивальну діяльність, постійно удосконалювати свої професійні якості метою якої є забезпечення конкурентоспроможності на сучасному ринку праці.

Мотив указує на те, з якою метою здійснюється діяльність і які цілі при цьому переслідуються. Природа мотивації людини пов'язана:

- професійними мотивами;
- пізнавальними мотивами;

– мотивами самоствердження;

– підвищення самооцінки.

Зокрема професійні мотивації майбутніх виконавців-вокалістів можуть бути представлені мотивами «хочу» (інтерес до вокальної професії, бажання займатись), «можу» (усвідомлення власних вокальних здібностей), «потрібно» (усвідомлення значущості професійної діяльності). Пізнавальні мотиви під час навчання на заняттях сольного співу в навчальному закладі, зумовлюють зацікавленість у процесі діяльності, призводять до позитивних емоцій, підвищення продуктивності та активності студента. Пізнавальний компонент передбачає мотиви, що детермінуються пізнавальними потребами вокаліста.

Мотивація здобувачів вищої освіти в закладах сучасної мистецької освіти є складна система спонукань спрямована на отримання спеціалізованих знань умінь і навичок. Саме інтерес і мотиви являються основою навчального процесу, рушійною силою в становленні майбутнього фахівця в сфері вокального мистецтва, забезпечує усвідомлення цінності професії артиста-вокаліста.

Оскільки процес розвитку професійної компетентності спрямовані на набуття вокальних умінь і навичок, необхідних для виконання професійних функцій, вимагає інтерес до процесу і результатів діяльності. Здійснення професійної мотивації, як педагогічної умови розвитку професійної компетенції студентів – вокалістів мистецької освіти, вимагає відбір педагогічних умов для забезпечення оптимальних параметрів діяльності (професійну, пізнавальну, соціально-моральну). Мистецька освіта є не тільки цілеспрямованим, але і ціннісно-орієнтаційним процесом формування знань, способів діяльності, творчого досвіду та культурного самовизначення особистості (Олексюк 2016: 6).

Основним завданням у вищих навчальних закладах мистецького профілю-задовольнити можливості кожного студента в здобутті певного освітнього кваліфікаційного рівня відповідно до здібностей, що вимагає від викладача здійснення комплексу фахових функцій: навчальна, розвивальна, виховна.

Викладач сольного співу повинен забезпечити підготовку висококваліфікованого фахівця в сфері вокалу, музиканта – виконавця володіючого

широким художньо-творчим світоглядом і підготовленим до виконавської діяльності. Навчальний програмний репертуар студентів складається з творів найрізноманітніших стилів, епох, жанрів. Студент повинен вміти аналізувати виконуваний твір, виявляти особливості драматургії, співати мовою оригіналу, володіти особливостями співацької фонації, вміти самостійно працювати над твором.

Професійна компетентність майбутнього артиста-вокаліста залежить не тільки від рівня вокально-технічних та інтелектуальних якостей, а й від емоційної саморегуляції, від вміння виражати свої почуття. Тому фахова підготовка у вищих мистецьких навчальних закладах повинна відбуватися у єдності вокально-технічного та емоційно-творчого розвитку. Формуючи методичні компетентності майбутніх фахових співаків на заняттях сольного співу, необхідно використовувати основні дидактичні принципи навчання: систематичність, послідовність, усвідомлення засвоєних знань, мотивація, наочність.

Орієнтиром і критерієм для освітньої діяльності вищих навчальних закладів є ключові компетентності. Більшість українських науковців, що досліджують професійно-педагогічну компетентність виділяють такі ключові компетентності: соціальну, професійну, методичну. Науковці В. Антонюк, Л. Тоцька, Ю. Юцевич займались питанням пошуку ефективних шляхів розвитку творчої особистості співаків в формуванні вокальних навичок та умінь. Мотивація, професійний інтерес студентів здійснюється через надання цікавої інформації про фонацію, через формування вокально-технічних навичок і художніх засобів, підбір програмного репертуару який викликає емоційний відгук. Мотивом внутрішнього стимулу є відчуття комфорту в голосовому апараті співаючого (Антонюк 2005: 69).

У сучасних воєнних умовах, коли змішана система навчання, очна та дистанційна, коли проводяться перерви на тривоги, коли переглядаються навчальні плани доцільно створювати інноваційне методичне забезпечення, перенесення деяких тем на самостійне опрацювання студентами з обов'язковим проміжним контролем. Необхідно враховувати головні фактори навчального процесу: змістовну насиченість дисципліни і прискорення темпу навчання, підвищення цілеспрямованості і поглиблення мотивації навчання, використання творчих та навчально-пізнавальних завдань з постановки голосу, застосування сучасних інформаційно-комп'ютерних технологій і сучасних музично-комп'ютерних програм.

Сучасна система навчання базується на поєднанні управління викладача із самостійністю студента. Викладач спрямовує навчальну діяльність студента, організовує пошукову роботу, мотивує самостійну роботу майбутніх артистів-вокалістів над вдосконаленням професійних компетенцій.

Пріоритетне місце у змісті навчання займають програмові твори українських композиторів та їх обробки народних пісень таких як:

М. Лисенка, К. Стеценко, В. Косенко, Я. Степовий, В. Заремба, А. Білаш, Г. Майборода, І. Шамо, та ін. Як підкреслює О. Олексюк, актуальною є проблема створення нової системи народної освіти, яка б базувалася на національно-культурних традиціях і врахувала досягнення вітчизняної і світової науки.

Переосмислюючи історичні етапи розвитку України, необхідно розробити нові принципи добору навчального вокального репертуару з метою формування у майбутніх митців національної самосвідомості і гідності засобами національного вокального мистецтва.

Українська національна вокальна традиція зумовлена багатьма чинниками: менталітетом, специфікою психології, темпераменту, смаків, фонетичним складом мовлення, уподобань, мрій-усім різноманіттям життя народу. Українській народній пісні притаманний поступеневий, майже позбавлений значних стрибків рух мелодії, який зумовлює розвиток голосу, близького до італійського бельканто (Юцевич 1998: 160).

Як зазначає Гмиріна С.В. Добір навчального репертуару потребує від викладача перспективного бачення педагогічного процесу як цілісної та послідовної системи, враховуючи індивідуальні здібності студента – вокаліста : темперамент, вокальні дані та загальний рівень музичної культури (Гмиріна 2016: 106).

Мотивація до вокальної діяльності базується на пізнавальних та естетичних потребах а також на потребах виконавського самовираження. На початковому етапі навчання студентам характерна зацікавленість та інтерес до процесу удосконалення виконавської майстерності, що підвищує їх внутрішню мотивацію. Студенти старших курсів ставлять перед собою довгострокову перспективу, орієнтуються на підготовці до професійних конкурсів або концертного виступу. Конкурси і тематичні концерти надають можливість студентам використати вокально-технічні навички на практиці на сцені. Обговорення виступів студентів на концертних заходах формує у них критичну оцінку та самооцінку, музичний смак, вокальну культуру. Це допомагає визначити підготовку студентів до

практичної діяльності, формує інтерес до творчих пошуків, створює професійну мотивацію.

Професійна мотивація студентів містить низку компонентів: професійну, пізнавальну та соціально-моральну. До професійного компоненту відносяться мотиви, пов'язані безпосередньо із цінностями вокальної професії. Пізнавальний компонент передбачає мотиви, що детермінуються пізнавальними потребами соліста вокаліста. Соціально-моральний компонент складається з мотивів професійного співробітництва, соціальної адаптації.

Головне завдання викладача сольного співу це – розвинути у студентів бажання вчитися, удосконалити професійні уміння і навички, розширювати мистецький кругозір. Завдяки мотивації у студентів

музичного спрямування формуються стійкі інтереси, зацікавленість у підвищенні свого фахового рівня та поглибленні професійних знань, що забезпечує результативність вокальної творчості.

Висновки. Професійна мотивація здобувачів університету як педагогічна умова розвитку компетентності дає можливість стверджувати: важливою проблемою розвитку професійної компетентності студентів вищої музичної освіти є відбір педагогічних умов, які забезпечують оптимальну діяльність у результативному аспекті. Студенти повинні виробити вміння застосовувати методи та прийоми професійного саморозвитку, розробляти індивідуальні творчі проекти, корегувати процес мотивації досягнення успіху та свого професійного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко Л.А. Компетентнісні основи професійного саморозвитку майбутнього вчителя музики в процесі інструментально-виконавської підготовки. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2012. Вип. 1–2. С. 150–154.
2. Олексюк О.М. Динаміка типів наукової раціональності в розвитку мистецької педагогіки. *Наук.жур. Музичне мистецтво в освітологічному дискурсі № 1*. Київ: 2016. С. 6.
3. Антонюк В. Г. Професійна діяльність вокалістів як мотиваційний процес. *Мистецтвознавчі записки № 2 (8)*. Київ, 2005. С. 69.
4. Юцевич Ю.Є. Теорія і методика розвитку співацького голосу: навч.-метод. посіб. Київ: ІЗМН, 1998. 160 с.
5. Гмиріна С.В. Добір навчального вокального репертуару як складова фахової підготовки естрадного співака.: *наук.журнал Музичне мистецтво в освітологічному дискурсі №1*. Київ: 2016. С. 106.

REFERENCES

1. Bondarenko L.A. (2012) Kompetentnisni osnovy profesiinoho samorozvytku maibutnoho vchytelia muzyky v protsesi instrumentalno-vykonavskoi pidhotovky [Competence bases of professional self-development of the future music teacher in the process of instrumental and performing training] *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka*. Vyp. 1–2. S. 150–154. [in Ukrainian].
2. Oleksiuk O.M. (2016) Dynamika typiv naukovoї ratsionalnosti v rozvytku mystetskoї pedahohiky [Dynamics of types of scientific rationality in the development of art pedagogy] *Nauk.zhur. Muzychne mystetstvo v osvitolohichnomu dyskursi № 1*. Kyiv: [in Ukrainian].
3. Antoniuk V. H. (2005) Profesiina diialnist vokalistiv yak motyvatsiinyi protses. [Professional activity of vocalists as a motivational process] *Mystetstvoznavchi zapysky № 2 (8)*. Kyiv, S. 69. [in Ukrainian].
4. Yutsevich Yu.Ie. (1998) Teoriia i metodyka formuvannia ta rozvytku spivatskoho holosu [Theory and methods of formation and development of the singing voice] Kyiv: IZMN. 160 s. [in Ukrainian].
5. Hmyrina S.V. (2016) Dobir navchalnoho vokalnogo repertuaru yak skladova fakhovoi pidhotovky estradnoho spivaka [The selection of the educational vocal repertoire as a component of the professional training of a pop singer] : *nauk.zhurnal Muzychne mystetstvo v osvitolohichnomu dyskursi №1*. Kyiv: S. 106. [in Ukrainian].

Микита ЯЦЮТА,
orcid.org/0009-0000-0609-5571
аспірант кафедри професійної освіти
Київського міжнародного університету
(Київ, Україна) nikiton569@gmail.com

ОСНОВНІ БАР'ЄРИ У НАВЧАННІ ДЛЯ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ ТА СУЧАСНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ, ТА ЇХ ВИРІШЕННЯ

У статті розглядаються основні бар'єри у навчанні для школярів в умовах пандемії COVID-19 та бар'єри у освітньому процесі під час російсько-української війни, та їх вирішення. Різка зміна з очного на дистанційне навчання дуже вплинула на освітній процес в Україні. Спочатку на фоні пандемії, а згодом і на фоні війни. Школярі, вчителі та заклади освіти зазнали певних труднощів та бар'єрів в процесі навчання та викладу матеріалу. Тож ми класифікували та дослідили ці бар'єри та створили кроки по їх вирішенню для ефективності дистанційного навчання. При дослідженні коронавірусного періоду навчання ми виділили наступні бар'єри: відсутність програми для навчання; відсутність у вчителів ПК; недостатній рівень знань ПК чи програм; відсутність мотивації у учнів; проблеми у дистанційному навчанні для віддалених регіонів без доступу до інтернету чи стабільного зв'язку. Також до кожної проблеми розробили рішення та рекомендації, а саме: створити чи допрацювати програму для навчання, принципи забезпечення вчителів ПК, семінари та друковані методичні матеріали по володінню ПК та програм для навчання, уроки мотивації, навчання на телебаченні. Відносно бар'єрів у навчанні під час війни ми класифікували наступне: відсутність зв'язку для дистанційного навчання; відсутність безпеки під час навчання; пропущений шкільний матеріал; психологічний стан. Відповідно до проблем надали рекомендацію: правильна та лояльна організація навчального процесу, методи відшкодування пропущеного матеріалу, психологічна допомога, правила для безпеки під час навчання. Зараз можливо на порозі нової епідемії COVID-19 що розвивається у 2024 році, Україні як нікому потрібно підготувати систему навчання, для якісного функціонування. І ця стаття допоможе організувати навчання не втрапивши ефективність навчання та бюджет міністерства освіти та науки України, та психологічно допоможе у навчанні.

Ключові слова: COVID-19, навчання при пандемії в Україні, навчальний процес, навчання у період російсько-української війни, дистанційна освіта, бар'єри у навчанні, подолання бар'єрів при дистанційному навчанні.

Mykyta YATSIUTA,
orcid.org/0009-0000-0609-5571
Graduate Student at the Department of Professional Education
Kyiv International University
(Kyiv, Ukraine) nikiton569@gmail.com

THE MAIN BARRIERS TO STUDY FOR SCHOOL STUDENTS IN THE CONDITIONS OF THE PANDEMIC AND MODERN WAR IN UKRAINE, AND THEIR SOLUTIONS

The article examines the main barriers to children's education in the conditions of the COVID-19 pandemic and barriers in the educational process during the Russian-Ukrainian war and ways to solve them. The sudden change to distance learning greatly affected the educational process in Ukraine. First during the pandemic, and later during the war. Schoolchildren, teachers and educational institutions experienced certain difficulties and barriers in the process of learning and presenting the material. So we've categorized and researched these barriers and created steps to address them for effective distance learning. Researching the coronavirus training period, we identified the following barriers: lack of a training program; absence of PCs among teachers; insufficient level of PC or software knowledge; lack of motivation among students; problems in distance learning for remote regions without access to the Internet or a stable connection. Also, solutions and recommendations were developed for each problem, namely: create or refine a training program, principles of providing PC teachers, seminars and printed methodical materials on PC ownership and training programs, motivational lessons, training on television. Regarding barriers to wartime learning, we categorized the following: lack of connectivity for distance learning; lack of safety during training; missed school material; psychological state. In accordance with the problems, recommendations were made: correct and loyal organization of the educational process, methods of compensating missed material, psychological assistance, rules for safety during education. Now it is possible that on the threshold of a new epidemic of COVID-19, which is approaching in 2024, Ukraine needs to prepare the education system for high-quality functionality. And this article will help to organize the study without losing the

effectiveness of the study, and the budget of the Ministry of Education and Science of Ukraine, and will psychologically help in the study.

Key words: COVID-19, education during the pandemic in Ukraine, educational process, education during the Russian-Ukrainian war, distance education, barriers to education, overcoming barriers to distance education.

Постанова проблеми. У складні часи для освітнього процесу, дистанційне навчання стало у нагоді та змогло об'єднати педагогів та учнів по всій Україні. Однак неочікувана зміна виду навчання, недостатня підготовка кваліфікованих спеціалістів та просто відсутність досліджень та концептуальних ідей для масового дистанційного навчання сформувала багато бар'єрів. Ми вивчимо основні бар'єри що виникають не лише у вчителів та учнів, а й бар'єри на рівні навчальних закладів, підготуємо приклади їх вирішення.

Аналіз досліджень. До пандемії COVID-19 досліджень про дистанційне навчання було досить мало, а якщо і досліджувався то у форматі спеціальних та індивідуальних потреб дитини. Більш детально українські науковці вивчали дистанційну освіту у вищій школі. Ці питання активно досліджували Дмитренко П.В., Васильченко Л.В., Биков В.Ю., Кухаренко В.М., Кузьмінський А.І., Яценко Г.Ю., Федорук П.І. На початку пандемії ці питання стали досліджувати Д. Ільницький, І. Кулага, Я. Кульбашина, А. Матвійчук, С. Стрельник, В. Ярижк. Але, на жаль, повноцінно досі не сформовані всі бар'єри періоду COVID-19 та сучасної війни в Україні. Також відсутня остаточна думка відносно подолання сучасних бар'єрів, що виникають в дистанційному навчанні школярів.

Мета статті. Дослідити основні бар'єри у навчанні в умовах пандемії та сучасної війни в Україні. Та сформуємо кроки їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. В Україні як у світі виділяються 3 види навчання. Перша це інституційна, це очне навчання, воно також може бути денним та вечірнім. Друга це індивідуальна, до неї входять всі різновиди домашнього навчання. В незалежності від причин. Третя це саме заочна форма навчання, вона є мережева, дистанційна. Дистанційне навчання це новий ступінь заочного навчання, на якому забезпечується використання інформаційних технологій, заснованих на використуванні персональних комп'ютерів, відео аудіотехніки, супутникової і оптоволоконної техніки (Федорук, 2008: 37).

Спочатку розглянемо та згадаємо яке навчання було у період COVID-19, як розвивалась система освіти, та які основні бар'єри виникали у той період.

Навчальний період 2020/2021 років почався в умовах адаптивного карантину. Кожна область в

залежності від кількості захворілих людей ділилась на червону, помаранчеву, жовту та зелену. Тому згідно зон діяли наступні обмеження:

1. Червона зона. В червоних зонах на очне навчання школярі та студенти не виходили, спочатку були сформовані канікули, а після місяцю почали формувати дистанційне навчання, де використовувались платформи які були у доступі, Zoom та Skype, а пізніше вже з'явилися більш націлені на навчання платформи, Google Meet та оновлений Zoom, Microsoft teams.

2. Жовті та помаранчеві. Спочатку діти також були на канікулах, однак коли повернулись переводили на карантин лише окремі школи, університети та інколи лише окремі класи чи групи. В деяких закладах учні виходили на декілька неділь на навчання та потім повертались на дистанційне, так регулювали кількість учнів в школі, та запобігали великому скупченню людей в одному місці. Оскільки вже тоді були обмеження по кількості людей в приміщенні. Збиралась статистика в лікарнях та у лікарів, та при виявленні декількох інфікованих в одному класі, клас а інколи і весь заклад йшов на карантин.

3. Зелені зони. Та лише в зелених зонах після канікул школи та університети працювали у звичному очному режимі.

Далі почався етап січневого локдауну. 9 грудня Кабінет Міністрів прийняв постанову «Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19», за якою на всій території України з 8 до 24 січня вводили посилені карантинні обмеження, у тому числі було заборонено відвідування всіх закладів освіти. МОН рекомендував школам або продовжувати канікули після 11 січня, або організувати дистанційне навчання. Однак за законом України «Про повну загальну середню освіту» школи самостійно можуть приймати це рішення. Відповідно, деякі школи запровадили канікули на період локдауну, а деякі продовжили навчатися в режимі дистанційного навчання (Назаренко, Поліщук, 2021).

Друга половина та завершення навчального року 2020/2021. Не зважаючи на те що весною не було локдауну, більшість областей все одно мали червону зону та мали обмеження. Зокрема закриті навчальні заклади та дистанційне навчання. Якщо в березні 2021 року були закриті в червоній зоні

лише 7 областей то наприкінці квітня половина. Обмеження чіпляли і транспортну інфраструктуру, діяли спецперепустка, які не поширювались на представників освіти. 13 квітня 2021 року Верховна Рада України прийняла закон, за яким учні 11-х класів звільнялися від обов'язкового проходження державної підсумкової атестації. Натомість її можливо було за бажанням пройти у формі зовнішнього незалежного оцінювання. 27 квітня МОЗ надіслав в школи листи, де йшла мова про підсумкове оцінювання яке має відбуватися дистанційно, було наведено роз'яснення щодо скасування ДПА та здобуття свідоцтво про повну загальну середню освіту (Назаренко, Поліщук, 2021).

Для формування проміжних висновків та для виділення бар'єрів варто спочатку дослідити безпосередньо їх класифікацію. І хоч дистанційне навчання має багато переваг та дуже часто стало використовуватись у сучасному світі, воно також спричинило низку проблем, оскільки при різкому та вимушеному переході на такий метод навчання, учасники були психологічно та методично не готові до таких змін.

Тему бар'єрів в дистанційному навчанні активно досліджують та класифікують сотні науковців по всьому світу, однак виокремлюють чотири рівня бар'єрів (Mailizar, Almanthari, Maulina, Bruce, 2020).

1. Рівень навчального закладу. Доступ до програмного забезпечення, Інтернету, підручників, технічна підтримка викладачів і студентів.

2. Рівень викладача. Знання, навички, компетентності, досвід, впевненість у собі, мотивація, самоєфективність.

3. Рівень навчальних програм. Зміст освіти, критерії оцінювання.

4. Рівень студента. Рівень сформованості навичок роботи з технологіями, самостійного навчання, самомотивації, доступ до Інтернету.

Найбільша перешкода в означеному дослідженні була на рівні навчальних програм, однак тоді вони формувались терміново та не мали ідеально продуманих систем що б повністю та комплексно підходили під усі вимоги та функції навчання. Далі проблеми виникали на рівні вчителів та їх компетентності в технологіях, вміння підлаштовувати книжкові програми до онлайн програм котрі і без того не могли вмщати всі потрібні функції. А питання цифрової компетентності студентів виявився найменш значущим фактором.

Основні бар'єри, з якими стикаються викладачі в онлайн-викладанні, – брак часу для підготовки уроку з використанням програм, недо-

статній рівень знань та професійних компетенцій, недостатній рівень технічної підтримки, доступу до технологій, брак впевненості в собі (Hadijah, Shalawati, 2017: 302-310).

Також в деяких країнах науковці що досліджували проблему дистанційного навчання під час Коронавірусу часто виділяють таку проблему як Інтернет з'єднання, Україна також мала певні проблеми у віддалених регіонах та селах. Так з'явилось дистанційне навчання на телебаченні, також воно використовувалось і у воєнний період України.

Крім того основним бар'єром для учнів стало відсутність мотивації до навчання. Що досить сильно впливало на ситуацію, та були виділені спеціальні методи до заохочення дітей.

Мотивація до навчання, одна з головних умов реалізації навчально-виховного процесу. Вона не тільки сприяє розвитку інтелекту, але і є рушійною силою вдосконалення особистості (Драганчук, 2014: 2-7). Підтримка студентів є найпотужнішим способом залучити їх до навчання шляхом підвищення внутрішньої мотивації, сприяння інтеграції та утриманню, а також підвищення їхньої академічної успішності, задоволення та благополуччя. Задовільний досвід навчання сприяє сталості та безперервності освіти, тобто навчанню протягом усього життя (Квятковська, 2022: 146-147).

Виділивши основні бар'єри що виникали у період COVID-19 можна виділити і наступні кроки їх вирішення:

1. Створення навчальних програм що підходять для дистанційного освітнього процесу. Так ми вже зазначали раніше що з'явилися Google Meet та оновлений Zoom, Microsoft teams.

2. Створити для вчителів та педагогів семінари по підвищенні кваліфікації, а для віддалених регіонів посібники, про користування ПК та користування програм для дистанційного навчання. Крім того на рівні міністерства освіти та науки України створити короткі ролики для ознайомлення дітей з новими програмами для навчання.

3. Для вчителів забезпечити доступ до ПК за рахунок техніки шкільних комп'ютерних класів.

4. Розробити уроки по мотивації для шкільної програми та лекції для університету.

5. А для загальної проблеми доступу до навчання для малозабезпечених верст населення чи для віддалених регіонів без доступу до інтернету, був запропонований та реалізований чудовий варіант дистанційного навчання, а саме навчання за допомогою телебачення та телевізора.

Якщо розглядати освітній процес під час сучасної війни в Україні то бар'єрів було на багато

більше, а методи їх подолання і досі повноцінно не сформовані. Тож спочатку давайте розглянемо та проаналізуємо цей етап України.

Тож згідно статистики аналізуючи перший місяць війни близько 800 тис школярів перейшли з денної на дистанційну та 60 тис на сімейне навчання. Найбільше ці зміни стосуються Сходу та Півдня країни, звідки близько 40% та 30% учнів відповідно були вимушені виїхати за кордон чи в інші регіони країни. В березні тільки 15% закладів відновили очне навчання (Назаренко, Поліщук, 2021). Дуже багато закладів освіти не мали на той час всіх необхідних спеціалістів.

При дослідженні результатів навчання було виявлено погіршення присутності та освітнього рівня. Основні проблеми що виникали у вчителів чи учнях: відсутність електрики чи інтернету; відсутність техніки для підготовки занять чи можливості для дистанційного навчання; різні часові пояси; брак часу для підготовки занять чи виконання домашньої роботи; відсутність вільного часу для доопрацювання пропущених матеріалів.

Нестабільні умови навчального процесу спричинили погіршення рівня навчання в молодших класах. В таких предметах як українська мова, математика, іноземна мова, читання. Також у містах та селах зменшилась успішність учнів з української мови у селах вказують – 57%, у містах – 44%, з іноземної мови – 52% та 47% відповідно, з математики – 45% та 40%, з інформатики – 37% та 25% (Шкарлета, 2022).

Крім того одним з проблем в навчанні стало психологічне здоров'я. Багато людей пережило окупації, голод, холод, страх, сильні обстріли та втрату близьких, рідних, друзів, дому. Під час війни діти зіштовхуються з двома типами травматичних подій: несподівані травматичні події та довготривалі несприятливі події, що зумовлюють виникнення непродуктивних стратегій подолання труднощів, неефективності у навчанні, істериками, відсутності бажання щось робити чи чимось займатись. Як зазначають відомі американські психологи психічні розлади насправді є «нормальною реакцією на ненормальні події». Отже, довготривалий вплив насильства на дітей підвищує «ризик розвитку багатьох і нерідко тривалих форм фізичної, психологічної та соціальної дезадаптації» (Joshi, O'Donnell, 2003: 279-291).

Також важливо визначити та обговорити про змішане навчання.

Змішане навчання є гібридною формою освіти між онлайн та офлайн форматами.

У Державній службі якості освіти виділили 4 основні моделі, в яких учень отримую інформа-

цію від вчителя, а частину – під час самостійної роботи.

Існує кілька форматів «змішування». В Україні найчастіше поєднують саме очну та дистанційну освіту (Андрєєва, 2022).

Як вказує Кухаренко В.М., дистанційне навчання – це «систематичне цілеспрямоване навчання, яке здійснюється на деякій відстані від місця розташування викладача. При цьому процеси викладання і вивчення розділені не тільки в просторі, але і в часі» (Кухаренко, 2007: 26).

Змішана система навчання поділяється на наступні моделі: ротаційна, гнучка, особистісно орієнтовна та модель збагаченого віртуального середовища. Давайте розглянемо кожен більш детально.

1. Ротаційна модель. Найчастіше саме ця модель використовується в Україні. Почерговий розклад у учнів, працює за принципом 1-6 відвідує школу з 1.10 по 14.10 а далі йде на дистанційне навчання, в той час як 1-а повертається з дистанційного навчання та виходить на очне з 15.10 по 30.10. Інтервал відвідування у кожного закладу може бути індивідуальним. При цьому вчителі можуть частину матеріалу лишати на самостійне опрацювання, а під час зустрічей проводити обговорення та розгляд дискусійних питань.

2. Гнучка модель. Також використовувалась в Україні, в неї переважає дистанційне навчання. Вчитель в цей період виступає координатором. Діти можуть навчатись за індивідуальними графіками чи маючи загальний розклад. Однак в них є чітко поставлене завдання та термін до якого потрібно надати результат. Якщо у учня чи групи учнів виникають проблеми то вчитель може зустрітись з ними особисто чи онлайн та пояснити не зрозумілий варіант. За такою методикою вчилися в Україні більшість університетів.

3. Особистісно орієнтована модель. Ця модель схожа на гнучку, однак більш орієнтована на індивідуальний графік, вона завжди доповнюється зовнішніми онлайн ресурсами. Така модель знайома вже давно, до війни чи пандемії, вона використовувалась для поглибленого вивчення конкретних предметів. Наприклад якщо учень дуже добре розумівся на темі та бажав більш складних задач міг отримати індивідуальну онлайн підтримку від вчителя. Також цей напрям використовувався і в протилежному напрямі, якщо учень пропустив декілька неділь з шкільної програми то він отримував коротку підбірку від вчителя для більш швидкого засвоєння матеріалу. Особистісно орієнтована модель може виконуватись у будь-якій формі, очно чи дистанційно.

4. Модель збагаченого віртуального середовища. Також була в основі навчання в університетах. Основа цієї форми, дистанційна, та різноманітні онлайн програми, чи матеріалами. Зустріч з вчителям для всього класу чи конкретної дитини могла бути раз на визначений термін, для підведення підсумків зробленої роботи, захисту проекту, тощо.

Ознайомившись з тим як працювала система освіти в перший, і поки, найскладніший рік війни, можна визначити наступні бар'єри: відсутність зв'язку для дистанційного навчання; відсутність безпеки під час навчання; пропущений шкільний матеріал; психологічний стан.

Це на мою думку найголовніші проблеми що виникали. В наступному пропоную такі дії для їх подолання:

1. При викладу матеріалу за допомогою програми чи чатів зберігати урок на декілька днів чи неділь у вільному доступі, для дітей чи учнів що не мають можливості продивитись урок в зазначений період. Розширити терміни здачі результатів, домашньої чи контрольної роботи.

2. Забезпечити безпеку для учнів та вчителів під час повітряної тривоги, обладнати підвали

та бомбосховища належним рівнем. За відсутності у 5-х радіусах школи, дитсадка чи університету доступності до укриття, не використовувати заклад для очного навчання чи створити на території бомбосховище.

3. Для проходження пропущеного матеріалу, створити матеріали самостійного опрацювання, теоретичні та практичні онлайн завдання для обов'язкового виконання.

4. У разі необхідності переводити на сімейне навчання.

5. Забезпечити заняття з психологом та психологічну допомогу для учнів та студентів.

Висновки. Дослідивши освітній процес під час COVID-19 та в період сучасної війни в Україні ми визначили основні бар'єри та шляхи їх подолання. Ця стаття чудовий приклад як правильно та максимально ефективно вибудовувати концептуальну ідею навчання. Враховуючи що на початку 2024 року йде нова хвиля, та нові штам COVID-19, Україні потрібно бути готовим вносити обмеження та коректувати навчання одразу у двох напрямках. Розуміння всіх бар'єрів та методів подолання дозволить створити сучасну освітню систему ефективною та зручною для дітей, вчителів та закладів освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Федорук П.І. Адаптивна система дистанційного навчання та контролю знань на базі інтелектуальних Інтернет-технологій. Книга. Видавництво «Плай». Івано-Франківськ. 2008. С. 37.
2. Назаренко Ю., Поліщук О. Освіта в умовах пандемії у 2020/2021 році: аналіз проблем і наслідків. Стаття. Аналітичний центр Cedoss. Київ. 2021. URL: <https://cedoss.org.ua/researches/osvita-v-umovah-pandemiyi-analiz-problem-i-naslidkiv/> (дата звернення: 20.12.2023).
3. Mailizar M., Almanthari A., Maulina S., Bruce S. Secondary School Mathematics Teachers' Views on E-learning Implementation Barriers during the COVID-19 Pandemic: The Case of Indonesia. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*. Indonesia. 2020. № 16(7).
4. Hadijah S., Shalawati S. Investigating Teacher 'Barrier to ICT (Information Communication Technology) Integration in Teaching English at Senior High School in Pekanbaru. *Proceedings of ISELT FBS Universitas Negeri Padang*. 2017. № 5. С. 302–310.
5. Драганчук Т.В. Мотивація підлітків до навчання в школі. Науково-методичний журнал. Видавництво група «Основа». Харків. 2014. № 28/29. С. 2–7.
6. Шкарлета С.М. Освітній процес в умовах війни: тенденції та висновки. Науково методичний збірник. Видавничий дім «Букрек». Київ-Чернівці. 2022. URL: <https://osvita.ua/school/88943/> (дата звернення: 28.12.2023)
7. Joshi P.T., O'Donnell D. Consequences of child exposure to war and terrorism. *Clinical Child and Family Psychology Review*. 2003. № 6(4). С. 279–291.
8. Андрєєва В. Якими має бути змішане навчання - пояснюють у Держслужбі якості освіти. Київ. 2022. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/10/5/250700/#:~:text=Змішане%20навчання%20є%20гібридною%20формою,саме%20очну%20та%20дистанційну%20освіту> (дата звернення: 22.12.2023).
9. Кухаренко В.М. Дистанційне навчання. Енциклопедичне видання. Книга, навчально-методичний посібник. Видано за ініціативою Редакційної колегії, яка діє на громадських засадах. Голова Редакційної колегії, академік АПН України Жалдак М. І. Київ. 2007. С. 26.
10. Квятковська А. Факторний аналіз дистанційного та змішаного навчання закладів фахової передвищої освіти. *Кременчук*. 2022. С. 146–147.

REFERENCES

1. Fedoruk P.I. (2008) *Adaptyvna systema dystantsiynoho navchannya ta kontrolyu znan' na bazi intelektual'nykh Internet-tekhnologiy*. [Adaptive system of distance learning and knowledge control based on intelligent Internet technologies] Knyha. Vydavnytstvo «Play» – Book. «Play» Publishing House. 37. [in Ukrainian]

2. Nazarenko Yu., Polishchuk O. (2021) Osvita v umovakh pandemii u 2020/2021 rotsi: analiz problem i naslidkiv. [Education in the conditions of the pandemic in 2020/2021: analysis of problems and consequences] *Stattia. Analytychnyi tsentr Cedoss – Article. Cedoss Analytical Center.* URL: <https://cedos.org.ua/researches/osvita-v-umovah-pandemiyi-analiz-problem-i-naslidkiv/> (data zvernennya: 20.12.2023) [in Ukrainian].
3. Mailizar M., Almanthari A., Maulina S., (2020) Bruce S. Secondary School Mathematics Teachers' Views on E-learning Implementation Barriers during the COVID-19 Pandemic: The Case of Indonesia. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education. Indonesia.* 16(7).
4. Hadijah S., Shalawati S. (2017) Investigating Teacher 'Barrier to ICT (Information Communication Technology) Integration in Teaching English at Senior High School in Pekanbaru. *Proceedings of ISELT FBS Universitas Negeri P dang.* 5. 302–310.
5. Drahanchuk T.V. (2014) Motyvatsiia pidlitkiv do navchannia v shkoli. *Naukovo-metodychnyi zhurnal. [Motivation of teenagers to study at school. Scientific and methodical magazine] Vydavnytstvo hrupa «Osнова» - «Osнова» group publishing house.* 28/29. 2–7. [in Ukrainian].
6. Shkarleta S.M. (2022) Osvitnii protses v umovakh viiny: tendentsii ta vysnovky. [Educational process in war conditions: trends and conclusions] *Naukovo metodychnyi zbirnyk. Vydavnychiy dim «Bukrek» – Scientific methodical collection. «Bukrek» publishing house.* URL: <https://osvita.ua/school/88943/> (data zvernennya: 20.12.2023) [in Ukrainian].
7. Joshi P.T., O'Donnell D. (2003) Consequences of child exposure to war and terrorism. *Clinical Child and Family Psychology Review.* 6(4). 279–291.
8. Andrieieva V. (2022) Yakymy maie buty zmishane navchannia – poiasniuiut u Derzhsluzhbi yakosti osvity. [What should mixed learning be – explained by the State Service of Education Quality] URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/10/5/250700/#:~:text=Змішане%20навчання%20е%20гібридною%20формою,саме%20очну%20та%20дистанційну%20освіту> (data zvernennya: 20.12.2023) [in Ukrainian].
9. Kukharenko V.M. (2007) Dystantsiine navchannia. *Entsyklopedychnne vydannia. [Distance Learning. Encyclopedic edition] Knyha, navchalno-metodychnyi posibnyk. Vydano za initsiatyvoiu Redaktsiinoi kolehii, yaka diie na hromadskykh zasadakh. Holova Redaktsiinoi kolehii, akademik APN Ukrainy Zhaldak M. I. – Book, educational and methodological manual. Issued on the initiative of the Editorial Board, which operates on a public basis. Head of the Editorial Board, academician of the Academy of Sciences of Ukraine Zhaldak M. I.* 26. [in Ukrainian].
10. Kviatkovska A. (2022) Faktorny analiz dystantsiinoho ta zmishanoho navchannia zakladiv fakhovoi peredvysshchoi osvity. [Factor analysis of distance and blended learning in institutions of vocational pre-university education] 146–147. [in Ukrainian].

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ

Назар ПЕРЕЙМА ПОЧАТОК РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ.....	4
Валентина ПЕТРОВИЧ, Валентина НАДОЛЬСЬКА, Ірина ЧАРІКОВА ЗАПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБИГУ В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	10
Максим ПРИЩЕПА ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ РСР В УМОВАХ ЗДІЙСНЕННЯ ПОЛІТИКИ ПЕРЕБУДОВИ (1985–1991 РР.).....	17
Вадим ПРОКОПОВ РОЗВИТОК АГРАРНОЇ ОСВІТИ ТА НАУКИ НА ПРИДНІПРОВ'І XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.: СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ІСТОРИОГРАФІЯ.....	23
Ігор РАЙКІВСЬКИЙ, Олег ЄГРЕШІЙ, Богдан ПАСКА УКРАЇНСЬКА ІСТОРИОГРАФІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ УРСР.....	33
Марія САНКОВИЧ АГРАРНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ – МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПРЕСИ І РЕАЛЬНИЙ СТАН СПРАВ.....	42
Лілія СКОРИЧ, Петро ЛОЗИНСЬКИЙ ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ УДАРНИХ ГЕЛІКОПТЕРІВ ДЛЯ АРМІЙСЬКОЇ АВІАЦІЇ В КИТАЙСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ.....	50

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Олександра ПАНФІЛОВА, Тетяна ПРОКОПОВИЧ СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЖИВОПИСУ ВОЛИНІ.....	57
Ірина ПОЛЬСЬКА АВСТРИЙСЬКЕ Й НІМЕЦЬКЕ МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО ДОБИ РОМАНТИЗМУ: НАЦІОНАЛЬНІ ТА ХРОНОТОПІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ.....	62
Максим САЙБЕКОВ, Олександр КАЛАШНИК РОЛЬ ЗВУКОВОГО ОФОРМЛЕННЯ В КІНОМИСТЕЦТВІ: ТЕХНІЧНІ АСПЕКТИ.....	69
Ярослав САПЕГО ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ БОЙКІВСЬКОГО НАРОДНОГО ТАНЦЮВАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА.....	75
Віталій СЛУЦЬКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ ТЕАТР У БОРОТБІ З РЕПРЕСИВНОЮ ПОЛІТИКОЮ ЦАРСЬКОГО УРЯДУ.....	82
Ірина СОЛЯРСЬКА-КОМАРЧУК ВПЛИВ «СУВОРОГО СТИЛЮ» НА ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОЇ СТИЛІСТИКИ І.-В. ЗАДОРОЖНОГО.....	86
Ігор СТЕПАНЮК ВИСВІТЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ГАЛУЗІ ЗНАНЬ «КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО» В ЗБІРНИКУ МАТЕРІАЛІВ КОНФЕРЕНЦІЇ «ВОЛИНСЬКА ВЕСНА: ПЕРШІ ПАРОСТКИ НАУКИ»	93
Олексія СУК СПЕЦИФІКА ІНТЕГРАЦІЇ ЛЮДСЬКОГО ГОЛОСУ В ЕЛЕКТРОАКУСТИЧНІЙ КОМПОЗИЦІЇ.....	99
Альона ТЕРЕЩЕНКО, Ростислав ПІДПАЛИЙ СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ФІЛЬМІВ ПРО ПРИРОДУ ТЕЛЕКАНАЛУ ВВС ЗА ТИПОЛОГІЄЮ БІЛЛА НІКОЛСА.....	108

Shulin CHEN, Tetiana KROTOVA INNOVATIVE DESIGN OF CLOTHING AND FOOTWEAR USING EMBROIDERY PATTERNS OF THE CHINESE MIAO ETHNIC GROUP.....	114
Ольга ЧЕРНЯВСЬКА, Анатолій МІШИН МАЙСТЕРНІСТЬ ВЕДУЧОГО ПРОГРАМ ТЕЛЕБАЧЕННЯ: ТЕХНІКА МОВЛЕННЯ І ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ У ПОЛТАВСЬКИХ МЕДІА.....	121
Анастасія ЧЕСНОКОВА СОНАТА ДЛЯ ФОРТЕПІАНО МІ МІНОР ЛЕОПОЛЬДА ГОДОВСЬКОГО КРІЗЬ ПРИЗМУ ВИКОНАВСЬКОГО ДОСВІДУ.....	127
Євгеній ШИШЛЮК ХУДОЖНІ ОБРАЗИ РОМІВ НА ПОШТОВИХ МАРКАХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	136
Юлія ШМЕГЕЛЬСЬКА ОСОБЛИВОСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ СХІДНОГО СТИЛЮ В КОЛЕКЦІЯХ ЗНАМЕНИТИХ ДИЗАЙНЕРІВ ОДЯГУ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ.....	145
Peijie YUAN, Tetiana KROTOVA CROSS CULTURAL BRAND DESIGN: ADAPTATION OF CORPORATE BRAND IDENTITY UNDER THE BELT AND ROAD INITIATIVE VALUES.....	152

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Нанушка Татьяна Соня ПОДКОВИРОФФ КОМУНІКАТИВНІ ТАКТИКИ РЕЖИСЕРСЬКОГО ТЕАТРУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	164
Ірина РАБЧУК СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ НАПІВПРЕДИКАТИВНОЇ АПОЗИТИВНОЇ СИНТАКСЕМИ В НАУКОВО-НАВЧАЛЬНОМУ ПІДСТИЛІ НАУКОВОГО СТИЛЮ МОВЛЕННЯ.....	170
Оксана СИВИК ФІЛОСОФСЬКА КОНЦЕПЦІЯ Г. ГАУПТМАНА В КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ.....	176
Юрій СИЛОВАНЮК СТРАТИФІКАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕРМІНІВ ЗА МІКРО- ТА МАКРОСФЕРАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ГАЛУЗІ.....	180
Олена СОБОЛЄВА ЗНАКОВО-СИМВОЛІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ.....	189
Наталя СТЕЦЕНКО, Тетяна ПОЙКАН КУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ВІДТВОРЕННЯ МІФОЛОГІЧНИХ РЕАЛІЙ РОМАНУ ДЖОНА АПДАЙКА «КЕНТАВР» В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ.....	193
Anna TARASIUK, Inna PYLYPENKO, Nataliia BERENOVENKO GENERATIVE APPROACH OF SENTENCE STRUCTURE ANALYSIS.....	199
Олена ТИХОНЕНКО, Інна ПІДГОРОДЕЦЬКА СПЕЦИФІКА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДІЛОВОЇ МОВИ МАЙБУТНІХ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ.....	205
Павло ХАЛАШИ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ ТОПОНІМИ ЯК ЗАСІБ КОНКРЕТИЗАЦІЇ ХРОНОТОПУ В ІСТОРИЧНОМУ ФЕНТЕЗІ Н. ДОВГОПОЛ «ЗНАЙТИ КРАЇНУ АМАЗОНОК».....	211
Наталя ХОДАКОВСЬКА СИНЕРГЕТИКА СЛОВОТВІРНОЇ СИСТЕМИ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	216
Тетяна ЧУХНО, Наталя ЛЕВЧИК, Наталя ГЛІНСЬКА ВПЛИВ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА СУЧАСНІ ЗМІНИ В ГРАМАТИЦІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	222
Оксана ШУМЕЙКО ДІЯЧІ УКРАЇНСЬКОЇ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ В ОЦІНКАХ МИХАЙЛА ВОЗНЯКА: «РУСЬКА ТРІЙЦЯ».....	229

Віктор ЯРУЧИК, Ірина КОНСТАНКЕВИЧ, Ольга ЯРУЧИК ДРАМАТУРГІЯ ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ: ВПЛИВ ІСТОРИЧНИХ ЗМІН НА ПРИКЛАДІ ХХ СТОЛІТТЯ.....	237
--	-----

ПЕДАГОГІКА

Kateryna OSADCHA, Alona CHORNA TRAINING OF SPECIALISTS IN THE FIELD OF DIGITAL DESIGN BY MEANS OF E-LEARNING.....	243
Анна ОСТАПЕНКО ОЦІНЮВАННЯ ЦИФРОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В КОЛЕДЖАХ НА ОСНОВІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ.....	248
Nataliia PANKOVYK, Olga KHOROSH, Yuliia HERASYMCHUK PROBLEM-BASED LEARNING: CASE STUDY METHOD IN ESP FOR LAW MAJORS.....	255
Андрій ПАСКА ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ЗАСОБАМИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ В УНІВЕРСИТЕТАХ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА.....	263
Валентина ПІДГУРСЬКА, Ірина ГОЛУБОВСЬКА РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА УРОКАХ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ.....	269
Вікторія РОМАНЮК ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДИК У ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	276
Галина САВЧИН, Михайло СИДОР АСОЦІАТИВНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ОСНОВА ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ.....	281
Ірина ТАТАРКО РОЗВИТОК ВИЩОЇ ОСВІТИ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ: ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ.....	287
Марина ТИХОНОВА, Тетяна СУХАНОВА ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ – ПОМІЧНИК ЧИ КОНКУРЕНТ ДЛЯ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА?.....	293
Olha TOKARIEVA SOCIAL NETWORK AS A TOOL FOR MASTERING DIGITAL COMPETENCE WHILE TEACHING FOREIGN LANGUAGE.....	299
Захар ФАРИНЮК ГУМАНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ БУДІВЕЛЬНОГО ПРОФІЛЮ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ.....	303
Тетяна ХОМА, Валерій ТОВТ ОСОБЛИВОСТІ УПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ТРЕНЕРІВ-ВИКЛАДАЧІВ.....	309
Чжао ЦЗЮНЬКАЙ ДОСЛІДЖЕННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ВОКАЛУ В КОЛЕДЖАХ ТА УНІВЕРСИТЕТАХ.....	314
Olena CHERNIAVSKA THE ROLE OF FOCUS ON FORM IN MODERN LANGUAGE TEACHING: STRATEGIES AND CONTROVERSIES.....	319
Лю ШУЧАН ПОРІВНЯЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОКАЛЬНОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ В КИТАЇ ТА УКРАЇНІ.....	325
Катерина ЮЗЕФОВИЧ, Світлана ВОЛГІНА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСТОСУНКУ CHATGPT У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ.....	330
Віра ЯКОВЕНКО ПРОФЕСІЙНА МОТИВАЦІЯ ЯК ПЕДАГОГІЧНА УМОВА РОЗВИТКУ ВОКАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ СУЧАСНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ.....	337
Микита ЯЦЮТА ОСНОВНІ БАР'ЄРИ У НАВЧАННІ ДЛЯ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ ТА СУЧАСНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ, ТА ЇХ ВИРІШЕННЯ.....	341

CONTENTS

HISTORY

Nazar PEREIMA THE BEGINNING OF THE REFORM OF POWER DECENTRALIZATION IN UKRAINE: A HISTORICAL ASPECT.....	4
Valentina PETROVICH, Valentyna NADOLSKA, Iryna CHARIKOVA ELECTRONIC DOCUMENT MANAGEMENT SYSTEM IMPLEMENTATION IN UKRAINE: FEATURES OF LEGISLATIVE REGULATION.....	10
Maksym PRYSHCHEPA DEMOCRATIZATION OF THE ACTIVITIES OF THE LOCAL GOVERNMENT BODIES OF THE UKRAINIAN SSR IN THE CONDITIONS OF IMPLEMENTATION OF THE PERESTROIKA POLICY (1985–1991).....	17
Vadym PROKOPOV THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL EDUCATION AND SCIENCE IN THE DNIEPER REGION IN THE 19TH – EARLY 20TH CENTURY: MODERN UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY.....	23
Ihor RAIKIVSKYI, Oleh YEHRESHII, Bohdan PASKA UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY OF SOCIO-ECONOMIC PROCESSES IN THE IVANO-FRANKIVSK REGION OF THE USSR.....	33
Maria SANKOVYCH SOVIET AGRARIAN POLICY IN THE CARPATHIAN REGION – PRESS MATERIALS AND THE ACTUAL STATE OF AFFAIRS.....	42
Lilia SKORYCH, Petro LOZYNSKYI HISTORY OF DEVELOPMENT OF ATTACK HELICOPTERS FOR ARMY AVIATION IN THE PEOPLE’S REPUBLIC OF CHINA.....	50

ART STUDIES

Oleksandra PANFILOVA, Tetiana PROKOPOVYCH CURRENT PAINTING TRENDS IN VOLYN.....	57
Iryna POLSKA AUSTRIAN AND GERMAN MUSICAL ART OF THE ROMANTIC ERA: NATIONAL AND CHRONOTOPIC FEATURES.....	62
Maksym SAIBEKOV, Oleksandr KALASHNYK THE ROLE OF SOUND DESIGN IN CINEMATOGRAPHY: TECHNICAL ASPECTS.....	69
Yaroslav SAPEGO PROFESSIONALIZATION OF BOIKIV FOLK DANCE ART.....	75
Vitalii SLUTSKYI UKRAINIAN PROFESSIONAL THEATER IN THE FIGHT AGAINST THE REPRESSIVE POLICY OF THE TSARIST GOVERNMENT.....	82
Iryna SOLIARSKA-KOMARCHUK THE INFLUENCE OF THE “STRICT STYLE” ON THE FORMATION OF THE ARTISTIC STYLE OF I.-V. ZADOROZHNYI.....	86
Igor STEPANIUK COVERAGE OF THE RESULTS OF SCIENTIFIC ACTIVITY OF STUDENTS OF THE FIELD OF KNOWLEDGE “CULTURE AND ART” IN THE CONFERENCE PROCEEDINGS “VOLYN SPRING: THE FIRST SPROUTS OF SCIENCE”.....	93
Oleksia SUK SPECIFICS OF HUMAN VOICE INTEGRATION IN ELECTROACOUSTIC COMPOSITION.....	99

Alyona TERESHCHENKO, Rostyslav PIDPALYI STYLISTIC FEATURES OF POPULAR SCIENCE FILMS ABOUT THE NATURE OF THE BBC ACCORDING TO BILL NICHOLS' TYPOLOGY.....	108
Shulin CHEN, Tetiana KROTOVA INNOVATIVE DESIGN OF CLOTHING AND FOOTWEAR USING EMBROIDERY PATTERNS OF THE CHINESE MIAO ETHNIC GROUP.....	114
Olha CHERNIAVSKA, Anatoliy MISHYN MASTERY OF A TV PRESENTER: BROADCASTING TECHNIQUE AND EFFECTIVE COMMUNICATION IN POLTAVA MEDIA.....	121
Anastasiia CHESNOKOVA PIANO SONATA IN E-MOLL BY LEOPOLD GODOWSKY THROUGH THE PRISM OF PERFORMANCE EXPERIENCE.....	127
Yevhenii SHYSHLIUK ARTISTIC IMAGES OF ROMA PEOPLE ON POSTAGE STAMPS OF THE 2ND HALF OF THE 20TH – EARLY 21ST CENTURY.....	136
Yuliia SHMEHEL'SKA MODERNIZATION FEATURES OF EASTERN STYLE IN COLLECTIONS OF FAMOUS FASHION DESIGNERS IN THE LATE XX – BEGINNING XXI.....	145
Peijie YUAN, Tetiana KROTOVA CROSS CULTURAL BRAND DESIGN: ADAPTATION OF CORPORATE BRAND IDENTITY UNDER THE BELT AND ROAD INITIATIVE VALUES.....	152

LINGUISTICS. LITERATURE STUDIES

Nanouchka Tatiana Sonia PODKOVYROFF COMMUNICATIVE TACTICS OF DIRECTOR'S THEATER OF THE XX CENTURY.....	164
Iryna RABCHUK SEMANTIC AND STYLISTIC FUNCTIONS OF THE SEMI-PREDICATIVE APPOSITIVE SYNTAXEME IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL SUBSTYLE OF SCIENTIFIC STYLE.....	170
Oksana SYVYK THE PHILOSOPHICAL CONCEPT OF HAUPTMANN IN THE CULTURAL AND HISTORICAL CONTEXT.....	176
Yuriy SYLOVANYUK STRATIFICATION OF ECONOMIC TERMS BY MICRO- AND MACROSPHERES OF ECONOMIC FIELD.....	180
Olena SOBOLIEVA ICONIC AND SYMBILOC POTENTIAL OF PUBLICITY TEXTS.....	189
Natalia STETSENKO, Tetiana POIKAN THE CULTURAL ASPECT OF THE RENDERING OF THE MYTHOLOGICAL WORDS-REALIAS OF JOHN UPDIKE'S "THE CENTAUR" IN UKRAINIAN TRANSLATION.....	193
Anna TARASIUK, Inna PYLYPENKO, Nataliia BEREHOVENKO GENERATIVE APPROACH OF SENTENCE STRUCTURE ANALYSIS.....	199
Olena TYKHONENKO, Inna PIDHORODETSKA SPECIFICS OF TEACHING UKRAINIAN BUSINESS LANGUAGE TO FUTURE CIVIL SERVANTS.....	205
Pavlo KHALASHY LITERARY AND ARTISTIC TOPONYMS AS A MEANS OF CONCRETIZING THE CHRONOTOPE IN N. DOVHOPOL'S HISTORICAL FANTASY "FINDING THE AMAZON COUNTRY".....	211
Natalia KHODAKOVSKA SYNERGETICS OF THE WORD-FORMATION SYSTEM OF THE MODERN GERMAN LANGUAGE.....	216

Tetiana CHUKHNO, Nataliia LEVCHYK, Nataliia HLINSKA THE INFLUENCE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES ON MODERN CHANGES IN ENGLISH GRAMMAR.....	222
Oksana SHUMEIKO THE ACTIVITIES OF UKRAINIAN FOLKLORISTS IN THE ASSESSMENTS OF MYKHAILO VOZNIAK: “RUSKA TRIYTSYA”.....	229
Viktor IARUCHYK, Iryna KONSTANKEVYCH, Olha IARUCHYK THE DRAMA OF POLAND AND UKRAINE: THE INFLUENCE OF HISTORICAL CHANGES ON THE EXAMPLE OF THE TWENTIETH CENTURY.....	237
PEDAGOGY	
Kateryna OSADCHA, Alona CHORNA TRAINING OF SPECIALISTS IN THE FIELD OF DIGITAL DESIGN BY MEANS OF E-LEARNING.....	243
Anna OSTAPENKO ASSESSMENT OF DIGITAL COMPETENCES OF TEACHERS IN COLLEGES BASED ON FOREIGN EXPERIENCE.....	248
Nataliia PANKOVYK, Olga KHOROSH, Yuliia HERASYMCHUK PROBLEM-BASED LEARNING: CASE STUDY METHOD IN ESP FOR LAW MAJORS.....	255
Andrii PASKA FORMATION OF EDUCATIONAL SPACE BY MEANS OF MUSEUM PEDAGOGY IN UNIVERSITIES OF THE REPUBLIC OF POLAND.....	263
Valentyna PIDHURSKA, Iryna HOLUBOVSKA CULTIVATING EMOTIONAL INTELLIGENCE IN LEARNERS THROUGH LANGUAGE AND LITERATURE LESSONS.....	269
Viktoriiia ROMANIUK IMPLEMENTATION OF INNOVATIVE METHODS IN ENGLISH LEARNING.....	276
Galyna SAVCHYN, Mykhailo SYDOR ASSOCIATIVE THINKING AS THE BASIS OF ARTISTIC-CREATIVE ACTIVITY IN STUDENTS..	281
Iryna TATARKO DIGITAL TRANSFORMATION OF HIGHER MARITIME EDUCATION.....	287
Maryna TYKHONOVA, Tetiana SUKHANOVA IS ARTIFICIAL INTELLIGENCE AN ASSISTANT OR COMPETITOR FOR THE MODERN TEACHER?.....	293
Olha TOKARIEVA SOCIAL NETWORK AS A TOOL FOR MASTERING DIGITAL COMPETENCE WHILE TEACHING FOREIGN LANGUAGE.....	299
Zakhar FARYNIUK HUMANIZATION OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN THE CONSTRUCTION PROFILE IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL IDEAS.....	303
Tetiana KHOMA, Valeriy TOVT PECULIARITIES OF THE IMPLEMENTATION OF INNOVATIVE TEACHING METHODS IN THE PROCESS OF TRAINING FUTURE COACHES-TEACHERS.....	309
Zhao JUNKAI RESEARCH ON IMPROVING THE SCIENTIFIC AND RESEARCH ACTIVITIES OF VOCAL TEACHERS IN COLLEGES AND UNIVERSITIES.....	314
Olena CHERNIAVSKA THE ROLE OF FOCUS ON FORM IN MODERN LANGUAGE TEACHING: STRATEGIES AND CONTROVERSIES.....	319
Liu SHUCHANG A COMPARATIVE STUDY OF VOCAL MUSIC EDUCATION IN CHINA AND UKRAINE.....	325

Kateryna YUZEFOVYCH, Svitlana VOLHINA PROSPECTS OF USING THE CHATGPT APPLICATION IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES.....	330
Vira YAKOVENKO PROFESSIONAL MOTIVATION AS A PEDAGOGICAL CONDITION FOR THE DEVELOPMENT OF VOCAL COMPETENCE OF STUDENTS OF MODERN ART EDUCATION.....	337
Mykyta YATSIUTA THE MAIN BARRIERS TO STUDY FOR SCHOOL STUDENTS IN THE CONDITIONS OF THE PANDEMIC AND MODERN WAR IN UKRAINE, AND THEIR SOLUTIONS.....	341

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ГУМАНІТАРНИХ НАУК:**

**Міжвузівський збірник наукових праць молодих
вчених Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка**

**HUMANITIES SCIENCE
CURRENT ISSUES:**

**Interuniversity collection of Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University
Young Scientists Research Papers**

**ВИПУСК 72. ТОМ 3
ISSUE 72. VOLUME 3**

Редактори-упорядники

Микола Пантюк

Андрій Душний

Василь Ільницький

Іван Зиморя

Здано до набору 01.04.2024 р. Підписано до друку 19.04.2024 р.

Гарнітура Times New Roman. Формат 64×84/8.

Друк офсетний. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 41,15. Зам. № 0324/218. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.